Mait Metsanurk

Mait Metsanurk

ROMAANID

I

Mait Metsanurk

VALITUD TEOSED

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN • 1957

Mait Metsanurk

VAHESAARE VILLEM
*
TAAVET SOOVERE ELU JA SURM
*
ENNÄE INIMEST!

ROMAANID

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN • 1957

KUNSTILISELT KUJUNDANUD
A. KOEMETS

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
41841

Mait Metsanwik

VAHESAARE VILLEM

*

EESSÕNA

Talude pankrotti minekuga tutvusin ma isatalu laostumist jälgides. Veeretasin esialgul süü selle eest oma vennale, kes väga noorelt sai seal peremeheks vanema venna surma järel. Äärmiste jõupingutustega ning kokkuhoiuga oleks seal ehk suuremate kogemustega peremees vastu suutnud pidada. Põllud olid kivised ja nõudsid kraavitamist, heinamaad õieti ei olnudki, niideti vaid põldude äärtest ja soost põõsaste vahedest. Õdedele tulid nende pärandusosad maksta. Talu sattus võlgadesse ja kui vend nende tasumisega aastat kümme oli võidelnud, jäi ta alla — oli sunnitud isatalu käest ära andma.

Hiljemini, kui mul tuli kirjutajaametit pidada Tartu-Võru Rahukogus, nägin seal alatasa talude oksjonikuulutusi. Sain teada, et nende oksjonite põhjused olid mitmesugused, enamasti ikka rasked tingimused talupidamiseks üldse.

Vahesaare allakäimise loos on mulle tõsielust võetud faktid ja iseloomud ainult aluseks olnud romaani sündmustiku ülesehitamisel. Kopeerinud ei ole ma elust midagi.

Romaan on kirjutatud jätkude kaupa ajalehele, iga päev värskelt järgmise numbri jaoks. Mäletan, et minu ametivend K. Kotsar, kes toimetuses minuga vis-à-vis istus ja „Vahesaare Villemit" hoolega luges, ühel päeval küsis: „Kuidas läheb romaani sündmustik homme edasi?" — „Sellele ei ole ma veel mahti saanud mõtelda," pidin talle vastama. Enesestki mõista jätab niisugune töötamisviis teosesse lünki ja pinnapealsuse jälgi. Põhjalikuks ümberloomiseks ei ole olnud indu ega jätkunud jõudu. Nii läheb see romaan lugeja ette, nagu ilmunud poolesaja aasta eest.

Olen teinud ainult väikesi parandusi. Tarvitasin romaani esimeses trükis otseses kõnes põhja-tartumaa murret. Käesolevas väljaandes olen selle asendanud üldiselt kehtiva kirjakeelega.

Tallinnas, 1956.

M. M.

Moto:

Vaata, ma kisendan: vägivald sünnib mulle, aga ei mulle vastata, ma hüüan, ja ep' ole kohut.

Oh, et mu kõned saaksid üles kirjutatud! Et need raamatusse saaksid üles pandud!

Et need raudoraga tina sisse ja igavesti kalju sisse saaksid raiutud.

Hiobi raamat, 19. p.

I

Mööda lamedat nõlvakut tulid nad üksteise järel alla, vikatitega kärmesti vehkides. Raskelt ohates langes kolletanud kaer kaartesse.

Kaks meest, särgiväel, ruudulised püksid jalas, õlekaabulott peas, käisid kõige ees. Nende järel kaks nooremat naist ja siis vimmas seljaga eideke, kõik särgiväel ja palja peaga.

Nagu viha kihutas esimest niitjat tagant. Iga vikatikeerutusega lõi ta laia kaare poole jala võrra pikemaks. Ta ei näinud sellest hoolivat, kuidas teised temale järele saavad ja kas nad üldse järele saavad. Ei hoolinud ta ka sellest, et higi tal mööda nägu alla jooksis ja lõua otsast tilkus, kuigi ta teistest tugevam oli.

„Ei me saa sulle järele," ütles eideke, kui kaartega nõlvakust alla kraavi äärde jõuti. „Sa, Villem, ä nõnda lõhu, sul palju jõudu, mis sul viga! Meie ei jõua nõnda, tapa ennast või ära! ... Parem niidame õhtul kauem, kas või poole ööni! ..."

„Kes järele ei saa, jäägu maha," ütles Villem, lõpetas kaare, pani vikati õlale ja hakkas üle künnise tagasi minema.

„Järele ei saa! ..." osatas vanem õde Leena kaart lõpetades pahaselt. „Järele saame kõik, ega me eilased ei ole, et järele ei saa, ja ega me esimest korda niida. Aga misjaoks me endid nõnda peame tapma ja väsitama?! Riku tervis ära, jää vanast peast veel valla sandiks või hakka kerjama! ... Tee tööd ööd ja päevad, nii et luud-kondid valutavad, justkui pärisori, aga palka kopikatki ei saa ..."

„Kellele sa seda kõneled?" küsis Villem üle künnise jõudes, lõi löe otsa maa sisse ja hakkas luiskama. Teised tegid samuti, ja vaiksest metsast kostis vikatite kõlin tagasi.

„Kellele ma kõnelen . . ." osatas Leena ja sülgas luisu peale. „Sul maksab sellepärast püüda ja rutata, et koha varsti endale saad. Aga mis meie?"

„Võtku, kes tahab, koht omale," vastas Villem ja hakkas niitma. „Mina võin endale igal pool kergema vaevaga leiba teenida kui siin . . . Aga ma tahaks näha, kuidas te seda kohta peate!"

„Lapsekesed, ärgen'd hakake jälle tülitsema," ütles ema paludes. „Isa kodus suremisel haige . . . Miina, sul on kõige terasemad silmad, vaata vahel kodu poole. Isa lubas akna lahti lükata, kui tal midagi hädasti tarvis peaks olema . . . Ega ta toast välja enam jõua tulla . . ."

„See ei ole ka kellegi kord," ütles noorem õde Miina pahandades. „Isa suremisel haige, aga kedagi kodus ei ole . . ." Ta pani käe silmade ette ja vaatas. „Aken on kinni. — Sina, ema, oleks ilusti koju võinud jääda. Kes sind vanainimest väljale tulema võib sundida!"

„Ega keegi sunni küll, a või siis niisukese ilusa ilmaga kodu kärsid istuma, kui tõug väljal pudenemas . . . Ma küsisin isa käest: kas tahad, et mõni koju jääb? Aga tema ütles: „Tõug väljal pudenemas, mis te siia vahtima jääte!" . . . Meiesugune inimene surgu või ära, aega juures valvata ei ole! . . . Vaata ikka, Miina, vahel kodu poole."

Ema kahvis väikese vikatiga kitsast kaart lüües kärmesti teistele järele. Miina pani varsti jälle käe silmade ette ja vaatas kodu poole. „Aken on lahti," hüüdis ta ehmunult.

Kõikide vikatid seisatasid silmapilguks ja silmad pöördusid kingu otsas seisva rohelise sammeldanud katusega hallide seintega maja poole.

Ema aga viskas vikati kaare peale, sosistas tasakesi: „Isa pojukene!" ja pistis jooksma.

Teised hakkasid jälle niitma.

„Emal ei pruugiks küll enam niitmas käia," rääkis Leena urisedes. „Päris inetu vaadata, nii vana inimene

teeb väljal tööd! Mis ta sellest saab, et ennast nõnda vaevab!"

„Mis me kõik sellest saame?" küsis Villem pahaselt. „Ja kellele sa räägid! Olen mina kellelegi ütelnud: „Mine tööle." Aga kui mina siin ükskord peremees peaks olema, siis võib igaüks otsida, kus tal parem on, ja isakohast lahkuda."

„Ega võõra juures kuskil raskem ei ole kui siin," urises Leena edasi. „Peaasi — võõra juures saab palka. Siin olen ma kolmteistkümmend aastat tööd teinud, aga palga krossigi ei ole saanud."

„Eks süüa ja rõivaid ole saanud, mis muud!" ütles Miina vaikselt, et õe karedate sõnade mõju vähendada.

„Kas mina olen palka saanud?" hüüdis Villem. „Kas keegi meist on palka saanud, mis õigus sul siis on iriseda?"

„Mina aga nõndaviisi, ilma palgata enam tööd teha ei taha ... Ei maksa Kaarlil ja Miinal ka enam nõnda orjata. Villem võib ilma palgata tööd teha, ta saab Vahesaare koha ükskord omale," jätkas Leena.

„Laske ometi isa rahulikult ära surra," ütles Kaarel, „küll siis saate igaüks oma jao."

Villem läks niisuguse kiirusega ees, et teised suure vaevaga järele jõudsid. Kellelgi ei olnud enam aega rääkida ega kodu poolegi vaadata. Vikatid välkusid päikesepaistel ja raskesti ohates langesid kollased kaerakõrred kaartesse.

„Vil ... Villem ... lapsed ... oh Jumal ..." kuuldus korraga lähedalt. Vikatid jäid järsku seisma.

Ema lähenes joostes ja lõõtsutades, käega rinda kinni hoides, nagu tahaks seda lõhkemast takistada.

„I ... isa ... sureb ... Villem ... mine ... Tahab rääki ... sinuga. Oh Issand Jumal! ... Hing on kinni ..."

Ema langes kaare peale käpili ja hakkas rinna põhjast köhima.

Villem lõi vikati lüttpidi maasse ja astus pikkade sammudega kodu poole.

Teised luiskasid vikatit ega mõistnud sõnagi lausuda.

„Eks ta nüüd sure ... ise ka ütles: ega enam ei jää ... Aga või meil nüüd aega kahja pidada," halas ema

ennast püsti ajades. „Peame katsuma, et kaeravälja õhtuks maha saame."

Ta luiskas vikati teravaks ja kõik hakkasid Kaarli järel niitma. Sõnagi ei rääkinud keegi, ehk küll igaüks enesele ette kujutas, mis praegu kodus sünnib.

„Villem, kas sina oled?"

„Mina jah." Villem lähenes voodile.

Seal lamas tema isa, nägu kuivanud mulla karva, täis sügavaid vagusid. Tervet elulugu võis kortsudekirja abil lugeda, ning esimene ja viimane sõna selles eluloos oli: raske töö ja mure.

Päike paistis läbi väikese neljaruudulise akna isa voodi peale. Vanakese silmad pilkusid aeg-ajalt, see oli ainuke elumärk.

Villem seisis liikumatult voodi ees ja vaatles salajase kartusega isa, kes siit maailmast hakkas lahkuma. Aga enne oli tal veel tarvis mõned asjad ära õiendada. Nii nagu ta kunagi hooletult magama polnud heitnud või kodust kauemaks ajaks ära läinud, nii ei võinud ta ka nüüd lahkuda, ilma et kaugele teele minema hakates korraldusi poleks teinud.

Pikkamisi pööras ta näo Villemi poole ja katsus väsinud laugusid tõsta.

„Kas kaer pudeneb?" küsis ta viimaks nõrga häälega.

„Harja peal natuke pudeneb, veerte pool ei ole viga."

„Hea küll... ega mina enam... Sa jääd nüüd peremeheks... Raske ta on... seda oled ise juba näinud... Aga sa jõuad ja mõistad tööd teha... Aita mind istukile..."

Villem pani käed isa piha alla ja tõstis ta istukile. Istus siis ise voodi ääre peale ja hoidis käed isale toeks.

„Jõud on otsas, ega ma enam kaua ei ela," ütles ta ja vaatas aknast välja. „Silmad siiski veel seletavad... Näe, seal nad niidavadki... Ei tea, kas peaks õhtuks kaera maha saama?"

„Saab vist küll," ütles Villem.

„See kasemets... välja all... las see kasvab... Sellepärast tahtsingi veel sinuga rääkida. Otsa Annus on mitu korda ütelnud: müü Vahesaare talu ära...

Pakub head hinda... Aga ära müü... Pea kohta ikka oma käes... Siin olen mina ja minu isa tööd teinud... Jäta oma lastele... Olen siin enam kui poolsada aastat tööd teinud, hullemini kui ori... Ega raha ole järele jäänud... Võlga ka ei ole... Hooned on vanad. Vanemale tütrele, kes mehel, peaks kaasavara ära maksma... Nõuab... Teised ehk kannatavad veel oma osadega... Eks see ole raske... Vahest tahad ennem võõra juurde teenima minna?"

„Ole rahul, isa, ma jään siia ja pean kohta surmani..."

„See on õige!... küll sa ükskord korra peale saad... Tee tööd, Villem... Või muidu saab!... Õhtuks jõuavad siis kaeraga lõpule... Lina tahab ka kitkuda... Hakake homme peale... Olen väsinud... Heidan pikali..."

Villem laskis isa pikkamisi õlekoti peale vajuda ja jäi siis voodi äärde arglikult seisma. Ta tundis, et midagi peaks tegema, aga mida, sellest ei saanud ta selgesti aru. Peaks nutma, mõtles ta. Aga nutt ei tulnud. Peaks kaeblema — aga see oleks inetu ja silmakirjalik.

Surija nägu muutus ikka enam mullakarvaliseks. Veel kord avanesid silmad ja püüdsid Villemi poole vaadata, aga vajusid varsti kinni. Huuled liikusid korraks, aga sõnagi ei tulnud kuuldavale.

Mis seal kurta või nutta? Isa on raskest tööst väsinud, poeg võtab raske koorma enese õlgadele; kas suudab seda kanda, või langeb selle all kokku? Kelle pärast nutta, enese või isa pärast?

Villemi silmade eest lendas terve rida raskeid kohustusi mööda, mida nüüd täitma peab, ajaviitmata, puhkamata. Näiteks kaer õhtuks maha niita. Võib-olla tuleb öösel, kui aega rohkem mõelda, või haua ääres pisar silmi, selle eest vaimulik mees ju tasu saab, et ta vee silmast välja võtaks, aga nüüd — nüüd peab väljale minema, et õhtuks kaer saaks niidetud.

Villem pani arglikult käe isa otsaesise külge — see oli külm kui jää. Surnud. Mis siin veel teha!

Ta läks aeglasel sammul mööda välja niitjate poole. Ta tundis, et ei kõlba praegu rutata.

Keegi ei küsinud talt sõnagi, aga igaüks ootas. Vil-

lemi nägu oli tõsine ja vali kui alati. Sealt ei olnud midagi võimalik lugeda.

Vikatit luiskama hakates ütles ta:

„Ema, mine koju. Isa on surnud... Küll me saame kaera ilma sinutagi õhtuks maha..."

„Surnud," kogeles ema masinlikult. Vikatilüsi langes tal vastu rinda, käed jäid rippuma. „Surnud!" sosistas ta veel kord ja vahtis mõttetult Villemi otsa.

Oh, emale ei olnud see kerge! Ta oli kauemat aega selle seltsis elanud, kes nüüd lahkunud. Ta oli kindlamini selle inimese külge kasvanud kui teised.

Kõik olid niitmise seisma jätnud. Keegi ei mõistnud sõnagi lausuda.

Pisarad hakkasid emal mööda kuivetanud põski alla veerema ja langesid kuiva mulla peale. Kahe käega pühkis ta neid, aga silmad olid siiski nendest nii märjad, et minna ei näinud. See on ka ülekohus, see on liig vali ülekohus! Lähedale eluaeg on inimesed üheskoos tööd teinud, ja nüüd ei või nad üheskoos puhkama minna... Nüüd lahutatakse nad veel teineteisest!

Silmi pühkides läks ema kodu poole, kaarte peale komistades.

Villem astus ema asemele ja hakkas niitma. Teised äigasid ka korraks käega poolsalaja üle näo ja läksid kaartega Villemi ees mööda nõlvakut kärmesti alla. Veel oli hea tükk tõugu õhtuks maha niita.

Ei räägitud enam sõnagi.

II

Päike ei olnud veel tõusnud, kui Villem järgmisel hommikul toast õue astus.

Taevas oli hommiku pool punane kui tulemere helk, jahe õhk lõi Villemile näkku ja peletas unise oleku.

Teised magasid veel, ehk küll harilikult sel ajal juba tööle mindi. Täna ei olnud aga enam äratajat, see ei ärganud enam isegi, sellepärast võisid kõik kauemini magada.

Villemi äratas aga vastutus, mis isa surmaga tema peale langenud, veel varemini. Seni oli ta kui hoolas

palgatööline isa koha peal rühmanud, seda teinud, mis kästi, igal õhtul hooletult magama heitnud: küll isa muretseb selle eest, et hommikul kõik vara tõusevad ja tööle lähevad. Ja päeval vaatas ta sagedasti päikese poole, soovides, et see kiiremini alla veereks.

Ta ei töötanud siiski moonamehe viisil, vaid hoolsasti, ja tundis kordaläinud töö ning õnnestunud viljasaagi üle headmeelt. Ta oli rahulik, kui isal raha oli, et maksusid õigel ajal maksta, ja rõõmustas, kui isa linadest head hinda sai.

Nüüd oli seisukord muutunud — Villem oli töölisest üleöö peremeheks tõusnud.

Ta laskis pilgu üle hoonete, viljaväljade, metsa ja heinamaa käia. Kõik see äratas temas nüüd hoopis teistsuguseid tundmusi kui seni. Ühelt poolt tundis ta eneses uhkust ärkavat, et kõik on tema oma, et ta on kõige selle peremees ja omanik; teisest küljest tundis ta kõige eest vastutust enese peal lasuvat. Seni oli ta kui soldat ülema käsku täitnud ja võitlusest osa võtnud, ilma et see temale suurt muret oleks teinud, kuidas lahing lõpeb; nüüd ei olnud tal mitte ainult enese julgeoleku pärast tarvis muretseda, vaid terve Vahesaare talu hea käekäigu eest. Sest igaüks, kes Vahesaare talusse tuleb, hooneid, tööriistu, loomi, viljavälju ja heinamaid vaatab, laidab või kiidab peremeest. Ei maksa Vahesaare talu maksusid õigel ajal ära — Villem on vaeseks jäänud! On Vahesaare hobused kõhnad — naerdakse Villemit. On hooned lagunenud ja längakil — peremees on hooletu ja logard!

Kes hakkab seal sügavamale asjaoludesse tungima ja põhjusi uurima!

Aga teadmine, et tema on nüüd selle koha omanik, et teda nüüd Vahesaare peremeheks hüütakse, et tema selle koha ilusaks ja jõukaks võib teha, — see teadmine täitis teda julguse, uhkuse ja jõuga, see tõmbas tema lihased pingule, nii et ta praegu kusagilt kätega võimsalt kinni oleks haaranud ja terve Vahesaare koha ümber pööranud! Mure tuleviku eest, see salapärane võõras, kes eile õhtul tema juurde ilmunud ja unegi ära peletanud, — see oli nüüd kadunud ja ka kartus tema eest.

Pool päikese tulekarva palet oli silmapiiri tagant juba näha. Puude ladvad ja katuste harjad punetasid.

Villem oli ilusast hommikust liigutatud. „Siin tahan ma elada, töötada ja surra," ütles ta enesele, laskis veel korraks pilgu üle oma varanduse käia ja läks sisse, et teisi äratada.

Pimedas vööruses tuli talle ema vastu.

„Õhtul sai kaua üleval oldud, nüüd ei ärka enam keegi üles. Pidin praegu minema sind üles a'ama," rääkis ema kaeblikult. „Kari ka veel välja a'amata ja lehmad lüpsmata."

Villem astus üle kõrge läve kambrisse. Punased päikesekiired tungisid läbi neljaruudulise väikese akna seina peale ja sünnitasid akna ja seina vahel toa tolmuses õhus neli halli palki.

Leena lamas voodi ääre peal, vaip rinna pealt ära, ja norskas põrinal.

Miina magas tema selja taga, keras nagu kass.

Villem sai aru, kui magus uni õdedel on, ta ei oleks neid äratada raatsinud. Suure vaevaga suutis ta ennast niipalju sundida, et Leena õlast käega kinni võttis ja „üles!" hõikas.

Leena pomises midagi, tõusis järsku istukile ja hõõrus kätega silmi. Siis tõukas ta õele külge. See hakkas ümisema, ajas ennast sirgeks, ringutas korra ja tõusis ka istukile.

Villem läks jälle õue, ronis redelit mööda aida lakka ja äratas Kaarli üles.

Ema ja karjatüdruk läksid lüpsikutega parajasti üle õue.

Villem hakkas aida räästa all vankrit kohendama. Kaarel ronis lakast maha.

„Võite lina kitkuma hakata," ütles Villem. „Pärast keskhommikut tuleb muidugi kaer kokku panna ... Ma sõidan linna."

Kui hobune ette oli rakendatud, läks Villem tuppa. Leena oli üksi seal ja seadis triibulist vaipa voodi peale.

„Sõidan linna ... Anna natuke pruukosti ..." ütles Villem ja hakkas saapaid jalga tõmbama.

„Täna tood kirstu kah või?" küsis Leena.

„Eks ikka täna, mitu korda seal's käia!"

„Ega isast rahakopikat järele ei jäänud, kust sa seda siis kirstu ostmiseks võtad?"

„See on juba minu mure," vastas Villem pahaselt.

„Muidugi on sinu asi, aga kas siis kõnelda ka enam ei või!"

„Just nagu kõnelemine aitaks."

„Eks pea ometi nõu pidama, kust saab ja on."

„Sina vist tead mõnda rahaauku," urises Villem pilkavalt ja istus pruukosti sööma.

Leenal ei olnud toas küll enam midagi tegemist, aga ta kohendas seda ja teist asja, et põhjust toas olemiseks leiaks.

„Eks ikka pea raha otsima, kust s a a d a on," torises ta käterätikut seinale riputades.

„Iseenesest mõista. Seda ei pruugiks sa mulle õpetadagi."

„Näljakoide juurde ei maksa minna, tahtsin ma ütelda. Võid ikka mõne jõukama juurde minna. Või nad sulle seda natukest keelavad."

„Kes need jõukamad siis on?" küsis Villem leivakoorikut närides ja piima peale rüübates.

„Seal on, näiteks, Miku peremees, või see sulle keelab. Ja ega tal puudust ole."

„Lõuad pea!" hüüdis Villem vihaselt ja põrutas rusikaga vastu lauda. Ta oli aru saanud, kuhu poole Leena jutt kaldub.

Aga Leena ei mõtelnudki veel lõugu pidada. Selg Villemi poole käändud, kohendas ta midagi voodi ääres ja torises endiselt:

„Või sa muidu meile meie osasid välja jõuad maksta, kui kuskilt abi ei saa."

„Mis osasid?" küsis Villem.

„Taevake, me tahame ka Vahesaare talust ometi midagi saada," rääkis Leena nutuse häälega. „Ega siis sina üksi kõike omale ei tohi võtta!"

„Mis sa's praegu saada tahad minu käest?"

„Praegu ... praegu ei taha ma midagi, aga eks me pea ikka varsti saama! ... Mis me sellestki saame, et eluaeg ilma palgata siin orjame ... Ja ega Vahesaare koht ilmaski niipalju välja ei anna, et kõik oma osa kätte saaksid ... Pead ikka väljastpoolt abi katsuma ...

Ja ega laenata parem ei ole ... Verivaest sul kui peremehel võtta ei maksa ... Seal on Miku Liisu ... saab ometi mõne tuhande ... see on ju suur asi ..."

„Käi kus kurat kõige oma Miku Liisuga," ütles Villem ja tõusis laua äärest pingiga kolistades üles.

Villemi meeleolu, mis ta õue astudes üle elanud, oli nüüd kadunud. Jah, ta on nüüd Vahesaare peremees, aga nimelt selle pärast ei tohi ta unustada kohustusi, mis tal täna juba täita. Leenal oli õigus neid meelde tuletada. Kust võtta raha kirstu ostmiseks ja ka teisteks matuste kuludeks? Peab kusagilt laenama. Mõnel peremehel siin naabruses raha on, aga laenama on visad, seda teadis Villem. Otsa Annus laenaks, aga seaks tingimuseks Vahesaare müümise. Kõige kergemini saaks Miku vanamehelt, aga seal oleks enesest mõistetavaks tingimuseks Liisu, vastumeelse vanatüdruku kosimine. Kui süda ei tõmbaks kellegi teise poole, siis ehk võiks Liisu, talle õieti otsa vaatamata, Vahesaarele perenaiseks tuua, nõudes tema isalt kindlasti paar tuhat „juurdemaksu". Aga et südames on juba pikemat aega popsi Maali, siis ärgu talle Miku Liisut meeldegi tuletatagu!

Tuleb sõita linna, rubla ümber peent raha vanamoelises kotikeses. Ei ole mõnda naela võid ega paari tuusti heinugi turule viia. Peab katsuma laenata linnast, kas või mõnelt liiakasuvõtjalt. Neist oli Villem kuulnud. Mõnedki viimases hädas virelejad ümbruskonnast olid neilt laenanud. Hädaga tuleb kas või niisuguselt nahanülgijalt laenata, aga siis juba suurem summa, nii et õdede suud oleks suletud. Saab ehk kellegi tuttava lina- või viljakaupmehe käest, andes neile võlatähe sügisese saagi toomiseni. Ta on ju nüüd peremees, see seisus on ometi midagi väärt!

Villem juhtis hobuse „Liivimaa" sissesõiduhoovi. Siin peatasid linnas käies harilikult kõik Saareküla mehed. „Liivimaa" sissesõiduhoovi ja trahteri pidaja oli Saarekülast pärit, Looga peremehe poeg, Villemi koolivend. Juba koolis oli tulevane trahtersnik oma andeid avaldanud. Kooli ligidal oli pood. Tuli õpilastel mõnikord saia- või kompvekihimu, aga puudus ostmiseks raha, siis mindi Adu Sahkeri palvele. Sahker oli kohe valmis

hädalisi avitama. Ta võttis nende käest, kes raha tarvitasid, krihvleid, sulgi, sulepäid, pliiatseid, vihikuid, nuge, mõnikord koguni õpiraamatuidki. Muidugi maksis ta selle kõige eest väga odavat hinda. Oli saia- ja kompvekituhin möödas ja algas igapäevase elu proosa, siis leidis igaüks, et müüdud asju hädasti tarvis on. Nuruti kodust vanemate käest raha ja osteti müüdud asjad kallima hinna eest tagasi. Üldse osteti enamasti kõiki koolitarvitusi Sahkeri käest. Tema asjad ei olnud küll igakord uued, aga mis sellest, peaasi, nad osteti võla kustutuseks.

Pärastpoole, kui Adu asjaga rohkem ära harjus ja rohkem elutarkust kogus, laskis ta vanematel linnast vihikuid, paberit, tahvleid ning krihvleid tuua ja kaupples nendega „kui vanamees", nagu koolis tema kohta öeldi. Kui palju Sahker nõnda teenis, seda ei teatud kindlasti, aga raha arvati tal rohkesti olevat. Koolilapsed teadsid rääkida, et Sahkeril kevadel kuldraha kotis olnud. See olnud talve teenistus. Mõned rääkisid koguni kahest kuldrahast, aga see oli vististi liialdus. Kuldraha avaldas aga koolilaste peale niisugust mõju, et nad salajase aukartusega sestsaadik Sahkeri peale vaatasid.

Varsti pärast vallakooli lõpetamist läks Sahker linna ühe oma kaugelt sugulase joogimajapidaja juurde „jooksupoisiks". Pea tõusis ta kelneriks ja võttis mõne aasta pärast rikka naise. Nüüd oli ta juba mitu aastat „Liivimaa" sissesõiduhoovi ja trahteri peremees. Trahter jooksis imehästi ja Sahkerit peeti juba rikkaks meheks. Saareküla peremehed püüdsid temaga sõpruses elada, ja mujaltki poolt käisid paljud peremehed seal. Sahker oli nüüdki nagu koolipõlves hädaliste avitajaks jäänud. Oli kellelgi püsti rahahäda käes, siis mindi Sahkeri juurde, ja harilikult ei jätnud ta ligimest hädasse. Tarvitas mõni peremees kevadel viljaseemet, aga puudus selleks raha, siis oli jällegi Sahker ainuke, kes valmis oli aitama. Ta läks tuttava viljakaupmehe juurde ja laskis oma vastutuse peale peremehele seemet anda. Sügisel pidi muidugi kõik „korralikult" ära tasutama. Selle juures ei saanud mitte üksi viljakaupleja „korraliku" tasu, vaid ka Sahker. Niisama avitas Sahker peremeestele kunstsõnnikut, põllutööriistu ja

muud muretseda. Kaupmehele tuli sügisel küll rohkem maksta, ja Sahker võttis „jooksu eest" ka, aga inimene oli hädast välja aidatud, see oli peaasi.

„Jessukene, egas inimest ometi hädasse või jätta," rääkis Sahker. „Igal inimesel on mõnikord peenike peos, siis on meie kohus teda avitada. Kui ta korralik inimene on, tasub ta kohe, kui võimalik, jälle ära, ega unusta muidugi siis ka avitajat... Jaa, no muidugi, kui aga inimene hooletu on ja puudusesse on langenud, siis ei või teda avitada, sest siis võime omast ilma jääda, ja kui omast ilma jääme, siis ei saa me ka enam korralikku inimest häda korral avitada... Jah, nii on, inimest peab ikka teoga avitama, nagu mina teen, aga mitte sõnadega..."

Sahker teadis iga abitarvitaja majanduslikku järge, sellepärast ei eksinud ta kunagi „korraliku" ja „mittekorraliku", see on jõuka ja vaese vahetegemisel. Talumehed küll siunasid teda, et ta liig suuri protsentisid võtvat, aga teised lisasid vabandades juurde: „Eks see ole tema leib ja teenistus, või ta's jumalamuidu ligimesi avitada võib."

Nüüd ajas Sahker ka juba suuremat äri: ostis ja müüs maju ning platsisid. Isegi paar talukohta oli ta enesele ostnud, et neid suure kasuga jälle ära müüa.

Villem astus trahterisse.

Sahker seisis leti taga ja laskis oma kollakasmustad silmaterad nagu hiired ümber joosta, ilma et ennast oleks liigutanud.

„Palju soovite? kolm pudelit? Miks nii vähe?... Silmapilk!..."

Ja käega leti alt korvist pudelit võttes ning lahti korkides laskis ta silmad kärmesti ümber joosta: kas vahest kellelgi õlu klaasist või naps karahvinist otsas ei ole, kas veel kedagi ostma ei saa sundida?

Villem astus aeglasel sammul leti ette ja jäi seisma, oodates, kunas Sahkeril aega on teda teretada. Sahker ei vaadanudki tema poole, aga ulatas talle üle leti käe.

„Noh, kuidas käsi käib, va koolivend?" küsis ta, kui joojate nõudmised täidetud olid.

„Väikest viisi," vastas Villem ja ootas, kunas Sah-

keril aega on tema poole, oma endise koolivenna peale vaadata, et võimalik oleks mõni „sõbralik" sõna vahetada.

„Noh, kas teeme kuus õlut, harva saame kokku?" küsis Sahker ja laskis silmad ringi käia.

Kas see küllalt sõbralik jutt ei olnud? Villemi süda läks täis, aga ta nõustus:

„Muidugi kuus õlut! Kõige vähemalt!"

„Mul on sulle väike asi ka rääkida," ütles ta ja nihutas ennast ümber leti otsa.

„Ah soo! Noh mis siis head kuuldub?"

„Asi seisab selles, et isa eile ära suri ..."

„Noh, siis oled ju Vahesaare koha peal peremees! Või nõnda! Siis teed juba tublid liigud! ... Härra Enmann ... Tohin veel teile paar õlut viia! ... Ei? ... Noh, paar tükki ikka veel! ... Või soovite sakuskat? Mul on väga head kalad. Või soovite vähki? Koguni värsked! ... Silmapilk!"

Ta jooksis tellimist täitma.

Villem ei olnud küll õrnatundeline, aga isa surma puhul liikude nõudmine, see haavas teda.

Juba oli Sahker tagasi: „Noh, siis kuus õlut? Aga see ei ole midagi, teeme juba peenikeste napsidega liigud, õlu tuleb pärast ... Missugust napsi soovid?"

„Üks ta puhas mis!" ütles Villem. „Aga mul on midagi sulle ütelda."

„Noh, mis siis on?"

„Oleks natuke raha sinu käest laenuks tahtnud. Asi on nii, et isa raha järele ei jätnud ... Tarvis kirst osta ja üht-teist asja ... Praegu midagi veel müüa ei ole saanud ... Aga mõne nädala pärast ..."

Villem pani rääkides hoolega Sahkeri nägu tähele. Aga sellest ei olnud midagi võimalik lugeda. Silmad käisid koolivennal harilikul viisil nobedasti ringi ja Villemi jutu ajal ajas ta ühele ning teisele õlle ostmist peale.

„Eks me näe ..." ütles ta viimaks ja hakkas napsi klaasidesse kallama.

„Või soovid, ma viin tagatuppa?" küsis ta ja vaatas esimest korda läbitungiva, hindava pilguga koolivenna otsa.

„Vii pealegi. Siin hulga rahva seas on ka võimata säärasest asjast põhjalikumalt rääkida."

Villem astus Sahkeri järel tagatuppa, mis oli väikene, mustunud seintega, suitsunud laega, porise põrandaga ja poolpime. Ta võttis akna alla valgeks lakitud määrdunud laua äärde istet.

Kohe ilmusid tema ette napsiklaasid, karahvin punaka vedelikuga ja õllepudelid.

„Noh, mis sakuskat soovid?" küsis Sahker. „Head kala on, väga peenike sort, keegi advokaat käib alati siin, ei võtagi muud... Või toon sülti?..."

Villemi suu hakkas sakuskade nimesid kuuldes vett jooksma. Süda oli tal pruukosti järel, mida Leena oma urisemisega pooleli sundinud jätma, õige vesine ja kõht tühi.

„Too, mis arvad!"

„Silmapilk." Ja Sahker kadus puhvetisse.

See mees oli Villemile lausa vastik. Kõigepealt need teravad silmad ja õgiv pilk, siis siledaks lakutud mustad juuksed, koltunud nägu ja kaks peenikest rotisabasarnast vurru.

Kas aga heategijat nõnda võib arvustada? Peaasi, kui ta raha annab.

Sahker tuli sisse, taldrik noa ja kahvliga käes.

„Kutsusin naise leti taha, nüüd on mul enesel natuke aega. Või isa surnud!... Noh, ülendagu jumal tema hingekest! Joome siis liiku, need napsid on väga peenikesed... Terviseks!... Võta sakuskat, need kalad on esimene sort!"

Sahker murdis ise näpuga ühe kala pooleks ja sõi ära. Villem hakkas noa ja kahvliga ametisse.

„Kuidas siis on, kas võid anda?" küsis ta, kui suure vaeva järel raasukese kala lahti saanud lõigata.

„Hm, jah... See on väga paha lugu," vastas Sahker murelikku nägu tehes. „Raha mul praegu sugugi oma käes ei ole. Mis on, on äri sees, mis on, on teiste käes... Ega minu käest seekord küll ei saa..."

„Noh, va koolivend, katsu ehk saad kuidagi," nurus Villem, misjuures ta hääl hoopis võõraks muutus. Oli see ju esimene kord, kus ta raha pidi laenama, ja see näis talle nagu kerjamine olevat.

„Noh, tee napsi, tee napsi!... Kõva on? Tühja kah!... Ega meest maha ei võta... Viska vahel ka õlut... Ma toon veel sakuskat?... Ah jaa, laenu asi, jah... Eks ta nüüd ole, kuidas ta on... Väikese summa laenamisega on ju lugu nõnda, ega sellega midagi ei võida, ainult tüli ja kulu..."

„Ah, mis tüli ja kulu seal on? Varsti toon ma vilja või linaseemneid linna ja maksan sõnalausumata ära... Ja mis sa selle pealt võita tahad?! Oleme jo koolivennad."

„Iseenesest mõista, sõbrad ja koolivennad, seda küll, aga praegu on mul raha na vähe poole... Tee napsi!... Joome õlut vahele... Terviseks! Ma lähen vaatan, mis puhvetis tehakse... Tulen silmapilk!... Söö sakuskat! Või toon sulle veel? Need on esimest sorti kalad!"

Ta läks rutates välja.

Villem sülgas kõrvale. Kurat, see mees on vastik, aga pole midagi teha, ega mujalt ka kusagilt raha ei saa!

Natukese aja pärast tuli Sahker tagasi, taldrik „esimest sorti" kaladega ühes käes, õllepudelid teises. Poolsalaja hakkas ta rääkima.

„Palju tarvis oleks läinud?"

„Ega vähem sadat ei aita... Kuluks nii palju ära..."

„Minul enesel ei ole praegu sugugi," ütles Sahker ruttu vahele, „aga ma võiksin jo kuskilt katsuda, ehk see küll kole tülikas on."

„Katsu ikka, koolivenna poolest, küll tasun varsti ära, ja egas ma sulle tänu võlgu ei jää."

„Kui lühikese aja peale laenad, siis seisab veel asi selles, et ma väikeste protsentidega anda ei või... Sest see ei ole mu oma raha, pean veel jooksma ja katsuma, kust saan. Alla kümmet protsenti kuu eest ma anda ei või... Noh, tee napsi ja võta sakuskat... Jah, alla seda ei või!..."

„Tähendab, kuu aja pärast pean sada rubla tagasi maksma ja veel kümme rubla?... Hm, see on natuke palju..."

„Jah, teisiti ei ole üldse võimalik. Ma teen sulle veel hea tuttava poolest, makstakse veel rohkemgi... Ma nii koolivenna poolest..."

„On ikka natuke liig kõrged protsendid küll," vastas Villem ja raputas pead.

„Katsu, kui saad mujalt, egas ma pakkuma hakka," tähendas Sahker kuivalt.

Villem mõtles veel vähe aega. Kust mujalt saada? Mitte kusagilt!

„Olgu peale, anna siia. Kust ma mujalt otsima lähen."

„Ega mul taskus praegu kopikutki ei ole. Pean välja minema ja kellegi käest laenata katsuma. Pean võib-olla veel palju enne jooksma. Kas vekslipaber on?"

„Mis vekslipaber?"

„Jumaluke, egas raha ilma vekslita ometi ei laenata..."

„Ma arvan, me tunneme jo üksteist, oleme koolivennad, siis võiks ehk ilmagi..."

Sahker hakkas naerma. „Oma vennale ei anna ma ka kümmet rubla ilma vekslita. Äriasjus ei aita sõprus ega sugulus. Kõik võib juhtuda, ma võin näiteks tänahomme ära surra..."

„Ega ma's seda tühja võlga salgama ei hakka!"

Sahker naeratas kuivalt. „Ma ei ütlegi, et salgad, aga see on juba meie juures nii... Ja mul on palju võlglasi, hakka nendega siis ilma vekslita nõudma: üks ütleb, ei ole praegu võimalik, teine ütleb samuti... Käi siis kui kaua kohut ja otsi tunnistajaid. Viimati jää veel omast ilma. Ja mis nalja see mulle teeks."

Kõige selle juures oli Sahker hoolega õlut klaasidesse kallanud, ise joonud ja Villemile pakkunud. Juba olid pea neli pudelit tühjad.

„Kas toon veel õlut? Või tahad sakuskat? Head vähjad on! Kas toon või?"

„Ei, ma pean välja minema," vastas Villem tõrjudes. „On palju asju õiendada."

„Noh, siis teeme pärast, kui tagasi tuled. Aga ära unusta vekslipaberit toomata."

Nad läksid puhvetisse. Leti taga istus punase tursunud näoga paks proua. See oli Sahkeri abikaasa.

Uulitsale astudes tundis Villem jalad natuke nõrgad olevat ja silmad kirjud. Üks ja teine möödaminejatest müksas talle külge, ehk ta küll igaühe eest hoolega kõrvale püüdis hoiduda. Pahaseid pilkusid heideti tema

poole, kui ta risuks ette jäi. Viimaks astus ta kõnniteelt sõiduteele ja hakkas mööda konarlikke kive edasi kõmpima.

Peened noorhärrad, läikivad saapad jalas, kõrge krae kaelas, uus ülikond seljas, läksid temast keppi vibutades mööda.

Villem heitis pilgu enese ülikonna peale. Oh, selles ei olnud midagi rõõmustavat: tolmunud ja hõõrdunud, kõrbenud karva kortsus omakootud riided, kamassid, porised ja nurgelised nagu konnad... Vana kaabulott on peas, seda ta ise küll ei näe, seda paremini aga teised...

Korraga sähvas Villemi peast mõte läbi: uus ülikond! uus kübar! Ka selleks raha ei jätku? Kui ta sada rubla saab, siis jääb tal niikuinii mõnikümmend rubla matustest järele. Seda tuleks küll varsti ehk mõne muu asja peale tarvis, aga vahest senikaua saab juba midagi müüa. Ja kas tema, Vahesaare peremees, ei või enesele seda lubada? Kõlbab tal siis nõnda käia! Ja veel üks salasoov ärkas Villemi südames elule, õigust ütelda oli see soov ammu seal elutsenud, aga täideminemise võimalus oli ikka kauge tuleviku udus heljunud. Nüüd — nüüd on asjalood järsku muutunud, nüüd võib see soov täide minna. Villemi silmade ette kerkis ilus hõbeuur, pika ketiga, mis vesti nööpaugust taskuni ulatab. Ja see vest on nimelt tema enese seljas.

III

Talve ajal ei olnud Vahesaare talus kolmel mehel suuremat teha, sellepärast oli isa Villemist paar aastat noorema venna Hindreku, kui see kuueteistkümne-aastane oli, Saareküla sepa juurde saatnud. Hindrek ei viitsinud nagunii talutööd hea meelega teha. Lõõtsatõmbamine oli talle palju enam meelt mööda kui maa kündmine.

Hindrek oli talve sepa juures ega tulnud kevadelgi enam koju tagasi. Söök oli sepa juures hea, pühapäevad täiesti vabad, õhtuti võis varemini luusima minna kui talu kohal. See kõik meeldis Hindrekule.

Kui ta ühe aasta Saareküla sepa juures lõõtsa tõmmanud ja vahel ka haamriga tagunud, sai ta juhtumise kombel linna sepa juurde ametisse. Seda oli Hindrek juba ammu igatsenud.

Kuid varsti pidi ta otsusele tulema, et tahmase sepapoisi peale linnas, kus peenes riides noorhärrasid nii palju on, et neid jalaga võib segada, kõõrdi vaadatakse. Hindreku südames ärkas himu mingi peenema ameti järele. Ta katsus siia ja sinna kauplustesse ja kontoritesse pääseda, aga igal pool nõuti keeli ja „haridust". Hindrek ei mõistnud küll muud kui emakeelt, aga „haridust" arvas ta enesel küllalt olevat. Sest tal olid pühapäeviti kõik „hariduse" märgid küljes: viksitud kamassid jalas, kõva kübar peas, manisk kaelas ja kepp käes. Ka kohta otsides ei puudunud tal ükski nendest märkidest.

Viimaks läks tal korda kuhugi koloniaalkauplusse poisiks saada. Ta nimetas ennast sellest ajast saadik „komiiks" ehk koguni „kaufkomiiks", ilma et isegi oleks teadnud, mis see õieti tähendab.

Nüüd oli ta ometi enese arvamise järele peen noorhärra.

Isa ei sallinud Hindrekut, sest et ta põllutööd ei tahtnud teha. Esimestel aastatel anti talle küll veel kodust riideid, mõnikord ka söögikraami, kui ta aga „komiiks" oli tõusnud, arvati Vahesaarel, et ta isegi ennast võib toita.

Hindrek käis harva Vahesaarel, küsis iga kord isa käest suuremat summat raha, mingisuguse ettevõtte tarvis. Selle eest sai ta isa käest ainult sõimata.

Villem läks kauplusse, kus Hindrek teenis.

„Soovin vennaga kokku saada," ütles ta pärast teretamist.

„Missuguse vennaga?" küsis keegi sellidest, põlglikku pilku matsi peale heites.

„Oma vennaga, Hindrekuga."

Sellid muigasid. Nende poisi nimi oli Heinrich, aga mitte Hindrek.

„Ta on all keldris," ütles üks sellidest. „Minge siit läbi!" Ta juhatas Villemi keldrisse.

Poolpimedas ruumis tagus ja murdis Hindrek kastide kallal.

„Tere, Hindrek," ütles Villem.

„Morjen," vastas vend.

Ilma pikema sissejuhatuseta seletas Villem asja ära: isa on surnud, tulgu Hindrek matusele.

Poolpimedas ruumis ei olnud selgesti näha, aga Villem arvas siiski nägevat, et see teade venda põrmugi ei ehmatanud.

„Või surnud!" Nagu rõõm kõlas Hindreku häälest. Miks mitte? Nüüd võib ta ometi oma osa nõudma hakata.

Kummalgi ei olnud enam midagi rääkida. Hindrek lubas matusele tulla, kui selleks mahti saab.

Kella ühe ajal oli Villem jälle Sahkeri trahteris. Vekslipaber oli tal taskus.

„Noh, nüüd teeme veel napsid ja kuus õlut," ütles Sahker ja võttis leti alt pudeleid.

Villem ei katsunudki vastu panna.

Ta läks Sahkeri järel tahatuppa ja küsis kohe:

„Said raha?"

„Sain, ehk küll tublisti jooksma pidin. Vekslipaberi ostsid?"

„Jah."

„Noh, siis on asi korras... Kas toon napsi kah ja sakuskat?"

„Ei ole tarvis."

„Kuidas muidu? Sa oled jo nüüd peremees, pead ometi „liigutama". Ma toon silmapilk. Ja siis teeme veksli valmis..."

Villem sülgas, aga polnud midagi teha.

Sahker tuli tagasi, jälle karahvin, klaasid ja taldrikuga kalad käes.

„Noh, va koolivend, viskame! terviseks! Head õnne peremehena!... Võta sakuskat, muidu on kibe!... Oot, ma toon silmapilk tinti ja sulge, ehk veel parem, ma lähen üles tuppa, kirjutan seal veksli valmis ja toon siia... Siis ei ole muud kui kihuta nimi alla mis raksub, ja asi on tahe!"

Ta rüüpas klaasi tühjaks, hammustas kala peale ja läks kärmesti välja.

Villem hakkas ajaviiteks õlut rüüpama ja mõtles järele, mis ta saadava rahaga peale hakkab. Osta oli tarvis õige palju asju. Vaevalt jätkub veel raha uuri jaoks. Või jätta riided ostmata ja osta ainult uur, arutas ta iseeneses. Siis jäid ta silmad kalade peal peatuma. Kõht oli tühi. Ta hakkas noa ja kahvliga kärmesti kalade kallal ametisse.

Sahker tuli tagasi.

„Soo, siin on!" ütles ta ja pani veksli Villemi ette laua peale, ulatas ka sulepea tema kätte. „Muudkui tõmba nimi alla, ja asi nudi!"

Villem luges veksli hoolega üle. Õige: selle veksliga kohustab ta ennast oktoobri lõpul Adu Sahkerile sada rubla maksma. Nii see peab olema. Villem luges siiski veel kord veksli üle. Ta ei olnud sääraste asjadega harjunud ja kartis tüssamist. Siis kirjutas ta pikkamisi ja tõsise näoga oma nime alla.

„Soo, gatova, nagu venelane ütleb," naljatas Sahker ja võttis veksli Villemi eest ära. Too sirutas käe välja, nagu tahaks ta veksli tagasi tõmmata...

Sahker hakkas naerma.

„Nonoh, ära karda, et ma veksli ära võtan ja raha ei annagi. Ega ma mõni petis või kelm ei ole," ütles ta ja läks uksest välja.

Villemi südamesse asus niisugune kahtlus, et ta Sahkerile järele pidi jooksma. Kurat teab, missugused kelmid on nad siin linnas kõik. Vahest ta ei annagi raha ja ütleb, et vekslit ka ei ole saanud! mõtles ta. Oktoobri lõpul käib veksli välja ja nõuab sada rubla.

Nagu süte peal istus ta mõne minuti ja pühkis otsa eest higi.

Sahker tuli tagasi. Ta tõmbas taskust nahkse raamatusarnase rahakoti välja ja hakkas roosakarvalisi pabereid Villemi ette lugema.

„Kümme, kakskümmend, kolmkümmend..." ja nõnda kuni kaheksakümneni. Siis pistis ta rahakoti tasku ja istus laua äärde. „Noh, joo õlut!"

„Aga siin on ainult kaheksakümmend," ütles Villem kaheldes.

„Nojah, kaheksakümmend, nii on jo õige!"

„Ma kirjutasin jo veksli saja rubla peale ...“ katsus Villem vastu vaielda.

Sahker hakkas naerma: „Sa ei saa aru. Meie leppisime jo nõnda kokku, et sa kuu eest kümme protsenti maksad. See teeb kahe kuu eest saja rubla pealt kakskümmend rubla... Selle arvasin ma sajast rublast maha ...“

„Aga protsendid makstakse jo pärast või iga kuu,“ arvas Villem.

Sahker naeratas jälle. „Niisuguste laenude juures“ — ta ei seletanud lähemalt, missuguste — „arvatakse protsendid ikka kohe maha. See on juba niiviisi.“

Ta kallas nobedasti õlut klaasidesse, jõi ise ja pakkus Villemile. „Tähendab, asi on korras,“ ütles ta.

Villem ei vastanud midagi, vaid vahtis enese ette laua peale õllelompi. See on ju päris röövimine! Saja rubla peale annan ma veksli ja saan kõigest kaheksakümmend rubla!

„Söö kala, väga peenikesed,“ sundis Sahker. „Siin käib keegi advokaat, see muud ei võta sakuskaks kui neid kalu... Või toon vähki ka? Eht Saadjärve vähid! Oot, silmapilk.“

Ta jooksis puhvetisse ja tuli sealt varsti taldrikutäie vähkidega tagasi.

„Soo, võta aga sõrast kinni. Näed, kus koivad!“

Nad hakkasid mehiselt vähkide kallal ametisse. Sahker pidi aga varsti puhvetisse jooksma.

Villem vaatas kurvalt taldriku peale, kus suur hunnik kalapuru oli. Kõhtu ei olnud ta neist „peenetest“ kaladest kahvli ja noaga süües pea midagi saanud. Vähid ka muidugi kõhtu ei täitnud, äratasid ainult isu. Naps ja õlu olid aga pähe hakanud, see oli õige raske ja kõrvad huugasid. Teab kui palju ta sakuska ja jookide eest peaks võtma? arutas ta iseeneses. Vahest ei võta kopikatki, tegi niisama liikudeks? Oleme ju koolivennad. Noh, kui ta poole minu arvesse paneb, mis teha. Ja Villem rehkendas järele, palju pool kõigest sellest maksma tuleks. Tuleb viimati paar rubla?

„Palju maksta on?“ küsis ta, kui Sahker sisse tuli.

„Noh, kas minek juba? Kuhu sa ruttad? Tee veel kuus õlut, harva saame kokku.“

„Ei ole enam aega. Palju tuleb?"

Sahker tõmbas taskuraamatu välja ja hakkas ruttu rehkendama.

„Teeb kokku viis rubla..." ütles ta viimaks.

Villem kohkus, tahtis mõne vandesõna lausuda, rahustas aga siis ennast ja pani kümnerublase laua peale.

„Silmapilk toon viis rubla tagasi," ütles Sahker ja jooksis puhvetisse.

Villem vahtis vihaselt maha. Niisugune röövel! Kakskümmend rubla protsentideks ja siis veel osta viie rubla eest, et ta laenaks!

Uulitsale jõudes arvas Villem järele, et uuri ostmine teiseks korraks peab jääma, aga ülikonna ostab ta, koraliku, seisusekohase ülikonna. Ei kõlba tal ometi popsidest ja sulastest kehvemini riides käia.

Peale selle otsustas ta viia peiedeks paar korvi õlut ja mõni pudel atsissinat. Vasikas tuleb tappa, et matuselised nälga ei pea tundma. Vahesaare vana peremees peab seisusekohaselt oma kodust lahkuma.

IV

Kõik ei läinud siiski nõnda, kui Villem kavatsenud. Kui ta kirikumõisa läks, et õpetajat muldasängitamisele kutsuda, siis selgus, et kirikhärra selleks pühapäevaks ära sõidab naaberkihelkonda, vaimuliku aset täitma. Köster pidi hommiku poole jutlust ütlema, aga pärast lõunat pidi tal olema niipalju talitusi — matmisi ja ristimisi — et Vahesaare kadunud peremehe muldasängitamiseks alles hilja õhtul aega leiduks ja üsna vähe.

„Pole's kedagi vaja," ütles Villem. „Ajan koolmeistriga läbi."

Et teised matuselised ei näeks, kuidas Villem koolmeistriga läbi peab ajama, otsustas ta matmise toimetada vara, jutluse ajal. Et hommikul vara kõik matuselised koos oleksid, otsustas Villem nad kutsuda juba laupäeva õhtuks Vahesaarele.

Kutsus ta sugulasi ja naabreid, umbes kümmekonna

talu pererahva. Vist selle tõttu, et tõug oli juba koos, ilmusid enamasti kõik kutsutud laupäeva õhtul, isegi koolmeister.

„Peame peied enne matmist," ütles Villem pooleldi naljatades. „Võib igaüks kalmistult kohe koju sõita."

Kingu peal, aia taga, seisid nad kahekesi — naaber Otsa Annus ja Vahesaare Villem. Teised matuselised vahtisid neid toast ja õuest salajase uudishimuga. Mis nad nii kaua seal teineteisega peaks kõnelema? Juba nii lähedale tund aega seisid nad teineteise vastas, näitasid kätega siia- ja sinnapoole, jäid siis jälle liikumatult seisma ja puhusid tasakesi juttu.

Mitte ilma põhjuseta ei olnud Otsa Annus juba teist aega vallavanem. Ta oli esiteks rikas, teiseks arukas, kolmandaks kehakas kui trumm. Tal oli eht vallavanema nägu kui täiskuu. Kõrget kasvu, laiade õlgadega, keha kui vaat ja jalad kui elevandil. Nägu lihav, punane, tursunud, habemest puhtaks aetud — see nägu naeratas alati lahkesti, just nagu vanaisal, kes laste peale vaatab. Ja Annus vaatas kõikide peale nagu vanaisa laste peale — heasüdamlikult naeratades. Aga see naeratus ei olnud poolehoidmist otsiv, ei, see andis teistest üle käivast jõust tunnistust.

Villem oli Annusele mitmes asjas vastand. Villemi näost paistis vali kindlus ja külmus. Ta oli Annusest natuke lühem, saleda, painduva kehaga, tugevate, jõudu avaldavate liikmetega. Villemi olekust paistis võitleja iseloom. Annuse näost ja liigutustest võitja iseteadvus, niisugune iseteadvus, millest lugeda võib: pane sa vastu vähe või kaua aega, ükskord saan ma sinust ometi võitu.

„Esiotsa ei oleks sul tarvis uut põldu kündma hakata. Põldu on sul isegi küllalt," rääkis Annus mõõdukalt ja vaatas lõuna poole, kus Vahesaare põllud poole versta kaugusele ulatasid. „Sinu põllud on aga enamasti kõik uued. Kümne aasta eest ei olnud siin enam kui paarkümmend vakamaad põldu, nüüd aga ligi viiskümmend. Neid põldusid peab hoolega väetama, iseäranis neid seal," — Annus näitas käega põhja poole, — „need on alles uued. Mõnes kohas tarvis kraavid läbi tõmmata."

Päike oli juba madalas. Elumaja ja aiapuud heitsid pikki varje, mis alla metsani ulatasid. Villemi kitsas vari kadus Annuse laia varju taha täiesti ära.

„Siis on tarvis kivid põldudelt ära koristada, kõik, ka rusikasuurused," rääkis Annus edasi. „Niisama on tarvis heinamaad ära laastada. Heinamaad on siin küllalt, aga mis tast kasu, kui ta põõsastega ja mätastega kaetud on, kui seal vikatiga ja rehaga midagi peale ei saa hakata."

„Eks pikapeale saa kõik tehtud. Või's sedaviisi jääb, kui praegu on. Aga korraga ei jõua kõike teha," vastas Villem.

„See'p see viga ongi meie peremeeste juures, et nad kohtasid hea korra peale ei jõua tõsta. Kiratsevad kõik oma taludes ja ootavad paremaid aegu. Aga ajad lähevad halvemaks. Tarvis on uuendusi ette võtta. Kunas need paremad ajad tulevad, seda ei tea keegi. Et aga maast suuremat sissetulekut saada, peab sinna midagi sisse matma, näituseks üks tuhat. Vaat siis toob talu midagi sisse!"

„Ää räägi! Seda tean ma ise ka väga hästi, aga kust ma neid tuhandeid võtan? Egas need puus ega maas ei kasva," vastas Villem.

„See'p see on, et puus ega maas ei kasva. Ma ütlen: sellepärast peavad peremehed oma kohtade peal kiratsema, nagu tuli toores puus, ei ela ega sure. Jõudu ei ole neil, et nad kohad heasse korda jõuaks tõsta, et need midagi sisse tooks... Seal oli Otsa koht enne: vaatasid välja peale, kollendas aina, nii palju rõikaid ja ohakaid oli vilja sees. Mõni harv viljakõrs leidus umbrohus. Mine vaata nüüd — upud vilja sisse ära, peagi ei paista välja. Aga kui palju raha mina põllu sisse olen matnud — seda ei jõua üles arvata. Heinamaadel kasvas enne hein, konnale ei ulatanud rindu, aga mine vaata nüüd! Kui palju raha jälle sinna sisse sai maetud!" Annus naeratas: „Aga nüüd annab põld ja heinamaa pikkamisi ilusasti kõik jälle tagasi!"

„Hea on, kui rohkesti käes, et seda magama võib panna. Aga kui seda ei ole, peab ka läbi saama."

„Läbi saab, aga edasi ei saa," ütles Annus järsult. „Ja nii kaua ikka saab kuidagi läbi, kui tarvis ei ole suu-

remaid summasid välja anda. Peab aga kellelegi mõnisada välja laduma, siis pane kompsud kokku ja koli aegsasti minema ... Nii on lugu ..."

Villem sai aru, mispeale Annus nende sõnadega tähendas. Mis puutub see aga Annusesse, et tema õdedele ja vendadele päranduseosad kord välja peab maksma? Miks Annus korraga nii osavõtlikuks on saanud?

„Noh, kui võimalik ei ole enam kohta pidada, eks siis ikka pea välja kolima," vastas Villem pahaselt.

„Meie talupojad on selle poolest rumalad," rääkis Annus jälle naeratades: „nad hoiavad oma maalapikesest ihu ja hingega kinni. Mistarvis me igaüks tööd teeme? Et ära saaks elada, ja nimelt kergemini ära elada. Kus me tööd teeme, see on ükstapuhas. Peaasi: kus kergema vaevaga ära saab elada. Aga peremehed, nemad ei saa sellest aru. Kapitali peab ikka sinna panema, kus ta kõige rohkem protsente kannab. Talupojad ei mõista rehkendada. Nad ei rehkenda järele, kas koht kasu või kahju toob, peavad seda muudkui edasi, kuni ükskord oksjon tehakse, nagu seda sagedasti ette tuleb. Iga peremees peaks ometi järele rehkendama: kui koht ainult viis protsenti aastas sisse toob ehk veel vähem, siis müü ta parem ära ja pane kapital mõne muu, kasulikuma ettevõtte sisse, või pane panka ja tee ise muud tööd. Seal seisab ta ometi kindlasti alles, ei vähene."

Villem kuulas seda isalikku õpetust kortsus kulmul. Ta sai aru, kuhupoole Annuse jutt kaldub.

„Või siis ilma mööda hulkumine ka ilus ja armas on! Oled pealegi isa koha peal üles kasvanud, ei siis taha võõra juurde teenima minna ega kohta hõlpsasti ära anda! Parem a'a läbi, kuida saad. Raha kokku ajada praegusel a'al muidugi ei saa. Katsu aga, et vaevalt läbi saad," rääkis Villem tusaselt.

„Mistarvis ennast ülearu vaevata! See on täiesti lollus! On inimesel mõni tuhat taskus, siis ei pruugi tal hommiku päevatõusust poole ööni tööd teha ega luidkonte murda. Mõne tuhandega võib linnas kasulikku äri alata, ehk kui seda ei taha, osta enesele maja, pane kaks jalga seina peale ja võta üüriraha vastu ...

Mitmed sulasemehed on siit poolt linna läinud ainult mõnesaja rublaga, ja mis neil praegu viga on! Mitmed on majaperemehed, trahtersnikud või kaupmehed... Talukoha pidamine ei ole ka halb asi, aga siis peab hea koht olema ja heas korras. Ja et kohta heasse korda seada, selleks on kapitali tarvis."

Mõlemad vaikisid natuke aega. Villem vahtis alla kasemetsa poole, mis välja ääres kasvas. Kaskede tüved valendasid õhtuse päikese paistel. Villemile tulid ilusad lapsepõlve päevad meelde. Siis olid need kased veel üsna noored olnud. Ühes temaga olid nad suureks kasvanud. Kui mõnus oli siis seal luusida. Iseäranis õhtu eel. Karjakellad kõlisesid tasakesi, linnud laulsid, põrnikad sumisesid, päeva palavus oli kadunud. Kui mõnus siis oli väikese lagendiku peal lamada ja suveõhtu helisid kuulata!

Pärastpoole laastati põõsastik ära, ainult kased jäeti järele. Kaskede alune jäi karjamaaks. Siis oli Villem juba töömees. Laupäevaõhtuti käis ta siis kannelt mängimas või läks siit ilma kandleta edasi, sinna, kus teadis tuttavaid neiusid olevat.

Kõik need mälestused ärkasid elavalt Villemi silme ette ja isatalu näis talle armas olevat just nende mälestuste tõttu. Midagi ilusat, midagi iseäralikku, midagi suurepärast ei olnud siin, ja siiski oli see koht talle armas, nii et siin surra oleks tahtnud, aga mitte vabatahtlikult seda kohta võõrastele anda kas või kui kalli hinna eest.

„Müü Vahesaare koht mulle ära," ütles Annus järsku, heasüdamlikult naeratades.

„Mis ma tast müün. Elan ikka siin, nii kaua kui jumal elupäevi annab," vastas Villem tõrksalt, vahtides kaasiku poole.

Annus tegi tõsise näo ja jätkas: „Ega sul siin kerge elada ole. Seni on veel läinud, kuidas on läinud, aga nüüd tuleb sul õdedele-vendadele varsti suuremad summad välja maksta. Kust sa seda võtad? Hooned on ka vanad ja nõuavad parandust. Ja nagu ma ütlesin, kui põldudest ja heinamaadest suuremat kasu tahad saada, pead nendesse rohkem raha matma; selle saad aga alles pikkamisi tagasi. Nagunii pead suurema

summa laenama, kui kõik korda tahad seada. Laenu eest tulevad suured protsendid maksta, koha rent ei ole ka just väike... Muid makse ja väljaminekuid on ka... Ma ütlen: parem müü koht mulle ära, ja asi korras. Sulle jääb siis ilus summake tasku, võid igal pool sellega läbi saada, palju kergema vaevaga kui siin."

Villem sai aru, et Annusel on õigus. Kerge ei ole Vahesaare kohta pidada, seda teadis ta isegi. Aga nagu inimene, kes oma armsaks saanud naist ja lapsi maha ei jäta, kui neid ka väga raske on üleval pidada, nii ei tahtnud ka Villem Vahesaare kohast lahkuda.

„Mis sa tast's nii väga ihkad?" küsis ta jahedalt.

Annus kehitas õlgu ja vastas:

„Mina võiks teda pidada, nagu kord ja kohus. Mul on rohkem jõudu selleks. Ma soovin sulle ainult head. Mina tean, et siin sul ilmaaegne oleks ennast vaevama hakata. Parem katsu kuskil mujal õnne. Müü Vahesaare mulle ära. Mina annan sulle selle eest mõistliku hinna, mida igakord ei pakuta."

„Ei müü. Nii kaua, kui ma elan, tahan ma Vahesaare kohta enda käes pidada," tõrkus Villem tüdinult.

„Tee, nagu arvad. Ma tahtsin ainult hea tuttava poolest sulle seda nõu anda. Niipalju kui mina aru saan, seda kohta sa kaua enda käes pidada ei saa."

Päike oli nüüd koguni madalale vajunud ja Annuse varju Villemi pealt ära pööranud. Nagu kujud seisid nad teineteise vastas päikese viimaste kiirte valgusel. Villem oli enese jonnakalt sirgeks ajanud, nagu ootaks ta kallaletungijat vaenlast, olles valmis temaga võitlema... Annus aga naeratas oma laia lihava näoga muretult, nagu mees, kes teab, et ta soovid varem või hiljem täide lähevad. Annus, aastat nelikümmend viis vana, vaatas enesest kümme aastat noorema naabri peale nagu isa oma kangekaelse lapse peale, ilma pahameeleta, ilma vihata. Laps ei saa veel aru, et isa nõu on hea. Ükskord saab ta sellest aru ja kahetseb, et õigel ajal head nõu vastu ei võtnud.

Tükk aega seisid nad seal, ilma et kumbki sõna oleks lausunud. Annus vaatas Vahesaare põlde ja metsi. Hommiku pool oli heinamaa, mille peal noored kased kasvavad. Õhtu pool vajus päikene praegu kasemetsa

taha. Künnis, mille peal Vahesaare põllud olid, ulatas enam kui versta pikkuselt põhja poolt lõuna poole. Õhtu pool metsa taga oli oja, mis Otsa ja Vahesaare talude piiriks oli. Hommiku pool madala heinamaa taga oli soonestik, mis kevadisel ajal oli veega kaetud. Soonestiku taga oli Kure talu. Otsa ja Kure olid kahe küla viimased talud. Vahesaare seisis kahe küla vahel, sellest ta oma nimegi oli saanud.

„Jahe hakkab, lähme tuppa," ütles Villem. Ta astus ees, Annus tema järel.

„Arva ja mõtle järele, ega sulle igakord nii head hinda keegi ei paku kui mina," ütles Annus.

„Vahesaare koht jääb minu kätte, nii kaua kui ma elan. Mis pärast seda sünnib, selle eest ma ei vastuta," lausus Villem.

„Noh, eks me saame näha. Ilmas sünnib mõndagi," arvas Annus.

Nad läksid sisse, teiste hulka.

„Olgu nüüd omastel kahju, nii palju kui on, aga mõnedki tunnevad selle üle ka rõõmu, et Vahesaare vana suri," ütles koolmeister, kes tagakambris matuseliste hulgas istus ja paberossi suitsetas.

„Kes selle üle rõõmu peaks tundma?" küsis Otsa Annus, kes Villemi järel praegu sisse astus.

Ta arvas, et koolmeistri ütlus tema kohta käib, tegi sellepärast niisuguse näo, nagu ei saaks ta nende sõnade mõttest aru.

„Noh, nüüd saab ometi mõni Saareküla neiu Vahesaarele perenaiseks."

Annus hakkas heameele pärast kõvasti naerma: koolmeister ei olnud mitte tema peale sihtinud.

„Vahesaare Villem ei võtagi naist," ütles Miku Liisu, vana, poolte hammasteta tüdruk, ja kihistas naerda. Liisu armastas ikka meeste ja perenaiste lähedal viibida, ja kui juttu aeti, siis ikka oma veeringid sekka visata, selle juures ise kõvasti naerda. Miku Liisu oli ju ka „perenaine", ehk küll ilma meheta: ta täitis isa juures oma poissmehest venna kõrval perenaise kohuseid.

„Eks Villemil ole aeg naisemeheks hakata neh," ütles Mäe Joonas, võttis piibu suust ja sülgas põran-

dale. „Või Saarekülas neidudest puudu, riisu või rehaga kokku."

„Või's Villem Saareküla neiusid vaatab, tema toob enesele teisest kihelkonnast. Saareküla neiud on tema jaoks kõik vaesed," rääkis Liisu ja naeris selle peale, kuna ta altkulmu Villemi poole piilus.

„Noh, kas Liisu ise vaene on?" küsis Joonas. „Liisul pool talukohta pärida."

„Kes nüüd mind vanatüdrukut enam tahab, hihihi! Ja ega siis's mina enam ei lähegi mehele, hihihi! Kui ma oleks mehele tahtnud minna, siis oleks juba ammugi läinud, hihihi!" naeris Liisu suure heameelega ja piilus aina Villemi poole. Villem aga vahtis maha.

„Sa n'd vana!" ütles Joonas, kes Liisut heameelega pilkas. „Ega sa's veel kuuskümmend täis ole. Sinusugune küpse maasikas on ikka magusam ja kukub ise pihku, kuna toorest maasikat peab noppima."

Toasolijad naersid. Liisu naeris kaasa.

„Noori plikasid a'a veel mööda lakkasid ja küünisid taga, ja kui saad mõne kinni, on nagu noor varss, kes päitsid peas ei pea," naljatas Joonas. „Mis vanaga viga — mine siruta muudkui kõrvale ja nohise."

Liisu naeris nii, et kõik ta järelejäänud hambad nähtavale tulid.

Pikkamisi vähenes ehavalgus. Talumeeste päevitanud kortsulised näod muutusid tuhmideks. Jutt vaikis. Nagu kujud istusid nad toas, mõned laua ümber, mõned eemal. Piibusuits tuli mõnel hookaupa suust. Pikad juuksed rippusid sorakalt mööda rinnale vajunud või käe najale toetatud pead alla.

Matuselised olid enamasti juba täna, laupäeva õhtul, kõik koos. Homme pidi matus olema.

Kuna vanemad mehed ja mõned naised tagakambris istusid — surnu oli eeskambris kirstus — luusisid nooremad meeste- ja naisterahvad õues ja aias ümber. Kambrites oli neil igav, nagu alati, kui surnu veel maha viimata on. Ei julgeta veel kära teha ega rõõmus olla. On aga surnu maha viidud, siis läheb mõnes kohas üsna lõbusalt.

Igaüks hingas kergemalt, kui õhtusöök viimaks möödas oli. Nüüd võis magama minna. Seda oli oodatud.

Olid ju kõik hommikul vara üles tõusnud ja lühema või pikema tee ära käinud.

Ühed heitsid tagakambris õlgedele, teised ronisid aida lakka heintele, mõnele tehti rehetuppa õlgedele ase.

Villemi õed ja lähema popsi tütar Maali, kes abiks talitama kutsutud, valmistasid kärmesti asemeid. Villem käis õues ümber, talitas rehe all, pani hobustele toitu ette ja viskas vahetevahel pilgu magamaheitjate peale.

Ka Annus viibis veel õues. Viimaks astus ta rehetuppa. Enamasti kõik lamasid juba asemetel. Miku Liisu istus veel ja kohendas peaalust. Nagu näha, oli tal veel midagi südame peal, mis teda magama ei lasknud heita.

Annus heitis tema kõrvale ja hakkas teda kõditama. Liisu kihistas naeru ja noomis:

„Kas teil häbi ei ole tüdrukute juurde tulla, ise olete naisemees."

Liisu tõmbas enese Annuse käest lahti ja jooksis rehe alla. Ta teadis väga hästi, et Villem rehealuse lakas heinte sees magab. Tüki aja eest oli ta seal Villemi õe Leenaga käinud. Mispärast Leena tarvilikuks pidas Liisule Villemi aset näidata, seda ei saanud Liisu aru, aga ta pidas kohta meeles: paremat kätt, ulu all.

Liisu ronis kärmesti mööda redelit üles ja hakkas käpukil mööda lakka ulualuse poole minema. Tükk aega kulus otsides ära, pea kõmpsas mitu korda vastu sarikaid ja roovilatte. Viimaks puutus riidetükk ta käe alla. Siin oligi Villemi ase. Hinge kinni pidades kobis Liisu pimedas edasi: ase oli tühi. Olgu! mõtles ta. Jään siia. Küllap ta tuleb varsti.

Ta heitis asemele pikali.

Annus istus natuke aega toas Liisu aseme serval. Siin ei olnud midagi peale hakata. Tütred magasid emade vahel. Inetu oli temal, naisemehel, siin avalikult, emade nähes, tütreid kräunutama hakata. Villemi õed magasid ka siin.

Popsi Maali ütles „head ööd!" ja läks koju, hoolimata sellest, et Villemi õed talle sealsamas magamisaset pakkusid.

„Mul ei ole kodu kaugel," vastas Maali ja läks välja.

Annus istus veel mõni silmapilk Liisu aseme serval, tõusis siis ka üles ja astus uksest õue.

Oli juba kaunis pime, nii et mõnekümne sammu kaugusele midagi selgesti näha ei võinud.

Annus läks hea õnne peale edasi, õueväravast välja ja jooksis siis võntides teerada mööda edasi, mis popsi poole viis. Kuni metsani jooksis ta. Tema rasked sammud mütsusid tumedalt öö pimeduses.

Metsa äärde jõudes jäi ta seisatama. Tema raskele kehale ei olnud jooksmine sugugi kohane. Ihu läks kuumaks ja hing kippus kinni jääma. Kuhu pagan see Maali ometi pidi kaduma? kirus ta iseeneses. Kaugemale ta nii ruttu ometi ei jõudnud. Hm! Või ei tulnudki ta veel ära? Jäi vahest...

Annus lõi enesele sõrmega paljutähendavalt otsaette ja pühkis higi näo pealt.

Sedasama teed mööda tagasi minna?... Ei, see ei kõlba! Nad võivad vastu tulla, ja mis ma siis neile ütlen?!

Annus pöördus teeraja pealt kõrvale, aga nii kaugele ei tahtnud ta ka minna, et möödaminejaid ei näeks. Sellepärast läks ta mõnikümmend sammu teeraja kõrvalt läbi odrakõrre. Kaste pritsis püksid märjaks, aga Annus ei pannud seda tähelegi. Ta kuulas ainult hoolega, kas keegi teerada mööda alla ei tule. Aga kõhku ega kahku ei olnud kuulda.

Ta jõudis õueaia äärde ja sülgas: püksid olid läbimärjad ja kleepusid jalgade külge. Ta ronis tasakesi üle aia õue ja hiilis sealt kambrisse. Tuli oli juba ära kustutatud. Mõned magajad norskasid. Kikivarvul läks Annus läbi toa rehe alla ja kobis redelit mööda üles lakka. „Kuival maal on vähk ka kala," mõtles ta iseeneses. „Siia Liisu tuli. Mujale tal joosta ei olnud."

Annus kuulatas.

Eemalt, ulu alt kuuldus: „St!"

„Kui see viimati Villem ei ole?" mõtles Annus. „Aga olgu! kas ma's tema kõrvale magama ei või tulla?"

Veel paar korda kostis: „St! st!" Annus kobas pimedas ümber. Viimaks puutus paljas jalg tema pihku. Suuruse järele arvas Annus, et see on naisterahva jalg.

Annus kobas edasi: naisterahva riided ... Sel silmapilgul võtsid kaks kätt tema kaela ümbert kinni. Annus langes naisterahva kõrvale.

„Villem!" sosistas Liisu ja litsus oma näo Annuse näo vastu.

Annus pidi Liisu eksitust märgates kõvasti naerma puhkema, suutis aga ennast veel suure vaevaga tagasi hoida. „Ei, sinu käte vahel ei ole praegu Villem," ütles ta. „Villem on mõne teise neiu kaenlas."

„Ah, sina oled, Annus, vaata, kui häbematu!" pahandas Liisu, ei võtnud oma käsi siiski Annuse kaela ümbert ära.

„Kui paremat ei ole, siis olen mina ka hea küllalt," ütles Annus. „Sinul ikka see Villem südame peal!"

„Mis südame peal! Ei ole südame peal ühtigi! Aga ma nägin, et toas magamisega midagi matti ei ole, sellepärast tulin siia. Kobasin ulu all ringi ja leidsin aseme. Ei tea, mis see Villem veel ära ei ole, et ma tema järele peaks jooksma!"

Annus võttis Liisu kaenlasse. Päevavalgel oleks see poolte hammasteta kortsulise näoga vanatüdruk temale vastumeelt olnud. Siin ei olnud aga võimalik iluduse puudusi näha. Ja muidu äratas Liisu Annuses samu tundmusi, mis mõni noor neiugi. Ta isegi suudles Liisut, mida see keelamata sündida laskis.

Liisu oli ennegi mitu korda Annuse kaenlas viibinud. Annus oli naisemees, aga naisest ta suuremat ei hoolinud. Pealegi oli naine üsna haiglane. Annus oli Kure peremehe ainukese tütre ainult rikkuse pärast kosinud. Pikapeale oli naine sellega harjunud, et tema mees tüdrukute juures magamas käis. Kõige halvemal juhtumisel käis Annus Miku Liisu juures. See ei kihutanud teda kunagi minema. Kas lootis ta, et Annuse naine varsti sureb ja siis tema Otsale perenaiseks saab, või sallis ta Annust ainult sellepärast, et too oli meessoost, seda ei tea.

Annus võttis kuue seljast, saapad jalast ja puges Liisu kõrvale teki alla.

„Kus pagan see Villem peaks olema?" küsis ta.

„Kus ta mujal on kui tüdrukute jahil," seletas Liisu õiglase pahameelega. „Niisuke häbemata poiss!"

„Läks vist Maaliga aidalakka," arvas Annus.

„Kuhu siis veel mujale! Küll on Maali ka häbematu tüdruk! Mõtle ometi: noor plika veel, ja juba niisukesed tuurid sees — magab poisi juures! Arvab vist, et Villem ta ära võtab! Ise vaene kui kirikurott... On küll meie ajal tüdrukud hukas!"

Annus naeris iseeneses, ei lausunud aga sõnagi.

„Terve Saareküla räägib sellest, et Villem enamasti iga ööse Maali pool käib," jätkas Liisu. „Egas midagi salajasse ei jää! Kõik tuleb avalikuks. Oru Ants käinud mineva nädal Kopli karjatüdruku juures — teine päev teadis seda terve küla... Ega nüüd enam olegi õiget lugu maa peal! Poisid hulguvad iga öö mööda küla lakkasid ja küünisid... Küll on ometi häbemata tüdrukud, kes neid oma juurde lasevad! Nad ei mõtlegi selle peale: kes neid veel võtab, kui nad juba ära on käperdatud... Tütarlapsed ei tohi enne meheleminekut ühegi meesterahva kaenlas magada!"

Annus naeris iseeneses. Ta teadis, kui mitme käe läbi Liisu oli käinud. Selle'p ta vanakstüdrukuks oli jäänudki, hoolimata oma rikkusest.

Liisu epistel läks aga Annusele igavaks. Niisuguseid epistleid võis ta Liisu suust päevalgi kuulda. Ta tõmbas tüdruku lähemale ja suudles teda. Liisu rabeles moe pärast ja ütles: „Ära hulla!" Annus teadis, kui palju Liisu hullamise vastu oli.

Alt kostis värava tasane krääksumine. Mõlemad jäid kuulatama. Kuuldus sosistamine: „Tule sisse, mis sa kardad... Noh... Ma tõmban värava kinni... Oota senikaua..."

„Kes need peaks olema?" küsis Liisu.

„Üks on Villem," vastas Annus.

„Issand jumal, siis ta tuleb vist lakka!" hädaldas Liisu.

„Muidugi tuleb siia," ütles Annus. „Läheme siit, tema asemelt ära. Tule mulle järele!"

Annus käperdas ees, Liisu hoidis tema käest kinni ja roomas järele. Kui nad natuke edasi olid jõudnud, peatas Annus ja kuulatas.

Redel nagises.

Tähendab, tullakse lakka. Varsti hakkasid heinad

eemal kahisema. Seda silmapilku tarvitas Annus. Ta heitis heinte peale pikali ja tõmbas Liisu enese kõrvale. Nüüd oli selleks veel aega — jäävad teised vagusaks, siis ei või ka nemad endid enam liigutada.

„Ole sa nii vagune kui võimalik," sosistas Annus.

Nüüd võisid nad kuulatada. Heinte kohin vaikis varsti Villemi aseme pool. Ainult tasast sosistamist kuuldi veel.

„Küll on inetu, et ma siia tulin," ütles naise hääl.

„Kuidas see inetu on."

„Kas noorel tütarlapsel kõlbab meesterahva juurde tulla . . . lakka! . . ."

„Ah jäta, Maali, niisukene jutt . . ." kuuldus mehe hääl. „Sa oled ju ometi minu pruut. Ja ega sa mind ometi ei karda?"

„Ei, ma ei karda sind, Villem. Sa oled nii mõistlik ja hea . . . Miks ma peaks sind kartma?"

„Mind ei pruugi sul karta. Minul ei ole sinu vastu kunagi mingisuguseid pettusemõtteid olnud . . . Sellepärast on ükstakõik, kas ma sinu juurde oleks läinud või jäid sa ööseks siia."

„Teised arvavad, et ma koju läksin; ma pean hommikul vara üles tõusma, enne kui teised, siis nad arvavad, et kodust siia tulin."

„Küll ma äratan sind vara üles. Olen harjunud vara tõusma."

„Sa arvad, et mina vist kaua magan. Ema ajab mu alati vara üles . . . Ja eks see ole viimane suvi nõnda logelda ja päeviti tööl käia. Tuleval aastal pean ka suve peale teenima minema, ükskõik kelle juurde."

„Maali, seda ei pruugi sa teha. Sa tead ometi, et ma nüüd varsti peremees olen . . . ja siis võin ma sind enesele perenaiseks võtta. Kas pole nii, Maalikene?"

Kuuldus suudlemine.

„Ära räägi . . . Nii ruttu see ei lähe . . ." vastas Maali.

„Võõra juurde teenima ma sind ka ei lase," vastas Villem. „Ja see on jo üks kõik, kuna ma sind enesele naiseks toon."

„Ei tea, mis sulle veel enne meelde võib tulla . . . Tahad vahest mõnda rikast . . . Sulle tuleb jo nüüd igaüks. Sa oled suure koha peremees . . . Lähed veel vii-

maks Miku Liisule kosja ... tema ikka liibitseb sinu ümber."

„Maali, mis sa räägid! Mina peaks selle hammasteta vanatüdruku võtma! Kõik valla poisid ta juba läbi käperdanud. Mina peaks veel tema lõuaalust lakkuma!"

Liisu tahtis asemelt üles karata, aga Annus surus ta oma raske käega tagasi: „Ole vagusi!" sosistas ta.

Korraga kostis Villemi aseme poolt naisterahva tagasihoitud naer.

„Hahaha! Kui sa oleks näinud, kuidas Annus mulle järele jooksis! Ta arvas, et ma koju läksin. Seisin aida nurga taga ja ootasin sind. Ta tuli välja, vaatas ümber ja jooksis kiiresti alla metsa poole. Ta vaeseke sai haledasti petta. Vahest otsib veel praegugi mind taga. Küll ta on loll ja hull! Ise juba naisemees ja elatanud, aga tüdrukute järele jookseb kui pöörane."

„Mingu Miku Liisu juurde. See on tema jaoks hea küllalt."

„Ta mõnikord käiagi Miku Liisu pool. Terve Saareküla räägib sellest. Ükskord roninud rehealuse värava alt sisse ..."

Jälle kostis Maali naer. Liisu müksas Annusele sagedasti külge, et too Maali sõnu hoolega tähele paneks.

„Küll ma teile kuraditele näitan," mõtles Annus iseeneses, aga pidi nüüd vagusi olema. Mitte üksi Maali ja Villemi jutt ega naer ei vihastanud teda, vaid ka see, et nad tema lõbusa öö Liisu kaenlas nahka panid. Hingatagi ei võinud õieti. Ja nii pidid nad liigutamatult ei tea kui kaua lamama. Pidid ära ootama, kuni armastajapaar magama uinub. Aga armastajad ei uinu nii pea teineteise kaenlas. Kaua veel kuuldus nende sosistamine, naer ja suudlused.

„Küll ma teile kätte tasun!" kirus Annus iseeneses.

V

Tumehallid õhukesed pilved katsid järgmisel hommikul taevast. Päikest võis läbi pilvede vaevalt märgata: väike kahvatu rattakene kumas läbi halli loori.

„Hakkab viimaks veel sadama," ütles Annus ja vaatas päikese poole.

„Ega nii ruttu hakka. Jõuame veel vahest tagasi," arvas Mäe Joonas ja vaatas ka päikese poole.

Mehed ja naised seisid õue peal. Ringi keskel, kahe pingi peal oli pikk must surnukirst. Vaadati aeg-ajalt vaikides selle poole. Tumedad olid matuseliste näod, nagu hallis pilves taevaski.

Nende selja taga kaapisid etterakendatud hobused ja raputasid valjastega kõlistades vahetevahel pead.

Aida ees seisis lai töövanker, mille ette kaks süsimusta hobust oli rakendatud. Mõlemad hobused olid pead madalale lasknud, nagu aimaksid oma kurba ülesannet — Vahesaare peremeest viimasele puhkusele viia.

Tõsiselt seisid mehed ja vahtisid mõttes mustendava surnukirstu poole. Naised kohendasid musti pearätikuid ja tõmbasid suurrätikud kindlamini õlgade ümber.

Koolmeister tuli aeglasel sammul Villemi saatel toa poolt, raamat käes. Nad läksid meeste vahelt läbi. Koolmeister asus surnukirstu peaotsa, võttis pikkamisi kübara peast ja pani pingi peale. Aeglaselt ja pühalikult paljastasid mehed pead. Nüüd näisid nende näod siledaks soetud pikkade juuste raamis veel tõsisemad ja kurvemad olevat.

Koolmeister avas raamatu, laskis silmad ümberseisjatest üle käia, vaatas siis oma ees oleva musta kirstu peale ja algas pühalikult:

„Su päevatöö on tehtud,
Su voodi valmis ka."

Kaeblikult kõlasid naiste heledad hääled läbi vaikuse, meeste madalad bassid panid õhu värisema ja liikusid madalalt, maad mööda edasi.

„Su vaev nüüd otsa saanud,
Nüüd mine rahuga!"

Villemi ema, kes teiste naiste ees, kirstu jalutsis seisis, pühkis silmi ja katsus nutust hoolimata, mis kurgu kinni pigistas, kaasa laulda.

„Su elulaevukene
On jõudnud rannale . . ."

Valged taskurätikud tulid naiste seas nähtavale. Üks ja teine pühkis silmi ja tõmbas musta pearätiku veel rohkem otsaesise peale.

„Su Issand Jeesukene
Sind võtab hõlmasse."

Ema ei saanud enam nutu pärast laulda. Ta kordas ainult sosistades koolmeistri üteldud sõnu ja vahtis musta kirstu peale. Pisarad veeresid tal kiiresti üksteise järel üle kortsunud palge ja langesid kõva maa peale.

„Siin külvasid sa nuttes,
Seal lõikad hõisates;
Siin olid tihti mures,
Silmavett valades."

Missuguseid kujutlusi need sõnad neis tõsiste, kortsuliste päevitanud nägudega inimeste südames elule äratasid! . . . „Siin külvasid sa nuttes . . ." Terve elu, täis rasket tööd, vaeva ja muret, kujuneb korraga nende silmade ette, pikk elu, täis rasket tööd, vaeva ja muret . . . „Seal lõikad hõisates . . ." Ja korraga tõuseb hädaoru asemele paradiis silme ette; seal on kõik vaev ja mure unustatud, seal saab puhata raskest tööst . . .

Laul vaikib ja pühalikult kostavad koolmeistri sõnad: „Jumala Isa, Poja ja püha Vaimu nimel. Aamen. — Meie loeme Ilmutamise raamatus, neljateistkümnendas peatükis, kolmeteistkümnendas salmis:

„Õndsad on need surnud, kes Issandas surevad sest ajast; tõesti, ütleb Vaim, et nemad peavad hingama oma vaevast ja nende teod käivad nende järel." "

Ei ole need kurbuse pisarad, mis ümberseisjate palgeid mööda maha voolavad. Need on sügava liigutuse pisarad, mis siis inimesel tahtmata voolama hakkavad, kui pika raske vaeva järel korraga sinna saad, kus igavene rõõm ja õnn sind hõlma võtab, kus see, kes siin

maailmas vaevatud ja koormatud oli, inglitega ühes võib hõisata.

Ja koolmeister toob seda kõike nii selgesti nende silme ette. „... Mure, viletsus, vaev, töö, häda ja haigus — muud ei leia meie oma lahkunud venna elust. Nüüd võime tagasi vaadata, ja kui meie tema elust muud ei leia, siis vaatame, kas vahest meie eneste elu samasugune ei ole. Ja ta ei ole meil teistsugune. Muud ei leia meie keegi oma elus kui ainult muret, viletsust, vaeva, tööd, haigust ja häda. Ons meie elu siis täiesti ilma rõõmuta? Armsad hinged Issandas! Vaadake üles päikese poole! Pilved katavad teda, vaevalt võime teda märgata, aga meie teame, et ta seal üleval on. Niisama vähe nagu praegu päikest, niisama vähe võime meie ka siin maailmas tõsist rõõmupäikest näha. Aga meie teame, et ükskord seal (koolmeister vaatas ülespoole) tõsine rõõmupäike meile paistma saab. Sellepärast, kui meie nüüd oma lahkunud armsa venna puusärgi juures pisaraid valame, siis ei ole need mitte üksi kurbtuse pisarad, vaid ka rõõmu pisarad, sest

> ... rõõmukõla, pasunate healt
> Ja laulu helinat
> On igavesest ajast kuulda sealt,
> Et taevad kõlavad.

Sellepärast, olgugi praegune tund kurb, siiski tuletab ta meile meelde, et meie vend siit hädaorust on pääsenud ja sinna on jõudnud, kus kõik nutupisarad silmist ära kuivatatakse ja meile valged riided selga pannakse. Ja praegune tund tuletab meile meelde, et ka meie ükskord sinna jõuame, kui siin maailmas kannatades oma risti kanname ja Jeesuse jälgedes käime ... Oh armas Issand, võta meid aidata, juhatada ja valgustada, et meie mõistaksime ennast sinu sees valmistada ja õndsalt siit maailmast lahkuda. — Palugem," ütles koolmeister tasase häälega ja hakkas palvet lugema. Siis õnnistas ta surnut ja jälle kõlas kurb viis läbi vaikuse:

> „Oh rõõmu, kui need kurvad tulevad,
> Siit hädaoru seest!"

Nüüd esimest korda tundis Villem, et tema ja isa vahel kindel side olnud. Nüüd, kus see side katkenud, tundis ta alles, kui kindel see on olnud. Ühtegi armast sõna ei mäletanud Villem isa suust kuulnud olevat. Harva rääkis isa, ainult siis, kui tarvis oli. Ja ka siis lühidalt, kuivalt, tõsiselt. Villemil oli alati nagu salajase kartuse tundmus oma isa ees olnud. Alati oli ta kergemini hinganud, kui isa eemal viibis või kodust ära oli. Ja teisel päeval pärast isa surma oli Villem nagu kergendust tundnud. Nagu rõhuv koorem oli ta õlgadelt ära võetud, nagu tume pilv oli tema pea kohalt eemale läinud.

Nüüd aga, musta kirstu enese ees nähes, mis eneses isa põrmu peitis, kaeblikku laulu ja koolmeistri kõnet kuuldes, tundis ta, kui kindel side teda isaga ühendanud. Nüüd, kus tõsised mehed tema kõrval silmi pühkisid, tundis Villem südames valu, nagu oleks sealt tükk välja lõigatud. Kiiresti lendasid tema silmade eest pildid mööda, kus ta isaga üheskoos töötanud, heinamaal, väljal, metsas, kodus ... Villem laskis pilgu üle kollakate väljade ja rohelise metsa käia, üle rohelise samblaga kaetud katuste ... Nüüd alles sai ta aru, kui kallis see kõik temale on ... Ja kui kallis see oli, kellega ta ühes siin mitukümmend aastat elanud, keda aga nüüd selles mustas kirstus jäädavalt ära viiakse.

Aeglaselt panid mehed kübarad pähe. Naised hakkasid sosistama, mis varsti kõnekõminaks muutus. Mindi hobuste juurde.

Villemi õed tõid valged käterätikud ja sidusid need meestele õlgadele, kes kirstu maanteeni pidid kandma.

Rong hakkas liikuma. Kõige ees astus mustade hobuste paar, tõsiselt, norus peadega.

Surnuvankri järel sammusid kuus meest, must kirst õlgadel. Kandjate seas olid ka Annus ja Villem. Siis järgnesid matuselised jala ja viimaks hobused vankritega, mis konarliku tee peal tasakesi lõgisesid ja kolisesid.

Keegi ei rääkinud sõnagi. Nüüd oli aega mõtteid mõlgutada. Villem vahtis enese ette rohelise tee peale. Kui mitu korda isa siin on käinud! Kuuekümne kaheksa aasta jooksul.

Villemil tulid meelde isa viimased sõnad. Nüüd sai ta aru, miks isa enne surma temale nõnda südame peale pani: mitte Vahesaare talu ära müüa! Nüüd tundis ta, et ta ise surres samuti teeks. Ei, ta ei anna Vahesaare talu võõraste kätte! Ta ei suudaks seda sallida, et võõrad inimesed seda teed käiksid, et tema enam kunagi Vahesaarele kui oma kodukohta ei võiks tulla.

Kas on siis karta, et Vahesaare võõraste kätte läheb?! Kust see hirm talle pähe tuli? Kes või mis sunnib teda Vahesaarelt lahkuma? Kas Annus? Ei, see ei saa teda siit välja ajada, kui aga rent õigel ajal makstud on. Rasked ajad on küll ees, tarvis on õdedele ja vendadele nende pärandusosad välja maksta, aga küll ta ka sellega korda saab! Koht teeb ju midagi sisse ka! . . .

Surnuvanker jõudis maanteele. Puusärk pandi vankrile. Kandjad võtsid kübarad peast ja pühkisid otsa eest higi.

Villem istus puusärgi kõrvale vankrisse. Teised matuselised otsisid ka oma vankrid üles ja ronisid peale.

Surnuvankrile järgnes Annuse tore „nelja vedruga" vanker, mida terve vald tundis.

„Keda ta küll enese kõrvale peaks võtma?" sosistasid naised üksteisele ja vahtisid uudishimulikult Annuse poole.

Mõnigi noor neiu ja kena näoga noorik oli tunda saanud, kui hästi Annuse vanker vedrutab. Oma naist Annus harilikult kuhugi kaasa ei võtnud, sõidutas aga teisi naisi heameelega.

Kõige ahnema pilguga piilus küll Miku Liisu Annuse ja tema „nelja vedru" poole. Mitu korda jooksis ta, asja tehes, Annusest mööda surnuvankri juurde ja sealt jälle tagasi. Tahtis Annus teda öösel õrnasti kaenlas hoida, miks siis mitte ka päeval enese kõrval näha? Aga Annus ei näinud Liisut tähelegi panevat, pikkamisi sammus ta vankritest mööda rongi viimase otsa poole.

„Noh, Maali, kas sõidame?" küsis ta lahket nägu tehes. „Ega sinu vankri peal just pehme pole."

Maali hakkas parajasti vankri peale Vahesaare Miina kõrvale ronima.

„Tänan väga, mul on seegi vanker siin hea küllalt," vastas Maali kuivalt.

„Eks ta hea ole, aga minu oma peal on ikka parem," ütles Annus naeratades ja tegi näo, nagu poleks tal öiseid asju enam meeleski.

„Ma ei ole vedruvankris sõitma harjunud, paneb minusugusel viimaks veel südame pööritama," naljatas Maali, istus Miina kõrvale karsi peale ja võttis ohjad kätte.

Annus nägi, et siin hakkamist pole, ja läks tagasi oma vankri juurde.

Mätta Andres istus tema vankris ja hoidis hobust kinni, kes juba teele jõudnud surnuvankrile järele kippus.

Annus hüppas vankrile. Tema plaan Maalit enese kõrvale meelitada ja Mätta Andrest Miina kõrvale saata oli nurja läinud. Ta võttis Andrese käest ohjad ja laskis hobuse sõita. Terve rong hakkas tema järel liikuma. Tolm tõusis tee pealt üles, mattis vankrid, hobused ja inimesed enesesse ning liikus pilvena mööda teed edasi.

„Tahtsin sind viksi neiu kõrvale istuma saata, aga too ei tahtnud sind," naljatas Annus.

Mätta Andres, soo sees asuva popsikoha omaniku poeg, oli, nagu rahvas ütles, natukene tobu. Ta vaatas Annuse otsa ja hakkas kõvasti naerma, misjuures tal suu kõrvuni lahti venis.

„Või viksi neiu kõrvale . . ." sai ta viimaks öelda ja hakkas uuesti naerma.

„Päris peretütre kõrvale," ütles Annus.

„Peretütred nüüdsel ajal liig kõrges hinnas." Ja jälle hakkas Andres oma sõnade üle naerma.

„Noh, sa oled jo ka perepoeg."

„Mis perepoeg ma n'd olen; nüüd tahavad kõik peretütred ikka suure koha poegi."

„Ä'nd ole nii häbelik ega arg, Andres! Eks sa n'd ka viska mõne peretütre peale silma," naljatas Annus Andrese keelt järele aimates.

Andres tundis suurt headmeelt, et vallavanem temaga nii lahkesti rääkis. Kuulis ta ju muidu ainult pilkamist ja irvitamist. Tal tuli tahtmine südant Annuse ees välja

puistata. On ju Annus tema vastu nii sõbralik, laseb oma vankris sõita ja ajab juttu kui omasugusega.

„Mul n'd ka mõni on oln'd südame peal," algas Andres, aga naer mattis ta hääle kinni. „A' või sedan'd kätte saad, keda tahad."

„Miks kätte ei saa? Kas oled juba pika nina saanud?" küsis Annus. Ta teadis, kelle peale Andres juba ammu silma visanud.

„Ole'i pikka nina siiamaani veel saan'd ühtigi. Võttis kaissugi ükskord . . ." Nüüd sai Andres oma sõnadest nõnda liigutatud, et pisarad silmi tulid ja suu õnnelikust naerust kõrvuni venis.

„Või võtab kaissugi . . . Noh mis siis veel! Siis on ju asi päris korras," naljatas Annus.

„Olen'd korras ühtigi. Vaesed a'ad, lükka ikka edasi ja ütle: sügise nädala pärast teeme pulmad." Andres hakkas jälle oma nalja üle kõvasti naerma.

„Egas sa verivaest võta. Saad naisega mõni sada kaasa, siis võid ka midagi peale hakata."

„Tea'nd midagi, kuidas selle saamisega lugu on. Mõni ütleb, et saab mitusada rubla, mõni — et kopikutki ei saa. Mine sa n'd tea, kellel õigus on."

„Vahesaare tütred saavad igaüks sadat kolm-neli kaasavara," ütles Annus.

Andres unustas isegi naeratuse ära. Suurte silmadega ja lahtise suuga vahtis ta Annuse otsa.

„Kas nad nii palju peaks saama?" küsis ta viimaks kaheldes.

„Miks ei saa? Vahesaare on jo kaunis suur koht."

„Aga näe, vanem tütar, kes Vääna Mardile läks, ei olla rohkem saanud kui sada viiskümmend rubla . . . Egas teisedki rohkem saa," kahtles Andres.

„Siis isa elas alles. Isa võis igale lapsele nii palju anda, kui tahtis. Nüüd on lugu hoopis teine. Nüüd võib iga tütar venna käest, kes peremeheks jääb, nõnda palju nõuda, kui tal seaduse järele õigus saada on. Isa mingisugust testamenti ei teinud. Ja seaduse järele on õigus neil umbes kolm-nelisada rubla Vahesaare koha pealt saada. Võib-olla veel enamgi."

Andrese nägu avaldas kahtlust ja rõõmu.

„A'gu vend ei anna nõnda palju?"

„Siis võib seaduse teel nõuda."

„Ja siis ikka saab nõnda palju?"

„Kindlasti saab. Mina tunnen niisukesi asju."

„Miks teie'nd ei tunne. Te jo vallavanem, teil kõik seadused ja punktid peas."

Andres mõtles tükk aega. Siis hakkas ta naeratades rääkima:

„Miks kolme-neljasaja rublaga mõnda asja viga peale hakata. Näe, Altnonni Kärt läks saja rublaga linna, hakkas leivavedajaks, ja nüüd saks mis saks. Oli teine kabelipühal kiriku juures, ilus hobune ees, muudkui hirnub aga. Peenikesed rõivad seljas, kuldketiga uur taskus... Kastli Enn läks, võttis paarisaja rublaga vürtspoe... Räägitakse, et ka õige kenasti minevat... Kolme-neljasaja rublaga võib palju peale hakata. Ma'nd muud ei tahaks, kui et ostaks Kopli Mardi käest kolm vakamaad põldu ja ehitaks hurtsikukese peale. Ikka parem, kui ilma mööda hulkuda, pealegi veel siis, kui naine ja lastekari järel. Ja Jumal annab neid vaesele inimesele ikka rohkesti... Lapsi palju, leiba vähe, nii on vaese inimese asi siin ilmas..."

Andres ei olnud vist kunagi nii pikalt korraga rääkinud. Higi tilkus tal otsaesiselt ja suu jäi kuivaks.

„Mis siis muud kui hakka aga peale," ütles Annus.

„Egas muud küll enam midagi. Leena on tubli tööinimene. Eks läbi ikka saa ja ära elada. Ja või mis meiesugune muud siit ilmast võibki tahta!"

Eemalt paistis juba kirikutorn ja salu, mis surnuaia kingul kasvas...

„Aga kui Villem nii suurt osa ei taha anda?" küsis Andres natukese aja pärast.

„Tütred peavad nõudma, küll siis kohus määrab."

„Aga kui Villem kätte ei anna?"

„Siis peab kohtu läbi nõudma."

„Kas meiesugune mõistab kohut käia! Mis ma tean neist miravoidest ja jesdidest! Mitte midagi!"

„Anna asi minu hooleks, küll ma välja nõuan," ütles Annus.

„Te olete tõesti lahke mees! Või'nd ma ilma teie abita midagi kätte saan," ütles Andres liigutatult. „Kui aga teie asja oma hooleks võtate, siis võib n'd julgest

peale hakata." Ja heameele pärast naerdes hüüdis Andres: „Siis teeme Vahesaare Leenaga sügise nädala pärast pulmad! Hõissa!"

Headmeelt tundis Annuski ja lisas:

„Küllap me Villemi käest Leena pärandusosa välja pigistame!"

VI

Otsa talu, teotegemise ajal kuue päeva koht, jäi isast ainsale pojale Annusele päranduseks. Juba paarkümmend aastat oli ta seal peremees olnud ja selle aja sees mõndagi isast päritud talu paremale järjele tõstmiseks korda saatnud. Kõige esiti laenas ta raha ja maksis oma talu kinni. Siis hakkas ta suure hoolega põldude kraavitamise, kividest puhastamise, heinamaade tasandamise ja muude sääraste parandustega ametisse. Ta tegi seda kõike laenude abil. Nende tegemiseks oli tal osavust ja isegi häbematust. Laenude tasumisega venitas ta alati viimase võimaluseni. Varsti äratas Otsa talu oma lokkavate viljapõldudega ja heinamaadega terve valla peremeeste seas kadedust. Et võlgadest enamvähem lahti saada, võttis Annus Kure peremehe ainukese tütre naiseks ja sai tubli kaasavara. Pärast Kure peremehe surma pidi tema naine ka Kure talu pärima.

Talutööd ei olnud Annus isa surmast saadik oma kätega enam teinud. Ta naeris nende peremeeste üle, kes teenijatega ühes rühmasid. „Kahe käega ei ole veel keegi rikkaks saanud, ainult mõistuse läbi võib inimene haljale oksale tõusta," rääkis Annus, nähes, kuidas teised peremehed endid vaevavad. Mõni aasta pärast naisevõtmist ostis ta Otsa piiri ääres oleva väikese koha tema omaniku käest ära, ja veel mõni aasta hiljem ostis ta naabervallas talukoha ja vahetas selle naabri, Allika pere vastu. Nii ühines ka Allika talu Otsa taluga. Annus oli nüüd juba üle kihelkonna kui karjamõisa omanik tuttav. Teda peeti rikkaks, aga mõned teadsid tal võlgasidki küllalt olevat.

Nüüd oli Annusel veel üks soov, Vahesaare talu Otsa taluga ühendada. Lahutas ju Vahesaare teda Kure

talust, mis varem või hiljem Annuse omanduseks pidi langema.

Annus oli arvutanud, et suuremaid töid on kasulikum teha talgute abil. Need pani ta toime harilikult pühapäeviti.

Tänavu oli Otsal palju linu maha külitud, sellepärast tegi ta linakitkumise talgud. Harilikult kutsus ta siis ka palgateenijaid poisse ja tüdrukuid talgutele. Ja kes ei tulnud sinna! Süüa ja juua oli küllalt. Ja mis peaasi: noortel oli üheskoos lõbus töötada. Õhtul tuli muidugi tants, laul ja hullamine.

Annus sammus heal tujul üle välja. Kus natukese aja eest pikk lina kasvas, seal nähti nüüd ainult ohakaid ja madalat rohtu, mis niisket mullapinda hõredalt kattis. Tema ees küürutas üle veerandsaja töötaja, pikkamisi edasi nihkudes, linapeode hunnikuid selja taha jättes. Silmapilgukski ei vaikinud naer ja naljatamine. Mitmes kohas oli maa tasaseks tallatud. Sinna kanti linapeod kokku. Mehed seadsid sugemisepingid jalule ja kinnitasid neile harjad külge. Kraaps! Kraaps! Kraaps! krooksusid linavarred kooris, kui teravad noad neil kuprad otsast maha lõikasid.

Annus jälgis heal meelel talguliste tööd. Ta nägi, kuidas kitkumata osa väljast kiiresti väheneb. Päike on veel kaunis kõrgel. Õhtuks on väli lage, ainult seotud peod ja kuprahunnikud jäävad mitmesse kohta mustendama.

Ta läks koju. Ka siin ei laiseldud. Ruttu käidi kaevu, toa ja keldri vahet, kanti veeämbreid, piimalänikuid, jahukotte ja kartulimatte. Tarvis oli hoolt kanda, et need mõnikümmend inimest, kes väljalt näljaselt koju tulevad, veel teine kordki Otsale talgutele tahaksid tulla. Annus ei olnud talgute puhul kitsi, see polnud talle kasulik.

Ta astus kööki. Pliidi all pragises tuli, pajad aurasid, pannid särisesid. Perenaine seisis seal juures, popsi Maali pesi sööginõusid. Annuse silmad peatusid Maali paljaste saledate nõtkete käsivarte peal. Valge põll oli kumerate puusade ümber kinnitatud. Kõrget võlviga rinda kattis õhuke sitsriie. Valge kael oli paljas. Juuksesalgud olid otsaesisele langenud. Annus vaatles

värskeid põski ja punaseid huuli, siledat kaela, kõrget rinda ja puusi... Siis heitis ta pilgu oma abikaasa peale, kes parajasti kulbiga suppi segas. Kahvatud sissevajunud, kortsus palged, hõredad, halliga segatud juuksed, mis võimetult peanaha ligi hoidusid, lame rind, kondised käsivarred, pikad kuivetanud sõrmed... Annus heitis jälle pilgu Maali peale, vaatles teda ihkavalt ja läks viimaks rahutuis mõtteis maha vahtides köögist välja.

Õuest kostis veel õhtu hilja harmoonikamäng. Muru müdises trampivate jalgade all ja vaikses õhtuõhus kostsid ülemeelikud huikamised ning kiljumised. Noored inimesed olid raske päevatöö unustanud.

Peremees käis kui kuutõbine õues, tubades ja köögis ümber. Viimases peatas ta kõige kauemini. Ta jälgis kärsitult, kuidas Maali sööginõusid pesi ja talitas.

Juba läks perenaine oma tuppa. Juba tegi teenijatüdruk, kes köögis koiku peal karjatüdrukuga magas, aseme valmis, ei kärsinud aga veel magama heita, vaid läks välja teiste lõbu vaatama, sest harmoonikamäng ja tants ei tahtnud ega tahtnud lõppeda.

Maali jõudis talitustega lõpule. Ta läks köögist peremehe tuppa, et voodit üles teha. Perenaine oli selle tema hooleks andnud, ennast liia väsimusega ja haiglase olekuga vabandades.

Köögis ei olnud sel silmapilgul kedagi. Aga vist oli peremees söögitoa ukse vahelt piilunud. Ta astus vargsi kööki ja läks kärmesti Maalile järele.

Maali küürutas parajasti voodi ääres, kloppis patju ega pannud sisseastujat tähele. Äkki tundis ta rasket kätt enese piha ümber. Üles vaadates nägi ta peremeest enese selja taga.

„Mis te hullate, laske ma teen voodi üles," ütles ta peremehe kätt eemale lükates üsna tasa, sest kõrval toas oli perenaine, ja hakkas jälle voodit kohendama. Peremees oli nii mõistlik, et teda selle juures ei eksitanud.

Kui aga Maali tööga valmis oli ja minema tahtis hakata, haaras peremees ta järsku oma tugevate käte vahele ja tõmbas enese kõrvale voodile.

„Laske lahti, ma pean ära minema!" pahandas Maali ja katsus lahti rabelda.

Sel silmapilgul kuuldus köögist kära, samme ja kõnelust. Sinna olid mõned tüdrukud tulnud ja poisid nende järele.

Peremees tõusis kärmesti voodi pealt üles ja läks käänas ukse lukku.

Köögis oli seda vist kuuldud.

„St!" tegi keegi ja ütles sosistades: „Peremees on oma toas. Olge vagusi!" Ja jäädigi vagusi, ainult tasast sosistamist oli kuulda.

Asjata rabeles Maali. Aga peremees ei lasknud teda lahti.

Tõsi küll, Maali sai aru: praegu ei võinudki ta välja minna. Kui tüdrukud ja poisid teda peremehe toast näeksid välja tulevat, siis oleks mitmeks ajaks tervele vallale naeru küllalt. Kauaks peab ta siis siia jääma? Läheksid need poisid ja tüdrukud ometi köögist välja! Siis võiks ta igatahes siit ära minna. Kööki tuli nüüd veel teenijatüdruk, siis ka karjalaps ja nad jäid sinna kahekesi. Aga nendegi nähes ei tihanud Maali välja minna, kuigi poisid ja tüdrukud olid lahkunud.

„Minge ajage kõik köögist välja," ütles Maali. „Muidu mul ei kõlba siit ära minna."

„Teil ei pruugi siit ära minnagi. Võite ka siin magada. Asi jääb ju saladuseks."

„Ärge ajage niisugust lori," pahandas Maali ja katsus ennast peremehe käte vahelt lahti kiskuda. Aga too hoidis teda kui hingeõnnistust kinni.

Kõrvaltoas põles tuli ja perenaine vaigistas oma kaheksa-aastast vinguvat tütarlast. Ka nende pärast ei tihanud Maali kära tõsta.

Järgnes kaks-kolm hirmsat tundi, mida see popsi tütar elu lõpuni ei suutnud unustada.

Alles kukelaulu ajal, kui teenijatüdruk ja karjane köögis vist juba kõvasti magasid, laskis Annus oma ohvri lahti. Hiirvaikselt hiilis Maali läbi köögi välja. Ta teadis küll üksi oma viibimisest Annuse käte vahel, aga sellepärast ei olnud tal kergem kannatada oma häbi.

Läbi metsa minnes tuli tal mõte otsida tugev oks ja tõmmata ennast selle otsa. Sealsamas tuli teine mõte:

minna jalamaid Vahesaarele ja rääkida kõigest Villemile.

Aga kumbagi neist mõtteist ei saatnud ta täide, läks vaid pisaraid valades ja vahetevahel hambaid kiristades kodu poole.

VII

„Nüüd kogunevad kui kaarnad raipe ümber kokku!" urises Villem vihaselt ja läks tagakambrist välja.

Homme pidi vallakohtus kadunud Vahesaare Madise pärijad päranduõigustesse kinnitatama. Hindrek oli linnast Vahesaarele sõitnud. Ka vanem õde Ann, kes versta kolmkümmend eemal elas, oli mehega ilmunud. Nad tahtsid kõik täna kodus päranduse jagamise üle aru pidada.

Tagakambris laua ümber istusid „kaarnad". Hindrek suitsetas paberossi ja pakkus ka õemehele. Muidu ei tahtnud ta seda matsi tundagi, sest et õemees säärega saapaid, halli kodukootud ülikonda ja murdunud sirmiga mütsi kandis. Rendikoha omaniku kohta oli säärast ülikonda ülearu, nagu õemees vahel ise ütles, aga Hindrek ei unustanud, et ta ise on „saks".

„Kaarnaid — see käis meie kohta," ütles ta.

„Mis käis meie kohta?" küsis õemees.

„Noh, „kaarnad" ikka! ... Meie oleme nüüd „kaarnad" ..." rääkis Hindrek edasi ja hakkas tuba mööda kõndima, et teised tema pikka musta saterkuube ja läikivaks viksitud kamasse näeksid. „Ta on sellepärast ka vihane, et ma matusele ei tulnud. Aga iga mõistlik inimene saab aru, et ühel sehvtimehel võimata (Hindrek pani rõhu viimase a peale) on igakord sehvtist ära tulla."

Hindrek pistis sõrmed kaela ja krae vahele, nagu pigistaks see, ja rääkis siis edasi:

„Üks niisuke asi nagu ärbimine, seal ei või sehvtist ka hoolida. Sest ärbimine on üks seaduslik ja kohtulik asi, seal peab iga ärbija juures olema."

Hindrek tundis oma võõrkeelsest sõnast lõbu ja tarvitas seda nii mitu korda, kui võis.

„Muidugi, teil on õigus," kinnitas õemees.

„Sellepärast võtsin ma ka kätte ja sõitsin siia, et me

enne võiks selle asja läbi kõnelda ja aru pidada, kui palju keegi saab."

Kamber läks juba pimedaks. Miina tuli ning süütas lambikese põlema ja hakkas õhtusöögi jaoks lauda katma.

Tüki aja pärast istusid kõik laua ümber, ainult ema puudus.

„Mis mina vana inimene nüüd teiste noorematega koos sööma lähen," vastas ta alandlikult Miina kutse peale.

Tükk aega ei olnud muud kuulda kui lusikate klõbinat, rüüpimist ja suude matsumist. Kollaka tulega lambike valgustas mustade suitsenud seinte ja laega kambrit, inimeste näod olid selles valguses vahakarva. Vahel sekka kostis taldriku kõlin — Hindrek sõi nuga ja kahvlit kõvasti tarvitades.

„Noh, siis peame see nõu," ütles ta viimaks, nähes, et keegi teine juttu alustada ei taha või ei mõista. „Selle tarvis me siia kokku tulime, et rääkida ja aru pidada, kuis igaüks ärbib ja kui palju saab."

Kaarel purskas naerma. Ta ei saanud aru, mis tähendab „ärbib", aga naljakas näis see temale igatahes olevat.

„Mis kurat see „ärbib" on?" küsis Villem pilkavalt.

„Noh, ärbib või pärib, see on ükskõik. Saksad ütlevad ikka ärbib," vastas Hindrek.

„Vaat kus mul saks," urises Villem.

Kaarel ei suutnud ikka veel naeru pidada.

„Mis sa irvitad!" ütles Villem pahaselt. „Teine a'ab rumalusi suust välja, sul veel asi, mida naerda!"

Kaarel lõi häbelikult silmad maha.

„Või mina a'an rumalusi suust välja?" küsis Hindrek. „Mina olen suurte sakstega rääkinud, keegi ei ole mulle nõnda ütelnud ... Aga see on jo nii: matsiga ei mõista meiesugune rääkida."

Miina vaatas kartlikult Villemi poole, kelle äkilist meelt ta tundis. Aga Villem naeratas; sõna „mats" ei vihastanud teda.

„Mis siis ilmaaegu üksteist nokkida, parem räägime sellest, kuidas homme saab ja on," ütles Leena kärsitult.

„Jagage siis juba ükskord varandus omavahel ära!" ütles Villem ja ta viha tõusis. „Jagage need kausid, see supp, liha ja leib kah ära! Kõik, mis siin laua peal on."

„Jumalukene, kas siis rääkida kah enam ei või!" hüüdis Ann kaebliku häälega. „Mina läksin isatalust välja . . ."

„Ja said oma osa kätte," ütles Villem järsult vahele. „Kes kurat su jälle siia vedas! Ehk võiksid parem vait olla ja lõuad pidada."

„Taevake, kas see oli ka kellegi osa, mis ma sain! Kõigest sada viiskümmend rubla! Egas Vahesaare koht vähem ole kui kõik Saareküla kohad. Näe, Kopli Märdi tütred said igaüks viissada rubla ja kaks lehma. Mina sain ainult ühe."

„Kui sul õigus on veel siit midagi saada, siis mine kaeba kohtusse. Las kohus mõistab sulle õiguse," ütles Villem kindlalt ja lõpetavalt.

„Miks me kohut käima peame," algas Hindrek väga leplikult. „Ühe isa lapsed oleme kõik . . ."

„On küll lapsed, ei tule matuselegi!" urises Villem.

„Saareküla talud on kõik niisama suured kui Vahesaare," seletas Leena. „Igaüks teab, kui palju seal tütred ja pojad pärivad. Eks meie pea nõndasama palju saama."

„Meie peame igaüks nõnda palju saama, kui meil seaduse järele õigus saada on," tähendas Hindrek iseteadvalt.

„Palju sul siis õigus saada on?" küsis Villem irvitavalt.

„Seaduse järele ärbivad kõik lapsed ühepalju," vastas Hindrek iseteadvalt.

Villem kehitas õlgu ja ühmas pahaselt:

„Seda ei ole ma veel näinud ega kuulnud."

„Mina aga tean seda väga hästi. Küsisin seda ahvukadi käest järele. Vahesaare koht on vallakohtu poolt kolme tuhande viiesaja rublale hinnatud. Tähendab, igaüks peab kõige vähemalt kuussada rubla saama."

Villem vahtis lahtise suuga Hindreku otsa. Tükil ajal ei saanud ta sõnagi suust. Siis kahmas ta korraga:

„Sa oled loll!"

„Mina olen loll? Kuidas nõnda? Mina küsisin seda

ahvukadi käest. Ja see teab ometi rohkem kui mõni mats."

Villem võttis järsult sõna:

„Kus on siis pojad või tütred nii palju saanud? Siin on paar talukohta, kus vanematel ainult kaks last oli, seal sai küll üks kaheksasada rubla ja teine sai isa koha... Aga kus enam lapsi, seal ei saa keegi üle kahe-kolmesaja rubla."

Hindrek naeratas pilkavalt.

„Miks ei saa!" hüüdis Leena ja luges mitu ümberkaudset talu üles, kus tütred ja pojad pärinud viiskuussada rubla. Tütred peale selle kaks lehma ja mitu lammast.

„Need on ka teistsugused kohad kui Vahesaare," ütles Villem, „ja teistsuguses korras. Kui vanemad suured summad maha jätavad, mis siis vanemal pojal viga teistele maksta. Aga see on jo päris pöörane asi, kui Vahesaare koha pealt iga pärija kuussada rubla nõuab... Kui aga just teada soovite, palju teist igaüks saab, siis kuulge: iga õde saab kakssada rubla, Kaarel nelisada, Hindrek ükssada. Enam selle koha pealt maksta ei või."

Hindrek tegi käega liigutuse, nagu ei tahaks ta sellest kuuldagi. „Noh, kui omavahel kokku leppida ei saa, siis on ometi, jumalale tänu, veel kohtud ning seadused olemas."

„Palju sa siis tahad?" küsis Villem järsku ja vaatas üle laua vihaselt Hindreku otsa.

„Palju ma tahan? Maksa mulle minu osa, kuussada rubla välja, enam ma ei taha, ehk mul küll seaduse järele õigus on rohkem saada."

Villem lõi rusikaga vastu lauda, nii et supp kaussidest üles kargas ja sööginõud tärisesid. „Ma tahan teada, mis kuradi seadus see niisugune on, mille järele te igaüks nii palju võite nõuda, kui tahate! Ja siis peab vanem poeg kohta veel oma käes pidama! Parem võtku siis pärijad kohe koht, müügu ära ja jagagu raha eneste vahel! Siis ei ole tüli ega jagelemist! Sest nii palju, kui teie tahate, siit koha pealt keegi välja maksta ei või."

„Sina jääd koha peale, eks sa laula muidugi niisugust

laulu," ütles Leena. „Aga meie peame ilma mööda laiali minema, ilma kopkata ja kõigeta. Ja sina ei taha sedagi välja maksta, mis meil õigus saada on!"

„Või tahad veel rohkem, kui sul õigus saada on?" küsis Villem pilkavalt. „Kuussada on veel vähe? Tahad vahest koguni tuhat või?"

„Me ei taha ükski rohkem, kui meil õigus saada on," ütles Hindrek.

Villem kargas järsku laua äärest üles. Põlevate silmadega vahtis ta Hindreku ja Leena otsa.

„Saate, „kaarnad", oma osa!" käratas ta ja läks toast välja.

Temale tegi see päranduse jagamine igatahes enam muret kui kellelegi teisele kaaspärijaist. Kui nad nüüd varsti nõudma hakkavad — ja seda võib nende meeleolust näha — kust võtta siis mõnda sadatki! Isa matusekski tuli laen teha ja selle juures vereimejale koolivennale tubli joogiarve maksta. Ühtki teist laenajat ta linnas ei tea, ja ümberkaudsed peremehed — need hoiavad kümne küünega oma kopikaid kinni, kellel neid on. Aga vähe on neid, kellel olekski laenamiseks mõnd sadat.

Villem magas sel ööl väga halvasti. See oli aga alles algus. Seda ta teadis isegi.

VIII

Laua taga istusid kohtunikud, tõsiste paljaks aetud nägudega, siledaks soetud pikkade juustega.

Laua otsas istus kirjutaja, valge krae kaelas, suured protokolliraamatud kõrval, paberid ees, sulepea peos.

„Kõik Vahesaare pärijad on siin," ütles peakohtumees, kui nende nimed kõvasti ette lugenud ja pärijad kordamööda üles tõusnud.

Nad kinnitati pärimisõigustesse. Siis võttis jälle peakohtumees sõna.

„Ema soovib, et tema eestkostjaks vennapoeg Jaan Veltmann saaks. On Veltmann sellega nõus?"

Keskealine kehakas mees tõusis üles ja avaldas oma nõusolekut.

„Kas olete eneste vahel otsusele jõudnud, kuidas pärandust jagada?“ küsis peakohtumees.

Hindrek nüüd otse kargas püsti.

„Igaüks peab nii suure osa saama, kui tal seaduse järele õigus saada on!“ hüüdis ta. „Ja seaduse järele on meil õigus igaühel ühesuurune osa saada. Mispärast peab üks rohkem saama kui teine? Kas on üks parem kui teine? Oleme kõik ühe isa lapsed.“

Ka Villem oli nüüd üles tõusnud. Nägu oli tal kahvatu, silmad välkusid. Lõikavalt kõlas iga sõna läbi kohtusaali.

„Poiss ei viitsinud kõrt kõrre peale isatalus tõsta, jooksis kodunt ära, et kerget ja lõbusat elu saada, et saksa hakata mängima. Elab juba kaua aega ei tea kus, ei anna enesest elumärki, ei tule isa matuselegi. Aga kui päranduse jagamine, siis on esimene platsis ja lõugab: kõik peavad ühteviisi saama! Aga mis on ta isa varanduse juurde pannud? Kas üks higitilk? Mitte midagi, kuna Kaarel seal juba enam kui kümme aastat ööd ja päevad tööd on teinud! Seal peab ometi seadus nende vahel vahet tegema. See oleks jo lausa ülekohus, kui niisuke jooksik ja linnavander sama palju saaks kui Kaarel . . .“

Üks kohtunikkudest tuletas Villemile meelde, et ta oma keelt talitseks.

Hindrek oli esiotsa nõnda ärritatud, et sõnagi ei saanud ütelda. Siis kogeles ta kisendades:

„Ta plahmeerib mind . . . sõimab! . . . Ma palun kohut teda selle eest trahvida . . . Ta peab selle eest kinni minema! . . . Ta peab aresti minema . . . Sõimata ei tohi . . . Linnavander, mina linnavander? Ma kaeban miravoisse . . .“

Peakohtumees käskis Hindrekut vait jääda ja hakkas oma ametivendadega tasakesti kõnelema.

Hindrek pildus vihaseid pilke Villemi poole, too vahtis aga maha ega pidanud venda ühe pilgugi vääriliseks.

„Siis ei jõua te omavahel kokkuleppimisele?“ küsis nüüd peakohtumees.

„Mina nõuan, et varandus seaduse järele ära saaks jagatud!“ hüüdis Hindrek.

„Kui palju vanem vend Villem, kes koha pärib, oma kaaspärijatele soovib anda?" küsis peakohtumees.

Villem tõusis üles ja hakkas seletama:

„Vanem õde Ann sai oma pärandusosast suurema jao juba enne isa surma kätte, ta võib veel sada rubla saada. Leena ja Miina saavad kumbki kakssada rubla, Kaarel nelisada. Niisugune vander aga, nagu Hindrek on, kes isa koha peal midagi ei ole teinud, vaid sealt ainult saanud, see ei saa kopikatki. Ema võib eluaeg Vahesaarel elada, ilma et tal midagi teha pruugiks, ja saab minu käest ülespidamise."

Hindrek kargas üles ja tahtis midagi ütelda, aga peakohtumees sõnas parajasti:

„Mis ütlevad teised pärijad selle kohta?"

Miina nõudis kolmsada, Kaarel viissada, Leena ka viissada, Hindrek sama palju. Veltmann arvas, et Villem peab emale peale prii ülespidamise ja korteri veel kolm rubla kuus maksma. Anne mees nõudis saadud kaasavarale veel kakssada rubla lisa.

Kohtunikud hakkasid omavahel tasakesti rääkima.

Hindrek tõusis püsti ja ütles ähvardavalt:

„Kui vallakohus õigust ei tee, kaeban sedamaid senatisse."

Kohtunikud muigasid.

Leena tõstis äkki käe, tõusis ja kahmas rutates:

„Noh, olin ära unustanud! Mina nõuan veel mehelemineku puhul ühe lehma ja kolm lammast. Kõik peretütred saavad seda, mõned koguni kaks lehma. Seda ma ei jäta! Miinale peab samuti lehm ja lambad antama."

Keegi vanamees kohturuumi tagaseinas mühatas väga tõsiselt:

„Ega Leena ilma lehmata ei saagi mehele."

Kostis naer.

Kohtunikud muigasid jälle ja hakkasid omavahel tasakesi kõnelema. Siis tõusis peakohtumees üles ja ütles:

„Et pärijad omavahel kokkuleppimisele ei jõua, siis teeb kohus omalt poolt päranduse jagamise plaani."

Kohus läks kantseleisse nõu pidama.

Teiste asjade pärast kokkutulnud rahvas ja Vahe-

saare omad tõusid ka üles, kogunesid salkadesse ja hakkasid juttu ajama.

Annus tuli kantseleist ja juhtus nagu kogemata Anne mehega kokku. Ka Hindrek lähenes neile. Villem heitis vihaseid pilke sinnapoole. Ta arvas kindlasti, et Annus Anne meest ja Hindrekut tema vastu üles kihutab, suurema osa nõudmisele ässitab.

Kaarel istus pingi otsal ja vahtis aralt ümber. Ta oli esimene kord kohtus ja tundis siin võõrastust, isegi hirmu.

Ema istus, käed ristis, ja liigutas vahetevahel huuli. Ta palvetas, et teda ega teisi vangi ei pandaks, sest tema arvamise järele võis kohus seda teha.

Tükk aega läks mööda, enne kui kohtunikud jälle ilmusid.

Peakohtumees köhatas, kohendas kaelarätikut ja algas:

„Et kadunud Madis Vahesaar mingit testamenti järele ei jätnud ja et pärijad eneste vahel ühisele otsusele ei jõua, siis arvas kohus tarviliku omalt poolt järgmist pärandusejagamise plaani ette panna: vanem poeg Villem saab isa koha. Hindrekust vennale maksab ta kakssada viiskümmend rubla, Kaarlist vennale nelisada, õdedele Leenale ja Miinale kummalegi kolmsada rubla ja mehelemineku puhul lehma ning kolm lammast. Annele, kes juba enne isa surma sada viiskümmend rubla kätte saanud, veel sada viiskümmend rubla. Ema saab eluaegse prii ülespidamise ja kaks rubla raha kuus. — Mis ütlevad pärijad selle kohta? Kas ollakse sellega rahul? Või on mõni vastu?"

Hindrek tõusis püsti ja ütles lühidalt:

„See on seadusevastane jagamine."

„See ei ole kuidagi seadusevastane," kostis peakohtumees. „Seadus ei k e e l a nii või teisiti jagamast. Seaduse järele võivad pärijad nõuda, et isa varandus nende vahel ühetasa ära saaks jagatud. Aga kas seda üldse teha võib? Ma ei tea siin ümberkaudu ühtegi peremeest, kelle lapsed ühevõrra isa varandusest oleks osa saanud. See ei võigi nõnda olla. Sest kui iga peremees oma varanduse laste vahel ü h e v õ r r a ä r a j a o t a b, siis oleks vanemal pojal, kes koha pärib, kohe

oksjon ukse ees. Sellest saavad ka harilikult kõik kaaspärijad aru ega nõua vanemalt pojalt nii palju, kui neil seaduse järele õigus saada on, vaid nõnda, kuidas koha headus ja jõud kannab. Seda peaks ka Villem Vahesaare kaaspärijad tähele panema ja mitte rohkem nõudma, kui vanem vend neile maksta suudab. Vahesaare koht on kolme tuhande viiesaja rubla alla takseeritud. Ja sellepärast oleme meie heaks arvanud, et iga pärija vanemalt vennalt nõnda palju võib nõuda, nagu ma juba ütlesin."

„Mis see mulle puutub, et koht oksjoni alla läheb!" hüüdis Hindrek. „Igaüks peab ühevõrra saama. Ega vanem poeg parem ei ole kui teised lapsed!"

„Nõnda võib ainult see rääkida, kes ise sugugi koha pidamist ega põllumehe seisukorda ei tunne," vastas peakohtumees. „Mis saaks siis viimaks meie talukohtadest ja tervest põllupidamisest, kui talu iga peremehe surma järel oksjoni alla läheb? — Mis ütlevad teised kaaspärijad selle plaani kohta?"

Miina avaldas oma täielikku rahulolekut; Anne mees oli ka rahul; ema ütles, et tal raha kopikatki tarvis ei olevat. Veltmann seletas siiski, et poeg sagedasti ema ülespidamise eest nõnda hoolt ei kanna, et kõik tarvidused täidetud saaksid. Ta võivat selle raha nõudmata jätta, kui tal tarvis ei ole. Aga parem on, kui tal õigus on seda nõuda, kui tal tarvis peaks olema.

Leena ei teadnud, kas kolmesaja rublaga rahul olla või mitte. Ta vaatas küsivalt Annuse poole, kes seina ääres istus ja kõike seda vaidlust muheleva näoga pealt kuulas.

„Kolmsada rubla, see on isegi juba kaunis suur summa. Seda ei saa iga talutütar," ütles teine kohtumees.

„Olgu siis pealegi kolmsada rubla. Aga Villem peab selle kohe välja maksma," ütles Leena. „Mul on tarvis."

Kohtunikud naeratasid.

„Küll kätte saate, ega ilma ei jää," trööstis üks nendest Leenat.

„Ega muud, ta ütleb korraga: ei maksa! — Ja mis ma siis pean tegema?" hädaldas Leena.

„Küll ta maksab."

„Ta võib ka maha salata ja ütelda: mul ei ole teile midagi maksta. Seda ma kardan."

„Me teeme ju siin kirjalikult maha, kui palju Villem igaühele peab maksma. Kui ei maksa, võite kohtu teel nõuda."

„Noh, kui on nii, nagu ütlete, siis on ikka hea küll," ütles Leena rahulikumalt. „Aga lehm ja lambad ka."

„Saate kätte, ei jää ilma," trööstis peakohtumees ja pöördus jälle Hindreku poole:

„Pidage meeles, et te juba noorelt isakodust lahkusite, kuna õed ja vennad seal kaua aega tööd on teinud. Sellepärast on teil vähem õigust sealt nii palju nõuda, kui seadus määrab. Kakssada viiskümmend rubla on isegi juba suur summa küllalt teie jaoks. Iga perepoeg ei saa niigi suurt summat isa varandusest."

„Olgu siis kakssada viiskümmend rubla, aga ta peab mulle selle kohe välja maksma. Mina olen sehvtiinimene, mul on raha tarvis," rääkis Hindrek.

„Mis Villem selle kohta ütleb?" küsis peakohtunik.

„Mina ütlen selle kohta ainult nii palju, et see on liig Vahesaare koha pealt — üle tuhande rubla kohe välja maksta. Kust on mul nõnda palju võtta?"

„Rääkige kaaspärijatega, et nad kõik kohe ei nõuaks," ütles üks kohtumeestest. „Teised peremehed maksavad oma kaaspärijatele samuti või veel enam."

„Nende käest ei nõua pärijad kohe väljamaksmist. Aga seal see vander," Villem tähendas Hindreku poole, „tahab silmapilk oma osa kätte saada. Paarikümne aasta jooksul on ehk Vahesaare koha pealt võimalik kõik ära maksta."

„Siis võite kellegi käest laenata, ja kaaspärijatele välja maksta," arvas kolmas kohtumeestest.

„Kerge on ütelda: laenata! Katsuge aga ise kord seda teha," vastas Villem. Sahker tuli talle meelde.

Osalt oli see uhkus, osalt julgus oma jõu peale, mis Villemit sundis kohtunikkude poolt ettepandud pärandusejagamise plaani siiski vastu võtma.

Kui ta parajasti Miina ja ema kõrvale vankri peale istus, astus Hindrek juurde.

„Kunas ma oma osa kätte saan? Mul on raha hädasti tarvis," ütles ta.

„Põrgu kasi kõige oma osaga!" käratas Villem, andis hobusele piitsa ja sõitis vallamaja õuest välja.

Hindrek saatis talle sõimu- ja ähvardussõnu järele.

Sõda Vahesaare pärijate vahel oli alanud.

IX

Maali tänas õnnelikku juhust, et tal võimalik oli pärast talguid kodunt ära minna. Ema läks mõisa kartuleid võtma ja Maali läks kaasa. Ta hingas kergemini, kui Saarekülast eemale jõudis. Imelik argus asus ta hinges talgutest saadik. Ta põikas igaühe eest kõrvale, ei julgenud kellegi otsa vaadata ja kartis, et igaüks juba tema näost midagi välja võib lugeda. Väga õnnelik oli ta, et Villemiga kokku ei juhtunud. Kui ka teised midagi ei aima, Villemi eest ei jääks ometi midagi varjule. Villemi eest ei saaks ta midagi salata.

Paar nädalat oli Maali eemal olnud. Paar nädalat oli tal aega olnud mõelda. Ja mis ta kõik selle paari nädala sees mõtles! Missuguseid kavatsusi ta tegi! Igal tunnil tuli ise plaan. Kas see parem oli kui endine, seda ei teadnud ta isegi. Esiotsa näis iga kavatsus kõige parem olevat. Kui see aga elavalt, kõigi oma tagajärgedega tema silmade ette kerkis, siis ei olnud see enam kõige parem, siis oli tarvis midagi paremat välja mõelda.

Töö mõisas oli lõppenud. Maali tuli emaga jälle koju, ilma et mingisugusele kindlale otsusele oleks jõudnud. Rahulikumaks oli ta küll jäänud. Nüüd saab ta aga varsti Villemiga kokku. Nüüd on tarvis otsustada, kas talle rääkida või mitte.

Oli sügisese õhtu videvik. Mustjashallid pilved rippusid madalal. Ei andnud nad vihma ega rutanud eemale, seisid igavalt paigal. Samasugused pilved katsid Maali hinge, rasked liikumatud pilved. Ei tule nutt, mis vaevatud südant kergendaks, ei tule tundmuste tormi, mis rõhuvad pilved eemale ajaks ja enese järele vaikust tooks. Rasked pilved seisavad paigal ja suruvad hinge oma alla.

Ikka pimedamaks läheb ilm, ikka mustemaks pilved, ja silm ei seleta enam midagi.

Maali seisis tükk aega õues, tõmbas siis suurrätiku kindlamini ümber õlgade ja läks väravast välja metsa poole. Üksinda tahtis ta olla, kõik jõu kokku võtta ja mingisugusele otsusele tulla ning selle järele toimetada.

Kitsast teerada mööda läks ta metsa vahel natuke maad edasi, pöördus siis kõrvale ja tegi enesele kätega raagus okste vahel teed.

Väikese lagendiku peale jõudes peatas ta. Siin tahtis ta otsusele jõuda, veel täna õhtul.

Ta istus madala sammeldanud kivi peale.

Viis aastat on sellest möödas, kui ta esimest korda Villemiga kõrvuti selle kivi peal istus. Oli suvine pühapäeva õhtupool. Villem saatis teda Vahesaarelt koju. Oh, neil oli palju teineteisele rääkida. Sellepärast pöördusid nad teerajalt kõrvale, väikese lagendiku peale ja istusid sinna sammeldanud kivile. Palju oli neil teineteisele rääkida, aga nad ütlesid siiski ainult mõned üksikud sõnad. Nad lubasid teineteisele truuks jääda, suudlesid esimest korda teineteist ja vaatasid kaua teineteisele silmi.

Viie aasta kestel olid nad kevade- ja suveõhtutel sagedasti siin teineteisega kokku saanud ja armastuselepingut sõnade ning suudlustega kinnitanud.

Siin oli nende kõige püham paik. Selle kohaga olid kõige ilusamad mälestused ühendatud. Siin oli leping kahe hinge vahel tehtud, siin tahtis Maali täna otsustada, kas seda lepingut lõpetada ja kuidas lõpetada. Lõpetada? Ah, need ilusad mälestused! Ehk on veel mõni pääsetee?

Maali võttis mõistuse kokku, et lõplikule otsusele jõuda.

On kaks teed: oma eksimist Villemile avaldada, ja teine: avaldamata jätta. Mis sünnib, kui ta esimese valib? Villem tõukab ta enesest eemale, selles pole kahtlust. Valib ta teise tee, s. o. ei lausu Villemile kõigest sellest, mis tal Annusega sündinud, sõnagi, siis ... siis läheb kõik endist viisi, nad võivad endist viisi õnnelikud olla? Kas tohib ta aga endist viisi veel õnne-

lik olla? Suudab ta veel Villemile otsekoheselt silmi vaadata, suudab ta üldse Villemi eest midagi varjata?

Maalile tuleb väike juhtumine lapsepõlvest meelde. Ta tegi kord portselanist tassi katki. Esimese hirmuga jooksis ta välja ja mattis killud maa sisse. Ema leidis, et tass kadunud, ja küsis Maalilt. Too vastas: ei tea, ja asi oli ema meelest varsti ununenud.

Aga mitte Maali meelest. Teda hakkas südametunnistus vaevama. Ja kui ema ta kord sülle võttis, talle meelitussõnu ütles ja pead silitas, ei suutnud ka enam ennast pidada. Ta hakkas kibedasti nutma ja tunnistas süü üles. Kui kerge oli süda pärast seda! Kas ta vahest Villemile kord samuti kõike üles ei tunnista? Aga andestab talle Villem?

Peab ta ennast vabatahtlikult armsamast lahti ütlema? Vist peaks.

Aga kuidas? Peab ta kirjutama? Kirjas on seda kõige kergem teha. Seal võib ta kõik ära jutustada ja Villemiga jumalaga jätta. Kõige kergem tee, kuigi vahest mitte kõige ausam.

Maali kordas seda otsust enesele mitu korda, et selle juurde kindlaks jääda. Ja kui ta ennast selles juba kindla arvas olevat, heitis ta pilgu tulevikku. Missugune on see ilma Villemita? Tulevik, just samasugune kui sügisene öö, mis ennast metsa üle laotab, põõsaste vahelt vastu haigutab... Varsti on ainult sügavat musta pimedust näha.

Niisugune on tulevik Villemita.

Aga korraga kadus pimedus, säras kevadine päike, sinine taevas pea kohal, roheline mets ümberringi, ja Villem istub tema kõrval, hoiab teda õrnalt oma käte vahel — mälestused, viie õnneliku aasta mälestused tõrjusid läheneva ööpimeduse eemale.

Ei, ma ei suuda temast lahkuda! Ja nagu pühitud on kindel otsus kõike Villemile avaldada.

Mispärast peab ta seda Villemile avaldama?! Kas kumbki neist selle läbi õnnetuks saab, kui ta saladuse avaldamata jätab? Tema, Maali, peab vahest küll hingepiina kannatama, aga see on ometi tuhat korda kergem kui Villemist lahkumine! Ja Villem saaks ka õnnetuks, kui ta seda avaldaks...

Veel kord tõstis südametunnistus Maalis tugevasti häält: kui sa ka kõik selle läbi kaotad, pead sa ometi temale kõik üles tunnistama, saagu sa selle läbi kui õnnetuks! Sa ei tohi tema ees midagi varjata! Muidu on see õnn varastatud. Tahad sa varastatud varanduse läbi õnnelikuks saada?

Ja Maali vastas selle peale kindlalt: „Ma avaldan kõik Villemile. Ja siis . . ."

Hea küll, ta avaldab Villemile koleda saladuse ja — poob enese üles . . .

Aga jälle ilmuvad ilusad pildid äraelatud ajast tema silme ette, nii elavalt, nii selgelt . . . Ta kuuleb Villemi häält, tunneb tema huuli oma huulte peal ja käsi oma piha ümber. Veel tahaks ta temaga elada ja õnnelik olla . . .

Kuivad lehed krabisevad sammude all, raod murduvad, must kogu ilmub põõsaste vahelt nähtavale.

„Maali, sina siin! Kas sul külm ei ole? Käisin sind kodus otsimas, üteldi, et sa õue läinud. Ei leidnud sind kuskilt, tulin hea õnne peale siia . . ."

„Villem!"

Maali surus ennast tema vastu, nagu tahaks kaitset otsida hirmsate ettekujutuste eest.

Villem tunneb sooje pisaraid oma kätele langevat.

„Maalikene, mis sul on?"

„Villem, minu armas Villem!" sosistas Maali nuuksudes.

„Miks sa üksi siia pimedasse tulid?" päris Villem. „Kas sa ei karda? . . . Miks sa nutad?"

Maali nuuksus ega vastanud midagi.

„Mis sul on, Maali?"

Nad istusid teineteise kõrval sammaldanud kivil. Maali pea oli Villemi rinna vastu surutud ja krampliKud tõmbed käisid tal läbi keha.

„Maalike, Jumala pärast, ütle, mis sul ometi on?" meelitas Villem ja silitas tema pehmeid juukseid. Ta katsus enesele ette kujutada, mis põhjus võiks Maalil nutmiseks olla.

„Sul oli vist igav seal võõraste inimeste seas? . . . Ära nuta, sa oled jälle minu juures! . . . Ära nuta! . . ."

Aga tröötimiste peale hakkas Maali veel ägedamini nuuksuma.

Kaua aega läks ära, enne kui pisaratehoog läks mööda, tõmbused rinnus jäid harvemaks.

„Meie istume siin viimast korda teineteisega," sosistas Maali viimaks.

„Viimast korda? Mis juttu sa a'ad? Oled meelest ära, Maali?" Villem imestas rohkem kui kohkus.

„Jah, see on viimane kord!" ägas Maali ja hakkas uuesti nuuksuma.

„Hm! . . . Ma ei saa sinust aru, räägi ometi, mis sul on?" päris Villem õlgu kehitades.

„Ära küsi! See on kõik nii kole! . . . Ma ei suuda! . . . Aga meie vahel on kõik otsas!"

„Räägi ometi!" käis Villem peale ja paha aimus asus tal südamesse.

„Ei . . . Sul ei pruugi seda teada! Sa ei tohi seda teada . . . See olgu sulle küll, kui ma ütlen, et nüüd meie vahel kõik otsas on ja et mina enam sulle ei kõlba . . ."

Villem haaras Maali käed pihku ja tõukas ta enesest eemale, nagu tahaks talle otsa vaadata. Aga pimedus ei lasknud pisaratest märjast näost midagi lugeda.

„Ütle, ütle mulle, mis sinuga on juhtunud?" päris ta ägedalt. „Kui see ka kõige hirmsam asi on, ütle ruttu, ma ei suuda enam kannatada!"

„Sa oled mulle nii armas . . . Aga ma pean sust lahkuma . . . Ja mistarvis seda veel rääkida. Parem jäägu . . ."

Maali hakkas jälle ägedasti nuuksuma ja tahtis pea Villemi rinnale lasta, aga Villem tõukas ta karmilt eemale.

„Ma olen sind viis aastat omaks pidanud, olen sind armastanud ja sina mind, sa pead mulle ütlema, mispärast sa . . . Sa pead . . ."

Ta pigistas nõnda kõvasti Maali käsi, et too valu pärast karjatas.

„Issand Jumal! . . . Ma kardan . . ."

„Sa kardad mind . . . Ei, ma ei tee sulle midagi . . ."

„Sa ei tea, mis teed viimati, ja langed ise õnnetusse!" ahastas Maali.

„Ära räägi niisugust lollust! Ma ei tee midagi . . ."

„Luba mulle enne, et sa k e l l e l e g i midagi sellepärast ei tee."

„Ma luban sulle seda! Räägi aga . . ."

„Hea küll!" Maali hääl muutus rahulikuks ja ükskõikseks. „Ma tean, et sa sõna pead . . . Sa ei tee sellepärast kellelegi midagi . . . Noh, siis kuule: ma ei ole enam see . . . ei ole enam süütu . . ."

Villem kargas karjatades üles.

Maali langes kummuli kivi peale ja hakkas kõvasti nutma.

„Sina!" karjus Villem. „Sina madu! . . . Kes on su armuke?"

„Mul ei ole kedagi! Olen ainult sind armastanud! . . . Ma ei tahtnud seda! . . . Sa pead mind tundma ja uskuma!"

„Kes see oli, ütle mulle! Ma löön ta kuradi veel täna maha!"

„Sa ei tohi seda teha, sa lubasid . . ."

„Kes see oli?" karjus Villem.

„Sa ei tohi talle midagi teha, sa lubasid . . . Annus . . ."

Maali ei vastanud, lamas kummuli kivi peal.

Villem kiristas hambaid ja ulgus nagu metsloom. „Ma tapan ta kuradi! Veel täna öösel."

„Sa ei tohi seda teha, sa lubasid seda mulle!"

„Siis sa armastad teda, tahad enesele hoida! Ma tapan teid mõlemaid!"

„Ei, ma ei armasta teda! Sa ei usu seda isegi . . . See oli talgute ajal. Ta pani ukse lukku, ei lasknud mind välja . . ."

Ja nüüd jutustas Maali, istukile tõustes, kuidas see kõik oli juhtunud.

„Ah nii! Sa kurat, ma saan aru! Aga seda ma talle ei kingi! . . . Veel täna öösel tapan ma tema! . . ."

„Villem, sa lubasid mulle . . ."

„Ära seisa tema eest, muidu löön ma ka sinu maha!"

„Ma ei seisa tema eest, ma seisan sinu eest, et sinuga midagi halba ei sünniks . . . Villem, sa oled mulle nii armas . . ."

Maali kattis näo kätega.

Villem laskus tema kõrvale maha, kiristas hambaid

ja ulus: „Maali, minu Maali! Sind ei ole enam... Ma armastan sind siiski... Aga ei, kõik on otsas!... See metsloom!... Maali, ma armastan sind..."

Ta kraapis sõrmedega kivi, haaras vahel kätega juustest kinni ja vähkres nagu haavatud metsloom.

Viimaks hüppas ta üles, seisis silmapilk ja hüüdis siis, nagu küsides:

„Maali, unustame selle, elame nagu enne, õnnelikult?..."

Sealsamas aga ärkas temas järsku jälle metsik viha, ta lõi käed juustesse ja karjus ööpimedusse:

„Ei, otsas on kõik! Kõik on otsas!" ja jooksis hambaid kiristades minema.

Natukene aega oli oksade krabinat ja vandumist kuulda, siis jäi jälle kõik vait.

Maali istus üksi pimeda metsa keskel külmal kivil. Pisarad ei tulnud tal enam silmi, valu oli liig suur. Tardunult vahtis ta ööpimedusse. Mets mustas ümberringi ja pea kohal rippusid paksud mustjashallid liikumatud pilved.

X

Pärast isa surma ei olnud Vahesaarel sügavat leina märgata. Vali, sõnakehv isa oli nagu raske pilv laste pea kohal rippunud ja sealt võis vahetevahel tumedat kõminat kuulda. Keegi ei tihanud seda küll teistele ütelda, aga igaüks tundis omas südames nagu kergendust, kui see ähvardav pilv kadus. Raske, vaevarikas elu oli isa valjuks ja vaikivaks teinud. Vahesaare talu oli madalal, enamasti soisel pinnal. Seda tuli padrikust laastada ja kraavitada, et ta uudismaaks kõlbaks. Mitte vähem vaeva ei kulunud selle pinna viljakandvaks muutmiseks. Niihästi isa kui ka poegade tööjõud oli üldse selleks kulunud. Naiste elu polnud Vahesaarel kergem. Rõõmu ei saanud siin noored inimesed tunda.

Villemit peeti esimesest päevast saadik peremeheks, aga teda ei kardetud esiti nõnda kui isa. Oli ta ju kaua aega õdede ja vennaga ühes tööd teinud, samasugune isa talu teenija olnud nagu nemad.

Pikkamisi hakkas aga Villemi ja õdede ning venna vahele lõke tekkima. Selleks andis iseäranis päranduse jagamine põhjust. Leena oli Villemi vastu avalikult vaenulik, et ta oma pärandusosa kohe kätte ei saanud! Miina ja Kaarel ei olnud küll vaenulikud, aga kartsid, et Villem nende kui vaenlaste peale vaatab. Leena kihutas Miinat ja Kaarlit Villemi vastu üles, andis neile nõu tänavuse suve eest palka nõuda ja ka eneste pärandusosade viivitamata kättesaamist Villemile südame peale panna.

Isa ajal polnud neist keegi õieti palka saanud ega nõudnudki. Kõik said rahuldava ülespidamise. Naised kudusid enestele ja meestelegi riided, rätsep käis meestele riideid õmblemas. Isa nurises mõnigi kord, et riiete peale liiga palju kulutatakse. Aga Vahesaare rahvas oli kaetud kehvalt.

Kari oli talu krundi suuruse kohta väike, kondised lehmad andsid kõhna sööda tõttu vähe piima. Kolm hobust olid kui setukad. Peaaegu igas Saareküla talus oli vedruvanker ja saan, Vahesaarel neid ei olnud. Hooned olid vanad, elumaja korstnata, aias mõned nigelad õuna- ning kirsipuud ja pool tosinat karusmarjapõõsast. Lapsed võisid näha, et isal neile palgamaksmine üle jõu käib. Nüüd aga arvati, vähemalt arvas Leena, et Villem, kes koha päris, võib õdedele ja vennale palka maksta.

Villem juhtus kord rehetoas olema, kui Leena, Miina ja Kaarel rehe all tuulasid. Leena tegi jälle misjonitööd palganõudmiseks.

„Mina pean selle suve eest kõige vähemalt kakskümmend viis rubla saama. Ega teilgi seda kinkida maksa! Kauaks me nõnda! Koht jääb Villemile, meie peame ikka ükskord ilma mööda hulkuma minema. Mistarvis meie teda nüüd ilma palgata peame teenima! Kaarel peaks kõige vähemalt nelikümmend rubla nõudma. Kõik me oleme isa koha peal tööd teinud ja orjanud, nüüd jääb koht kõigega temale."

Villem tahtis rehe alla astuda ja Leenale midagi kibedat ütelda, aga jättis. Uhkus ärkas temas: nad peavad saama palga selle suve eest. Kust selleks raha võtta, sellele ei mõistnud ta küll veel mõeldagi.

Villem oli nõus neile maksma, niipalju kui neil õigus oli saada. Aga rahaline seisukord oli praegu enam kui vilets. Koharent oli maksta. Mitu korda viis Villem linaseemneid müügile, et rendiraha saada. Peale selle kulus raha mitmesuguste jooksvate väljaminekute peale.

Sahkeri veksli tähtaeg oli ka lähedal. Esimest korda omas elus sai Villem tunda, mis veksli tähtaeg tähendab, kui raha võlamaksmiseks puudub. Sagedasti jäi ta töö juures seisma, vahtis tükk aega ainiti maha ja sosistas vahel arusaamata sõnu omaette. Siiski, ta ei mõelnud ainult rahaasjust. Nende kõrval seisis tal meeles Maali. Õhtul käänas ta ennast kaua ühe külje pealt teise peale ja magades nägi ta und vekslist, Sahkerist, Annusest, Maalist ja oksjonist läbisegi. Veel ei olnud ta võlgadega ja võlamaksmistega harjunud. See tühine sajarublaline veksel! Selle võla pärast ei müüda ju veel kohta ära! trööstis ta ennast.

Ta läks veksli tähtpäeval linna, ehk tal küll raha ei olnud, et võlga ära maksta. Tal oli nõu Sahkerit paluda, et see tähtaega ühe kuu peale pikendaks.

„Näed nüüd, kui halb asi laenamine on," ütles Sahker, kui Villem temale palve ette oli kandnud. „Hea on laenata, aga kättesaamine on hirmus raske, seda ma juba tean. Kuu aja pärast laulad muidugi sedasama laulu: raha ei ole, kannata! Aga kaua ma pean kannatama!"

Sahker luges Villemile pika epistli, oli siiski nõus kuu aega kannatama, kui Villem kuu aja protsendid — kümme rubla — täna ette maksab. Villem oli hommikul natuke teravilja linna toonud. Vaevalt jätkus tal raha koolivennale protsentide maksmiseks. Mitmed hädalised asjad jäid õiendamata — raha oli otsas. Sahker kutsus teda tahatuppa, aga Villem tõrkus vastu ega läinud sinna. Ta teadis, missugune arve talle seal tehakse. Rõhutud südamega sõitis ta koju. Kuu aja pärast jõuab ta vahest Sahkerile poole võlast ära maksta. Aga siis tulevad uued mured. Hindrek tahab oma osa õige pea kätte saada. Kust võtab ta selleks raha? Peab ta jälle laenama? Kelle käest? Kes usaldab temale mõne saja?

Ka mitmel Saareküla peremehel on suured võlad. Nad on aga kohtade peale obligatsioonid teinud. Aegamööda tasuvad nad oma võlgu. Kas tema ei peaks samuti tegema? Teist teed ei ole. Aga kelle käest raha, suuremat summat, nüüd üsna pea pikema tähtaja peale laenuks saada?

Selle küsimuse peale otsis Villem kuu aega vastust, aga ei leidnud. Ta kiirustas linaharimist, et linadest raha saada ja Sahkerile võlg ära maksta.

Leena tuletas sagedasti meelde, et ta palka soovib saada. Villem oli päevad ja ööd nagu sütel. Ta mõtles alati, mõtles, kui palju ta linadest saab, kui palju tal Sahkeri võlast järele jääb, palju õdedele ja vendadele võib anda, palju enesele jääb... Ja kui ta arvetega lõpule oli jõudnud, hakkas ta jälle uuesti otsast peale... Nõnda alalõpmata päevad ja ööd. Selle kõrval rahutud kaalutlused: kas minna ja leppida Maaliga ära, anda talle kõik andeks, aga tasuda Annusele kätte...

See oli mõni päev enne veksli-tähtpäeva, kui vallakasak Villemile kinnitatud kirja tõi. Värisevate kätega avas ta ümbriku. Kelle käest see küll peaks olema? Ega ometi Maalilt?

Kiri oli Hindreku käest. Lühidalt ja ähvardaval toonil oli kirjas öeldud: kui Villem temale, Hindrekule, kahe nädala jooksul pärandusosa ära ei maksa, siis annab Hindrek nõudmise kohtusse ja teeb Vahesaarele oksjoni. Viimased sõnad olid muidugi selle tarvis juurde lisatud, et Villemile hirmu teha. Ja need sõnad avaldasid Villemi peale tõesti mõju. Tema terve mõistus ütles küll, et see kõik nii järsku ei lähe, et oksjonini on ikka veel tükk aega, aga siiski tekkis Hindreku sõnade mõjul kohutav pilt tema silme ette.

Ta oli oksjonitest ainult kuulnud... Ametimehed tulevad Vahesaarele, külarahvas koguneb kokku, Annus ka muidugi, ja siis hakatakse haamriga koputama: üks, kaks, — kes veel pakub? ei keegi, — kolm!...

Kui elavalt seda Villem enesele ette mõistis kujutada! Nüüd magas ta öösiti veel rahutumalt, ärkas kohutavate unenägude pärast sagedasti üles, rääkis magades, tülitses kellegagi, sõimas, vandus, ähvardas.

Kaarel rääkis sellest emale, see Miinale ja Leenale. Kõik hakkasid kahtlaselt ja uurivalt Villemit tähele panema. Ta märkas seda ja hoidis ennast kõigist võimalikult eemal. Ta oli hea meelega üksi — ja rehkendas, rehkendas alalõpmata... Kellelegi ei lausunud ta oma muredest sõnagi.

Linaharimine jõudis lõpule. Ajaviitmata viis Villem linad linna ja müüs ära, ehk küll teised ümberkaudsed põllumehed keegi seda ei teinud. Linad olid praegu odavad. Kindlasti arvati hinnad kevade poole tõusvat. Aga Villemil ei olnud aega oodata. Veksli-tähtpäevaks pidi tal sada rubla taskus olema. Ta maksab võla Sahkerile täielikult kinni ja mangub siis uut, suuremat laenu. Peale selle tahtis ta õdedele ja vennale suve teenistuse eest natukenegi maksta. Siis võib ta nende kõrval julgemini elada, ei pruugi häbeneda ega nende eest pageda.

Kui hea meelega Villem Sahkeri ette oleks ilmunud, temale sada rubla näkku visanud, veksli puruks rebinud ja siis liiakasuvõtjale mõne sõimusõna kinkinud, näiteks: „vereimeja", „kooner", „maoajaja" või midagi muud sellesarnast. Seda on see kelm auga ära teeninud! Kümme rubla kuu eest protsente — kes seda on kuulnud! Aga ta pidi kõik sõimusõnad alla neelama ja mõne meelitava sõna otsima, sest tal oli kindel nõu Sahkeri käest veel kuus-seitsesada rubla laenata. Kelle muu käest pidi ta laenama? Ta ei tundnud kedagi teist rahameest.

Villem ajas hobuse Sahkeri hoovi ja läks trahterisse. Sahker oli leti taga kibedasti ametis. Siiski märkas ta kohe Villemit.

„Kas teed kuus õlut?" küsis ta, ilma et tulijale õieti otsa oleks vaadanudki. Ja kohe hakkas ta õllepudeleid lahti tegema. „Ma viin tahatuppa," lisas ta.

Villem ei lausunud sõnagi, läks Sahkeri järel tahatuppa. Kui hea meelega ta praegu sellele vereimejale mõne terava sõna oleks ütelnud... Aga ei või! Oleme uppumas ja päästab vaenlane meid ära, tohime teda siis selle juures sõimata? Ei! Tänama peame teda, kuidas me teda ka põlgame.

Villem tõmbas kohe rahakoti välja ja küsis Sahkeri käest vekslit.

„Sellega on ju aega. Joome enne mõni pudel õlut, teeme mõned napsud. Ehk soovid sakuskat kah?"

Villemile tulid kalad meelde, millega Sahker teda kord kostitanud. Ta ei soovinud enam teine kord niisugust lõbu maitsta. Ta tahtis siit võimalikult ruttu ära minna, aga Sahker ei toonud vekslit. Nähtavasti tahtis ta Villemile võimalikult suure joogiarve kaela määrida.

Juba kümned korrad oli Villem kodus ja tee peal sõnad valmis otsinud, milledega ta Sahkerilt uut laenu palub, siin aga oli tal julgus nõnda kadunud, et sellest sõnagi ei suutnud lausuda. Kõige vähemalt enne mitte, kui vana võlg tasutud.

Viimaks ometi tõi Sahker veksli ja andis Villemi kätte. Villem luges sada rubla laua peale. Mõned kümnelised jäid talle veel järele.

„Sul veel raha küll. Telli veel kuus õlut," nurus Sahker.

Villem arvas nüüd paraja aja olevat.

„Mul on lähemal ajal ütleme kuussada rubla tarvis. Laena mulle. Maksan ära. Võid mind usaldada, nagu näed."

„Kuussada rubla? Jumalukene, see on jo terve kapitaal! Mul enesel ei ole kuutsada rubla, kust ma seda sulle saan laenata!..." hädaldas Sahker. „Ja mis sa selle rahaga siis nii hädasti peale tahad hakata? Mõisa osta või?"

„Mul on vennale maksta, Hindrekule ja teistele ka."

„Ah soo, või nii! Kas neil siis nii hädasti tarvis on?"

„Nad tahavad oma osa kätte saada."

„Ah ja, oma osa... Hm, hm!... Aga siis telli veel kolm pudelit õlut ja napsi kah. Siis räägime sellest asjast pikemalt."

Villem andis järele. Muidu ju selle norijaga rääkida ei saanud, pidi alatasa jooma, s. o. joogiarvet suurendama.

Sahker läks puhvetisse ja tuli sealt õige pea väikese karahvini, paari klaasi ja pudelitega tagasi.

Vastu tahtmist jõi Villem, et aga Sahkeri head tuju alles hoida.

„Nii jah, mul oleks hädasti veel kuussada rubla tarvis. Kas sa ei oleks nii kallis ja ei laenaks mulle selle summa? Sa tead jo, ma püüan sulle ära maksta, võlgu ei jää, seda ei pruugi sul karta. Minu koht vastutab pealegi võla eest . . ."

Ärajoodud õlu ja viin andis Villemile julgust. Ta ei vaadanud enam rääkides maha. Tal ei pruukinud ka enam üksikuid sõnu suure vaevaga suust välja suruda, nagu ta seda kaine peaga niisuguse asja juures pidi tegema.

Sahker keeras kiiresti pahema käega väikseid vurrusid. Nähtavasti pidas ta enesega aru.

„Kuussada rubla, see ei ole naljaasi," hakkas ta rääkima. „Seda ei või nõndasama kergemeelselt laenata. Pealegi ei ole mul nii suurt summat enesel praegu olemaski. Võib olla, et saaks kellegi käest laenata. Selle üle peab pikemalt aru pidama. Kas teeme veel ühed napsid? Mul on head likööri. Sa ei ole seda vist veel oma suuga katsudagi saanud? . . ."

Ja enne kui Villem midagi sai vastata, oli Sahker juba puhvetis. Kollakas vedelik oli kõhukas pudelis, millega ta puhvetist tagasi tuli.

„See on kõige peenem jook," kiitis ta. „Seda joovad kõige peenemad preilid ja prouad."

Tõepoolest maitses see Villemile hästi. Pehme, veniv, magus . . .

„See viib keele kõhtu," ütles ta naljatades, kui ühe klaasi oli ära joonud.

Sahker kallas klaasid uuesti täis.

„Ega ma sind tüssata taha!" ütles ta. „Sulle valin alati kõige parema välja."

„Aga kuidas jääb siis lugu rahaga?"

„See on väga keeruline asi . . . Aga nüüd ma toon natuke sakuskat ka sulle. Muidu hakkab südame peale."

Villemile tulid jälle toonased kalad meelde. Ta tahtis vastu tõrkuda. Aga oli juba hilja.

Sahker tuli taldrikuga tagasi, millel munakoogid aurasid, ja kiitles:

„Proua natukese aja eest valmistas noorhärradele. No peenemat midagi ei ole sa küll maitsta saanud! Nii . . . ! Kušai!"

Villem vaatas isuga munakookide peale. Aga siiski laen ei ununenud tema meelest. Ja kuna ta Sahkeriga klaasid kokku lõi ja munakooki sõi, katsus ta jälle laenust juttu teha. Aga Sahker põikles osavasti kõrvale, ei vastanud ei ega ja. Asjata püüdis Villem tema käest mingit kindlat vastust saada. Liköör oli pudelist otsakorral, juba tahtis Sahker veel õlut tuua — Villem ei teadnud veelgi, kas ta saab siit raha laenuks või ei.

„Vend Hindrek käis eile õhtul siin," ütles Sahker viimaks kuivalt ja lühidalt. Selle juures piilus ta salaja Villemi poole.

„Noh, mis uudist ta rääkis?" päris Villem.

„Ei midagi tähtsat . . . Ta hakkab naist võtma."

„Soo! Ei tea keda?"

„Rikas, ilus . . . Mis siis muud veel!"

„Või rikas! . . ." lausus Villem pilkavalt.

„Majaomaniku tütar!" kiitis Sahker. „Isa oli ka trahteripidaja. Ajas raha kokku . . . Omavahel ütelda, tütar küll suurem asi ei ole! . . . Teadagi: trahteripreili! See on ikka midagi ilmas näinud ja läbi teinud . . . Aga mis me n'd räägime! Tahavad varsti pulmad teha. Selle'p sel Hindrekul ongi nüüd raha nõnda hädasti tarvis, et pulmi tahab teha. Egas vanamees oma tütart ka puupaljale taha anda . . ."

„Või nõnda on lood . . . Kas Hindrek ise sulle rääkis sellest?" päris Villem.

„Oh ei! Kus nüüd tema! Ei sellest lausunud ta sõnagi. Aga Treufeldti tütar on üle terve linna kuulus. Iga uulitsapoiss tunneb teda. Ja nüüd on juba kogu linn kära täis, et ta kord ometi lolli on leidnud, keda võrku saab mässida."

Et oma sõnade mõju vähendada, mis Villemi nähtavasti tusaseks tegid, lisas Sahker juurde: „Peaasi — Hindrek saab rikka naise. Ja mis tal siis viga elada! Pangu kaks jalga seina peale, ei pruugi enam kõrt kõrre peale tõsta."

Villem ei lausunud sõnagi. Selleks oli siis Hindrekul

nii hädasti raha tarvis! Ja niisuguse trahteritüdruku võtab ta naiseks! Õnn kaasa!

Villem tõusis üles.

„Ma pean minema. Ütle otsekoheselt, kas saad mulle seda summat laenata või ei?"

„Praegu ei tea ma midagi kindlasti ütelda. Raha mul käepärast ei ole."

„Kuna sa siis kindla vastuse võiksid anda?"

„Noh, tule mõni teine kord."

„Palju mul maksta on?" küsis Villem ärritatult.

Tänane arve oli endisest palju soolasem. Villem ei lausunud sõnagi, maksis arve ära. Sahker pakkus talle paberossi, aga Villem lükkas selle tagasi.

„Kui see viimane kord oleks siia tulla!" ütles ta välja minnes iseenesele.

Hindreku poole Villem ei läinud. Kodus oli ta küll plaanitsenud venna poole sisse astuda ja temaga rääkida. Vahest on ta nõus oma osaga kauemini kannatama. Aga kui ta Sahkeri käest „kaufkomii" naisevõtmise-plaanist teada oli saanud, asus tema südamesse niisugune põlgus Hindreku vastu, et ta teda enam näha ei tahtnud.

Nii palju kui ka Villem Maalile mõtles — mitte palju vähem kui oma raha-asjadele, — mingile otsusele ta ei jõudnud. Kõige sagedamini tundis ta südames sundi: kõik Maalile andeks anda, temaga ära leppida ... Aga sealsamas meenus talle Annus ... Ei, Annuse käperdatud tüdrukut ta oma käte vahele ei võta! Oleks olnud keegi teine, kas või mõni joodik, aga et Annus, see jõhkard, — ei!

Villem ei saanud salata: Maali on aus, muidu poleks ta oma süüd üles tunnistanud. Aga siiski — ei! Mingu ta oma teed, nii aus kui ta ka on!

XI

Sügisesed välistööd olid lõpetatud. Naised hakkasid ketrama ja kuduma. Mehed käisid kuiva ilmaga oma sooheinamaadel hagu tegemas. Villem kavatses, niipea

kui tuleb talvetee, hakata mõisa metsast põletispuid linna vedama, et vähegi teenida. Praegu olid metsateed veel läbipääsmatud.

Vahel läks Villem, püss seljas, säärsaapad jalas, metsa või sohu, hulkus seal poole päeva ja sattuski mõnikord jänese või tedre peale, aga jäi hiljaks püssi võtmisega — mõtted olid laenutegemise või popsi Maali juures. Tuli meelde ka, ja mitte just harva, Miku Liisu, kelle kosimine päästaks tema kõigist kaaspärijate nõudmistest ja annaks võimaluse rahulikult elama hakata. Aga silme ette kujunes Liisu tohletanud nägu ja mõne harva kollase hambaga suu — ei, tema, Villem, noor terve mees, ei tohi ennast nii odavalt müüa!

Jäi järele ikkagi laenutegemise paratamatus. Et selleks muud allikat teada ei olnud, sõitis Villem jälle linna ja ajas hobuse Sahkeri sissesõiduhoovi. Kui ta siis leti ääres koolivennaga mõne klaasi õlut joonud, ütles ta poolsosistades, aga kindla sõnaga:

„Ma ei lähe siit enne, kui laenad mulle kuus-seitsesada või koguni tuhat rubla."

„Oled juba enne joomist purjus," vastas Sahker. „Lähme tahatuppa, toon sulle veel mõne napsi, läheb pea sul selgemaks."

Enam kui paar napsi tuli Villemil juua, siis alles lubas Sahker — poole suuga — järele mõelda. Ta määras päeva, millal Villem jälle pidi tulema. Siis ehk leitakse vahest üheskoos head nõu.

Kui Villem nädala pärast määratud päeval Sahkeri trahteri ilmus, nägi ta nurgas laua ääres Otsa Annust kellegi teise üsna kehaka ja vist ka varaka mehe seltsis istumas, pudelid, klaasid ja suupisted ees. Kas pole Sahker seda laenuasja Annusega sidunud? tekkis Villemil kahtlus. Olgu! Nii või teisiti, raha peab saama, pärijaid tuleb kas või osaltki rahuldada!

Tagatoas algas siis sellega, et Sahker tõi heldesti õlut, napsi ja suupisteid lauale. Kui siis juba paras jagu „liigutatud" ja Villem jälle laenust juttu tegi, hakkas Sahker sõbralikult seletama:

„Laenu võiks saada, aga ainult mõned sajad. Kui aga tuhandeist jutt on, siis peaks Vahesaare talu peale obligatsiooni tegema, veksel nii suure summa peale ei aita.

Obligatsiooni tegemisel peab aga olema kontrat ette näidata. On sul see?"

„Seda mul veel ei ole. Vallakohtus üteldi, et sellega hulk aega ära läheb, enne kui koht minu nime peale kinnitatakse."

„Siis ei saa ma sulle suuremat summat laenata . . ."

„Sa võid mind ometi usaldada! Võime pärastpoole obligatsiooni ka teha . . ."

„Ei või, nõnda ei või . . . Ma ei või raha tuulde visata . . ." vastas Sahker pead raputades väga tõsiselt.

Villem kehitas õlgu.

„Kas toon veel õlut? Peame aru, ehk leiame head nõu," soovitas Sahker.

„Missugust nõu seal veel leida on, kui sa ilma obligatsioonita laenata ei julge! . . ." lausus Villem ohet varjates ja rüüpas napsiklaasi vastumeelselt tühjaks.

Tülpinud inimese ükskõiksus võttis temas maad.

Sahker sundis aina jooma, muutus sõbralikumaks, ja kui jälle klaasid tühjendatud, algas osavõtlikult:

„Sinu allkirjast on sajarublasel vekslil küllalt. Kui aga enam tahad, ütleme viis-kuussada rubla, siis peaks mõni teine ka alla kirjutama."

„Kes teine?" küsis Villem.

„Mõni jõukas mees," vastas Sahker. „Kas või Otsa Annus. Mul tuli ta meelde — istub seal ees sõbraga, võtab ka napsi. Kas kutsun ta siia, aitab ka nõu pidada. Ta on arukas mees, ega ta muidu kõvale järjele pole jõudnud."

Villem oleks selle „kõvale" järjele jõudnud mehe saatnud kas või põrgupõhja, aga et laenu asja tarvis siiski õiendada, nõustus ta Sahkeriga.

Annus tuli, naeratus lihaval näol, pigistas oma pehme käega sõbralikult Villemi kätt ja hakkas osavõtlikult küsitlema, kuidas elu läheb.

Sahker tuli viinaga ja suupistete taldrikuga, tõi siis veel ka õlut lisaks ja sundis jooma.

Villem algas ise laenust rääkima, ja tema õnneks ruttas koolivend kohe täiendavaid seletusi andma. Kuuldes, et ka tema nime soovitakse vekslile, vangutas Annus pead, aga vist küll ainult moe pärast. Varsti andis ta järele ja lausus ka osavõtlikult:

„Eks naabrit pea ikka aitama. Parem oleks muidugi obligatsioon teha, aga et seda nii ruttu ei saa, siis tuleb Villemil esialgul vähema summaga läbi ajada. Palju ta vajab? Kuussada?"

Siin segas Sahker ennast vahele:

„Soovitan võtta seitsesada. Sest kui protsendid — kaksteist protsenti aastas — kui see maha võtta, siis jääb vähe järele. Aasta peale, eks ole?" küsis ta Villemilt.

„Aasta peale," lausus Villem nõustuvalt. „Aga et protsendid kohe maha võtad..."

„Teisiti ei või juttugi olla!" hüüdis Sahker. „Nagunii on protsent väike. Mulle pakutakse iga päev palju suuremat. Aga koolivenna poolest — olgu!... Mul on vekslipabereid kodus, kirjutame või kohe, kolme peale. Lähen otsin kohe, tehke senikaua napsi!"

Kahekesi jäädes algas Annus murelikult:

„Eks nende raha-asjadega ole vaeva! Edaspidi katsu obligatsioon teha, võid tuhat — poolteist saada, ja mõistliku protsendiga. Kuuesaja rublaga ei saa palju ära õiendada."

Sahker tuli vekslipaberitega. Need kirjutati alla ja siis ladus ta kuus krabisevat katarinkat ja mõned väiksemad paberrahad Villemi ette.

„Aga nüüd tublid liigud!" hüüdis ta. „Oot, ma lähen toon!"

Villem oleks meelsasti nüüd tõusnud ja läinud, aga ta ei tahtnud näidata end kopikakoina, pealegi Annuse ees.

Algas Sahkeri sunnil üsna tihe napsitamine, suupistete võtmine ja õlle rüüpamine.

Üles tõustes tundis Villem, et tema jalad on nõrgad. Annus aitas ta ree peale, köitis oma hobuse päitseidpidi Villemi ree külge ja istus ise tema kõrvale. Villem jäi varsti magama ega ärganud enne, kui kodu lähedal, kus Annus teda kõvasti raputas.

Villem istus tükk aega pimedas õues ree peal ja ootas. Aga keegi ei olnud tema tulekut kuulnud.

Viimaks ronis ta ree pealt maha. Niipea kui ta ennast püsti oli ajanud, hakkas keha vaaruma, ja ehk ta küll jalgu siia- ja sinnapoole alla püüdis saada, oli siiski tasakaalus hoidumine liig raske. Ta kukkus ree kõr-

vale lumme ja jäi sinna lamama. Mõnus tuimus ja laiskus oli terves kehas, ei olnud tahtmistki üles tõusta. Ei olnud pahameelt millegi üle, ei muret ega hoolt. Nii hea oli pehmes lumes lamada.

Äkki kargas koer lauda kõrvalt osmikust välja ja hakkas käredasti haukuma.

„Pitsu, mis sa plärtsud! Tule siia, Pitsu!" meelitas Villem. Tal tuli tahtmine koera silitada ja temaga mõnusat juttu ajada.

Pitsu aga jooksis ettevaatlikult eemalt ümber ree ja haukus käredasti. Viimaks tundis ta peremehe ära, hakkas saba liputama, võttis lahkema tooni ja lähenes arglikult.

„Kas sa mind ära ei tunne, Pitsu? Mis? Kas sa oma peremeest ära ei tunne? Noh, tunned ära? Muidugi! ... Vaat kui hea meel sul on, et peremees koju tuli! Noh, küll ma sulle ka midagi annan ... Nälga ei pea sa nägema, senikaua kui mina su peremees olen! Saad aru? ..."

Vööruse uks lõksus, keegi tuli sealt välja. Pitsu vaatas toa poole ja Villem ka.

„Kes seal on?" küsis naisterahva hääl.

Villem tundis Leena ära. Tal oli häbi siin nõnda maas lamada, aga üles tulla oli raske. „Mis kurat! Las nad näevad, et ma purjus olen!" mõtles ta. „Mis see neisse puutub! Mina olen siin peremees, võin teha, mis tahan, nemad on teenijad!"

„Tule võta hobune lahti," hüüdis ta.

Leena torises midagi joomisest ning lakkumisest ja kadus vöörusse.

„Näe kus saadanad, ei tule veel hobustki lahti võtma!" kirus Villem. „Aga palka mõistavad tahta! Iga päev muud ei kuule: ega ma ilma palgata teenima ei hakka, mis ma sellest saan! ... Aga kui tarvis midagi teha, siis ei ole neid, kuradid, ühtegi kuskil."

Keegi tuli jälle vöörusest välja.

See oli Kaarel.

Häbitundmus sai Villemi üle võimust, ta katsus üles tõusta.

Suure vaevaga sai ta ree äärest kinni ja istus sinna peale.

Kaarel tuli, saapaid mööda pehmet lund vedades, ja hakkas sõnalausumata hobust lahti võtma. Tema vastu ei mõistnud Villem tige olla, sest Kaarel ei käinud oma pärandusosa nõudmisega peale, ta toetas perekonnatülides harilikult Villemit.

Villem lõi käega lume kasuka pealt maha.

„Sadas vähehaaval... Pehme lumi, poolsula, hakkab külge, ei lähe enam maha," rääkis Villem, et piinlikku olekut varjata. „Tee on ka nõnda pehme ja hea, et kõige vähematki ei põruta, jää või magama... Ma vist magasingi, jalad ära surnud..."

Kaarel ei lausunud sõnagi, võttis hobuse käekõrvale ja läks rehe alla.

Villem tõusis ree pealt püsti ja katsus toa poole minna. Aga keha oli nii raske ja jalad nõrgad, et käimisega täbar lugu oli.

Suure vaevaga jõudis ta maha kukkumata ukse ette. Siin polnud enam viga, võis piitade ja seinte vastu toetada.

Kuid asi ei läinud lõpuni õnnelikult: poolteise jala kõrgusest eeskambrilävest üle astudes ei tõstnud ta jalga küllalt kõrgele, käsi läks ukselingi küljest lahti ja prantsti! langes Villem põrandale.

Väike lamp kollase tulekesega põles laual ja valgustas hämaralt. Leena ja Miina olid voodis teki all, aga mõlemad ärkvel.

Prantsatust kuuldes karjatasid nad ja Leena hakkas teki alt välja ronima.

„Kuradi lävepakk!" kirus Villem ja hakkas üles kobima. „Mispärast see tuli ka nii väike on, et midagi ei näe!"

„Juuakse ja lakutakse ennast täis, siis veel teised süüdi!" torises Leena juba kõvemini.

„Mine sa, õienda asju minu asemel!" käratas Villem end seina najal püsti ajades. „Katsu, kui kerge see on!"

„Juuakse rahad läbi, kust siis veel meie mõne rubla saame!" jätkas Leena veel kõvemini.

„Lõuad pea!" käratas Villem, võimalikult vihase häälega, et häbitundmist varjata ja ennast julgustada. Kasuka seljast võtmine oli tal raske, keegi avitama ei tulnud.

Ema tuli tagakambrist nähtavale. Tal oli lühike hall alusseelik seljas, jalad paljad ja suurrätik õlgade ümber. Hallid hõredad juuksed katsid vaevalt pealage.

„Oh Issand Jumal, Villem, sa oled jo purjus! Oh sa Õnnistegija!"

Emal oli nutt varuks. Ta hädaldas, nagu oleks Villem suremas.

Villem istus laua äärde ega lausunud sõnagi.

Kõik oleksid varsti vaikinud, seal tõstis aga Leena korraga jälle urisedes häält.

„Nii see asi läheb! Villem joob koha läbi, meie ei saa kopikat palka. Ema, sina pead kohtusse minema ja teatama, et Villem koha ära tahab juua, et eestkostjad pandaks, kes koha ja varanduse üle valvavad . . ."

„Mis, kurat!" Villem kargas püsti ja lõi rusikaga vastu lauda. „Tule võta oma osa ja kasi siit välja!"

„Oh, Issand Jumal, Villem, mis sa mässad! Oh, mu Õnnistegija! . . ." hädaldas ema.

„Või mina pean välja minema?" karjus Leena. „Ise mine välja, kui tahad, aga mina ei lähe! Ehk maksa homme minu osa välja ja ma lähen, aga enne mitte üks samm, kui kolmsada on käes. Ära sa arva, et muidu ennast siit ära lasen ajada ja varanduse sulle jätan, et seda läbi võiksid prassida!"

Villem põrutas rusikaga jälle vastu lauda, ema kaebles ja nuttis, Leena pahandas ja karjus . . . Kaarel seisis kohkunult ukse juures ja kuulas. Miina oli voodis vaiba üle pea tõmmanud . . .

Pikkamisi väsisid kõik, kuuldus veel aeg-ajalt mõni vandesõna ja urisemine, nagu kaugenev kõue, mille järel ema iga kord Issandat ja Õnnistegijat appi kutsus . . . Siis vaikis kõik . . .

Villem ärkas hommikul lõhkuva peavaluga. Hirmus häbitunne sundis seda unustama. Kuidas julgeb ta veel otsa vaadata omastele?! Emale, Kaarlile, Miinale või Leenalegi?! Kas oleks tal veel õigus midagi Maalile ette heita?!

Nüüd meenus talle äkki Annus ja ta ägas mõtte juures: too Maali häbistaja tõi tema, Villemi, joobnult koju, aitas tal laenu teha — kas mitte kõik selle tagamõttega, et rahahädalist Sahkeri abil sisse vedada ja

varem või hiljem Vahesaare pankrotti ajada?! Kas ei pannudki nad juba Vahesaare peremehele silmust kaela?

Ja kohe hakkas Villem arvutama: Leenale maksab ta tänapäev tema osa tervenisti välja, Kaarlile ja Miinale annab kummalegi esialgul sada rubla, Hindreku jaoks tuleb hoida kakssada viiskümmend rubla — see teeb üle seitsmesaja rubla. Niipalju tal ei olegi enam raha. Nii et Leenale tuleb maksta ainult kakssada, Kaarel ja Miina jätta hoopis ilma? Ja vandersellile anda esialgul ainult sada rubla? Kaarlit ja Miinat ei või siiski hoopis ilma jätta.

Hoolimata lõhkuvast peavalust tõusis Villem üles. Ta katsus kõige esiti, kas raha on alles. Siis läks ta rehetuppa, et pead külma veega jahutada. Keegi ei lausunud vastu tulles sõnagi, kellegi otsa ta ei vaadanud.

Läinud tagasi tahakambri, võttis ta punga, luges raha mitmele korrale üle, asetas mitmesse osasse, ja niipea kui Leena sisse tuli, ulatas talle kaks sajalist.

„Kus üks sada?" hüüdis õde pettunult.

„Saad edaspidi," ühmas Villem.

„Mina's kahte sadat ei võtagi," pahandas Leena.

„Ei võta, ei võta!" lausus Villem ja sirutas käe sajaliste järele. Aga õde jõudis ette, haaras rahad ja tõstis kära puuduva saja pärast.

Villem tegi südame kõvaks, ei lisanud sadat juurde. Hiljem andis Miinale ja Kaarlile, kummalegi sada rubla. Järele jäi kõigest kakssada.

XII

Et Villem ennast nii kõvasti purju võis juua ja raha veel jagamisekski üle jäänud, siis arvas Leena ja teisedki perekonnaliikmed, et vend mingist erakordsest allikast laenu saanud. Ja ega ta kõike ära jaganud, küllap on osa veel kapis, tema uue pintsaku taskus.

Varsti, umbes nädala pärast saadi kuulda, vist Otsa Annuse kaudu, et Sahker Villemile umbes tuhat rubla laenanud. Miskipärast oli Annus kasulikuks pidanud

niisugust natuke liialdatud kuuldust Saarekülas lendu lasta.

Nüüd hakkas Leena peale käima, et peremehest vend talle pärandusosa täielikult välja maksaks, temale kui ka Miinale ja Kaarlile.

Ta sai järsu vastuse: oodaku kuu või kaks, siis ehk on tal võimalik kõike kätte saada. Kes enne tahab, kaevaku kohtusse. Villemil ei olevat praegu kusagilt raha võtta.

Varsti oli Hindrekulgi teada, et Villem kusagilt suure summa laenu saanud.

Laupäeva õhtul oli ta kõpsti Vahesaarel.

Villem ei olnud kodus.

„Noh, kus tal need rahad on?" küsis Hindrek, kui ta Leenaga kahekesi tahakambri jäänud.

„Või ma's tean," vastas Leena, „eks ikka kapis, kus mujal. Võib-olla jõi kõik läbi."

Hindrek katsus kapi ust — see oli lukus.

„Lukku, kurat, pannud ukse!" urises Hindrek. „Muidu oleks võinud vaadata, palju tal seal on."

Ta võttis taskust kimbu võtmeid ja hakkas neid lukuauku passima. Kui ta parajasti sellega ametis oli ja Leena seda tegevust huviga jälgis, astus Villem sisse.

Sõnalausumata lähenes ta Hindrekule ja haaras tal kraest kinni.

„Kuradi lukulõhkuja!" käratas ta. „Või kapi lukku muukima!"

Hindrek sai tubli võmmu kuklasse ja lendas vastu seina.

„Ma niisama..." sai ta öelda.

„Või niisama! Siberisse saata teid mõlemaid!"

„Leenal oli midagi vaja, ei saanud kapi ust lahti, küsis: kas mul ei ole parajat võtit," seletas Hindrek end arglikult nurka surudes ja paluvalt Leena poole vaadates.

„Mis sa sealt nuuskida tahtsid?" küsis nüüd Villem õelt. „Lased varganäo sisse ja vaatad, kuidas ta ust muugib!"

Leena oli natuke julgem.

„Ära lärmitse siin ilmaaegu midagi," torises ta, „parem maksa välja, mis kellelegi maksta on."

Hindrek sai ka natuke julgust.

„Egas mul ei pruugiks jalgagi siia majasse tuua, kui sa minu osa ilusti ära õiendaks. Tule just nagu röövliauku!"

„Või röövliauku?" käratas Villem. „Sa tuled ise röövima, ja hakkad teist veel sõimama!"

Ta lähenes Hindrekule. Leena lipsas kärmesti uksest välja.

„Või röövliauku?" kordas Villem. „Ma näitan sulle!"

Ka Hindrek katsus vennast mööda lipsata, aga Villem oli kärmem ja haaras tal kraest kinni.

Hindrek pani karjuma:

„Appi! Appi! Ta tapab mind!"

„Või sa tahad veel ära joosta! Vahest sa lõidki juba midagi üle ja tahad nüüd saagiga putkama panna!" Ta hoidis vasaku käega venna kraest kinni ja andis parema rusikaga võmmu kuklasse.

Hindrek ulus kui ratta peal.

Uks oli lahti tehtud, lävel seisid inimesed, aga kes, seda ei olnud Villemil aega vaadata. Järsku kostis sealt madal hääl nagu tõrre põhjast:

„Jõudu lööjale, tervist saajale!"

Annus astus lähemale, tema selja taha peitis ennast Mätta Andres.

Villem oli nii kohkunud, et tervistki vastu ei mõistnud võtta. Tal oli häbi, ühtlasi ka pahameel selle üle, et Annus niisugusel silmapilgul oli sisse julgenud tulla. Nüüd peab ta kuradi Annusele veel lahket nägu näitama. Võib-olla kaebab Hindrek kohtusse ja kutsub Annuse ning Mätta Andrese tunnistajateks.

Hindrek oli välja lipsanud. Ta tänas vist jumalat, et see teda nii õnnelikult päästnud.

„Teil kibe arve õiendamine ees," ütles Annus naeratades ja ulatas Villemile käe.

Andres hakkas kõvasti naerma, vaikis aga järsku, kui oli Villemi otsa vaadanud.

Villem pakkus külalistele istet. Ta ei saanud aru, mis need siit täna peaksid otsima. Annus käis harilikult väga harva Vahesaarel ja siis ka ainult asja pärast.

Leena ilmus lävele, ja et tal pühapäevariided seljas, seda märkas Villem alles nüüd. Annus ja Andres tere-

tasid Leenat väga viisakalt. Nüüd sai Villem korraga kõigest aru: Andres on Leenale kosja tulnud, Annus on isameheks.

Pagan võtku, pidid nad just niisugusel ajal tulema ja seda nalja pealt nägema! Aga olgu, vabandama ta ennast ei hakka! Kaevaku Hindrek kohtusse, kui tahab! Siis kaebab ka tema ja seletab, et Hindrek tema kapi kallale tungis. Peksmise eest ei tule ju rohkem kui mõni päev kinni istuda, aga lukumuukimise eest võib inimene mitmeks aastaks vangiroodu minna.

„Noh, mis head kuuldub?" küsis Villem ja tegi muretu näo, nagu oleks ta praegu kassi toast välja kihutanud.

„Mis seal head on, kõik läheb vagust viisi," vastas Annus aina naeratades. Nähtavasti ei tahtnud ta asjast nii pea rääkima hakata.

„Pole n'd head jah midagi!" kordas Andres ja ta suu venis naeratusest kõrvuni.

Villem arutas, enne veel kui küsimusest juttugi tehtud, küsimust, kui palju Leena meheleminek maksma läheb. Kolmas sada tuleb siis Leena pärandusosana kohe välja maksta. Aga pulmad?! Need nõuavad ka üle saja, kui mitte rohkem. Sada rubla kulusid puhtas rahas, peale selle kaudsed kulud, põrsas, vasikas ja kurat teab mis kõik veel. Küllap nõuab Leena üht lehmagi! Aga seda ta ei saa.

Naised olid asjast ammugi teadnud ja tarvilikke ettevalmistusi teinud. Juba tungis toast läbi mitme ukse praelõhn tahakambri.

Ja mulle ei lausu need sõnagi! kirus Villem iseeneses. Ei ole midagi teha, las minna Leena sellele Mätta konnale, kui tahab. Hakkan mina teda veel sabapidi kinni hoidma!

Piinlik oli Villemil ja külalistel tagakambris. Annus katsus juttu ajada, aga Villem oli sõnakehv. Andres naeris isamehe iga sõna peale, nii et suu kõrvuni venis, aga see naer ei tõstnud tema enesegi meeleolu.

Kosimist ei toimetatud enam vana kombe järele ega küsitud midagi sõnamõistu.

Kui söök, munaga praetud pekilõiked, laual, arvas Annus kohaseks „passi" kasukataskust välja tuua. Ka

Andres läks kobas natuke põuetasku kallal ja tuli siis „valge passiga" laua juurde.

„Me juba tükk aega siin istunud, vahest peremees hakkab küsima: mis mehed te olete, kust te tulete ja mida otsite? Näitame parem aegsasti passid ette," naljatas Annus.

Ka Hindrek poetas ennast nüüd tahakambri, nagu poleks midagi iseäralikku juhtunud. Naiste käest oli ta kuulnud, et Villemi süda juba üle läinud.

„Näe, Andresel valge pass, tähendab: soldatiks ei kõlba," naljatas Annus, kui põhi pandud ja sööma hakati. „Mis siis viga, kui soldatiks ei pruugi minna . . ."

Kõik vaikisid, saadi aru, kuhupoole jutt kaldub. Annus tegi nüüd natuke tõsisema näo ja rääkis lihtsalt edasi:

„Temal enam soldati-hirmu ei ole, mõtleb hakata siis naist võtma. Kutsuski mind sellepärast kaasa, ta olla silma siiapoole visanud, kas vahest ei saagi siit . . ."

Leena lõi häbelikult silmad maha, ka Villem vahtis enese ette taldrikule.

Andrese nägu hiilgas kui kuu taevas, suu oli nagu pikk sirp ja ulatas ühe kõrva äärest teiseni.

„Andres, kas pole nii?" küsis Annus.

„Nii'p ta on küll . . . õh, õh, õh!" naeris Andres. Heameele pärast kippus ta hing kinni jääma.

„Noh, mis siis Villem selle kohta ütleb, kui temal üks inimene majast ära tahetakse viia?" küsis Annus.

„Mis mul seal suuremat ütelda! Või sa nüüdsel ajal inimest kinni saad pidada, kui ta ära tahab minna . . ." rääkis Villem silmi tõstmata. „Eks igaüks ise pea teadma, mis ta teeb. Muidu veel pärast tuleb nurisemist . . ."

„Tõsi, täiesti tõsi!" kinnitas Annus ja nikutas heakskiitvalt peaga. „Igaüks peab ise teadma, mis ta teeb, see on õige . . . Noh, aga mis siis Leena ise kah selle kohta ütleb?"

Annus oli klaasid täis täitnud ja ootas vastust.

Andres vahtis ka ammuli suuga mõrsja poole, nagu tahaks ta teda praegu neelata.

„Mis seal mulgi ütelda . . ." ütles Leena argsi Andrese

poole vahtides. „Kui teistel selle vastu midagi ei ole . . ." Tema hääl katkes.

„Noh, vaat nii!" kinnitas Annus. „See on mõistlik jutt. Soo, tõstame siis nüüd klaasid ja joome tervist . . ."

Löödi kokku, klaasid kõlksusid, punast vedelikku tilkus lauale, Annus hüüdis „elagu!" ja siis kuuldi ähkimist, sest Annuse viin oli punasest värvist hoolimata üsna kange ja ähvardas harjumata inimesel hinge kinni matta. Leena hakkas koguni läkastama ja pidi üles tõusma.

Raske silmapilk oli siiski mööda, jutt läks elavamaks, isegi Villem hakkas rääkima, tõmbas Saareküla tüdrukuid ja teadis nendest üht-teist jutustada, kuigi mitte just halba.

Aga vahetevahel ilmus äkitselt tema silme ette Maali. Ja nagu välgutule valgusel nägi ta silmapilgul, kuidas tema mõrsja pimedas metsas kivi peal istus ja nuttis.

Käed läksid Villemil rusikasse, aga pilku Annuse poole heites, kes heasüdamlikult naerdes tema otsa vaatas, vaibus viha. See ei näinud võimalik olevat, et niisugune lõbus, heasüdamlik inimene võis Maalit häbistada . . .

Pöörduti siis veel kosimise jutule, kaaluti aega, millal pulmad teha, kas lasta kodus laulatada või kirikus jne. Villem kartis, et Leena kisub kõnele ka pulmade pikkuse ja ehk kaasavaragi küsimuse. Aga seda Leena Villemi õnneks ei teinud.

„Noh, kuidas siis rahaga jääb?" küsis Hindrek teisel hommikul Villemi ja Leenaga ühes pruukosti süües.

„Mis rahaga?" küsis Villem ja tegi niisuguse näo, nagu ei saaks ta aru.

„Osarahaga, mis mul siit koha pealt saada."

„Ah nii!" venitas Villem. „Sellega on sul ehk veel aega."

„Kuidas nii: aega? Mul praegu raha häda pärast tarvis."

„Mis sa teed sellega?"

„Ükskõik, mis ma teen, aga mul on tarvis, ja sellega on asi selge!"

„Sel lirval olla eneselgi raha küllalt, keda sa naiseks tahad võtta," tähendas Villem rahulikult.

„Missugusel lirval? Kes on lirva?" päris Hindrek vihaselt.

„Missugusel lirval, küsid sa? Nagu ise veel ei teakski! Terve linn tunneb seda lipakat, keda sa enesele naiseks tahad võtta. Tüdruk terve linnaga ümber a'anud, eks ta ole võinud siis raha küllalt koguda. Ja kui sina ta ära võtad, võib ta edasi teenida selsamal kombel. Sina muudkui pane jalad seina peale ja löö vilet," rääkis Villem rahulikult.

Hindreku kannatus hakkas lõppema. Ta tõusis üles, huuled värisesid, sõnad tulid katkendlikult suust ja nägu oli punetama löönud.

„See ... see on teotus ... Jah ... Keda sa teotad nii hirmsasti?! ... Kes on lirva?! ..."

Nähes, et ka Villemi nägu muutub tõsisemaks, tuli talle eilne saun meelde. Hääl vajus järsku tasasemaks ja haavatud ilmsüütust mängides rääkis Hindrek edasi:

„Inimesed a'avad tühja lori ... Kadeduse pärast ... Raha oleks mul aga hädasti tarvis ..."

„Et selle lirvaga pulmi teha? ..."

„Missukese lirvaga?" käratas nüüd Hindrek.

„Noh, ära nüüd tee, nagu ei teakski! Treufeldti tunneb jo kogu linn ..."

„Kas ma olen sinu käest kunagi küsima tulnud, keda sa võtad? Minu pärast võta või teise talu emis — mulle täiesti ükskõik ..."

Hindrek märkas isegi, et liiga soolaselt oli ütelnud.

Villem vahtis kui kull tema otsa ega liigutanud silmakarvagi.

Hindreku nägu läks kahvatuks.

„Emis, ütlesid sa, emis?" karjus viimaks Villem ja kargas püsti. Ta põrutas rusikaga vastu lauda ja kordas küsimust:

„Kes võtab emist?"

„Keegi ei võta emist, ma aga niisama ..." vastas Hindrek alandlikult. „Nõnda üteldakse ..."

„Või nõnda üteldakse? Ja mina võtan teise talu emise?"

„Mina ei ütelnud nõnda. Ma aga niisama... tegin nalja..."

„Või nalja?" kärkis Villem. „Või sa teed nalja? Oota, ma teen sinuga kah natuke nalja..."

Ta oleks ehk hea meelega Hindrekuga natuke nalja teinud, aga selle tarvis oli vaja ümber laua otsa minna. Sellepärast jäi „nali" esialgul tegemata. Pikkamisi hakkas Villemi ägedus vaibuma ja sedamööda ka Hindreku hirm.

Kumbki ei lausunud tükil ajal sõnagi.

Naised kartsid arvatavasti tüli ja kaklust ega julgenud tahakambri tulla. Eeskambrist kostis tasane käimine ja sosistamine.

Viimaks hakkas Villem jälle üsna rahulikult rääkima: „Linnavander sa oled ja selleks sa jääd. Minu pärast võid sa võtta, kes sulle kohane on. Võta või viimane libu. Aga seda ma sulle ütlen: Minu majasse ära sa oma jalga enam too."

„Või mul's häda on siia tulla," vastas Hindrek üsna alandlikult. „Kui me teineteisega tasa oleme..." Ta ei julgenud edasi rääkida, kartes, et Villem jälle võib plahvatada.

„Tasa me olemegi. Õiguse järele ei pea sina siit kopikat saama. Sina ei ole siin koha peal tööd teinud ega vaeva näinud... See on jo lausa ülekohus: kakssada viiskümmend rubla sul siit saada! Kust see koht nii palju välja teeb? Kas raha siin puu otsas kasvab või? Peaks kogu karja ära müüma, et kakssada viiskümmend rubla kokku ajada."

Villem rääkis seda enam enesele kui Hindrekule. Mure tuleviku eest oli suurem kui viha Hindreku vastu.

Ta läks kapi juurde.

Hindreku näole asus rõõm.

„Siin on! Säh, söö, vander!" ütles Villem raha laua peale visates. „Söö ja joo oma libuga nahka! Aga kui sa vander veel siin oma nägu näitad, siis hoia ennast!"

Hindrek ütles koguni: „Tankeh!" Raha kadus silmapilk laua pealt.

Villem kõndis uhkesti uksest välja. Ometi oli ta ühele nõudjale ta närused kopikad näkku saanud

visata. Nii tahaks ta kõikidega teha, kui ta ise selle juures ka kõigest ilma peaks jääma. Ah, missugune suurepärane tundmus tal oli Hindrekule üteldes: „Säh, söö, vander!" Kui ta ometi ükskord kõigist võlgadest vabalt mõne päevagi võiks elada!

XIII

Vahesaarel oli elav liikumine ja tegevus — valmistati Leena ja Andrese pulmade vastu.

Oh, seda on kerge paari sõnaga ütelda: valmistati pulmade vastu! Aga kes need neli nädalat suure sündmuse eel seal elas, see alles sai näha ja tunda, mis see tähendas.

Esimene mõte hommikul üles tõustes oli igaühel: pulmad. Ja esimene sõna, mis naised eneste vahel vahetasid, puutus pulmadesse. Terve päev otsa räägiti ja mõeldi ainult pulmadele ja õhtul enne magamaminekut mõeldi veel kaua pulmadele, kuna öösel unes juba pulmad olid käes.

Aga vähe mõeldi sellest lõbutsedes ja ilutsedes. Seda võivad need teha, keda pulma k u t s u t a k s e; kutsujate mõtted peavad harilikult lihtsamate asjadega leppima. Oh, oleks nõnda palju raha, et kord linna sõita ja sealt korraga kõik ära tuua, mis pulmadeks tarvis, siis võiks küll ilutseda neid oodates.

Kaarlil oli pühapäevaülikond juba argipäevaülikonnaks muutunud: kaelus hõõrdunud, käiste ja püksisäärte ääred kippusid narmendama. Kodus polnud kootud meesteülikonna riiet, et lasta rätsepal õmmelda, raha Villemilt ülikonna ostmiseks küsida oleks asjata olnud. Tal kas ei ole või on väga vähe — seda teadis Kaarel Leena kaudu, kellel oli kombeks peremehest venna taskuid ja kapi riiuleid revideerida.

Kui õige kord kurjasti Villemile peale hakata käima? mõtles Kaarel. Võtku ta kust tahes raha, egas ilma palgata teda teenida ei või! Laenaku! On juba laenanud, laenaku veel!

Aga Kaarli süda oli nii pehme, et ta venna käest raha nõudma ei raatsinud hakata. Ta katsus mõnda muud

rahaallikat välja mõelda. Kas kusagilt teenida ei saaks? Aega selleks on. Teenistust leiaks ehk ka. Aga kuidas kõlbab temal, perepojal, võõrasse kohta teenistust otsima minna? Kõik hakkaksid selle üle naerma, kui ta näiteks Otsale linu masindama läheks või mõisametsa puid lõhkuma ja riita laduma. Kurat võtku, kui vilets lugu on vaesel perepojal! Mis sulastel viga! Nad saavad oma viis-kuuskümmend rubla suve eest, talvel võivad ka siit-sealt tööd leida. Ehk aastaviisi teenistuses olles kaheksakümmend kuni sada rubla ...

Teistel poistel on juba kõigil maniskid kaelas, lipsid ees, hõbeuur ketiga taskus, viksitud kamassid jalas, isegi sulastel! Ja tema, perepoeg, peab nõnda, kerjuse kombel, pulmas olema! Kuidas julgeb ta neidude sekka ilmuda? Ta peab kusagil nurgas peidus istuma või koguni terveks pulmaajaks rehealuse lakka heinte sisse pugema!

Kaarel ei oodanud rõõmuga, vaid salahirmu ja häbitundmusega lähenevaid pulmi. Peale selle kannatas ta ühes Villemiga, nähes, kuidas vend öösiti magada ei saa, uneski raha-asjadest räägib ja võlanõudjatega võitleb.

Miina ei muretsenud niipalju enese kui teiste eest. Villemi alaline rahutu olek ja kurb nägu mõjus tema südamele rusuvalt.

Leena ja emaga üheskoos pulmade vastu valmistades võttis Miina ka nende muredest suurel mõõdul osa. Ja neil ei olnud muresid vähe. Oh, kui palju ja kui mitmesuguseid asju oli tarvis! Kunst ei oleks ju neid muretseda olnud, aga puudus see üks asi — raha.

Leena tahtis enne pulmi tingimata veel kaks kleiti saada. Ise kudus ta ühe tarvis veel riiet, teise jaoks tahtis osta. Siis pesukraam. Selle jaoks oli küll linast riiet tagavaraks, aga õmblemine ei ole ka naljaasi. Ja riiet oli vähe. Peaks mõne naabriperenaise käest ostma. Aga kust raha saada! Ka uusi saapaid oli Leenale tarvis, kalossisid tahtis ta ka saada, sest juba käisid paljud teenijatüdrukud talvel kalossidega, isegi suvel pühapäeviti märja ilmaga. Kust selleks raha saada? Kas Villem annab?

Siis veel mitmed muud ehted ja kõige viimaks söögining joogikraam pulmade jaoks.

Seakesik oli juba varem sulgu pandud, et jõuludeks oleks tavalist pühaderooga: verivorste ja pekiliha — kartulite ja kapsastega praadimiseks. Nüüd otsustati, olgugi raske südamega, jõulud nende pühaderoogadeta läbi ajada ja seakesikut pulmadeni nuumata. Oodati esimest vasikat. Leena ootas seda eriti kärsitult, et oleks, millest sülti keeta. Ta musterdas Mustikut igapäev igast küljest ja oli tema peale üsna pahane, et ta poegimisega aina venitab.

Õlleajamise kommet ei olnud Vahesaarel isa ajal ega hakatud seda nüüdki, hoolimata Leena pealekäimisest, sisse seadma. Villem lubas linnast paar korvi pudeliõlut tuua.

Söögiõusid oli vähe, neid käidi naabertaludest laenamas, kuhu siis ühtlasi ka pulmakutse ära anti.

Päevad otsa peeti aru ja tuletati meelde, mida veel tarvis, kust ja kuidas seda saada, peeti aru, vaieldi, seletati ja isegi tülitseti, sest Leena oli, Vahesaare kehvust arvestamata, väga nõudlik, tema pulmad ei pidanud mõne suurnikutütre omadest palju taha jääma.

Kõige rohkem muret oli muidugi Villemil.

Sügisene rent oli viljamüügist saadud raha ära neelanud.

Nüüd oli veel linu ainukeseks troostiks. Aga palju ei olnud neidki, võis vahest ühtekokku kaalu kolm-neli saada.

Pooled ööd oli Villem uneta ja aina rehkendas, mille peale linadest saadavat raha kulutada. Ühe osa võtab ta tingimata enesele, ostab ülikonna, saapad, kalossid ja, kui võimalik, ka uuri. On see ju igal talupoisilgi taskus. Kaarlile tuleb suvise teenimise eest mõnikümmend rubla, võib-olla koguni poolsada anda, Miinale ka kakskolmkümmend ja ega Leenagi palka nõudmata ei jäta.

Ja ööpimeduses kujunes Villemile omal kombel meelitav pilt silmade ette: müüb koha Annusele ära, tasub kõik võlad, maksab vennale ning õdedele nende osad ja pistab enesele veel tuhande tasku. Tuhande rublaga võib juba midagi ette võtta! Paarisaja rublaga on mõned linna läinud, ja nüüd on nad majaomanikud,

tulevad hommikul, kui linna sõidad, oma majast välja ja seisavad uulitsa ääres, kuld-uurikett risti üle kõhu, ja küsivad, kas võid on, kas kana või mune on? Linnupraadi söövad nad lõunaks! Muidu lesivad, jalad seina peal, või käivad prouadega patseerimas. Ja missugused peened prouad! Kübarad peas, võrk silme ees, pikk siidmantel seljas! Pühapäeviti käia teised, nagu Sahker jutustab, pidudel ja teatris. Aga mis on siin Vahesaarel oodata? Eluaeg orja, tõuse hommikul enne päeva üles, mässa hommikust õhtuni, ja oleks, et õieti süüagi saaks! Peale selle alalõpmata mured. Kui neid ei oleks, siis võiks isegi rasket tööd teha, ei paneks raskust tähelegi. Ootad pühapäeva, millal teiste noorte inimeste sekka lõbutsema võid minna, ja nii läheb nädal nädala järele, aasta aasta järele. Kui aga mured iga päev ja öö piinavad, siis on põrgu juba maa peal valmis.

Kui koht ära müüa, oled korraga kõigist muredest lahti, mille otsa ei mõista näha.

Kesköö ajal tõusis Villem asemelt üles, tõmbas saapad jalga, kasuka selga ja läks välja.

Hommikul pidi ta linna sõitma. Õhtul oli Leena talle urisedes meelde tuletanud, mis kõik veel pulmadeks tarvis. Oli ka veel nõudnud suve eest palka ja kindlasti seda, mis päranduse osast veel saamata oli. Kaarel oli ka raha nõudnud ja ilma palgata teenistuse pärast nurisenud. Ema oli meelde tuletanud, et rahaga mõistlikult ümber peab käima, mitte jooma ega prassima.

Mööda sügavat lund hulkus ta sumeda öö pimeduses ümber ja arutas ning rehkendas.

Metsa äärde jõudes jäi ta seisma. Kaasikualune mustas, jämedad tüved seisid liikumatult . . .

Seda metsa oli isa käskinud hoida. Oh, see mets oli Villemile eneselegi armas! Siin olid paljud kased, milledele ta karjusepõlves neljajalgseid loomi sisse lõiganud ja pärast iga aasta täiendanud. Need kased olid tema meelest kui elavad olevused, kui karjusepõlve sõbrad . . . Ei, ta ei raatsi neid maha raiuda!

Aga teist pääseteed ei ole. Selle kaasiku eest võib ta summa saada, millega kõik võlad ära tasuda ja mureta elama hakata. Ainult üks kurb mälestus jääks selle

mureta elu sekka: Maali. Oleks tal Maali alles, siis võiks ta õnnelikult elada, kui pealegi võlakoormad õlgadelt maha on raputatud . . .

Aga varsti sundisid teda eelolevad rasked päevad Maalit unustama. Ta hakkas jälle rehkendama, kõndis mööda pimedat kaasikualust, kus õhukese lume all kuivad raod ja lehed krabisesid. Ta oleks või kased ära lugenud ja välja arvanud, kui palju nendest põletispuid ja kui palju nende eest raha saab.

Südames oli aga tundmus, nagu plaanitseks ta vanade sõprade — kaskede — vastu kurja nõu. Siiski, teist pääseteed ei ole.

Üsna kaine peaga tuli ta linnast koju.

„Kraam on ree peal, minge tooge ise ära," ütles ta mitte just lahkesti.

Varsti oli tagakambri laud mitmesugust kraami täis. Õige, siin oli kõik, mis tuua soovitatud. Küll Leena läheb veel kord koos peigmehega linna ja toob enesele pulmaehted.

Ja kuna kõik laua juures tule valgel kompsusid lahti nabisid ja nende sisemusi uurisid, võttis Villem aeglaselt riided seljast ära ning valmistas ennast epistlikuulamise vastu.

Viimaks astus ta laua juurde, võttis taskust rahakoti ja ütles:

„Raha tahate kõik, aga seda ei küsi keegi, kust ma seda võtma pean! Ma mingu või vargile! . . . Siin on, säh, Kaarel, rohkem ei ole võimalik praegu anda! Ma tean, sul on õigus rohkem saada. Sõida ühes Leena ja Andresega, osta, mis sulle hädasti tarvis."

Ta pani mõned roosad kümnelised Kaarli ette laua peale. Siis kallas ta kotist mõned kuldrahad peo peale ja pani Leena ette.

„Võta! Sina oled kõige täitmatum!"

„Jumalukene, kas ma olen kunagi midagi siit isa talust saanud! Nüüd selle mõne kopka juures veel nurisetakse!" kiunus Leena. „Hea küll! Kui sa mulle kõike siinsamas välja ei maksa, siis ma seda mõnda rubla ka ei taha!"

„Olgu!" lausus Villem. „Ei taha, ei taha." Ta võttis kuldviielised tagasi ja andis need Miinale.

Leena jäi nüüd viha pärast otse keeletuks. Villem aga sõnas tüdinult:

„Oli sul häda mehele minna?! Ei võinud oodata, kuni ma rahaasjad korda saan! Nüüd võid oma sadat rubla kas või mõni aasta oodata!"

Ta sülgas ja läks välja, jättes Leena ähvardavalt tänitama.

Meelelahutuseks kõndis ta teed mööda edasi, mis popsi poole viis. Kui sagedasti oli ta enne seda teed mööda talveõhtutel käinud, et popsi juures mõni sõna juttu ajada, kui võimalik nimelt Maaliga, või kõige vähemalt teda nähagi.

Oh, kui hea meelega oleks ta praegu Maaliga rääkinud! Kadunud oli põlgus tema vastu. Ta on praegu vist samuti õnnetu. Kui hea oleks kahekesi kõik mured südame pealt ära rääkida!

Aga ei, uhkus ei luba teda Maali juurde minna. Ja ühtegi teist inimest ei ole tal, kelle juurde ta läheks südant kergendama. Kodus torgib teda igaüks oma pilkudega, sõnadega, urisemisega ja rahanorimisega. Ja läheb ta pühapäeval kirikusse, seal vahivad teda oma valla inimesed, pistavad pead kokku ja sositavad — millest muust, kui et Villem peab varsti Vahesaare koha käest ära andma. Juba on kõigil teada, et ta Sahkerilt suure summa raha laenanud. Küllap läheb koht varsti oksjoni alla. Nii need noored peremehed on! Ega nad mõista elada! Löövad varsti isatalud läbi!

Nii need räägivad, kellel pole võlamuresid, kes ei tea, mis need on.

Popsi toa aknast vilgub tuli... Villem vahib kaua sinnapoole, viimaks heidab ta igasugused kaalutlused ja läheb kärmesti tulukese poole. Aga äkki peatub ta, nagu põrgates millegi vastu. Peatub ja tuleb noruspäi tagasi.

Ei! Ta ei taha Annuse järelt riismeid koristada!

XIV

Leena ja Andrese pulmad peeti mõni nädal pärast jõulusid üsna vaikselt ära. Villem ei tahtnud ega või-

nudki palju nende peale kulutada, sellepärast kutsuti pulmalisi vähe.

Siiski, Annus ei puudunud, niisama ka mitmed Saareküla peremehed, nende seas ka Miku peremees tütre Liisuga. Viimane oli ise nädal enne pulmi Vahesaarele tulnud ja pulmadest juttu teinud. Kuidas võiski teda kutsumata jätta!

Leena oli oma tahtmise läbi viinud: laulatamine sündis kirikus, kuhu sõideti küll kõigest kuue hobusega. Õhtul tantsiti ja tehti ringmängugi, aga õiget pulmameeleolu ei olnud, sest noori oli vähe. Villem arvas, et ta oma muredega nende hulka sugugi ei sobi, istus Annuse ja teiste peremeestega, rüüpas õlut ja kuulas nende juttu — aina rasketest aegadest, ehkki need ajad polnud teistel kaugeltki nii rasked kui Villemil.

Söökisid ja jookisid oli küllalt. Et pulmalised juba teise päeva õhtupoole minema kippusid ja läksidki, siis jäi õlut, viina, lihasööke ning saia rohkesti järele.

Kolmandal päeval oli Leena lahkumine, et minna oma uude kodusse, koos oma mehe, pops Mätta Andresega. See lahkumine aga ei läinud tülita. Leena nõudis oma pärandusosast puuduvat sadat rubla, mida Villem keeldus talle andmast. Oli ju see tema viimane raha, ja lähemal ajal talle seda siia-sinna tarvis. Leena ähvardas mitte kuhugi enne minna, kui sada rubla käes. Villem nõustus sellega: olgu noorik Vahesaarel või viimsepäeva laupäevani, aga Andres koristagu ennast jalamaid. Mõne tunni pärast sõid Leena ja Andres end viimase võimaluseni täis ja kohmitsesid minekule. Nad tahtsid toidukraami ja õlutki oma reele tassida, aga seda ei lubanud ema ega Miinagi. Samuti ei lasknud nad Leenal voodivaipasid ja linasid oma äranägemise järele kaasa võtta.

Kui siis viimaks suure tüliga kraam reel, läks Leena lauta enesele lehma ja lambaid valima. Villem tuli ka sinna, Kaarel ja Miina ka. Leenal oli juba kõige parem lehm, must valge seljaga Küüdik, kõige parema piimaanniga veis Vahesaare kuuepealisest karjast, välja valitud. Kui ta aga seda lõõgapidi laudast välja hakkas tooma, astus Villem vahele ja lausus kindla sõnaga:

„See lehm jääb siia!"

Leena hüüdis Andrest appi ja läks lauda ukse poole. Villem haaras seinaprao vahelt suure noa ja lõikas lõa katki, millest ainult jupp Leenale pihku jäi. Siis võttis Küüdiku lõast kinni, ja viis ta oma kohale ja sidus kinni.

Leena hakkas tänitama, Andres tõstis ka häält, kuigi üsna aralt. Miina ja Kaarel soovitasid mõnd teist lehma äraviimiseks valida. Jagelus ja kära kestis pool tundi, siis pidi Leena ikkagi Mustikuga, ühe kehvema lehmaga leppima.

Lammastele lubas ta hiljem järele tulla, aga pärandusosa saja rubla pärast kohtusse kaevata.

Ümberkaudsele rahvale sai aga sellest kauaks ajaks jutuainet, et peigmehemüts Villemile ja mõrsjapärg Liisule oli langenud. Tähendab, asi on selge: Villem võtab Liisu varsti ära.

Ja Villemis eneses tõusis paaril korral, kui rahaasjad teda pikkadel talveöödel magada ei lasknud, see mõte elavalt üles: Mis siis, kui ta õige Liisu võtab? Siis on ta korraga kõigest hädast pääsenud! Ta võib õdedele ja Kaarlile osad välja maksta, Sahkerile võla näkku visata ja kõigi nende jookide ja suupistete peale, mis koolivend talle kaela määrinud, sülitada. Ja Annust ei tunnegi ta siis enam. Ehk kui see veel tema krundi peale astub, lööb ta temal roikaga jalad alt ära. Püüdku siis veel teiste maid ja ahvatlegu noori tütarlapsi! Sandiks lööks ta Annuse, tingimata sandiks, kusagil niisugusel kohal, kus keegi ei näe. Kas ta siis veel magusasti ja enesega rahul olles naeratab! Vaatame järele! . . .

Ta ostaks enesele siis vedruvankri, noore sõiduhobuse ja sõidaks pühapäeval kiriku. Tulgu siis või terve kihelkond temaga võitu ajama . . . Kuidas siis neiud teda vahiksid! . . . Aga . . .

Villem lõi enesele käega otsa ette . . . Kuidas ta unustada võib! Siis on tal ju Liisu kõrval! Ptüi! Jah, siis vaatavad küll neiud tema peale, aga naeravad. Ei, veel ei ole ta nõnda kaugel, et ennast nii odavalt ära müüb!

Aga aeg-ajalt tuli see mõte kangekaelselt tagasi.

Iseäranis pärast seda, kui ta ühel õhtul Leena, kes raha tuli nuruma, uksest välja oli visanud. Mis häda tal on! Andresel on mitme aasta teenistusest natuke järele

jäänud! Aga vist tahavad nad midagi ette võtta. Jah, aga sellest ei küsi keegi, kas temal, Villemil, kopikat hinge taga on või ei ole! Oodake, saate kõik!

Vähe puudus, siis oleks ta Mikule „kuulama" läinud.

Kui ta aga õhtul mööda teed popsi poole sammus ja tuld seal vilkumas nägi, kus sagedasti Maaliga juttu ajanud, kus see ehk praegugi tema peale mõtleb, ärkas temas vastumeelsus Miku Liisu krimpsus, tohletanud näo ja hammasteta suu vastu. Ei, mis saab ta selle eest, et end ära müüb! Ta tahab kord ometi ka õnnelik olla! . . .

Ja ehk ta küll ammu Maalit südamest välja katsunud kiskuda, tõusis niisugustel kordadel jälle see neid Villemi silmade ette. Kellega võiks ta õnnelik olla, keda armastada? Ainult Maalit! . . . Maali kuju seisab päeval ja öösel tema silmade ees ja varjab teda nagu kaitseingel Miku Liisu eest.

Möödus kesktalv. Villem käis iga päev Kaarliga metsatööl. Ta pingutas ennast selle juures, et unustada oma rahaasju. Mis oli talle töö raskus või käte ja jalgade külmetamine võlamurede kõrval! Eluaeg oleks ta valmis rasket tööd tegema ja elama, nagu elavad tavaliselt sulased. Kui ta Kaarlile halba ei sooviks, siis pakuks isakoha temale. Aga ei! Kaarel on talle küllalt armas, et mitte võlakohustuste-koormat tema õlgadele veeretada ja sellega tema elu rikkuda.

Palke linna vedades ei astunud Villem kordagi Sahkeri poole sisse. Ei olnud vähematki tahtmist õlle või napsi järele, veel vähem tahtis ta koolivenda näha, kelle esimesed tervitussõnad olid: „Kuus õlut?"

Kui ta ühel õhtul linnast koju tuli, puruväsinult ning külmetanudki, ja ühes Kaarliga lauda sööma istus, andis Miina talle sedelikese, lausudes vaikselt, nagu haiget teha kartes:

„Kasak tõi."

Sõna „kasak" otsekui torkas Villemit. Pealegi oli siin sedel, mitte kiri. Supikausi poole küünitatud parem käsi lusikaga jäi poolel teel seisma, teine käsi haaras sedeli.

See oli povestka, kohtukutse. Kõige esiti märkas ta arvu: 250. Mis see muud on, kui mingi võla nõudmine.

Aga kahtsada viitkümmend ei võlgne ta kellelegi. Mitmekordse lugemise järel jõudis ta selgusele: Leena nõuab temalt sadat rubla, Ann sada viitkümmend, ühtekokku kakssada viiskümmend rubla. Vastust andma tuleb ilmuda mirovoisse. Nõudis seda raha mõlema õe volinik, keegi tuntud nurga-advokaat.

Villemil oli kõigest mõnikümmend rubla. Poole langi metsa ülestöötamise eest oli ta osa juba kätte saanud. Saada olevat osa ootasid juba mitmed jooksvad talu majapidamise kulud.

Villem katkestas söömise ja läks varsti voodisse, et seal enesega nõu pidada. Selle leidis ta üsna pea: sõidab Miku Liisule kosja. Teist pääseteed ei ole. Tarvis ainult isamees otsida. Seda Saareküla peremeeste hulgast leidub, ja üsna kergesti.

Muidugi oli Villemil selge, et see nõutav kakssada viiskümmend rubla ei vii Vahesaare talu pankrotti, küll aga kiirustab isatalu allakäiku, teeb võlakoorma alt pääsemise ikka raskemaks ja küsitavamaks.

Kui Villem ühel õhtul Saarekülast koju tuli, popsi toast pikkamisi mööda sammus ja tulukest vahtis, tuli talle keegi vastu ja ütles tasakesi:

„Tere õhtust!"

Villem võttis tervise vastu; hääl näis võõras olevat, aga miks see inimene nii teravasti tema otsa vaatab?

Korraga jäi Villem seisma, nagu välk käis temast läbi ja tahtmatult tuli tema suust hüüe:

„Sina, Maali!"

Kuid juba kahetses ta oma erutust. Mistarvis oma tundmustele nii palju vabadust anda! Nüüd on ju kõik mööda! Iseäranis nüüd! Praegu käis ta isameest kutsumas, kes temaga ühes neljapäeva õhtul Mikule kosja tuleks.

Nad seisid teineteise vastas ja ootasid teineteise suust mõnda sõna.

„Kuidas elad?" küsis viimaks Maali tasakesi. Nägu paistis tal rätiku alt kahvatu kui lumi.

Villem lõi tahtmatult käega, mis tähendas: ei maksa rääkidagi! Siis kahetses ta aga liig avalikku olekut ja lisas ükskõikselt juurde:

„Niisama, väiksel viisil. Ei ole viga."

Piinlik oli mõlemal kauemini vaikides seista. Villem pigistas lühidalt Maali kätt ja astus edasi.

Oh, ta oleks kõik ära ütelnud, mis tema südant koormab, ta oleks jutustanud, kui palju ta viimasel ajal pidanud kannatama, aga ei! Mehel ei kõlba kaevelda, pealegi ei kõlba seda nüüd Maali ees teha.

Öösel aga tõusis ikkagi veel temas kahtlus: kas minna Miku Liisule kosja või ei? Mis saab tema elust, kui ta end niisuguse vanatüdrukuga maha matab? Nüüd ei varjanud Maali enam Liisut enese selja taha. Nüüd seisid nad kõrvuti, noor, ilus, punaste huultega, elavate silmadega Maali — niisugune oli ta olnud enne Annuse käte vahel magamist — ja vana, krimpsus näoga, kortsus silmaalustega, huulte tagant paistva paari kollase hambaga Liisu. Uh, kui jälk! Ei, ta läheb ennem võõra juurde teenima ...

Ja alles vastu hommikut uinus ta, otsusega mitte Miku Liisu kaasavara abil ennast päästa, saagu mis saab.

Nüüd kulusid terved päevad ja pooled ööd selleks ära, et õdede osa äramaksmiseks kusagilt raha laenata.

Sahkeri käest ei olnud enam mingit lootust saada.

Isameheks kutsutud Saareküla peremees oli aga lärmi lahti löönud: Villem tahtnud Miku Liisule kosja sõita, popsi Maali aga keelanud ära.

Villem oli kui tules. Ta ei tihkanud enam päeva ajal teed mööda sõitagi. Hommikul vara läks ta kodunt välja ja tuli pimedas koju. Mitmete jõukamate oma valla peremeeste juurde oli ta sisse astunud ja teretamata küsinud: „Kas võite mulle raha laenata?" ja kui selle peale jaatavat vastust ei saanud, jumalaga jätmata välja tulnud.

Siis sõitis ta kindla otsusega linna ja klanis jälle Sahkerit. Koolivend ei lasknud teda küll kuiva suuga ära, aga ikka ilma rahata. Teine kord uuesti Sahkeri trahteri minnes sai Villem kord jälle Annusega kokku. Praegu ei tahtnud ta ühegi läheda tuttavaga sõnagi rääkida. Need naeravad tema rahahäda üle, naeravad selle üle, kuidas ta Miku Liisule kosja pidanud minema, ja selle nõu Maali palve peale katki jätnud.

„Noh, kuhu ruttad?" küsis Annus, kes laua ääres istus ja õlut jõi.

„Niisama on asjaajamist . . ." vastas Villem.

„Tule joome koos klaas õlut, küllap asjadega ka korrale saad," ütles Annus ja naeratas nii lahkesti, et Villem selle läbi julgustust sai. Võib-olla ei mõtle Annus tema vastu midagi halba? Võib-olla teab tema juhatada, kelle käest mõnisada rubla raha saab laenata? Võib-olla laenab ise?

Sahker tõi õlut lisaks, jõi ise ja sundis külalisi jooma.

Aga Villemile ei maitsenud täna õlu ega mõistnud ta juttu ajada, tal oli ainult üks asi südame peal: kust raha saada.

Villem rüüpas, vaatas segaselt ümber, katsus Annuse sõnade peale naeratadagi, aga see oli nii ebaloomulik, et ta piinliku oleku pärast välja oleks jooksnud. Ta jõi siiski, et julgust saada, ja käskis Sahkerit napsi ning sakuskatki tuua.

„Joome!" ütles ta korraga kõvasti ja tõstis napsiklaasi üles.

„Prosit!" vastas Annus naeratades ja lõi klaasid kokku. „Eks saa küllalt tööd tehtud ja vaeva nähtud, vahel võib ka rõõmus olla! Põhi peale!"

Mõlemad jõid klaasid tühjaks, krimpsutasid nägu ja hammustasid „peenikest" kala sakuskaks peale.

Kui Sahker eemale läinud, võttis Villem enese kokku ja ütles Annusele otsa vaadata katsudes:

„Raha oleks mulle hädasti tarvis! Kas sa ei tea, kelle käest saaks mõni sada laenata?"

Annus lõi silmad lakke, nagu mõtleks ta järele, kes laenata võiks.

Et julgus ei kaoks, rüüpas Villem tugeva lonksu õlut ja rääkis edasi:

„Teil on rohkem niisukesi tuttavaid, olete rahaasjadega rohkem tegemist teinud . . . Mul on praegu halb seisukord, õdedele tarvis maksta . . . käivad peale . . ."

„Või nüüd kellegil palju raha laenamiseks on," vastas Annus. „Kui mõnel seda on, siis on ära antud, kust rohkem protsente võib saada . . ."

„Egas minagi protsente ei keela ... Mul aga praegu hädasti tarvis ..."

„Prosit," ütles Annus. „Eks ma ole ise ka küllalt laenamisega hädas olnud ... Eks nüüd ühel ja teisel raha ikka ole ... Aga hea meelega ei taha keegi laenata."

„Olge hea mees, juhatage mulle," nurus Villem, „ega ma maksmata ei jäta ..."

Villem nurus, aga kirus ühtlasi ennast, et alandab ennast niikaugele Annuse ees.

„Siin on üks vanamees," rääkis Annus rahulikult, „sel on raha kui raba. Aga ta kuramus ei julge naljalt laenata ... Igavene kooner ... Kardab, et ilma jääb ... Üks jalg juba haua veere peal, aga raha peale ahne kui kurat. Annab või hingeõnnistuse selle eest ära ... Ta ei usalda kedagi."

Villem sai aru, mida tarvis on: vastutajat, keda see vanamees tunneb ja usaldab. Ja kes muu võiks vastutajaks olla kui Annus! Ju tema ikka seda vanameest tunneb, ja vanamees teda ... Ja „sina" peale minnes ütles ta:

„Sa ole nii hea, juhata mind tema juurde ... Ja vahest ütled talle mõne sõna, sa oled tuttav, see avaldab mõju ... Ütle, et mind usaldada võib ... Kas me ei läheks veel täna teda vaatama? ... Mul oleks raha hädasti vaja ..."

„Võiks jo minna ka, ega seda ole, et ei või, aga kas nüüd saab tema käest, selle eest ma vastutada praegu ei tea ..."

Villem ei jätnud järele pealekäimist. Nüüd oli raud tuline, nüüd oli tarvis taguda. Annus näis üsna sõbralik olevat.

„Lähme või praegu, kui sul aega on ... Vaatame, kuidas lugu on ... Või joome enne veel väikesed pitsid? Sahker, luba napsi, aga õige head! ... Siiski, käime enne ära ..."

„Noh, kuhu nüüd?" küsis Sahker, kui Villemit ja Annust üles nägi tõusvat.

„On natuke asjaõiendamist, tuleme pea tagasi," vastas Annus ja pilgutas Sahkerile silma.

Villem hüüdis voorimehe. Kui juba tema heaks vaeva nähakse, siis ei taha ka tema närune olla.

„Lase käia!" ütles ta, kui peale oldi istunud. „Ega me ilma rahata sõita ei taha!"

Tuju oli Villemil hea. Ta oli kindel, et Annuse kaasaaitamisel asjast midagi välja tuleb.

Kusagil kõrvalises uulitsas peatasid nad. Villem maksis voorimehele nii palju, kui too nõudis.

Siis komberdasid nad kitsast pimedat treppi mööda üles teise korra peale, ehk seda küll õieti olemaski polnud. Annus tõmbas tikust tuld — nad olid pööningul. Ust ei olnud õieti märgatagi, aga Annus hakkas siiski kuhugi koputama. Seestpoolt kuuldi tasast köhatamist ja käimist, aga keegi ei vastanud. Alles mitmekordse koputamise peale küsis keegi:

„Kes seal on?"

Annus nimetas nime.

Veel paar korda küsiti tema nime. Viimaks ka seda, mis asja pärast rääkida soovitakse.

Oli lukkude lahtikeeramist ja riivide eesttõmbamist kuulda. See võttis aega. Siis viimaks läks uks praokile ja kitsas valguseriba langes väljasolijate peale.

„Vanad tuttavad, ärge kartke midagi!" julgustas Annus.

Pikkamisi läks uks lahti, nii et võõrad vaevalt sisse mahtusid.

Vanamees hakkas tabasid ja lukkusid kinni panema.

Kitsas süllapikkune toakene, ühes ääres voodi, teises kitsas lauakene paari puust pingikesega, nurgas väike süllevõetav kapikene — see oli toa mööbel. Selle omanik aga seisis ukse lähedal, käsi selja taga, ja vaatles kaheldes Villemit.

„Pange revolver ära," ütles Annus naeratades, „minu naaber, karta teda ei pruugi."

Vanamees pööras selja ja pistis midagi väikese kapi peale lina alla.

Siis tuli ta pikkamisi lähedale, väikene lamp käes, mille ta ettevaatlikult lauale pani.

Nüüd võis Villem tema nägu näha. See oli lage, rauklik-roosa, habemekarvata, rõugearmidega ja peenikeste kortsudega üleni kaetud. Lõug oli pikk ja terav, huuled õhukesed. Terve nägu, silmad ja huuled nagu naeratasid alatasa. Suu oli lahti, nii et hammasteta ige-

meid võis näha. Umbes kümme halli karva katsid läikivat pealage.

Vanamehel oli pikk, vanaldane ebamäärast karva kulunud palitu seljas. Pikad kondised kõverad sõrmed tuletasid kulliküüni meelde.

„Võtke istet," ütles ta susiseva häälega, mis hammaste puudumisest tuli.

Annus toetas end voodi ääre peale, Villem tema kõrvale, vanamees ise jäi püsti ja laskis silmad umbusklikult ühe pealt teise peale käia.

„Tulime teie juurde," algas Annus, „naabril on natuke raha tarvis ... Nii saja nelja ümber ..."

Vanamees naeratas ja noogutas peaga.

„Kas te vahest ei saaks laenata ..." lõpetas Annus.

Vanamees naeratas aina, pilgutas silmi, vaatas ühe otsast teise otsa, liigutas sõrmi ja astus ühe jala pealt teise peale.

„Jah, kui teil võimalik oleks," lisas Villem juurde.

„Ta on minu naabruses taluperemees, kaunis suur koht," seletas Annus.

Vanamees muudkui naeratas ja vaatas ühe otsast teise otsa. Raske oli aru saada, mis ta mõtleb.

„Kas ma nüüd tean, missugune see koht on," ütles ta viimaks usaldamatult.

„Kaunis suur koht, võlgasid peal ei ole," ütles Annus. „Mind võite usaldada, meil on ennegi rahaasjades tegemist olnud."

„Raha kätte saada on raske," ütles vanamees naeratades.

„Olge julge, tähtpäevaks on kindlasti käes," tähendas Villem.

„Seda ütlevad kõik."

Vanamehe häälest kuuldus õrn pilkamine.

Natuke aega vaikiti. Siis küsis Annus otsustavalt:

„Noh, kas olete siis nõnda lahke? ..."

„Ega võõrale inimesele ma anda ei või," ütles vanamees poolsosistades ja naeratas.

„Noh, minu vastutuse peale, ma olen teile tuntud."

„Kui kaks vastutajat oleks, siis vahest ..."

Annus vaatas Villemi otsa ja naeratas ka. See tähen-

das: „Näe kus kuradi vanamees! Aga ei ole midagi teha!"

„Siis peame Sahkeri ka kutsuma," ütles ta tasakesi.

Villem sai jälle julgust: tähendab, Annus toetab teda! Siis tuleb asjast ikka midagi välja.

„Mis siis teha? Kas Sahker siia kutsuda?" küsis ta Annuselt.

„Ega muud nõu üle ei jää."

„Ma sõidan kohe järele või?"

„Sõida pealegi. Vekslipaber on?"

„Kaks kahesajalist."

Neid oli Villem juba mitu nädalat taskus kandnud. Ta tõusis üles ja astus ukse juurde.

„Ah jah, kas te siis olete nõus, kui Annus ja Sahker vastutavad?"

Vanamees naeratas ja noogutas pead.

Ta tõmbas riivi ja tabad ukse eest ära ja keeras lukud lahti.

Villemi pea huugas ärajoodud viinast ja õllest, mõtted liikusid aeglaselt, aga kindlasti; nagu automaat täitis ta, mis ette võetud. Muidu oli ta alati kopikatega rehkendanud, ja kui mõne rubla kergemeelselt välja andnud, siis tundis südametunnistuse piina. Täna seda ei olnud. Täna kulutas ta raha selleks, et Vahesaare talu päästa, mitte et lõbutseda. Tema lõbutsemine on paratamatu, on tarvilik ja isegi kasulik. Ta hüüdis möödasõitva kahehobusevoorimehe, hüppas peale ja käskis kiiresti Sahkeri trahteri ette sõita.

„Tule, vennas, ole nii kallis, aita seekord, egas minagi tänamata ole! ... Teen liigud, misukesi harva tehakse," meelitas Villem koolivenda.

Sahker tõrkus kaua vastu.

„Vastutajaks olla ei ole niisama, seal võib enesele viimaks võlg kraesse tulla!" ütles ta.

Viimaks andis ta ometi järele, selle tingimusega, et Annus esimeseks vastutajaks hakkab.

Muidugi pidi Villem enne veel napsid tegema, kui Sahker trahterist välja tuli ja kahehobusevoorimehe troskale istus.

„Aga tublid liigud teed," ütles ta. „Mul ei ole sellest laenuasjast jo midagi kasu, ainult tüli ja vaeva."

„No, kui asi hästi läheb, egas ma ka koi ei ole," trööstis teda Villem.

Tema meeleolu oli hea. Tähendab, saatus ei ole tema vastu vaenulik. Kõik võib veel hästi minna. Tarvis ainult julge olla. Mis on mõnesajarublaline võlg! Tühi asi! On peremehi, kellel kohtade peal on mitmetuhanderublalised võlad! Edasi! Ei ole tema, Villem, üks niisugustest, kes tühja asja juures juba kartma hakkab! „Hei, voorimees, kas sa lehmadega sõidad!"

Voorimees andis hobustele piitsa ja varsti olid nad päral.

„Kurat võtku, kui ruttu ja libedasti asi võib minna!" mõtles Villem, „tarvis ainult, et head tuttavad oleksid, kes asja ajada mõistavad, keda usaldatakse. Näiteks niisugused, nagu Annus ja Sahker. Nende sõnadel on mõju, olgu nad ka muidu ei tea kui suured sead."

Küll naeratas vanamees, tõrkus vastu ja naeratas jälle, aga viimaks võttis vekslid vastu. Ja ka see ei takistanud asja, et raha kodus ei olnud. Homme või ülehomme võivat seda saada. Sahker oli aga nii suuremeelne, et veel täna ise Villemile raha kusagilt lubas muretseda, küll ta pärast vanamehega toime saab.

Kui palju protsente see vanamees võtab? Palju ta siis ikka võtab, vana inimene, mistarvis ta veel raha ahnitseb, naist ega lapsi ei ole, mõtles Villem.

Ja tõepoolest selgus viimaks, et vanamees protsente ei võtagi. Ta ei mõista ega armasta protsentidega rehkendada. See olla ka tülikas. Ta võtta lihtsalt natukene vaevatasu, ainult natukene. Seda ei või talle ju keegi keelata, ega keela ka Villem. Inimene aitab teda hädast välja, miks ei pea ta selle vastu tänulik olema!

Uhkelt kirjutas Villem nime kahele kahesaja rublase vekslile alla, ja kui nad kolmekesi Sahkeri trahteri poole sõitsid, jorutas ta isegi laulu.

Raha oli Sahker lubanud välja maksta ja maksiski, ainult väikene pettumus asus selle juures Villemi rinda: neljasaja rubla asemel sai ta ainult kolmsada nelikümmend. Kuuskümmend rubla võtnud vanamees enesele vaevatasuks.

„Ega see teab kui suur protsent olegi ühe aasta

peale," arvas Annus. „Olen ise mõnikord veel rohkem maksnud."

„Noh, aga nüüd, vennas, teed liigud, mis taha ei kae!" hüüdis Sahker ja patsutas Villemile õlale. „Ma otsin kõige paremad viinad välja, mis on, ja sakuska on vürstlik!"

Tagatoas laua ääres hakati „pistma", nagu Sahker seda joomist ja söömist nimetas. Tõepoolest, viinad, mis ta tõi, ei olnud halvad, seda pidi Villem ka tunnistama. Ja sakuskaks ei olnud enam kuivanud luised kalad. Ei, pagan teab, mis see oli või kuidas seda nimetati! Sahker ütles küll nime, aga Villemi keel ei paindunud järeleütlemiseks. Ja kas see ükskõik ei ole, kuidas nimi on, peaasi, et aga hästi maitseb!

„Kurat võtku, inimene elab üks kord ilmas!" hüüdis Sahker, kui mõned korrad juba klaasid kokku löödud. „Eks ole, Villem, armas koolivend?"

Villem noogutas peaga. Ta tahtis ka rõõmus olla, aga ei mõistnud. Niisuguse võlategemise peale sai ta vaadata kui enesele silmuse kaelapanemise peale. Vahest ei mõtle siiski Annus temaga halvasti? Ta pöördus oma naabri poole:

„Ole sa mis sa oled, aga sa oled naaber! Ja kui sa ka vaenlane mulle oled, mina su peale vihane ei ole! See tähendab, ma võiks olla ja ma peaks olema, aga sa oled teinekord mõistlik mees, aitad, kui tarvis, mind, ja selle eest mõistan ma sulle tänulik olla! Ole meheks! Prosit!"

„Õige!" kiitis Annus, ja nüüd sai Villem julgust üleliigagi.

Ta ütles Annusele temaga kokku lüües:

„Mina hindan sind omal kombel vägagi kõrgelt, sest sa oled Otsa talust peaaegu karjamõisa teinud. See on juba ka midagi. Seda ei tee mitte iga mees."

Annus naeratas sõbralikult, noogutas peaga ja viskas klaasi punase vedelikuga kummuli suu peale.

„See kuradi viin läheb ise alla!" ütles ta keelt limpsates.

„Kas on hea?" küsis Villem, Annuse kiitusest headmeelt tundes. „Või tahad veel paremat? Sa oled ilmas vist ka häid viinasid maitsta saanud, sa tunned, mis asi on! Aga kui see hea ei ole, tellin paremat," rääkis Vil-

lem hoobeldes. „Sahker, Adu, armas koolivend, too paremat viina. See on küll hea, seda ütleb Annuski, aga too veel paremat. Kui on, siis too! Küll ma maksan! Ära karda, et võlgu jään."

Sahker läks viina tooma.

Gaasilamp valgustas hämaralt väikest tuba ja pani punase vedeliku klaasides ning pudelites suurepäraselt helkima. Isegi puhta lina oli Sahker täna laua peale raatsinud panna.

Villem nihutas end Annusele lähemale, pani käe tema õla peale ja hakkas sõbralikult pisut pehme keelega seletama:

„Sina oled nüüd suure koha peremees, ja mina sinu kõrval pops! Aga mul on siiski oma koht, ja see on peaasi! Sina tahtsid minu kohta kord enesele, võib-olla tahad praegugi, aga ma ei anna! Mitte jonni pärast, ei, ma annaks ta heameelega, aga mõtle ise, see on isatalu, — kas mul on õigus või lust teda käest ära anda? No jah, sa saad isegi sellest aru, ega sa mõni rumal mees ole, kes sellest aru ei saa, mis talle räägitakse ... Noh, aga teeme vahepeal üks naps."

Käsi ei olnud Villemil enam kindel, pudel loksus siia-sinna ja punane vedelik voolas muist lauale, muist klaasi.

„Pistame, ega igapäev ei ole püha," jätkas ta. „Sa pead nägema, et ma ka ei-tea-kes pole! Hea küll, et ma nii rikas ei ole kui sina, aga sinuga ühes lauas kõlban ometi ma istuma? Kas pole nii?"

Annus noogutas heakskiitvalt peaga ja naeratas sõbralikult.

Sahker tuli uue pudeliga tagasi. See ei olnud enam pudeli moodigi, see oli kui väike puust tünnike. Ta loksutas seda ja tegi kavala näo.

„Ah see on nüüd kõige parem?" küsis Villem. „Noh, siis lase muudkui käia, eks me näe, mis maitse tal on!"

„Joome enne vana ära," ütles Sahker laua äärde istudes ja hakkas pooliku pudeli sisu välja kallama.

Nad pistsid pitsid näkku, pühkisid käega suu puhtaks ja nilpsasid keelt. Sahkeri silmad hiilgasid ja käisid vilksudes siia- ja sinnapoole. Viimaks ütles ta saladuslikult:

„Poisid, kas me ei lähe natuke ilma vaatama... Siin on see asi igavapoolne... Muidu võiks jo siin kah, aga minu vanamoori-kurat ei luba!... Lähme natuke edasi... Ühe sõbra poole... Ma pistan mõne pudeli tasku... Näitame Villemile ka maailma ja tema ilu... Hehehe!" Sahker pilgutas paljutähendavalt silmi.

Annus muheles oma paksu lihava näoga ja maiaste silmadega.

Villem ei saanud asjast järsku aru. Sahker sosistas talle paar sõna salaja kõrva. Kerge puna käis üle Villemi põskede ja kohmetult vaatas ta maha. Aga kartus, et teised tema üle veel naerda võivad, ei lubanud tal häbenemist näidata.

„Hea küll, las lennata! Kui on püha, siis olgu otsani, too teine pool lambajalga ka lauale, nagu Sombi sauna Märt ütleb."

Sahker pistis pudelid tasku, kasukad tõmmati selga ja mindi.

See oli väikene mugav toakene lähedas võõrastemajas, pruuni pehme mööbliga, paksude eesriietega akende ja ukse ees, mis teise tuppa viis.

Laua peal põlesid paar küünalt hõbedases küünlajalas, seinte peal rippusid mõned luitunud pildid.

Villem ja Annus võtsid pehme sohva peal istet. Sahker pani kärmesti pudelid lauale, tõi silmapilk klaasid ja ütles siis silmi pilgutades, et varsti tuleb tagasi.

Tuba oli kodune, aga hoolimata sellest tundis Villem võõrastust.

„Kas joome või?" küsis ta kärsitult.

„Ei tea midagi, vahest ootame veel pisut," vastas Annus sõbralikult.

Natukese aja pärast astus Sahker uksest sisse, pööras ennast aga kohe ümber ja hakkas kellegagi, kes välja jäänud, rääkima:

„Noh, ärge häbenege midagi, astuge aga edasi!..."

Lühikese tõrkumise järel astusid kaks neidu sisse. Häbelikult võtsid nad suurrätikud ümbert ära ja lähenesid Sahkeri taganttõukamisel ja eestvedamisel lauale. Kõigil oli natuke piinlik. Ainult Sahker kamandas ja sahkerdas just kui lihunik vasikate kallal.

„Töö juurest tõin ära," seletas ta. „Ütlesin: mis te

endid ilmaaegu tööga vaevate, tulge, elame paar lõbusat silmapilku. Noh, poisid, pudelid lahti! Hehehe! ..."

Ja kuna Annus pikkamisi pudelikorki välja tõmbas, mõistis Sahker neiud juba kilkama panna.

„Ärge olge edevad!" manitses ta, „egas te esimene kord mehi näe!"

Ta istus ühele põlve peale, teine mahutati Annuse ja Villemi vahele.

Kui mõned klaasid joodud, said neiud julgemaks, naersid, kilkasid, suudlesid mehi ja panid neile käed kaela ümber.

Annusele ja Sahkerile näis see kõik tuttav olevat. Mõlemad elumehed näitasid, et nad naisele käsi külge mõistavad panna.

Varsti tuli veel kolmas mamsel ja Sahker jaotas nad nüüd „kristlikult", nagu ta ise ütles, meeste vahel.

Vahetevahel joodi nüüd veini, või mis see oli, neiud limpsasid keelt ja kinnitasid ühel häälel, et nad midagi nõnda head oma elu sees pole suhu saanud.

Kui aga juba pärast kesköö mehed välja tulid, vaevalt jalul seistes, kiitis Sahker:

„Vaat see oli alles õhtu!"

Annus naeratas kõige suurema rahulolemisega.

Villem tundis enese kui poriaugus püherdanud olevat.

Enne kui ta Sahkeri hoovist hobuse välja ajas, pidi ta arve maksma.

„See ei ole kuigi suur," ütles Sahker trööstides.

Villem maksis selle „väikese" arve — lähedale poolsada rubla — välja.

Kuidas ta koju sai, seda ta ei mäletanud, aga varsti lagunes Saarekülas jutt laiali, et Villem käivat linnas lõbumajades.

„Seda on kuradi Annus välja lobisenud!" kirus ta.

Asi oli palju lihtsamalt avalikuks tulnud. Linnast purjus peaga koju jõudes heitis Villem rehetuppa magama. Üleelatud pildid olid väga erakordsed, et nad meelest oleksid ununenud. Ta nägi unes alasti naisi tantsivat, kargavat, hüppavat ja hullavat.

Leena oli hommikul Vahesaarele tulnud ja rehetuppa vaatama läinud, mis sel Villemil õieti viga on. Teised ütlesid, et ta magades hirmsasti sonivat.

Oo, mis ta kõik suust välja ajas! Leena kuulas seda himukalt ja maitses juba eellõbu laterdamisest küla peal.

Ränka ahastust ja hingepiina kannatas Villem, niipea kui tal pea selgus ja talle öise joomise ja rõvetsemise üksikasjad meelde tulid. Olen ma siis tõesti nii madalale langenud? küsis ta eneselt. Olen ma siis tõesti joodik ja himustan lirvadega hullata? Ja puhta südamega vastas ta endale: Ei ole. Sahker ja Annus võisid sellest tõsist lõbu tunda, mina mitte!

Aga siis hakkas ta kahetsema, miks ta Annusega nii avameelselt kui sõbraga oli rääkinud ja Sahkeri eest oma tõsist palet oli varjanud? Eks ta tea ometi, et Sahker on sõbralik suurema joogiarve kaela määrimiseks ja et Annus lahket nägu näitab, lootes kergemini Vahesaare kohta enesele saada? Aga tema, Villem, oli vist küll õlle ja napside mõju all nii kergemeelseks muutunud, nii narriks ja tobedaks, et oli lootnud nende tõsist sõprust võita! Ja selles lootuses oli ta nendega võidu joonud, nendesarnaseks saanud, nendega ühes alasti lirvade hullamist sallinud. Vaevalt oleksid nad abistanud teda laenu saamisel, kui ta oleks nende ette astunud, püha mehe tõsine nägu peas.

Ta ei kartnud enese eest, et muutub joomariks ja liiderdajaks. Ta polnud küll karsklane, oli isa eluajal mõnigi kord koolivendadest perepoegadega siin-seal klaasi õlut joonud ja napsigi võtnud, oli tuttavate neidudega pidudel ja simmanitel lõbusalt vestelnud ja neid koju saates suudelnudki, aga mitte nõrkust tundnud kaugemale minna. Oma valjult ja kuivalt isalt oli ta iseloomu pärinud, mis hoidis teda mõõdukuse piirides, ilma et tal end selleks oleks tarvitsenud kõvasti kätte võtta.

Popsi Maali oli ainuke neidudest, kes oli tema kõige lähedamaks naissõbraks saanud. Maali tutvus ja sõprus oli teda veel kainemaks ja karskemaks kasvatanud. Kui tal varemini oli aeg-ajalt olnud kavatsus kosida mõnd rikast peretütart, et kaasavara abil isatalu paremale järjele tõsta — selleks olid isa ja ema talle vahetevahel sõnamõistu nõu andnud, — siis oli Maali, ilma et poolt

sõnagi selleks oleks lausunud, temalt selle „enesemüümise" mõtte täiesti eemale tõrjunud.

Nii et kuidas siis edaspidi? Nende „sõpradega" tuleb ju ikka veel tegemist teha. Ei ole ometi loota, et tema, Villem, suudab kõik oma vekslid õigel ajal lunastada. Tuleb võib-olla veel ja mitugi korda astuda Sahkeri trahteri uksest sisse, rüübata tema seltsis õllelaket ja maitseda „peeneid" napsisid. Tuleb võib-olla veelgi alandada ennast Annusega sõbralikuks jutuajamiseks, kuigi on teada, et ta aegamööda punub silmust Vahesaare peremehele kaela sidumiseks.

„Ei! Ma pean enese neist „sõpradest" lahti saama!" kinnitas Villem enesele kümned korrad, kuigi ta ei mõistnud mõeldagi, kuidas see võimalik oleks.

XV

Villem tasus Leena ja Anne nõudmise. Kohtukuludega ühtekokku tuli tal maksta lähedale kolmsada rubla. Sellega oli laenatud nelisada rubla läbi. Üks hobune oli kui luukere, see tuli ära müüa ja uus asemele osta. Oli muidki asju õiendada. Kaarlile tuli talvise töö eest ka maksta. Poole langi metsa ülestöötamisest teenitud raha just nagu sulas ära.

Niipea aga kui kevadel maapind sulanud, ihuti kirved teravaks kui habemenoad, käiati labidaid ja viiliti saehambaid.

Villem oli võõra sulase võtnud, kahekesi Kaarliga ei arvanud ta enam kõigi töödega korda saavat.

Sulane Peeter oli pika toimega mõnus mees, rõugearmilise, aga meeldiva näoga, sasis pruunide juustega ja väikeste vurrudega.

Kevadehommikul, kui päike juba üle kasemetsa paistis, võtsid kolm meest kirved ja labidad selga ja läksid välja alla, vana kaasiku poole. Tugevate kaskede valged tüved olid osalt rohekashalli samblaga kaetud, pragulised tihedaoksalised lehtedeta ladvad päikesepaistel lilla helgiga.

Kaasik oli kõrge, nii et latva vaadates müts peast maha kukkus. Paha aimamata seisis ta kui müür ja soojendas end hommikuse päikese paistel.

Villemi südamesse asus salajane kartus kaskedele kirvega lähenedes, just nagu oleks tal kuritöö ees seisnud. Meelega läks ta oma kõige tuttavamate kaskede juurde, millele karjapoisipõlves mitmesuguseid märke koore sisse lõiganud. Siin oli igast aastast mälestusi, ilusaid mälestusi poisikesepõlvest.

Sulane ja Kaarel olid kirved maha visanud ja ootasid, et peremees teeks algust. Aga too seisis jämeda sammaldanud tüve ees ja oli mõtetes.

„Ilusad sirged kased, päris kahju raiuma hakata," tähendas sulane.

Villem ärkas mõtetest. Ei kõlba näidata, et temal kahju on. Aga hea meelega oleks ta koju läinud ja kaasiku kasvama jätnud. Miks isa temale surres oli ütelnud: jäta see kaasik sinna kasvama? ... Ei maksa siiski õrnatundeline olla! Villem võttis labida ja hakkas kõige tugevama kase juurikate ümbert maad lahti kaevama. Kaarel ja sulane sülgasid pihku ja tegid tema eeskujul. Natukese aja pärast olid mitme kase jämedad haralised juured paljad. Nagu hiiglaküüned ulatasid nad sügavale ja kaugele maasse.

Siis korraga kõlas kaasik hommikuses vaikuses kirvehoopidest ja laastud lendasid vihisedes ümberringi.

Õhtuks olid mitmekümne kase juured läbi raiutud. Kahtlaselt hõljusid kõrged ladvad. Aga kergesti ei langenud veel suured puud.

Pika lati otsa kinnitatud raudkonks pandi oksa taha ja tõmmati siis kolme mehega. Jäme kask nõtkus tervest kehast, tihe latv kahises nagu ohkaks tasa, aga tüvi jäi veel püsti. Mehed vaatasid nõu otsides üksteise otsa.

„Köit on tarvis," ütles sulane üles vaadates kõige suurema rahuga.

Saadeti karjapoiss köit tooma. Mehed istusid kivi peale ja puhkasid, sulane keeras vilkat, süütas, hakkas rahulikult suitsetama ja ütles kasele:

„Küll sa kukud varsti, las paneme sulle köie kaela."

Karjapoiss tuli varsti köiega ja ronis kui kass mööda siledat tüve üles.

Okste juurde jõudes sidus ta köie ümber ja libistas end siis kärmesti alla.

„Tule nüüd, kui peremees kutsub," ütles sulane ja võttis köie otsast kinni.

Kuus kätt tõmbasid hookaupa, kõrge kask nõtkus ladvast tüveni, juured pragisesid kahtlaselt, maapind tõusis ja vajus kännu ümber.

Ikka suuremad võngud lõi latv kõikudes, veel pani tüvi vastu, aga korraga pragisesid juured ja kask langes viltu.

„Hoidke alt!" hüüdis Villem. Köis lasti lahti ja mehed hüppasid kahele poole. Aga veel ei kukkunud puu. Ta jäi vildakil liikumatult seisma, toetudes teise kase okstele.

Ettevaatlikult läks sulane köie juurde, viis selle eemale ja tõmbas korraks kõigest jõust. Oksad pragisesid, vuhinal lendas latv läbi õhu ja langes raskesti ohates maha.

Villem vaatas natukene aega liikumatult lamavat kangelast. See oli esimene ohver ...

Siis pühkis ta käega üle otsaesise. Kadugu õrnus!

Varsti langesid ka teised kased ohates maha ja jäid liikumatult lamama.

Päevad otsa kostsid nüüd kaasikust kirvehoobid ja Villem rehkendas sagedasti, kui palju raha ta kaasikust saab.

Ilusad kevadõhtud äratasid temas igatsust. Oli tahtmine kellegagi rääkida, kellegagi südamlikult rääkida ...

Aga kellega?

Pärast ööd, mis ta Annuse, Sahkeri ja kolme tüdruku seltsis linnas mööda saatnud, arvas ta, et nüüd kõik Maaliga tasa on. „Mina ei ole parem kui tema," mõtles ta. „Võiks temale kõik ära rääkida, nüüd on mõlemad eksinud, mõlemad „au" kaotanud, võiks leppida ..."

Aga ei! Ei maksa! Villem lõi lootusetult käega. Pealegi on teisi muresid nii palju. Kui ükskord kõik mured kaelast ära, vahest siis ...

Aga kunas see aeg tuleb!

Õhtuti istus sulane künkal toa taga suure kase all pingi peal ja mängis harmoonikat.

Villem istus kaua enne magamaminekut õues ja kuu-

las. Oh, mis need lihtsad harmoonika kurvad toonid temas elule äratasid! Mitu korda läks ta juba alla heinamaani, kust teerada popsitoa juurde viis, aga peatas seal, seisis tükk aega, lõi käega ja tuli tagasi.

Kui Kaarel mõnikord põldu kündma või äestama saadeti, lähenes Villem Peetrile, vaatas, kuidas ta pikkamisi ja mõnusalt kase juurtele hoope andis. Ta ei rutanud, aga kui lõi korra kirvega, siis oli see õige koha peale löödud ja laastud aina lendasid.

Kui sulane jälle vilkat hakkas keerama, algas Villem temaga vestlust.

Peeter oli kaugemalt kihelkonnast, mitut peremeest teeninud ja igasugu inimesi näinud.

„Kas ära ei tüüta kah nõnda ilma mööda hulkuda, üks aasta siin, teine seal, ilma koduta ja paigata?" küsis kord Villem.

„Ei mind ole see ära tüüdanud," vastas sulane, „just see teebki elu huvitavaks, et ikka jälle midagi uut näed ja kuuled... Noh, mis aga sellesse puutub, et kodu ega paika ei ole, siis nii hull see asi just ei olegi." Sulane peatus väheks ja vaatas kuhugi kaugele. Siis ütles ta mõeldes:

„Eks ta ju kena asi oleks küll, kui ka oma kodupesa oleks. Noh, aga ennem ma teenin võõrast, kui viletsat kodu hakkan muretsema... Mis mul sedaviisi viga! Teen tööd, jõud on käes ja tervis hea, peremees on rahul, süüa saab... On päev õhtus, ei ole enam mingit muret, unusta ära terve ilm ja unista tükk aega harmoonikat mängides... Tuleb laupäev, võta pill kaenlasse, mine külasse, kus ikka mõni tüdruk su järele igatseb... Kurat võtku! Juba ainult selle peale mõeldes võib rõõmuga tööd teha!... Ja pühapäev, noh, see on nagunii oma päralt, mine külasse lulli lööma ja tantsima... Ei minule teeks mingit lõbu ööd ja päevad muretseda, nagu mõned peremehed seda teevad... Teine asi oleks muidugi, kui oleks niisugune koht käes, kus muretseda ei pruugi, kus ilusti läbi võib saada... Eks meiesugune ela selletagi oma elupäevad ära..."

Peeter tõusis üles, sülgas ja hakkas juurikatele pihta andma.

Villem läks aga eemale, lõi mõne hoobi ja langes mõtteisse. „Ja mina pean ööd kui päevad muretsema, ei saa ilmaski rahu! Mis mul sellest on?" küsis ta. „Mis kasu mul sellest on, et olen peremees, koha omanik?! Ja kui sel kombel eluaja ära olen vaevelnud, mis olen ma kõigest sellest saanud?! Tahaks elada nagu teised noored inimesed. Elada ja elust rõõmu tunda. Nüüd pean aga kõigist rõõmudest ilma jääma ... Sulane elab kergemini kui mina."

Ja vaevavad mõtted ei andnud talle rahu.

Laupäeva õhtul läks ta väljavahet mööda alla noore kaasiku poole.

Ta tahtis seal üksi olla, kõikidest eemal. Seal istus ta teerajast eemale kivi otsa ja toetas pea käe najale.

Aga üksi ei saanud ta olla. Pikkamisi kogunesid pildid lähemast äraelatud ajast silme ette ja vahetasid üksteist, nii elavalt ja selgelt, nagu elaks ta praegu kõike üle.

Isegi vaikne maiõhtu ei suutnud neid peletada.

Metsa tagant kõlas tasane laul:

„Vaikne igatsus,
See vaevab mind ..."

Villem ohkas. Ja nüüd vaevas teda igatsus. Aga võib-olla igatseb Maali tema järele niisamuti, või veel enam?

Külateed mööda läksid poisid ja lõbusalt kostis harmoonika saatel:

„Kilu Mari, Kilu Mari, tule sa, tule sa, tule sa ..."

Oh, kuidas see tükk jalad kerkima ja hüppama pani ja poisid tüdrukute ümbert kinni haarates kepsu lõid ning hirnusid, seda oli Villem näinud, kui ta isa eluajal, peremehe-muredest vaba, vahel küla peal simmanil käis. Aga praegu mõjus see Villemi peale nõnda, et tal nutt peale kippus.

Miks ei ole tal kedagi, kellele südant võiks välja puistata?

Ta tõusis üles, seisatas natukene ja läks siis otsustavalt teerada mööda popsitoa poole.

Mis saan ma enese piinamisest? Mis saan ma sellest, et temast kangekaelselt loobun?

Juba pidi ta lepiku vahelt välja astuma, kui välja

ääres kahte-kolme poissi nägi, kes paigal seisid ja tasakesi kõnelesid.

Villem jäi põõsa varju seisatama. „Need lähevad vist ka sinna!" mõtles ta.

Jah, õige, poistel näis see nõu olevat. Nad piilusid popsitoa poole ja pidasid aru.

Villem jäi ootama. Veri hakkas tal peas kohisema. Või nii on lugu! Tähendab, Saareküla poisid teavad, et Villem enam Maali pool ei käi, ja käivad seal nüüd ise? Võib-olla on nad iga õhtu seal... Täna peab ta veel kõik teada saama! Võib-olla käib Annuski!... Noh, selle lööb ta jalust maha!

Aga siin võis ta kaua oodata. Poisid ei julgenud veel nähtavasti edasi minna. Villem läks lepiku äärt mööda edasi, kuni kraavini, mis üsna toa ligidale viis. Ei olnud midagi parata. Ta laskis käpuli kraavi ja hakkas kiiresti toa poole rühkima. Kuidas inimene mõnikord ka käima peab! Hulk aega läks ära, enne kui ta kraavi otsani jõudis. Siin tõmbas ta hinge. Neljakäpakil ei olnud harjumatul just kerge käia.

Kuidas nüüd edasi minna? Tõuseb ta kraavist üles, siis võivad teda poisid näha. Oras on ümberringi madal, hakkab ta seda mööda käperdama, võib popsi koer talle kallale joosta! Väga ilus: koer leiab orasest mehe! Oodata ka ei või, poisid jõuavad ette.

Praegu seisavad nad veel, aga eks neil läheb juba suu seistes vesiseks.

Ei aidanud midagi, Villem hakkas mööda orast kõhuli edasi roomama! Kurat võtku, mis inimene kõik tüdruku pärast veel ära ei tee! kirus ta ennast.

Õnnelikult jõudis ta õueaia äärde. Kui ta seal ennast sirgeks tahtis ajada ja riideid mullast vähe puhastada, tõsteti õuevärav lahti. Villem vahtis läbi roigastest aia. Õige, poisid astusid väravast õue.

Villem sülgas. Saatanad! mis on neil siin otsimist! Inimesed ei mõista kodus ilusasti magada, käivad öösiti hulkumas ja teiste rahu rikkumas! Pagan võtku, et kõik juba magama läinud! Näeks neid vanamees, siis saaksid nad veel kaigast!

Nähtavasti teadsid poisid, et Maali rehealuse lakas magab. Nad katsusid väravaid, nagistasid ja pidasid

aru. Väravad on seestpoolt kinni. Tähendab, muidu ei saa, kui peab vöörusest läbi minema. Mindi pikkamisi vööruse ukse juurde, lõgistati seda — ka kinni!

Villem kükitas aia taga ja kirus. Et ometi koergi ei kuule; hakkaks haukuma, küll siis vanamees välja tuleks ja poisse õnnistaks!

Mindi jälle rehealuse värava juurde, lõgistati ja peeti aru. Korraga küürutas üks maha ja katsus värava-alust lauda. Nagu kuuma vett kallati Villemile selga. Nii oli tema ise mõnikord sisse pääsenud. Vaat kus põrgulised!

Palju ei puudunud, siis oleks ta õue jooksnud ja poistele kallale karanud.

Aga poisid kahtlesid veel.

Villemi peas välgatas korraga mõte. Ta jooksis kükakil aia äärt mööda toa nurga taha, haaras seal hea suure kivi pihku ja hakkas sellega mööda seina peksma. Aknaruudud tärisesid. Koer hakkas vööruses kisades haukuma. Villem kolistas veel korra, siis surus end vastu seina ja jäi vaikselt ootama.

Varsti kuuldi uksest käimist, koer hüppas vöörusest õue, ja Villem nägi poisse üksteise järel õuest välja jooksvat.

Pops aga kirus ja sõimas lävel seistes ning võtatas koera.

„Kui ta nüüd viimaks toa taha ei tule ja mind siit ei leia," mõtles Villem.

Natukese aja pärast vaikis koer, pops kuuldi tuppa minevat ja seal kellegagi rääkivat.

Nüüd ei olnud enam aega viita. Ruttu ronis Villem üle aia õue, tõstis tasakesi värava-aluse laua üles ja roomas suure vaevaga rehe alla. „Annus siit küll sisse ei mahu," trööstis ta ennast.

Koer haukus jälle metsikult. Villem seadis laua tasakesi kohale, kobas pimedas rehealuses ümber. Redelit ei olnud. Noh, see oli väike mure. Varsti leidis ta mingi lati või vankriaisa, pani selle laka luugi ääre najale ja ronis üles.

Redelit ei olnud, tähendab, Maali on lakas, otsustas ta ja jäi kuulatama. Kõige vähematki ei olnud kuulda. Maali võib-olla on ennast ära peitnud, arvab, ei tea kes

tuli! Käpakil hakkas Villem mööda heinu ronima ja ulualuseid kobama. Pea põrkas mitu korda vastu sarikaid ja roovisid. Kurat võtku seda kolamist! Mis praegu viga oleks kodus päeva tööst ja väsimusest puhata!

Viimaks jäi ta keset lakka istuma. Tähendab, ei olegi Maalit siin. Või on ennast ära peitnud? Arvab, teab kes tuli.

„Maali, Maali, ae!" sosistas ta. „Maali, ae, mina olen, Villem!"

Heinte sahinat oli kuulda.

Aga see võis rott olla.

„Maali, ae, mina olen!" hüüdis Villem tasakesi.

Seekord oli kindlasti heintes krabinat kuulda. Villem käperdas edasi ja tundis korraga käe all riiet, siis paljast jalga. Sõna lausumata kobas ta edasi: jah, tema!

„Sina oled, Maali!"

„Villem, kas sina oled!"

Villem tõmbas Maali kaenlasse.

See oli tema endine Maali, niisama soe, niisama pehme, niisama joovastav ja uimastav.

Aga Maali ei lasknud end suudelda.

„Mispärast?" küsis Villem.

„Sa ei tohi!" vastas Maali.

„Miks ei tohi?"

„Meie vahel on kõik otsas."

„Maali! Ära räägi nõnda! Unusta see ära!"

„Ei või unustada!"

„Miks ei või! Ära aja niisukest juttu!"

„Ah jäta, kõik on meie vahel otsas. Ärme sellest enam kõnelemegi . . ."

Villem liigutas õlgu.

Väljas kolistati. Keegi katsus vist värava lauda üles tõsta.

„Need kuradid vist ei läinudki ära!" kirus Villem.

„Ah, need poisid? Oi, need on metsikud . . ."

„On nad mõnikord sinu juurde pääsenud?"

„Juba mitu laupäevaõhtut kolistavad ja müristavad siin . . . Seni ei ole siia pääsenud . . . Magasin kõrvalise naisega, siis ei olnud midagi karta . . . Täna ei tulnud see veel koju . . . Ronisin penni peale, kui kuulsin, et keegi rehealla tuli . . . Riided matsin heinte alla . . ."

Jälle kolistati ja laud võeti kuuldavasti värava alt ära.

„No nüüd on kurat lahti!" kirus Villem. „Mis nüüd teha?"

„Villem, ära lase neid siia! Villem, ära lase!" palus Maali, ja hakkas tema ümbert kõvasti kinni. „Tead, mul on sest saadik kole hirm meesterahvaste eest."

Rehe all kõnniti ja otsiti arvatavasti redelit.

Villem roomas tasakesi luugi juurde ja tõmbas lati üles, mida mööda lakka roninud. Ta oli ärritatud. Niisugused saatanad! nagu Saarekülas karjatüdrukuid veel vähe, keda mööda lakkasid võib taga ajada! Ja mis nüüd nendega peale hakata? Ronivad nagunii lakka. Siis ei jää muud üle, kui jaga nendega leplikult saaki või viska nad üle luugi ääre alla! Aga kus see kole kära siis! Viimaks tuleb pops ja kihutab ka tema minema!

Maali roomas tema juurde ja sosistas paludes:

„Tule aita mind! Seal on truup, lükkame selle luugi peale!"

Villem ronis Maali järel truubi juurde. Mis sellest, et kolinat kuuldakse. Las nad kuulevad, et inimesed lakas on, kas neil siin õigust ei ole ennast ööhulkujate eest kaitsta?

Truup lükati ühisel jõul serviti, siis kummuli, siis põhjuli, jälle serviti, viimaks langes see kummuli luugiaugu peale ja kattis selle hoopis kinni. Villem ise istus truubi põhja peale ja tõmbas Maali põlvele.

All tõmmati pika kolistamise ja kobamise peale tikust tuld, mispeale kirumist ja imestushüüdeid kuuldi.

„Vaat kus võrukaelad!"

„On sindrid!"

„Maalil on mõni lakas, sellepärast mattis augu kinni."

„Oleks teaks, kus kohal nad magavad, suskaks latiga."

„Redeli ka saatanad üles tõmmanud . . . Noh, oodake, küll me teile ka mõne vingerpussi mängime."

Tüki aja pärast läksid nad rehe alt välja, kirudes ja sõimates.

Villem ja Maali läksid jälle asemele ja katsid endid

kahe vaibaga kinni, sest mõlemil lõgisesid hambad külma pärast.

Väljas oli aga terve öö kahtlast kolinat kuulda, käidi katust mööda, vinnati sinna midagi, kahistati ja sosistati, vahel sekka naerdi kõvasti. Koer oli vöörusest välja lastud. Ta ei haukunud enam, nuuksus aga vahel tasakesi.

Villem vaidles Maaliga kogu öö.

„Sa oled jälle minu!" kordas Villem.

„Ei, ma ei kõlba enam sulle," ajas Maali vastu. „Kui sa ka tahad, aga ma ei või enam sinu omaks saada . . ."

Ja ta hakkas kibedasti nutma.

„Sina ei ole milleski süüdi, aga mina ei ole sinu väärt," trööstis teda Villem ja suudles pisaratest märgadele põskedele.

Suvine öö on lühike.

Kui viimaks ühisele otsusele jõuti — suvel või tuleval sügisel pulmad ära pidada, paistis hele koiduvalgus katuseholmist sisse. Ei kuuldud enam katuse peal käimist ega kolinat õues.

Päike tõusis, kui Villem rehealuse väravast, mille poisid välja minnes laiali lahti jätnud, välja astus.

Imelik, õhtul oli värava lähedal õue peal heinakoorem seisnud — pops oli aia äärest värsket heina teinud ja koju toonud — nüüd ei olnud seda enam olemaski. Kas poisid vahest nalja pärast koormat enese järel vedades ära ei viinud? Aga mis nad seal katust mööda käisid?

Villem vaatas üles ja oleks peaaegu imestuse pärast hüüatanud. Oh Jeesus! kas see ei ole silmamoondus? Heinakoorem seisab katuse harjal, vankri peal! Päris tõesti ikka: kaks ratast siinpool, kaks teisel pool harja ja heinakoorem vankri peal . . .

Villem vaatas, vaatas ja muigas viimati. „Pagan võtku, need on kuradi poisid! Missuguse töö nad ööga ära teinud! Küll pops imestab, kui seda nalja näeb," mõtles ta ja hiilis õuest välja.

Hiljem tuli ta tagasi ja aitas popsil heinad ja vankri katuselt maha tuua. Kerge see ei olnud.

Sellest saadik jätsid poisid popsi Maali rahule. Nad teadsid, et ta on kellegi ühe päralt.

Mida lähemale sügis tuli, seda suuremaks kasvas Villemi südames rahutus. Ikka sagedamini jäi ta töö juures seisma, mõtles ja rehkendas, kui palju ta sügisel raha üldse võib saada. See oli juba kümned korrad üle rehkendatud, aga jälle hakkas ta uuesti otsast peale, jälle võttis ta kõik sissetulekud ning väljaminekud kokku ja katsus teisi esimestega kinni katta. Sagedasti läks ta töö juurest eemale, kõndis noores metsas ja rehkendas. Vähe aega oli nüüd Maali peale mõelda. Aga laupäevaõhtutel ei jätnud ta popsi poole minemata. Seal, Maali juures, sai ta natukesekski piinavatest mõtetest lahti.

Puud olid juba riidas, nüüd oli umbes teada, palju raha kaasikust võib saada. Kui talv on külm ja puud lähevad kalliks, võib saada viissada rubla. See on ka kõige suurem sissetuleku allikas. Viljast ja linadest võib ühtekokku vahest ka rublat kaks-kolmsada saada. Sellega ei saa veel kõiki võlgu kaugeltki ära maksta.

Tarvis oli võlanõudjate suud ühe osaga sulgeda, ehk kannatavad teise osaga, tuleval aastal saab ehk jälle ühe osa ära maksta. Kui nad aga lepivad? kui näiteks Sahker korraga kõike nõuab? Mis siis? Aga miks ta peaks kõike nõudma? Ega tal raha vaja ei ole. Niisama ka see hammasteta vanamees ... Tarvis nendega ainult mõistlikult rääkida.

Suur oli Villemi imestus, kui ta Sahkeri juures võlast rääkima hakates korraga kuulis:

„Noh, nüüd pead liigud tegema, sul ei ole mulle kopikatki maksta!"

Villem ei saanud sellest esiti aru. Mis see tähendab? Kingitakse temale võlg? See on kuulmatu asi!

„Kuidas nii?" sai ta viimaks küsida.

„Sul on ainult Annusega tegemist. Vanamehe võlg tuleb sul ka tema kätte maksta. Vekslid on kõik tema käes."

Villemi põlved lõid värisema. Tema nägu jäi rahulikuks, aga ta tundis, et veri sealt kaob.

Silmapilgul oli tal kõik selge. Sellepärast oligi Annus temale laenamise juures lahkesti abiks olnud! ... Nüüd on Sahker ka Annuse poole löönud. Nad mängivad

kokku! Kohta tahavad nad tema käest ära võtta! Saatanad niisugused!

Villem ei lausunud sõnagi, vaatas korra ähvardavalt Sahkeri otsa, kes peale ajas: „Teeme kuus õlut!" ja tuli trahterist välja.

Peas käis tal kõik ümber ja silme ees virvendas. Pikkamisi läks ta edasi, ilma et oleks teadnud, kuhu. Talle näis, et Vahesaare juba homme tema käest ära võetakse. Ja kas ei ole ükskõik, homme või aasta pärast!

Sulane Peeter, kes ka ühes linna tulnud, juhtus talle vastu. See julgustas Villemit pisut tema meeleheites.

„See on ainuke inimene, kes minu vastu lahke ja sõbralik on," mõtles ta.

„Peeter, astume kuhugi sisse! Eks su keel ole ka kuiv!"

Peetri seltsis sai Villemi meel rõõmsamaks ja julgus asus jälle rinda. Mis kurat! Mida peab ta kartma? Veel parem, et kõik võlatähed Annuse käes on! Kui suurem osa talle ära maksta, ehk ta siis lepib!

Varsti olid õllepudelid laual.

„Pistame!" ütles Villem. „Elame ükskord siin maailmas! Tulgu pärast, mis tuleb! Elame rõõmsalt, kuni elupäevi on," ergutas ta ennast.

Peeter võttis karbikesest paberossi, pani suhu ja vastas etteheitvalt:

„Seda olen ma alati ütelnud: muretsemise läbi ei võida me krossigi!"

Villem viskas mütsi laua peale ja lükkas käega läbi oma hõredate tuhmheledate juuste. „Eh, kurat, see elu on siiski keeruline ja raske küll! Ja peremehel palju hullem kui sulasel! Mis on sulasel viga: on päev õhtus — asi tehtud, heida rahulikult magama. Aga meie, peremehed! Hommiku valgeni ei tule vahel und silma!"

„Noh, peremehest sulaseks saamine ei olegi nii raske asi," lausus Peeter rahulikult ja puhus suitsu üle peremehe pea. „Seda head põlve võib iga peremees igapäev kätte saada!"

„See on sul kerge ütelda! ... Vaata, Peeter, sa oled mõistlik mees! Sa saad aru! Mis ütleksid teised inimesed, kui ma koha ära müüks ja teist teenima läheks?"

„Noh, kui sa teiste arvamiste ori oled, siis on muidugi teine asi . . ."

„Peale selle, et kõik, kes mind tunnevad, naerma hakkavad: „tast ei olnud koha pidajat, jõi koha läbi," on veel teine külg: ei raatsi isa talust lahkuda! On teine, roju, nii armsaks saanud, otse südame külge kasvanud!"

„See on kõik lollus!" ütles sulane kindlasti ja pani õlleklaasi, mis ta praegu tühjaks joonud, plaksti laua peale. „Lollus, muud midagi! Inimene ei või kahte isandat teenida. Tahad sa e l a d a ja inimese viisi elada, siis pead ennast mõnest asjast lahti ütlema, mis armas on. Ma näen ju küll ja tean, kuidas näiteks sulgi lugu on, egas ma nõnda arusaamatu ole. Ja ütlen sulle otsekoheselt, sest et sina ka otsekohene ja mõistlik mees oled: ära jända Vahesaare koha peal! Müü ära, maksa võlad kinni, natuke raha jääb järele, tubli noor mees võib igal pool, maal kui linnas, teenistust leida. Võid naise võtta ja elada kui inimene kunagi. Aga katsu seda Vahesaarel teha! Kui võtad niisuguse, kes sinu muredest aru saab ja osa võtab, läheb ta varsti halliks. Võtad aga niisuguse, kes sinu muredega tegemist ei tee, vaid kui „proua" toas istub, noh, siis läheb koht üsna pea haamri alla ja lähete ikkagi ilma peale."

Villem vaatas suurte silmadega sulase otsa.

„Haamri alla?" küsis ta hirmutatult. „Usud sina ka seda?"

„Miks ma ei peaks uskuma! Ma tean su seisukorda. Ainult üks pääsetee on sul: võtad rikka naise . . ."

Villem laskis pea norgu.

„Aga seda sa vist ei tee," lisas sulane sõbralikult juurde. „Kergem kohast lahkuda kui pruudist."

Villem ei katsunudki vastu rääkima hakata, ta nägi, et sulasel kõik selgesti teada on.

„Jah, kui sa sel kombel, see on rikka naise läbi ennast päästa ei taha, siis tuleb sul ikka varem või hiljem pillid kotti panna ja metsa teed minna, nagu öeldakse," rääkis sulane edasi, suitsu puhudes.

„Kõrvaltvaatajal on seda kerge ütelda," vastas Villem. Ja vähe aja pärast lisas ta juurde: „Ehk siplen pikapeale võlgadest välja, ja siis olen ikka auga pää-

senud. Kuidas nii mõnedki teised välja siplevad! Raske on, aga viimati saavad ikka jalule kah ... Aga joome parem, las minna kõik, kuidas läheb!" lõpetas Villem ja kallas õlut klaasidesse.

Mõlemad viskasid põhjad peale, sulane pühkis oma väikesed vurrud vahust puhtaks ja rääkis siis kindla sõnaga:

„Inimese tahtmine on taevariik. Kui sul tahtmine on oma koha peale jääda ja seal võlgadega ja võlanõudjatega sipelda, siis muidugi jääd sinna. Kui sa aga valehäbi pärast, teiste naeru kartes sinna jääd, siis on mul sinust hale meel. Kas sa oled tähele pannud, miks siingi vallas viimastel aastatel mitu kohta oksjoni alla on läinud? Ikka üks ja seesama põhjus: niikaua kui pärijaid ei ole või need oma osa kätte ei nõua, läheb kõik hästi. Kui aga need oma nõudmistega tulevad ja kui nad oma osast vahest poolt vanemale pojale e i k i n g i, siis on koht haamri all ... No jah, harilikult päästab ennast vanem poeg rikka naise võtmisega. Ega sulgi muud pääsmist ei ole, pane tähele, ma ütlen sulle seda sõbramehe poolest, kuigi olen sinu sulane ja sina mu peremees. Ehk sa jätad Vahesaare sinnapaika, mis oleks minu arvates kõige mõistlikum."

„Eh, kurat võtku kõik!" ütles Villem rusutult. „Ei saa ma selle koha peal öö ega päeva magu enam tunda! Ega see mõni elu ole, aga ära ei raatsi minna ... Muidugi oleks palju hooletum nõnda elada, nagu sina või paljud teised elavad: teed oma töö ära ja heida õhtul rahulikult magama ... Võtku pagan koha ja selle pidamise, kui seal mure pärast enneaegu hauda mine! ... Aga jonni pärast ei tahaks ma ära minna ega kohta Annusele anda! Temal on himu mõisat asutada, ostab maid igalt poolt kokku ja ihub nüüd Vahesaare koha peale hammast. Just tema kiuste ei tahaks ma kohta ära anda ... Joome parem, muidu lähen hulluks nende mõtetega."

Villem rüüpas, aga ilma januta. Ta oleks tahtnud end purju juua, aga teadis, et see ei lähe korda. Varsti tõusid nad üles, et koju sõita. Aga veel uulitsalgi ütles Villem Annuse kohta ähvardavaid sõnu.

XVI

Kodustega rääkis Villem väga vähe. Oma muresid ei tihanud ta neile avaldada, ja nemad ei tulnud pärimistega. Miina ja Kaarel hoidusid temast eemale ja vaikisid tema juuresolekul. Villem aga arvas, et nad tagaselja arutavad, kui palju palka nõuda.

Ema oli juba üsna küüru ja kössi vajunud, käis köhides ja hingeldades. Kaebliku ja nutuse häälega manitses ta Villemit, et ta kokkuhoidlik oleks, ei pillaks ega raiskaks, ei jooks ega teeks võlgasid.

„Katsu siin elada, et võlga ei teeks!" vastas Villem kurja häälega, kuigi tal kurjust polnud südames ema vastu. „Katsu kainelt laenata mõnda rubla!"

„Eks pea katsuma kitsamalt, omaga läbi ajada," arvas ema.

Mihklipäeva paiku tuli Annus ühel pühapäeva hommikupoolel Vahesaarele. Kaua ei olnud ta siin käinud. Ütles, et tulnud niisama. Vesteldi õues pingil istudes. Villem ei oodanud naabri suust midagi head kuulda.

Annusel oli nii lahke nägu, nagu ei mõtlekski ta võlaasjadest rääkida. Ta alustas juttu hoopis kõrvalisist asjust, rääkis viljakasvust, linade hinnast eeloleval talvel ja mitmesugustest külauudistest. Korraga ütles ta nagu muu jutu sekka:

„Ostsin Sahkerile ja vanamehele antud vekslid ära, nii et sul tulevad nüüd mulle nende võlad maksta. Natuke peale tuhande rubla . . ."

Villem oli sellest juba kuulnud, aga siiski kohutasid teda Annuse sõnad. Kas arvab Annus, et Villem ei jõua kaht vekslit ühel talvel lunastada? Ja siis on Vahesaarel oksjon . . .

„Hea küll!" sai ta lausuda, mitte just rahulikult.

Annus jätkas Villemi hirmutamist:

„Esimene veksel tuleb juba enne jõulusid tasuda . . ."

Villem tundis, et nüüd midagi peaks ütlema. Aga mida? Annus ei ole nii rumal, et teda mõne segase vastusega võimalik oleks rahuldada. Abitult laskis ta silmad õues ümber käia.

Annus aga jätkas muheldes:

„Nii suurt summat on muidugi raske ühe talvega

kokku korjata ... Kaks-kolmsada aastas välja maksta, see on ehk veel võimalik, aga tuhande rubla ümber, seda ei jõuaks mina ise kah mitte ..."

„Katsun koha peale obligatsiooni teha," ütles nüüd Villem, aga sai isegi aru, et suure vea oli teinud.

Annusele ei näinud see uudis olevat. Ta jäi rahulikuks ja rääkis kui sõbralik naaber:

„Sul ei ole veel kontraht käes, ega siis nõnda ruttu ei lähe. Aga mul oleks raha sel talvel tarvis. Sellepärast tahtsingi meelde tuletada, et ühe veksli tärmin on varsti, et ma siis oma raha kätte saaks."

Villem sai väga hästi aru, et nüüd Annus oma trumbid välja on käinud, ütleb korraga: „Müü talu ära." Tarvis oli midagi vastu mängida.

„Sel aastal on mul rohkem sissetulekut loota. Umbes sada sülda kasepuid, see maksab ometi ka midagi."

Annus kehitas uskmatult õlgu. Siis ütles ta otsustavalt:

„Nii palju igatahes sa ei saa, et kõiki võlgasid jõuaks tasuda. Palgad on maksta ... Võib-olla küll, et neid ka maksmata saad jätta, nagu seda harilikult oma õdede ja vendadega tehakse. Selle tõttu on veel paljudel peremeestel võimalik kohta pidada, et nad oma lapsi või vendasid ja õdesid kurnavad, neile ainult süüa ja riidehilpe annavad. Ja noored inimesed on nii leplikud, et lasevad endid nöörida ... Noh, olgu nüüd sinu juures lugu selles asjas kuidas on, see ei puutu ka teistele, aga niipalju on selge, et sa kõike võlga oma sissetulekust ühe talvega ära ei saa maksta ... Vahest saad laenata kellegi käest, mul on igatahes tärminiks raha tarvis. Obligatsiooni peale sa nii pea veel raha ei saa."

Villemi hing kihvatas. Ta ei suutnud end talitseda.

„Miks sa siis just nii väga minu eest hoolitsed, küll saan kõigega hakkama. Veksli tärmin ei ole ka veel käes," rääkis ta ärritatult.

Aga sealsamas kahetses ta oma ägedust. Kasu sellest ei ole, kui Annusega vaenus elada. Tärminid lähenevad nagu ikka koleda kiirusega.

Hilja oli siiski veel midagi lepituseks öelda. Annus ei olnud küll pahane, aga ta harilik lahkus oli kadunud.

Aeglaselt tõusis ta õue pingilt üles, jättis jumalaga ja läks väravast välja.

Villem hakkas rehkendama. Terve õhtupoole rehkendas ta kambris laua ääres paberil, läks siis välja, luges puusüllad üle, rehkendas jälle, käis siis ümber väljade, rehkendas, palju vilja ja linu saab ja kui palju nendest raha on loota.

Lõpuarve ei olnud igatahes rõõmustav. Jah, Annuse hoiatus on õige!

Kusagilt peab jälle laenata katsuma. Aga kust? Oh, see on väga raske asi! Ta ei tea peale Sahkeri kedagi, kes temale laenaks, ja seegi ei laena, kui Annus teiseks vastutajaks ei hakka. Kuna tuleb talvetee, lumetee, et saaks hakata puid linna vedama. Nendega peaks küll ootama küünlakuuni, siis tõusevad nende hinnad. Aga raha on hädasti tarvis. Linadest ja linaseemnetest saaks vahest hädavaevalt poolteistsada rubla ... Kulusid on aga talukohal — oh, neid ei jõua üles lugeda!

Ja ööseni hulkus Villem kui vaim ümber väljade, rehkendas ja mõtles. Pea oli juba uimane ja kõrvad kumisesid. Aga ma talle kuradile ei anna oma isatalu! kordas ta ja otsustas võidelda.

Söömata läks ta popsi Maali juurde, et seal tükiks ajaks kõike unustada, troosti ning julgust leida.

Ja kui ta Maalile oma raske seisukorra ära jutustanud, küsis ta nõu, kas Vahesaare kohta ära müüa või edasi pidada.

Maali soovitas koha peale edasi jääda, mitte sugugi sellepärast, et ise sinna kord perenaiseks saada, ei, ta kartis, et Villem tema nõu peale kohast lahkudes pärast etteheiteid hakkab tegema: sina soovitasid, et ma koha pealt lahkuks, nüüd pean ma ilma mööda hulkuma! Ei, tema, Maali, ei taha oma hinge peale niisugust süüd võtta, ei ilmaski!

Peale selle pani Maali ette mitte sel talvel pulmi teha. Las tulevad paremad ajad ... Nüüd on isegi kulusid palju.

Aga Villem jäi kangekaelselt oma otsuse juurde.

„Tänavu talvel jõulu ajal teeme pulmad. Tahan seda jonni pärast teha ..."

Veksli tärmin, hirmus päev, jõudis kätte. Villem otsustas päeval enne seda Otsale minna, ühe osa, olgugi vähema osa, Annusele ära maksta ja ülejääva osaga paluda oodata. Oh, kui raske selle osagi kokkukorjamine oli olnud!

Villem müüs kõike: müüs rukkeid, nii et ainult mõni vakk järele jäi; müüs kaeru, nii et hobused seda enam nähagi ei saanud. Seemetki ei jäänud tulevaks kevadeks järele. Siis müüdi linaseemned ära, müüdi üks lehm ja viidi vankrite peal, ehk see küll väga raske oli, mõned süllad puid linna ... Nüüd olid ometi mõned sajad koos ...

Juba enne veskli tärmini päeva, lõuna ajal, ilmus aga Annus Vahesaarele. Tal oli jälle lahke nägu nagu alati.

„Pidin õhtupoole sinu poole minema," ütles Villem ja hakkas kohe asjast rääkima: „Ei saa kõike võlga homme ära maksta ... Pidin siiski osa sulle homme ära viima ... Vahest sa kannatad ülejäänud osaga? Ei ole veel suuremat midagi müüa saanud ... Talve poole, siis ..."

„Hea küll ... Eks siis saa," ütles Annus suuremeelselt ega võtnud raha, mis Villem tema ette laua peale luges.

„Vahest kuu aja pärast, siis on jälle võimalik rohkem tasuda," ütles Villem.

Annus naeratas oma lihava näoga ja ütles siis:

„Sa müüd liiga palju vilja ära, ja muud ka. Sedaviisi läheb kohapidamine raskeks. Tuleb aina kiratseda."

Villem istus laua ääres Annuse vastas, vaatas väikesest neljaruudulisest aknast välja paljaste põldude peale, kust sügisene lumi juba mitu korda sulanud, ja kehitas õlgu.

„Eks ta ole nii, aga mis seal teha ... Peab katsuma kuidagi läbi ajada ..." ütles ta, leidmata, mida õieti öelda.

„Müü koht mulle ära," ütles Annus järsku ja naeratas laialt.

„Mispärast ma müüma peaks? Nii hull see asi veel ei ole ... Küll jõuan isegi pidada."

„Annan head hinda, sulle jääb tuhat või paar järele," soovitas Annus.

„Mis ma sellega," mühatas Villem.
Nii lõppes seekord jutt.
Annus ei võtnudki raha, mis talle pakuti.

Sulane oli juba suveteenistusest lahkunud, aga ainult osa palka kätte saanud. Temale tuli veel rublat kolmkümmend maksta. Miina ja Kaarel ei olnud tänavu veel kopikatki saanud... Aga mineval talvel, kui sellest kord ema rääkima hakkas, vist Kaarli ja Miina soovil, lubas ta neile keskmise suvilise palga maksta. Kust ta selle nüüd võtab! Nad ei tulnud küll raha küsimagi, oli ka väga kardetav praegusel ajal Villemiga rahaasjadest rääkima hakata. Aga et nad palka kätte tahtsid saada, selles ei olnud kahtlust.

Püsivat lund ei tulnud ega tulnud, ja puid ei olnud võimalik linna vedada. Vahetevahel viidi vankrite peal väikesed koormad turule, aga selle eest saadud raha kulus väikeste asjade õiendamiseks ära. Tarvis oli kusagilt laenata. Aga kust?

Viimaks oli ta Sahkeri kaudu jälle liiakasuvõtja leidnud, kes oli valmis laenama, kaks tuhat viissada rubla, esimese obligatsiooni peale. Obligatsiooni tegemiseks oli koha kontraht tarvilik. Asi sai krepostijaoskonnas viimaks nõnda kaugele, et seal kontraht kinnitati. Aga ka sinna kulus raha üle saja rubla.

Annusele oli kas Sahkeri või Hindreku kaudu, kes nüüd ka trahterit pidas, Villemi rahaline kitsikus täielikult teada.

Ta trehvas Villemiga uulitsal kokku, tegi lahke näo ja kutsus teda enesega Sahkeri juurde sisse.

„Noh, sind saab õige harva näha, kas teed kuus õlut või?" ütles Sahker.

„Eks teeme kolm, sellest on küll," ütles Annus.

Nad istusid nurka laua juurde, mille pealt Sahker kärmesti õllelombid maha pühkis. Kohe olid pudelid ja klaasid seal.

„Nii, et tahad ikka obligatsiooni Vahesaare peale teha?" küsis Annus, kui õlut rüübatud.

„Kavatsen teha," vastas Villem külmalt. „Saan sellegi kõik võlad ära tasuda. Oleks üldse palju hooletum. Maksaks koha ka kinni."

„Kas kontraht juba käes?" päris Annus, mitte just huvita.

„Juba kinnitatud."

„Mitme protsendiga obligatsiooni teed?"

„Kümnega," vastas Villem ja oleks selle jutu lõpetada tahtnud.

„Liiga kõrge protsent," arvas Annus. „Oleks võinud odavamalt saada."

„Kust? Kellelt?"

„Eks rääkinud minuga. Oleksime nõu pidanud. Ma oleks ehk ise sulle obligatsiooni peale raha nõutanud . . . vähemate protsentidega."

Villem arvas, et selle taga oleks peitunud sissevedamine, ja ta vastas kõrvale vaadates:

„Mul on juba kellegagi kokku lepitud."

„Nagu arvad," möönis Annus tusaselt. „Seitsmesaja-rublalise veksli uueks tärmini päevaks määran tuleva aasta 8. jaanuari. Katsu selleks ajaks see asi ära õiendada."

Öelnud seda, tõusis ta üles, pani peent raha lauale ja lahkus hüvasti jätmata.

XVII

Villem tegi, mis võis, et uueks tärminiks seitsesada rubla kokku saada. Ta mangus veel Sahkerilt, lubas kümme protsenti kuus, aga koolivend ei olnud nõus laenama. Villem arvas, et Annus Sahkeriga selles asjas kokku leppinud: mitte enam hädas siplevat avitada. Saareküla peremehed ei olnud nõus Vahesaare peremehele kümmet rublagi laenama.

Kaheksas jaanuar jõudis kätte, Villemil oli koos kõigest viiesaja rubla ümber. Ta ei läinud seda laenajale pakkuma. Jäi ootama, mis sünnib.

Mõni päev hiljem õhtu eel ilmus Annus Vahesaarele. Villem ei olnud kodus.

Külaline juhatati tahakambri ja pandi laua äärde istuma. Ema hakkas nuttes üleannetu poja üle kaebama, kes raha läbi juua, nii et viimaks teised lapsed hoopis ilma jäävad. Miina katsus teda vaigistada, aga ema arvas ennast inimesega koos olevat, kes tema üleanne-

tule pojale head nõu võib anda. Annus oli tema arvates tark mees, ega ta muidu nõnda rikas ei oleks.

„Ma olen talle andnud head nõu," ütles Annus, „aga ta ei ole seda tähele pannud. See on tõsi, et sel kombel Kaarel ja Miina võivad oma pärandusosadest hoopis ilma jääda, kui nad aegsasti nõudma ei hakka. Ja siis peavad nad eluaeg võõrast orjama, kuna mõnesaja rublaga nad ilusasti oma käe peal midagi ette võiksid võtta."

„See'p see on," ütles ema nutuse häälega. „Kas ma ei ole ütelnud: hakake nõudma, võtku, kust ta tahab, raha! Muidu joob kõik läbi, ja nad jäävad koguni ilma."

„Iseenesest mõista peaks nad oma osad välja nõudma, niisama ka palga," rääkis Annus heakskiitvalt. „Egas nüüdsel ajal enam ühelgi inimesel teist ilma palgata teenida ei maksa. Nüüd saab juba iga karjapoisski suurt palka. See on vana inetu komme, et oma lapsi või õdesid ja vendasid hirmsast kurnatakse ... Palga kopikut ei saa, vaevalt riided ja jalatsid — kas see kellegi õigus on?"

Selle targa ja mõistliku jutu kiitsid ka Miina ja Kaarel õigeks. Edasi andis Annus nõu, kuidas osaraha välja tuleks nõuda, kuhu kohtusse palve sisse anda jne. Palvekirja võivat kõige paremini vallakirjutaja valmistada. Ta võtta selle eest ainult mõnikümmend kopikat.

Eeskambris kuuldi samme ja köhatust.

Villem astus sisse, üleni lumest valge, piits käes.

Ta vaatas korraks vaenulikult Annuse otsa ja ütles siis kuivalt, teretamata:

„Ma oleks võla isegi ära viinud, ega ma mõni kelm ei ole, et maksmata tahan jätta."

Annus katsus pilkavalt naeratada, aga see ei läinud hästi korda.

„Ega ma seda kartnudki, et maksmata jätate, aga mul oli hädasti tarvis ..."

Villem võttis kasuka seljast ja jätkas:

„Ah nii, teil on hädasti tarvis? ... Kas on ometi ükskord ka suure koha omanikul häda käes?! ... Noh, mõni rubla mul vahest leidub, ega või hädalist ilma ära lasta."

Annus tõusis püsti, naeratus oli tema näolt kadunud, nägu harilikust ümarusest pikerguseks veninud.

„Seal on!" lausus ta pahuralt. „Tulevad ja paluvad kas põlvili maas, kui häda on! Aga kui aeg tagasi maksta, siis võtavad suu täis!"

Ta liikus pikkamisi ukse poole.

Ema hakkas hädaldama:

„Issa pojukene, pühavaimukene! Villem, mis sul meeles on, et tülitsema hakkad! Annus on tark mees, ammugi vallavanem, sina ei ole muud kui lakekrants!"

„Või sina kah sõimama!" käratas Villem. „Elad minu armust, ja nüüd veel ka mind süüdistama! Välja võin ma su ajada, kui sa mu vaenlaste nõusse lööd!"

„Oh Issand Jumal, Annus, sa oled vallavanem, sa kuuled, mis ta ähvardab teha! Keela sina teda ometi!"

„Ega tal õigust ei ole ema majast välja ajada," lausus Annus rahulikult.

Villem aga kärkis:

„Sinul ei ole siin midagi ütlemist! Sa võid oma karjapoisse õpetada!"

Annus naeratas nüüd pilkavalt, aga ei vastanud sõnagi. See ärritas Villemit veel enam.

„Siin olen ma peremees ja võin teha, mis ma tahan. Kes siin lõugu hakkab tarvitama, võib uksest välja lennata!"

„Issand Jumal, Villem, sa oled peast hulluks läinud!" kaebles ema nuttes. „Ta võib su kinni panna."

„Kes teab, kaua sa siin peremees oled," ütles Annus sapiselt. „Ega iga mees peremeheks kõlba!"

„Sa tahad Vahesaare kohta omale! Hähähä!" naeris Villem. „Seda võid kaua oodata! Sa oled omale küllalt pettusega ja kelmusega raha kokku a'anud ja maid ostnud, aga minu kohast võid suu puhtaks pühkida! See ei ole veel sinu oma ega saa ka iial sinu oma olema! Ma tean kõik su vigurid ja kelmused!"

„Maksa mu võlg välja!" raksas nüüd Annus ja tema hääles tuli suurnik ning vallavanem kuuldavale.

„Hähähä! Sa arvasid, et nüüd näha saad, kuidas ma sind palun! Aga eksisid. Seda summakest võin iga silmapilk sulle näkku visata. Näh, siin on suurem osa!"

Villem võttis kotist paberraha ja ladus laua peale.

„Näh, siin on! Siin on su võlg! Aga ma ei anna seda sulle." Ja ta korjas raha jälle laua pealt kotti. „Ei anna, nõua kohtu teel! Nõua, näe vaeva, kaeba kohtusse!"

„Seda ma arvasin kohe!" ütles Annus. „Kui niisukesele põrunule raha annad, saad ikka lõpuks veel sõimata!"

„Ah mina olen põrunud? Ah põrunule andsid raha? Kas ma ei tea, et sa selle teise kaabakaga linnas kokku mängid, et minu kohta enesele saada?! Aga võta näpust! Ma võin sulle võla välja maksta, aga ei maksa! Hakka kohut käima. Sul aega on, või sul muud on teha, kui ajad tüdrukuid taga ja võrgutad neid!"

Ema ulus, nuttis ja palus Villemit, et ta vait jääks, Annus aga seisis rahulikult ukse lähedal.

„Ä'nd ennast nii tühjaks karju," ütles ta. „Küll lõpul veel näeme, kes siia peremeheks jääb . . ."

Ja jumalaga jätmata läks ta uksest välja.

Ei läinudki kaua aega mööda, kui Villemile toodi kohtukutse sedel: ilmugu mirovoisse sel ja sel kuupäeval.

Annus nõudis veksli järele seitsesada rubla ühes kohtukuludega.

Küll käis Villem mitmel korral Sahkerilt uut mõnesajarublalist laenu mangumas — koolivend sundis ainult joogiarvet tegema, laenutegemisest ei tahtnud rääkidagi. Küll katsus Villem obligatsiooni tegemist kiirustada — tema pärast ei hakanud ametiasutused kiiremini töötama.

Villem ei läinud kohtusse. Tagaselja mõisteti temalt naabri võla tasumiseks seitsesada rubla ja kohtukulud.

Annus ajas asja venitamata. Varsti sõitis Vahesaare õue vormimütsiga ametnik noormehe seltsis — kohtupristav koos oma kirjutajaga. Tagakambris seati lauale kirjutusnõud, ja siis pidi Villem oma talu liikuvat varandust näitama. Käidi läbi ait, laut, kuur, käidi ka rehe all ja rehetoas ja hakati siis loomi, sõiduriistu ja muud varandust ära märkima, mis oksjonile müügile pidid minema. Talu ei tohitud lagedaks teha, nii et selle pidamine oleks võimatuks muutunud, seda keelas sea-

dus. Sellepärast kirjutati elusast ja eluta inventarist ainult osa üles. Ei olnud kerge varandust seitsmesaja rubla eest leida, seda enam, et hinnad määrati odavad.

Villemil oli vahetevahel tahtmine umbkeelsel ametnikul kraest kinni haarata ja väravastki välja kihutada. Aga vormimüts ja võib-olla ka võõras keel talitsesid teda ja ta käitus üsna viisakalt. Osa võlast oleks ta saanud küll praegu ära tasuda, aga vaenust Annuse vastu ei teinud ta seda. Las viib asja lõpuni, küllap õiendame temaga ükskord arved! mõtles ta. Ja kui oksjon tuleb, häbistav oksjon, eks ole siis ükstakõik, kas müüakse varandust seitsmesaja või neljasaja rubla eest!

Oksjonipäeval oli ta kodus ja istus tagakambris. Mõned Saareküla peremehed ja popsid olid Vahesaarele ilmunud, et midagi oksjonilt odavasti osta. Sisse ei julgenud nad astuda, ootasid õues.

Kaarel ja Miina ei julgenud silmigi näidata. Nad olid häbelikult eeskambris varjul. Ainult ema käis õue, aida ja lauda vahet, küürus ja kössis. Ta nuttis, kaebles ja ohkas vahetpidamata, süüdistades Villemit, kes istus tagakambris laua ääres, vaatas mingisuguseid arveid läbi, rehkendas ja arvutas.

Kui aga ema viimaks sõnumiga sisse tuli, et pristav tulnud, kargas ta järsku üles ja lõi rusikaga vastu lauda:

„Ma tahan näidata, kellele nad oksjoni teevad!"

„Oh, pojake, ära sa midagi talle ütle," manitses ema ristis kätega. „Ta laseb su eluks ajaks vangi panna!"

Villem läks sõjakalt välja, kindla otsusega oksjonitegijaid ja saagiootajaid minema kihutada.

Ukse ees tuli talle mundrimütsiga ja suures karusnahkses kasukas mees vastu. Villemi süda langes korraga madalasse. Viisakalt võttis ta mütsi peast ja teretas pristavit. See võttis tervise vene keeles vastu.

Ka Annus ja pops ilmusid sinna.

Noh, ja siis läks kõik väga lihtsalt. Pristav istus eetekambri laua taha, ja pakkumine algas. Kuid pakkujaid oli vähe, ainult pool üleskirjutatud varandusest saadi ära müüa. Ka Annus seisis pakkujate hulgas. Aga midagi ta ei ostnud.

Pristav lahkus selle teatega, et tehakse uus oksjon. Oh, nüüd oli Villemile juba üks ta puhas! Tehtagu või iga päev oksjon, see ei tähenda enam midagi! Juba on terve kihelkond kära täis, et Vahesaarel oksjon olnud, et varsti ka koht haamri alla läheb. Nüüd ei ole enam midagi päästa. Lugupidamine ja hea nimi on jäädavalt kadunud, ja mis siis veel! Las minna nüüd kõik, hoida ei ole enam midagi!

Teise oksjoni võttis Villem juba üsna külmalt vastu. Nüüd müüdi siiski kõik üleskirjutatud liikuv vara maha. Maali isa, Vahesaare naaberpops, ostis väikese heinakuhja kui ka ühe lehma ära. Mitmed oksjonile tulnutest, nende hulgas Leena ja Ann, rääkisid, et pops ostis heinad ja lehma Villemi rahaga. Tehti sellest juttugi, aga pristavi kirjutaja ei andnud seda edasi oma printsipalile.

Õhtul läks Villem oma mõrsja poole üsna rahulikus meeleolus.

„Olen juba oksjonitega harjunud," ütles ta Maali ja tema isa seltsis nurmenukuteed juues, mis pidi tervisele hästi mõjuma. „Aga enam ei lase neid Vahesaarele teha."

Ta arvas, et Annus nõuab neljasajarublase võla kohtu teel sisse ja annab täitelehe sedamaid pristavi kätte. „Aga siis on mul juba obligatsioon valmis ja ma võin Annusele tema võla näkku visata," trööstis ta ennast.

Neljasajarublase võla tasumiseks ei astunud Villem sammugi, ja Annus ei tülitanud teda sellega ei enne vekslitähtpäeva ega tähtpäeval. Kaks nädalat hiljem sai Villem kohtukutse. Ta ei läinud kohtusse. Oli ju teada, mis otsus seal tehakse. Küll aga käis ta obligatsiooni asjus mitmel korral linnas, ei astunud kordagi Sahkeri poole sisse ja jõudis viimaks nõnda kaugele, et obligatsioon lubati kevadeks valmis teha. Enne käidi aga kahel korral Vahesaare kohta vaatamas: missuguses seisukorras ta on. Üks tingimus võeti obligatsiooni: Villem ei tohi talu alla viia! Selle järele valvajaks määratakse hooldajad.

Nüüd jäi Villem otse ootama pristavit. Ja kui ta tuli, tagakambris laua ääres istet võttis, oma mapi avas ja

sealt täitelehe leidis, Villemile ette luges ja palus tema liikuvat varandust näidata, mis võib-olla on vaheajal vähenenud, otsis Villem kapist oma rahapunga ja ladus sealt nõutava summa, lähedale neli ja pool sada rubla lauale, siis oli tärniga vene ametnik üsna imestanud, lausus kiitvalt: „Horošo!" ja hakkas protokolli kirjutama.

Sel õhtul läks Villem eriti rõõmsas meeleolus oma mõrsja poole, ja nurmenukuteed juues tuli ta ettepanekuga: pulmad teha suvistepühade ajal. Siis obligatsioonist saadud summa käes, kõik võlad tasutud, sõiduhobune ja vedruvanker ostetud, Vahesaarel ei paista enam vaesus üle õueaia ega kehvus kambritest. Siis kõlbab pulmalisteks kutsuda Saareküla peremehi, Miku Liisugi võib tulla ja kõhu pungil täis süüa.

Veel suuremat rõõmu kui eelolevatest pulmadest ja rahamuredest pääsmisest tundis Villem Otsa Annusest vabanemisest, mida pidas lõplikuks.

„Ja kui ta veel üks kord jala üle Vahesaare piiri tõstab, löön ma ta roikaga jalust maha!" ähvardas Villem enda julgustuseks.

Maali ei mõistnud kõigest sellest sama suurt rõõmu tunda. Ta soovitas pulmi jaanipäevaks või koguni sügiseks lükata, et aega oleks hobust ja vedruvankrit osta.

„Kõike, mis majas, õues, laudas ja tallis puudub, tuleb pikkamisi muretseda," arvas ta. „Talu ei saa järsku õitsevale järjele tõsta, selleks kulub aastaid."

Vana, pisut vimma vajunud, aga jõu poolest veel kõbus halli ümaraks lõigatud habemega pops tundis tulevase väimehe rõõmust rõõmu, aga arvas, et suure madala soise krundiga talu olevat raske heale järjele tõsta. Ta soovitas sellest krundist paar popsikohta eraldada.

„Ostan juurde mõne popsikoha!" hooples Villem. „Näitan, et mõistan seda sama hästi teha kui Annus."

„Tema pani kõva aluse naise kaasavaraga," ütles pops nurmenukuteed rüübates.

„Võta sa Miku Liisu, siis võid Annuse kombel elama hakata," lausus Maali.

„Ja tüdrukuid võrgutama!" lisas Villem.

Maali punastas kõrvuni.

Mitte vähem rõõmus põli ei olnud Villemil, kui ta viimaks ometi sai obligatsiooni peale raha.

Kõige esiti läks ta krediitkassasse ja maksis võlgu oleva Vahesaare väljaostuhinna.

Nüüd kõndis ta uulitsal sirgemini kui seni, astus kindlamal sammul ja mõtles, kellega ma siin oma rõõmu jagaks. Ei olnud tal linnas tuttavaid, veel vähem sõpru, oli vaid koolivend Sahker, kes püüab talle suuremat arvet kaela määrida. Mis siis on! Jagame temagagi oma rõõmu.

Villem astus Sahkeri trahteri leti ette. Koolivend korkis kärmesti sealsamas seisjatele maameestele õllepudeleid lahti, märkas Villemit ja hüüdis lõbusalt:

„Noh, Villu, mitu õlut teeme? Eks ikka kuus!"

„Täna aitab ühestainsast," vastas Villem üleolevalt.

„Mis see's tähendab? Astu tahapoole, ajame juttu (ja poolsosistades): Kas vahest dengi netu? Võib ka võlgu jääda," lisas ta suuremeelselt.

„Kui sul vahest nappus, võin laenata," vastas Villem lõbusalt.

„Nonoh? Said obligatsiooni peale? . . . No siis teed liigud, nii et linn kajab!"

„Ei sa teeni minu pealt enam palju. Ava üks pudel, see on kõik."

„Näh, oled kohe koiks muutunud, kui raha poolest ots käes! . . ."

Ja õlut klaasidesse kallates päris veel Sahker uudishimulikult:

„Maksad nüüd koha ka kinni?"

„Juba maksingi."

„Siis on põliselt oma. Sellepärast sa oled korralt nii uhkeks läinud! Ei noh, pole midagi öelda: Vahesaare pärishärra! Annad mõõdu igatpidi välja!"

Villem pani pudeli õlle eest peent raha lauale ja tuli välja. Aga siis tuli tal midagi meelde, ta pöördus tagasi ja küsis koolivennalt:

„Annust ei ole siin täna näha? . . . Kui näed, ütle, et ta võib minu käest raha laenata, kui tal püsti häda käes."

„Kõrgiks lähed, vennas!" lausus seepeale Sahker. „Eks sa tea: kõrkus tuleb enne langemist ... Oleks võinud siiski liigud teha!"

„Kahju, et Annus siin ei ole," ütles Villem. „Ma oleksin tal oma kulul pea täis pannud."

Sahker raputas laitvalt oma pooleldi paljastunud pead.

Tühjade kätega ei tahtnud Villem täna koju minna. Ta ostis emale „Saaroni valge lille", Miinale ja Maalile ühehinnalised ja ühte värvi pearätikud, Kaarlile uuri, oma tulevasele äiale paki tubakat.

Ta ei sõitnud kodu poole, ta otse kihutas. Ta ei kärsinud seda muredest vaba uut elu lohistades elada.

Miinale ja Kaarlile maksis ta, mis neil pärandusosast ja palga arvel saada oli, veel samal õhtul viimse kopikuni välja.

Kõiki pani ta imestama oma raharohkusega ja heldusega, veel enam aga sellega, et oli kaine.

„Ega muud, kui et tegid viimaks veel suure võla," kurtis ema.

Villem ütles, et nüüd olevat kõik võlad tasutud, ja seletas nii hästi kui mõistis, mis on obligatsioon. Iga aasta tulla paarsada maksta, muud ei midagi.

Jäänud üksi tahakambri, hakkas ta raha üle lugema. Ta luges selle mitmele korrale üle, arvas siis kokku, mida oli täna kulutanud, ei usaldanud ennast hästi, kartis, et mingi osa on ära kaotanud või kuhugi ülearu maksnud, aga pidi viimaks siiski selge kokkuvõttega leppima: järele oli jäänud lähedale viissada rubla. Mitte sugugi rohkem.

Villemi süda läks üsna külmaks. Selle rahaga tuli nüüd alata, oksjonist laastatud ja laostunud isatalu korda seada, loomi ja põllutööriistu muretseda, seemnevilja osta, pulmad teha ...

Ta raputas seda kõike mitmele korrale läbi arutades pead. Ta tõotas enesele, et hakkab tööle, ei joo enam kunagi pead purju, ei kuluta kuhugi asjata ... Miks ei peaks ta siis läbi saama ja pikkamööda Vahesaarest talu tegema, mis ei jää teistest Saareküla taludest kuidagi taha?!

Pulmad lükati Maali pealekäimisel jaanipäeva peale ja peeti tagasihoidlikult, jällegi Maali pealekäimisel. Kutsuti ainult neid Saareküla peremehi, kellest arvata võidi, et nad kindlasti tulevad. Aga neid oli vähe ja neistki ei tulnud kõik. Peretütreist ei tulnud keegi. Nad olid haavunud, et Villem oli kosinud popsi tütre.

Et laulatusele sõideti kõigest viie hobusega, see poleks kirikurahvale eriti silma paistnud, aga et samal pühapäeval sõitis teine paar samast vallast laulatusele kahekümne nelja hobusega ja kihutas tagasiteel Villemi-Maali pulmarongist mööda, mattes selle tükiks ajaks tolmupilvesse, see andis kõneainet mõneks ajaks. Villem poleks küll kedagi lasknud mööda sõita, aga tema ei olnud oma rongis tagasiteel esimene. See aga, kes tema ees sõitis, oli vanapoolne peremees, kes ei pidanud sündsaks võiduajamist kirikuteel.

Pulmi peeti ainult üks õhtu ja pool ööd, sedagi igavalt. Teisel päeval venitati söömise-joomisega õhtupooleni. Siis aga kobisid kõik, noored — keda oli üsna vähe — ja vanad, rutates minema. Ettekäändeks oli alanud heinatöö, tõeliseks põhjuseks aga igavus, mida väljendas keegi noorematest üsna valjusti: „Siin pole midagi teha!"

Pulmaliste ärasõiduga vaikis korraga kära, kambrid jäid tühjaks ning õudseks, ja kui Villem videviku ajal tahakambri astus, leidis ta Maali laua ääres istumast ja nutmast.

Villem silitas tema pead ja katsus teda trööstida, aga eneselgi oli süda kurb ja raske.

„Kardan nagu midagi halba, mis tulemas on," sosistas Maali läbi pisarate. „Ei usu midagi head ja arvan, et ma sinule ei oleks pidanud naiseks tulema. Sa oleks pidanud mõne peretütre võtma . . ."

Villem istus Maali kõrvale, pani käe tema pihale ja lausus noomivalt:

„Ära räägi rumalust! Ma ei tahtnud muud kui sind . . . Pidin ma ennast siis ära müüma?"

„Võib-olla kahetsed sa veel kord seda kõike . . . Mõtle ise: mis meil's nüüd on: kõigest paarsada rubla, aga isegi räägid: kümmet asja tarvis osta! Oh, sa oleks

pidanud rikka peretütre kosima! Oh, mu süda hakkab värisema, kui selle kõige peale mõtlen!"

„Maali, sa ei tohi mind ometi oma jutuga hirmutada! Kas ma selle tarvis su naiseks võtsin, et sa minu muresid veel suuremaks teed! Sa pead mind julgustama ja toetama!"

Maali surus nutust märja pale vastu Villemi rinda, pani käed tema kaela ümber ja sosistas:

„Anna andeks! Ma ei tahtnud seda . . . Ma ei tee seda enam kunagi. Jah, julged peame olema! Ja ma tahan ise julge olla ning sind julgustada. Ma kardan ainult ühte asja . . ."

„Mida?"

„Et mulle ükskord vahest minu vaesust ette hakkad viskama . . . Ma oleks siis hirmus õnnetu! Sa saad isegi vist aru?"

„Mida ma sulle ette peaks viskama?"

„Seda, et ma vaene olen ja —"

Maali hakkas kõvasti nuutsuma.

„Mis sul ometi on, Maalikene?"

„Sa viskad mulle vahest ükskord seda ette, mis mul Annusega . . . Ma ei jõuaks seda välja kannatada . . ."

Villem silitas õrnalt üle naise pehmete juuste ja ütles trööstides:

„Ära karda, ma ei tee seda iialgi! Ole julge, Maalikene!"

„Siis on kõik hea . . . Olen valmis kõike sinuga kannatama, ainult seda mitte . . . Kui sa mulle alati hea oled ja midagi ette ei heida, siis kannatan kõik hea meelega, mis tuleb . . ."

Villemi süda läks valusaks ja pealetungiv nutt pigistas tema kurgu kinni. Ta aimas siin poolpimedas kambris Maali kõrval kurba tulevikku, kuigi mõistusega oleks suutnud kõiki muresid peletada. Ta heitis enesele ette, miks ta selle inimese, keda ta üle kõige armastas, enesega on sidunud, oma saatusega, mida ette võis aimata. Miks ei olnud ta kohta ära müünud, õigel ajal müünud! Nüüd on ta lahutamatult Vahesaare külge köidetud ja see veab teda ühes Maaliga vist küll eluks ajaks viletsusse ja otsatusse muremerre.

XVIII

Ema käis juba koguni küüras ja köhis kesksuve ajalgi. Ta ise ütles, et enam kaua ei ela. Tööd ei jõudnud ta enam teha, aga katsus Maalit talitamises aidata ega hoolinud keelust midagi, ehk küll köha ühtepuhku hinge ähvardas matta.

Maali pesi kibedal heinaajal pärast lõunasööki kaevu juures künas pesu, kuna teised natukeseks puhkama heitsid. Ema aitas teda selle juures.

„Oleks võinud ka natukeseks pikali heita," ütles ta Maalile. „Nõrked nõnda viimati töö juurde ära . . ."

„Pole viga," vastas Maali naeratades.

„Oh, miniakene, eks sul ole jo väga raske — köhö-köhököhökköh! Ei saa sa sest rõõmu tunda, et oled perenaine . . . Tapad ennast enneaegu ära, muud midagi . . . köhököhköhöhköh! . . ."

Ema hoidis kahe käega rinda kinni, lõõtsutas ja ähkis. „Ei siin koha peal saa te ilmaski korra peale, tapke või ära ennast tööga . . ." Köha mattis jälle hinge kinni. „Saate suure vaevaga ehk protsendid ära maksta ja hinge sees hoida . . . köhökköh! . . . Koht on väga viletsas korras. Ei ole lootustki . . . köhökköh! Ja kui see viimati veel väljamaksmist hakkab nõudma, Issand Jumal, kust võtate siis raha!"

„Ega ta nõudma hakka!" tröösti Maali ennast ja ämma-kõbukest. „Tal ei ole häda, see rikas mees võib kas või mitukümmend aastat obligatsiooniga oodata . . ."

Aga madu oli kavalam kui kõik loomad . . .

Sügise poole, ühel päeval, kui Villem Maaliga kahekesi metsa ääres kaeru kokku panid ja tulevikuplaanisid tegid, kuna teised linaväljal ametis olid, ilmus järsku metsast vallakasakas.

Korraga oli jutt parema tuleviku plaanidest Maali ja Villemi vahel katkenud. Oh, juba enne oli kasakas Villemile ainult oksjonikuulutusi ja kohtukutsekirju toonud, mis head oli temalt nüüdki oodata! Nagu lendva käis kasakat nähes mõlemate südamest läbi.

Rehad jäid seisma ja südamed tuksusid kuuldavalt. Aga seekord ei toonud kasakas oksjonikuulutust ega

kohtukutsekirja, vaid lihtsa ümbrikuga kirja, kuid kinnitatult, allkirja vastu.

Kui ta ära läinud, katsusid mõlemad naeratada, et asjata hirmu jälgi näolt kaotada.

Siis istusid nad välja äärde kaeraseljatäie peale, Maali rebis kirja lahti ja pikkamisi hakkasid nad ilusat kirja veerima.

Oh, see oli esiti päris lõbus, Maali naeris Villemi üle, kui see mõne sõna valesti luges, ja Villem Maali üle, kui see mõnest sõnast jagu ei saanud.

„... teatan, et teie obligatsiooni teie naabrile Annus Lõhmusele edasi olen andnud, sest et mul raha hädasti tarvis oli ... Sellest teatatakse teile ka ametlikult ..."

Maali ja Villemi käed hakkasid värisema, kiri läks silmade ees kirjuks ... Annus ... Jälle on Annus asjasse segatud, ja see ei tähenda head ...

Edasiandmine ei olnud neile veel küllalt selge. Ega obligatsioon Annusele ei ole antud? ...

Loeti edasi.

„... nii et teil nüüd ainult Annus Lõhmusega tegemist on ..."

Issand Jumal! Ainult Annusega tegemist! ... Siis on obligatsioon Annusele ära müüdud ja ... oh, seda ei julgenud kumbki ütelda, aga nagu välk lõi see mõte nende peast läbi: siis võib Annus raha hakata nõudma!

„See ei või olla!" tahtsid mõlemad eneste julgustamiseks hüüda, aga keel oli mõlemal suunurka kinni jäänud ega liikunud.

Jah, nad on nüüd Annuse küüsis, pääsematult tema küüsis ... seda tundsid mõlemad. Küllap ta mängis Sahkeriga ja obligatsioonitegijaga kokku. Jah, nüüd on nad võrgus!

Päike oli juba looja läinud, jahe videvik vajus välja peale, mets hakkas mustendama ... Ikka veel istusid nad teineteise kõrval, laususid harva mõne sõna ja vahtisid pimedasse metsa. Nad ei julgenud teineteise otsagi vaadata, üks teadis, mis teise süda tunneb ja mis silmadest paistab — meeleheide.

Jalad nõtkusid mõlemal koju minnes.

„Ta ei tohtinud obligatsiooni edasi anda," katsus Villem julgustuseks ütelda.

„Kas see tingimine obligatsioonisse oli kirjutatud?" küsis Maali.

„Ei mäleta, aga . . ."

See „aga" ei suutnud kumbagi tröösti da.

Teistele ei kõneldud sellest midagi, aga Miina ja Kaarel võisid varsti märgata, et peremehel ja perenaisel on mingisugune raske mure südame peal. Ega nad muidu hallid nagu sügisõhtu varjud ümber ei käi ja igal pool kahekesi millegi üle salaja ei sosista.

Villemi uhkus hakkas murduma. Oleks ta poissmees olnud, kes teab, võib-olla oleks ta siiski teisiti teinud. Aga nüüd . . . Oh, ei ole ju kerge ilma peale hulkuma minna ühes naisega ja lastega, sest need tulevad ka kord. Ei, parem juba ennast alandada ja Annuse juurde minna. Vahest ootab ta, ootab obligatsiooniga ükskõik kui kaua, ega siis Vahesaare talu vaesemaks ei jää ega kaduma ei lähe. Protsendid maksab juba Villem talle korralikult ära . . .

Ja Villem läks Annuse juurde, ennast maha salates, viisakalt, peaaegu alandlikult. Ta läks oma naise ja tulevaste laste pärast, mitte enese pärast . . .

Ta tuli Otsalt nõndasama targalt tagasi, kui ta sinna läinud.

Annus võttis ta õues püsti seistes vastu, ei ulatanud kätt ega pakkunud istet. Ta ütles, et obligatsioon olevat tema käes, aga Villemi küsimuse peale, kas vahest ülesütlemist lähemal ajal karta on, vastas ta külmalt:

„Kui mul vaja, eks ma siis nõua. Ülesütlemise aeg on pool aastat."

Öelnud seda, oli ta Villemile selja pööranud.

Ülesütlemise aeg pool aastat! See kõlab kui pilkamine: kust võtta poole aasta jooksul kaks ja pool tuhat rubla!

Igatahes oli nüüd rahu Villemil ja naisel jäädavalt kadunud. Eks see Annus ikka midagi nende vastu varsti sepitse. Tahtis ta ju ammu Vahesaare kohta enesele, mis ta siis nüüd veel ootab?! Või tahab ta neid ainult hirmul hoida, ei ütlegi obligatsiooni üles? Las Vahesaare peremees ning perenaine ootavad iga päev ülesütlemist ja tunnevad ööd ja päevad hirmu.

Kuidas ka Villem ja Maali ennast tröösti da katsusid, kuidas nad teineteist julgustasid, ometi tundsid nad õhtu pool, hõreda metsa taga — paks kaasik ida pool oli puudeks tehtud — nagu koledat metslooma asuvat, kes sealt iga silmapilk nende kallale võib tormata. Rahutult vaadati alati sinnapoole. Ja kui noorte kaskede ja põõsaste vahel midagi liikus, käis kui nool Villemi ja Maali südamest läbi.

Mis nõu Annusel esialgul oli, see tuli varsti avalikuks. Popsi juures elas eidekene, küürak, lombak ja poolpime Kirbu-Kadri. Ta sai valla poolt rublat kuus iga aasta abiraha, pidas ennast aga peamiselt kerjamisega üleval. Sagedasti käis ta ka Vahesaarel.

Varsti pärast Villemi külaskäiku Otsal ilmus see eit Vahesaarele. Maali valmistas parajasti toas suitsu sees lõunat, jooksis toa ja aida vahet, vastas vahetevahel Kadri uudiste vatramisele mõne sõna ja ruttas jälle talitamisega.

Kadri võttis madala paku otsas istet ja laskis ilma hammasteta suu jahvatada. Ise vahtis ta aga oma poolpimedate silmadega piiludes ringi.

„Sa n'd päris üksinda aina jooksed ja talitad! Kus teised kõik on, väljal või?" küsis Kadri.

„Väljal jah, võtavad kartuleid üles, ilus ilm, kas nad sellega kodus võivad olla," vastas Maali kulbiga pajas segades.

„Kas nad jah sellega kodus võivad olla, õige küll!" kordas Kadri. „Emagi vist väljal, vanainimene?"

„Ema läks kah. Ma keelasin küll, hing jääb teisel liikudes kinni, aga ta ei kuula keeldu . . ."

„Ei kuula keeldu neh," kordas jälle Kadri ja katsus paku pealt üles tõusta. Pikkamisi lähenes ta Maalile, ise hoolega ukse poole vahtides.

Siis müksas ta Maalile külje vastu ja sosistas talle midagi oma hammasteta suuga.

Maali ei hoolinud tema sosistamisest palju. Ta teadis, et eideke sel kombel kannab uudiseid laiali, lootes seda heldemaid andisid perenaistelt saada.

Aga eideke oli täna eriti pealetungiv. Kui Maali tast mõne korra mööda läinud, sosistamist õieti kuula-

mata, haaras Kadri tema põlle äärest kinni ja tõmbas lähemale.

Nüüd juhtus Maali kuulma sõna „Annus" ja korralt jäi ta seisma. Vist jälle sel jõhkardil mõne tüdrukuga midagi lahti! käis mõte tal peast läbi. Kas maksab seda kuulata! Aga siiski, ta jäi peatama ja laskis eidekesel öeldud uudist korrata, kuulas siis ikka suurema huviga, viimaks otse põnevusega, laskus siis sinnasamasse paku otsa, sest põlved lõid tal värisema, raske oli seista.

Kadri aga korrutas üht ja sedasama, et Maali asjast selgesti aru saaks.

Pada hakkas kohisedes üle keema. Maali tõusis jõuetult üles.

„Mis ma talle siis ütlen?" küsis Kadri, ka üles tõustes. „Mis sõna ma talle viin?"

Maali läks tõstis pajalt kaane, tuli jõuetult tagasi, oli kulbigi kätte unustanud, ei mõistnud sõnagi vastata, ei oleks saanudki vastata, sest alumine lõug värises tal.

„Nii ta käskis ütelda, see Annus ikka," sosistas eideke nobedasti, „kui oled nõus, siis oblikatsi üles ei öelda . . . Neljapäeva õhtul kella üheksa paiku küüni juures, mis Otsa tee ääres paremat kätt . . . kui kõvasti vihma valab, siis reede õhtul . . . Eks sa ütle Villemile, et lähed isa poole . . . Nii jah! Siis ei ole oblikatsiga midagi karta . . . mis sõna ma talle viin?"

„Ma ei tea midagi ütelda . . ." sai Maali vaevu kogelda.

„No jah, eks ma ütle: ta peab mõtlema . . ."

„Et sellest aga Villem teada ei saa!" lausus Maali ohates.

„Ei, kust nüüd tema! Egas ma kellelegi muule kui sinule!" kinnitas Kadri.

Maali otsis nurgariiulilt midagi, pistis eidele põlle sisse ja saatis ta minema.

Jõuetult hakkas ta siis talitama, seisatas vahetevahel, laskis pea rinnale, kiristas vahel hambaid. Kõik oli tal selge: tema peab Vahesaare lunastama!

Vahel tuli tal mõte: rääkida kõigest Villemile, küsida talt nõu . . . Mis nõu? . . . Mingu ja löögu maha see tiiras tõbras! Või mingu ja palugu . . . Ei, ei! Seda Villem ei tee. Ennem lahkub ta Vahesaarelt.

Sealsamas otsustas ta minna neljapäeva õhtul küüni ja paluda Annust põlvili maas . . .

Seegi otsus ei olnud kindel.

Jalad nõtkusid all . . . Tarvis oli ennast koguda . . . Keegi võib tulla ja teda nõnda siit leida.

Väljast kuuldusidki kellegi sammud. Villem köhatas ja astus uksest sisse.

„Ah sa oled siin, Maali," ütles ta suitsusesse ruumi astudes.

Maali katsus midagi vastata, aga hääl oli kustunud ja käega pidi ta ahju nurga vastu nõjatama.

„Villem . . . Mu süda . . ."

Villem kargas hirmunult juurde ja võttis ta ümbert kinni. „Mis sul on, Maali?"

„Mu süda . . . läks järsku halvaks . . . ei tea, mis see on . . . Pea hakkas äkitselt ümber käima . . ."

Villem pani Maali õrnalt paku peale istuma ja vaatles teda murega. Natukese aja pärast oli Maali ennast nõnda palju kogunud, et jälle talitada võis. Ainult nägu oli väga kahvatu.

Villemi sundimisest hoolimata ei heitnud ta voodisse.

Seda nägid kõik Vahesaare inimesed, et Maali sellest päevast saadik haiglaseks jäi, rahutult liikus, kellegagi ei rääkinud. Villemist hoidis ta ennast kõrvale, ja kui mees temaga vahel südamlikult rääkima hakkas, puhkes Maali haledasti nutma ja ütles, et isegi ei teadvat, mispärast.

XIX

Oh, see oli esimest korda kui käik Kolgatale, aga Maali võttis selle siiski ette.

Nagu kuutõbine oli ta ümber käinud, ööd otsa mõelnud ja kaalunud, vahel ühele, vahel teisele otsusele tulnud.

Viimaks oli ta ikkagi otsuse juurde jäänud — Villemi isatalu päästa. Mis sellest siis on? Tema kannatab selle juures, aga teadmine, et selle läbi Villemi rahu ja hea käekäigu eest hoolitsetud, kihutab teda tagant. Vahesaare koht jääb Villemi kätte ja pikkamisi tasub ta kõik võlad.

Ja kui pimedus maad kattis, nii et vaevalt teerada näha võis, läks Maali popsitoa poole. Ta oli Villemile ütelnud, et isa poole peab minema, mingisugust rohtu tooma.

Ta valetas lausa, kuigi see tal kerge ei olnud. Välja alla noore metsa äärde jõudes pööras ta teerajalt kõrvale, läks välja veert mööda edasi, pööras siis tagasi üle välja, ja läks, ilma et mingit teerada oleks otsinud, läbi hõreda metsa Otsa talu poole. Keset noort metsa seisatas ta.

Siin algas viimane võitlus. Oh, kui ta teaks, mis selle tagajärjed on, kui ta näeks, mis lõpuks sünnib! Aga tulevik on pime kui sügisene öö, hall nagu pilvedega kaetud taevas, kus ühtegi tähte näha ei ole. Oh, kui talle Jumal ise nõu annaks.

Ja ta langes põlvili märja samblamätta peale, tõstis käed mustjashalli taeva poole, sosistas palvesõnu, õhkas, ringutas käsi, langes silmili maha maa peale ja palus oma hirmsat pattu andeks. Ta teeb ju seda oma armsa mehe pärast. Muidu aetakse neid poole aasta pärast koha pealt minema. Villem ei suudaks seda välja kannatada. Võib-olla peaks ta viimati veel kerjama minema. Ei, seda ei suuda, seda ei või Maali lubada, ei või, andku Jumal ise talle see patt andeks, mis ta armastusest Villemi vastu korda saadab.

Veel palus Maali, et see kõik igavesti saladuseks jääks. Kui Villem seda teada saab, on kõik otsas.

Jõuetult tõusis ta üles ja lähenes nagu surmamõistetu otsuse täidesaatmise kohale. Sinna ei olnud palju maad. Varsti läksid põõsad hõredamaks ja heinamaa ääres mustendas hoone. Kindlal sammul lähenes Maali sellele.

Veel vilksatas viimane lootusekiir tal peast läbi: vahest halastab Annus tema peale? Ta palub seda toorest meest põlvili maas. Aga kas maksab?

Maali jõudis küüni ukse ette. See oli avatud nagu koleda metsalise kurk, valmis saaki neelama.

Jalad olid nõrgad, kõrvad kohisesid.

„St!" kostis seestpoolt ja heinad hakkasid kahisema.

„Kes seal on?" küsis Maali tasakesi.

„Mina," vastati sosistades.

Varsti tuli Annuse nägu läve juures nähtavale.

„Tule sisse!"

„Ei," vastas Maali kindlasti, „enne anna mulle oma sõna, et sa sellest ühelegi hingele midagi ei räägi."

„Lollikene," ütles Annus meelitades ja katsus Maali käest kinni võtta, „miks peaks ma sellest kellelegi rääkima! See oleks ju mulle enesele kah inetu."

„Ja et sa obligatsiooni üles ei ütle, luba seda!" nõudis Maali kindlasti.

„Ei ütle . . ." Nähes aga, et Maali veelgi kahtleb, lisas ta juurde: „Miks ma siis üles peaks ütlema! Ega mul raha hädasti tarvis ei ole. Ja kui on, ma võin alati mujalt saada."

„Vannu mulle seda," ajas Maali peale ega lasknud Annust oma käte külge puutuda.

Annus naeratas kuuldavalt.

„Hea küll, ma vannun sulle seda," ütles ta järeleandlikult, nagu vanaisa, kes lapselapse naljakat soovi lubab täita. „Aga tule nüüd edasi!"

Annus haaras Maali käest tugevasti kinni ja aitas ta üle kõrge läve küüni. Siin pani ta käe ümber piha ja viis oma saagi mööda heinu tahapoole.

Nagu tuli põletas Maalit selle mehe külge puutumine, aga ta pigistas hambad kokku ja läks vahvasti edasi. Oleks see kõik juba möödas, see oli tema ainukene soov!

„Tule siiapoole, mul on siin suur soe kasukas, poeme selle alla," sosistas Annus. „Sul vaesekesel ongi väga külm, värised päriselt."

Maali jõud oli otsas, kui hea oli pehmete heinte peale langeda ja ühtlasi kui hirmus.

Jõuetult läks Maali pimedas kodu poole. Talle oli nüüd kõik ükstapuhas. Ta on nüüd oma armastusekohuse Villemi vastu täitnud. Sellest on küllalt. Kui see aga saladuseks jääks!

Nüüd tahab ta ainult puhata.

Koju jõudes kohutas ta Villemi oma surnukahvatu näoga ja nõrkusega.

„Ma olen haige!" ütles ta ja heitis õhates voodisse.

Inimene harjub kõigega ära.

Ja Maali harjus kõige pealt sellega ära, et nädalas korra Annuse juures küünis käis.

Järgmist kokkusaamise päeva, see tähendab õhtut, ei määratud enne kindlaks. Kirbu-Kadri tõi alati aegsasti Maalile sõna, kunas jälle küüni tuleb minna. Ta ei salanud, et Annuselt head tasu saab. Ja Maaligi ei jätnud teda hoopis ilma, kartes, et kerjuseit lööb viimaks lärmi lahti, asi läheb Villemi kõrvu ja siis — on kõik otsas.

Obligatsioon ei olnud üles öeldud, aga Villem ei saanud ööl ega päeval rahu. Nüüd oleks ta oma isatalu müünud, sest lahkuda tuleb siit nagunii, arvas ta, aga kust leida ostja? Ta sepitses Maaliga koos müügikuulutuse, aga ei tihanud oma aadressi juurde lisada. Jälle tuli tal Sahker meelde. Ja nii ta tegigi, astus linna sõites koolivenna poole sisse ja seal lepiti siis nõnda kokku — õlle juures muidugi — et ostja võib Sahkeri trahterist talukoha müüja aadressi küsida. Muidugi ei tohi müüa Annuse seljataga. Müügi puhul peab Annus oma võla kätte saama.

Maali oli Annusele juba teisel kokkusaamisel peale hakanud käima, et too Villemile teataks, sel või teisel teel: obligatsiooni võlga sisse nõudma ei hakata. Annus oli nõustunud. Ja eks siis Sahkeri kaudu saigi Villem veel enne, kui ostja leitud, rõõmsa ning usutava teate: Annus pole mingi toores, südametu vereimeja, et Villemi seisukorrast aru ei saa! Elagu ta ja pidagu talu, püüdku aga võla protsent korralikult ära tasuda.

Villem pidi Sahkerile selle hea sõnumi eest tubli joogiarve tegema ja tuli koju mitte just kaine peaga. Aga selle eest oli tal naisele ometi midagi teatada: Vahesaarelt väljaajamist pole karta, obligatsiooni üles ei öelda. Kohaostjat pole tarvis otsida, kergesti seda ometi ei leia.

Mitte väike ei olnud poolpurjus Villemi imestus, et see teade Maalit peaaegu mitte sugugi ei rõõmustanud. Tema arvates oleks talu müümine ikkagi etem olnud.

„Ei, sa ei saa aru, mis tähendab isatalu!" vastas talle Villem. „Annaks või hingeõnnistuse ära, kui see aga jääks!"

Ilmad läksid sügisele, teed ja sood põhjatuks. Maalil ei olnud enam välistelgi põhjustel sobiv küünis käia. Villem ei tahtnud teda lasta õhtul kottpimedas vihmase ilmaga „isa poole" minna või tuli temaga seltsis.

Kirbu-Kadri tuli aga ja sosistas:

„Annus on pahane. Nuriseb."

Ja kui Maali jälle läks, see tähendab: kui tal võimalik oli minna, ei olnud Otsa suurnik mitte just sõbralik, tegi Maaliga, mis ta oma himuruses teha tahtis, ja hoiatas lõpuks: ärgu unustatagu obligatsiooni! See on ikkagi olemas, kuigi mitte üles öeldud.

Kokkusaamised jäid hilissügisel hoopis harvemaks ja Maali lootis, et nad talve tulekul päriselt katkevad. Oli lund sadanud ja tee sõitmata ning rada küüni juurde tallamata, siis ei saadud sinna ometi värskeid jälgi, pealegi naise jälgi jätta. Aga Annus leidis nõu: ta laskis küünist koorma heinu tuua, siis polnud kokkusaajate jälgi märgata. Ja kui heinad küünist otsa said, laskis ta väikese kuhja heinu küüni vedada, mis küll vedajate meelest näis mõttetu tegu olevat, sest ruumi oleks olnud heintele ka õue-äärses küünis ja tallilakas küllalt.

Talv möödus siiski Annusele „õnnelikult", kokkusaamised olid harvad, aga ei katkenud.

Suure vaevaga oli Villem obligatsiooni poole aasta protsendi raha linade ja teravilja müügist kokku kogunud ja saatis selle Kaarliga Otsale. Annus võttis, nagu Kaarel tagasi tulles rääkis, raha sõnalausumata vastu, andis kviitungi ja mühatas:

„Ärgu lasku talu laguneda!"

Protsendid olid makstud, selle poolest oli kõik pooleks aastaks korras, aga järele ei jäänud Villemil, kui ta ka Kaarlile ja Miinale palka maksnud ja mõne hädalise asja õiendanud, mitte rublatki.

See ei olnud siin elu, see oli kiratsemine.

Nüüd sai Villem aru, et parandamatu vea oli teinud, kui kohta pärast isa surma ära ei müünud. Siis oleks natukenegi raha võlgade maksmisest järele jäänud; sellega oleks kuhugi mujale, kas või linna võinud elama asuda ja seal midagi ette võtta. Kaaspärijate osade tasumine oli talu võlgadesse viinud. Talu ei andnud midagi tagasi.

Nüüd oli Villemil armastus isatalu vastu kadumas, nüüd oleks ta siit lahkunud, kuigi mitte kerge südamega. Siit lahkuda tähendas ilma kopikata ilma peale hulkuma minna, teise juurde sulaseks. Ei, see oli liig kohutav mehele, kes lapsest saadik isa koha peal töötanud ja siis mõned aastad seal peremeheks olnud. Ainuke lootus oli veel see: vahest laseb tal Annus siin kas või kiratsedagi. Ja mis siis muud veel!

Vaiksemaks olid jäänud mõlemad, Villem ja Maali. Vähe oli neil teineteisega rääkida. Millest oligi neil rääkida? Murest ja viletsusest! Rõõmsatel ja õnnelikkudel on palju teineteisele jutustada, mitte õnnetutel.

Maali oli oma eluga ja isegi küünis käimisega juba harjunud. Kui Villem seda teada saab! Esialgul pani see mõte iga kord Maali värisema, pikapeale jäi ta aga tuimaks, sai julgemaks, justkui varas, kes sagedasti hädaohtlikke kuritegusid korda saadab.

Selle üle kõneles Villem mitu korda Maaliga, miks Annus obligatsiooni üles ei ütle. Maali avaldas arvamist, et tal palju kasulikum on ilusaid protsente vastu võtta. Ja protsendid olid ilusad!

Aga Maalil oli aimus, et asi kord ometi avalikuks tuleb, varem või hiljem. Ta murdis pead, mis niisugusel korral teha. Mis teeks Villem, kui ta sellest kuulda saaks? Lööks abielurikkuja naise surnuks, ja õigusega. Maali tundis Villemi äkilist meelt. Kord oli neil jutt ühest Saareküla naisest, kes oma meest petta ja teistega salaja ümber ajada.

„Oleks ma tema mees," ütles Villem, „ma lööks ta pea lõhki!"

Kui tuli kevad, ei olnud kokkusaamistel väliseid raskusi.

Aga Annus näis Maalist tüdinema hakkavat. Ikka tooremaks läksid ta nõudmised, ikka metsikumalt rüvetas ta Maalit. Tal oli tarvis igal kombel oma tuimaks läinud lõbutundmusi erutada, piitsutada, teritada. Mis teda kõige rohkem selle juures vihastas, oli Maali üksköiksus. Annus tahtis, et noorik teda suudleks, kaisutaks, erutaks. Ja ta hakkas seda ikka valjemini nõudma, pealegi kui tal oli lootus, et Maali teda kord armastama hakkab, täiesti kadunud.

Asjale pidi lõpp tulema, nii või teisiti. Varem või hiljem tüdineb Annus temast nagunii ära, arvas Maali, oodates seda lõppu.

Mistarvis siis ennast enam alandadagi? arvas Maali ja otsustas kauase hingelise võitluse järel lõpu teha.

Ta tahtis veel kõike hoolega järele mõelda. Aga mõtlemine võttis aega, ja aja jooksul tuli kahtlus südamesse. Olgu, ta ootab veel lahtiütlemisega sügiseni.

Villem oli viimasel ajal väga mures, vist põuase suve ja vähese viljasaagi pärast. Maali ei raatsinud kuidagi tema muret suurendada. Sest kindel oli, niipea kui ta ennast Annusest lahti ütleb, nõuab too obligatsiooni eest Villemi käest raha.

Kui Maali viimaks kindlale otsusele oli jõudnud häbielule lõpp teha, maksku mis maksab, oli juba hilja.

Kust jutud olid laiali läinud, seda ei teatud — vist küll lobiseja Kadri kaudu —, aga juba olid nad üle valla laiali lagunenud, võib-olla veel kaugemale: Annusel olla Villemi naisega salaühendus.

Vist oli Villem viimane, kes sellest teada sai.

Ta oli linnas käies endise sulase Peetriga kokku saanud ja temaga trahterisse astunud.

Nüüd ei rääkinud Villem enam isakoha müümise vastu.

„Ma ütlesin," seletas Peeter, „aga kas sa seda uskusid! Ma andsin sulle sõbramehe poolest nõu: müü koht ära, pista raha tasku, ilm on suur ja lai, igal pool võid elada! Ära köida end asja külge, mis su ära sööb."

„Eks ma ole sellest isegi aru saanud. Aga nüüd on hilja!" ütles Villem ohates.

Nad puhusid juttu ja rüüpasid õlut, aga Villemi meel ei läinud rõõmsamaks. Ka Peeter oli täna sõnakehvem kui harilikult muidu ... Tal näis midagi südame peal kipitsevat ...

Viimaks küsis ta ettevaatlikult:

„Noh, kuidas siis muidu ka oma koduperes elad?"

Villem sai pisut elavamaks.

„Ei ole viga. Väga kenasti ..." vastas ta.

„Kuidas ka naisega rahul oled?" päris Peeter edasi.

„Ah mina? Olen väga rahul. Jumalukene, miks ei peaks ma rahul olema? Niisugust naist ei saa iga mees!"

„No jah, mis siis veel!...“ ütles Peeter rahuldatult. „Eks see ole ka midagi, kui inimene hea eluseltsilise leidnud...“ Ta rüüpas õlut ja katsus oma häälele võimalikult ükskõikset kõla anda. „Vallas räägivad kõiksugu tühja juttu... Küll on aga inimesed!... Kes küll säärast loba kõik välja peaks mõtlema!“

„Mis räägitakse?“ küsis Villem hooletult, sest asi ei näinud temasse puutuvat.

„Oh, niisama, et teie omavahel halvasti elada?“

„Meie? Omavahel halvasti?! Hähähä!“ Villem naeris südamest.

Peeter näis julgust saavat.

„Mõned räägivad koguni hullemaidki asju... Et su naine käia õhtuti Annuse juures...“

„Oh, minu naine ei ole jalaga Otsal käinud, sestsaadik kui ta mu naine on! Noh, niisugust juttu võivad küll ainult põrunud peaga inimesed rääkida.“ Villem naeris heasüdamlikult.

„Ega ta Otsal ei käiagi, ta käia õhtutel Otsa heinamaal küünis, ja Annus tulla ka iga kord sinna!“

Kerge puna käis üle Villemi näo, ta ei suutnud kohkumist ega ärritust varjata.

„Lollus, puha lollus!“ katsus ta naljatada, aga hääl kõlas võõralt.

„Iseenesest mõista on see lollus! Aga kas inimesed selle järele küsivad! Muudkui loravad terves vallas seda narrust!“

Villem ei saanud enam rahulikult istuda. Piinlik oli tal sõbra ees viibida, kes võib-olla natuke ometi sellest lollist jutust tõenäoliseks peab. Ta tõusis üles ja lahkus.

Küll võivad inimesed koledat ja lolli juttu ajada. Eh, kui jälk! Vist on Annus teda teotada tahtnud ja selleks säärase jutu välja laotanud.

Ta ei uskunud sõnagi sellest laimust, aga ometi oli kahtlus südamesse asunud. Hea küll! Ta läheb koju, astub järsku kõige paremal silmapilgul Maali juurde ja paneb küsimuse risti ette:

„Kas sa käid Annusega õhtuti Otsa küünis?“

Saab näha, mis ta siis vastab.

Aga ei! See oleks haavav ja häbistav Maali kohta!

Eh, käega võib selle tühja jutu peale lüüa! Ja asigi tehtud! Kuidas ma ometi niisugust lollust uskuda võiks!

Ja kui ta õhtul tagakambris Maali vastas laua ääres istus ja sõnalausumata sõi, pani ta hoolega Maali kahvatut, murelikku nägu tähele.

Miks ei vaata Maali tema otsa? Miks ei kannata ta tema vaadet välja, vaid lööb silmad kõrvale või maha?

Nende küsimuste juures tekkis Villemil veel üks põhjus kahtlemiseks südamesse. Maali käib sagedasti õhtuti pimedas isa pool, popsitoa juures. Kas ta tõesti seal käib? Mõnikord ütleb ta pea valutavat ja läheb lihtsalt kõndima . . .

Tarvis tähele panna.

Ja kui paari päeva pärast Maali jälle õhtul popsitoa juurde ütles minevat, läks Villem mõne minuti pärast talle järele.

Oh kui vastik see luuramine oli, aga kord pidi kahtlusele lõpp tulema, kauem ei suuda ta seda kannatada.

Kärmesti läks Villem teerada mööda, mis popsitoa poole viis, edasi, pöördus välja alla jõudes kõrvale ja ruttas ümberringi, et eemalt teeraja lähedale, Maalile vastu jõuda.

Imelik! Oli Maali siis tõesti nõnda kärmesti läinud, et Villem talle popsi välja äärde vastu ei jõudnud?

Tükk aega ootas ta põõsa taga, aga Maalit ei ilmunud. Mis see tähendab? Villem sai rahutuks. Või läks ta koju tagasi? Nii ruttu ei võinud ta siit ometi mööda pääseda.

Villem läks rahutult koju. Maalit seal ei olnud. Natuke aega seisis ta õue peal ja pidas aru, siis pöördus ta otsustavalt teisele poole. Joostes ruttas ta läbi noore metsa, ilma et teerada oleks otsinud.

Eemal heinamaa peal mustendas küün. Villem pidi otse sinna tormama, aga peatas viimaste põõsaste taga ja pidas aru.

Ta ei saanud veel uskuda, et Maali küünis on. Aga kahtlus mässas südames.

See on alatu, ma ei tohiks Maali kohta nõnda mõelda, arutas ta ja katsus ennast vägivaldselt tagasiminekule pöörata; läkski juba paar sammu tagasi, siis aga sai

jälle kahtlus temas võimust ja ta otsustas küüni juurde minna. Mis sellest siis on? Ta vaatab ainult korraks küüni, ja siis on igasugune kahtlus jäävalt kadunud, kõik on hea. Hirmus piin kaob südamest, mida kurjad keeled oma tühja jutuga sinna istutanud. Iseenesest mõista ei ole seal küünis kedagi. Ainult enese rahustamiseks vaatab ta järele.

Küüni avause ette jõudes, millel ust ees ei olnudki, seisatas ta ja jäi kuulama. Siis haaras ta järsku kätega peast kinni. Seest kuuldus raske nuttev ägamine, palumine ja rüselemine.

Villem möirgas nagu metsloom mingisuguse hirmsa vandesõna öö pimedusse ja hüppas üle kõrge läve küüni.

„Kes siin on?" karjus ta ja kobas pimedas ümber.

„Villem!" kuuldus meeleheitlik naise hääl.

„Ma tapan teid!" ähvardas Villem kätega ümber kobades.

Maali hüppas karjudes temast mööda ja küünist välja.

Villem oli kellegi riidest kinni saanud haarata ja virutas hea õnne peale pimedas rusikaga. Hoop läks aga riivates mööda, puutudes ainult riideid. Siis anti talle tugev löök otse südame kohta, nii et ta heinte peale langes. Suur must kogu hüppas küüni avausest välja.

Villem tõusis ruttu jalule ja jooksis järele. Pime viha kihutas teda tagant, ta tundis eneses ainult himu kedagi maha lüüa, surmata, ja tormas sinnapoole, kust sammude müdinat kuulis. Tükk maad jooksis ta vandudes ja ähvardades, komistas ja kukkus, tõusis üles ja jooksis jälle. Siis tuli ta otsusele, et nõnda võimatu on kedagi kätte saada: näha ega kuulda ei olnud enam midagi. Ta seisatas ja tõmbas hinge. Midagi ei olnud enam kuulda.

Peab ta Otsale minema, et sealt Annust tabada? Ei maksa. Sealt oleks teda võimatu kätte saada. Annus võib püssiga lasta või nurga tagant puuga pähe lüüa.

Seda t e i s t on tarvis käsile võtta ja selle peale viha välja kallata. Jah, seda teist! Seda on kerge tabada. See peab tunda saama, mis tähendab Jumal taevas!

Ja hambaid kiristades ning rusikatega vehkides ruttas Villem joostes kodu poole.

Ta otsustas oma naist kõige koledamal kombel peksta, nii et veri voolab. Las ta palub armu, see ei maksa nüüd enam midagi! Ja hommikul viskab ta tema uksest välja, lõpku ta või mingu kuhu tahab. Iial ei tohi ta enam Vahesaarel oma nägu näidata.

Ja Villem maitses kodu poole rutates kättemaksu eellõbu.

Nagu meeletu tormas ta ettekambri, sealt edasi tahakambri, et aga seal kedagi ei olnud, siis rehetuppa, rehe alla, aga Maalit ei olnud kusagil.

Missugune hirmus pettumuse tundmus on, kui niisuguses vihatujus korraga oma ohvri kadunud leiad olevat!

Villem jooksis välja, ronis lakka, käis aida ja lauda juures, hüüdis — ei kedagi. Jäi siis õue peale seisma ja kuulatas — mitte kõhku ega kahku! Ainult pime sügissume öö ja mustjashall madal taevas pea kohal.

Ta on popsitoa juurde peitu läinud, tuli korraga Villemil meelde. Ja kiiresti ruttas ta sinna.

See pikem käik jahutas vihatuju, mille asemele hakkas rahutus tekkima. Ja kui ta pealegi popsitoa juures kuulda sai, et Maalit seal ei ole, jäi ta veel rahutumaks. Kus ta peaks olema? Kuhu ta ometi läks?

Suures ärevuses tuli Villem rutusti koju, lootes, et Maali on ehk juba ilmunud. Aga kusagil ei olnud naise jälgegi leida.

Tagakambris edasi-tagasi kõndides ootas Villem otsekui põledes oma naist.

Mis siis, kui ta viimaks... Villem ei tahtnud edasi mõtelda. Aga kus ta muidu on? Metsas? Kui ta ennast viimaks üles poob? See mõte tegi Villemi nii rahutuks, et ta välja läks ja öö pimeduses mööda metsa ümber hulkus, hõikas ja huikas. Ega ta ometi Otsale peitu ei läinud? välgatas korraga mõte Villemi peas. Kui ta juba Annusega küünis viibis, miks ta mitte tema juurde kaitset ei läinud otsima?

Sel hirmsal ööl oli Villemil aega põhjalikult arutada, mis Maali küüni, Annuse juurde oli ajanud. Armastab ta Annust? Ei, kuidas see võimalik on! On ta siis Vil-

lemit petnud, kuna ta ometi tema vastu alati kõige südamlikumat armastust ja truud poolehoidmist on näidanud? Tegi ta seda kõike ainult silmakirjaks? Ei, see ei või nõnda olla! Kuidas ta võis kahte inimest korraga armastada, teda ja Annust? Kuidas võis Maali, nii mõistlik, nii vooruslik inimene, korraga säärast roppu meest armastama hakata?

Ja alles hommikul, kui ikka veel Maalit ei ilmunud, kelle käest Villem oma kahtlustele seletust oleks nõudnud, välgatas tal äkitselt mõttekiir Maali ja Annuse vahekorra ning obligatsiooni asja ühenduses seismisest läbi väsinud ja vaevatud pea.

Õige, nii see vist on! arvas Villem. Ja veel suurema rahutusega ootas ta Maalit koju. See mõte, et Maali enese müümisega obligatsiooni ülesütlemist pikendanud, hakkas kättetasumise viha mõjuvalt vähendama. On tarvis teada saada: kas viibib Maali praegu Otsal? Kui ta seal ei ole, siis on kindel, et ta ennast armastuse pärast Annusele ei müünud. Aga kuidas seda teada saada?

Kui juba valgeks läks ja pere üles tõusis, kes veel Maali kadumisest midagi ei teadnud, küll aga peremehe öösist jooksmist ja käimist oli kuulnud, kutsus Villem Miina tahakambri ja seletas talle lühidalt: Maali läinud eile õhtul välja ja ei ole ikka veel tagasi tulnud. Ta läinud popsitoa juurde või Otsale ... Popsi juures teda ei olla, mingu Miina Otsale, aga ärgu küsigu siiski Maali järele, mõelgu mingi põhjus välja sinnaminekuks. Küsigu perenaiselt margapuud.

Miina tuli Otsalt varsti tagasi ja teatas, et Maalit ei olevat seal. Margapuud pole ta ka saanud.

Varsti oli tervel perel teada, et Maali olevat kadunud. Otsiti kõik lakad läbi, siis mets, mindi veel kaugemale, kus soo taga suur kroonumets algas. Aga seda läbi otsida oli võimata, selleks oleks mitu nädalat ära kulunud.

Nagu kuutõbine hulkus Villem õues, väljadel ja metsas ümber. Ei, nüüd ei soovinud ta enam Maalile kätte tasuda. Andeks annaks ta temale kõik, kui ta aga veel tagasi tuleks. Hea püüaks ta temale eluaeg olla.

Nüüd sai Villem rahulikumalt asja peale vaadata,

nüüd sai ta kainemalt minevikku meelde tuletada. Ja ta tuli kindlale otsusele, et Maali küll ainult armastusest tema, Villemi vastu ennast Annusele võis anda.

Päev otsa otsiti, aga kõige vähemat märkigi Maalist ei olnud leida.

Villem arvas järgmisel päeval vallamajasse minna ja seal Maali kadumisest teatada.

Kui aga järgmisel hommikul valge välja tuli, nägi ta tagakambris akna peal sedelit. Kust see sinna oli saanud? Villem imestas. Terve öö oli ta olnud voodis peaaegu ärkvel, keegi ei käinud tagakambris. Viimaks märkas Villem aknaklaasi sees auku, mis seal juba ammu oli. Papitükk oli eest ära litsutud ja sealt kiri sisse pistetud.

Villem ei julgenud sedelit lugema hakata. Seal on midagi hirmsat sees! Võib-olla tõi Maali selle enne surma sinna . . . Võib-olla ei ole teda enam elavate kirjas . . .

Sedel oli pliiatsiga kirjutatud, nähtavasti põlve peal või mätta otsas. Tähed olid siia- ja sinnapoole viltu, paber kortsunud.

Villem ei lugenud sedelit, ta neelas iga sõna ahnelt ja tormas edasi, hoolimata sellest, et mõned sõnad arusaamatuks jäid.

„Minu armas Villem, ehk ma küll ei tohiks sulle enam nõnda kirjutada. Tahtsin sind veel viimast korda tervitada ja sinu käest paluda, et sa kõik andeks annaksid, mis ma olen teinud ja sinule hirmsat südamevalu valmistanud. Ma ei taha muud, kui et sa usuksid, et ma armastusest sinu vastu ennast selle hirmsa inimese võrku andsin. Kui ma veel teaks, mis ma sinu heaks teha võiks, aga et ma vist enam midagi teha ei või, siis ei maksa mul ka eladagi. Pealegi oleks mul häbi sinu ja teiste inimeste ees ja sa ei julgeks enam minu pärast silmagi kellelegi näidata.

Ma tegin seda armastusest sinu vastu, ehk see inimene mulle küll nii väga vastik oli. Ma lootsin sel kombel sind ja sinu isatalu päästa, sest et sa sealt lahkuda ei raatsinud, aga ma olin rumal oma arvamises ja mõttes, ta ei sallinudki viimati enam mind ja ütleb nüüd vist obligatsiooni üles.

Sul on parem ilma minuta ja kergem elada. Anna andeks, et ma sind avitada ei osanud, aga sa olid mulle ja oled nii väga armas, et ma ei saanud teisiti teha.

Ära mind taga otsi. Mul tuleb veel kõik meie elu ja see aeg meelde, kus me õnnelikud olime. Mäletad seda kohta, kus metsa sees lagendiku peal teineteisele igavest truudust vandusime ja kus me nii sagedasti istusime teineteise kõrval. Nüüd on see kõik mööda. Ela hästi! Ma olen sind alati armastanud, ja kui sa mulle kõik andeks annad, võin ma rahulikult surra, ma usun seda.

Maali."

Villem luges veel kirja üle ja sai nüüd nii palju aru, et Maali enam tagasi ei tule, et ta enesele midagi teeb. Seal kusagil paksus metsas ripub ta kusagil oksa otsas . . . Oh, kui ta teda veel kuidagi elusalt kätte saaks!

Villem ruttas, õieti teadmata, kuhu. Mõne tunni pärast, siis ei ole teda enam. Kuidas võiks ta temale teada anda, et kõik on andeks antud ja unustatud.

Jälle kihutas Villem terve pere ja ka popsi Maalit otsima.

Ta lubas kui meeletu leidjale tasu, üks kõik kas Maali surnult või elavalt leitakse. Aga otsimine jäi asjatuks.

Kui pimedus kätte jõudis, läksid otsijad koju, omavahel salaja Maali kadumise põhjustest rääkides. Keegi ei teadnud õigeid põhjusi, aga seda enam oli mitmesugustel arvamistel ruumi.

Villem aga uitas mööda õue, seisis vahel, kuulatas, aga midagi ei olnud kuulda ega näha. Oleks ta ometi veel kordki tagasi tulnud ja jumalaga jätnud! Lapsest saadik on nad head sõbrad olnud, ammugi juba teineteist armastanud, kõigest ilma kurjusest hoolimata on nad vaevas ja viletsuses teineteist toetanud, ja nüüd läheb teine korraga ära, ilma et jumalagagi jätaks, ilma et viimast korda enesele silma laseks vaadata, enese kätt pigistada!

Ja pimedas käis Villem metsas ümber, jooksis pea koju, pea popsi toa juurde, küsis: kas ei ole tulnud?

Vastus oli ikka üks ja seesama, õudne ja kurb: ei ole tulnud.

Kesköö ajal umbes tuli Kadri popsi toa juurest ja teatas, et Maali tulnud sinna, isaga jumalaga jätma. Isa pole teda enam välja lasknud. Villem jooksis nüüd popsitoa juurde, rõõmus, et leiab ometi seal Maali. Aga teda ei olnud enam seal. Isa pole suutnud teda kinni pidada. Ta pääsenud välja ja jooksnud pimedasse metsa. Mingu nüüd Villem, ehk leiab teda veel... Isa ise tõmbas riided selga, et ka tütart otsima minna. Mingi salajane hääl sundis Villemi väikese lagendiku äärde minema, kus nad madalal kivil nii mõnigi kord istunud...

Jah, seal kivi juures mustas mingi kogu kummuli langenult.

„Maali!" hüüdis Villem ja jooksis lähemale.

Maali karjatas, tõusis vaevu jalgele ja tahtis ära joosta, aga oli juba hilja. Villem haaras ta oma käte vahele.

„Mina ei lase sind enam ära... Maali, ära karda!... Ma olen sulle kõik andeks andnud... Maali, ära jäta mind üksi... Tule koju!"

Ainult Villemi najal suutis Maali veel käia. Ja kui nad koju jõudsid ja Villem talle tule valgel pilgu heitis, tundis ta vaevalt ära oma naise. See ei olnud senine Maali, see oli ainult surnukahvatu vari temast. Aga see ei vähendanudki Villemi rõõmu: Maali elab!

XX

Nad olid otsuseks teinud ühes kannatada ja teineteist toetada. Miks oleks Villem selle inimese toetuse tagasi pidanud lükkama?! Maali ei tarvitanud tema abi, ei, ta avitas Villemit. Ta oli Villemilt oma tegu andeks palunud, aga mitte, et Villem tema vastu armulik oleks ja teda jälle lubaks enese juures elada. Ei, seda ta ei soovinudki. Maalil ei olnud enam tahtmist elada enese pärast, oh, tema elu oli juba nii mõru, et surm ka mõrudam ei võinud olla. Ta tahtis veel Villemit avi-

tada, sest raskemad ajad olid alles ees. Ainult seda oli ta palunud, et Villem talle midagi ette ei heidaks.

Mis oligi Villemil talle ette heita?! Kas ei olnud Maali tema heaks palju rohkem teinud, kui tema Maali heaks? Kas ei olnud Maali temale kord nõu andnud kedagi rikast kosida ja sel kombel ennast kõigest viletsusest päästa? Kas ei olnud ta kõik oma mehe heaks ohverdanud? Mis sellest, et sellest ohvrist abi ega päästmist ei tulnud. Ohver oli aga armastaja südame sunnil toodud ja sellega oli kõik õigeks mõistetud.

Raskemad ajad olid ees. Niisugustest tühjadest asjadest, nagu keelepeks Maali ja Annuse vahekorra kohta, ja muudest säärastest asjadest hoolisid nad väga vähe.

Kinnitatud kirja teel teatas Annus, et ta poole aasta pärast obligatsioonivõlga kätte tahab saada. Mis teha? Nii suurt summat, kaht ja poolt tuhandet, ei olnud Villemil kusagilt võtta. Ta ei vastanud midagi, ta jäi ootama, tulgu mis tuleb. Ja mis ikka tulla võibki? Kõige pahemal juhul kihutatakse ta Vahesaarelt välja. Oh, see äraneetud isatalu! See on tema elu põhjani rikkunud! Mis oleks tal ilma selleta viga olnud elada! Tal oli jõud ja tervis käes, ta võis tööd teha. Ta oleks enesele selle ajaga juba natuke varandustki võinud koguda. Nüüd on ta neljakümnendate aastate peal, mingit varandust ei ole hinge taga, mitte kõige vähemat. Olgu äraneetud see armastus isakoha vastu!

Nüüd, kui kõik allamäge minemas, lõi Villem käega ja otsustas kõigile, kellele veel võlgu oli, välja maksta.

Ta müüs ühe hobuse, müüs õhvakesed ja ühe lehma, müüs enama jao vilja. Kui pärast seda ema matus tuli, siis ei olnud ime, kui selleks raha puudus ja kõige lihtsama puust kirstu järel ainult paar hobusekronu regedega „matuserongis" käisid.

Naabrid imestasid, miks Annus laseb Vahesaare talu nõnda hooletusse jätta. On ju temal obligatsioon ja selle abil võib ta Villemit takistada talu liikuvat vara müümast. Aga Annusel näis selleski asjas oma tagamõte olevat ja seda oli ta mõnele Saareküla peremeestest avaldanudki: on Vahesaare heas seisukorras, siis pakutakse selle eest suure krundi tõttu võib-olla üle

kolme-nelja tuhande. On see talu aga viletsal järjel, siis ei paku keegi kahte tuhandet viitsadagi, ja Vahesaare on kindlasti Annuse oma.

Villem elas seal nüüd oksjonit oodates, mis arvatavasti kevadel pidi sündima. Ta elas peost suhu, Maaliga kahekesi. Kaarel ja Miina olid endile juba võõrsil teenistust leidnud.

Villem ootas kevadet, et siis juba oksjonit ootamata isatalust lahkuda.

Ta ei häbenenud kedagi, käis sirgelt, pea püsti, vaenulik pilk silmades, ja häda sellele, kes julges teda tema seisukorra pärast poole sõnagagi puudutada. Ta ei mõistnud enam nalja. Ta ei teretanud enam ühtegi Saareküla peremeest, las teretavad teda, kui tahavad, kui ei taha, ärgu teretagu. See oli vaeseks jäänud inimese uhkus, kes igalt poolt pilkamist, naeru, haavamist ja torkamist arvab kuulvat. Ainult ühe vastu oli ta hea ja südamlik — Maali vastu. Ainult Maali suutis oma mehe meeletuid tujusid rahuliku pilguga või mõne mõistliku sõnaga taltsutada, kuigi see igakord ruttu korda ei läinud, iseäranis kui Villem purjus oli. Seda tuli siiski harva ette. Niisugustel kordadel ähvardas Villem kõike maailma ära hävitada, tahtis hooned põlema süüdata, et Annus neid enesele ei saaks, või kippus Otsale, et seal hooneid ära põletada ja Annust maha lüüa.

Niisugustel kordadel oli Maalil vaeva, et oma mehe metsikut tuju vaigistada. Asi lõppes harilikult sellega, et Villem kummuli voodi peale laskis ja nuuksuma hakkas. Siis istus Maali tema kõrvale, pani käe tema pea peale ega lausunud sõnagi. Nii oli ka kõige parem, nii sai Villem oma suurt valu aeg-ajalt põhjani välja nutta.

„Tulgu nad!" oli Villem alati rusikat vibutades kohtupristavi peale mõeldes ütelnud, kes kohta tuleb üles kirjutama. Aga kohtupristav ei tulnudki. Asi sündis palju lihtsamalt: anti ainult teada, et Vahesaare talu sel ja sel kuupäeval mirovois oksjoni alla läheb, Annuse obligatsioonivõla pärast.

Nii siis, kevadeks ei maksa enam viljaseemet ega midagi muretseda. Hästi hooletu elu! Ja Villem elas nii

hooletult, kui mõistis. Oli ju tal viimane talv siin elada. Oh, see elu ei olnudki nii hooletu. Ei läinud ühtegi päeva mööda, kus ta mööda välju ja metsi nagu unes ümber poleks hulkunud. Vahel jäi ta nagu post seisma ja seisis kaua liikumatult. Mille peale ta küll mõtles? Mille muu peale kui oma isatalu peale, mille läbi tema elu raisku läinud. Miks ei või tema siin õnnelikult elada? Kes on süüdi, et tema siit lahkuma peab? Kus on õigus? Miks ei ole maailmas õigust? Võib-olla on ta siiski ise ka süüdi. Miks ei võtnud ta mõistlikku nõu õigel ajal kuulda ja ei müünud kohta ära? Ah, see rumal armastus sünnikoha vastu!

Inimene on ka loll, tühipaljas maalapike, ja sellest ei raatsi ta lahkuda! Kaotab selle juures terve oma varanduse ja eluõnne! Mis oleks tal viga mujal elada olnud, kui tal tuhat või paar tasku oleks jäänud! Ta häbenes omal ajal kohta müüa. Mis oleksid teised temast arvanud! Ta ei viitsi ega oska kohta pidada, see oleks olnud üldine otsus. Kurat võtku seda valehäbi ja lapselik-rumalat armastust kodukoha vastu! Teised lähevad Ameerikasse, elavad seal pool eluaega ja tulevad rikaste meestena tagasi. Mis neil siis viga siin elada! Mis aitab isatalu, kui temas nälgima peab!

Nii arutas Villem ja ootas kevadet. Vahest pakutakse rohkem, kui Annuse obligatsiooni võlg on, siis jääb temale veel natuke raha järele. Aga kaines tujus ei uskunud ta seda isegi. Kes pakub niisuguse laastatud koha eest midagi! Kõik jämedamad puud olid maha raiutud ja ära müüdud. Kuused, mis noore metsa seas kasvasid, olid jõuluks linna viidud, sel kombel ei pruukinud jõulu ajal koguni näljas olla. Kõik oli müüdud, mida müüa tohtis. See oli nüüd „armas" isatalu! Näljasele ei ole midagi armas, armastusest võib ainult täis kõht kõnelda, või lootus täie kõhu peale.

Kevadeks ei jõudnud Annus siiski veel nõnda kaugele, et Villemi välja oleks võinud lasta tõsta. Aga Villem otsustas Vahesaarelt lahkuda enne väljatõstmist, see tähendab, väljaajamist ootamata.

Veel lõi küll ajuti uneta öödel temas tume lootusesädemekene loitma, vahest ei võetagi kohta käest ära, vahest leiab kohus, et see kõik on lausa ülekohus, ja

ei luba kohta oksjoni teel ära müüa, vaid jätab Villemile?

See oli aga unistus, vaevatud peaaju katse alatise meeleheitmise vastu troosti leida. Muidugi kadus see naljakas lootus kohe jälle. Ei tule ju ometi kohus kellegi südamesse vaatama, vaid talitab õ i g u s e ja s e a d u s e järele. Õigus ja seadus! Villem võis selle üle naerda. Kui karvaväärtki õigust maailmas oleks ja kui õigus igaühele sünniks, kes võtaks siis tema käest koha ära? Kes oleks siis julgenud tema naist rüvetada!

Ja Villem kiristab voodis lamades hambaid ning oigab. Maali ärkab hirmunult üles ja küsib, mis tal viga on. Oh, viga ei ole ju mingisugust! Mis tal viga peaks olema!

Talu oli lage ja tühi. Kõik oli müüdud, mida müüa tohtis, ei olnud enam midagi, mida rahaks oleks tohtinud teha, nälg hakkas peremeest ja perenaist vaevama.

Annus saatis sulase Villemi juurde ja tegi ettepaneku: et Villem ise põldusid enam harida ega seemendada õieti ei jõua, siis on Annus valmis seda tegema. Koht läheb nagunii tema kätte. Villem võib Vahesaarele töölisena elama jääda, kõige naisega . . .

Villem kihutas sulase sõimates minema.

Maa kuivas ära ja pikkamisi hakkas noor rohi tärkama, nagu igal kevadel. Nagu igal kevadel hakkas rohi haljendama. Noor kasemets muutus pruuniks ja päikesepaistelistel õhtupooltel kostis seal sadandete lindude ühine laul, siristamine ja sädistamine. Kuidas see kõik igal kevadel nagu uut elu Villemi südamesse oli valanud! Ka nüüd kuulas ta lindude laulu, kuulas õue peal seistes tundide kaupa, ja pisarad tulid silma. Ta pühkis need ruttu käega ära, et Maali ei näeks, ja Maali pühkis ka salaja pisaraid, et Villem ei näeks.

Varsti hakkas mets haljendama, heinamaad kirendasid lilledest. Villem ei hakanud põldusid harima. Ta arvas selle mõttetu olevat. See oleks olnud töötamine Annuse kasuks.

Ta ei püsinud aga päeval kodus olema, kõndis kärsimatult ümber väljade, seisatas vahetevahel ja kõndis siis jälle.

Maali julges kord õrnalt Villemile äraminekut meelde tuletada, sest tarvis olla teenida ... pealegi olla tema, Maali, vist käima peal ...

Kui välk käis see Villemist läbi. Seda ka veel! Nüüd oleks talle enam kui kunagi varemini kindlat kohta ja sissetulekut tarvis. Kuhu paneb ta nüüd oma naise? Ta ei lausunud sõnagi, jalad jäid tal nõrgaks, ta katsus kõrvale pöörata ja pisaraid tagasi hoida, aga ei suutnud enam. Ta langes aias põõsaste vahel Maali ette põlvili ja palus nuttes andeks, palus andeks, et ta Maali nõnda õnnetuks teinud, õnnetuks kerjuseks ... Maali langes tema kõrvale, silitas mehe hõredaks jäänud juukseid ja kastis neid oma pisaratega. Tema peaks andeks paluma. Ja nad vaatasid teineteise kahvatanud, sisselangenud palgeisse, kust pisarad alla veeresid. Nagu varjud olid nad mõlemad, aga kõvasti võtsid nad teineteise ümbert kinni ja tõotasid sõnalausumata endist truudusevannet. Jah, nad tahavad teineteist surmani toetada, need kaks õnnetut inimest, keda õnnetus kindlamini ühendanud, kui õnn ühendada suudab.

Ja Villem tõotas oma naise eest hoolitseda, kõigest jõust töötada ja edaspidi mõistlikult elada.

Öösiti vaevas teda aga saatanlik mõte: hooned põlema pista või Annus maha lüüa. Oh, ta kartis isegi niisuguseid mõtteid ja kihutas nad kõigest jõust eemale.

Jah, tarvis oli siit ära minna. Aga kuhu? Maali oli ka selle peale juba mõelnud.

Ta pani ette „esiteks" popsitoa juurde elama asuda, „kuni midagi paremat" leidub. Nii alandav, kui see Villemile ka oli, ta pidi sellega leppima. Oh, nüüd oli paljugi endist uhkust temast kadunud, ja mis jäänud, see kaob vist ka varsti, kui ta võõraid hakkab teenima. Ja tal oli otsus kindel varsti kusagil teenistust otsida.

Ometi viimaks tuli teade, mida Villem kaua salajase lootusega oodanud, et seda ei tulegi: koht oli oksjoni teel ära müüdud. Ei ole pakkujaid peale Annuse olnud, nii et Vahesaare läinud ikkagi tema kätte.

Nii siis, nüüd on ometi kord kõik selge.

Veel käis Villem korra ümber oma väljade, käis korra noores metsas, mis juba roheline oli. Oma kätega oleks ta kõike kinni hoidnud, kõik sülle haaranud ja

siit ära viinud, kõik kohad ühes noorepõlve mälestustega.

Ta laskus põõsaste vahele kummuli, suudles noort rohtu ja maamulda, oma isatalu maa mulda ja kastis seda oma pisaratega. Ta kutsus taevast ja jumalat appi, et need õigust teeksid, et need ei laseks ülekohut sündida. Ta palus, et jumal imeteo laseks sündida, misläbi tal võimalikuks saaks isakoha peale jääda. Aga imetegu ei sündinud, imetegude aeg oli ammu ja igaveseks möödas, seda teadis Villem isegi.

See oli maikuu õhtul, kui Villem viimaks Maalile järele andis ja valmis oli Vahesaarelt lahkuma. Ta oli nõnda kaua oodata tahtnud, kuni teda kohtulikult välja tõstetakse. Siin töötamist pidas ta mõttetuks. Siit kuhugi tööle käima ei tahtnud ta hakata. Kui inetu see oleks, Vahesaare peremees käib teiste juures mõnda kopikat teenimas!

Maali palved olid viimaks mõjunud: ilusal maikuu õhtul koguti kõik kraam kokku ja hakati välja kolima. Oh, seda kraami ei olnud ju kuigi palju! See mahtus lahedasti popsi vankri peale. Hooldajad olid kindla ja selge sõnaga keelanud siit midagi eluta või elavast inventarist kaasa võtta peale toakraami, riiete ja söögiasjade. Nad läksid kraamikoorma järel minema, kummalgi komps käeotsas.

Päike hakkas veerema ja punetas läbi noore metsa. Hoonete suured varjud ulatasid üle välja.

Silmapilgu seisatasid minejad õue peal ja lasksid kärmesti pilgud üle õlekatuste ja hallide seinte käia. Siis pöördusid mõlemad näod kõrvale ja Villem ütles tasakesi:

„Lähme!"

Mõlemad tundsid südames valu, vahtisid maha ja äigasid aeg-ajalt kärmesti ning poolsalaja käega üle näo.

Kui nad aga üle välja alla heinamaa äärde olid jõudnud ja Villem pääsukesesilmadega ja kullerkuppudega ehitud noort heina kahel pool teerada nägi, ei suutnud ta edasi minna, pöördus vähe kõrvale ja istus maha.

Siin oli ta lapsepõlves igal kevadel väherdanud, jooksnud, liblikaid taga ajanud ja lillesid korjanud, siit

oli ta noormehena popsitoa juurde minnes Maalile värskeid lillesid noppinud.

Nüüd silmas ta läbi pisarate, et ka Maali enese kõrvalt pääsukesesilmi noppis. Oh, ta oli küllalt õrnatundeline, et Villemit tema valus mitte eksitada. Ta aimas, mis mees sel silmapilgul üle elab. Aeglaselt seadis ta pääsusilmad väikeseks kimbuks, pani ühe kullerkupu keskele ja mõned rohelised piibelehed ümber.

Villemi silmist veeresid aga pisarad ikka sagedamini üle aukuvajunud põskede alla ja kramplikud tõmbused käisid läbi kehast. Sõna lausumata pani Maali pahema käe tema õla peale, võttis taskust kulunud puhta rätiku, pühkis sellega mehe ja enese palgeid ning vaatles rüpes olevat lillekimbukest. Nagu kerjused peavad nad siit lahkuma, kummalgi kompsukene kaasas, aga väikese kimbukese lilli võivad nad siit veel kaasa võtta!

Ei olnud kummalgi sõna teisele troostiks ütelda. Mis ootab neid ees?

Taevas punetas õhtu pool seljandiku taga, hommiku pool aga hakkas mets nende ees mustendama ja taevas oli tume. Sinnapoole viis nende tee.

Oh, nad istusid seal kui õnnelik armastajapaar, kes ei märka, et õhk läheb jahedaks ja kaste teeb rohu niiskeks. Seal nad istusid teineteise kõrval, hoidsid teineteise ümbert kinni ja vaatlesid pisaratest märga lillekimpu. Selle annetab õnnelik naine oma armsamale mälestuseks.

„Sul hakkab külm," ütles Maali õrnalt.

Villem nuuksus ja laskis pea naise rinnale vajuda.

„Mina olen sind õnnetusse tõuganud, anna mulle andeks," palus mees.

„Ära räägi nõnda, ma tahan kõik ära kannatada, ole aga sina mulle hea," vastas Maali ja silitas mehe palgeid.

„Ma püüan sinu heaks teha, mis jõuan, sellegi jõunatukesega, mis isatalu mulle järele jätnud . . ."

Ta lõi silmad üles eemal mustendavate isatalu hoonete peale ja järsku ärkas tas jälle viha.

„Neetud rumal armastus maalapikese vastu, mida isataluks ja kodukohaks nimetatakse! See on minust kerjuse teinud! Sellepärast pean nüüd kerjama minema, et

sellest küünte ja hammastega kinni hoidsin! Ole sa ära neetud!"

Ja Villem näitas rusikat sinnapoole, kus punetava taeva peal majade nurgelised äärjooned mustendasid.

Siis aga vajus käsi jõuetult alla, pea langes Maali sülle ja suur mees nuttis ja nuuksus kui laps.

Viimaks lõppesid pisarad. Tuim valu rinnus, tõusid mõlemad üles, võtsid kompsud käe otsa ning läksid edasi. Õrnalt toetas Maali meest. Kumbki ei rääkinud enam sõnagi. Villem hoidis lillekimpu õrnalt käes ja vaatas tumedalt ees mustendava metsa ja halli taeva poole.

Vaikides läksid nad edasi, tumedale tulevikule vastu, mis oli hall nagu öö.

XXI

Mürina ja kolinaga veeres puutelgedega vankriloks õhtu hämarikus popsi õue, hobusekronu jäi lõõtsutades seisma ja Villem hakkas vandudes vankrilt maha ronima. Maali jooksis lahtiste juustega juurde ja avitas tuikuja jalad ohjadest välja päästa.

„Tule sisse, Villem, sa oled väsinud. Küll ma võtan ise hobuse eest lahti."

„Mina väsinud? ... Tahad ütelda, et ma purjus olen? Aah? ... Olen ma purjus? ..."

Villem tuikus ja pidi kukkuma, sai aga veel õigel ajal redelipeelest kinni haarata.

„Tule'nd sisse, sa oled väsinud," ajas Maali peale ja võttis Villemi käest kinni.

„Need kuradid süütavad seal jaanituld põlema! Aga ma ei lase neid seda teha! Oodake, te võllaroad!"

Villem raputas metsa poole ähvardades rusikat. Seal välkus punane tulukene aeg-ajalt läbi hämaruses mustendava metsa ladva.

„Kurat, ma ise tahan seal veel täna jaanituld teha!"

„Tule nüüd sisse, mis sa mässad! Oled natuke purjus," rääkis naine meelitavalt, meest toa poole tõmmates. „Tule sisse ja heida pikali, pikk päev, sa oled väsinud."

„Ära'nd ikka, et olen purjus! Julged seda mulle ütelda! Või siis sina hakkad ka arvama, et ma joodik olen, oma isatalu ära olen joonud ja prassinud? Egas see muidu nende käes ei oleks, kes seal nüüd joovad ja lakuvad! Või sina kuradi . . ."

Villem avas suu inetu sõimusõna ütlemiseks, jättis selle siiski tegemata, kiristas ainult hambaid ja väristas naise nina all ähvardavalt rusikat.

Ta tuikus ja kirus:

„Täna tahan neile kõigile veel näidata, kes minu paljaks on röövinud, kes minult isatalu ära võtnud, minust kerjuse teinud! Täna tahan ma nendega rehknudi ära õiendada."

Ta tõmbas end naise käest lahti ja läks vandudes, vaarudes ja rusikatega vehkides õuevärava poole.

Vana pops oli kära kuuldes toast välja tulnud.

„Ää n'd jända, Villem, tule parem sisse," manitses ta. „Oled väsinud, heida puhkama."

Aga Villem oli juba värava lahti kiskunud ja ruttas otse üle haljendava välja, komistades, kukkudes ja jälle üles tõustes.

„Näe, kus kuramus, jookseb otse odrast läbi! No kas tal oma aru peas on!" pahandas pops. „Hobune märg kui vesi. Lõõtsutab kui lõhki minemas! Anna niisugusele veel teinekord hobust . . . Maali, jookse talle järele, ei tea, mis veel purjus peaga ära teeb või kuhu läheb."

Odrapõllust üle metsa äärde jõudes komistas Villem jälle ja kukkus kummuli maha. Maali jõudis talle järele.

„Said sa haiget, Villem?" küsis ta õrnalt ja aitas mehe istukile.

„Ma neile kuraditele näitan!" karjus Villem ja vibutas rusikat metsa poole.

„Jäta nüüd, Villem, sa oled alati mõistlik ja arusaaja inimene olnud, ja nüüd . . . Mõtle, mis sa teha tahad . . . Egas nemad! . . ."

„Või egas nemad? Kes siis?" küsis Villem, kui ta jälle jalul oli.

„Kes . . .? Ei keegi!" vastas naine õlgu kehitades ja meest toetades. „Talu läks oksjoni alla . . . igaüks võis osta, kes tahtis."

„Aga kes on selles süüdi, et talu oksjoni alla läks? Kas mina või?"

„Keegi ei ole süüdi," vastas naine ja hakkas Villemi käevarrest kõvasti kinni.

„Mis sa niisugust lära a'ad: keegi ei ole süüdi! Talu võetakse mul jumalamuidu käest ära, ja keegi ei ole süüdi?"

Villemi viha tõusis uue hooga. „See kuradi Annus, ma talle näitan! Tema käes on mu isatalu! Kavala kauba ja petise tööga kiskus ta selle minu käest..."

Ta tõmbas end naise käest lahti ja jooksis läbi lepiku, nii et oksad pragisesid.

Maali jooksis talle nuttes järele.

Välja äärde jõudes jäi Villem seisma. Mõnisada sammu tema ees, künka kohal, taeva all käisid tulekeeled limpsides mustast tünnist välja. All liikusid tumedad kogud, harmoonikal mängiti lõbusat lugu. Vahel sekka kostis huikamine, kilkamine, kiljumine, mõne noormehe ülemeelik hirnumine ja naer.

Villem peatas ainult pilguks, siis tõmbas ta käe naise käest lahti ja pani jooksma, ilma et sõnagi oleks lausunud.

Läbi halli, kastese kaeravälja jooksis ta otse jaanitule poole, mis põles tema endise kodu õue taga künkal lati otsas. Naine ruttas silmi pühkides ja ägades järele.

„Jätke, saatanad, oma pillerkaar! Küll ma teile kuraditele näitan! Mina olen siin peremees! See on minu kodukoht! Mina ise pean siin täna jaanituld! Käige kus kurat kõige oma peremehega!"

Harmoonika tantsulugu nagu lõigati pooleks ja tantsijad jäid seisma. „Kes see on? Mis see tähendab?"

„Käige minema! Mina olen siin mitukümmend aastat jaanituld teinud, mina võin ka täna teha! See on minu plats ja krunt!"

„Kurat, see o jo Villem," ütles üks poistest. „Mis ta siin jandab! Molu täis võtnud ja tuleb kandali tegema... Katsu, et ise minekut teed, sind ei ole keegi siia kutsunud..."

„Ma sulle näitan!" käratas Villem kõneleja poole karates. Too kadus teiste sekka.

„Ma näitan, kuidas jaanituld tehakse!"

Villem kargas lati juurde ja raputas seda kõigest jõust.

„Tuli kukub maha! ... Hoidke alt! ... Kutsuge peremees siia ... Ärge laske ... Villem on hulluks läinud, kutsuge Annus siia! ..." hüüti läbisegi. Kõik taganesid eemale ja vaatasid üles.

Tuletukid ja hõõguvad söed lendasid alla, riivasid Villemi mütsi äärt ja õlgu, aga ta ei pannud seda tähelegi, vaid raputas veel kõvemini.

Tünnist kees sädemetevihma taeva alla.

„Kutsuge perem ..." Aga sõna jäi ütleja suus pooleli, latt praksatas ülevalt otsast ja tünn langes viltu. Tunglad ja söed kukkusid maha. Kõik jooksid eemale.

Villem raputas veel paar korda, siis langes lati ots tünniga vuhinal läbi õhu ja kukkus prantsatades vastu maad Villemi jalgade ette. Tuliste sädemete vihm lendas kõrgele ja tukid veeresid mööda maad laiali. Naised kiljusid.

Selle peale kõlas tume mütsak ja Villem langes käpuli. Raske rusikahoop oli talle ootamatult kuklasse tulnud.

„Kurat!" pomises ta, ajas ennast põlvili ja siis püsti. „Aah, sina, Annus!" ütles ta ümber pöördudes. „Tere tulemast, küll ma sulle kura ..." Ja jälle langes ta tumeda mütsaka järele käpuli. Viha aitas teda aga ruttu üles tõusta, ja nüüd kuuldi natuke aega ainult mütsusid ja lopsusid, just nagu oleksid rautamata hobused tallis teineteist kapjadega tagunud. Jälle kukkus Villem käpuli, aga nüüd tõusis ta nagu haavatud metsloom vihase urinaga üles. Raske kivi oli tal käes. Ta tõstis selle ja virutas Annusele otse vastu pead.

Oh, see hoop käis kõikide luust ja lihast läbi, naised karjatasid, Annus ägas rinna põhjast ja kukkus maha.

„Nüüd oleme tasa, sina kuradi ..." ja Villem näitas talle veel rusikat. „See on sulle paras! ... Maali ... See oli talle paras ..."

Aga Villemi sõnu ei olnud enam kära seas võimalik kuulda. Kõik jooksid läbisegi ja hädaldasid ... „Surnuks lõi! ... Pea lõi lõhki ... Võtke ta kinni, ta on hull! ... Ta tapab kõik ära! ..."

Juba olid mehed Villemi kinni haaranud. „Tooge nööri ... tooge õuest ohjad! Seome tal käed kinni ..."

„Siduge, aga tema ei pidanud ka siin elama! ... Oleme tasa ..." ägas Villem.

Mehed kandsid peremehe õue. Naised läksid hirmunult sosistades järele.

Villem viidi ka ühes. Maali käis nuttes tema kõrval.

Jaanituli oli kustunud. Õhtupoolne taevas kumas punases ehas, eemalt rukkiväljalt kostis ühetooniline räägu hääl ja vana kähar kask mäekingul kahises vahetevahel tasa.

Villem mõisteti viieks aastaks vangiroodu. Karistuse kergenduse tõi talle purjus pea, kaklus, Annuse löök esimesena ...

Kuidas ka Maali oma mehe teo pärast ei ahastanud, salajas tundis ta kahjurõõmu: tema häbistajale oli kätte makstud.

TAAVET SOOVERE
ELU JA SURM

*

EESSÕNA ESIMESELE TRÜKILE

Taavet Soovere kurvanäoline kuju ilmus minu silme ette viimaseil aastail enne Esimest maailmasõda. Fikseerisin ta paberile esialgselt aastail 1914—1915.

Maailmasõja kaasas käiv hingeline ja vaimne murrang oli siis juba mõjule pääsenud. Inimene kisti oma isiklike murede ja rõõmude juurest rahvaste ja inimkonna saatust kaasa elama; kutsuti oma saatuse sepitsemiselt rahvaste ja inimkonna saatust kujundama; kutsuti oma hinge kallal nokitsemiselt ühiskonna ja inimkonna suuri küsimusi otsustama ja „maailmamuret" muretsema.

Selle murrangu tagajärjel, mida teatud mõõdul igaüks meist kaasa tegi, jäi mulle Taavet Soovere kuju ikka võõramaks ja oli juba 1915. a. nii kauge, et selle teose segaste tunnetega enne lõplikku ümbertöötamist kõrvale panin ja kohasemat meeleolu viimistlemiseks ootama jäin.

Ma ei ütle, et see kohasem aeg nüüd oleks tulnud, aga pean tarvilikuks oma seniste ilmumata ilukirjanduslike teoste saatust nii või teisiti otsustada. Sellepärast ilmub „Taavet Soovere" nüüd, ligi kümme aastat pärast tema tekkimist.

Vist tundub see traagikoomiline kuju praegusel ajal lugejale sama kummalisena kui kirjanikule eneselegi, aga ta saab ehk eluõiguse teiste meie kirjanduse kujude hulgas selle tõttu, et tal omapärasus ei puudu ja et ta üht eesti inimese iseloomu külge esile katsub tõsta.

Tallinnas, 1922.

Mait Metsanurk.

Üks kauge huige käis läbi suveöö, julge ja võimas.

Nagu oleks keegi kõrgele mäetipule jõudnud ja sealt, kuhu seni ainult linnud maha laskunud, uhkelt alla vaadates kogu maailma võidukalt enese järele üles hüüdnud.

See äratas Taaveti kui sarve hääl uinuva sõjamehe ja andis tema mõtteile äkilise tõuke. Ta kargas aia niiskelt rohult üles ja tõstis parema käe tähtis taeva poole, nagu vastuseks, et valmis on võitluseks.

Nii seisis ta keset aeda, õunapuie vahel, ülespoole sirutatud käega, mustavast lehestikust piiratud, taeva sügavusse vahtides, mille kahvatu põhi oli hõreda hõbedase liivaga külvatud.

See huige kaugel, salapärases hämaruses magava metsa ja halli udu all uinuva soo taga oli kui märguanne, mis ära käskis kustutada meelest kurva kujutluste rea ja uue kangastuse ilusaist tulevikupildest silme ette tõmbas.

Nagu pühitud olid meelest viimaste päevade ärevad elamused, isa matused, ja kõrvust kadus lahkumislaulude kaeblik kaja.

Siit algas uus ajajärk, ja käsi taeva poole sirutatud, silmad tähtisse kiindunud, andis Taavet tõotuse seda elu elada teisiti kui kõik need teised tema ümber, keda ta tundis.

Ta istus rohule ja andus unistustele ilusast tulevikust. Ei midagi suurt ei taha ta olla.

Ei taha ta end suureks ja laiaks teha nagu need kihelkonna rikkad ja tähtsad. Ega kuulsaks saada nagu need

ümbruskonna kaklejad, räuskajad, lakardid ja kalkarid. Ei taha ta tungida ette ei kirikus, vallamajas, koosolekuil, pidudel ega pulmadel.

Koolis oleks ta olnud esimene kõigis asjus, maha arvatud vallatused ja kaklemised. Aga ta oli siis nagu nüüdki, liiga tagasihoidlik.

Teda ei olegi esiti ümbruskonna silmis. Aasta läheb mööda, keegi ei nimeta tema nime, kaks aastat läheb mööda, keegi ei kõnele temast.

Aga juba on ta mitmel südames, salajas hindab teda mõnigi naabritest, salajas austavad teda valla peremehed, salajas unistavad temast ümbruskonna neiud, ja rikkamad isad ihaldavad teda enesele väimeheks.

Siis nimetab juhuslikult keegi peremeestest, kui need kõrtsi tagatoas õllekannu juures istuvad, tema nime.

„Taavet Soovere? ... Ei noh, mis teil tema kohta ütelda! ... Mina ei luba temast halvasti rääkida!"

„Kes kõneleb temast halba?"

„Ta ei joo ega laku nagu meie, sellepärast ei või me teda ometi laita! Pealegi et ta on veel noor mees!"

„Pange tähele, Taavetist saab kord esimene mees vallas! ... Ma olen küll natuke purjus, aga pange minu sõnu siiski tähele."

„Näe, järgmisel korral valime ta ehk vallavanemaks!"

„Selleks on ta liiga peenike ja kõhetu, justkui oavars."

„Sa arvad, et vallavanem nii paks ja nuumatud peab olema kui sina!"

Aga kainegi peaga kõnelevad nad temast, austuse ja imetluse ilme näol. Nad häbenevad isegi, et varemini mõnikord temast muiates rääkinud. Nad imestavad isegi, kuidas nad teda enne pole tähele pannud.

Ta hakkab tööle oma isatalus nagu viimane sulane, et Sooverest eeskuju teha kogu kihelkonnale. Ta keeldub kõigest sellest, mis need peremehed enestele lubavad, aga selle eest elatakse Sooverel teistsugust elu kui üheski teises talus.

Ta võtab appi kõik uuema aja abinõud, millest seni lehtis ja raamatuis lugenud, mille vastu neil vanamoodi peremeestel on ebausklik vaen.

Las tulevad mõne aasta pärast ja vaatavad tema põlde, kus viljakõrs pea raskuse all kunstsõnnikuga rammutuse tagajärjel paindub; tema heinamaid, mis siledad kui kaleviga kaetud; tema elumaja, täis vaimset õhku kui õpetaja häärbergi, ja lauta, mis puhas kui kirik.

Las tulevad ja näevad seda, mida nad teostamatult ei usu! Siis vaatavad nad austusega tema otsa ja ütlevad: „Õpeta ja juhata meid, Soovere Taavet, et me oma elu nõnda võiksime seada kui sina!"

Ta on valmis neid heameelega juhatama. Aga kõige esiti noomib ta neid südame kanguse, hariduse- ja uuendusevastase meele ja kõrkuse pärast. Nad peavad kõiki, ka vaeseid sulaseid, tüdrukuid ja popse oma vendadeks ja õdedeks pidama, mitte oma rikkusega uhkustama!

Paaril korral on ta koolimajas pidu puhul kõigist neist asjust juba kõnelnud, aga nad ei ole teda seni kuulamagi tulnud.

Aga ta unustab selle ja tasub nende endist kõrkust ja ülbust kõige suurema lahkusega.

Ta viib nad päikesepaistelisel pühapäeval põllule, kus vägeva rukki ja tõu vahelt neid nähagi ei ole, seletab, kuhu superfosfaati külvanud, kuhu toomasjahu, kuhu kainiiti, kuhu kaalisoola, ja mispoolest need kõik laudasõnnikust paremad on; temal pole tarviski nende väärtusest rääkida, iga kunstsõnnik räägib ise enese eest lopsaka vilja näol.

Põldude vahelt jõuavad nad heinamaa äärde, mis kui rohelise kaleviga kaetud ja harvad kased ehteks peale tipitud. Niisugune peab heinamaa olema, siis toob ta midagi sisse! Muidugi ei saa vanamoodi abinõudega heinamaad niisuguseks; peab põllutöö kirjandust lugema, koosolekutel käima, kus õpetlikke kõnesid peetakse, ja kõige uuemaid heinamaa paranduse viisisid igakülgselt tundma õppima.

Siis viib ta imestusest ja austusest vaikseks jäänud peremehed oma karja juurde, mis lepiku ääres krappide ja kellade kõlisedes vaikselt sööb. See ei ole kirju kari, nagu harilikult taludes; on ainult puhtast tõust loomad. Ta on enesele prooviks mitu tõugu muretse-

nud, teistele soovitab ta nimelt maakarja, mida ajakirjanduseski väga kiidetakse.

Kui neile põllud, kariloomad, tööriistad ja masinad, aidad ja laudad näidatud, viib ta nad tuppa, mis nii puhas, et nad põrandale sülitadagi ei julge. Seal võtab neid perenaine lahkesti vastu. Sügavasti kummardavad nad peeneis, aga lihtsais rõivis ilusale naisele, Kolliotsa sauna Viisale, ja südames on neil häbi, et nad varemini Taaveti ja Viisa suhete üle irvitanud. Viisa ei tuleta pilgugagi endist ülekohut meelde ja nad peavad iseeneseis tunnistama, et ühestki peretütrest Taavet mõistlikumat naist poleks saanud.

Need vanad raskes töös ja rühkimises paatunud hinged tunnevad siin kaunis vaimses õhkkonnas isesugust argust ja vaatavad pelglikult ümber. Kui julgesti nad muidu naabri tahakambri astuvad, kus värskelt määritud hobuseriistad täitast lõhnavad, prussakad pragunenud krohviga seintel rändavad, kus porisele põrandale sülitada ja saapatallaga laiali hõõruda võib. Tema lumivalgeil või moodsa lillelise paberiga löödud seintel ripuvad tähtsate meeste pildid ja kunstnikkude maalid. Suur riiul on ülevalt alla raamatuid ja ajakirju täis; siis veel teaduslikud tööd. Nurgas laual on kõige uuemad ajakirjad ja värskemad kirjanduslikud tooted; teisel laual, tema suurel kirjutuslaual, igasugused paberid ja vihud, ühed arvete jaoks, teised igasuguste märkuste tarvis, kolmandasse kirjutab ta aeg-ajalt ise mõne mõtte või luuletuse. Harmooniumi peal on viiul ja noodid . . .

Siin ei ole Taavet üksinda, siin on tal kõik need raamatud, noodid ja mänguriistad seltsilisteks, ja nende kõigi ees tunnevad valla rikkamad ja uhkemad peremehed austust ja salakartustki.

Aga siis toob perenaine kohvi lauale ja ütleb mõne julgustav-lahke sõna. Õhtune päike paistab aknast sisse ja värvib need päevitanud ja tuuldunud näod punase vase karvaliseks.

Kohv on joodud, aga mehed ei raatsi veel lahkuda. Neil on siin hea olla.

Nad tahaksid öelda midagi ilusat, aga sõnu on neil raske leida, nad naeratavad ainult lahke peremehe ja kena perenaise sõnadele vastuseks.

Jutt kaldub kodu peale, kuidas seda ilusaks teha, nii et see pärast rasket päevatööd vaimse elu elamiseks sünnis oleks. Siin annavad nad perenaisega mõlemad näpunäiteid. Räägitakse veel seltsielust, muusikast, kirjandusest . . .

Nüüd hakkavad need inimesed märkama, missugune vahe on tema ja nende vahel. Nad naersid enne, et tema mitut ajalehte luges, peale selle veel igasuguseid raamatuid; et ta laulu ja muusikat armastas, näitemängu ja laulukoori juhatas. Nüüd saavad nad aru ilma seletamata kõige selle väärtusest. Nad on kui vilus kasvanud taimed; nüüd on nad korraga päikesepaistele sattunud ja pööravad oma latvu elustava ning soojendava valguse allika poole. Tal ei ole tarvis palju sõnu teha, ta valgustab ja soojendab vaikideski.

Toas lööb hämaraks, päike on veeremas, kõrgete kaskede ladvad veretavad veel.

On vaikne kui metsas videviku tunnil, kui vanad puud mõtteisse vajunud.

Siis astub sulane Peeter sisse, natuke laisalt, nagu see tema tüsedale kogule kohane, ja teretab pead nikutades; Roosi ja karjatüdruk Krõõt pühapäeva-rõivis poevad tema selja taga häbelikult kambrisse.

Taavet kogub nad harmooniumi ümber, võtab klahvidel mõned helid, annab kerge käeliigutusega märku, ja läbi akna lendavad lained õhtusse vaikusse:

„Kus Põhjalahe kohiseb,
Ta kaldal ilu õilmitseb, —
Seal on mu kallis kodumaa,
Tast ei või iial lahkuda . . ."

Peremeeste näod on imestuse ning liigutuse ilmes kivinenud ja pilk viibib nõiutult tema peal. Salaja pühib mõni neist auväärseist mehist käisega üle näo ja kodu poole minnes mõtleb igaüks neist iseeneses:

Tõesti, siin maailmas on midagi ülemat kui raha ja leib!

Ei ole ühelgi neil enam kahtlust, keda lähemail vallavanema valimisil kogukonna etteotsa seada. Eks või ometi inimene, kes o m a elu eeskujulikult seadnud, ka valla asju teistest paremini ajada, mõtleb iga valija, ja

Pärtli Ott astub vabatahtlikult tema eest tagasi, peab isegi valimistel lühikese, vaikse, aga mõjuva kõne:

„Mina olen vana, minu aeg on mööda. Uue ajaga on uued nõudmised tärganud ja tarvidused, mida uuema aja mehed ja nooremad paremini mõistavad täita, kes ajakohase hariduse kõrgusel ja kelle silmaring laiem. Ma arvan, et kõikide soovi sellega välja ütlen, kui Soovere noort peremeest selle koha peale soovitan: temast kohasemat ja väärilisemat mina ei tea . . ."

Heakskiitmise kõmin kuuldub tõsiste meeste hulgas, nagu tasane kohin vanades mändides vaiksel tuulepuhangul: „Õige, väga õige! Nimelt Soovere Taavet! Kohasemat ei ole! Soovere Taavet!"

Siis alles näitab tema, et vallavanem mitte üksi paksu rahapungaga ja ööd kui päeva varandust kokkuajaja ahnitseja ei pruugi olla, kes põlgusega hariduse, laulu, muusika ja muude sääraste asjade peale vaatab.

Vallavanemaks saades juhatab ta nagu ennegi näitemängu ja laulukoori, on kõigi vastu endiselt lahke ja sõbralik.

Siis saavad nad näha, mis haritud vallavanema juhatusel teha võib.

Ta laseb uued koolimajad ehitada, tõstab kooliõpetajate palka, asutab raamatukogud; nõutab kõrtsi kinnipanekut ja seab vallamaksu asjas uue süsteemi sisse, nagu ajalehtedes soovitatud. Palju on ülesandeid, aga tema täidab need pikkamisi kõik, nii et vald üle terve maa kuulsaks saab . . . Siis asutab ta karskusseltsi, haridusseltsi, pritsimeesteseltsi, põllumeesteseltsi, rehepeksu-ühisuse ja ühispiimatalituse. Need viimased on küll ainult raha kokkuajamiseks, aga ta võib neis siiski kui haritum inimene juhtivat osa mängida, et nad hästi läheksid; muidu pühendab ta ennast enam haridushikule tegevusele ja vaimsete huvide tõstmisele.

Ja kuulsus Soovere talust ning tema koduvallast levineb üle maa, ligidalt ja kaugelt tulevad inimesed eeskujulikku majapidamist vaatama ja kogukonna asjaajamist õppima. Tulevad põllumeeste seltside liikmed, põllutöö-kursuste õpilased, tuleb ajalehe toimetaja, kirjutab terve Soovere talu ajaloo üles, lehes ilmub kirjeldus tema eeskujulikust talust, ilmub tema piltki . . .

Kes teab, kes julgeb mõeldagi ja kes mõistab meelestada lõpuni, kui ta kaua aega ühes sihis töötanud, kui kõik see inimeste kogu hoogu on sattunud ja võidu edasi püüab, üksteisest paremini, üksteisest ilusamini ja kõrgemini elada katsudes. Miks ei võta need inimesed tuld, kui neis alati eeskujuga, sõna ja teoga tahtmist ilusa elu järele õhutada!

Seal eemal, koolimaja lähedal Kõrgemäe talu maa peal on küngas, kust jaanituli igal suvel üle kihelkonna helgib ja laul kaugele üle väljade ja metsade kõlab.

Seal, ühel suvepüha õhtul oleks pidulik koosolek, jumalateenistus headuse, ilu ja õigluse jumalale. Kõik läänepoolne mäenõlv ja välimägi eemal on rahvast täis, pea pea küljes, liigub ja kohab tasa, nagu valminud rukis, kui tuulehoog sellest üle käib ja tasaseid laineid lööb.

Kõrgel mäel seisab tema laval, heledais suverõivais saledate neidude ees.

Kui pühalik vaikus all nõlvakul ja väljal maad võtnud, tõuseb ta käsi ja taeva poole lendlevad neitsilikud helid kui luigeparv.

Siis pöörab ta ümber ja avab oma suu ning kõneleb pidulistele ja vabastab nende hinged, mis kui vangis linnud maa peal abitult tiibu liigutanud, ja nad tõusevad üles sinna, kus igapäevasuse mured on kadunud, kus nad julgelt ja vabalt tiibu laotades lõpmatusse kaduda võivad, sinna, kuhu igatsus meid kõiki alati kutsub!

*

Taavet põgenes.

Poolsalaja hiilis ta tagakambrist välja. Oma pikka selga vimma tõmmates ruttas ta tänavat mööda alla, selle õkvust needes ja selja peal ema ning õe vaenulike pilkude torkimist tundes.

Nii oli ta alati koolimajasse proovile minnes kodust poolsalaja põgenenud, õe ja ema ees hirmu ja küla mõistlikumate inimeste ees häbi tundes. Nii oli ta laupäevaõhtuti ehale läinud, ikka hiilides, arglikult pagedes, nagu vaenlaste nooli tagant seljasse tungima tundes.

„Juba jookseb jälle! On see kellegi peremees!" urises Mari. Ema aga ohkas raskelt ja läkitas kaebusi jumala poole.

Taavet oli põgenedes tee käänakule jõudnud, kus metsa nurk teda varjas. Siin võis ta hinge tõmmata ja hoogu võtta suurest Pärtli talust, selle paksust ja kõrgist peremehest ja uhkest tütrest möödaminekuks.

Ta sammub sirgelt kui soldat paraadil Pärtlilt mööda. Ei vaata kõrvale, aga kuuleb veel sulast väljal nõõtavat. Õues on õhtuste talituste kära. Klaara käsutab tüdrukuid ja Ott vannub kedagi.

Kahtlemata näevad nad teda ja Ott ütleb:

„Näh, Taavet läheb juba lauluproovile — minu mehed alles väljal."

Ja Klaara lisab juurde:

„Tal plikad koolimajas ootamas."

Taavet pühib soonestiku põõsaste vahele jõudes otsalt higi.

Kõige raskem osa teekonnast on aga alles ees — sealpool soonestikku algab küla ja sellest viib tee läbi.

Seal lastakse tema peale paremalt ja pahemalt poolt pilkerahet sadada.

„Näh, Taavet läheb laulma ja kannelt mängima."

„Jookseb koolimajasse plikadega nalja heitma."

„Ega kuningas Taavetki seda ära põlanud."

„Eks laul ja muusik ole ilusad asjad, aga või nad leiba annavad."

„Ei tee täismees nendega tegemist."

„Taavet on enam laulumees kui peremees."

„Eks meil igaühel oleks kergem laulumees olla."

„Oleks veel, et tal laul üksi olema, aga tal veel näitemäng kah, ja siis veel kõiksugu raamatud ja ajalehed."

„Ainult narrid ja kergatsid jandavad nisukeste asjadega."

Nii arutavad küla jõukamad peremehed, nähes Taavetit koolimaja poole ruttamas.

*

Proovi oli tulnud ainult paar poisikest ja lonkur tüdruk. Teised noored olid suve ajal endile lõbusamat ajaviidet leidnud.

Taavet pöördus häbi tundes tagasi.

Kaks poisikest, lonkur tüdruk ja mina! kordas ta eneses.

Mööda põllupeenraid, lepikuradasid, talusid põigates, hiilis ta Kolliotsa sauna poole.

Sinna läks ta alati, kui tröösti kõige hädalisemalt tarvis oli.

Väikeses nõest lõhnavas saunakambrikeses istus Viisa veel lambivalgel laua ääres ja õmbles. Singer aina vurises ja pikad valged sõrmed seadsid siidi nõela alla.

Ta naeratas nagu alati lahkesti; aga Taavet leidis selles naeratuses ainult heatahtlikku pilget.

„Oled aga vara õhtul!" ütles neiu.

Taavet tõmbas kortsu kulmude vahele. Kui ta veel teaks, et ma juba koolimajas ka käisin!

„Pean ma siis poole ööni töötama?"

„Sina kui taluperemees võid vara õhtule jätta. Mina, vaene õmbleja, pean poole ööni töötama," ütles Viisa kibedust varjamata.

„Ei ole mingit mõtet ööd ja päevad rühmata! Ega me tööloomad ole."

„Ehk oleme kah. Maailma kord on juba niisuke, et tööd peab tegema sagedasti rohkem, kui tahame."

„Jätame need, kes p e a v a d ülearu tegema. Aga vaata neid rikkaid peremehi — just need rühmavad ööd ja päevad."

„Sellepärast on nad ka rikkad. Ja rikkus ei olegi halb asi."

„Lisa veel juurde, et selle eest saab kõike, nagu rikkad ise ütlevad!" salvas Taavet.

„Kõike vahest mitte, aga väga palju."

„Sa ei usu isegi, mis sa nüüd kõneled!" ütles Taavet pahandatult.

Viisa hakkas heasüdamlikult naerma.

„Kui see sind pahandab, siis räägime millestki muust."

Ta tõusis üles ja koristas õmblustöö.

Taavet vaatles ta tõmmukaskahvatuid põski, kaares pikki musti kulme, süstimusti juukseid ja heasüdamliku ilmega pikerikku nägu.

Eemal oli Taavetil kerge rikastest peretütardest unistada, siin aga, Viisa läheduses, ununesid nad kõik.

Väikeses aiakeses sauna ees sirelipõõsa all oli pink. Sinna istusid nad teineteise kõrvale ja Viisagi unustas silmapilguks oma mõistliku üleoleku.

Punasevöödilised kangastused pöördusid pikkamisi loodest põhja poole, lähedal rukkis saagis rääk ja külateelt kostis aeg-ajalt harmoonika, laul ja poiste ülemeelikud huiked. Aga see kõik oli neile siin nii kauge.

Korraga kuuldus värava nagin. Viisa ärkas esimesena, jäi kuulatama ja käskis Taavetil vait olla. Lõgistati ukse linki, kõneldi tasa, naerdi, siis lähenesid sammud.

Poisid kuuldi omavahel kõnelevat:

„Linnuke läinud vist sirelipõõsasse."

„Ole vait, muidu läheb veel lendu."

„Pole viga, küll kätte saame."

Kaks poissi seisid sirelipõõsa ees.

„Näh, näh, siin nagu kaks tükki teisi . . ."

„Siis laseme kaks jänest korraga."

„Priidik, anna tuld! Pli!"

Üks poistest lõi elektrilambi põlema.

„See ju Soovere Taavet! Vaata, vaata! Tal siin vist näitemängu proov! Pardonks!"

„Ehk o veel mõni osa, andke meile kah, me võime tola osa ja käredat osa mängida, mis aga härra resisöör käseb."

„Või hakkame laulu proovi? Ma tõmman ärmoonikuga kaasa."

Ja ta hakkas laulma harmoonikuga saates:

„Oi Viisake, oi linnuke,
Sinu teine-ga jalg oli tilluke . . ."

Viina hais mattis sireli lõhna, pillimees seisis harkis jalul nende ees, teine istus Viisa kõrvale ja katsus talle kätt piha ümber panna.

Taavet kargas üles, lükkas poisi eemale ja karjus:

„Kasige minema, kaabakad! Mis teil siin otsimist on! Kasige minema!"

Ta käed kobasid ümber, kas kusagilt midagi ei saaks löömiseks haarata.

Pillimees taganes vähe, aga teine virutas hoobi Taavetile rindu, nii et see mõne sammu tagasi tuikus ja siis röötsakile langes.

Viisa kargas vahele ja palus jumala nimel poisse ära minna.

„Läki peale," ütles pillimees, „kes enne veskil, sel eesõigus, ja ega me korda ootama taha jääda."

Ta astus ees ja teine tagant järele, mõlemad laulsid harmooniku saatel:

„Oi Viisake, oi linnuke,
Sinu teine-ga jalg oli tilluke . . ."

Taavet kippus poistele järele, aga Viisa võttis ta kätest kinni ja pani ta enese kõrvale istuma.

„Siin on võimatu elada! Siin on i n i m e s e l võimatu elada! Mina ei või siin elada! Elagu, kes tahab, kes nende sarnane, mina ei saa, mina ei või! . . ." karjus Taavet kähiseva häälega, rusikas kätega kedagi ähvardades.

*

Taavet oli enesele koduse laulukoori soetanud. Ta ise laulis tenorit, sulane Peeter bassi, karjatüdruk Krõõt tiiskanti, tüdruk Roosi alti. Kodus aga läksid proovid veel sagedamini nurja kui koolimajas. Äripäevaõhtuti oli ema ja õe ees häbi laulmisega jannata; laupäeva- ja pühapäevaõhtuti oli Peeter sagedasti purjus või ehale läinud, Roosi ei läbenud ka alati kodus istuda.

Sellest kodusest laulukoorist oli aga kära üle kihelkonna laiali läinud. Kellel teenijaist hea lauluhääl oli, sellele soovitati Sooverele minna — seal makstavat hääle järele palka.

Ühe laulu oli Taavet oma koorile siiski selgeks õpetanud, ja tänavu suvel olid nad kord laupäevaõhtul kaasiku all küla pool küljes laulmas käinud.

See pidi neid tuimi taluinimesi Taaveti arvates samuti liigutama kui teda ennast. Seni oli külateil aina har-

moonikat, poiste lorilaule ja harva metsast üksiku neiu leelutamist kuulda olnud. Nüüd aga korraga kostab metsast neljal häälel:

„Mägedelt alla, jõgedelt valla
Ruttavad merre vahused vood . . ."

See mõjub teisiti kui laul pidul, näitelaval. Seal ei ole kellelgi aega kuulata, maitsta, unistada ega mõtiskleda. Iseasi on laul õhtul metsas. Üksik noormees jääb külateele seisatama, kuulatab, vahib hõõguvasse loodetaevasse, tunneb igatsust armu ja surma järele ning pöörab teelt kõrvale, et täna öösel eksitamatult üksi olla.

Rikas peremees jääb rinnukile oma aia najale nõjatudes seisma, unustab rehkendused suvistest sissetulekutest, unustab mure vedruvankri pärast, millest juba uuemaid ja läikivamaid kirikuteel liikumas, unustab mure tütre pärast, kes vaesele poisile tahab minna, kuulatab, süda läheb pehmeks ja ta otsustab oma tütre vaesele poisile anda . . .

Võib olla, et see laul siin niisugust mõju avaldas. Kodus turtsus aga Mari, ema ohkas ja kihelkonnas hakati Taaveti üle hullemini nalja heitma.

Täna õhtul oli tal jälle korda läinud oma kodust koori koguda. Peeter istus truubi ääres pingil, puhas särk seljas, karvane rind paljas, valged püksid jalas. Ta hoidis suitsevat vilkat käes ja ümises sügava bassihäälega:

„Mägedelt alla,
Jõgedelt valla
Ruttavad merre va-hu-sed vo-od . . ."

Nagu kaljult kaljule hüpates läks ta edasi, käänas viimaks uhkelt alla ja kõmises kui oru põhjast:

„Vo-od . . ."

Roosi istus laua ääres, lahtine sitsjakk seljas, juuksed raskes patsis. Ta vaatas kohkunult laulja poole, kelle bass kui kõu kõmises, ja Krõõtki unustas noodi vahtimise.

Taaveti käed värisesid viiulit kastist välja võttes rõõmu pärast — täna tõotas proov korda minna.

„Jälle vint katki!" hüüdis ta siis vihaselt, küürutas lambi lähemale ja vaatas katkenud keelt.

„Eile alles panin peale! Just nagu lõigatud! Siit kohalt keskpaigast pealegi keel katki ei lähe, enne hakkab narmendama ja annab kiudusid. See on kindlasti katki lõigatud!"

Ta pani viiuli ohates lauale ja lisas tasemini nukralt juurde:

„Ei tahaks seda uskuda, aga nii see on! Küll on saatanad! Juba teist korda nõnda tehtud!"

Ta seadis noodid harmooniumile, istus ette ja hakkas sõtkuma. Harmoonium nohises ja kahises, aga häält ei tulnud. Taavet tõmbas kõik registrid lahti — ei tulnud piuksugi.

„Kas on mõni selle ka ära rikkunud!"

Lauljad kogunesid lähemale, vaadati erutuses, kuidas Taavet kiiresti harmooniumi küljest tüki tüki järel lahti võttis ja sisekonna nähtavale tõi.

„Eks ma ütelnud — lõõtsale auk sisse lõigatud. Seda on muidugi Mari teinud, ta laulu ei salli!"

Ta lükkas jalaga harmooniumi tükid koomale, sülgas ja läks välja.

*

Seal kaasiku taga oli sõõrik muruplats, lõuna poolt madalast lepikust piiratud. Päike paistis sinna keskhommikust saadik, tuulehõngugi sinna ei käinud, palaval ajal võis kaskede alla villu minna.

Seal luges Taavet pühapäeviti oma armsamaid raamatuid ja ajalehti, seal oli ta Viisalt saadud esimese kirjagi lugenud. Selles oli neiu kirjutanud, mis tal suusõnal raske öelda.

Taavet kutsus Peetrit ja Roosit pühapäeva hommikul enesega sinna, et neile ajalehte ja juturaamatut ette lugeda. Teenijad vabandasid esiti ajapuudusega: olla veel palju talitamist, puhastamist, koristamist ja pesemist. Taavet aitas kõik ära teha. Keskhommikuks oligi kõik korras. Siis aga vabandas Peeter: tal olla vaja ema poole minna, Roosi aga läks kirikusse, just täna tundis ta iseäralikku janu jumalasõna järele.

Kodus tagakambris oleks Taavet nad kergemini

kokku saanud koguda, aga niipea kui ta seal lugema hakkas, pistis ema eeskambris kõrge tiiskandiga laulma:

„Oh võitlejad, et käige peale . . ." või
„See aeg on tõest ukse ees."

Mari aga kukkus rängasti köhima või pahandas kõvasti hirmsa korratuse pärast, mis majas valitsevat. Peeter ja Roosi kuulasid niisugusel korral enam Mari pahandamist ja ema laulu ning hakkasid teineteise otsa vahtima ning muhelema. Taavetil kadus aga varsti lugemise tuju.

Korra sai ta siiski teenijad kaasiku taha muruplatsile koguda ja hakkas neile looduse imedest õpetlikku raamatut lugema.

Roosi oli murul külili ja hakkas varsti norskama.

„Arusaadav," urises Peeter vilkat käänates. „Öösel oli aida ukse taga kõbinat kuulda ja koer haukus tigedalt."

Ta kuulas, kuni vilka lõpuni põlenud, siis sorkas ta kasteheina kõrrega pitsi puhtaks ja küsis kesk huvitavat lugemist:

„Tea kudas see palgaarve mul peaks olema praegu?"

„Sul vist natuke palka ettegi võetud," ütles Taavet, kuulajate leigusest natuke pahandatud.

„See võib olla, aga mul oleks hädasti natuke vaja."

„Tahad õhtupoole jälle kõrtsi minna?"

„Mis seal nüüd kõrtsi või . . . muidu ka tarvis."

Taavet otsib rahakoti ja küünitab sealt paar paberit sulasele.

„Olge meheks!" ütleb Peeter, paneb raha ilusti kokku ja pistab püksitasku.

Kui aga Taavet nüüd edasi tahab lugeda, ajab Peeter end jalule ja ütleb ringutades:

„Mul täna rohkesti käimist, pidin vaatama, kust tallanahka saab . . . Saapad tarvis ära tallutada."

Roosi kargab istukile:

„Oi, Peeter, talluta minu kingad ka ära. Kontsad on neil ka viltu."

„Ära käi laaberdades, siis ei kulu konts viltu," ütleb Peeter õpetlikult ja läheb minema.

„Ma lähen siis ka!" hüüab Roosi ja kaob Peetri järel kaasikusse.

Taavet jääb oma huvitava raamatuga üksi.

*

Talv oli pikk ja igav. Võõrad teenijad olid Mari ja ema pealekäimisel minema lastud. Sai nendetagi läbi. Aga nüüd ei olnud Taavetil kodus kellegagi sõna kõnelda. Mõned korrad sattus ta ema ja Mariga jutule, aga need võtsid ta siis käsile, hakkasid teda manitsema ja noomima, kuidas üks peremees mitte ei pea elama, ja õpetama, kuidas ta elama peaks.

Ema tuletas meelde jumalakartust ja soovitas lauakirikusse minna. Sest kõik see ilmalik laul, mäng, ajalehed ja raamatud olla kurjast.

Mari hakkas ääri-veeri mööda naisevõtmisest, külaneidudest, peretütardest ja teenijaist tüdrukuist. Ühel perepojal, pealegi peremehel, ei kõlbavat muudega läbi käia kui peretütardega, perepoegadega ja peremeestega. Kes seda tähele ei pane, langevat varsti ilma naeruks. Peremees pidagu end alati seisusekohaselt üleval.

Ta tõi näiteid ümberkaudsusest, kus perepoeg teenija naiseks võtnud, kuis nende elu väga viletsasti läinud ja kõik mõistlikud inimesed neid aina irvitanud. Mõned peremehed on ka oma teenijaid kosinud, aga sellest ei olevat muud tulnud kui üks õnnetu elu.

Lõpuks ütles Mari kaunis otsekohe, et ta oma osa kätte tahaks saada, aga et Soovere kohast seda praegu võtta ei ole ja sellepärast Taavet peaks katsuma, kust rahakat naist saaks.

Pikil talveõhtuil, kui ei olnud koolimajasse proovile minekut ja Viisa poolgi küllalt käidud, istus Taavet harilikult tagakambri vaikuses laualambi valgusel ja käänas kui unenäos juturaamatu lehekülgi.

Ta oli lahkunud äripäeva tõsielust ja vajunud teise, pühapäevamaailma, mille kuupaistesel valgusel isegi mured nii ilusad näisid olevat ja kannatused samasuguseid üleelamisi ihaldama ahvatlesid.

Ja joobunud selle teise maailma nõiduslikkusest, tun-

dis ta eneses midagi tõusvat, mis enam südamesse ei mahtunud, mille küllusest teistelegi oleks tahtnud kallata.

Ettekambri Mari ja ema seltsi sööma minnes ei näinud ta nende vaenulikke pilke ja tahtis ka neid sinna teise maailma viia. Kas ei ole see ainult arusaamatus, mis neid temast lahutab? Kui ta oma südant nii paksult kinni ei müüriks, kui õde ja ema näeksid, mis seal sünnib, kui nad näeksid, millest tema hing elab, kui nad näeksid tema lapselikku otsekohesust, omakasupüüdmatut puhtust, kes teab, nad saaksid ehk temasarnaseks, hakkaksid armastama kõike seda, mis temagi.

Ta on oodanud seni, et nad tuleksid tema juurde, kahetseksid senist vaenlust ja ütleksid: „Oleme sulle ülekohut teinud, armas Taavet, anna andeks, unusta ja ole meile hea. Võta meid oma seltsi ja jaga meiega oma vaimset vara, mille poolest sa rikkam oled."

On tema aga tõesti vaimsete varade poolest rikkam, siis peab ta nende juurde minema, oma valgusega neid valgustama ja neid sinna ilu ja headuse maailma talutama.

Veel täna peab päike paistma hakkama ja jää nende südamete ümbert sulama. Ka nemad peavad osa saama neist pühapäevastest silmapilkudest, mis ta oma raamatute ja muusikariistade keskel mööda saadab. Ema istub truubi ääres, sukavardad liiguvad aeglaselt, Mari õmbleb teisel pool lauda, süli valget riiet täis. Tema aga loeb neile imelistest sündmustest võõrail mail ja merede taga, aegade kauguse muinasjutulises valguses.

Veel täna teeb ta sellega algust, julgesti, mehiselt ja südamlikult, algab kõige lihtsamaist asjust ja sammub järk-järgult kõrgemale, kus neile ennenägematud vaated avarduvad.

Taavet rüüpab paar korda hapukapsasuppi, tõstab siis tükikese liha taldrikule ja ütleb lõbusalt, kerget tooni võttes:

„... Hea supp täna... Ja niisukest küljeliha söön ma alati hea meelega."

See ei avalda mõju, ema ja Mari ei vasta midagi. Hea küll, ta katsub teiselt poolt lähedale pääseda.

„Misuke ilm täna on? Ma ei ole lõunast saadik väljas käinud . . ."

„Eks ta ole juba nädalapäevad pehme ja pilves," ütleb viimaks ema.

„Pehme ilm mõjub meeleolu peale väga hästi," algab Taavet. „Kui ma üleeile õhtul proovilt tulin, oli ka niisuke sama ilm. Kõigil oli väga rõõmus tuju, kilkasid ja huikasid nagu lapsed laupäeval koolist tulles."

Mari võtab nüüd ise sõna, silmi tõstmata, urisedes:

„Kõik ei tarvita head ilma selleks, et lauluproovil käia. Kõik ümberkaudsed mõistlikud peremehed on vedu võtnud, kes veab ostetud metsatükilt puid linna, kes sügisel sülda korjatud kuivi."

Ja ema lisab juurde:

„Kes niisugust ilusat jumala-ilma niisama võib mööda lasta!"

Kas hammustada vastu või? küsib Taavet iseeneselt. Aga ei, täna ei saa ta nende salvamisi öeldud ettepeidete üle kurjaks ega hakka nendega sõdima. Lööb lusika plaksudes vastu lauda, tõuseb üles ja läheb välja.

*

Niisuguseil kordadel läks Taavet harilikult Kolliotsa sauna Viisa poole tröösti otsima. Seal julges ta kui laps emale kõik oma hädad ja mured kaevata. Viisa kuulas teda, sõitles ja manitses kui last, aga heasüdamlikult ja andestavalt.

Juba aasta paari eest olid nad suveööl pidult tulles teineteisele truuks lubanud jääda. Võib olla, et nad seekord öö ilust sama joobunud olid kui armastusest, aga lähedane sõprus oli seni püsinud ja Taavet rääkis aegajalt isegi abielust. Neil kordadel naeratas Viisa nukralt ja soovitas edasilükkamist.

Korra ütles ta otse kibedusega Taavetile:

„Ise kaebad, et ema ja Mari sulle hingerahu ei anna, kuidas mina seal elada võiksin?"

„Küll ma nende suud sulen," ähvardas Taavet.

„Sa räägid ikka kui laps!" ütles Viisa otse pahaselt.

Omas südames mõtles Taavet sagedasti rikastest peretütardest. Pärtli Oti tütar Klaara naabritalust ei

olnud ainuke. See oli Taavetist vanem, liiga mehelik, vali ja rõve. Aga veel ei olnud ta närbunud, ja Ott oli rikas.

Ent oli nooremaid, kenamaid, õrnemaid, ja Taavet heitis pidudel salaja igatsevaid pilke nende järele. Nende ümber oli aga alati noori perepoegi, lõbusaid, kergeid, julgeid ja narre. Nende vahelt oleks Taavet pidanud tee läbi murdma. See oli aga temale raske. Kui ta siiski juhuslikult nende ihaldatavate peretütarde kõrvale sattus, siis vestlesid nad nii kergelt ja lõbusalt, et Taavet neile vastamiseks sõnu ei leidnud. Senikaua kui ta tõsist ja tarka vastust kavatses, mis üllatama pidi, olid neiud läinud või teised kergema jutuga vahele tulnud.

Nende peretütarde hulgast oli iseäranis Õisu peremehe noor tütar Olli talle südamesse läinud. See noor, ilus, kerge ja kergemeelne neiu oli Taaveti südames Viisa kõrvale surunud, Viisale jäi ainult hea sõbra koht.

Aga Ollile ligipääsemine oli Taaveti-sarnasel raske. Olli ümber oli alati tihe sõõr või mitu sõõri noormehi.

Kaua püüdis Taavet igal puhul Õisu vanaperemehega ja pojaga lähemaks tuttavaks saada, ligines neile kiriku õues, turul ja vallamajas, ostis linnas vanaperemehele mõne topsi viinagi, et tema sõprust võita ja teed Olli juurde tasandada. Viimaks juhtus ta vanaperemehega ühes veskile. Seal tuli pool päeva üheskoos korda oodata; oli aega juttu vesta ja lõpuks julges Taavet Õisu omasid Sooverele külla kutsuda. Vahepeal sai ta veel tütarde ja pojaga kiriku õues kokku ja kordas neile kutset. Seda ei lükatud tagasi.

Neli nädalat valmistas Taavet külaliste vastuvõtmist. Meeles oli tal peaasjalikult noorem tütar Olli. Vanemat tütart Maie ei loetud enam meheleminejate hulka.

Sel neljal nädalal oli tal Viisa täiesti ununenud. Kolliotsa sauna poole ei nähtud teda kordagi minevat.

Mari ja ema pidasid seda külaskäiku väga tähtsaks ja arvasid, et Taavetil nüüd tõsine plaan ees on. Nad läksid lahkemaks, pidasid Taavetiga ühes nõu, mis külalistele söögiks teha, mis joogiks valmistada.

Nädalad kulusid kiiresti ettevalmistustega ja pärast jõulusid ühel pühapäeval videviku ajal kuulsid Soovere inimesed, kes kõik juba kikikõrvul kuulatasid, metsa tagant kuljuste kõlinat. Joosti, kohendati, juhatati, manitseti, käsutati ja pahandati, vaadati tagakambri aknast ja vööruse uksest tee poole.

Suurest korvreest hüppas esimesena perepoeg maha, siis peremees, ja siis aitas Taavet värisevail sõrmil ja õrnalt üht neidu — oli ainult üks neiu — vaipadest ja rätikutest välja mähkida. Kui ta aga sellele neiule näkku vaatas, langesid ta käed ripakile — see oli keskealine Mai!

Taavet jäi järsult nii sõnakehvaks, et võõraid küllalt viisakalt sissegi ei mõistnud paluda. Ta kogeles ja tegi hobusega tegemist. Mari oli välja tulnud ja viis külalised tuppa, olles iseäranis Maie vastu lahke.

Tagakambris oli laud roosalillelise linaga kaetud, rohelise kupliga lamp põles; õllenapp ja viinapudel klaasidega ilmusid kohe lauale — selle eest hoolitses juba Mari! Taavet oli aga vihane ja turtsus iseeneses.

Kuupikkused ilusad kujutlused olid kui maha visatud, kõik need kallid viinad, peened saiad, vahutav õlu, sült ja õunasupp veel takka järele!

Ta võttis tuju parandamiseks Õisu peremehega ühe käraka teise järele, sai julgeks, peaaegu julmaks, paiskas pilget ja sappi kogu kihelkonna peale, hooples ja suurustles. Mai pidas seda kõike mehelikkuseks, oli lahke, sõbralik, vaatas paljutõotavalt Taavetile silmi. Mari plärises kui katkine vokk ja emagi unustas jumalasõna.

Kuhu pagan see Olli siis jäi? mõtles Taavet ja unustas aeg-ajalt juuresolijad.

Alles siis, kui Mari juba seaprae lauale kandis ja selle alla kärarikkalt napsi võeti, ütles Õisu vana, oma mõnusat ümarikku halli habet silitades:

„Andku jumal siis kõigile juuresolijaile tervit ja pikka iga!... Et siin ilmas kõik hea korra peale saaks!... Olli jäi koju, tema ka nii oma keskel öelda pool pruut-inimene, tarvis ikka üht ja teist valmistada!"

Taavetil langes käsi klaasiga suu juurest tagasi

lauale. Tahtis küsida, pärida, aga alumine lõug värises ja keel ei liikunud hästi.

„Soo... Nõnda... Joome siis," — teised olid juba joonud — „kes see siis on... kui ei ole saladus?"

„Mis nüüd noorte inimeste asja või!" sähvas Mai vahele. „Nagu tuli teistel taga! Eks see Nuudli karjamõisa rentniku poeg ole!..."

„No hakkan mina neid keelama!" ütles Õisu vana. „Las saavad õnnelikuks!... Kauaks minu elupäevi... Hea, kui lapsed saanud korra peale."

Ja mina pean siis selle vana krõmpsu — Maie — korra peale aitama! mõtles Taavet.

Siis algas ränk praesöömine ja jutuohjad kiskus Õisu perepoeg rohkem enese kätte, hobustest, põllutöömasinatest, laudaehitusest ja möldri kaadervärgist rääkides.

Kesköö oli juba käes, kui tee ka joodud oli ja külalised heas meeleolus minema läksid.

„Eks Maiest saaks ikka tubli perenaine küll!" ütles Mari lauda koristades. „Ta näib veel üsna noor olevat..."

„Või noor!" hüüdis Taavet vihaselt. „Emaks kõlbaks ta ehk mulle, aga mul saab ühestki emast viljalt!"

„Mis pagan sa neist siis siia kutsusid!" pahandas Mari imestanult ja leidis nüüd laua koristamisegi mõttetu olevat.

*

Taavet kavatses kätte maksta, neile kõigile — Õisu Ollile, Nuudli rentniku pojale, Õisu vanadele ja kogu maailmale. Nad hindavad teda muidugi nii madalalt, et talle selle vanapiiga Maie kaela katsuvad ajada. Tema peab selle koristama ja „hea korra" peale aitama, keda keegi pole tahtnud! See Nuudli rentniku poeg võib kosida Õisu noorema tütre Olli, aga kord kutsub ta Olli oma mehega siia külla ja siis ta näeb, et siin halvem poleks olnud!

Laut on vana, seda oleks kõige esiti tarvis ehitama hakata. Roheliseks sammeldanud katus keskelt längus, mõned seinapalgid õõnsaks mädanenud ja kokku vajumas, ukse piidad viltu. Mari ja ema hädaldavad ja hoia-

tavad, et ühel ööl kogu kari kokkulangevate seinte ja lao põhu alla võib mattuda.

Aga Taavetil oli käsil uue elumaja plaan. Kõige esiti ehitab ta elumaja. Ehitab niisugused toad, missuguseid siinpool ei ole nähtud. Need peavad puhtad olema kui linnas arstil, sees roheline plüüšmööbel nagu kirikhärra saalis, kus ta leeripoisina kord käis. Klaveri ostab ta ja laeni ulatuva peegli.

Ta ehitab elumaja praeguse toa taha kingule ja punane kivikatus paistab siis läbi haljaste puielatvade kaugele, kümne versta taha.

Siis ihaldab igaüks siia külaliseks kutsutud saada, aga Taavet põikleb, lükkab edasi, vabandab ajapuudusega. Ta kutsub siia ainult valitud haridussõpru, oma paremaid lauljaid ja näitlejaid, Soovere saab ümberkaudsete maaharitlaste keskkohaks. Kes teab, kuidas veel Õisu Olliga lähebki. Eks öelnud ju vend: ah, tea veel midagi, mis sest välja tuleb!

Sellepärast tarvis elumajaga rutata. Laut on ka hädapärast tarvilik, aga uus laut võib ainult mõnda karjaarmastajat perenaist ligi tõmmata. Vanale laudale võib veel tugesid alla panna, mõni aasta ta ikka veel seisab.

Ta tellis linnas ehitusmeistrilt elumaja plaani ega hoidnud seda salajas. Peremehed kõngutasid pead, kiitsid plaani heaks, aga arvasid, et niisuke ehitus nõudvat kõva raha. Küllap niisukest maja igal neist kerge oleks ehitada, kui aga raha oleks!

Taavet rehkendas ise ka murega mitmed korrad tuleva-aastasi sissetulekuid, ja need kasvasid sedamööda, ime küll, kuidas tal summasid tarvis oli.

Veel tänavu talvel võib ta veoga palju teenida. Võtab metsast sajad süllad puid linna vedamiseks, palkab vedajaid ja teenib iga sülla pealt nii- ja niipalju. Telliskivivabrikust võib ka kive vedamiseks võtta. On veel mitmesuguseid sissetulekuallikaid, mida teised peremehed ei oska veel kasutada. Ta hakkab suguloomi kasvatama. On tarvis üks lehm osta, sugupull on mõisas — iga puhast tõugu vasika eest makstakse hingehinda! Ehk ostab sugumära ja kasvatab noori hobuseid. Ühe neist jätab siiski enesele kiriku ja külla sõitmiseks.

Suvel aasta pärast kerkib uus elumaja. Kaks aastat hiljem laut, siis mõne aasta pärast ait. Kõige hiljem kümne aasta pärast on kõik korras ja keegi ei tunne siis enam Sooveret ära. Tänava äärde istutab ta tihedalt pärni, tammi ja vahtraid. Siis hakkab ta õunaaeda istutama. Selle on ta hoopis unustanud! Aiaga peab ta juba tuleval kevadel algust tegema. Praegu kasvab seal segi pihlakaid, toomingaid, õunapuid ja sireleid. Põõsad on rohtunud ega kanna marju. Mari ja ema kasvatavad lilledest ainult murtud südameid, sedagi akna all viletsal peenrakesel. Aias teeb ta midagi muinasjutulikku! Las siis Õisu Olli tuleb ja vaatab!

Nii tasub ta kõigile neile kätte, kes teda küllalt kõrgelt pole hinnanud! Olli peab aga kahetsema, kui ta Nuudli karjamõisa rentniku pojale läheb!

Ent Viisa tegi Taavetile sagedasti muret. Ta ei sündinud neisse tulevikuplaanidesse. Eks ehita ta selle toreda elumaja, et Õisu Olli sarnast toredat neidu sinna sisse tuua ja pulmi pidada, kus kihelkonna rikkad kolm päeva võiksid süüa ja juua, et sellest aastapäevad kõnelda!

Viisa-sarnase peaks ta aga vaikselt koju tooma, pulmadeta ja kärata. Ehitab ta selleks elumaja punase kivist katusega, kollaste vooderdatud seintega, milles toad kui linna tohtril, mööbel kui kirikhärral, läikiv klaver nurgas ja peegel laeni, et Viisat Kolliotsa suitsusest saunast sinna sisse tuua! On tal niisugune elumaja, siis võib ta viisaka kaasavaragi saada, sellest mõne võla tasuda, kohe uue lauda ehitada ja karja suurendada. Viisal oleks aga ainukeseks kaasavaraks singer, seegi jalata, ja vana ema, ka pool-jalutu. Siis tulevad viimaks veel kõik need küla naised ja tüdrukud, tulevad pilkamiseks isegi rikkad peretütred siia Sooverele Viisa käest jakki, pluusi või alusundrukut tellima!

Tarvis oleks selle õmblejaga sõbrustamine jalamaid lõpetada!

*

Talv läks suurte plaanide sepitsuses ja ilusast tulevikust unistamises. Puid vedamiseks ei olnud raske saada,

ja Taavet võttiski neid kohe esimese korraga sada sülda. Siis alles hakkas ta hobusemehi kuulama ja otsima. Need olid aga kõik siia-sinna palgatud või hobuste omanikud olid ise vedu võtnud. Pealegi olid hobused kallid. Taavet viis ise kahe hobusega mõned süllad linna, tüdines sellest, tee läks umbeks, tuiskas ja sadas... Lõpuks oli ta õnnelik, kui ülejäänud vedamata osa kellelegi teisele sai kaubelda, ise vahepealt väikest kahju kannatades.

Mari ja ema tõstsid kohe kisa, kui Taavet neile puhast tõugu lehma ostmisest kõneles. Niisuguse suurtsugu looma jaoks ei kõlvata see laut ega harilik sööt! Ja kes hakkab niisuguse loomaga jandama, teda puhastama, teistest lahus söötma ja jootma! Kas Taavet ise või?! Siis peab ta küll oma lauluproovid ja kommejanditegemised lõpetama!

See kohutas Taavetit, nii et ta mõisas lehma küll vaatamas käis, aga esialgul osta ei julgenud, seda enam, et hind oli üllatavalt kõrge.

Sugumära ostmise lükkas ta ka edasi. Selle eest tõi ta linnast kevade poolt talve paar atra ja äkkeid, ühe uutmoodi külvi- ja ühe niidumasina. Nende alla pani ta oma raha kõik kinni, aga lootis, et naabridki neid riistu tema käest laenama hakkavad.

Perepalkamine läks tal kergesti: Peeter pakkus end tagasi, lubas endise palgaga leppida ja ettevõetud palga ilusti tagasi teenida. Taavet pidas teda laisaks ja joomariks, oleks tema asemele hea meelega mõne teise võtnud, aga kui Peeter teda ainukeseks haritud peremeheks kihelkonnas nimetas, kelle juures teenida kõlbab, pistis Taavet talle kümme rubla käsiraha pihku. Ka Roosi võttis ta tagasi, karjatüdruku leidis ta oma näiteseltskonnast.

Korraga enne jüripäeva palkas Taavet veel teise sulase, kasvu poolest põnnis, aga kerge ja kõbeda Antsu, kes meistermehena, imearstina, lugejana ja tuhatkunstnikuna ümbruses tuttav oli. Ka tema kuulus Taaveti näiteseltskonda, mängis seal suure eduga rätsepa osasid, tegi isegi luuletusi ja luges neid naerulagina saatel piduõhtutel ette.

Ühel niisugusel õhtul oligi ta näitelava taga õlle-

lauas istudes Taavetile selgeks suutnud teha, et tema Sooverel hädapärast tarvilik on, et ainult tema abil niisugune haritud peremees kui Taavet oma koha kõrgele järjele suudab tõsta.

Ema ja Mari tõstsid kahe sulase võtmise pärast hirmsat kisa ja kaebust. Nüüd süüa teenijad Soovere koha paljaks! Oma inimesed rühmata ööd ja päevad ega saada palgakopikat, võõrad aga laiselda ja võtta kallist palka. Ja veel missugused sulased! Peeter vedada jalgu järele ja keerata ainult vilkat, Ants olla hea hampelmann, aga mitte põllutöötegija! Ja töödki ei olla Sooverel nii paljude inimeste jaoks!

Taavet tahtis näidata, et tööd on ülearu, ühtlasi tahtis ta oma suurte kavatsuste teostamise algusega kõiki üllatada.

Kohe jüripäeva järel hakkas ta Antsuga toa otsas kingul süllapuu, nööri ja kupitsate abil mõõtmisi ja märkimisi.

Taoti vaiu maasse, vahiti ja sihiti, kaevati auke, mõõdeti ja looditi; raiuti puid maha, mis ees, ja kaevati mõned põõsad välja.

Kui Mari ühel keskhommikul mehi sööma läks kutsuma, nägi ta kingul sügavat äkiliste servadega kraavi, kust liiv ja paekivid välja lendasid.

„Uue äärberi undament," kuulutas Ants pidulikult.

„Või nii!" venitas Mari pilkavalt. „Mina arvasin, et Soovere haud!"

„Kui tahate, ka haud!" hüüdis Ants. „Siia undamendi põhja matame vana Soovere, et uus uhkesti ja toredasti võiks tõusta!"

Uue elumaja vundamendi kraav kaevati kevadiste põllutööde vahel valmis ja täideti osalt suurte kividega. See pidi müüri alus olema.

Selle järel hakkas Ants õunaaeda planeerima. Aed pidi uut elumaja lõunast, läänest ja põhjast ümbritsema. Siin pidid kõik haruldased õunapuude sordid esinema, puuduma pidid ainult harilikud, mis naabritel igalühel olemas. Elumaja lõunapoolsel küljel pidid isegi viinamarjad kasvama.

Ants tegi paberil aia plaani valmis. Iga õunapuu kohal oli rist, iga kirsipuu kohal punkt, iga marjapõõsa

kohal sõõrike, maasikapeenrad joontega märgitud. Taavet ei varjanud seda plaani ei ema, Mari ega võõraste eest. Terve vald võis seda aeda juba nüüd imetleda, enne kui seal veel ühtki õunapuud või sõstrapõõsast oli! Las näevad seda vaimus ja imetlevad!

Uue elumaja saali akende alla pidid lillepeenrad ja sõõrikud tulema. Oo, see pidi alles võõraid üllatama! Lilled kõigis vikerkaare värves pidid seal kasvama ja õitsema!

Ants joonistas värvipliiatsitega lilleaia suurele paberilehele, näitas seda igale ja imestas, et Mari ja ema sellest rõõmu ei tundnud.

Taavet ei suutnud end pidada, ta pistis need plaanid ühel õhtul tasku ja viis Kolliotsa sauna Viisale näha.

Viisa naeris nende üle pisarateni, naeris kui hea ema lapse kena koerustüki üle. Naeris nii, et Taavet pahaseks sai. Ilmas naerdavat iga uue asja üle, ütles ta.

„Kui need plaanid kord teostatud, olen esimene, kes andeks palub," ütles Viisa.

„Tähendab, sa ei usu, et nad teostatud saavad?" küsis Taavet väga puudutatult.

„Aga see on sulle ükskõik, usun ma või ei!"

Taavet katsus väikeses saunakambris edasi-tagasi kõndida, Viisa hakkas singeriga vuristama.

See inimene ei ole minu suurte plaanide jaoks veel kasvanud! ütles Taavet enesele koduteel. See ütlus oli kusagilt raamatust pärit, ja Taavet leidis selle täna iseäranis paraja olevat. Küllalt sellest! Ta on tükk teed oma elus selle tõmmu plikaga ühes käinud, mäletab teda alati ilusti. Aga nüüd avanevad talle uued, avaramad väljavaated, nüüd on aeg uusi inimesi otsida, kes tema nõuete kõrgusel suudavad seista.

Nii kõneles ta enesele ja oli uhke, et ajalehist ja raamatuist niisugused ilusad sõnad talle meelde jäänud. Ta võiks vist väga hästi mõnel koosolekul suurema poliitilise kõnega esineda — aja uutest nõuetest.

Ants hakkas püstaedagi tulevase õunaaia ümber tegema. Kui aga Mari ja ema esimesi kollakasvalgeid vaiu ja poste nägid, tõstsid nad niisugust kära, et Taavet kahtlema lõi ja Antsule muud tööd otsis.

Ants leidis seda isegi, tuli ainult valvata, et ta midagi väga hullu jälle peale ei hakka.

Ta tegi varsti paar mesipuud ja soetas ühele peregi sisse. Siis tuli ta mõne minorkakanaga ja seletas väga tõsiselt, kui palju need varsti tulu võiks tuua, kui neid järjest haududa lasta. Kanakuurigi tegi ta varsti valmis.

Taavet käis sageli jahil. See oli tal ammu ettekäändeks, et kodust eemale pääseda ja poolte päevade kaupa ümberkaudu sois ja metsades unistades hulkuda. Väga harva laskis ta mõne paugu, veel harvemini tõi ta mõne pardi või tedre koju.

Ühel pühapäeva õhtupoolel tuli Ants punakaspruuni pika karvaga jahikoera seltsis koju. Ta viis selle tahakambri, näitas Taavetile, pani ukse vahelt kinni, sosistas kaua ja pealekäivalt. Siis luges Taavet kümnerublaseid pabereid peo peale ja Eero viidi aidatrepile keti otsa.

Paar nädalat söötis Taavet teda ise, silitas, meelitas, ajas temaga pikemalt juttu, peaasjalikult jahist.

Siis, ühel pühapäevahommikul vara mindi üheskoos metsa. Nad läksid toa tagant rada mööda kaasikusse ega tundnud kumbki jalgu maha puutuvat. Eero jooksis ees, nina maas, pööras vahel tagasi peremehe juurde, lükkas pealaega vastu kätt, nuutsus poolsalaja rõõmu pärast ja ruttas jälle edasi, sabaga nobedasti liputades ja õhku nuusutades.

Antsu jutt oli õige: see oli alles jaht! Koeraga seltsis, niisuguse targa koeraga, niisuguse mõistliku loomaga, kes on pealegi peremehe vastu sõbralikum kui ükski inimene!

Nüüd ei tarvitsegi tal lindude pärast alatasa valvel olla, küll Eero talle ütleb, kui paras aeg püssi palge panna.

Aga see'p see asi oli, et Eero öelda ei saanud ega võinud, kui lind lähedal. Ta jäi vaikselt seisma ja vaatas paluvalt peremehe poole, et see huupi edasi ei tormaks. Aga peremees oli unistusse vajunud ja astus Eerost mööda, lind kargas lendu ja oli juba kaugel puielatvade taga, kui Taavet püssi hakkas võtma.

Eero jooksis meeleheitlikult linnule järele, hüples,

kui tahaks lendu tõusta, ja pööras viimaks kiunudes ja rusutud meeleolus peremehe juurde tagasi, talle kibedaid etteheiteid tehes. Too tõotas end parandada, aga varsti kordus samane lugu.

Õhtupoole pöördusid jahilised koju, mõlemad rõhutud meeleolus.

„Koeraga peab õppima jahti pidama!" trööstis Ants. „Oot, ma tean, mis sul tarvis teha, et sust esimese numbri kütt saaks!"

Ta juhatas Taavetile linnas oma tuttavaid, kes pühapäeviti maal jahil käia. Kutsugu ta need kord siia, siis ta saab näha, mis koeraga küttimine tähendab! Siis saab ka koer tõsist jahirõõmu maitsta!

Ühel suvisel pühapäevahommikul olidki kolm linnasaksa Sooverel. Rohelised sulega kübarad peas, suured nahksed kotid küljel, läikivate raudadega tagantlaetavad püssid rihmaga seljas.

Need ei olnud unistajad ja nende käest ei pääsenud linnud eluga. Iga pauguga võtsid nad midagi maha, ja Eero oli rõõmu ning ärevuse pärast hulluks minemas.

Lõunaks tulid nad Sooverele, sõid Taaveti laualt igaüks mitme eest, jõid kaasavõetud pudelitest, panid Taaveti ja Antsu pool-purju, jätsid saagi tallu ja läksid siis uuesti metsa. Õhtuni kuuldus pauke, ja päikeseveerul tulid nad niisuguste noosidega Sooverele, et Taavetil vesi silma kippus. Tema kotis oli üksainus part, mille peale ka tema oli lasknud, aga teine vist trehvanud. Nad olid siiski suuremeelsed ja jätsid oma saagist Taavetile veel paar lindu. Selle eest pidi aga Ants nad Taaveti hobusega linna sõidutama, muidugi siis, kui nad kõhud jälle korralikult täis söönud.

Nad olid Taaveti vastuvõtmisega ja jahisaagiga väga rahul ja lubasid lähemal ajal jälle tulla.

Ema ja Mari õnnistasid Taavetit seekord hullemini kui kunagi enne. Nad sõimasid neid linna untsantsakaid, kirusid Antsu ja ähvardasid Eero maha lüüa.

Taavetil oli õige vähe vastu öelda.

Uutmoodi adrad ja äkked ei olnud kõigiti Soovere põldude kohased. Peeter kirus ja vandus neid, Taavet pidi ise nendega väljal käima, et neid koguni kõlbmatuks ei peetaks. Külvimasina rikkus Peeter esimesel

päeval ära. Ants kui meistermees hakkas seda ise parandama, tunnistas aga varsti isegi, et see tal koduste tööriistadega üle jõu käib. Masin viidi sepale, sinna jäi ta paariks nädalaks — sepal ei olnud aega. Viimaks seletas sepp, et tema niisugust masinat parandada ei saa. Taavet tõi masina koju, asetas kuuri, katsus teiste asjade alla matta ja unustas.

*

Asi näis Taavetile viimaks selge olevat: need jõukad ja rikkad, raskepärased ja vanameelsed peremehed ei pea temast lugu, et ta muusika, laulu ja mänguga jandab, juturaamatuid ja ajalehti loeb. Kui ta aga äkki neile teisest kohast kallale tungib, neid kõige õrnemast kohast puudutab, kas nad siis veel ükskõikseks jäävad ja tema üle naeratavad? Kui ta korraga nende rahakoti huvisid puudutab, neile lõbu asemel puhast kasu tõotab? Õisu Olli on ikka veel neiu, Nuudli rentniku pojast ei näi tõsist võtjat saavat, kes teab, kui lugupidamist peremeeste ees tõsta . . .

Ta uuris asja ajalehist, muretses põhikirju ja kirjutas siis kahekümnele arukamale ja jõukamale peremehele kutsed: sel ja sel päeval koolimaja juurde tulla ühispiimatalituse asutamise asjas nõupidamisele. Palus teisigi kaasa võtta.

Oo, need kakskümmend tulevad kokku, kiidavad algatuse heaks ja on nõus põhikirja kinnitusele saatma. Nad kannavad asja üle kihelkonna laiali, ja sellest algab alles Taaveti tõsine kuulsus. Seni on teda ikka tuuletallajaks peetud. Nüüd alles saavad nad näha, et ta neid ka majanduslikus asjas juhtida võib.

Miks ta neid kirjalikult kutsus, miks mitte suusõnal? Kas ei oleks ta suusõnalisel kutsel kohe teada saanud, mis peremehed asjast arvavad? Eks oleks ta selle juures asja kohe lähemalt tutvustada võinud? Kas kartis ta kohe eitavat vastust saada ega julgenud sellepärast asjast suusõnal kõnelema hakatagi? Kui nad nüüd aga tulemata jätavad ja sellega eitava vastuse annavad, siis vähemalt keegi ei näe tema häbi? Nii küsitles ta eneselt ja ootas ärevuses tähtsat päeva.

Kui see kätte jõudis, läks ta meelega hiljem koolimaja juurde. Las nad ootavad, egas temasugusel aega ole teisi oodata!

Ta arvas, et koolimaja trepil juba hulk mehi teda ootab. Et aga trepil neid näha ei ole, siis on nad vist sees.

Aga koolituba oli tühi — ei olnud ühtki peremeest tulnud.

Ta ootas natuke aega ja kadus siis nagu enesegi eest kõrvale pugeda tahtes. Teel tuli talle ometi üks neist kutsutud peremeestest vastu. Taavet hakkas vabandama: kedagi ei olla v e e l sinna tulnud, ei olla aega oodata . . .

Peremees aga naeratas ja ütles, et temagi sinna pole mõelnud minna, vaid kuhugi teisale, koolimajast mööda. Ta arvas, et asjast oleks pidanud enne suusõnal mõnede tähtsamate peremeestega aru pidama, mitte kohe kirjalike kutsetega algama . . .

*

Õisule kutsuti teda sel suvel kord külla, nimelt peremehe-perenaise hõbepulma päevaks.

Taavet kaalus kaua, kas minna jala või hobusega. Läbi soo, talveteed, jala oli kõigest versta kolm, maanteed kaudu hobusega versta kaheksa. Et teised peremehed hobusega Õisule sõidavad, oli kindel. Aga neil on ka kõigil toredad vedruvankrid. Temal aga mingi vanamoeline vedrudeta sõiduvanker, ja Mari tahaks siis vägisi kaasa sõita; ta peab ennast Soovere perenaiseks, ja tedagi on Õisu omad kutsunud. Jala ei oleks aga peremehel seisusekohane külla minna. Nii käivad karjased ja teenijad kirikus ja pidudel — võtavad saapad jalast, lähevad läbi soo ja panevad välja all jalad jälle kinni. Korraga võib Õisu Õlli temalt küsida:

„Oo, Soovere Taavet, tere, kuidas te tulite, omal jalal või hobusega? Jala? . . . Läbi soo? . . . Vaenekene, vajute viimaks veel rappa ja upute ära! . . ."

Ta läks siiski jala, häbenedes oma vanamoelise vankriga päisepäeval läikivate nelja- ja kahevedruga vankrite sekka sattuda.

Ehk ei pane keegi tähelegi, kui ta õue aia tagant teele ilmub ja väravast sisse hiilib?!

Nii see tal õnnestuski. Ta oli kutsutud kell kaks päeval, aga arvas olevat kell neli paraja aja päralejõudmiseks. Eks alanud kõik küla pidud mitu tundi hiljemini kuulutatud ajast. Viivitas veel soost läbi jõudes ja välja veeres jalgu kinni pannes. Istus rohumättal ja unistas päikesepaistel Ollist.

See kära seal ei ole talle sugugi armas. Kui kena oleks siin istuda, Olliga ilmaasjust kõnelda ja ilma kurjuse üle kurta. Aga Olli ei ole Viisa seal üksikus Kolliotsa saunas oma singeri masinaga. Olli armastab seltskonda, tantsu, pillerkaari ja pidutralli . . .

Ta tõusis ohates üles ja läks mööda peenart mäele.

Õu oli hobuseid ja vedruvankreid ümberringi täis. Ei ühtki inimest peale vana lombaka sulase, kes ühe vankri najal seistes vahti pidas. Ühes käes oli tal tükk leiba, teises käes rasvast tilkuv lihakamakas. Ta hammustas järgemööda mõlemaid ja küsis Taavetilt, miks see nii hilja tuleb, teised olla kõik juba lauas.

Taavet ruttas sisse ja põrkas esimeses toas jooksjate teenijatega kokku. Teda ei olnud aega kellelgi tähelegi panna, või pidasid nad teda tema argliku käigu pärast kontvõõraks.

Viimaks tundis teda üks tüdruk, palus istuda ja oodata, seni kui ruumi leidub; poole tunni eest alanud lõuna, laud olla külalisi täis kui kiilutud.

Paar Taavetile tundmatut kehvemas riides vanemat meest istusid veel esimeses toas, ka nähtavasti korda oodates.

Tagatoas olid pidulised hoos. Lahtisest uksest kostis naer, kära, elada-laskmised ja vahel sekka katsuti juba lauldagi. Jutustati lugusid ümbruse narrikestest, vaesematest, teenijatest ja lastega tüdrukuist, hoobeldi, räusati ja lõõbiti.

Taavet otsis kära seast Olli häält. Paaril korral oli tema heledat naeru ja mõnda sõnagi kuulda. Siis kadus see häälte möllus. Küll aga kuuldus korraga kõne Olli terviseks ja selles tähendati ka Olli kõrval istujat „noormeest, sirget ja tugevat kui kuuske", avaldati loo-

tust, et need kaks inimest varsti põhjust annavad uueks suuremaks peoks . . .

Taavet pühkis higi otsa eest, tahtis üles karata ja minna. Aga hulk aega oli ta juba siin istunud, oli mõni hiljaksjäänud tuttavgi juurde tulnud, kuis sa nüüd veel põgened!

Mai, Õisu vanem tütar, oli esimene, kes pidulaualt välja tuli. Ta oli väga heas pidutujus ja oleks Taavetile peaaegu kaela langenud. Ta pakkus oma platsi lauas „kallile võõrale", aga Taavet lükkas selle tagasi.

„Veel natuke oodata, siis läheb uus laudkond," ütles Mai, „ja teie viite minu lauda, eks ole?"

„Aga teie olete juba söönud?"

„Teie kõrval võiks ma veel mitu kõhutäit süüa!" hüüdis Mai ja vaatas õnnelikult Taavetile otsa.

Taavet ohkas ja jäi istuma.

Veel mõned elada-laskmised, mõned isamaalaulud, ja täissöönud ning pooljoobnud pidulised valgusid kambas, paariviisi ja üksikult tagatoast välja. Keegi noor peremees hüüdis:

„Ennäe, Soovere Taavet! Elagu Soovere Taavet!"

Karjuti kaasa.

„Miks ta nii hiliseks jäänud?"

„No tal need näitemängu proovid!"

„Ja nüüd veel ühispiimatalitus."

„Elagu ühispiimatalitus!" hüüdis keegi peremeestest ja lähenes Taavetile. „No kas paneme siinsamas paigas selle värgi käima! Ma olen kohe valmis alla kirjutama! —" Mees tuikus jalul. „Eh, võtku pagan, kanged viinad on sel Õisu vanal! Sa, Taavet, ei ole vist veel tilkagi saanud? Selle sul on niisugune Kristuse nägu peas!"

Ja laaberdades läks peremees välja.

Veel mitmed näägutasid Taavetit, enne kui Mai ta ise lauda saatis, kuhu külaliste jäänused ja teenijad kuni karjasteni koguti.

Taavet oli nende hulgas ainuke kõbedam ja sõi viisakalt. Teised, üks-ühest paar istet eemal, lasksid rinnuli oma taldrikuile, rüüpasid kõvasti või matsutasid kuuldavalt suud, katsusid esiti kahvlit ja nuga tarvitada, aga panid need varsti kõrvale, et rutemini ja suu-

rema eduga töötada. Keegi ei kõnelnud ega vaadanud kõrvale.

Mai tõi viina ja istus Taaveti kõrvale, lõi temaga kokku ja ergutas teisigi klaasi tõstmisele. Siis hakkas ta poolsosinal rääkima, nurises Taaveti hiljaksjäämise pärast ja langes külaliste kallale, neid üksikult ja perekonna kaupa irvitades. Ta litsus külje Taaveti oma vastu, pale palge lähedale ja naeratas lubavalt.

Taavet heitles vägeva lihatükiga, mis Mai talle ette änganud, viskas vahetevahel viina, katsus selle juures Maiele naeratadagi. Aga süda läikis, naeratus muutus lõustaks ja midagi ei läinud enam kurgust alla.

Väljas huigati, hirnuti ja hakati viimaks haledalt kõõrutama:

„Mina kurblik neiu
Seisan teie ees,
Sest et minu peiu
Maha jättis mind."

Taavet pidi aga sööma; Mai laskis köögist õlut ja uusi toite tuua ja pikkamisi hakkasid teistegi laualiste keelepaelad hargnema. Nende esimene nälg oli mööda, nad pühkisid ja lakkusid sõrmi ja nägu rasvast, söandasid jälle üksteisele otsa vaadata ja klaasegi kokku lüüa.

Keegi pani Taavetile ette kõnet pidada ja Mai haaras sellest kinni: tingimata peab Taavet kõnelema! Kui esimeses laudkonnas nii palju kõnesid peeti, miks siis mitte ka teises!

Taavet suutis siiski vastu panna, aga selle eest tõusis küla rätsepalik laulik püsti ja pidas tema auks kõne, tuletas tema suuri teeneid näitelaval meelde, kus Taavet ise ühteviisi hästi tola-osasid ja käredaid osasid mänginud ja osavalt taktikeppi keerutanud.

Eestoas kaaberdasid parajasti mõned noored mehed. Kui nad kõneleja elagu-hüüet kuulsid, kargasid nad künnisele ja karjusid ka „Elagu!" Nähes, et see Taaveti kohta käis, haarasid nad ta kõige tooliga ja tõstsid üles. Siis hüüdis keegi: „Elagu Soovere Taavet ja Õisu Mai!" ja kõik laualised, isegi karjased, karjusid seda kaasa.

Lauast minnes oli Taaveti otsus kindel: ta läheb siit võimalikult pea, läheb kohe, aga enne tahab ta Olliga kõnelda. Mis, seda veel ei tea, aga julgelt ja otsustavalt, nii et see inimene teab, kui ta ka Nuudli rentniku pojale läheb, keda ta on maha jätnud ja ära põlanud!

Õues oli trall täielikult lahti, tants murul harmoonika saatel vaheldus ringmänguga; hirnuti, huigati, trambiti, jorutati ja lällutati.

Vanemad mehed tõmbusid õunaaeda, seisid rühmades aia najal ja vestlesid, lehtmajas löödi mürtsudes kaarte. Eemal kõnniteedel, põõsaste taga kõndisid mõned paarid.

Taavet ei leidnud kusagil õiget paika. Katsus korra ringmängus Olli lähedale pääseda, aga teised olid temast julmemad ja tõrjusid ta kõrvale. Katsus end peremeeste rühmadesse nihutada, aga igal rühmal oli tõsine jutt kui raske kivi veerema pandud ja käed kõigil kindlasti küljes, iga juurdetulija oli ülearune ega pääsenud osa võtma. Ta hulkus püsimata kui hambavalutaja ühest toast teise ja tundis, et ta siin täiesti ülearune on. Neil teistel ei ole teda vaja, ja temalgi oleks ainult Olliga vaja kõnelda.

Teelauda pääsis Taavet esimeste hulgas — mõned külalistest olid juba läinud — aga jälle Maie kõrvale, kannatas palju nöökamisi ja otsis abitult teravaid vastuseid.

Välja minnes tabas ta Olli, palus luba väheks kõndimiseks ja küsis muretut nägu moodustades:

„Kuidas on teil meeleolu?"

„Kõige suurepärasem."

„Hm ... Kas teie ei tunne kõige selle rõõmu taga väikest tühjusetunnet?"

„Oh ei, kõige vähematki ... Mis teil siin veel puudub? ..."

„Ei midagi ... Aga ... Ma sooviks teiega rääkida, neiu Olli."

„Rääkida? ... Aga teie räägite ju?" Olli ümarik nägu venis pikerikuks.

„Ma tahaks teiega tõsiselt rääkida."

Olli vaatas juhmilt tema otsa ja puhkes siis naerma,

laskis naerdes kummargile ja pistis käed põlvede vahele, naeris kaua, otse vingerdades.

„Teie olete väga naljakas," ütles ta viimaks. „Teie olete kole naljakas! Missuguse näoga te seda ütelda mõistate! Te olete tõesti hea näitleja!"

Taaveti nägu jäi tõsiseks.

„Neiu Olli, ma sooviksin teiega tõsiselt rääkida."

Olli puhkes uuesti naerma, aga seekord oli hoog lühem.

„Pealegi puutub asi teisse, kogu teie elusse," lisas Taavet juurde.

„Ma tunnen otse hirmu teie tõsiduse ees," naljatas Olli.

Taavet läks sellestki naljast mööda.

„Tahtsin teile midagi järelemõtlemiseks öelda. Mõelge seda põhjalikult. Ootan vastust kas või mõni aasta, ja see vastus võib olla niisugune või teistsugune . . ."

„Vaadake, kui suuremeelne ja hea teie olete! . . ."

Taavet läks sellestki mööda.

„Teie kavatsete kellelegi mehele minna."

„Tahate öelda: keegi kavatseb mind võtta? See ei ole aga just õige."

„See ei ole õige?" küsis Taavet salarõõmuga.

„Mind kavatsevad, nagu ma kindlasti tean, m i t m e d naiseks võtta, mitte ü k s keegi."

Taavet vahtis talle pahaselt otsa.

„Ja nähtavasti ka teie? Eks ole?" küsis Olli vallatult naerdes.

Taavet lõi silmad maha.

„Nad soovivad ehk ainult teie varandust ja rikkust. Nad ei mõtle tõsiselt, et teid õnnelikuks teha."

„Teie räägite just nagu kõik need teised. Aga eksite! Nad kõik armastavad mind."

„Kust teie seda teate?"

„Muidu kosiksid nad minu vanema õe, kes niisama palju kaasavara saab."

Taavet ei mõistnud midagi öelda.

Ollit hõigati toa juurest.

„Teie ei anna siis mulle mingisugust lootust?"

„Minu või minu õe varanduse peale?" salvas neiu ja vaatas kärsitult Taaveti otsa.

Too lõi lootusetult käega.

Olli jooksis toa poole.

Taavet puges tähelepandamatult õuest välja ja hiilis põllupeenart mööda alla.

Madala soo kohal hõljus udupilv. Selja tagant kostis ringmängu viis:

„Lossiaken oli lahti,
Armukene laulis sääl . . ."

*

Taavet istus umbjärve ääres mättal, selg männi tüve najale nõjatatud, silmad poolkinni, ja kuulas unistades kõrkjate tasast kahisemist.

Ta oli Peetri enesega kaasa kutsunud järve äärde ilutsema.

Peeter lamas rohu peal, lõug käele toetatud, silmad lõunase päikese eest õlgkübaraga varjatud, ja luges ajalehest juttu.

Oli vaikne pühapäevane meeleolu, päike valge kui sulast metallist kuul kesklõunas, sinises taevas mõned siidised pilveloorid. Sinakasvalgel järve klaasisel pinnal mängisid lainekesed läikivate kaladena, peeglisarnaste kallaste äärest ulatusid sirged tumedad kuused ja haljad lehtpuud latvadega järve põhja.

Peeter pööras krabinal lehte ja ütles oma harilikul heasüdamlik-asjalikul toonil:

„See jutt ei ole nii ilus kui endine. Enne olid mõned väga ilusad jutud lehes."

Taaveti silmad lõid elavaks, ta vahtis kuhugile kaugele ja häälel oli kirikukella kõla, mida tuul ühetooniliselt ja kurvalt tasa kumisema paneb:

„Oh, mõned jutud on ilusad! . . . Sa loed neid ja unetad kõik siin maa peal . . . Aga laulud on veel ilusamad . . . Need panevad su nagu helisema ja tõstavad su üles . . . Kümned korrad võid neid lugeda, nii et pähe jäävad . . . Ja siis teinekord tuleb see sulle iseendast meelde, loed teda jälle endale peast ette . . ."

Peeter oli lehe kõrvale pannud, punaste kaantega maispaberi raamatukese ja tubakatoosi taskust võtnud ning käänas näppude vahel vilkat.

„Näituseks „Kalevipojast" see koht," jätkas Taavet:

„Laine veereb laine jälgil,
Vete voode veeretusel
Kiigel kalda kalju vastu,
Lõhkeb vahus vastu kallast . . .
Meie elu lainekesed
Veeretavad õhtu vilul
Kõikudelles kalmukünka
Mättamuru vaiba alla . . .
Tähesilmad vaatvad taevast,
Kuu vaatab kõrgeelta,
Päike paistab rõõmupalgel
Lahkujaida, magajaida."

Peeter puhus suitsu ega lausunud sõnagi.

Pilliroog kahises tasakesi.

Taavet rääkis edasi:

„Kui nõnda vagusi istud ja kuulama jääd . . . kui metsas kõik vagane on, ladvad kohisevad tasakesi ja pilliroog kõhiseb . . . Siis nagu hakkaks keegi jutustama . . . Üks salahääl või mis see on . . . see on enam laulu moodi ja nagu taktis . . . Ma kuulasin ükskord jälle seda salajast häält ja katsusin üles kirjutada . . . Ma loen sulle ette, kui tahad . . . Mul ei tule need sõnad aga sugugi nii ilusti kui päris laulikutel."

Taavet võttis põuetaskust katkenud vahariidest kaantega raamatukese ja hakkas sealt lugema, laulva ühetoonilise häälega, sõnu rütmiliselt rõhutada katsudes:

„Nii läheb mu elu . . .

Sääl kõrgel võlvil üks valge pilveke ujumas on. Ta tõusis säält sinava metsa tagant ja kadunud teisele servale varsti ta on.

Las minna ja kaduda, päikest ta näinud ja rohelist metsa, jõgesid, merd . . . Las minna ja kaduda, päikest ta näinud, las tulla siis öö, sest lõpnud on päev ja lõpnud on töö . . ."

„Siin peaks vist olema „elu töö“,“ parandas Taavet tasakesi ja jätkas siis lugemist:

„Nii läheb mu elu ... Kes nägi mu tõusu; kuid mõni vast märkab mind rändamas ilmas, kui õhukest pilvekest taevasel teel, ja saadab mul kadudes terviseid järel ja pisara valab, kui lahkunud olen ...

Nii läheb mu elu ... Ma nägin ka päikest ja rohelist metsa, ning aasa ja lillesid, sinavat järve ... Ma nägin ka neidude silmis üht pilku, mis põletas haava mu rinnasse ... Nüüd varsti ma läen, jää terveks, jää terveks, mu neiu, mu päike; mu mets, minu aasad ja õitsevad lilled ...“

Taaveti kahvatud paled olid hõõguma löönud ja kohmetult, silmi üles tõstmata peitis ta raamatu tasku.

Peeter vahtis kõrvale, heasüdamlik naeratus näol, ja puhus suitsu. Siis vaatas ta kella ja kohmis end istukile:

„Tarvis õige külasse minna neid valgeid tuvikesi vaatama, mis kahes parves lendavad.“

„Mis need on?“ küsis Taavet. Aga Peeter ei vastanud, vaid hakkas minnes tasakesi laulma:

„Ma nägin unes valgeid tuvisid,
Mis kahes parves lendasid.“

*

Kui Taavet ühel pühapäeval kirikuõues parajasti arglikult ümber vaatas, et Viisaga üheskoos kodu poole minna, seisis ta ees korraga Pärtli Oti uhke ja vananev tütar.

„Kolliotsa sauna Viisa läks juba minema. Olen täna ka jala. Kas lähme ühes või?“ ütles ta Taavetile.

Ta rääkis julgesti, natuke pilkav toon hääles, ja Taavet oli tema ees kui koolipoiss, arg, kohmetu ja sõnatu. Sellel ilusal, aga vananeval tüdrukul oli meelevald tema üle.

„Ma lähen heameelega ... teiega ühes,“ sai viimaks Taavet öelda ja punastas oma sõnade pärast.

Siis läksid nad kõrvu, Klaara uhke ja julge kui käskijanna ja Taavet tema kõrval abitu ja heitunu.

Möödasõitjad teretasid neid tähelepaneliku viisakusega.

Oli kuum suvine päev, tee tolmas, päike kõrvetas rohelisi põldusid, mis nurgeliste palangutena tee äärest kuni alla sooni laotusid.

„Koledad ilmad," ütles Klaara.

„Jah ... aga õhtud on ilusad," arvas Taavet ja sai isegi aru, et ta rumalust öelnud.

„Soo, või õhtud on ilusad! Mis neist kasu! Nooja, laulmiseks on nad küll ilusad! ..."

Siis läksid nad edasi ja Taavet tundis enese veel haledama ja narrima olevat.

„On teil kesa juba küntud?"

Taavet tuletas meelde:

„Sulane on mõni päev juba kündnud ..."

„Tähendab, et ise ei teagi?"

Siis pöördusid nad maanteelt mööda põllupeenart alla sohu ja võtsid välja ääres jalad paljaks.

Kaua võitles Taavet enesega: kas küsida Klaara saapaid enese kätte või mitte? On see viisakas neiu saapaid ja — sukki! enese kätte küsida? Pika võitluse järel küsis ta, aga Klaara lõikas lühidalt ja kuivalt:

„Kust te seda viisakust olete õppinud?"

Nad astusid lagedal soo karjamaal ühelt paljaksnäritud mättalt teisele, vaikides, iseeneses olles.

Klaaral näis see kerge olevat, aga Taavet otsis jutuainet, otsis, nii et higine oli, ei julgenud millegagi algust teha. Ta teadis, et põllutööst või karjakasvatamisest peaks rääkima, aga kartis vääratada.

Klaara algas viimaks ise:

„Kuidas teil tänavu kari on?"

Mis peab ta selle küsimuse peale vastama? Peab ta ütlema, mitu sarvlooma üldse on? Või mitu lehma lüpsmas, mitu ahtrad? Kui palju piima päevas annavad? Ta ei tea neid arvusid kindlasti. Ja kuigi ta teaks, siis kõlaks vastus rumalasti:

„Sarvloomi on meil tänavu üheksa, vasikaid kaks, lehmi viis, üks aher; läbistikku annavad päevas niimitu toopi piima."

Ei, niiviisi soldati kombel vastamine on vist rumal.

Ta ütles viimaks aralt:

„On ka ... Läheb korda. Midagi iseäralikku ei ole."

„Ma ei küsigi, kas midagi iseäralikku on. Viie jalaga vasikat teil muidugi ei ole. Ma tahtsin teada, kuidas lehmade piimaanniga tänavu lugu on."

„See on keskmine, vist keskmine. Mari teeb sellega rohkem tegemist."

„Kas te's sedagi ei tea, kui palju võid müüa saate? ..."

„See on ka enam naiste hooleks olnud ..."

„Aga raha, mis või eest saadud? ... See tuleb ometi teie kätte?"

„Jah ... seda küll ... enamasti ... ei mäleta kõike peast ..."

„On teil üles kirjutatud?"

Taavet tunnistas kui hooletu koolipoiss oma süü üles: ei ole üles kirjutatud, ja tundis enese selle uhke ja valju neiu laitva pilgu läbi hävitatud olevat.

Tükk aega mindi ühelt mättalt teisele kikerdades edasi, siis küsis jälle Klaara:

„Kuidas te oma teenijatega ka rahul olete?"

Selle peale oli kerge vastata:

„Olen väga rahul. Väga kenad inimesed. Peeter joob natuke, aga muidu väga kena inimene ... Ants ei kõlba hästi põllutööle, ta nii rohkem meistrimees, teeb üht ja teist ..."

„Teil nii suured ehitused ees. Selleks peab aga mehemoodi raha olema. Eks meilgi oleks tarvis aita ehitada, aga ei ole nõndapalju raha."

Taavet vaatas uskumatult Klaara otsa: Pärtli Otil ei ole raha?

„Ja Ants on teil enam uhkuse pärast, nii adjutandi asemel," noomis Klaara. „Seda Peetrit ja Roosit mina ka ei peaks. Päevavargad on nad, muud midagi. Aga teie hindate neid lauluhääle järele, Peeter lakub. Roosil on ema kolme versta taga popsi juures ... Ei ole kunagi hea teenijaid võtta, kelle vaesed vanemad ligidal ... Tingimata kannavad kui kratid kõike vanematele."

Selle peale ei olnud midagi vastata.

Ja kui nad juba karjamaalt üle soo heinamaale madalate põõsaste vahele jõudnud, ütles Klaara peh-

memal toonil, nõu andes nagu ema oma saamatule pojale:

„Te peaks enesele perenaise võtma, muidu edasi ei saa . . . Võtke Kolliotsa sauna Viisa ära. Ta on mõistlik ja arukas inimene."

„Mispärast just Viisa?"

„Noh, kui Viisat väheks peate, siis võtke Õisu Mai."

Taavet otsis teravat vastust, ei leidnud aga ruttu. Klaara jätkas:

„Mai saab mõistliku kaasavara, ja see ei ole teile sugugi ülearune. Soovere on ju hea kohakene, aga et teda praeguse aja nõuete järele sisse seada, siis tuleks sinna veel palju raha matta."

Siis läksid nende teed lahku ja Taavet pääses kui piinapingist. Ta ei läinud koju; heitis kaasiku alla selili, vahtis taeva poole ja tundis esimest korda selgesti, et niisugusel inimesel maailmas elada ei maksa, kes küsimise peale vastata ei mõista: kuidas tänavu kari ka on? kes ei tea, kui kaugel tema kesa künd on ja kellele neiu juhatust ja nõu kohapidamises võib anda . . .

Eks olnud see tema, Soovere Taavet, kes talupidamisega tervele vallale eeskuju mõtles anda ja kõigile juhatada, missugust karjatõugu muretseda, kuidas piimaprodukte kõige kasulikumalt turule saata, missugust sõnnikut tarvitada ja nõnda edasi.

Ja nüüd julgeb talle üks neiu emalikult nõu anda: Võtke perenaine, muidu kohapidamisega edasi ei saa . . .

Maksab niisugusel inimesel maailmas elada? Saab niisugune inimene üldse maailmas elada?

Veel samal õhtul kaebas ta Viisale sirelipõõsa all istudes kõik ära ja küsis siis:

„Maksab minusugusel inimesel üldse maailmas elada?"

Viisa mõtles natuke mahalöödud silmil ja ütles siis heasüdamlikult naeratades:

„Maksab . . . Muidugi maksab . . . Kui aga saab sel kombel ära elada . . ."

Ja Taavet läks veel raskema südamega koju, kui tulnud, mõtet närides ja mõttel kui kurjal koeral närida olles:

„Kui aga saab sel kombel ära elada . . ."
Viisa ei tahtnud ometi mulle halba öelda: aga nähtavasti kahtleb temagi: kas sel kombel s a a b ära elada?
Taavet kõndis kui kurvas unenäos kodu poole.
Ta ei näinud koidu tõusmist ega kuulnud rukkiräägu häält.

*

Veel mõni pidu, mida Taavet suure hoolega ette valmistas, — ja suvi oli mööda.
Need pidud läksid tal kõik enamasti ühteviisi. Ta ootas, et teda laulukoori või näitemängu juhina tähele pandaks ja hinnataks, ta lootis koori kurbade lauludega Õisu Olli kõrki ja kalki südant pehmendada, ootas, et ta vaheajal piduplatsil tema juurde astub, tugevasti kätt pigistab ja kogu õhtu tema seltsis kõnnib. Aga pidu lõpul üksi koju minnes leidis ta isegi, et see lootus rumalatest kõige narrim oli . . . Õisu Ollil ei näinud teda meeldegi tulevat. Ta tantsis Nuudli rentniku pojaga ja kümne teisega, kõigile ülemeeliku naeratusega otsa vaadates ja vist nendegi õhkamiste peale pilkavaid teravusi öeldes. Kogu õhtu kõndis Taavet kurvalt rõõmsate piduliste hulgas, oodates, ikka veel oodates, ja läks viimaks üksi ja mahajäetult minema.
Endist viisi käis ta Kolliotsa sauna Viisa pool südant kergendamas, mis oli Õisu Olli pärast haige.
Tuli sügis pikkade õhtute ja öödega, tööd põllul olid korras, kuigi Peeter laiskles, Ants raskemaist töist kõrvale hoidus ja kodus midagi nokitses.
Taavet rehkendas sissetulekuid, rehkendas neid peast ja paberil, aga teenijate palkadest jäi vähe järele ja kusagilt ei mõistnud ta summasid elumaja ehitamiseks välja mõelda.
Sügav vundament oli aga valmis ja ootas; ümberkaudu teadis igaüks, et tuleval kevadel Soovere toreda elumaja ehitamine peab algama.
Kusagilt pidi see summa tulema, ta ei või ometi ilma naeruks jääda!
Jahil käies nägi ta veel vähem linde või loomi. Eero oli meeleheitel, kargas lindude järele, tahtis neile järele

lennata ja vaatas siis meeleheitliku nukrusega hooletu peremehe otsa.

Paaril korral, enamasti öil, otsustas ta Pärtli Oti tütrele kosja minna. Miks oli ta asjata seda vananevat neidu Viisa ees nii hoolimatult maha teinud? Mis ütleks temale nüüd Viisa, mis mõtleks ta temast? Pealegi oleks tema, Taavet, siis täiesti Oti tütre orî, see hakkaks teda kui last igal sammul talutama ja juhatama.

Taavet lükkas oma otsuse esialgul edasi.

Ta tegi plaane rahateenimiseks, leidis nad olevat mõnikord ilusad ja haruldased, sai neist ise vaimustatud, nägi suuri teenitud summasid ja ehitas vaimus toredat elumaja.

Aga need plaanid lahtusid harilikult paari päeva pärast, kui pea kainenenud, ja siis ei tõotanud nad enam vähematki head.

Ainult ühte plaani hakkas ta teostama. Enne jõulu, kui ilus lumetee tuli, läks ta hobuse ja reega linna ega tulnud õhtul, öösel ega teisel päevalgi tagasi.

Mari ja ema said rahutuks, käisid naabertaludeski asjast rääkimas. Seal tröösti neid ja heideti nalja: Taavet olla vist kaugele sõitnud rikast naist otsima.

Kolmandal päeval saatis Taavet ühe lähedase popsiga linnast sõna — ta tulla alles nädala pärast.

Ta sõitis teise maakonna servas, kus teda ei tuntud, talust tallu ja ostis linu kokku. Linnas oli ta ühe kaupmehega lepingu teinud ja pidi kaalu pealt head vahekasu saama. Muidugi pidi see vahekasu Taaveti osavusest ja asjatundmisest olenema. Ta pidi võimalikult odavasti häid linu ostma.

Juba oli ta rehkendanud, et sel kombel mõne kuuga maja ehitamise raha kokku ajab.

Aga need talumehed olid linu müües visad tingima ega rutanud müümisega. Nad olid kaugelt visamad kui Taavet ja maadlesid iga kopika pärast kas või tundide kaupa. Pärisid vahepeal linna uudiseid, rääkisid ise kõigist maailma asjust ja ütlesid siis, et hind ikka nii jääb, nagu öeldud, odavamalt ei olla võimalik müüa.

Taavet tingis ja rehkendas, teenida oli vahepealt väga vähe. Ostis linad viimaks siiski ära, maksis käsi-

raha ja palus linad linna tuua. Sõitis edasi, magas mõnes talus ööd, maksis öömaja eest ja sõitis hommikul edasi.

Nädala lõpuks oli tal rohkesti linu kokku ostetud.

Kui ta järgmise nädala lõpul kaupmehe juurde läks arvet tegema, olid ostetud linad enamasti toodud, aga kaupmees leidis nad halvad olevat, arvas mitme kaalu pealt lubatud hinnast maha, nurises ja nimetas Taavetit asjatundmatuks.

Koju minnes ja mitu õhtut rehkendades leidis Taavet, et ta kõiges selles äris oli puhast kahju saanud. Enese ja hobuse vaev veel peale selle.

Ta hoidis oma ärireisi ja selle tagajärjed salajas, aga linakaupmees linnas lorises asja välja. Ta naernud mitme peremehe ees Soovere Taavetit, kes enese suureks asjatundjaks kuulutanud, treibandi ja austreibandi vahel vahet ei mõistvat aga teha.

Vallamajas, kirikuõues või pidul Taavetit kohates nöökasid nüüd peremehed:

„Tere ka Taavet, no kuidas see linakauplemine ka läheb?"

Selles asjas ei tihanud Taavet Viisaltki tröösti otsida.

Suveks palkas Taavet ainult ühe sulase, jälle Peetri, kellega ta harjunud oli, nii et selle laiskuski talle armsaks saanud. Tüdruku jättis ta võtmata. Ta otsustas äärmise kokkuhoidmisega oma majapidamist parandada ja raha hakata koguma. Ostis enesele linnast mitu raamatut, kuhu sissetulekud ja väljaminekud kirjutada. Ostis isegi raamatupidamise õpetuse ja uuris seda õhtuti. Ta hakkas Mari ja ema käest või ja munade üle aru pärima, süüdistas neid isegi munade varjamises ja nõudis, et kõik temale teada antaks, et keegi kopika eest tema teadmata midagi müüa ei tohi.

Sellest tekkisid suured tülid. Mari hakkas kindlat palka nõudma ja emagi peale toidu ja riiete väikest rahasummat iga kuu. Kui oli arvepidamine, siis olgu, ütlesid nad.

*

See oli kevadel, mõni nädal pärast jüripäeva, kui Eero ühel hommikul oma kuudist Taavetile vastu ei jooksnud, nagu harilikult.

Taavet hüüdis teda — ei midagi. Taavet läks kuudi juurde — see oli tühi. Taavet vilistas ja hõikas — koera ei tulnud kusagilt. Ei tulnud sel päevalgi.

Taavet päris kõigilt. Keegi ei teadnud koerast muud, kui et teda õhtul viimati olid näinud. Ta jooksnud vabalt ümber, terve ja rõõmus.

Taavet aimas, et siin kellegi käsi oli tegevuses olnud. Aga ta ei saanud kedagi otsekohe süüdistada.

Läks mõni nädal mööda, Eero jäi jäljetult kadunuks. Taavet oli tröostimatult kurb.

Siis tuli Peeter ühel pühapäevaöösel hilja pool-purjus lakka ja küsis, pimedas heintele heites:

„Oled veel üleval, peremees?"

„Mis siis?"

„Tahad Eerost teateid?"

„Eerost? Kus ta on?"

„Magab," ütles Peeter raskelt.

„Kuudis? Leidsid üles?!"

„Maa all magab ta."

Taavet kargas istukile:

„Mis see tähendab?..."

„Puhkab viimast und."

„Räägi selgemalt!"

„Maha lasknud ta... Oli teine ilus koer, tark ja mõistlik justkui inimene."

„Kes ta maha lasknud?"

„Eks vaenlased ikka."

„Missugused vaenlased?"

„Ehee!... Kõige lähemad inimesed on ikka kõige hullemad vaenlased."

„Ma arvasin seda kohe... Mari või?"

„Mitte just tema ise, aga tema peigmees."

„Altnonni Aadu või?"

„See neh."

„Kuradi mõrtsukas! Küll ma talle näitan."

Ja nüüd jutustas Peeter talle lähemalt seda lugu, nagu Aadu talle seda kõrtsilauas purjus peaga lobise-

nud, muidugi kõvasti keelates Taavetile edasi rääkimast.

Ainult lühidalt kuulis Taavet selle hirmsa sündmuse käiku, tema enese kujutlus lõi aga sellest selge pildi.

Oli pime ja pilves kevadine öö. Pilved kihutasid kui nälginud hundid karjas üle kuu, valguse lapid hiilisid vaimudena üle maa, mets lainetas, oigas ja ägas.

Kopli metsast tuli see saatan välja, rada mööda õueväravasse, kus Mari teda ootas. Aadul oli püss seljas, ja seekord ei läinud nad mitte harilikul kombel Mariga lakka.

Mari läks üksi aida juurde, kus koerakuut oli, ja hüüdis tasa, õige tasa: „Eero!"

Eero kargas kuudist välja ja püüdis visatud leivatükid õhust kinni — sel õhtul oli ta söömata jäetud. Kartlikult piilus Mari ümberringi, küürutas maha ja silitas meelitust otsiva ja lahkust igatseva koera pead.

Siis paneb Mari talle keti kaelarihma külge.

See kõik on Eerole arusaamatu, aga midagi on ees, ja koer on rõõmuärevuses: ehk minnakse ometi jahile! Võib-olla läheb see tema näljutaja täna temaga jahile, ükskõik, peaasi kui metsa mindaks, kus igal pool on joovastavad lõhnad!

Eero kargab oma näljutaja najale püsti ja vingub rõõmu pärast. On pime, aga visatud leivatükkidest ei lähe siiski ühtki kaduma. Ah, täna ei kanna ta viha, täna ärkab temas jälle usk inimeste headusse, — isegi see verivaenlane on tema vastu lahke! Inimesed ei ole siiski nii halvad, kui arvatakse ... Aga kes see on? Kes see võõras mees on paugutegijaga? Peab ta sellega ühes öösel metsa minema? Igatahes peaks teda enne lähemalt nuusutama. Koguni võõras ta ei ole, seda lõhna on ta enne mõni kord haistnud. On natuke vastik, aga iga lõhnaga peab pikkamisi harjuma! Paugutegija riist on sel mehel ka seljas. Tuleb siis selle mehega metsa minna? Miks peremees ise ei tule?

Eero nuuksatab paar korda üsna valjusti, Mari lööb talle peoga vastu pead, aga annab siiski veel paar tükki leiba.

Nii imelik on see kõik täna ja nii erakordne! Ta võiks ka võõraga metsa minna, on ju ükstapuha, kelle

ees linnu lendu ajad, aga siiski ... miks nad teda vabalt joosta ei lase?

Eero tõmbab keti otsas paar korda siia- ning sinnapoole ja jääb rahutuks.

Kui selle taga midagi halba pole? Asi on väga kahtlane.

Nukras meeleolus longib ta võõra mehe kõrval koplimetsa poole. Mari jääb koju. Olgu, pole midagi teha, suuremat lusti pole täna õhku nuusutada, aga hulkuda metsa mööda üle mitme päeva on siiski huvitav, kui pealegi mitu tükki leiba ära oled söönud! Teab, miks peremees täna ei tulnud? On ta haige või? Kas tema, Eero, vahest salaja, ilma peremehe teadmata täna metsa ei lähe? Üldse on see asi imelik ja segane. Ei saa rahulikult õhku nuusutada. Ja on see ka kellegi mood — teda ei lasta metsaski lõast lahti! Ta peab jalgrada mööda selle võõra kõrval lontima, ei saa põõsastesse tungida.

Tükk aega lähevad nad kopli metsa mööda, pööravad siis teerajast kõrvale, lähevad kraavi mööda padrikusse. Ah, kui siin põõsastes saaks vabalt ümber joosta, siin on neid lõhnavaid olevusi nii palju! Juba hakkab see lõhn pähe, paneb karglema ja vintslema! Aga lahti teda ei lasta! See on palju hirmsam kui näljaselt kodus kuudis öö otsa uneta lamada! Ta kisub ennast lahti ja kaob kui tuul!

Aga ei, see mees hoiab teda kõvasti kinni, hoiab hoolega, ei meelita ega ole ka kuri. Ja vaikne on see võõras, ei räägi sõnagi. Mis ta pea peaks mõtlema, head või halba? Vist mitte head. Pimeduses on nii raske aru saada, valge päevaga näeb ta iga inimese näost selle mõtted ära; nii on kerge aru saada, kas jalahoopi või leivatükki oodata on.

Nüüd on nad padrikust mööda kraavi pervel hulga maad ära käinud, võõras pöördub põõsaste vahele ja veab teda enese järele, selg on juba oksilt pritsivast veest märg, aga see pole siiski nii vastik kui lõa otsas järele sörkimine.

Nad on väikese lagendiku peale jõudmas. Siin on lõhna selgesti tunda, üks õhus jooksev loom on lähe-

dal. Ah, kui nüüd korraga lahti saaks ja sellele lähedale võiks hiilida!

Ta tõmbab kõvasti, aga lõõg on nähtavasti ümber võõra käe. Ta hakkab kõvasti ja paludes nuutsuma. Pahaselt tõmmatakse ta lähemale, kõrvade taga on valus, raske on vait olla. Sel silmapilgul hüppab lind vurinal lendu. Eero kargab kui hull püsti ja vingub!

Läinud! Ja see lontrus ei võta püssigi õlalt! Eero nuusutab tagantjärele õhku ja vingub haleduse pärast.

Siis lähevad nad edasi mõni samm, üle lageda, kust valge palang kiiresti üle jookseb ja põõsastesse kaob.

Mis see tähendab? Ta seotakse noore kase tüve külge lõõgapidi kinni! Ei, ei, see on juba nii imelik ja kahtlane. Kui kauaks, mis tarvis? Peremees ei ole seda kunagi teinud! Jäetakse ta siia? Mis temaga teha tahetakse? Teda on vahest löödud, kui ta ülemeelik olnud, aga täna on ta erakordselt vaikne olnud, ainult selle õhku karanud linnu järele tahtis ta tormata. Aga kes jõuab siis selle juures külmaks jääda! Ülekohus oleks teda selle eest karistada. Ehk antagu talle siis mõni hoop, aga mistarvis siia kinni seotakse? Tõepoolest, see võib juba kõige külmaverelisemagi koera rahutuks teha.

Ta katsub ennast vabastada, aga mitte väga kõvasti, see võiks vahest võõrast pahandada. Lõõg on tugevasti kase tüve küljes. Ei, see ei ole õige asi, aga midagi pole teha!

Miks ta ometi kodus meeleheitlikult vastu ei pannud, miks ta ei vingunud, miks ta ei haukunud ega ulunud, nii et peremees aida lakas oleks kuulnud! Vist ei tea ta sellest asjast midagi!

Jälle jookseb neist valge palang üle. Nüüd näeb ta selle võõra nägu, see on otse hirmus. Kellelgi pole ta nii hirmsaid mõtteid näol näinud! Ja tuul kannab tema poolt väga kohutavat lõhna ninna! Midagi hirmsat on tulemas.

Ta kargab paar korda üles ja haugub meeleheitlikult.

Võõras on paugutegija seljast võtnud ja katsub seda.

Ah, missugune hirmus öö, missugune rõhuv, värinaid sünnitav halb aimus! Ümberringi pole muud kuulda kui tuule mühisemist põõsastes.

Miks ta ometi siia tuli!

Nüüd vaatab võõras tema peale. Miks ta nii hirmsasti vaatab? Ja nüüd pöörab ta paugutegija otsa tema poole . . . Ooo!

Kui välk käib Eero peast läbi: see inimene tahab teda tappa, tahab teda kindlasti ära tappa! Peremees, kus sa oled! Peremees, mis minuga tehakse, tule päästa mind! Uuu!

Ta karjub, kargleb meeletus hirmus siia ja sinna. Võõras käratab, pahandab!

Eero jääb vagusi seisma ja piilub viltu võõra silmadesse, sealt oma saatust lugeda püüdes. Paugutegija riista ots pöördub korraks tema poole. See on hirmus! See on surm! Asjata on karelda, asjata uluda! Ta on võõra võimuses. Sündigu, mis sünnib, pääsmist ei ole. Tuleb oodata . . . Ah, kui hirmus pikk see aeg on! Peremees, miks sa ometi ei tule mulle appi, peremees, sa ei teagi, kus ma olen ja mis minuga tehakse! Peremees! . . . Uu! Paugutegija ots pöördub nüüd tema poole, otse tema poole.

Pauk.

Eero tunneb pistet küljesse, silmapilk kaob kuulmine, silme ees läheb kõik kirjuks, metsikult kargab ta püsti, langeb aga rammetult maha ja oigab tasa, nukralt:

Peremees! Kus sa oled! Ma suren . . . Uu!

Veel pauk.

Rinnust käib jälle valus piste läbi. Mõistus kaob. Peremees! kus sa oled! Peremees! . . . Uuu!

Siis kaevanud Aadu põõsaste vahele augu, vedanud oma ohvri sinna sisse, ajanud augu kinni ja katnud pehtinud lehtede prahiga.

*

Ta oli juba teist suve Altnonni perepoega Aadut Mari juurde näinud hiilivat, aga seda täiesti õe enese asjaks pidanud.

Nüüd ta vahtis aga laupäeva õhtul aias põõsaste vahel lamades, kust teerada oli metsani näha, haavlitega laetud püss käes.

Hämaras näis noore kaera väli halli palanguna ja teerajale ilmuv must väheldase mehe kogu oli selgesti näha. Taavet laskis ta läheneda, laskis ta üsna enese lähedale tulla, kus kaks kangast pleekisid, mida Mari polnud ära koristanud.

Siis hüüdis ta korraga:

„Võtke kangavaras kinni!" ja kargas üle aia.

„Seisa paigal, kaabakas! Seisa paigal!"

Aga võõras jooksis juba kärmesti metsa poole.

„Seisa paigal, ma lasen!"

Võõras oli juba kopli metsa ääres ja lootis varju pääseda.

Taavet laskis paugu, mis õhtu vaikuses kaugetest metsadest mitmekordselt tagasi kostis.

Tõusis kära, terve pere jooksis välja, naised hädaldasid, koerad haukusid, Peeter vandus tasakesi omaette, Mari tungis rusikatega Taaveti kallale. Ta laskis tema peale laeng laengu järele kõige alandavamaid sõimusõnu, leidis sauna Viisa kohta nimetusi, mis neidu kõige valusamini võivad haavata, sõimas siis Krõõta, Peetrit, tervet valla laulukoori, vandus kõik laulukoorid ja näiteseltskonnad maa põhja ning tuletas meelde kuuris vedelevaid ja roostetavaid masinaid, atru ja äkkeid, mahavisatud raha!

Ta pidi vaikima, muusikamehes ei olnud ta sõjameest aimanudki — Taavet haaras tal rinnust kinni ja raputas halastamatult. Aga lahti pääsedes karjus Mari viimase jõuga, nagu tahaks tervele maailmale seda teada anda:

„Sa oled maailmahulguseks loodud, aga mitte peremeheks! Hulguseks oled sa loodud ja selleks sa jääd, seda ütlen ma sulle, sina kaabakas!"

Taaveti käed langesid lõtvadena ripakile, hingeldades ja kogeldes sai ta viimaks öelda:

„Peeter, sa oled teenija, sa pead mu käsku täitma! Pane silmapilk hobune ette ja vii tema kraam mu maa pealt ära. Kui üle oja oled saanud, viska maha!"

Ja õe poole pöördudes:

„Täna öösel pead siit kaduma!"

Koerad haukusid veel rahutult, nagu otsiksid tüli süüdlast, ema seisis ristis kätega aia najal ja ohkas:

„Oh jumal, oh jumal, mis küll saab!"

Paari tunni pärast tuli Peeter tagasi ja ronis aida lakka. Kuuldes, et Taavet veel ei maga, ütles ta:

„Viisin kraami Otsa sauna juurde. Mari soovis nõnda. Kuidas sa jätad ta öösel tee peale!"

„Hea küll, peaasi, et see ussisugu mu maa pealt kadunud on," urises Taavet.

*

Mis ta kartnud, see läks tõeks.

Terve kihelkond rääkis varsti erutavast uudisest lõbu tundes Soovere Taaveti hirmsast teost: kuidas ta oma lihase õe koledasti läbi peksnud, pikali löönud, jalgadega tallanud ja viimaks minema kihutanud, ilma riidehilbuta, ilma rahakopikata, ilma palgata, ainult sellepärast, et õde Taaveti armukese, Kolliotsa sauna Viisa kohta, kelle elukombeid ometi igaüks teada, mõne sõna, mõne õige sõna julgenud öelda. Tema peigmehele laengu haavleid päise päeva ajal selga lasknud, mida aga Aadu suuremeelselt andeks andnud, ei ole kohtusegi kaevanud.

Nii oli Mari seda paljudele silmi pühkides rääkinud, ja viimane kui sõna pidi õige olema. „Nii tõesti kui Jumal taevas," nagu ta ikka juurde lisas.

Nüüd sai ka kihelkond teada, missugune Taavet tõepoolest oli. Terve maailm oli tal armukesi täis, sellepärast ta jannatagi laulukoori ja näiteseltskonnaga, seal olla iga neiu tema oma.

Taavet olla hulgus, veenusk, poolearuga kommejant; ega ta muidu koduski teenijatele laulu ei õpeta, kõiksugu rumalaid raamatuid ja ajalehti lugeda. Kes Soovere peremehe tagumist kambrit kord näeb, see võib kohe ütelda, et tegemist on poolhulluga!

Need jutud levisid laiali nagu päratu koeraoblika lehed igale poole, katsid varsti terve kihelkonna. Liialdatult ja moonutatult tulid nad varsti Taaveti kõrvu tagasi.

Ühel ajal juttudega tuli vallakasakas kutselehega kohtust. Mari nõudis oma pärandusosa, mitte vähem ega rohkem kui kaheksasada rubla. Taavetil ei oleks praegu kaheksakümmetki võimalik maksta olnud.

Oksjon! käis Taavetist kui halvav lendva läbi. Ja valgel suvepäeval nägi ta vaimus tärnidega ametnikke õue sõitvat, kuulis selgesti vasara lööke, ikka kolm järjestikku, nägi asju ükshaaval võõraste kätte minevat, kõige esiti viiul ja harmoonium.

Üksinda tagakambris laua ääres seistes, kutseleht värisevas käes, tundis ta peas hirmu pärast kõik pääseteed segi minevat, ei olnud enam kuhugi põgeneda.

Ühe öö oli ta uneta, teisel õhtul lakka Peetri kõrvale ronides ei suutnud ta enam hirmu üksi kanda ja rääkis asjast sulasele. Too möhatas:

„Ta võib paljugi nõuda, egas talle nii palju välja ei mõisteta ..." Ja vähe aja pärast lisas ta tasemini juurde: „Ja kuigi mõistetakse, see Soovere koht on ka ometi midagi väärt ..."

„Aga mul ei ole raha ..." ütles Taavet hädaldades ja magas selle öö väga halvasti.

Kuidas ometi see tal meelde pole tulnud? Muidugi hirmu ja sellest järgneva segadusega! Kuidas tal ometi meelde ei tulnud seda kõige lihtsamat pääseteed! Ajalehe kuulutustest silmi üle lastes nägi ta korraga rida jämedas kirjas tähtedega:

T a l u k o h t m ü ü a.

Kuidas ta selle nii lihtsa asja unustanud! Kui aga nüüd veel müüa võib? Asi on juba kohtus ...

Õhtul lakas küsis ta Peetrilt:

„Aga kui koht ära müüa?" Ta läks seda öeldes häbi pärast kuumaks.

Peeter ei vastanud kohe. Alles natukese aja pärast ütles ta:

„See on küll kõige lihtsam ... Muudkui vanemate kohast ehk raske lahkuda ..."

„Seep'se on ... Aga oksjoni puhul tõstetaks mind nagunii siit välja ... Kas seda ostjat leidub? ... Ajalehes ei tahaks kuulutada, tee ennast sellega maailmarahva naeruks ..."

„Eks minge linna va Rähni juurde, ta meie nurga mees ja hangeldab niisukeste asjadega. Küll ta juhatab ostja ..."

„Õige jah, va Rähn talitab müüjate ja ostjate kokku-

juhatamist... Mina ta juurde just minna ei tahaks, on teine õige vastik, aga mis teha..."

Taavet ei läinud siiski veel Rähni juurde. Ei saanud nii kergesti kohta müüma minna, nagu oleks tal vakk rukist või koorem kartuleid tarvis rahaks teha. Peetril oli õigus, isakohta ei ole kerge ära anda. Ta hulkus üksikuis kohtades, käis jahil. Kui palju kaski olid talle üksikult tuttavad, nagu seltsimehed temaga ühes üles kasvanud ja tugevaks saanud. Ta silitas tasa valget tohikut, laskis õla tüve najale ja kuulatas tasast unistavat sahinat lehis... Üks pisar langes rohelise sametise samblaga kaetud juurtele. Siis käis ta heinamaal põõsaste vahel, istus varjulisse kohta ja unistas.

Aga nüüd ei olnud unistamiseks aega... Iga tund viis kohtupäevale lähemale. See lähenes tõelisuse piltidena.

Põõsaste tagant, teekäänakult, eemalt üle soo paistva seljandiku varjust — igalt poolt nägi ta vaenlasi lähenevat. Nad tulid hulgana, kõigil tärnidega mütsid peas, nägudel halastamatuse ilme, ja selja taga seisis neil ässitades ja kihutades Mari. Hulk rahvast voolab Sooverele kokku, kõik irvitavad Taavetit, nimetavad teda sosistades maailmahulguseks, võtavad kõik asjad ja lähevad minema. Ta võib siis kerjama hakata — Maril on vist õigus, ta on maailmahulguseks loodud, mitte taluperemeheks.

Ei, ta ei lase seda enesele öelda! Ta on küll siin, maal, nende igaveste kõhuorjajate seas kõlbmatu, sest tema hing ei ela ainult leivast. Aga see pole kogu maailm!

Ta läks, ta ajas, ta kihutas otse linna, Rähni kontori juurde, kes ajalehtedes sagedasti kuulutas:

„Ostan ja müün talusid, majasid ja kruntisid..."

Aasta kümne eest oli Rähn vallakirjutaja ametist miski segase asja pärast lahti saanud, nüüd arvati ta rikas mees olevat. Ta sõitis talvel maale kirikusse, linnunahka kasukas seljas, sigar suus, karvane müts peas ja kõrged kalossid jalas. Teati, et ta linnas suuresti elavat, voorimehega sõitvat ja joodavat viina joovat.

Välimuse järele ei äratanud see mees kadedust: oli kõhetu, kollakas kikkhabemekene kui luitunud viha-

konts lõua otsas, teravate, vesiste, rahutute silmade ümber, mille pilgud kui hiired ümber jooksid, tuhanded kortsud, nina punane, lühikeseks lõigatud juuksed hõredad kui kuivanud rukkikõrs.

Ta pilutas tükk aega oma poolpimedas kontoris silmi ja vaatas Taavetit, siis hüüdis ta:

„Ah nii, või sina oled, Soovere Taavet! Noh, miks ma su ei tunne! Oled ka linna saanud, eks tehme siss kah liigud! ..." (Ta ei olnud kodunurga murrakut veel unustanud.)

„Mul oli asja natuke ..."

„Või asja kah! Noh, siis a'ame asja ära, siss tiid nigu nii liigud. Põle kavva nähnudki su ..."

Nad istusid laua äärde, mis kõiksugu pabereid ja dokumente täis oli, ja Taavet jutustas oma asja ära.

„Soh, või nõvvab kohtuga raha ja sa tahad koha ära müia! Asi põle küll nii ull. Esiti lähäb oksjoni alla ainult Soovere talu liikuv varandus, osa karjast ja muust kraamist. Aga et oma talu tahad ära müia, sii on väga õige mõte, tuline õige mõte! Ega nüidsel ajal kuhad tuugi änam midagi sisse. Küll ma juba kuha kellelegi sokutan ... Siss maksad õele välla, mis maksa on, ja asi tahe. Ülejäänud raha iist sokutan sulle linnas maja, siis paned jalad seena pääle ja elad kui vanamiis! Ma märgin kuha suuruse ülesse ja asigi tehtud. Siss võime minna ja väikesed liigud tiha ..."

Kui nad voorimehe troskale istusid, ütles Rähn julgustavalt:

„Nüid ole üsna mureta, kõik läeb kui lepase reega. Tule nädala-poolteise pärast, siss on ehk ostja kääs."

Nad sõitsid voorimehega mitmest uulitsast läbi, Taavet maksis sõidu eest. Siis läksid nad kuhugi joogikohta sisse, Rähn teretas üle leti lihavat preilit. Hakati napsi võtma. Mis edasi sündis, sellest oli Taavetil tume aimdus. Oli kõrvu jäänud klaaside kõlin, puhvetipreili ja Rähni räpane naer, teda oli keegi põse pealt oma habemekontsuga suudeldes hõõrunud ja oma südamesõbraks nimetanud.

Sissesõiduhoovis ärkas ta natukeseks üles. Teda aidati vankrile ja anti ohjad kätte. Oli juba videvik.

Hiljem öösel leidis ta enese kodus värava tagant. Pee-

ter raputas teda tugevasti. Kübar oli kadunud. Vankrist maha ronides kukkus ta käpuli.

Nii läheb inimesega, kes oma isatalu müüma läheb, ütles talle südametunnistus enne uinumist.

Ei läinud kõik nagu lepase reega, aga Rähn pidas siiski sõna: mingi ostja ta leidis, kes sõitis Sooverele, vaatas oma silmaga põlde, heinamaid, hooneid, karja, käis ka Taavetiga koos vallamajas, ja kui selgus, et Taavetil on õigus Sooveret müüa, pakkus selle eest kaks tuhat (sest krunt oli üsna suur) ja oli viimaks nõus maksma (Rähni pealekäimisel) kaks ja pool tuhat (ühes elusa ja eluta inventariga!). Saanud Soovere seenehinna eest kätte, oli ta nõus müügihinda kohe välja maksma.

Sedamaid soovitas Rähn Taavetile „sõbramehe poolest" osta agulis kahekordne üsna suur puumaja ühes kapsaaiaga. Hind kaks tuhat rubla, millest seitsesada jääb obligatsioonivõlaks, mida võib pikkamisi kustutada.

Kogu selle müügi ja ostu sokutamise eest nõudis Rähn üsna tubli vaevatasu, hoolimata sellest, et ta asja ajas „sõbramehe poolest".

Igatahes ajas ta asja nii kähku, et Mari sai oma pärandusosa kätte, enne kui Sooverele oksjon tehti. Selle eest oli Taavet Rähnile oma südames tänulik.

*

Homme laulab ta siin viimast korda oma kooriga viimasel suvepidul.

Taavet peatas soos juhivitsa otsimisel ja istus samblamättale hallpaju põõsaste vahele.

Nad teavad kõik tema peatsest lahkumisest ja vist tuleb neil vähemalt nüüd tema tegevuse hindamine meelde. Homme tulevad nad piduaias tema manu; vallavanem Ott pigistab oma paksus lihavas käes tema kõhnu sõrmi ja naeratab laialt:

„Noh, Taavet, kas ikka tõesti lähed ära! Ta jo õige küll, ega see maa elu ole midagi, linnas palju parem, iseäranis teiesugusel inimesel, kes valgustatud silmaringiga... Aga mis me siis teeme, kui kõik nooremad

ja enam haritud inimesed siit ära lähevad! Ehk mõtlete veel järele, saate ehk veel oma otsust muuta... Kõik on juba otsustatud?... Kahju, tõesti kahju! Noh, lähme istume puhvetisse, a'ame veel mõne sõna juttu."

Nad lähevad vallavanemaga piduliste ridadest läbi, kõik vaatavad neid aukartlikult, neid kahte, valla esimesi mehi. Nüüd alles leiavad nad Taaveti esimese olevat Pärtli Oti kõrval.

Nendega seltsib veel Kalamäe taat ja mõni teine valla tähtsam ja rikkam mees, kõik temast vanemad, aga tema on juba noorena nende esimeste seas.

Nad istuvad puhveti määrdunud laua ümber; tähtsate külaliste tulek on mõju avaldanud: valge põllega neiu lendab kui liblik sinna, valge lina laotub lauale ja Ott annab naerdes käsu keelekaste ja suupiste asjus. Varsti ilmub ka Oti tütar, punane vöö valge piha ümber, pea sirgel kui kuuse latv. Täna ei ole ta näol vali teravus, ta naeratabki Taavetile ja hindab teda kui tulevast linnahärrat, kelle abikaasale hommikul tolmunud peremehed ja perenaised vankris kartulikoti ja võipüti otsas istudes „proua" ütlevad. Tulgu Taavet neid linnast sagedasti vaatama, siin maal on igav; elu on nii ühetooniline ja inimesed harimata! Seni oli veel vahetevahel näitemäng ja laul; nüüd aga, kui Taavet läheb, kaovad vist ka need... Nii räägib Pärtli Klaara, ja tema silmadest paistab tõsine kahetsus Taaveti lahkumise pärast.

Aralt ja kadedusega vaatavad puhvetisse tulnud pidulised, tüdrukud, keda poisid limonaadi jooma ja võileibu sööma kutsunud, kuidas Taavet suurnikkudega lauas istub, tugev ja muretu kui need suurnikudki.

Jah, nad ei mõistnud teda hinnata, kui ta nende seas oli, alles nüüd lähevad neil silmad lahti! Ei hinda me roosisid, kui nende keskel igapäev kõnnime, hindame kapsaidki kõrgemalt; las jäävad aga ainult kapsad — siis igatseme roosisid ööd ja päevad! Las kaovad roosid ja kapsad jäävad, ehk ärkab siis teis igatsus kõige ilusa järele. Ja tüdinenud tõprarohust, otsitakse roose ja ollakse õnnelik seda harvagi nähes.

Nii unistas Taavet pajupõõsaste vahel istudes homsest pidust.

Ehk jäägu homme eemale jõukad ja rikkad, Ott oma tütrega ja teised lihavate nägudega vallaisad. Jäägu nemad, ja ta jääb neist, nagu seni, nii ka homme eemale. Seal on ta väikene vägi, truu ja ustav, tema laulukoor, keda homme viimane kord juhib võitluse teel selle igapäevase ahnitsemise ja vaimse tuimuse vastu, mis kõigi nende hingi täidab.

Ta jääb eemale neist suurnikkudest homme nagu ennegi ja istub n e n d e g a lauda, kes tema kutset kuulnud ja temaga ühes vabadel tundidel kapsaaiast põgenenud roosisid otsima.

Nad kutsuvad ta lauda ja annavad talle aukoha. Looritse Rein kui ainuke peremees, aga siiski laulja ja näitleja lausub iseteadvalt ja pühalikult:

„Meie senine juht, esimene seltsimees, olgu täna kui lahkuja meie auvõõras ... Kõik on nõus? ... Millega siin teid on võimalik võõrustada, see ei pea kellelgi puuduma."

Ta kutsub teenija, einelaua-neiu, ja annab käsu, mis kui nõiasõnad laua roogadega ja jookidega täidavad.

„Nii, meie aulik senine juhataja ja seltsimees, minu aulikud seltsilised ..." tahab ta alata. Aga Taavet palub sõna, vaikselt, nagu häbenedes:

„Laud on kuninglikult kaetud; aga nõiasõnade lausuja lubab, et mina veel midagi tuua võiks käskida. Sest ma sooviks, et meie laud lahku läheks teistest, mis roogade all nõrkevad ... Tohin käskida, et toodaks me lauale üks roos?"

Ja salakadedusega hiilivad need kapsakasvatajad oma laudade tagant sinna, kus roos keset lauda punetab ja lahkujat südamlikult austatakse.

Ja üksteise järel tõusevad üles need kohmakad poisid, tema lauljad ja näitlejad, lausuvad lahkumiseks pisaratega niisutatud sõnu, ning neidude laugude varjul hiilgavad kastetilgad.

Pärast läheneb aias temale Õisu Olli, pigistab salaja tema kätt, ja kui nad teistest eemale pääsenud, paneb talle punase roosi rinda.

Taavet palub luba teda koju saata, ja nad kaovad enne pidu lõppu kõigile tähelepanematult. Üksikul metsateel suudleb ta Ollit ja nad vannuvad igavest

truudust. Oodaku Olli veel natuke, talvel, kui ilus lumetee, ühel neljapäevaõhtul kuuleb ta kuljuste kõlinat ... See on Taavet, kes teda kosima sõidab ...

Nii unistab ta pajupõõsaste vahel padrikus istudes.

*

See oli viimane kord siin haljaste kaskedega piiratud rõdul oma truu hulgakesega esineda. Need olid ainukesed, keda ta valitses, kes lauldes enese hinge temale usaldasid ja maast kõrgemale tõustes tema käeliigutusist endid juhtida lasksid.

Nende popsitütarde ja sulaste salgakesega valitseb ta ometi mõne silmapilgugi ülbete peremeeste, ihnsate perenaiste ja kõrkide peretütarde üle, kes igal tähtsal pidul esimestes ridades istuvad, põlgliku muigega arglikult rõdule kogunevaid lauljaid silmitsevad ja neid pilkavalt hindavad.

Olgu, siis tuleb aga kättemaksu tund, kus ta oma salgakesega kõik selle sajapealise maistes huvides, tuimuses ja meelekõrkuses uppunud hulga valdab, tema värisema paneb, teda ennast unustama sunnib, temalt tahtejõu röövib, maast üles tõstab ja kõrgel taevasinas teda lennutab, pea südant seismapanevalt sügavusse langetades, pea hinge suruvalt kõrgele visates, pea vaiksetel laintel õõtsutades, pea tormistel voogudel pillutades.

Ta raiub nende paakinud südametesse kustumatud märgid, mida ei saa nad kaotada tahteski. Aeg-ajalt hakkab kuuldud viis nende hinges helisema, sunnib unustama ja põlgama igapäevasust ja lahkuma maisest. Viisiga ühes tõuseb nende silme ette pika kasvuga, kõhn, kurvameelse ilmega noormees, kelle pilk alati kauguses viibib ja hing kõrges uitab. Siis õpivad nad teda hindama ja jutustavad vanaks jäädes lastele Soovere Taavetist, ainukesest, kellel maisest elust küllalt ei olnud. Emad ümisevad kuuldud viisisid, kuni need lastele pähe jäävad.

Nii maksab ta neile kätte senise lugupidamatuse.

Siin valitseb tema; iga käeliigutust peavad nad valusalt oma hinges tundma; tema määrab iga südamelöögi

ja nad näevad laulu kuuldes temast ette nõiutud pilte sellest teisest, ilusamast maailmast.

Nad on võidetud, põrmusse heidetud, purustatud. Aga ta ei kanna viha, ei himusta kättemaksu, vaid lendleb nendega ühes seal üleval valgusemeres ja tunneb rõõmu, et nad ühes temaga madalast maast lahkunud, vägevail tiivul kõrgele tõusnud.

Nii unistas Taavet enne laulukooriga esinemist näitelava taga.

Kui aga laul lõppes ja selja taga nõrk kiiduavalduste kära tõusis, oli ta jälle maa peal ja tiivutu. Värisevail jalul kobis ta lauljate järel näitelavalt, põletavaid pilkusid seljas tundes.

Teda ei kutsutud käteplaginaga uuesti lavalegi, kuigi teati, et ta täna viimast korda esineb.

Ta jäi pilguks peatuma, näol kurblik ilme, ja ootas viimast osavõtte-avaldust vähemalt nendegi poolt, kes aastaid temaga ühes ülevaid silmapilke elanud.

Aga esimene tiiskandi laulja Aru Miili läks lävel ootava Joora perepojaga rõõmsas elevuses minema, teised lauljad said sellest sosistamiseks ja naljatamiseks ainet, ja siis astus linnast tulnud „kuulus" näitleja paljasjalgse hulguse ülikonnas lavale ja paelustas oma veiderdamisega kõigi tähelepanu.

Taavetit ei pannud enam keegi tähele. Ta läks üksi välja. Just Aru Miiliga tahaks ta healmeelel kõrvu käia, kui Olli peale vähematki lootust ei ole. Las näevad nad jälle kõik, et ta popsitütre annet hindab, aga mitte peretütarde rikkust.

Aga popsitütar Miili hindas nähtavasti Joora Mihkli jõukust, lihav-värskeid põski ja elavat lobisemist kõrgemalt ja läks sellega.

Taavet hulkus üksi piduplatsil rõõmsa rahva hulgas, enese mahajäetust ja üksildust häbenedes.

Oli ununenud ühine lend taeva alla, siin maa peal oli kõigil tematagi lõbus viibida.

Siis seltsis temaga endine sulane Ants.

„Ah et linna lähete või? ... Kahju, väga kahju! Oleme kohe tublist laulumehest ilma! Ei meeldi enam maal? ... Nojah, eks ta ole raske ka küll, olgugi et peremees olete. Ja see ilus õunaaed jäigi pooleli? Jah,

kõik ei lähe siin ilmas, nagu inimene tahab ... Einoh, mis linnaski viga, olen ise linnas elanud ja tööd teinud, küll puutööd, küll müürsepatööd; olin leivavedaja ja õllevillija. Mis teil nüüd viga, teil oma rahakopikas, ega musta tööd pruugi teha ... Võtate proua ja elate kui saks ..."

Ants laskis edasi ja teretas lahkesti möödaminejaid peremehi, kes kahte „laulumiist" naeratades vaatlesid.

Nemad kahekesi on kogu vallale lõbu valmistajad, Ants enam vaimulikkudel talitustel, matustel, ristsetel, laulatustel ja lugemistundidel; tema, Taavet, ilmlikkudel pidudel. Nüüd, kui nad kõrvu käivad, tekib võrdlus kõige tuimemaski peas ja igaüks leiab neis sarnasust. Taavetil on piinlik, ta tahaks Antsust lahkuda.

Aga Ants ei lähe eemale. Ta on lugenud inimesega kokku juhtunud ja katsub juhtumist kasutada, räägib ajalehtedest, uutest masinatest, viimasest maavärisemisest, noore rahva kõlblusest ja muhameediusuliste mitmenaisepidamisest.

Taavet ei pääse temast muidu, kui peab jumalaga jätma ja minekut tegema. On küll veel vara, pidu veel täies hoos ja noored inimesed hakkavad alles tujusse saama. Nad ei otsi enam, nad on juba igaüks leidnud, ja keegi neist ei pane Taavetit tähele, kes üksinda värava juures posti najal seisab.

Ta on siin täiesti ülearune, ta võib minna, tema järele ei tunta siin tarvidust.

Olgu, siis läheb ta jäädavalt.

Võib-olla tuleb ta kord veel tagasi. — Ta tuleb kord, aga teisiti. Jälle on neil pidu siin aias. Aastad on mööda läinud, ta ei ole enam noor, aga mitte ka vana. Temavanused perepojad on juba peremehed ja oma naiste seltsis pidule tulnud. Praegused peremehed on juba hallid, aga nemadki ei puudu pidult.

Kui pidu algamas ja aias kui mesipuus sumin ja surumine, tõuseb eemal teel tolmupilv, mis tuule kiirul läheneb. Pilvest ilmub nähtavale must läikiv tõld, millel kaks araabia täkku ees tantsivad, kaelad rõngas, kõrvad lingus, peened jalad käivad kui kedervarred. Aeda kuuldub rataste mürin, kabjaplagin ning kuljuste kõlin ... Kuljuste kõlin niisugusel korral küll vist kau-

gele ei kosta? ... Veel parem oleks vist autos siia sõita? ... See läheb kiiremini, suurema mürinaga ja sarve pikaldane huikav hääl kostab kaugemale, on uudsem, äratab tähelepanu ... Olgu siis auto!

Must, läikiv, vaskplaatidega ehitud auto läheneb kui tuulispask piduplatsile, tututab veel mõni kord ja peatab nõksatades aia värava taga. Parajasti helistatakse näitelava taga, eesriie tõuseb ja koor seisab juhatajaga seal.

Aga rahvas tormab aiaväravasse, pingid kukuvad tunglemisel ümber, mõni saab surumisel kübaranõelast torgata; tõugeldakse, rüseldakse.

Juht lööb autoukse lahti ja hallis reisimantlis sale naine, nägu looriga kaetud, kargab sealt nõtkuva hüppega maha (ei, õigem on, kui tema, Taavet, ise ees välja hüppab, pikk inglise reisimantel seljas). Ta ulatab daamile käe ...

Tormiline käteplagin, mis veiderdajale osaks sai, äratas Taaveti ilusast unistusest. Ta pööras piduplatsile järsku selja ja läks üksinda kodu poole.

*

See oli siis viimane pühapäev siin, isatalus. Ei olnud veel hiline sügis, aga looduses oli juba lahkumise kurblik ilme. Päikese pale oli juba kolletama löönud, tuhmenenud, nukker ja elutu.

Taavet kõndis üksinda heinamaa rada mööda, ojakese kaldal. Lookleva musta joonena, pikast heinast ja põõsastest varjatud kallaste vahel, voolas siin kuulmatult tema lapsepõlve sõber kui üksildase inimese elu, kes oma rõõmud ja mured varjab ja olemasolugi vaikimisega varjata katsub.

Viisa pidi ka täna siia tulema, jumalaga jätma. Mistarvis? Et südames lahkumisvalu suurem ja teravam oleks? Inimesed suurendavad ikka ise oma valusid.

Siin pidid nad täna Sooverel viimast korda kokku saama. Taavet istus oja kaldale niidetud heina kontsudele ja jäi vette vahtima. Mustavas voos oli vaevalt jooksmise virvendust märgata, ainult vesiheina kõrte

taha tekkis peentest jugadest palistus ja kobrulehed hõljusid vaikselt.

Siis kitkub ta üle kalda vee kohta kummarduvast koerputke varrest tüki ja viskab vette. See peatub silmapilgu ja hakkab siis kiiresti allapoole ruttama. Ah, kui palju kordasid olid nad Viisaga seda mängu mänginud: kumbki viskab putketüki või lillenupu voosse ja siis vahitakse kaua, kuidas need ühes ujuvad. Lähevad lahku, tähendab: ka neil tuleb kord lahku minna. Aga nad ei lähe vabatahtlikult lahku, elu vool kannab nad teineteisest vägivaldselt eemale. Kumma nupu voog enne kaldale uhub, see sureb varemini. Mõnikord ei läinud nupud lahku, jäid koguni teineteise külge kinni ja ujusid edasi nii, kuni üheskoos viimaks kaldale uhtusid. Siis vaatas Taavet Viisale otsa ja see lõi silmad maha ning jumestus õrnalt. Tähendab, nad saavad teineteise omaks ja jäävad ühte surmani.

Viisa tuli, täna vähe kahvatum kui harilikult, vaevalt märgatav kurbuse ilme vaikse naeratuse taha varjatud. Ta istus Taaveti kõrvale, lükkas valge siidrätiku juustelt kaela peale ja hakkas küsitlema, kõnelema ükskõikseist asjust, nagu vaikimist kartes. Taavet vastas nukralt, vaatas vargsi tema järsku otsaesist, ilusate kummis nurkadega ja mõtles iseeneses:

Ta on tugevam kui mina.

„Neljapäeval kolid linna?"

„Reedel."

„Väga halb päev."

„Väga halb päev?"

„On ka kahju? . . ." Viisa võis seda isegi naeratades küsida.

Taavet vastas, suure vaevaga suunurkade värisemist võites:

„Pole viga."

„Viimaks hakkad veel kahetsema? . . ."

Taavet ei vastanud.

Siis vahtisid nad vaikides üle niidetud heinamaa, kus harvad kased rohelises rüüs liikumatult seisid, pikki lõtvu lehis raagusid kui purskkaevu veesorusid maani maha lastes. Kõik olid nende sõbrad, ka see tihe roheline põõsastik seal heinamaa taga, kus nad kord suud-

luste võimalusi otsides varju olid leidnud, kus nad väätidena teineteise ümber mässides olid teineteist suudelnud.

Üks linavästrik lendas õõtsudes oja kaldale, laskus teisel kaldal mättale ja vaatas usaldavalt üle jõe. Siis tõusis ta jälle lendu ja kadus nagu lainetel üles ja alla hõljudes kaskede taha.

„Peaks ka linnas linavästrikke olema?" küsis Viisa.

Niisuguste küsimistega tahab ta aja mööda saata, mõtles Taavet.

Siis vaikisid nad õige kaua, kuni Viisa viimaks õige kainelt küsis:

„Oled sa mõelnud, mis seal linnas ka tegema hakkad?"

„Ma ei tea, kui palju aega mul jääb, majade juures on tegemist," vastas Taavet ka asjalik olla katsudes.

„Tööle sa minna ei pruugi, aega sul vist jääb, millega selle mõtled mööda saata?"

„Ah, küll selleks midagi s e a l juba leidub. Seal ei ole kedagi, kes minu töö üle naeraks, ükskõik, mis ma teen. Kui ma seal kehalist tööd ei tee, siis ei naera keegi mu üle. Ma võin seal seda teha, mis ma tahan; siin pidin päevad ja ööd seda tegema, mis teised tegid, muidu ei peetud must midagi."

„Võib ju olla, et sul seal tõesti parem on."

Viisa oli seda väga õrnalt öelnud, aga ometi mitte oma kahtlust varjata suutnud.

„Sa ei usu, et mul seal parem saab olema?" küsis Taavet natuke kurvastatult.

„Oh, ei, ma usun . . . ja sa usud ju seda isegi . . ."

Natukese vaikimise järel noppis Viisa rohu seest valge ristikheina nupu.

„Mäletad, kuidas me enne oma saatust katsusime? . . ."

„Ah jaa . . ."

Ka Taavet noppis nupu ja nad viskasid need voosse, Viisa enne, saleda hallist riidest ümbritsetud käsivarrega õhus poolringi keerutades, Taavet tema järel. Nii need ujusid: Taaveti oma vähe maad ees, siis peaaegu kõrvuti, siis jäi Taaveti oma ühe kobrulehe kõrre taha

väheks kinni, peatus, jäi seltsilisest maha, pöördus kõrvale ja uhtus varsti kaldasse.

„Näe, ma lähen sinust kaugemale," naeris Viisa, aga ohkas selle peale kurvalt ja lühidalt, tõmbas valge siidrätiku kõvemini kaela ümber ja ütles siis lõdisedes:

„Külm on!"

„On juba sügis."

Läks juba jahedaks, päikese pale oli veel kollasem ja kurvem. Nad tõusid üles ja kõndisid pikkamisi mööda lühikest haljaladvalist ädalheina.

„Seal ei ole sul enam heinamaad, pehmet samblast jalgealust, neid haljaid kaski ega seda . . . ruumi," kõneles Viisa vaikselt.

„Selle eest on seal inimesed! Seal on kõik need inimesed, kes nii ilusad raamatud, luuletused ja jutud kirjutavad, ja seal on palju neid, kes vahest ei kirjutagi midagi, aga on ometi niisuguse hingega . . . ja nendega võib seal kokku puutuda, ei ole, kes naerab selle üle, ei ole neid kõrke naabreid. Seal ei pruugi ma kedagi tundagi, keda ei t a h a tunda . . ."

„Aga saad sa kõiki neid tundma, keda sa t a h a d tunda?"

„Ma arvan, miks nad minu ära peaks tõukama, kui neil hing minu hingega sarnane on! Võib-olla saame seal hulga niisuguseid kokku, asutame päris seltsi omasugustest, kes kõik ilusaid asju armastavad, laulu, muusikat, luuletusi ja muud, kes südamlikult üksteisega kõnelevad ja üheskoos tahavad olla . . ."

„Võib olla," ütles Viisa, nagu varjaks hääles oma kahtlust.

„Igatahes leidub seal teistsugu inimesi kui siin ja seal ei hakka igaüks mu samme luurama ja minu üle naerma, kui ma alatasa leivajahil ei ole."

„Ja kui seal ometi nii ei ole, kui sa unistad? . . ."

„Sa oled päris halb inimene," ütles Taavet kurvalt. „Sul on nagu tahtmine inimeselt igasugune lootus ära võtta . . ."

„Oh ei, ma sooviks ainult, et sa kunagi ennast petetud ei leiaks. Siis oleks palju kurvem . . ."

Nagu trööstiks ja julgustuseks võttis ta Taaveti käest kinni ja viis ta ühe tuttava kase juurest teise juurde.

Siin oli noore tüve valgel tohul ühe öö mälestuseks kuupäev ja aastanumber lõigatud. Mõlemad jäid puu ette seisatama.

„Jäta jumalaga," ütles Viisa tasa ega katsunud seekord oma sõnu naeratusega pehmendadagi.

Taavet vaatas korraks lehestikku, pööras siis näo kõrvale ja varjas pisaraid.

*

Oli septembrikuu õhtupool, kui Taavet kolme kraamikoormaga linna jõudis. Esimesel vankril istus ta emaga viljakottide otsas. Selja taga laudadest puuris vingusid põrsad kurva jonnakusega ja kukk tõreles aeg-ajalt kurjasti, kui kära lähedal kõvaks läks.

Kaks teist koormat olid suured ja kõrged, katkiste roguskitega kaetud ja köitega tihedalt kinni seotud.

Läbi roguski sirutasid toolid oma määrdunud jalgu ja ripnes kõiksugu viletsust.

Oli kuiv tuuline ilm, päikese haiglaselt-kollane, väsinud nägu õhukese vahakarva pilveloori taga. Linnas oli sügisene kihav elu alanud.

Ühest suurest uulitsast, mis kesklinna viis, tuli läbi sõita.

Juba alguses kihutasid kaks autot, hallid, seakujulised, hirmsasti röökides, haisvat suitsu ning tolmupilve taha jättes neile vastu ja tulise ajuga mööda. Hobused koormate ees jäid hirmunult seisma, katsusid püstigi ajada, aga langesid väsinult neljale jalale ja saatsid kohkunud pilkudega ja kõrvu lingutades ennenägemata koletisi.

Pikkamisi veeresid koormad edasi, otsekui põrgule lähemale. Liikumine läks ikka elavamaks, kära suuremaks, tolm ja suits paksemaks. Konkavagun lähenes tumeda mürinaga, kella kõlistades, hobuste kabjad plagisesid kivide vastu, piimamees tühjade plekknõudega sõitis hirmsa tärinaga mööda, raudlati koorma kärin käis luust ja üdist läbi. Autod aina lendasid vankrite vahelt läbi, vilistades, huigates, röökides ja pasundades. Suured mustad prillid ees, müts silmile tõmmatud,

kihutas mees mototsikletil hulljulge kiirusega autode ja vankrite vahel.

Taavet kartis igalt poolt pealeajamist, peatas hobust, tõmbas siiapoole ja sinnapoole kõrvale, sai sõimata ja vanduda. Ema istus kokkuvajunult, silmad poolkinni kui unenäos, jõuetu kõige selle liikumise imetlemiseks, väsinud hirmugi tundmiseks, näol ükskõikne tuimus ja lootusetus.

Viimaks pöördusid nad peauulitsalt kõrvale, pääsesid liikumise voolust, jõudsid mitme käänaku järel pärale.

Kollase kahekordse puumaja ees, mille seinad vihmast luitunud, peatusid kraamikoormad. Akendest vahtisid naised, paljasjalgsed lapsed piirasid silmapilk tulijad ümber, möödaminevad aleviku elanikud seisatasid, hindasid kolijaid ja kola.

Koormate järel valgus lastekari hoovi, sinna kogunesid ka majast naised kasimata nägudega, määrdunud hilbud lohakate liikmete peal rippumas. Tuli veel poisse üleannetute silmadega, lotid kuklasse tõugatud, paberossid näos, käed püksitaskus.

Vahiti koormaid, aga et need kaetud olid, siis maalt tulnute kodukootud pükse, kortsudesse tõmbunud riideid, ema triibulist undrukut ja kollaseid pastlaid.

„Matsid!" tähendas keegi jõmpsikas põlglikult.

Teised hakkasid põrsaid narritama, tõstsid siit ja sealt natuke roguski äärt ja irvitasid vana kolu nähes.

Taavet oleks neile heameelega piitsaga tõmmanud.

Paari üürilise abil hakati asju majasse kandma, teisele korrale.

Ümberolijad hindasid hoolega iga koormalt mahavõetud asja ja tegid arvustavaid märkusi.

„Mis sest rämpsust kauge maa tagant linna vedada, kas siit paremat ei saa," ütles keegi.

„Miks ei saa, kui aga seda va' nodi on . . ."

„Või rikas mees siis aleviurkasse maja hakkab ostma."

„Vist mõni pankrotti jäänud peremees maalt."

Lõbusat meeleolu sünnitas ümberolijate seas vokk, mis koorma otsast lahti pääses, maha kukkus ja õige raskesti vigastada sai.

„Matsi jalgratas!" hüüdis keegi poistest ja terve kari hakkas kõvasti naerma.

Ema tuli trepist alla, võttis viga saanud voki õrnalt sülle ja kandis ise sisse.

„Näe, klaver ka teistel!" ütles üks naistest.

„See jo orel või härmoonikum," arvas keegi vanamees.

„Vaat viimati on uus peremees mõni „vend" või „lugeja" veel . . ."

„Kes neid teab . . ."

Taavet kuulis kõike seda, ei vastanud poole sõnagagi.

Kaks tuba ja köök olid kui vanakraami kauplus kolusid hunnikus täis.

Taavet istus jõuetult raamatukasti serval, hinges surmav tüdimus, nukrus ja mahajäetu tundmus. Silmapilguks lendas kujutlusest pilt läbi: rohelised heinamaad, kus pruunika jumega kastehein vaikse tuule käes lainetas, nagu jookseksid madalad pruuni seljaga loomad nobedasti ja kuulmatult üle heina; siis haljad põllulapid, mets ja järv, milles puud latvapidi kasvasid ja pilved pikkamisi põhja mööda ujusid.

Üks pisar langes palgele, jooksis sealt kiiresti alla ja sadas põranda paksu tolmu sisse. Kas see kõik unenägu ei ole või ilmne unistus?! Eks ole tal ometi veel alles kodu, isamaja, heinamaad, väljad, mets, umbjärv? Aga miks ei näe ta siin ühtki märki kodutalust?

Ema oli juba koridoris naabrinaisega tutvust sobitanud ja kaebas tasa, nutuselt:

„Ära andis isa koha; küll keelasime . . . Ilus kohake oli, metsa sees, ilusad heinamaad, väljad ja oma mets . . . Ära müüs kõik ja tuli siia . . . kivide otsa . . . Oleks lasknud mindki vanainimest seal rahus surra!"

Taavet kargas üles, näitas kuhugi kellelegi rusikat ja hüüdis mahasurutud häälel:

„Äraneetud!"

Väljas aga käratses poisikeste kari, üks laps karjus koridoris koledasti, ema lubas talle hirmsasti tappa anda, ja seina taga vandus töölt tulnud mees naist ning pildus midagi kolinal.

*

Kahe-kolme päeva pärast oli uus kodu, mis aga veel sugugi kodune ei tundunud, korda seatud. See tundus Taavetile esialgul vangikojana. Oli enne poole versta kaugusel oma maa ümberringi, kuhu võõra jalg harva astus, kus ta ennast piiramata valitsejana tundis, siis oli kodu piir nüüd mõne sülla kitsuseks koondunud. Ei saanud silmapilkugi tunda ennast võõrastest inimestest täiesti vabana. Koridorist kuuldi alatasa samme ja seina tagant rääkimist, uulitsalt kostis kära, poisikesed viskasid mõnikord palliga ja kivikestega vastu seina, möödasõitjate vankrite kärin mattis vahel tasase kõne, toast välja astujat saatsid uudishimulikud pilgud ja sosistamine.

Ei olnud siin enam kohta, kus välja minnes üksinda rahulikult oleks saanud olla ja unistada. Sada sammu maal minna, siis võis metsa all, varjul inimeste pilkude eest, pikali olles unistustele anduda või raamatut lugeda!

Taavet pani õhtu eel uuemad riided selga ja läks linna vaatama. Linnaäärsest vabrikust voolas nõgiste ja tahmaste nägudega, määrdunud riietega tööliste jõgi talle vastu. Ühed nendest valgusid lähemasse õllepoodi, teised ruttasid pool-lagunenud jalatseid järele vedades edasi, kadusid haisvatesse hoovidesse ja vanadusest kössi vajunud majadesse.

Taavet tundis nende ees hirmu, hoidis kõrvale ja võrdles neid tahtmatult oma sulastega. Need inimesed siin olid maa teenijate kõrval kui linna hall ja tolmune uulits halja metsatee kõrval.

Taavet lähenes kesklinnale. Liikumine läks elavamaks, kära kõvemaks, tolm tihenes ja õhk muutus lämmatavamaks. Ta põikles vastutulijate eest hoolega kõrvale, aga jäi neile veel enam ette. Ülikonnad läksid toredamaks, daamide näod jumekamaks, pilgud, mis tema peale heideti, kui ta ette juhtus jääma, põlglikumaks.

Keskuulitsal oli sõiduriistade mürin ja ragin, aga sinna ei olnud kohmetul käijal aega vaadatagi. Ei saanud ta mahti ka toredaid vaateaknaid silmitseda.

Taavet tundis enese merel olevat, kus ta oma lootsikut lainetes peab juhtima, mis teda iga silmapilk siia- ja sinnapoole pillutavad. Ta oli varsti väsinud, jäi ühe

värava võlvi alla taganedes seisma, vahtis tükk aega tülpinud pilgul möödavoolavat võõrast rahvahulka ja tundis eneses igatsust tuttava, läheda inimese järele. Aga ei olnud peale ema terves linnas, terves selles rahvameres ühtki, kelle juurde väheks ajaks toetust ja julgustust otsima minna oleks võinud. Kuid emagi juurest ei ole ta seda kunagi otsinud.

Pikkamisi hakkas ta kodu poole minema. Korraga tuli talle Rähn meelde. Ometi on tal siin üks inimene! Õige, see maakler Rähn, kes talle maja kaela määris! See on ju ikkagi oma nurga mees! Miks mitte Rähni poole minna!

Taavet võttis voorimehe, et teda kergemini leida. Kusagil kitsas, mustas kesklinna uulitsas, kus majad kahelt poolt peale ähvardasid langeda, pikast koridorist läbi minna, oli Rähni kirjatööde ja vahetalituse kontor.

Laua peal laiali vajunud paberihunniku otsas oli must painutatud puust viiulikast, tuba oli hämar ja võigas. Eesriide tagant tuli Rähni paljas otsmik ja punane nina kollaka lõuahabemega nähtavale. Tuhandetest kortsudest nagu kiirtest piiratud silmad olid pilukil. Külmalt ja kuivalt võttis ta tervise vastu ja küsis ametlikult: „Mis iad kuulda?"

Siis aga tundis ta järsku Taaveti ära, koltunud nägu tõmbus tuhandeks kortsuks ja rõõmsalt hüüdis ta:

„Aa, semlak! No vaat, sii on ilus, et mu vaatama tulid! Astu lähemale, siia kardina taha . . ."

Ta pani käe Taavetile piha ümber ja tõmbas ta enesega seltsis kardina taha. Seal oli väike toake, märjal laual õllepudelid ja klaasid. Laua otsas istus mees, kelle nägu hämaras raske oli näha.

„Minu sõber Paabo," tutvustas Rähn.

„Istu tooli peale, teeme mõne tipsu. Sa nüüd uvves majas, uvve korteri liigud ongi vist tegemata. No ega sa meele neid tegemata jäta . . . ! Säh, viska . . ."

Ta lükkas õlleklaasi, milles valge vedelik oli, Taaveti ette. See rüüpas vastu tahtmist lonksu, tõmbas näo hirmsasti kortsu, pigistas silmad kinni ja haaras luksatades hinge.

„Sa jo nagu rinnalaps, ei kannata suutäitki välla! Säh, ammusta vorsti pääle!"

Taldriku peal vedelesid räbaldanud vorstilõiked. Taavet pistis silmi kinni pigistades tüki suhu.

„Võta klaas õlut peale, ole mehest!"

Taavet rüüpas märga lauda mööda ettelükatud klaasist lonksu.

„Ära sa, Paabo, kõrda kinni pia! Lase käia!"

Paabo tegi seda asja palju põhjalikumalt, lõi õlleklaasi, mis pooleni viinaga täidetud, suu peal kummuli ja pistis tüki vorsti peale.

„Oot, ma panen küünla põlema," ütles Rähn, „muidu ei nää, mis joome."

„Kas see ükstapuha ei ole: viin alla ja õlu peale või ümberpöördult," arvas Paabo ja viskas klaasi õlut suu peal ühe nõksuga kummuli.

Rähn tuli teisest toast küünlaga, mis õllepudeli kaela sisse pistetud.

Paabo tõusis püsti ja katsus laulu ümisedes väikeses ruumis edasi-tagasi käia.

„Sii o minu abiline, aitab mul kirjutada ja tõlkida. Ta karskusseltsis näitleja ja viiulimängija. Ühesõnaga: kunstnik!" seletas Rähn.

Siis võttis ta klaasi ja hüüdis vaimustatult:

„Hei, oleme rõõmsad! pagana päralt! Mängi üks vägev tükk, Paabo! Saab terve!"

Taavet istus kohmetult laua ääres, käed põlvedel; jalgades ja sisemuses imelik nõrkus. Ta piilus salaja Paabo poole: selle nägu ei võtnud vähimagi liigutusega Rähni meeleavaldusest osa.

„Ei, nii ei saa meeleolu," pahandas Rähn käratsedes. „Laseme veel õlut tuvva ja ühe sorokohvka! Paneme raha kokku."

Ta viskas hõberaha lauale.

Paabo pistis käe vestitaskusse, võttis sealt paar vaskraha ja ütles tõsiselt:

„Rohkem ei ole üldse!"

„Pole vaja, ma panen juba ise," ütles Taavet, enese selle mehe ees süüdlasena tundes.

„Õige, sul jo liigud tiha!" hüüdis Rähn talle õlale patsutades.

Nad istusid troskale ja sõitsid Rähni juhatusel läbi

uulitsate. Paabo jorutas laulu, Rähn hirnus ja huikas ajuti. Mindi kuhugi restorani.

Siin, elektrist valgustatud toas, sai Taavet Paabot lähemalt vaadelda.

Ta oli pikk, kõhn, kuivetu, nagu lehetu raagus puu; nagu puu, mis kivisele pinnale istutatud, kus juured tallatakse, kus niiskus puudub, kuhu päike ei paista.

Süsimustad käharad higist vettinud juuksesalgud langesid järsule otsaesisele. Näo musklite ja luie peale näis vahakarva nahk olevat tõmmatud, silmade terav, väsinud pilk liikus mehaaniliselt, huuled olid värvita, mustad vurrud ja väike tutthabe nagu külge kleebitud. Üksikud pale osad näisid nagu mehaaniliselt üksteise küljes olevat; see, mis kõike üheks terveks ühendab, oli kadunud. Nina oli klassikalisest vähem, aga sirge, andis ühes peente joontega näole suursuguse ilme, mida õigete mustade kulmude peal järsult tõusev otsaesine suurendada aitas.

Tal olid läikivate säärtega paigatud saapad jalas, peenest riidest, aga narmendavate käiste-äärtega ja läikivate küünarnukkidega kuub seljas, määrdunud paberist krae kaelas ja paberist rinnaesine murdunud. Siidist värviline kunstniku kaelaside oli katkine, aga ilusasti sõlme tõmmatud.

Ta istus laua äärde, silitas käega õrnalt üle lumivalge värskelt pestud lina, laskis silmad käia üle valge neitsiliku lae ning seinte, ja õnneliku naeratuse jume helkis silmades, nagu lapsel, kes harva ema palet saab silitada.

„Natuke teistsugune kui Rähni juures või minu kodus," ütles ta siis, ja Taavet nägi huuli tõmbuvat, kas tagasihoitud nutuhoo või rõõmu ärevuses.

Rähn jäi asjalikuks:

„Tuleb kohe midagi välla kärkida, muidu piavad meid nällakoideks. Taavet, akka pääle. Õhtusöök, vein, konjak ja õlu olgu kohe alguseks . . ."

Ja kui kelner kolm vahutava õllega kõrget klaasi lauale pannud, hüüdis Rähn otse joovastuse liigutuses:

„Meie armsa noore sõbra auks. Olgu talle linna uulits kerge!"

Tühjendati hooga esimesed klaasid.

Siis langesid mõlemad linlased otse kirglikult jookide ja söökide kallale, tehes ainult lühikesi tähendusi aegajalt.

Taavet jäi moepärast kaasajoomisestki varsti nõrgaks. Aga hea oli tal olla, ta tundis enese sõprade keskel, sallis Rähni kaelustust ja tundis headmeelt Paabo sõbralikust naeratusest.

Siis kadus Rähn tuikudes, leidis leti ääres sõbra ja hakkas seda kaelustama.

Paabo tuju oli hiilgav. Ta ei olnud enam kui puu, ta jooksis vaimukuse ja teravmeele mahla, õitses ja sätendas.

„Nii, noor puu, ajage juuri! ajage sügavale juured linna kivisesse pinnasse! Noor puu nõuab kastmist, prosit! . . ."

„Kuidas teie enese juurtega on?" küsis Taavet, seltsilise sõbralikkusest õnnelik.

„Minul? . . . Eh, joome veel enne üks klaas . . . Mina ajasin juured liiga laiali, mitte sügavale . . . Pagan teab! oled ka nii saamatu ja kergemeelne. Siin solgirenn, seal solgirenn, ajad siiapoole juure ja sinnapoole juure, aga need rennid kuivavad nii kiiresti . . ."

„Teist oleks ehk suur kunstnik võinud saada . . ." tähendas Taavet.

Paabo pani tühja veinipudeli viiulina õlale, laskis pahema käe pikad nõtked sõrmed nobedasti üles ja alla joosta, lõi silmad jumalikke helisid kuulates lakke, tegi parema käega saledaid poognatõmbeid ja laulis:

„Taadiridi-ritataa, ritataa. Taadiridi-ritataa . . ."

Näkku ning unistavalt üles vaatavatesse silmadesse lõi korraga kramplik valutõmme, silmast veeres üks pisar. Sellest häbi tundes võttis ta „viiuli" õla pealt, lükkas käega üle näo ja kallas veini klaasi. Seekord jõi ta üksi, nagu ainult kurbuse hoo vaigistamiseks.

„Paljugi, mis inimesest saada oleks võinud, aga ei ole saanud, lepime sellega."

„Kas saate sellega leppida?" küsis Taavet.

„Kas teie ei saa leppida?" küsis Paabo omakord.

„Mina . . . ei lepi sellega . . ."

„Ei lepi!" Paabo hakkas väga kõvasti naerma.

„Ja mis siis teete või teha mõtlete?"

„Ma tahan ... püüda ... edasi püüda ... millekski saada, veel ..." kogeles Taavet.

„Veel! Eheheheh! Millekski veel saada! ... Rähn ütles, et teie lihtne talupoiss olla, hea peaga, aga ikkagi talupoiss, kellel linnas väike majake ... Ja kelleks mõtlete saada? Miljonäriks või ministriks? ... Ma loen teie näost, teie olete saamatu talupoiss, mitte rumal ega kelm, aga ... et teist veel midagi saab, jumala pärast, ärge petke ennast, noor inimene! Minust oleks võinud palju saada, aga kui ei ole saanud, siis vähemalt ei peta ma ennast enam valelootustega. Parem otsime tröösti klaasist!"

Ta tõstis konjakiklaasi ja jõi tühjaks.

Rähn tuli nõtkuvatel jalgadel ja lällutades leti poolt.

„Vaat, seal on mees, kes linnas hukka pole läinud," ütles Paabo, nii et Rähn seda kuulda võis.

„Kis on ukka lähnud? Isi oled ukka lähnud ... Mina oolen miis ... Mul on kolm maja, kas tiad! Aga mis sul konnal on?"

Paabo ei pilgutanud silmagi, kallas kolm klaasi täis ja kõik jõid.

„Vaata, mõne aasta pärast on mul maal mõis," hoopples Rähn, „ja ma sõidan ainult kahehobuse tõllas linna."

Ta istus Taaveti kõrvale, kaelustas teda ja suudles, siis joodi jälle ja varsti olid nad nõnda elustatud, et kõik korraga rääkisid.

Kelner äratas nad viimaks, tuletas hilist aega ja arvet meelde.

Rähn hakkas midagi edasijoomisest rääkima, aga Taavet oli kindlasti vastu. Ta teadis, et tema arvel edasi tahetakse minna.

Arve tuligi temal maksta. Et tal raha nõnda palju kaasas polnud, laenas ta Rähnilt.

Uulitsanurgal suudeldi veel kord ja siis tuikus Taavet üksinda läbi pimedate uulitsate kodu poole. Suur summa, mis ta raisanud, vaevas südant, aga veel enam Paabo irvitus: „Teie loodate veel millekski saada!"

Nii oli siis elu siin alanud! Siin, kus alles inimese õige elu pidi algama! Kus inimesi pidi leiduma, kes

temale kohased sõpradeks! Kus tegevust pidi leiduma, mis rahuldaks ja õnnestaks.

*

Päevad ja nädalad olid igavad ja tundusid tühistena. Ei olnud mingit kindlat tegevust, ainult väikesi talitusi ja sekeldusi maja juures. Aega jäi järele, aga sellega ei mõistnud ta midagi peale hakata. Luges ajalehti, juhuslikke raamatuid, käis linnas kõndimas, aga heitis õhtul rahuldamatult voodisse ja tegi öösiti igasugu kavatsusi. Inimesed olid siin kõik võõrad ja kuidagi ei mõistnud ta sõpru otsima hakata.

Mingi suur töö ja tähtis tegevus pidi tal siin algama; ta kavatses seda igal ööl, aga öine kavatsus tundus hommikul kõlbmatuna ja naeruväärse unistusena. Viimaks tuli tal midagi ajalehe juhtkirja lugedes meelde.

Kuidas seal kõneldi! Kui välgukiri mustaval öisel taeval, nii heledad olid need sõnad tuhmil ja unisel igapäevsuse põhjal. Eneseohverdus, kõrge kõlblus, isamaa-armastus, suured teod, töö, raugematu töö — need ja paljud teised säärased sõnad sähvisid kui välgud hingest läbi, mis väikeste murekeste öösse uinunud. Need sõnad pidid kõiki äratama, kõiki kihutama suurele tööle. Ükski ei tohi jääda eemale, ükski ei tohi leige olla, keegi ei ole ülearune, kõigile jätkub tööd, igaühele tegevust! Nii oli juhtkirjas öeldud.

Taaveti hinges läks viimaks midagi selgeks: Siin on mind tarvis! Siin on ka minu koht, nende meeste seas! Küllap need mulle ütlevad, mis ma tegema pean! Siin on inimesed, missuguseid ma eluaeg igatsenud! Neile olen ma kohane seltsiline!

Ta nägi end vaimus nende meeste seas: suures kõrges hämaras toas istuvad nad laia laua ümber, tõsised, peaaegu pühalikud. Nad kõnelevad vaikselt ja nagu laul kõlab nende jutt oma rahva mineviku sündmustest, praegusest elust ja suurest tulevikust. Kuu on üles tõusnud, hõbedase valgusega längus sammas käändub pikkamisi tuppa, meeste kahvatud näod on veel pühalikumad ja nende jutud kangelaslikumad. Tema istub nende seas, armastus ühise asja vastu ja armastuse

suurus teeb ta nende vääriliseks, nad võtavad tema kui venna rõõmuga eneste hulka.

Siis hakkab keegi neist tasa laulu ümisema, teised tulevad kaasa, laul tõuseb kui läheneva tormi kohin ja tõstab vägevas hoos nende hinged taeva alla!

Siit alles algab tema õige elu!

*

Tal oli palju hinge peale kogunenud: arvamisi maailmast ja elust, ettepanekuid ja plaanisid maailmaelu parandamiseks, kõlbelisi ja isegi kunstilisi märkusi (viimased käisid küll peaasjalikult laulu- ja muusikakooride ettekannete kohta).

Ühel õhtul istus ta maha, rikkus mitu puhast poognat, sattus aga peagi õigesse hoogu, kallas kõik põhjani välja, mis tal hinge peale kogunenud, ja lisas veel palju sõnu isamaa-armastusest ja ennastsalgavast ning -ohverdavast tööst juurde. Ta kirjutas poole ööni ja heitis siis rahuldatult magama.

Teine päev luges ta kirjutise üle, parandas mõned vead ja viis käsikirja, mitme ümbriku sisse mähitult, toimetuse ukse juurde ning laskis vargsi kasti, kui keegi möödaminejatest teda tähele ei pannud.

Siis ootas ta igal õhtul lehte, vaatas mitu korda ukse taha, kas juba midagi käeraua vahel ei ole, pani lambigi aegsasti põlema, ja kui siis viimaks leht tuli, avas ta selle värisevail sõrmil, laskis silmad nobedasti üle pealkirjade käia ja peatus lõpuks kirjavastustes. Aga tema kirjatükki ei ilmunud ega antud vastustki.

Ootusepõnevus kasvas iga päevaga, kuni paari nädala pärast ta enam kannatada ei suutnud ja toimetusse läks.

Ta palus peatoimetaja enese jutule pääsemist ega öelnud, mis tal asja on.

Ta nägi seda meest esimest korda, kellest ta nii palju oli kuulnud, aga ärevuse värinad käisid tal üle ihu. Põrmu kübemekesena tundis ta enese suure kalju kõrval, rohukõrrena kõrge tamme kõrval olevat.

Kui kuningas lihtsais rõivais juhtuks teel talupoisiga kokku, kardaks see tema palet nähes ja läheneks väri-

sevail põlvil? Ehk talutüdruk kohtaks printsessi metsas omasuguse ehtes, tunneks ta enese armetuna ja viletsana? Kui Taavet oleks seda meest näinud oma maja väraval, ta oleks temaga rääkinud, hoolimata oma argusest, häbelikkusest ja tagasihoidlikkusest, kui omasuguse võõraga.

Aga nüüd käis kuulsus eeli ja takistas nägemast toimetajat, nagu ta oli.

Taavet nimetas kogeldes ja higiseks minnes paari nädala eest saadetud käsikirja ja toetas argselt pakutud toolile.

Toimetaja nikutas pead, võttis riiulilt käsikirja ja ulatas Taavetile, lahkumist oodates. Aga Taavet ei lahkunud. Ta tundis iseäralikku tarvidust sellele mehele pihtida oma kahtlused ja asjatud otsimised; tundis tahtmist oma nõrkust täielikult paljastada selle mehe ees, kes tema armetuse üle siiski ei naera ja temale võib vist koha näidata suures isamaalise töö sõjaväes. Silmi üles tõstmata algas ta:

„Ma tulin hiljuti maalt... Ostsin maja... Nii et ülespidamine kuidagi on kindlustatud, aga sellest ei ole nagu küllalt... See ei rahulda mind kaugeltki. Tahaks midagi teha, midagi seltskonna kasuks, mingisugust rahvatööd. (See sõna, lehest laenatud, käis palavuse hoona Taavetist enesest läbi.)... Ei tea aga, kust peale hakata ja mida just teha. Selles asjas olekski teie käest nõu ja juhatust palunud, sest et teie siin kõike juhite... Tahaks oma jõudu ohverdada isamaa kasuks..."

„Missugune haridus teil on?" küsis toimetaja.

„Külakoolis käisin... Pärast olen ise natuke õppinud ja lugenud..."

„Raske on teile juhatust anda... Lugesin teie käsikirja läbi. Teie mõtetel puudub tarvilik selgus... On häid soove ja ilusaid plaane, millest välja paistab, et autor... tüki kirjutaja elu peale tõsiselt vaatab, aga meie aja kohta on need vaated liiga naiivsed... lapsikud... Meie ajal peab neid küsimusi enam teaduslikult põhjendama... Mul ei ole põhjust oma arvamist varjata, sellepärast ütlen otsekoheselt, et teil tarvilik haridus puudub sääraste küsimuste käsitlemiseks... Ühe sõnaga, teil puudub haridus vaimse töö tegemiseks."

Ta ütles seda tõsiselt, nagu kurba kohustust täites.

„Mul teda palju tõesti ei ole," ütles Taavet vaikselt.

„On teil enesel kalduvust mingisuguse tegevuse poole?"

„Ma tahaks ikka enam ühte vaimutööd teha ... Kõik see äriline jändamine ja leivajaht on mulle vastik, ma ei pea sest midagi ..."

„Vaimutöö jaoks on teil väike haridus, nagu ma ütlesin. Tahate teisi õpetada, enne kui veel ise olete vajalikul määral haridust omandanud. Teie vaade ärielu peale on aga täiesti ekslik. Rahva majanduslik arenemine ei ole tähtsusetu. Teie haridusega võiks mõnel tööstuse või äri alal kuidagi kasulik olla. Võiksite midagi käsitöö või tööstuse alal ka väiksel viisil ette võtta, aegamööda suurendada ja laiendada ... Siinsetes tähtsamates seltsides võiksite ka jõudu ja oskust mööda kaasa aidata ..."

Taavet tõusis üles, oli selge, et toimetaja oli jutu lõpetanud. Jaheda tõsidusega vaatas ta lahkuja otsa ja surus lühidalt tema kätt.

*

Kuidas ta seda enne ei mõistnud! Üks võõras pidi oma nõuandega tema silmad avama! See ei olnudki õigusepärast nõuanne, ainult tähendus, võimaluse oletus. Ja nagu kärmesti jooksval kinolindil nägi ta kõike seda ihaldatavana, luulelisena, millest enne kui unenäos tähelepanematult mööda läinud, millest isegi põhjalikult eemale hoidunud. Majanduslik elu ... Ei ole tähtsusetu ... Tema on seda seni ainult põlanud ...

Ta nägi inimesi kitsastes uulitsates tihedalt sipelgatena liikuvat, nägi neid sõitmas, kihutamas, tunglemas, lendamas ja ennast nende seas mitte pealtvaatajana, vaid tulises tegutsemise ajus ja põnevas ruttamise keerus.

Ta nägi pikki punaseid korstnaid tahmaste otsadega, kust mustavad suitsumullid üksteist eemale ülespoole tõukasid ja viimaks tõmmude lojuste karavanina läänest ida poole liikusid, tervet taevavööd kattes. See oli tema vabriku suits! Kõrgete telliskiviseinte vahel, mille

mustjalt läikivate akende rida eemal kitsenes, mürisesid raudsed elukad, liigutasid raginal oma terasest liikmeid ja veeretasid sisikonda. Tahmased inimesekogud liikusid nende raudsete elukate ümber, andsid neile kui kiskjatele ettevaatlikult toitu ja valvasid seedimisorganite korraliku käigu järele. Kogu ilmatu suur hoone väriseb, mürin lukustab kõrvad, tuleb kätega juhatusi ja käske anda. Üks nägematu Käsi juhatab seda kõike, — laiadest väravatest toormaterjali sissevedu ja müriseva hoones valminud peente asjade väljalaskmist.

See nägematu Käsi oleks tema. Tema juhiks seda kõike, valitud, lühidate sõnadega, paljuütlevate, vaevaltnähtavate käeliigutustega.

See oleks alles elu, täis äärmist jõupingulduse põnevust, täis hoogsat lendu, täis riskeerimise hädaohte ja enese jõutunde magusteravat joovastust!

Kuis on ta ometi sellest seni mööda läinud, põlglikult, tähelepanemata, hindamata, lähemalt vaatlemata, tõsiselt juurdlemata!

Nüüd on ainult üks küsimus: kuidas seda peale hakata?

Ta vaevas selle küsimuse kallal ööd ja päevad oma pead, enam küll ebamääraselt unistades kui midagi asjalikku kavatsedes. Kui keegi ometi ütleks, kuidas seda algama peaks! Ta mõistaks ehk isegi midagi ette võtta, aga siis peaks ta õige rikas olema. Nii rikas, et mõne vabriku või töökoja ära võiks osta ja ise peremehena juhatajaks hakata.

Aga ometi oli ta ise paljudest meestest lugenud, kes kopikata peale hakanud ja hiigla ettevõtete omanikkudeks ning juhtideks tõusnud! Imelik, et tema nende eeskuju järele teha ei oska ... Ta ei mõista siin, linnas, vähematki ette võtta ega mingil alal edusamme teha.

*

Ainuke edu siin oli tal karskusseltsi näitelaval, kuhu ta Paabo tutvuse abil pääsenud. Siin oli ta laulukooris lauljaks ja paar korda näitelaval teenija osa mänginud. Need osad olid tõesti väikesed — tuli klaas vett näite-

lavale viia või võõraste tulekust härrastele teatada. Aga ta lootis, et teda tulevikus õiglasemalt hindama hakatakse.

Tema vastu oldi näitlejaskonnas lahke, aga teda pandi veel vähe tähele. Kõik need linna noorhärrad olid temast osavamad, väledamad, vaimukamad, südimad ja julmemad. Ta jäi nende varju ja kõndis prooviõhtutel üksi teiste järel koju, teiste lõbusat naeru ja kerget vestlust kuulates.

Ühele neiule — see oli tema unistuste printsessiks saanud — sai ta siiski pikkamisi läheneda, pidas vähemalt ise seda lähenemiseks, kui paaril korral koju minnes tükk aega neiuga kõrvu võis käia ja kord pärast proovi puhvetis temaga teed juua.

Siis arvas ta aja olevat julget sammu astuda. Selle kavatsemine valdas teda mõneks nädalaks ja sundis isegi majanduslikke kavatsusi unustama.

Ühel maikuu lõpu laupäeva õhtul tahtis Taavet hüüda, käsi kevade õhku, taevasinna sirutades:

„Maailm on siiski ilus! Õnnistatud olgu minu sündimistund! Õnnistatud olgu taevas, maa ja meri! Ja ka linn! Mispärast mitte ka linn! Õnnistatud olgu linn ja kõik, mis temas liigub, kõnnib ja sõidab!"

Mery Sandov (õige nimega Mari Sant), karskusseltsi näitlejanna, oli kirjakeses nõusolekut avaldanud homme terveks päevaks metsa tulema, temaga ühes! Temaga üksi ja terveks päevaks!

Ometi lähevad inimese soovid täide ükskord! Saatus on kui ema: ta silitab ükskord ometi iga lapse pead! Kui on mööda kannatuste ja kahtluste ajad, siis antakse meile kätte kõik, mille järele hing ööd ja päevad kisendanud!

Nii kõndis ta mere kaldal. Üle kauge kumera pinna lendas igatsus, aga homme lendab ta ühes oma igatsusega!

Päikese verev silm vajus kauge poolsaare metsa ripsmete taha ja tulisest metallist hõljuv tee viis üle lahe õnnemaale. Lained sulisevad tasa kalda kivide vahel, nagu ei oleks merel kunagi suurt mässavat valu.

Üks vanamees istub ranna pingil ja vahib üle lainete mäe oma noorpõlve igatsustele järele. Taavet tahaks

tema juurde astuda ja osavõtlikult küsida: „Oled kunagi oma noores põlves õnnelik olnud! On sul suur igatsus olnud ja see on täide läinud? ... Unista nüüd sellest! Ilusad on mälestused, aga kurvad kui surnukambrid! Unistuste täideminek on kui õitsev toomingas! Vaata, homme on mul see päev! Jumal õnnistagu sind, vanake!"

Eemal liivajoomel kohendab kalamees võrku.

„Jõudu, kalamees! Kas varsti laupäevaõhtul?"

Kalamees tõstab pikkamisi pead ja pomiseb midagi linakarva habemesse.

„Eks ole ilus õhtu, kalamees?"

„Ühesugused jumala päevad ja õhtud kõik. Kui aga saaki oleks!"

Kodus oli laupäevaõhtune vaikne meeleolu, puhastes tubades värske kase lõhn — ema oli turult väikese kase toonud, et „maa lõhna" tuppa saada.

Täna räägib ta emaga üle kaua aja südamlikult, täna saab ta rääkida, täna on ta ema ees julge ja vaba.

Ema oli värsket saia teinud.

„Just nagu pühad täna!" ütles Taavet vesti väel laua äärde teed jooma istudes.

„Linnas ei saa õieti arugi, kuna püha, kuna äripäev," ohkas ema.

„Eks sul ole siin igav ..." Ja pool-naljatades lisas ta juurde: „Vaat kui ükskord naise võtan, siis palju seltsim!"

Ema häälest kuuldus rõõmu ärevus, kui ta õhates küsis:

„Tea kuna see aeg peaks tulema?!"

„Küll ta tuleb omal ajal, egas igavesti poissmeheks või ka jääda!" naljatas Taavet.

Kui ta siis vaikides ajalehe lugemisse oli vajunud, ütles ema ootamatult, hääles lootusetu igatsus:

„Eks maal ole kõik nüüd haljas ja ilus."

Ah, need valusad mälestused! Ei olnud Taavetile vastumeelt, kui ema maast hakkas kõnelema! Aga valus oli see ja tõi nii palju kurbi pilte silma ette.

„Eks me lähe mõnel pühapäeval linnast välja," ütles Taavet, isegi seda tröösti ebakohasena tundes.

„Tahaks veel kord Soovere talu enne surma näha ja

seal kõndida ... Kui kaua mina seal olen olnud ja töötanud ..."

Pisarad hakkasid mullakarva põski mööda nobedalt alla veerema, pea hõredate hallide juustega vajus rinnale.

*

Bulvari ääres murul roheliste liblede ladvus kiirgasid veel kalliskivid, varblased lendlesid ja siristasid vilkalt. Öösise jaheduse elustav värskus ei olnud veel ärkava linna uulitsail kadunud, kui Taavet vaksali ruttas, südames rõõmsa ootuse ärevus, kaenla all pakk toidukraami ja maiustustega.

Ei tulnud kaua oodata ega kahtluse rahutust kannatada — vaksali trepi kiviastmeid mööda jooksis Mery üles, valge kübara lai äär eest üles löödud, näol vallatu naeratus, põsed rutulisest käigust ja kargest hommikuõhust õhetamas. Taavet oleks tahtnud teda seal peatada, et võimalust saada teda kauem imetleda. Et meelde jätta igat saledat volti riietes, iga jume helki ja ilme varjundit tema näos. Siin oleks elu seisma pidanud jääma.

Aga elu ruttas ja Mery ruttas, sest rong ootas vaksaliesisel ja teist korda löödi kella.

Taavet hoidus meelega Meryt siin, vagunis, teiste seas, rahva rüselemises vaatlemast, üksiolekut oodates, kus võimalik on täielikult anduda jumaliku ilu joovastusele.

Ta ruttas Meryga jaamast eemale, metsa poole, kus ühtegi ei oleks, kus mälestuski kaoks teistest inimestest, kus Mery ainult temaga oleks, tema peale mõtleks, kõike muud unustades, kõigest muust loobudes, ja tema ise jagamatult nagu pühalikule jumalateenistusele võiks anduda, terveks päevaks, terveks päevaks!

Mery läks rada mööda ees, noore lehestiku vahelt läbi tungides, ja hüüdis sagedasti: „Ah, kui ilus! Ah, kui kena siin ometi on!" Vahel jooksis ta tükk maad ette, tuli siis toominga õitega tagasi ja ütles lõõtsutades: „Ma armastan väga toominga õisi! Kas siin ööbikuid ka peaks olema? Kus toomingad, seal olla ka ööbi-

kuid. Kas teate seda laulu? ... Ah, kuidas see nüüd oli (ta hakkas laulma):

Kas mõisa aias hõisata
Sa tahad roosipuul,
Või metsas toorel toomingal
Sel lahkel lehekuul ...

Ei tea kas võibki siin laulda, mõni kuuleb?"

Ta jooksis edasi, kätega põõsaste oksi kahele poole lükates.

Eemalt kuulis Taavet hüüdu:

„Tulge siia, ma näitan teile midagi! Tulge ruttu!"

Taavet läks joostes edasi. Mery seisis metsa serval, ees oli madal sooheinamaa, kus seisid noored valgetüvelised kased kui tütarlapsed kerges suveehtes.

Edasi ei pääsenud ja Taavet juhatas Meryle enese lähedal künkal aset.

Mery läks kui liblikas lendu.

Ta jooksis soo äärde, kiljatas korra kõvasti ja tuli kaeveldes tagasi, nutu magu suus: jalg olla märjaks saanud. Siis noomis ta pahaselt Taavetit, et see vanamehe moodi maas istuda; tema, Mery, armastada väga joosta ja vallatada.

Ja jälle kadus ta metsa, kust varsti käo kukkumine kuuldus, selle järel veel mitmesuguste teiste lindude laulu jäljendamine.

Taavet tõusis küll üles, „vanamehe moodi istumisest" häbistatud, aga tundis, et jooksmine temale ei sobiks.

Juba tuli Mery, pihk kõvasti kinni, ja ähvardas Taavetile midagi visata.

„Ärge tehke, ma kardan putukaid ja ussikesi!" karjus Taavet, „ma ei salli neid, nad on nii inetud."

„Küll te olete memm! Konna ka kardate?"

„See on kõige jälgim loom!"

„Mis te räägite! Ma võtan konna pihku nagu midagi! Ükskord viskasin ühele noormehele konna kaela, küll karjus! Kangesti naljakas oli! Leiaks ma konna, teeks teiega niisamuti. Oodake, ma otsin!"

Ta läks ja kadus jälle metsa laulu ümisedes:

„Astu alla, madonna Teresa,
Ja vaata, kui ilus on ilm ..."

Nii kulusid esimesed paar tundi. Need olid Taavetile liiga rahutud. Ta ei saanud oma jumaldatut õieti vaadatagi, veel vähem temaga kõnelda või üheskoos unistada.

Siis näis Sandov väsivat, ta viskas Taavetile peotäie toominga õisi kaela, veel hulk sammalt tagantjärele ja istus tema lähedale mätta otsa.

„Ma olen päris väsinud... Ütelge, palju kell on?... Ah nii vähe! Mis me teeme siin õhtuni!"

„Kui enam midagi teha ei ole, siis võime midagi lugeda, mul on ajaleht ja üks raamat kaasas!"

„Ma armastan väga raamatut lugeda, kui ilus jutt on. Igavat juttu ma ei salli. Ma lugesin sel talvel ühte raamatut, küll see oli kena!"

„Mis selle nimi oli?"

„Oot, kuidas see nimi oli nüüd! Oli midagi kullast. „Kullakaevajad", jah nii oli selle raamatu nimi. See oli kõige ilusam raamat, mis ma olen lugenud. Puha röövlite ja kullakaevajate elust, väga koledad ja põnevad juhtumised."

Taavet oli ajalehe taskust välja võtnud.

„Ah, lubage mulle natukeseks seda lehte. Laupäeval on alati kõige huvitavam leht."

Mery hakkas kuulutuste külge lugema.

Taavet nihutas ennast lähemale.

„Mis te sealt loete?"

„Kirikuteateid."

„Mis te neist loete?"

„Need on kõige huvitavamad. Siin on alati üleval, kes laulatatud ja kuulutatud ja kellel juba lapsed."

„On need kõik teie tuttavad?"

„Ah, ei ole, aga siiski nii huvitav lugeda... Ma armastan väga neid lugeda... Ma muidu lehte ei osta, aga laupäeviti, siis võtan alati..."

Taavet katsus selgeks teha, et jutt kõige huvitavam olla ja ka muud tükid.

„No jah, ma loen vahel sõnumeid ka," ütles Mery kirikuteadetega lõpule jõudes. „Vargused ja röövimised on ka huvitavad, aga suuri ja huvitavaid ei ole alati."

Taavet oli raamatu taskust välja tõmmanud.

„Mis raamat see on, näidake!"

„Need on luuletused . . . laulud . . ."

„Ma armastan väga ilusaid laulusid. Minu albumisse on mõned väga kenad salmikud kirjutatud. Teate seda laulu:

Oh Anna, sinust laulda ma,
Ei jõua jutusta.
Kui viimast kord veel kuulda sain,
Et sina mind ei armasta —
Oh minu õnnetust, oh minu õnnetust.

See on pikk, vist kaheksateistkümmend salmi, aga väga kurb!"

Kaskede tiheda lehestiku taga, kõrgel sinise kummi küljes hõõgus valge kuul, linnud olid vaikinud, loodus tukkus keskpäeva roidumuses.

Rohule laotatud ajalehele oli Mery nobedate kätega toidupaki sisu laotanud. Taavet külitas teisel pool „lina", Mery pakkus talle kelmikalt naeratades üht ja teist. Nii, eemal mõni samm, oligi parem, nii võis ta Meryt rahulikult vaadelda, võis jälgida viljalt tema silmade vilgast pilku, mis vallatult siia ja sinna lendles, tema elavat jume värsketel põskedel ja huulil, mis alatasa palju lobisedes liikusid, aga vaikideski palju rääkisid.

Nad koristasid söögi „laualt", järgnes vaikne unelemise tund. Mery heitis Taavetist tüki maad eemale ja peitis pea punase päevavarju taha.

See oli Taaveti tund, täis rahu ja pikaldast unistust, kus ta kaua võis vaadelda musta undruku alt põlveni väljasirutatud väikest jalga, mis vahel kelmikaid liigutusi tegi, nagu rahulolematusest ja vallatut pahameelt avaldades. See oli jälle Taaveti tund — nüüd võis ta vaikselt unistades juttu ajada. Ta kõneles oma elust maal, kus ta laulukoori ja näitemängu juhatanud. Ta kõneles ilusast maakohast, metsast, järvest ja männikust järve ümber; rääkis laulurikastest laupäevaõhtutest, hämaratest vereva ehaga suve-öödest, aga vaikis targu Viisast ja Õisu Ollist.

Mery küsis harva üht ja teist: kui suur koht olnud, kas vendi ja õdesid on, miks Taavet maalt ära tulnud,

kas ta linnas mingit äri ajab? ja muid reaalelusse puutuvaid asju.

„Viimaks veel kahetsete, et maalt linna kolisite," tähendas ta naerdes.

„Ma olen siin oma eluõnne leidnud, neiu Mery." Need sõnad tulid tal ettekavatsemata, ta hääl kõlas selle juures nii erutatult ja liigutatult, et ta end pärast seda väga rumala tundis olevat.

Neiu vaikis sirmi taga, ei vastanud, kui Taavet tüki aja pärast jälle julges rääkima hakata, isegi küsimiste peale.

„Kui rumal ma olen, kui rumal!" kirus Taavet ennast.

Tarvis oli rumalust heaks teha, nii ei või see päev lõppeda.

Ta roomas neiule ligemale, tõstis pea ja vaatas üle sirmi ääre. Neiu oli pikali, pea käe peal, silmad kinni, teine käsi rohu peale sirutatud, paljal roosal käsivarrel kuldkeest käevõru. Peene siidpluusi alt paistis ümmargune õlg, ja kael oli kui elevandiluust voolitud.

Taavet tõusis üles, läks tasakesi neiu ette ja laskis põlvili. Ta vaatas kui palvetades seda ilu. Siis laskus ta silmili Mery käe peale ja vajutas huuled sellele.

Neiu kargas üles:

„Ah, kuidas te mind ehmatasite!" Ta pööras selja.

„Andke andeks, kui teid ehmatasin," palus Taavet löödult. „Andke andeks... Ma ei tahtnud teid ehmatada..."

Neiu ei vastanud sõnagi.

Taavet kargas üles ja käis kiiresti põõsaste vahel edasi-tagasi. „Nii, nüüd on kõik läinud! Eh, võtku kurat mu rumaluse ja mõtlematuse."

Mery oli jälle maha vajunud ja näris rohukõrt.

Olgu, lõppegu see nii või teisiti, tarvis on selgusele jõuda! otsustas Taavet, astus neiu ette, laskus põlvili, püüdis aralt käekese kinni, silitas seda silmi tõstmata, ja siis, julgustatud neiu vastuhakkamatusest, vajutas ta pikkamisi huuled käeseljale.

Siis istus ta neiu kõrvale, hoidis õrnalt seda pehmet, siidist käekest oma käte vahel, nagu kardaks katkiminekut.

Alles tüki aja pärast julges ta sosistada:

„Neiu Sandov, tohiks ma teid neiu Meryks nimetada?"

„Mis tarvis seda?"

„Ma tahaks nii öelda, see on nii ilus ja nii — lähedane."

Neiu Sandov naeris kuivalt ja lühidalt.

„Ma olen teiega ammu rääkida tahtnud..."

„Teie olete minuga ammu rääkinud..."

„Kuulake mind kord tõsiselt," ütles Taavet paluva tõsidusega, „ehk kui ma teid sellega pahandan, siis..."

Alles tüki aja vaikuse järel, pilk kaugel valgel pilvekirmel, mis põhjapoolsel taeval ujus, algas Taavet, ja sõnad voolasid rütmilise lauluna:

„Valge pilveke metsa ladvul, saareke üksinda meres — olen mina, elan mina...

Pilv kaob — nii kaon ka mina, ei jälgegi järel jää, ei jalaastme märki.

Siin aga (ta pani abitult kohmetud sõrmed rinna peale) igatsus kihutab mind kui sagarat tuulehoog. Üks igatsus ööd ja päevad rinnus ja otsib pääsemiseks välja teed, kuid kaduda õhku ei taha, vaid sûdamest südamesse leida teed. Üht inimest otsinud olen... mis kõlaks vastu mu hingel kui vaiksel õhtul lauluhelile mets, kus helgiks mu hing kui pilve vari vaikse järve pinnas..."

Ta rääkis oma otsimistest, oma rahutust igatsusest ja üksildusest rahajahil rühmavate inimeste seas.

Siis näinud ta Meryt, nagu muinasjutus, valgeis rõivis, roheline kroon peas, loojeneva päikese helk näol, näitelaval, vist „Udumäe kuningas".

„See oli tund, mis määras jäädavalt mu saatuse. See oli püha tund. Ja täna olgu teine, kui..."

Ta laskis pea Mery rinnale vajuda... „kui lubate, et..."

Siin jäi Taavet peatama. Mery noppis maast rohukõrsi ja nägu ei ütelnud midagi, ei keelanud, ei julgustanud, ei andnud lootust...

„Kui palju rahutust ja lootust on olnud südames... Nüüd on see tund, ma ütlen, mõistke kohut kui saatus minu üle..."

Ta pani käe Mery piha ümber, katsus kohmetu pigis-

tusega oma üleelamust tuntavaks teha ja surus esimesed sõnad välja, liiga järsult, harilikku laulvat rütmi kaotades:

„Mery, ma armastan teid! . . ."

„Ah jätke, ma ei salli seda," ütles neiu nõrka vabastamise katset tehes.

Taavet võttis pea tema rinna najalt, käe piha ümbert ja vajus närbunult kokku:

„Siis olgu . . . Ma teadsin . . . Hea küll . . . Ma lähen . . . Ma lähen . . . Ma teadsin, et see nii on, et te mu vastu külm ja hoolimatu olete."

„Te räägite aina rumalusi," urises näitlejanna.

Nad istusid tükk aega teineteise kõrval, neiu kitkus maast rohukõrsi ja viskas need jälle maha, Taavet ohkas kõvasti.

Päikese tuline kuul oli juba puude taga, palavus oli vähenenud, aeg-ajalt kahises okstes kerge tuuleõhk.

Äkitselt, nagu mingisugusele meeleheitlik-julgele otsusele jõudes, haaras Taavet neiu pea ümbert kätega kinni ja suudles huuli. Suudles korra, peatus hingeldades, nagu midagi hirmsat oodates, aga et midagi ei sündinud, siis suudles veel mitu korda.

Maailm ei läinud hukka, Mery ei tõuganud teda enesest eemale. Nagu väikest pettumust tundes istus Taavet, käsi neiu kaela ümber.

Siis ütles ta vaikselt:

„See on nüüd minu elu õnnelikum päev. Olen teile surmani tänulik!"

Päike ei olnud aga veel loojas, ja õnnelik kuningapoeg suudles, et oma ütluse tõe sisse usku oleks, veel mitu korda jumaldatud printsessi.

Siis läksid nad läbi metsa vaksali poole, aga enne lagedale jõudmist võttis veel Taavet kord Mery pea käte vahele, vaatas talle tõsiselt silmi ja ütles:

„Minu Mery," ja suudles teda pühalikult otsa ette.

Nüüd läksid nad sõnalausumata vaksali poole.

Seal algas jälle elu: inimesi voolas metsast välja, perekonnad, õnnelikud noored paarid, joobnud meeste salgad, harmoonika mäng, laul, kisa, lällutamine, huikamine ja kilkamine.

Vaksaliesisel liiva sees tammus tuhandepealine hulk.

Taavet läks tumedamaks, Merysse näis elu voolavat, ta vahtis ümber ja vastas naeratades tervituste peale. Juba tulid mõned noored mehed teda kättpidi teretama, naersid, lobisesid ja läksid minema. Viimaks ilmusid kaks isandat, üks sirge ja sile, nägu ja vurrud kui habemeajaja aknalt, teine jändrik, vähe küürus, veiderdaja, harmoonik kaenla all. Nad ei näinudki õnnelikku kuningapoega, nägid ainult printsessi, kes ka kuningapoja näis unustanud olevat. Tungiti siiski üheskoos vagunisse, Taavet hoidus lõbusale seltskonnale lähedale. Ta võis nende nalja ja naeru kuulata, isegi sirge noormehe kutse Meryle — õhtuks karskusseltsi tantsupidule tulla — ei sündinud salaja.

Alles linnas, jaamaesisel, langes Mery pilk nagu kogemata Taavetile. Too kergitas kübarat ja läks eemale, veel tüki maa tagant rõõmsat naeru ja lobisemist kuuldes.

Nüüd oli päike juba loojas.

*

Siis olgu! Üks liigutus, üks sõna ja — lõpp! Üks liigutus, mis Mery Sandovile võiks jääda igavesti meelde, mis temalt rahu rööviks öösel kui ka päeval! Siin on õnn — aga see kergemeelne rumal plika pöörab selja — olgu!

Taavet istus laua äärde ja kirjutas:

„Ma olen Teid nähtavasti liiga kõrgelt hinnanud, Teie mind nähtavasti liiga madalalt. Olgu! Me lahkume. Mis ma tahtsin? Ma tahtsin Teid nende kergatsite karjast välja tuua, vabandage, teie tuttavad on ometi kergatsid? — Ma tahtsin teid viia igavese tõe, ilu, tarkuse ja õiguse allikate juurde —"

See oli ilusti öeldud, see pidi mõju avaldama, see pidi Merys lõpmata kahetsust äratama!

Taavet tõusis üles ja kõndis rõõmsas ärevuses. Ema istus nurgas, kössi vajunud, silmad kinni, ainult sukavardad liikusid eksimatult.

Ta ütleb emale ühe sõna, ühe julgustava, ilusa sõna, ütleb emale: usu minusse, veel on mul jõudu, ma saadan midagi korda, olen midagi väärt, — ja kes mind hinnata ei mõista, see käigu kus pagan!

Ta ei ütelnud aga midagi ja istus jälle toolile. Ah, nii ruttu rauges see julgusest lainetav ja taevani tõstev hoog! Silm jäi peatama korraga seinal, kus Mery käest nalja pärast kingituseks nurutud vana kulunud värviline kaelaside rippus. Ja silmapilgul nõidus see värviline riideriba, nähtud varemini ühenduses armsamaga, rea kiiresti vahelduvaid pilte armsama seisunditest, üks ihaldatavam kui teine.

Siis aga tuhmenesid pikkamisi need pildid, järele jäi hämar kuju uduste piirjoontega ja hinges oli igatsuse valu. Ta istus laua juurde ja kirjutas:

„Mäe peal ma lamasin, paas päikesest põlenud ja paljas; ei ümber ühtki puud, ei varju, kus kasvaks kerge rohi ja kastetilgad kiirgaksid ladvul lõunani . . .

Mäe peal ma lamasin ja kurk mul kõrbes janus . . ."

Ta luges seda ja naeratas kurvalt iseenese üle.

Ta kirjutas kaua ja pikalt, ta kirjutas kõik, mis tal hinge peal oli — Viisale, ja palus andeks, et teda unustanud.

*

Seda meest oli ta sagedasti näinud karskusseltsi puhvetis teed joomas, valge rätik kaelas, valged linakarva juuksed langesid kahele poole, siledaks soetud; nägu lai, heasüdamlik, vaade alati lapselikult enesega rahulolev.

Nii istus ta õhtuti puhvetis laua ääres, jõi teed, luges lehti ja ootas kannatlikult tuttavaid, et nendega poole ööni vestelda. Tal olid kindlad vaated, sellest andis tunnistust kaelarätiku kandmine. Tõetundmisele jõudes, et mõttetu on kaela kõva kraega piinata, oli ta kraest jäädavalt lahkunud, hoolimata tuttavate pilkamisest. Ta oli suur maailmaparandaja ja rääkis alati ühiselulisest korrast, nagu see olema peaks. Ta unistas mingisugusest õiglusest ja vendlusest, mida kerge pidi olema maksma panna, kui aga inimesed teaksid.

Ameti poolest oli ta sepp ja linna serval oli tal väike töökoda.

Seal rautati hobuseid ja tehti muud kõige lihtsamat sepist. Päeval tegi ta ise ka sepikojas tööd, aga õhtul

harutas ja korrutas ta puhvetis ühiskondlikke probleeme.

„Kui näituseks praeguse aja ettevõtjat tähele panna," seletas ta kord Taavetile, ühetoonilise suminaga rääkides ja vahetevahel lahjat teed rüübates, „on need kellegi inimesed! Need ei ole inimesed, vaid on kui rauast tehtud raha kokkuajamise masinad. Kuidas nad oma tööliste vastu on — üks ei tunne ühte, teine ei tunne teist, üks maksab palka, teine võtab palka — rohkem nad üksteist ei tunne! Aga mis keelaks neid sõbralikult ja seltsimehelikult ühes töötamast ja läbikäimast?! Tehku näiteks nõnda, et üks saab pool kasu, teine teise poole. Jagagu puhaskasu pooleks — peremehele pool, töölistele teine pool. Siis ei oleks vaenu, ei midagi... Töölised teeksid hoolikamalt tööd ja peremehel oleks sellest aina kasu. Leppigu ilusti tööpäeva pikkuse asjas kokku, siis ei ole ka sellest küljest tüli karta... Ja kui inimesed kuulda saaksid, et töökojas niisugune kristlik vahekord valitsemas, nad läheksid sinna parema meelega kui kusagile mujale."

See jutt meeldis Taavetile. Tähendab teisigi inimesi on maailmas, kes sarnaselt mõtlevad kui tema.

„Aga miks te oma töökojas niisuguse korraga algust ei tee?" küsis ta.

„Ma olengi algust teinud. Minu juures on kaheksatunniline tööpäev ja korralik palk. Aga mul on kõigest kaks töölist. Suurem töökoda peaks olema, siis saaks eeskuju anda.

Peale selle on mul üks uutmoodi sahk välja mõeldud, mis senised täiesti kõrvale tõrjuks. Too ei ole küll puhtalt minu välja mõeldud, vaid mingi Ameerika saha järele tehtud, aga siiski muudetud ja täiendatud. Seda võiks suurel hulgal valmistama hakata."

„Eks laiendage oma värki —" soovitas Taavet.

„See'p see on, laiendage! Kapital puudub, küll laiendaks... Olen rääkinud ühele ja teisele, tulgu kompanjongiks — ei, keegi ei julge tulla!" kurtis sepp.

See lõi noolena Taavetist läbi ja käed kukkusid tal värisema. Mina, mina tulen talle kompanjoniks! Siis saan ma oma ideaalid teoks teha!

Kui raske oli tal seda hüüdu maha suruda!

Sel ööl nägi ta end tulevases tegevuses, õigel kohal, sel kohal, kus ta ammu oleks pidanud olema.

Üks väike töökoda kesklinna lähedal, alguses neljaviie selliga. Nad tulevad hommikul ühel ajal tööle, tema, sepikoja äriline juht, Matias, tehnilise külje juht, ja siis sellid. Vaikides, südamlikult pigistatakse üksteise kätt, vaadatakse usaldavalt üksteisele silmi, kinnitades sõnadeta sõprust ja vendlust. Nad võiksid palve asemel isegi ühe laulu laulda. Ja siis asuvad nad tööle. Söed hõõguvad lõõtsa ees ja tööliste nõgised ja higised paled on kui vasest valatud, vasar tõuseb ja vajub, vägevalt kõlavad hoobid, lõõts vuhiseb, higi voolab, Matias seisab juures ja annab juhatusi, pikkamisi, rahulikult, eksimatult. Kõik liigub ühtlaselt kui masin, mida nägematu jõuallikas võimsalt liigutab, tõukab, kihutab . . .

Tema aga, Taavet, maailmahulgus, logeleja, unistaja, moosekant, näitleja, komejant, tema on see, kelle läbi see töökoda välise maailmaga ühenduses seisab. Tema kannab kuulsust sellest töökojast kaugele laiali, tema annab igale tellijale lahkesti seletust töökoja sisemise, ideaalse korra kohta, mis ka muidugi töö väärtuse peale suurt mõju avaldab. Tema võtab raha vastu, peab arveid ja raamatuid. Ühesõnaga, ta saab selle päevpäevalt kasvava ettevõtte hingeks.

Sepikoja töölistele on ta heaks sõbraks, räägib nendega kui omasugustega, annab neile raamatuid ja ajalehti lugeda, kutsub neid aeg-ajalt enese poole teeõhtule.

Puhtais rõivis, rõõm kõigi nägudel, istutakse siis laua ümber, ema kallab teed ja kõik tunnevad endid koos olevat. Õhus on midagi kodust ja armast; igaüks neist tunneb, et elu on siiski ilus, et ilmas on häid inimesi, ja kõik nad saavad paremaks, puhtamaks ja õiglasemaks.

Pärast teed peab ta neile lühikese kõne, näiteks sellest, kuidas meie oma elu ilusaks võiksime teha, või sellest, kuidas maailmas kõige õiglasemat korda sisse seada. Selle järel vaieldakse natuke, siis õpetab ta neile harmooniumil mõnda laulu ja õhtu lõpekski lauluga.

Või kutsuks ta Merygi niisugusele õhtule? Ta õpiks teda, Taavetit, niisuguseil õhtuil sügavamalt tundma, näeks tema kodust elu nii armsana ja siis lööks ta end neist kergatseist lõplikult lahti. Sel õhtul suudleks Mery teda pimedal uulitsal lahkudes südamlikult, esiti suu peale, huuli lahutamast viivitades, siis otsa ette, pühalikult, tõsiselt.

Teise õhtu lõpul laulavad nad juba vägevalt kõlavail meeste häälil:

„Kus Põhjalahe kohiseb,
Ta kaldal ilu õilmitseb . . ."

Ehk jälle:

„Kus on lainte vood,
Kus on maru hood.
Ja sügavuses hirmu lood."

Kes teab, võib-olla tuleb aeg, kus neil vabrik, pikk hallide müüridega hoone, mitusada kõrget mustavat akent reas ja kõrgel halli müüri küljes on silt kuldtähtedega: „Taavet Soovere ja Co".

Möödaminejad räägivad noorematele: vaene talupoiss tuli linna, isa koht läks haamri alla; ei teadnud, mis siin teha, asutas viimaks teisega koos väikese sepikoja — näe, nüüd on suur vabrikant! Kuidas ta tööliste eest hoolitseb! Ise käib mõnikord nende lauluproovil, ostis muusikariistad ja juhatab ise mõnikord näitemängugi; ise peab neile õpetlikke kõnesid ja hakkab nende lastele ristiisaks.

Ja õde Mari tuleb kord tema juurde, vabriku kontorisse. Ta ei tunne esiti õde ära. „Kuidas teie nimi on? Tahate tööle tulla? Meil praegu ei ole töölisi tarvis . . . Ah, sina oled, Mari! Näe, ei tundnud järsku äragi! Noh, kuidas käsi käib? Ega sa ilmaasjata ka maailmahulguse juurde tulnud? Võta istet . . . Ah, Aadu koht läks haamri alla? Nii et olete nüüd mehega maailmahulgused?! Vaata, armas õde, meie ei pea ruttama, et kedagi nii halva nimega nimetada: maailmahulgus . . . Aga sellest ei maksa pikemalt rääkida. Tulgu Aadu, ma tahan tema jaoks mingit tööd leida ja palka saab ta tubliduse järele."

Autoga sõidab ta kord Sooverele, kihutab külast hirmsa kiirusega tuututades läbi, aga peatub siiski Pärtli talu ees. Peremees seisab väravas, ikka veel sama lai kui enne — aga nüüd ei karda Taavet teda enam, ei tunne aukartust tema rikkuse ees ega pea lugu tema „tarkusest". Nüüd naeratab Taavet talle, sõbralikult pead nikutades: „Ikka siin! Kas teil siin igav ei hakka! Ma arvasin, et juba miljonär olete ja enam siin väikese kohakesega ei janda. Olite kange raha kokkuajamises, nüüd teda teil vist juba küllalt? . . . Pole teist ikka veel kuigi palju?! Peaksite rohkem laulu ja muusikaga, ajalehtede ja raamatutega tegemist tegema, siis läheks vahest äriline külg ka paremini . . . Elage hästi! Tervitage Klaarat, Õisu omasid ja kõiki vanu tuttavaid! Ah kuidas mul linnas läheb? Väiksel viisil, ka ikka, vabrik nõuab palju aega, vaeva ja mõistuse pingutamist. Natuke rohkem kui talukoht . . . Nägemiseni!"

Aga kuhu ta siis sõidab? Sooverele? Mis sinna? Sõidab ta sinna ja palub peremehelt luba oma isakohta vaadata kas või raha eest! Või läheb ta sinna ja küsib: „Kas te seda kohta ära ei müü?" Ja pakub ilma pikema jututa mõni tuhat turuhinnast üle? Siis võib ta jälle umbjärve kaldal unistada ja metsas hulkuda . . .

Aga Viisa? Aga Mery? Kumb neist? Kuidas ta on ometi need ärilises palavikus unustanud? Kumb neist on tal seal kaasaks? Kahtlemata üllataks ta neid seal külas Meryga enam kui Viisaga. Meryga võiks ta isegi Nuudli karjamõisa sõita, ja siis läheks Õisu Olli süda lõhki kadeduse pärast.

*

Aga ta ei tahtnud ometi kõike jõudu puht-majanduslikule ettevõttele pühendada. See oleks oma kõrgete aadete äraandmine olnud. Ta pidi oma vaimset valgust paista laskma igale poole ja oma küünla kõrgel hoidma.

Selleks korraldas ta nüüd eneseharijate ringi. Oma väheste tuttavate hulgast kavatses ta neid eneseharijaid koguda ja mõtles esimeses joones Mery peale. Salajas lootiski ta just selle uue ettevõtte läbi Meryt võita. Neil eneseharijate koosolekuil pidi see neiu teda, Taavetit, õieti tundma õppima ja seda vahet märkama,

mis on tema ja nende kergatsite vahel, kes Meryt nüüd ümbritsevad. Need koosolekud pidid alles selle neiu silmad avama.

Eneseharijate ringi avamiskoosolek pidi ühel talvisel pühapäeva õhtupoolel Taaveti korteris aset leidma. Ettevalmistused nõudsid kulusidki, nii et ema oma pahameelt täiesti avaldamata ei jätnud. Oli tarvis tuba suure sündmuse kohaselt korraldada, akendele eesriided osta (seni oli Taavet nad õhtul ajalehtedega katnud), seinale mõne tähtsa mehe pilt kleepida, lambile uus kuppel muretseda (vanal oli suur auk sees), ja kolme-nelja tooliga tuli istmete arvu suurendada.

Kaua võitles Taavet eneses: kas koosolijatele teed anda või mitte? Tee andmine oleks üsna lihtne, aga tassid on mitmest sordist, mitmed mõradega, ja ema ei ole kuigi osav teeandja. Teemasin, pika kaelaga, mis peata kukena köögis seisab, on ka väike, aga ema võiks vahetpidamata vett keeta. Tee kõrval peaks midagi olema suupisteks. Kas sai võiga või ilma võita, ei tea kuidas peenem ja viisakam oleks? On mingisugused kuivad koogikesed, mingisuguse võõra nimega, neid süüakse seal karskusseltsi puhvetis sageli tee kõrvale, aga need lähevad vahest liiga kalliks?

Terve nädal kulus neis kavatsusis ja muredes. Avamiskõne kallal oli ta juba mitu õhtut higistanud. Õiguse poolest pidi esimesel koosolekul kaks kõnet olema:

1) Avamissõna ja

2) Kõne: Mis on tõsine haridus?

Mõlemad pidi Taavet ise pidama, kõik need teised, enamasti näiteseltskonna liikmetest noored inimesed, lubasid küll koosolekule tulla, aga mitte kõnelda, ehk olgu siis vahest läbirääkimiste ajal.

Naistest oli Mery ühe sõbrannaga palutud.

Kõige rohkem lootusi pani Taavet ühe rahukohtuniku kirjutaja peale, kellega ta karskusseltsi puhvetis tuttavaks saanud, kes rohkesti lugenud ja arukas inimene näis olevat. Tal oli madal, aga järsk otsaesine, nagu valu pärast kipra tõmmatud, ja pooled hambad eest ära.

See oli kohe nõus Taaveti poole tulema. Olid veel mõned noored mehed kutsutud, kantseleiinimesed ja

äriteenijad, kellega ta karskusseltsi näitelaval tuttavaks saanud.

Siis jõudis see esimene suur pühapäev kätte. Taavet talitas hommikust saadik, käis ärevuses ühest toast teise, kordas vahetevahel kõnet ja katsus seda isegi kõvasti lugeda, kui ema toas ei viibinud:

„Austatud haridussõbrad ja eneseharijad! Meid on siin väike hulgake kokku kogunud, kõik ühest suurest janust aetud. Meie oleme kui üks tilgake meres, aga eks seisa meri koos tilkadest! Meie seisame ühe väga suure ja väga raske ning kõrge ülesande ees . . ."

Ema kuuldi tulevat, — Taavet jätkas salaja oma kõnet, toimetaja liigutusi jäljendades.

Siis hakkas viimaks videvikuks lööma, kõik oli omal kohal, toolid kolmes reas, igas reas kaks, esimeses koguni kolm; nende ees laud, valge linaga kaetud, kahel pool raamatuid küünlad, just nagu palvetundidel koolimajas.

Teemasin kees ammugi köögis ja hakkas juba vingu ajama, mis tuppa ulatas ja Taaveti rahutuks tegi.

Kell lõi neli, see oli määratud aeg. Nüüd seisis Taavet ukse lähedal, käis värisevail jalul edasi-tagasi, kuulas iga kõbinat ja arvas isegi sahinat kuulvat, mida Mery siidaluskuub võis tekitada.

Suur põnevus kestis poole viieni, siis koputati uksele. Taaveti süda lõi nii kõvasti, et ta vaevalt ukse juurde sai minna ja selle avada.

Rahukohtuniku kirjutaja seisis seal ja nikutas pead, teine noormees tema kõrval.

Taavet kutsus nad sisse. Viina lehk tuli nendega ühes, aga praegu oli tähtis, et inimesi üldse tuli.

„On juba palju?" küsis kirjutaja, palitut seljast võttes.

„Teie olete esimesed."

„Ehehee!"

Ja koosolekuks ehitud tuba vaadeldes naeris kirjutaja veel kõvemini: „Ehehee!" ning lisas juurde:

„Just nagu irvejaanlaste või adventistide palvetunni jaoks ehitud! Aga siiski, hea soe tuba, ja see on peaasi!"

Kell võis ligidale viis olla, kui jälle koputati. Taavet

ruttas lennates avama. Seal oli Mery teise daamiga ja üks isand, täiesti tundmatu. Rõõm oli segane, aga siiski rõõm. Astugu sisse aga (peaasi oli, kui publikumi oleks!). Seal tuli aga pettumus — Mery ei tahtnud üleriideid seljast võttagi.

„Peame kohe edasi minema, aega on hirmus vähe, vaevalt maksab ... ma olen kuhugi ristsele kutsutud, vaderiks."

Nad läksid siiski teise tuppa ja Taavet tahtis neile teed pakkuda, aga sellele pandi kõvasti vastu, ja kümneminutilise pealiskaudse lobisemise järel läksid neiud oma saatja seltsis minema.

Kohtukirjutaja oma sõbraga jäi ja Taavet tõi neile teed.

„Kahju, et kärakast ühes ei võtnud," arvas kirjutaja. „Minu sõber on muidu liiga vagune. Aga niipea kui ta mõne klahvi saanud, siis võib kõik „Vestnik Snanie" ette jutustada. Seda ma sulle aga ütlen, Soovere, niipea kui naised hulgas, siis ei tule asjast midagi välja! See on kui kihvt! Tee mis sa tahad, neid huvitab ikka ainult kerge flirt, aga mitte teaduslikud asjad. Kui nad tulevad teaduslikule koosolekule, siis ainult meesterahva pärast, mitte aga tõsise huviga ..."

Istuti pool tundi ja joodi teed biskviidiga, mida Taavet hea noosi oli ostnud. Siis tegi kohtukirjutaja oma seltsilisega minekut.

„Kahju, et ma kärakat kaasa ei võtnud! Oleks võinud õhtu lõbusasti surnuks lüüa!" ütles ta jumalaga jättes.

*

Sepikojaga läks asi tegelikult hoopis teisiti kui Taaveti unistustes.

Matiasel oli kõigest mõnisada rubla. Suurema summa saamiseks tuli Taaveti maja peale laen teha. Käigud rahaasutustesse olid rasked, töökoja ruumide otsimine niisama. Tuli päevade kaupa linna mööda käia ja väsimus oli mõnikord nii suur, et kujutluseski heledad pildid edaspidisest voorimehega ja autoga kihutamisest kustusid.

Nii tuli ta õhtul koju, kehas tülpinud roidumus, peas

tuim ükskõiksus, ei vähimatki elavat lootuse helki tulevikust. Järgmistel õhtutel juba kahtluski, millest küll veel esialgu häbenedes mööda tuli minna. Veel mõni päev — ja ta kõneleb juba ääri-veeri mööda oma kahtlusist Matiaselegi, kes talle nüüd, arusaamata mispärast, vastumeelseks ja tüütavaks on läinud. „See kõik on jandamine, jätke mind rahule!" hüüatas ta ja viskas veel mõnisada rubla sellele valge kaelarätikuga mehele, et see ta hinge rahule jätaks.

Ta ei tee seda siiski, käib veel kaua linna mööda ja leiab viimaks mingisuguse pimeda, madala, pool-lagunenud kivihoone, mis küll vähekäidavas uulitsas on, aga mitte kaugel kesklinnast.

Selles pandi sepikoda käima, uue vendluse ja õigluse alusel.

Tegelikult ei sündinud esiotsa muud midagi kui Matiase sepikoja toomine uutesse ruumidesse, sest vana ruum oli äärmiselt kitsas, seda oli ta ammu kaevanud.

Löödi tore silt üles, osteti rohkesti uusi tööriistu, kuulutati uuest ettevõttest kõigis ajalehis. Anti teada asjad, mida uues töökojas valmistatakse, ja hinda lubati õiglaselt võtta. Iseäranis pikalt kõneldi sahkadest, mis otse pöörde põllumajandusse pidid tooma. Kui siis küllalt asjast maailmale teada antud, hakati tööle.

Taavet istus sepikoja kõrval kongis, mida kontoriks nimetati, ja seadis arveraamatuid korda... Neid oli suur hulk ostetud.

Matias oma kolme selliga valmistas mõni aeg peaasjalikult sahkasid. Kevadine künniaeg lähenes ja Matias ootas, et põllumehed tema leiutuse peale tormi jooksevad.

Kui juba küllalt rauda sahkade peale ja terast nende ninadele raisatud, jäädi peatuma. Tellijaid ei olnud. Ostjaid ei tulnud. Paar talumeest käisid vaatamas, aga olid uue asja vastu umbusklikud.

Hakati juhuslikku tööd tegema, aga seda oli vähe. Esiti tuli üks sell lahti lasta, siis ka teine. Ühtki oli ülearu.

Taavetil ei puudunud siiski esialgul lend ja hoog, iseäranis hommikuti.

Nüüd edasi, edasi! kiirustas ta end voodist üles kara-

tes ja pahandas kurjalt, aga suurmeelselt emaga, et see kohviga õigeks ajaks valmis ei saanud. Ta tundis enese väepealikuna, kes lahinguväljale ruttab, keda seal oodatakse, kelle viivituse igast silmapilgust lahingu käik oleneb. Aga tema hobuse sadulassepanemisega viivitatakse!

Siis, kohvi joonud, tormas ta läbi kesklinna, vastutulijaile julgustavalt ja heatahtlikult otsa vaadates, neile pilguga öeldes: „Edasi! Julgesti edasi! Kõik läheb hästi. Edasi, kahtluseta edasi! Üle kõigist raskusist!"

Ta tundis end väepealikuna, kes lahinguväljale kihutab, täis vaimustuse lainetust, täis lõõmavat tuld, valmis kõige suurematele tegudele, joovastatud jõu tõusu kõrgetest voogudest.

Kõikide vastutulijate pilgud viibivad tema peal, kõik imetlevad teda, kõik vaatavad teda jumaldava aukartusega, kõik tunnevad eneseski seda tõusvat, mis temas voogab! Missugune jõud, missugune hoog! mõtlevad mehed teda silmitsedes. Missugune mehisus! hüüavad naised eneses. Kust see on tulnud?

Jah, seda ta ei tea! See on kaugelt metsa tagant tulnud, kusagilt soo veerest. See on alles inimene, mitte mõni teiesarnane kuiv ärimees, kes kaugele näeb, kes teravalt mõtleb, kes laialdaselt kavatseb ja niisuguse ettevõtte loob, missugusest teie oma väiklases rabelemises undki ei julge näha! Kord ütlen ma teile, kes ma olen, kord jutustan teile, kust ma tulnud! teie saate mu'st veel kuulda! Aga ma ei ole kade! Rühkige, rutake, töötage julgesti oma väikseis asjus edasi, kõik ei ole loodud suurte asjade jaoks, ei võigi selleks loodud olla, kus oleks siis veel suure ja väikese vahe!

Päev algas nõnda, aga lõppes natuke teisiti!

See ei olnud lahing, kus lipud lehvisid ja vaimustuse hüüded sõjariistade kõlina sekka kostsid.

Ei saanud see suur vahutav laine tormi joosta kõrge kalda äkilise kalju vastu, nii et pisarad pilveni oleksid pursanud ja mürin kaldal seisjad oleks värisema pannud. See laine jooksis pikaldaselt madalaks minevat, mereheinaga rohtunud, muda ning kõntsaga kaetud põhja mööda ja kadus aegamööda, nii et kaldal teokarpigi veerema ei pannud.

Siin ei olnud vaimustusega midagi teha ja võimsa jõupingutuse asemel oli ainult pikaldast vastupidavust ja kannatlikkust tarvis.

Sell oli öösel joonud ja tuli hilja tööle, tellimist ei saanud õigeks ajaks valmis, tellija käis sõimamas; ladust oli raudlattisid tarvis, ei tahetud enam endise arve õiendamata anda; raha selleks kassas ei olnud, tuli mitu võlglast läbi käia, need ei maksnud, venitasid, panid kangekaelselt vastu, pahandasid isegi sageda tülitamise pärast; mõni tellitud töö oli halvasti tehtud, ei võetud vastu; Matias tülitses selliga, see vastas irvitamisega.

Ei, niisuguses asjas ei olnud tarvilik hommikune vaimustus ja julgus, mis valmis oli taevavägesid võitlusse kutsuma. Taavet sai sellest isegi aru, kui hilja õhtupoole vaikses hämaras kongis sepikoja kõrval roidunult ning väsinult istus ja kangesti suurt himu tundis kõige peale käega lüüa.

Ta oli sellest ääri-veeri mööda Matiaselegi rääkinud, oli kord julgust kokku võttes isegi öelnud, et asi olevat lootusetu. Matias ei salanud ära senist halvastiminekut, aga soovitas jätkamist: ehk läheb, ja vististi läheb paremini; tarvis mõned uuendused ette võtta. Venitati ja kiratseti siis edasi, vähem uuendustest abi lootes kui mingit juhust oodates, mis ettevõtte minekus pöörde pidi tooma.

Oli õhtuid ja öid, kus hommikune väepealik, kes ülekeevas vaimustuses võitlustulle kihutas, salaja põgeneda tahtis. Lihtsalt põgeneda, võtta kaasa, mis võimalik, korraldada asju kuidagi ja siis Matiase teadmata minna. Ära, kaugele sellest ärist ja murest. Tal on „kaks tervet kätt", nagu see ilusates raamatutes öeldud, ta võib ikkagi tööd ja leiba leida.

Ta tahtis põgeneda murest ja rahutusest, mis siin täna ei lõpe, ei homme ega ülehomme, tahtis korraga vabaneda. Ta oleks põgenenudki, aga see ei olnud nii lihtne. Tal on ema ja maja. Ema ei tohi maha jätta, maja ei või ta ka jätta, kuigi see on võlgades.

Ta jäi lahinguväljale, kuigi täiesti lootusetu võitlejana ja loiult vastu panijana, kaotust ette nähes ja isegi oodates.

See kaotuse valu oli juba ammu kujutluses üle ela-

tud, tõeline ettevõtte lõpetamine ei suutnud enam palju juurde lisada.

Veel mõned tülid Matiasega, kes teda vedelemise ja oskamatuse pärast sõimas — ja siis tuli otsustada, kas nad müüvad vabatahtlikult sepikoja kraami võlgade katteks ära või tehakse oksjon. Oli veel kolmas pääsetee — Taavet teeb veel maja peale võlga ja päästab sepikoja oksjonist, et veel ettevõtet edasi ajada. Aga esiteks ei olnud Taavetil enam asjasse vähematki usku ja teiseks kahtles ta õigusega, kas maja peale veel laenu saabki. Pealegi oli ta asjast nii väga tüdinenud, et lõpetamisestki osa ei tahtnud võtta ja hea meelega Matiasele mõnisada rubla andis, et see ta „hinge rahule jätaks", üksi võlgnikke katsuks rahuldada ja sepikoja kraami rahaks teha.

Sellest oli ta siis pääsenud!

Tarvis oli aga midagi ette võtta, midagi teha. Maja oli võlgades, üürist sai vaevalt protsente maksta ja ära elada. Pealegi olid päevad logeldes väga pikad ja väsitavad.

Ta jõi hommikul rutates kohvi, talitas mõned väikesed talitused kodus ja peatus siis pilguks, et aru pidada.

Nüüd peaks ta midagi algama, veel täna peaks esimese sammu astuma. Ükskõik kuhupoole, igal pool olevat julgel teed lahti, on kusagil raamatus öeldud.

Raha tal mingiks ettevõtteks enam ei ole. Aga kui paljud on ilma rahata alanud ja väga kaugele jõudnud! Ta läheb näiteks vabrikusse tööle. Kellegi käest oleks tarvis järele küsida, kuidas selle vabrikus töötamisega lugu on, kuidas sinna pääseb? Kahju, et tal seal tuttavaid ei ole. Hoovi peal majas elab mõni vabrikutööline, neilt võiks küsida. Kõlbab aga temal, majaomanikul, neile öelda, et ta vabrikusse mõtleb minna? Eks hakka nad naerma? Ja läheb ta ükskõik kuhu, mõnda teise vabrikusse, õhtul nähakse teda ometi, kui ta tahmastes riietes koju tuleb, ja teatakse, mis ta teeb! Ah, see maja on tal ainult veel kammitsaks jalus! Ta võiks muidu töölisena kuhugi vabrikusse minna, töötaks seal usinasti ja korralikumalt kui keegi enne teda. Teda pandaks varsti tähele, talle maksetaks paremini kui teistele, tõstetaks varsti meistriks, siis ülevaatajaks, võe-

taks äri juhatusse ... Tema väsimata tungimist, püüdmist, julget ettevõtlikkust nähtaks ja hinnataks. Ta tõuseks vabrikandi paremaks käeks ja viibiks sagedasti selle pool külalisena. Vabrikandi tütar (selle nimi oleks Alice) hakkaks teda armastama ja nad heidaksid abielusse (Taavet tõrjus siin Mery, Viisa ja isegi Õisu Olli pildid kujutluses kõrvale). Nende laulatust oleks terve linn vaatamas ja kirik puupüsti rahvast täis — enamasti küll naised — ja õpetaja paneks õnnistades käed tema ja mõrsja pea peale ... Nii saaks ta vabriku kaasomanikuks ja hiljem oleks tema suure vabriku omanik. Aga ta ei jääks loorberitele puhkama. Ta laiendaks ja suurendaks oma ettevõtet alatasa. Ta teeks iga päev uuendusi ja laotaks head kuulsust oma ettevõttest ikka laiemale.

Ja kui tal siis kord surmatund läheneb, siis ei kurvasta see teda. Mõnda oma koduküla inimesist tahaks ta siiski veel näha. Näiteks Õisu Ollit. Saadab kõigile terviseid oma kodukülla. Elagu hästi ja ärgu mõelgu maailmahulgusest halvasti! Olen teinud, mis olen võinud, on tema viimane sõna. Nii olevat üks suur mees kunagi öelnud.

Ja siis näitavad haljad kuuseoksad teed kodust kirikusse ja sealt surnuaiale. Uulitsa ääred on täis alamat rahvast, matuserong on ilmatu pikk, ees aina daamid mustades loorides ja härrad tsilindrites. Pärgasid lugematu hulk ... Õlgadel kantakse tsingist kirst välja, rahva hulgas tekib liikumine. Kirstu järel kõnnivad tema omaksed, siis aina vabrikandid, konsulid, suurkaupmehed, kõrgemad ametnikud ...

Pikkamisi liigub rong raskemeelse leinamarsi saatel läbi linna, ja lõppu pole nähagi. Ühe väikese puumaja akna peal vaatab vanapoolne naine, kelle põskedelt puna ei ole veel kadunud, kellel aastatest hoolimata veel tuld silmades, vaatab mehe kõrval, lihtsa töömehe või antvärgi kõrval — ja pigistab huuled kokku — kas viha või kadeduse pärast, või nutuhoo varjamiseks: ta on surnuvankrit näinud, mida mustad hobused kui lillelist küngast veavad. Ta on ka seda pika kasvuga toredat daami näinud, kes üksi vankri järel läheb, kurbusest rõhutud, aga siiski uhke ja sirge.

„Seal oleks minu koht pidanud olema," mõtleb aknalt vaataja ja ütleb oma mehe kuuldes:

„Küll on noored inimesed rumalad . . ."

Ta jätab siiski selle järelduse, mis enese nooruse rumalusest tehtud, lähemalt seletamata, pahandab ainult iseendamisi:

„Ja mina ei mõistnud temale minna!"

See on Mery.

Kõned haua ääres kestavad öö tulekuni, kõneldakse mitmes keeles, tuletatakse kadunu teeneid meelde. Kõik jutustavad aga tema haruldasest elukäigust ja järeldavad sellest, missugune üks inimene olema peab, kui ta edasi tahab saada ja midagi suurt korda saata.

„Meie maa ei ole ometi nii madal ja laugas, kui tõendatakse," ütleb üks kõneleja. „Ka siin tõusevad künkad kõrgele. Siin kasvab ka kõrgeid puid. Ärgem raiugem neid aga enneaegu maha, kasvatagem ja hoolitsegem nende eest."

Siis tõuseb toimetaja ise haua äärele ja hüüab üle peademere:

„Meie oleme tugevamad kui arvame, oleme rikkamad kui usume, oleme mehisemad kui meie meestest usutakse! Maal elab jõud ja sealt ta tuleb ning võidab ära linna ning kõik, mis tema sees.

Vaadake, seal oli inimene. Kõige lähemad nimetanud teda maailmahulguseks ja naabrid, väikesed kopikakorjajad, ei olla omasuguseks pidanud. Tulgu nad ometi nüüd ja vaadaku, keda me matame . . .

Kui meil aga mõttelendu oleks, kui meil tiivad ei puuduks ja me ei väsiks suurest unistamast . . . Kui meil julgust oleks suuresti unistada . . ."

„Tangupuder läheb külmaks, hakka ometi sööma," ütles ema vist juba teist korda.

Taavet katkestab kõige huvitavama hauakõne ja hakkab tanguputru sööma.

Ema uriseb, et poeg pooled päevad toas laua ääres istub. Mingu ometi välja, liikugu, tuleb söögiisu, muidu jääb viimaks veel põdema.

Ta läkski, kui lõunat söönud, linna, ema murelikkude pilkude ja iseenese eest põgenedes.

Ta ruttas nobedasti läbi aleviku uulitsate ja hingas

kergemini, olles kesklinna keerus. Siin kadus tema kannult natukeseks see piinaja, kes teda alati kuhugi kihutas, aga kunagi ei öelnud, kuhu ta minema peab ...

Ta peatus südalinna ristuulitsa nurgal, sai siin väheks ajaks unistustest lahkuda ja välisilma vaadelda.

Missuguse kiiruga kõik need inimesed kihutavad! Kümned hüppavad uulitsaraudtee vagunisse, sajad sõeluvad jala siiapoole ja sinnapoole, ühed sõidavad troskadel ja teised kihutavad autodel hirmsa hooga läbi uulitsate ... On see mõttetu ja meeletu aelemine? Ei, neil kõigil on nähtavasti midagi, mille poole nad püüavad, mille kättesaamiseks nad kihutavad, ainult temal pole mingit sihti, ei eesmärki! Ainult temal mitte.

Ta pöördub kodu poole, südames salakadedus kõigi nende vastu, kellel on, millega oma aega viita, kellel on, kuhu rutata, mida püüda, mida taga ajada. Ta põlgab neid, aga tunneb nende üle südames kadedust.

Pikkamisi läheb ta koju. Tuleb jälle pikk õhtu ja öö, lugeda ei taha enam ja harmooniumi helidki on vastikud.

*

Ta hakkas tööl käima, juhuslikult, siin ja seal, odava õppimata töölise palga eest. Otsis lehe kuulutustest pakkumise ja läks aadressi järele tööd kuulama. Sagedasti pöördus ta töökoha juurest tagasi, kartes oma koduküla mehi kohata. Aga linnatöölistega ei olnud tal ka sugugi kerge ühes töötada. Need õppisid varsti teda tundma ja narritasid teda halastamata. Ühes kohas saadi teada, et ta karskusseltsi näitleja on, ja heideti nõnda kurjasti nalja selle üle, et ta järgmisel päeval koju jäi.

Suvel leidus juhuslikku tööd, sügisel ja talvel ei olnud sedagi. Siis tuli paratamata kodus istuda või karskusseltsis aega viita.

Mery vaevas teda ikka, lahkesti naeratades, vesteldes ja kergelt naljatades. Aga niisama oli ta kõigi teiste noorhärrade vastu, kes aga Taavetist südikamad olid ja teda Meryst kergesti eemale tõrjusid.

Paaril korral sai Taavet juba mõne suurema osa ja

mängis neid hästi. Talle anti aga ikka argliku, kohmaka külakooliõpetaja, lollaka teenija või tola osa.

Kuidas ta suurte ja peente härrade, krahvide, parunite, kindralite ja ministrite osasid ihaldas! Aga need sai harilikult Paabo enesele.

Ühe tola osa mängimisel külmetas ta end näitelaval kõvasti ära ja heitis voodisse.

Ema oli ääretult rahutu ja meelt heitmas. Ta andis Taavetile nõu kedagi nooremat talitama kutsuda. Taavet aimas isegi, kes see noorem pidi olema, ja kirjutas Viisale kirja. Tulgu ta linna, tulgu ja jäägu, kui oma saatust ühe teise õnnetu inimese omaga ühendada tahab ja söandab. Tulgu kõige oma kraamiga.

Aga Viisa ei olnud kergemeelne. Ta noomis Taavetit, et see ikka veel tujude järele talitada, ja arvas, et tujude peale midagi ehitada ei võida. Aga sõbralik ja tõsiselt osavõtlik oli Viisa kiri siiski.

Taavet lamas mõni nädal külmetamise tagajärjel voodis ega tõusnudki päris tervelt.

Ja kui ta siis pikkamööda kosus, algasid jälle väikesed mured ja juhusliku töö otsimine.

Siis sündis aga midagi, mis väikesi muresid unustama sundis.

Laen, mis töökoja asutamisel tehtud, öeldi üles. Kolme kuu pärast pidi raha makstud olema, ehk muidu läheb maja oksjoni alla.

Silmapilk oli tõsine, Taavet tundis selle suure ja traagilise olevat. Tema elutööl (see sõna näis praegu kohane olevat) oli lõpp. Ta ei ole süüdi, ei sugugi! Ta on tahtnud kõige paremat, kõige ilusamat, see läks nurja — maailm ei olnud veel küps selle jaoks. Järeltulevad sugupõlved mõistavad teda, aga kes kõneleb neile tema suurtest ideaalidest! Keegi pole teda mõistnud!

Need ja teised säärased sõnad, mis siit ja sealt lugedes meelde jäänud, tulid talle nüüd meelde ja kõlasid ilusatena.

Ta istus maha ja kirjutas Meryle kirja (ta ei teadnud isegi, mispärast jälle Meryle), esimest korda teda „armsaks" nimetades, seda vabadust enesele oma suure õnnetuse päeva puhul lubades.

„Armas Mery!

Päev on käes, mis minu elu saatuse otsustab. Ma olen kerjaja. Ma olen sind armastanud kõige suurema armastusega, iga oma südamelöögiga, iga oma hingetõmbega. Sa oled nagu märku andnud, et ka mind armastad. On see nii, siis näita seda nüüd, sest suur otsustamise päev on käes. Oled sa mind tõesti armastanud, siis ei jäta sa mind ka nüüd maha, muidu tuleb välja, et ehk mu varandust oled armastanud. Tule mulle, saa mu omaks, jagame kurbust-rõõmu pooleks ja kuivatame teineteise pisarad, kui neid ka sul peaks olema. Jagame viimase leivapalukese, ma saan teenima, meie ei jää nälga, ja kui Jumal lapsi peaks andma, siis ei jää ka need nälga. Ma saan sind kätel kandma eluaeg, sa oled mu ainus, minu elu ja minu surm.

Olen õnnetu ettevõttega suure osa oma varandusest kaotanud, aga see ärgu sind kohutagu ja su meelt muutku.

Asume kuhugi linnaservale väiksesse korterisse, eluaeg ei taha ju sinagi näitlemisega jannata; aus inimene ei põlga tööd, usun, et kui pesugi pesta tuleb, sa seda ei põlga. Mina ei põlgaks miskit tööd, kui tean, et sinu pärast töötan. Vasta kohe selle kirja peale, sellest ripub minu saatus ära.

Sind igavesti truisti armastaja

Taavet Soovere."

Tal oli imelik lootus: kui Mery jaatavalt vastab, siis on kõik hea, siis läheb kõik hästi, siis ei ole tal enam vähematki muret tuleviku eest. Ta oli kindel, et Mery talle ilusa kirja kirjutab. Näiteks nii: „Kuidas võid sa kahelda! Ma armastan sind, mitte su varandust! Olen sinu, igavesti sinu! Jagame teineteisega vaesust ja viletsust, aga me oleme õnnelikud."

Nii ta kirjutab! Teisiti ei või ta kirjutada praegusel korral!

Ta sai teisel hommikul kirja. See oli õige lühike ja selge:

„A. hr. Soovere!

Teie imeliku kirja sain kätte. Teie olete päris narr. Ma ei ole teile kunagi öelnud, et teid armastan. Mis te

kõik välja ei mõtle! Linna-äärde korterisse pesu pesema ja viimast leivapalakest jagama kutsute vahest kedagi teist. Te vabandate, aga mina teiega ühes sinna ei lähe, eks ole?

Austusega

Mery Sandov.

P. sc. Mõned teie raamatud, mis mu etažeeril vedelevad, saadan täna ära. Ei ole neid aega lugeda saanud.

M. S."

*

Nagu rikas onu ununeb, kellest lapsepõlves palju oleme kuulnud, nii oli Taaveti meelest jumal ununenud. Ja nagu see onu siis jälle meelde tuleb, kui meil kõige suurem häda käes, nii tuli Taavetil nüüd jumal meelde.

Selle avitaja kohta oldi küll mitmesugusel arvamisel. Ühelt poolt oli Taavet nii palju tõendusi kuulnud, et ta kellegi palvet täitmata ei jätvat, teiselt poolt olid aga elunähtused õpetanud, et keegi tema käest pole abi saanud.

Aga häda korral pööratakse kahtlaste avitajate poole.

Õhtul voodisse heites — selle koha arvas Taavet abipalumiseks kõige sündsamaks — hakkas ta, kui käed risti vaiba all oli pannud, lapse- ning koolipõlvest meelde jäänud sõnadest mingit palvet kokku seadma, kinnitas seda mõjuvate põhjendustega, seletas ära, et ta omakasu kunagi pole taga ajanud, et ise valmis oleks paljugi kannatama, aga Viisa pärast ja ema pärast aidaku teda jumal ometi.

Nagu lapsepõlves, nii tuli nüüd palve otsene tagajärg sedamaid avalikuks: silmad vajusid enne palvuse lõppu kinni ja rahulik uni, mis kõigile palvetajatele tasuks (võib-olla ka ainukeseks), mattis ta kõigi muredega oma hõlma.

Hommikul leidis ta ülevalt abilootmise nii kahtlase olevat, et paremaks arvas Rähni poole pöörduda. Oli sel ometi oma kindel kontor kokkusaamise kohaks ja võis temaga inimese kombel rääkida, temalt küsida ja selget vastust saada, kui seda pealegi kohe tarvis. Jumalaga rääkimine oli aga väga ebamäärane.

Rähn võttis teda hariliku lahkusega vastu ja küsis kohe:

„Noh, kas laseme paar potti õlut tuua, oleme ju ühe nuka mehed ja sa näitad nii arva oma nägu."

Taavet vajus toolile. Täna ei hakanud ta asja juurde ümberkaudseid teid mööda minema:

„Asi on nõnda, et ma pankrott olen."

„Pangrott?! Toho ull säh! Sepikojas said ju lahti... Kas siis nüüd jälle midagi uut oled ette võtnud?"

„Sepikoja võlg see ongi... Nüüd nõutakse seda võlga... Kust ma võtan?!" halas Taavet.

„No eks ma ütelnud kohe, missa nisukese asjaga akkad jandama! Kas paremat sehvti ei ole, kohe raha sisse panna! Võtnud, näiteks, õllepood! Nääd, sääl on praegu Täksi Rein, võttis trahteri ühes sissesõidu ooviga ja aab äri nigu vanamiis! Sina aga akkad sepikojaga ullama ja päälegi ühes nisukeste põrunutega..."

„Anna parem nõu, mis ma nüüd pean tegema."

Rähn kõngutas nõutult pead:

„Tähtaeg on lühike. Piassid koskilt laenama ja vana laenu ära maksma."

„Saad sa mulle laenu muretseda?"

„Ei, seda ei saa ma kudagi."

„Aga midagi peab ometi sündima!"

Rähn kehitas õlgu.

„Aga kui ma ei maksa, mis siis sünnib?"

„Siss müiasse maja oksjoni teel ära," ütles Rähn ükskõikselt.

„Ole kallis mees, anna siiski nõu," palus Taavet.

„Mis sääl nõu anda! Tuleb leida mõni tobe, kis sinu maja nii suure summa eest ära ostaks, et sii võlg kaetud saaks. Ehk jääb paarsada rubla järelegi."

„Mis ma paarisaja rublaga peale hakkan?"

Rähn hakkas naerma ja vastas siis sõbralikult:

„Muidugi, paarisaja rublaga vabrikut käima ei pane või suurt äri avada ei saa. Aga sa oled veel poissmiis, võissid rikka naese võtta. Kosja viina ja sõrmuste ostmiseks raha jääb!"

Taavet ei vastanud selle peale midagi.

Ta oleks siit jalamaid läinud, aga Rähn oli siiski tarvilik.

„Ehk otsid mulle mõne maja ostja."

„Miks mitte, katsun mõnele käela määrida. Muidugi piad odavasti andma, sest aega ei ole sul pallu."

Rähn hoolitses tõsiselt Taaveti eest. Kui too mõne päeva pärast kuulama läks, kuidas lugu maja müütamisega, lõi Rähn talle õla peale ja ütles:

„Tiad mis! Kahessasada rubla jääb sul järele. Osta selle iist maja! Mul just parajasti Nirgipää agulis veike maja müia. Maksab muidugi tuhat, aga sissemaksu suuremat ei nõuta. Kapsaaiake kah juures veikse õõnapuuga, kos lind otsas võib laalda. Sa armastad niisukest kraami. Eenam on just akna taga, seal sul ia kõndimas käia ja luuletada. Piaasi, sul ikke oma tuba, oma luba ja oma piavari! . . . Ma tuun paar potti õlut, tehme asja kindlast . . ."

Varsti istusid nad kardina taga lauas.

„Prosit!" hüüdis Rähn muretult.

Taavet vaatas väsinult hangeldaja otsa:

„Tahad mu viimast raha kah üle lüüa!"

„Missa n'd rumalat juttu aad! Olen ma su kunagi üle löönud? Talu päästsin sul oksjoni alt, nüid maja kah! . . . Muedu oless sa ammu ilma mööda kerjama pidanud . . ."

„Ehk oleks vist ka kõige õigem," ütles Taavet käega lootusetult lüües ja rüüpas tugeva sõõmu õlut.

*

Seekord oli väljakolimine kergem, aga vahtijate tähendused haavavamad.

„Matsid lähevad vist maale tagasi?"

„Vist tüdrukutega raha läbi löönud."

„Linnatüdrukud mõistavad matsi hästi koorida."

„Härmoonik üsna lagunud! Teised asjad ka täituru jaoks kõlblikud."

„Ta ise kui surmakutsar."

„Viskab vedru varsti välja . . ."

„Sellepärast vist kolibki heinamaa veerde rohelisse, et seal veel elupäevi venitada."

„Mats armastab ikka rohelist . . ."

Sääraste märkuste saatel lahkus ta oma senisest linnakodust. Ei olnud kahju sellest kodust lahkuda, aga kurb oli viletsamasse korterisse asuda. Selles oli kõigest üks tuba ja köök. Muist kola tuli kuuri ja pööningule mahutada. Lagunenud harmooniumigi jaoks ei leidnud ta toas ruumi. Oli selles majakeses veel teinegi sarnane korter, milles elutses keegi eideke ja maksis iga kuu mõni rubla üüri. Tal oli õigus õues kanu ja üht notsut pidada.

Taavet otsustas tõotusi andmata ja unistustest loobudes väikselt ja vaikselt tööle hakata. Ta otsustas tööd võtta, mis aga juhtub, mis aga leidub.

Ta hakkas sellega kohe peale ja suure agarusega. Käis majades puid lõhkumas, rookis õuedes lund, ladus puid riita, töötas ehituste juures. Pikkamisi sai ta aru, mis tal töölisena kõige esiti vaja oleks — mõista üht tööd hästi ja põhjalikult, nagu Viisa õmmelda oskab. Ta mõtles seda suuremat viga veel parandada ja millekski õppima hakata, olgu rätsepaks, kingsepaks, tisleriks või lukussepaks. Salajas mõtles ta kõige enam rätsepatöö peale. See kavatsus oli ühenduses Viisa kosimisega. Läbirääkimised selles asjas olid nüüd kirja teel uuesti alanud ja Viisa kaldus järeleandmisele. Pulmad pidid kevadel olema.

Ta õpib rätsepaks ja nad hakkavad siis üheskoos töötama. Nad võivad mees- ja naisrätsepa töökoja avada.

Siin ei suutnud ta jälle suurtest unistustest loobuda. Kui tal kord rätsepatöö põhjalikult selge, üürivad nad kesklinna läheduses suurema korteri ja riputavad ilusa mustast marmorist kuldkirjaga sildi üles. Pikkamisi, aga kindlalt edeneb nende asi. Ei tee nad suurt kära ega püüa odavusega teisi üle lüüa. Aga kes korra nende juurest tellinud, see jääb nende tellijaks ja kannab head kuulsust kaugele. Pikkamisi ilmuvad nende ärisse linna paremad kodanikud, tulevad isegi parunid ja krahvid ümberkaudsusest; aga ta ei lase end neist üllatada, võtab neil püksimõõtu kui igal teisel surelikul, ei rutta tellimise täitmisega ega kummarda ülilahkelt. Tulevad linnaisad ja viimaks linnapeagi. Nendega aetakse kodanikkude tarvidustest juttu ja peetakse

linna asjade üle aru. Ta valitakse linna volikogusse. Viisa saab linna tähtsamate prouadega tuttavaks ja tõuseb heasse lugupidamisse.

Aasta paarikümne pärast on neil väike varandus kogutud, nad ostavad üsna nägusa maja ja asuvad sinna elama, rätsepaäri lõpetades.

Siis on aga tema hea kuulsus juba kõigi kodanikkude kõrvus ja ta valitakse linnanõunikuks. Õnnistusrikkas tegevuses ei pane ta eluõhtu lähenemist tähelegi.

*

Viisa andis viimaks järele ja oli nõus linna Taaveti juurde kolima. Tal ei olnud raske tulla. Ema oli tal surnud, kraami vähe, maal heideti ikka veel nalja vahekorra pärast Taavetiga.

Ühel varasel talvepäeval ilmus Viisa Taaveti poole linna. Ema langes talle kaela ja rõõmustas isegi tema singeri masina üle.

Kui õhtul ema köögis oli magama uinunud, andis Taavet oma majanduslikust seisukorrast Viisale põhjalikult ja otsekoheselt aru.

„See majaloks, see põdur õunapuu aias — see on kõik, mis Sooverest veel järele jäänud," ütles ta lõpetades ja pisarad hakkasid tal veerema.

Viisa võttis ta parema käe.

Oli ta alati Taaveti unistavatest ettekujutustest vähe lootnud ja nende üle nalja heitnud, siis julges ta nüüd ka Taaveti pisarate üle naeratada.

„On väga palju inimesi, kes niisuguse varanduse juures õnnelikud on," ütles ta trööstides.

Taavet surus neiu käe oma niiske palge vastu.

„Peame tööd tegema," sosistas ta.

„Muidu harjumegi laisklema ja unistama," naljatas Viisa.

„Aga minu tervis ei ole enam suurem asi," ütles Taavet. „Kuula, kuidas mu rinnad kõhisevad! Justkui harmooniumi lõõts."

Ta katsus sügavalt hingates kopsu kahinat kuuldavale tuua, hakkas aga rängasti köhima.

„Kust sa selle said?" küsis Viisa.

„Ah, ära küsi! Karskusseltsi näitelavalt, üht tola osa mängides. Madalad rinnad olid mul juba sündimisest saadik. Tea, kuidas me oma elupäevad küll elatud saame!"

„Ole mureta. Mul on hea tervis ja ma oskan midagi teha. Küll me läbi saame."

Taavet laskis pea käte vahele ja pisarad hakkasid tal uue hooga veerema. Talle tuli meelde kõik ülekohus, mis ta sellele truule hingele teinud, küll Õisu Ollist, küll Mery Sandovist, küll vabrikandi tütrest Alicest unistades.

Elu läks nüüd rõõmsamalt, ei olnud enam nii surmvaikne ja igav. Vaikuse raskust vähendas kui mitte ema ja Viisa vestlemine, siis vähemalt singeri vurin. Ja õue peal kaagutasid kanad iga muna puhul. Igatahes oli see Taaveti meelest parem kui eelmise maja hoovis poisikeste käratsemine, kes teda pealegi alati näägutasid, kui ta neist mööda läks.

Taavet ei julgenud oma uuest kavatsusest Viisale otsekohe rääkidagi. Aga õhtuti võttis ta nõela kätte ja katsus Viisa kõrval riidetükke kokku õmmelda ja harjutas lapikeste tikkimist singeriga. Viisa vaatas seda kui lapsemängu ja ajaviidet. Ta tähendas naeratades, et niisugust tööd varemas nooruses peab õppima. Taaveti vanuses oleks raske ristijalu tundide kaupa laua peal istuda. Neist heatahtlikkudest naljatustest kohutatud, ei söandanudki Taavet asjast tõsiselt kõnelda ja jätkas siin-seal päeviti tööl käimist.

Haigusest, mis ta tola osa mängimisel saanud, oli halb kõha seni püsinud. Ei tahtnud ega tahtnud kaduda, hoolimata arnika ja piparmündi teest, mida ema õhtul hoolega keetis; hoolimata sularasvast, mis ema talle kõrvetas; hoolimata kompressidest, mis Viisa talle ööseks kaela ümber ja rinna peale tegi.

Iseäranis rahutuks sai Viisa, kui Taavet väsimusest kõneles, mis teda sagedasti töö juures vallata ja seisatama sundida. Taavet ise katsus selle üle nalja heita: ta tahta töö juures vahetevahel unistada ja mõtiskleda. Peab siis just minut minuti järele rühmama!

Aga hiljemini pidi ta mitmest tööst loobuma — need käisid tal üle jõu või väsitasid teda jõuetuseni.

Sageli istus ta akna juures väsinult ja vahtis unistades välja.

Lumerätsad kudusid valmissaamata valget kangast, sellega viletsaid majakesi ja viltuvajunud auklikke aedasid looritades.

Taavet vahtis välja, läbi hõredate õunapuu raagus okste, ja nägi varsti avatud silmil und lagedast lumeväljast. Oh, näeks ta veel kord Sooveret!

Kui sagedasti oli ta seal, püss käsivarrel, lumistel väljadel ja heinamaadel luusinud, harva jänest kohates kohkunud, unistustest ärgates lõbuga ara looma lippamist vaadanud.

Siis oli ta umbjärve kaldal lumisel mättal istunud ja muinasjutte veealuste elust meelestanud.

Siin ei olnud laia valget lumepalangut, mille üle igatsus takistatult kaugele oleks võinud lennata.

Lumesadu läks tihedamaks ja akna taga hõljus valge võrk kui tihe lõim virga kangru kangastelgil.

Taavet oli akna all kokku vajunud ja unistuste kanga lõim läks ikka tihedamaks.

Siis pandi käsi õrnasti ta juustele ja küsiti vaiksel hoolitsusel:

„Miks sa nii nukker oled?"

Taavet tõstis nõksatades pea, see vajus aga varsti jälle jõuetult alla ja tasa vastas ta Viisale:

„Ma tunnen, nagu elaks viimast talve. Vahiks nõnda tundide kaupa, ei tahakski tõusta. Olen elust väsinud..."

„Sul on... Sa ei ole hästi terve. Olen sulle mitu korda soovitanud: peaksid arsti juurde minema," rääkis Viisa, hääles muretust ja rahu kuulda lastes.

Taavet tegi käega jõuetu liigutuse, mis lootusetut ükskõiksust võis tähendada.

Esiotsa oli kavatsus, et pulmad pidi peetama kevadel, siis kui kõik haljas, kui aasad lilledest kirevad ja päike soojalt paistab, kui õhtul eha kesköönі taeva verevaks värvib ja ööbik laulab. Siis mõeldi vaikne laulatus kodus toime panna ja õhtupooleks linnast välja rohelisse sõita.

Jõuludest peale oli juttu peaasjalikult pulmadest. Neist räägiti õhtutel poole ööni ja tehti isegi ettevalmistusi. Harmooniumile otsiti ja viimaks leitigi toas ruumi, sest laulatuse pidi ometi harmoonium kaasa tegema.

Sedamööda kui aga Taaveti tervis halvenes, vaikisid need jutud. Ema hakkas sagedamini kuuldavalt jumala poole õhkama, Viisa naeratas kurvemalt ja Taavet ei rääkinud sõnagi tulevikust. Ta andis Viisa keelule kergesti järele ega võtnud enam miskit raskemat tööd.

Päevad läksid pikemaks, lumi valgemaks ja koidud varemaks. Kevad lähenes. Viisa saatis Taaveti keskpäeval kõndima ja päris temalt kevade tunnusmärke.

Taavet katsus neist kõnelda, aga ränk köhahoog mattis ta hinge kinni.

„Oh jumal, oh jumal!" kuuldus siis köögist.

*

Ta oli mitu ööd ja päeva palavikus viselnud, palgeil verevad laigud, ots higine, juuksed niisketes salkudes, silmis rahutu leek, nagu otsiks hing vabadusse igatseva linnuna puurist pääsemist ja peksaks tiibadega meeleheitlikult vangistavat võrku.

Ema palvetas köögis. Viisa istus kokkuvajunult voodi veeres toolil, pilk kusagil sügaval, kivinenud ilmega nägu nukralt viltu tõmbunud. Haige vähkremine ei näinud tema valu enam suurendavat ja segased sonimised ei teinud teda rahutuks.

Korraga pöörab ta pilgu haige näole ja jääb tema katkendilisi sõnu kuulatama. Haige räägib isatalust.

„Lähme Sooverele. Vii mind sinna, Viisa! Laske mind oja ääres jalgu puhata! . . . Kaskede tüved on ikka veel valged, mõnel harval on kortsud näos, kastehein lainetab . . . Laske mind jalgu puhata . . . Tulen harva ja olen väga väsinud. Ärge ajage mind ära . . . Koerakutsikatki ei aeta nõnda ära . . ."

Siis juhatas ta laulukoori, parema käega jõuetuid taktilöögi liigutusi tehes ja põnevusega olematuid helisid kuulates. Luges üht enese luuletust, käskis sulast kõik masinad maa pealt ära põletada ja harmooniumiga kündma minna.

Neljanda päeva hommikul oli ta lühikesest uinakust ärgates rahulikum, pilk uitis aeglaselt kusagil kaugel, nagu ammuseid asju meelde tuletades. Siis kõngutas ta pead, kulmude vahele ilmus nukruse korts ja väikese etteheitega kordas ta:

„Nad on keeled katki lõiganud, helid ei tule enam kuuldavale ... Nad on lõõtsa ära rikkunud ..."

Need olid tema viimased sõnad.

Oli päikesepaistene varakevadeilm, vaikne tuul liigutas valget akna-eesriiet ja tungis ühes soojade kiirtega tuppa. Haige vaatles liikuvate varjude kuulmata mängu seinal ja väsinult vajusid laud aeg-ajalt kinni.

Nii läks päev. Päikese kiired kolletasid ja käändusid pikkamisi üle voodi, seina mööda ikka kõrgemale. Taavet tundis rahutust, vaatas põneval pilgul Viisa otsa, nagu tahaks temast tuhmenemata pilti kaasa võtta, ja laskis siis pilgu toas ümber käia, nagu reisija lahkumise eel.

Kaugel uulitsal hakkas leierkast haledat viisi käima ja kaeblikud helid lõikasid hingest läbi. Üks pisar veeres Taavetil silmanurgast üle koltunud palge valgele padjale, ninasõõrmed värisesid, huuled tuksatasid ja käsi katsus jõuetult liigutusi teha.

Viisa langes voodi ette põlvili, vajutas silmad padja sisse, nuutsus ja silitas Taaveti juukseid.

Leierkast mängis veel kurvemat viisi, päikese kiired läksid kollakamaks ja lahkusid toast. Nendega ühes Taavet Soovere hing.

*

Päikesepaistesel kevadpäeval liigub alandlik matuserong puiestee-äärset uulitsat mööda kalmistu poole.

Koolilapsed jooksevad naerdes ja kilgates liivasel kõnniteel puude all. Musta surnuvankrit ja selle kõrval pikis mustis kuubis mehi silmates lendab õuduse vari üle laste nägude ja vaikides lähevad nad edasi.

Noor tööline oma kallima kõrval puiestee pingil, õnnelik naeratus näol, lööb leinarongi nähes häbelikult silmad maha ja paljastab pea.

Hallijuukseline kepi najal komberdaja vanake jääb seisma, pilk kiindub tal surnuvankrisse, ta katsub rongile järele kõmpida, et matmisele kaasa elada.

Tsilindris härra kihutab ajuga matuselistest mööda, kergitab vaevalt peakatet ja kärsutab põlglikult huuli.

Kaltsudesse mässitud kerjus vanamoor, kes räbalapuntrana uulitsa ääres istunud ja pahemat kätt väristades salmisid lugenud, unustas silmapilguks ühe käe ning salmid ja pilk jookseb tal nobeda hiirena matuseliste leinariideid mööda.

Linna äärde, surnuaia lähedale jõudes jääb leinarong seisma. Pikk mitmekümnevankriline paekivivoor on ristuulitsast välja venides tee kinni pannud. Surnuvankri kutsar tahab voori vahelt läbi minna, aga vedajad seletavad vehkides ja karjudes: neil olla päevas tarvis kuus voori viia, surnul aga aega küllalt!

Raginal veerevad raudsed rehvid raskete paerahnukoormate all mööda konarlikke kive, neid purustades ja sügavale põrmusse muljudes. Kannatlikult ootavad mehed surnuvankri kõrval, pead norus, pilk tuhmilt uulitsa tolmusse vajunud.

Ema seisab küüru vajunult kirstu taga ja pühib aegajalt pisaraid, mis palgete sügavaid vagusid mööda alla veerevad. Pilk on tal kirstu otsa külge kiindunud, kus Ristilöödu hõbedane kuju ripub.

Viisa seisab sirgelt ema kõrval, must rätik pea ümber, silmalaud verevad ja tursunud, nägu nutuveest punetav, suu valutõmmetest viltu.

Surnuaia väravas ühineb saatjatega hulk vanu naisi, kes leinajate suurest üleelamisest osa tahavad saada; mõned paljasjalgsed poisikesed ja tütarlapsed tipivad arglikult vankrile järele.

Varjuliste pärnade alt kantakse kirst läbi ja jõutakse mitme käänaku järel lageda rohuplatsi äärde, kus madalatel kaunistamata küngastel veel luitumata puuristikesed seisavad.

Kahe värske liivahange vahele sügava haua peale laudadele asetatakse kirst. Võõrad saatjad kogunevad tiheda sõõrina haua ümber, hingekarjane asub päitsele; must kuub langeb tal saledates voltides alla liivani, pea on vähe paremale õlale vajunud, silmad heleda valguse

pärast pilukil, tõsisel kahvatul näol, mida alt mõnus lõuahabe piirab, kurb ilme.

Nii seisab ta pilgukese aega nagu unistades, silmad heledas taevasinas. Matuselised on vaikinud, ainult puude ladvus siristab lind tuhandet korda oma laulu.

„Armsad vennad ning õed! Ja sina, armas leinaja ema!"

Ema hakkab kärmesti silmi pühkima. Viisa huuled tõmbuvad kramplikult ja võõrad matuselised löövad liigutust varjates silmad maha.

„Meie seisame siin sügava haua ääres, mille põhja jumala päikese kiired ei ulata. Selle haua põhja saadame täna oma armsa poja, oma noore venna."

Ema hakkab nuutsuma ega võtagi enam rätikut silme eest, Viisa laseb pisaraid keelamata voolata ja mõned võõradki avavad neljanurgeliselt kokkupandud valged rätikud.

Nagu hoogu sattudes oma sõnade mõjust, nagu tiivustatud oma hääle jumedast kõmast, lisab kõneleja oma kõnesse veel sügavamat tundmuse puhangut, laseb häält lainena tõusta ja vajuda, räägib kaeblikult sellesinase hädaoru viletsustest ja kirjeldab võidurõõmsalt taevast Jeruusalema, kus ei ole enam pisaraid, ei nuttu, ei leinamist ega kaebamist.

Nagu halle hõredaid juukseid silitades kostavad vennalikud tröösti sõnad emale; teisedki on liigutatud ega saa enam rätikuid neljanurgeliselt kokku panna. Nad vaatavad ühes hingekarjasega aeg-ajalt üle roheliste latvade taevasinasse, kus „vististi ka sellele noorele vennale Siioni linna kuldsed väravad avatakse ja kus ta ööd ning päevad Talle kiituseks võib laulda: Püha, püha, püha on Issand Sebaot!"

Kuuldus kõva nuutsumine, hingekarjane köhatas ja astus rahutult ühelt jalalt teisele, nagu oleks ta liialeminekut isegi märganud. Kärmesti lõi ta lauluraamatu lahti.

„Küll võib see rõõm suur olla . . ." Kõlas surutud laul vaevalt puude ladvuni.

Kirst lasti hämarasse haua põhja ja raskelt, nagu halastamatut kohtuotsust kuulutades, kostsid nüüd hingekarjase sõnad:

„Mullast oled sa võetud ja mullaks pead sa jälle saama," ning sügaval kõmises langev liiv puusärgi kaane vastu.

Ema ja Viisa olid oma peotäied liiva mõne pisaraga niisutanud ja viimast tervitust saates lahkunule maa põhja järele heitnud. Labidad hakkasid nobedasti tööle, raskesti kukkus liiv vastu puust kaant ja see kõmises ikka tuhmimalt.

Hingekarjane luges palve, tegi haua kohta ilusa liigutusega ristitähe ja lahkus kärmesti, et teise haua ääres leinajatele samasugust hinge ülendavat üleelamist valmistada.

Eemalt lähenes noormehe seltsis, kes pärga kandis, vähe tuikudes Rähn. Tal oli kohvipruun palit seljas, kõva kübar peas ja hõbenupuga kepp käes.

Haua äärde astudes kergitas ta kübarat, komistas natuke ja vaarus, aga sai noormehe abil jälle tasakaalu kätte. Kui ema ja Viisa oma nigelad palukavartest pärjad künkale pannud, võttis ta noormehe käest väikese loorberipärja ja pani haua päitsesse. „Karskuseseltsi „Toetuse" nimel," ütles ta, paljastas siis pea, seadis enese kindlamalt seisma, pilutas silmi, katsus üle leinajate peade õige kaugele vaadata ja algas natuke pehmel keelel, aga väledalt, truuks jäädes oma murrakule:

„Armsad sõbrad ja leinajad! Meie iis seesab lahtine aud... sii tähendab, värske avvaküngas, liiv ja rohelised pärjad. Kelle avvaküngas sii on? Kis on siia oma eluväsimust puhkama eitnud? Kellele on niid pärgade värsked lehed pühendatud? Keda leiname siin nuttes ja pisaraid valades? (Kõneleja kõngutas kurvalt pead ja rääkis tasa, nagu unistades edasi, taevasinasse vahtides.) Üks imelik aud! Siin ei piass me kõnelema, vaid ainult laulma ja mängima... Kannelt mängima ja laulma. Nagu niid lilled siin liival närtsivad, nii närtsis sii miis linna kivisel pinnal. Kuulake kaeblikku üidu sääl kõrgel (kõik vaatasid ülespoole ja kõneleja näis isegi oma julge mõtte üle kohkuvat ja köhatas) — nii lendas tema hing kõrgel ega leidnud rahu siin madalal maa pääl... Ta oli säält tulnud, kos aasad aljendasid ja põllud lokkasid, sest ka sääl ei olnud ta kodu leidnud; ta lahkus siit, kos kivid rataste all kärisevad ja raud

vankritel täriseb. Kuis võiski ta siin kodu leida! ... (Rähn pühkis käega üle näo ja köhatas.) Nüid on ta kodu leidnud sääl (Rähn näitas käega maa poole), või sääl (ta näitas käega taevasina poole), meie ei tia, kiagi ei tia ..."

Lähenev rataste mürin mattis Rähni hääle, nähti ainult suu liikumist ja kuuldi kõvasti hüütud lauseid: „Ta oli kui üks lill ... ta oli kui üks roos!"

Kui mürin kaugenes, jätkas Rähn:

„Inga rahus, kallis ing! Nüid mõestame sind paremini ja õiglasemalt innata kui siin maa pääl. Kas ei olnud maailm sulle kuhane, või sina maailmale, meie ei tia, aga üks oli selge ..."

Siis kadusid jälle Rähni sõnad lähenevasse mürinasse: ta tegi käega mõne suure liigutuse, hüüdis midagi kõvasti, nagu oleks eemale sõitval laeval kedagi jumalaga jätnud, kaotas aga sellejuures tasakaalu, vaarus ja otsis kätega tuge.

Ja jäigi leinajail teadmata, mis asi pidi olema selge.

Noormees toetas teda ja viis kõrvale.

Ema ja Viisa langesid haua äärde põlvili ja hakkasid palvet lugema.

Rähn jageles noormehega tasu pärast ja nõudis kõne eest lubatud summale lisa.

Noormees heitis ette, et Rähn kadunu tegevusest karskusseltsis midagi ei lausunud.

Lepiti kuidagi kokku, Rähn kergitas kõigile kübarat ja hakkas vaarudes minema.

Viisa ja ema olid üles tõusnud, ei suutnud aga silmi künka pealt kõrvale pöörda.

Matuselised rääkisid poole häälega ja hakkasid lahkuma.

Päike paistis heledasti, pärnade ja kaskede ladvad hõljusid vaikse tuule käes ja lind siristas rohelises lehestikus tuhandet korda oma lühikest alandlikku viit.

Siis kostis pikk lõikav vabrikuvile ja mattis linnulaulu, alt linna äärest pikast korstnast tõusis mustav suitsupilv, taevasina ja päikest tumestada ähvardades.

ENNÄE INIMEST!

*

EESSÕNA

„Tallinna Teataja" oli osaühisuse ajaleht. Osanikkudeks olid peaasjalikult ärimehed. Olles I maailmasõja aastail selle lehe toimetajaks, tuli mul käia sagedasti osaühisuse juhatuse koosolekutel, mis siis peeti enamasti mitte toimetuses, vaid mõne restorani üksiktoas. Nende koosolekute puhul sain ma tolle aja ärimehi lähemalt tundma. Nad olid üle öö jõukusele jõudnud ja pidasid kergesti kogutud ärikasumeid eeskätt nautimiseks. Nendegi kõrvu ulatusid tol ajal ikka kõvemini kostvad töörahva nõudmised kui ka väikesearvulise intelligentsi hääled, rikkusid hetkeks nautluslusti, ei suutnud aga kellegi eluviisis pööret tekitada, nagu ma seda käesoleva romaani I trüki lõpus julgesin oletada. Priiskamine kestis senikaua, kui kergesti teenitud kapitalid olid sama kergesti läbi löödud.

Samal ajal oli meil tekkimas kunstis ja kirjanduses kõrgete nõuetega elukauge „vool". See ei jätkanud meie senise kunsti ja kirjanduse edasiviimist, vaid irdus sellest, taotledes midagi hoopis uut, mõistku seda rahvas või mitte.

Mulle jäid võhivõõraks meie uut liiki nautlejad ärimehed ega saanud lähedaseks moodne kirjanduse- ja kunstirahvas. Kujutasin mõlemaid romaanis „Ennäe inimest!".

Kirjutasin seda teost vähehaaval toimetuse töö kõrval 1917. aastal. 1918. a. kevadel jäi „Tallinna Teataja" saksa tsensori jõhkrate nõuete tagajärjel seisma. Vabanesin toimetusetööst, läksin suveks Tartumaale ja viisin seal oma romaani lõpule mõne kuu kestel.

Teises trükis jätsin ära pateetilise ebausutava lõpu. Jätsin selle ära ka praeguses kolmandas trükis. Muid muudatusi ja parandusi olen teinud vähe.

Tallinnas, 1956.

M. M.

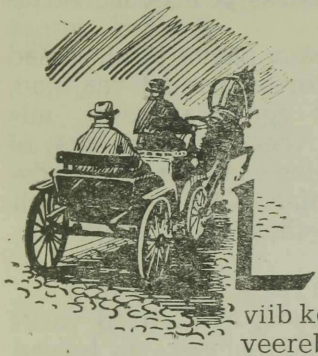

I

Läbi Kolme Kuninga uulitsa, mis viib kesklinna kaudu puiestiku poole, veereb pärastlõuna-tunnil must läikiv kergelt vetruv lahtine vanker, kaarnakarva rõngaskaelne hobune ees, mustas kuues, musta kübaraga kutsar pukis.

Sel uulitsal liiguvad pärastlõuna-tunnil need, kellel ei puudu väärilised rõivad, kaunid ehted ega ülearune aeg.

Laiadel vaateakendel paksude klaaside taga on näha kõike, mis võib teha elu mõnusaks, ilusaks, veetlevaks, kiiresti lendavaks ja lõbusaks.

Ent kõik näib olevat neil inimesil nähtud, maitstud, vaadatud ja kõigest ollakse küllastunud. Näol kantakse imetlusvõõrast, ükskõikset ilmet, liigutakse täna sel kivisel kõnniteel lõpmatu reana, nagu sajad ja tuhanded korrad ennegi.

Trammi ühetoonilisse kõminasse visatakse vahetevahel hoiatavaid, kõrvulõikavaid metallikilde; reasvoorivate hobuste kabjaplagin jääb silmapilguks varju, kui röögatab mööda kihutav auto halli metsseana, nina surutud maa ligi, tagant sinist vingu hingates ja vihaselt ähkides.

Aga kõnniteel käijate tähelepanu ei kütkesta autos istuvad kiirgavate ning värviliste ehetega univormis sõjaväelased, lehviva kübarasulega lõbusad daamid voorimehe vankril, täispuhutud kodanik kõigi oma abielusaadustega kahehobuse troskal, veel vähem kõik need, kes omil jalul vastu tulevad või mööda ruttavad.

Ei pöördu pead, ei katke huvituseta, moeks vesteldav jutt, ei kao mõttetu ilme mõtlikuks sunnitud nägudelt

ega kisu imetlus alalist salakadedust ja ärevust varjavat ükskõiksuse katet.

Tõepoolest, on ka sama kino päev päeva järel, samad pildid, täna vähe teistsuguses korras; samad vaatajad, täna teisiti rivistatud. Ei uut ega erakordset, mis elanikku erutaks, ei suurt, mis veetleks eeskujuna, ei kõrget, mis sunniks aukartuses üles vaatama, ega madalat, mis sunniks põlgust avaldama. Kõik igapäevaselt ühevärviline, kõik keskpäraselt ühekõrgune, kõik korduvalt tüütu ja vananenud.

Aga ometi — mis see siis on?

Kõnniteel käijail pöörduvad pead, noorhärrad varitsevad parajat pilku kaapude kergitamiseks ja teevad seda austava tõsidusega, preilid pistavad pead sosistades kokku, auväärt kodanik oma koduste saaduste keskel kahehobuse troskal paljastab otsiva lahkusega oma läikiva lagipea ja tema proua muheleb magusalt.

Läbi Kolme Kuninga uulitsa linna puiestiku poole veereb must läikiv kergelt vetruv lahtine vanker, kaarnakarva rõngaskaelne hobune ees, mustas kuues, musta kübaraga kutsar pukis.

Vankris istub mees, sirgelt, seljatoele tugemata, raudkivikarva kübar otsale surutud, sama karva sügisepalitu seljas, käed taskus.

See on Andreas Martens, kaubamaja Martens ja Ko. omanik, kiirelt areneva kaubanduslinna tõusev täht.

Ta kergitab kõigile kübarat ühekõrgusele, ilme tema näol ei muutu tundmatut rahvahulgast ega linna suurkaupmeest ühes tema toreda abikaasaga tervitades. On vist enesepettus, kui keegi arvab nägevat Martensi ükskõikses tervituses erakordselt austavat kummardust või tema väsinud ilmes meelitavat naeratust.

Nii sõidab ta läbi Kolme Kuninga uulitsa, ikka üksi, nii nähakse teda seal sõitmas kevadel, suve algul ja sügisel, aga talvel, siis kihutab ta väikeses saanis sedasama teed õhtuste tulede valgel.

Andreas Martens oli tõusnud viimaseil aastail, aga ei mäletanud keegi päeva ega tundi, mil see täht oli kerkinud silmapiirile. Ei olnud asja, tegu ega tärminit, millest tema tõusu lugeda, ehk olgu siis päev, mil kadus

südalinnas keskaja teravkatusega ühekordse kivimaja küljest kardsilt:

KAUBAMAJA
EXPORT

ja selle asemele ilmus must marmortahvel kuldtähtedega:

KAUBAMAJA
MARTENS JA CO.

Aga ta oli juba mõni aasta enne „Expordi" peaosanikuna ja ärijuhina linna kaubanduslikes ja rahalisis ringkonnis tuntud, nii et see väline muutus tõi nimetusse ainult ammutarviliku paranduse.

Veel raskem oli nimetada omadusi, mis teda kaaskodanikkude teadvuses tõstsid tõusvaks täheks. Oli sama rikkaid ja rikkamaidki kogu linna ärimeeste hulgas; oli energilisemaid ettevõtjate hulgas. Aga seletamatu, nagu armastus ja imetlus mõne naise vastu, kes kaugeltki pole kõige kaunim, oli üksikute ja hulga usk Martensi mäkke-minekusse.

Või oli see kasvava kaubanduslinna tarvidus ebajumala järele, kodanikkude uhkest eneseteadvusest väljakasvav iha omada üht austusobjekti ja ehtida seda, olgu või ainult kujutluseski, kõigi ideaalsete omadustega; või kui neid pole, siis pidada olevaid omadusi ideaalseiks ja kõigile omandamisväärilisiks.

Pikal teel linna puiestikku ja tagasi korratakse jutte Martensi minevikust ja olevikust, teisendatakse, täiendatakse ja uuendatakse neid ajakohaselt ja ennustatakse tulevikku. Tungitakse tema äriellu, vaadatakse kassapõhja, soritakse rahakapis, tehakse inventuuri ja bilanssi; kõneldakse siis perekonnaelust, hinnatakse prouat ja vaieldakse lapse vanuse pärast. Viimane küsimus huvitab peamiselt naisi. Mõned neist teavad kinnitada, et laps sündinud — missugune häbiasi korralikus perekonnas! — kaheksa kuud pärast laulatust. Teised teavad, et see pole õige; et Aare sündinud kolmteist kuud pärast abiellumist, aga kelle asi on siis kuulujutte õiendada. Ja nimi Aare — kas on keegi õige ema andnud oma lapsele niisuguse nime!

Tõde on luulega ja faktid väljamõeldistega nii tihedalt põimitud, et neid raske lahutada. Õpetlikuks peetakse aga meeste hulgas ärilise kangelase eksisamme ning väärvõtteidki. Sest kui need annavad lõplikult niisuguseid tulemusi nagu Martensil, miks neid hukka mõista!

Martens teeninud, hoolimata sellest, et pisut ülikooliharidustki saanud, pangaametnikuna näljapalga eest mitu aastat. See olnud aga, elutarkade arvamuse järele, tarvilik eelkool ja vist plaanikindlalt ettekavatsetud lüli noormehe karjääriahelas. Seal pangapuldi taga õppinud ta kätte, krossidest elades ja võlgu tehes, kõik rahalised operatsioonid ja afääride trikid.

Ja miks ei või võlgu endistele lisaks kuhjata, arvasid rahata noorhärrad, kui neid tulevikus võimalik korraga kustutada! Eks ole ju kokkuhoidlikkus ikka vaeste eesõiguseks olnud ja nende, kes vaeseks tahavad jääda! Miks pidi Martens, tulevane miljonär, ennast vooruses harjutama oma rõõmsamais elu-aastais, mis iial ei kordu, selles kurvas ja vaimuvaeses kokkuhoiu vooruses, arutasid kergemeelsed noorhärrad salajase tagamõttega — võlgasid teha.

Pangast lahkudes oli Martens esimese hüppe teinud: kümnekonna kapitalistiga kaubamaja „Expordi" asutanud, astudes ise etteotsa ilma kopikata. Mõne aasta jooksul oli „Export", mille nimi tegevuskohaselt oleks võinud ka „Import" olla, vaikselt ja kärata kaupu vedanud, kaugelt ostnud ja kohapeal müünud, oli ostnud ja müünud, aga ikka suurelt, ainult suurelt.

Tulid erakordsed ajad ja „Export", või õigem öelda Martens, aimas kõige selgemini nende aegade tarvidusi ja teenimisvõimalusi. Kaupade veos kaugelt oli tal kogemusi; nende kogemuste ja oma julguse tõttu läks tal nüüd korda sealt vedada, kuhu teised ei teadnud või ei julgenud tungida; nende omaduste tõttu tõi ta kaupu sealt läbi, kus see teistel näis võimatuna. „Export" tegi paari aastaga äri, missugust alguses kümnete jooksul ei lootnud teha.

Muist osanikke lahkus rikastena, Martens opereeris teistega ühes ja selle kõrval ka oma käe peal.

Juba nimetasid mitmed teda miljonäriks, teised

koguni mitmekordsekski. Räägiti mõisatest kuskil kaugel, suvemajadest siin ja seal mererannas, metsaplarakatest jaamade ümbruskonnis, kaasomandusest mitmes kasutoovas ettevõttes, suurtest summadest seifides ja koduse rahakapi sahtlites. Oli neidki, kes seda valeks ajasid, mõisad, majad, maad ja metsad olematuks tunnistasid ja laia eluviisi tagajärjena pankrotti ennustasid; aga need teadsid isegi, et see jutt on nõrgalt põhjendatud ja igatahes vähe uskujaid leiab.

Muidugi ei olnud Martensi eluviis harilikule kodanikule lubatav. Aga tema kohta maksid hoopis teised kõlbluse-seadused. Miks ei pidanud tema enesele pingul päevatöö lõpul pisut pillamist lubama ja lõbusid enese heaksarvamise järele valima, kui kukkur seda kandis! arutasid jõukad elumehe-kalduvustega ärimehed, kes pühaks ei pidanud endisi voorusi, niipalju kui nad neisse enestesse puutusid.

Noorhärrad pidasid ideaaliks, nagu omal ajal Martens, mureta elades võlgu teha, mõttes kujutledes, kuidas nemadki kord teevad lõvihüppe, rahutuile võlauskujaile summa lauale viskavad, sõnatult halli, raudkivikarva kaapu kergitavad, väljas läikivale vankrile hüppavad, millel kaarnakarva rõngaskaelne hobune ees, ja siis läbi Kolme Kuninga uulitsa linna puiestiku poole sõidavad, ükskõikne ilme näol, kaap silmile surutud, käed halli, raudkivikarva palitu kaugastes, kõrvale vaatamata, sügav maailmapõlguse ilme näol.

Ei puudunud nooremate ja vanemate hulgas ka tõsisemaid mehi, kes eeskuju ei võtnud Martensi lõbustusist ja rahapillamisest, vaid tema ärilist edu ihaldasid järele aimata, tema kombel julgesti ja energiliselt teotseda; kes tema tööd ja selle tagajärgi enestele tõsiselt ideaaliks seadsid, tema mehisusest ja ettevõtlikkusest ergutust ammutasid. Mõnelgi kauaaegsel tegelasel ärialal oli sellest noorepärasest mehest palju õppida; paljudel oli tema tõusu vaadeldes kahetseda nii palju halvasti tehtud või hoopis tegemata jäänud samme omas elus. Teenitud, kümnekordselt teenitud olid mõnegi ärimehe täiskasvanud tütarde ja abikaasade etteheited, kui jutt Martensist tuli ja meelde tuletati, kuidas tema ruttu väljapaistvale seisukohale, mäeharjale, vähemalt

selle lähedale jõudnud, kuna nii tõntsi jalgega, nii paksu kehaga ja nii pungis näoga ning jõllis silmiga saamatu ning arglik olend kui nende mees või isa küll vaevalt kunagi nii kõrgele suudab ronida.

Muidugi oli niisugusel ümberhinnatud ärimehel nüüd kibe kuulda, kuidas temalt järsku erakordseid kehalisi ja isegi vaimseid omadusi hakati nõudma, ja ta ennustas Martensile peatset langemist ning sooviski seda talle oma südames.

Igatahes andis see noorepoolne ärimees tänuväärilise kõneainet, küll teel linna puiestikku ja tagasi, küll perekondlikus kohvilauas, küll joogimajas pikil õhtuil. Kirjeldati Martensi välimust üksikasjaliselt, alates kübarast, mis hallist raudkivikarva vildist, äär keskmise laiusega, tagant kumerus vähe ülespoole, eest vähe, õige vähe allapoole käänatud ja näole silmile vajutatult salapärase, kinnise ilme andis. Krae oli madal, murtud nurkadega, kaelaside tumevioletist taftsiidist, nagu kontoripidaja Kaer-Kehri tütar, kes Martensiga ühel näitemüügil ise pikemalt juttu ajanud, oma silmaga näinud ja sellest igaühele salgamatult jutustas. Ülikond olnud tookord, nagu seesama preili ja mõned teisedki tõendasid, lihtne, tumehallist, mõnede arvamise järele (see oli vist liialdus!) koguni omakootud riidest; kuub kolme nööbiga, saapad tõmbi ninaga, mitte just moodsad. Ülekuuest teadsid enam noorhärrad rääkida; see pidi juba kolm aastat vana olema, tellitud rätsep Riuhkrami juurest Väike Põik-Lihavõtte uulitsal, kaugeltki mitte enam moodne, aga seda enam lugupidamist äratav ja järeleaimamiselegi veetlev. Taskute lõige käivat ülevalt alla, mitte risti, nii et käed tagant ettepoole tuleb pista, mitte ülevalt allapoole.

Daamid imetlesid tema pikka kasvu, kõhna värvitu näo sügavaid, peaaegu kurblikke jooni ja juuksekande viisi, kuigi, õigust öelda, Martens juukseid ei „kandnudki", vaid laskis alati pea paljaks ajada. Oletati siiski, et Martensi juuksed, kui ta nad kasvada laseks, küpsest kastanist vähe tõmmumaks hoiaksid, et ta nad pahempoolselt lahult kahele poole siledaks soeks, misjuures parempoolne otsmikunurk vähe kaetud oleks.

Tema pea oli piklik ja eest vaadates õhuke, nina vae-

valt märgatavalt kongus, mis talle kõrgele tõstetud pikkade, nurgeliste kulmude ja tugeva alumise lõua tõttu julge ja energilise ilme andvat. Alumine huul ulatuvat ettepoole, mis iseäranis välja paistvat vaikiva pahameele või pilke puhul. Lõug ja ülemine huul alati hoolsalt puhtaks aetud, — seda teadis igaüks, kes teda näinud.

Enam kõneainet kui Martens ise, iseäranis daamidele kodanlikust ringkonnast, andis tema abikaasa Roda. Jõukamad prouad tõttasid alati seletama, et ta olevat vaesest, koguni vaesest perekonnast, et nad väga hästi seda teadvat, sest mis rikkust võivat vaesel kooliõpetajal olla, nagu Roda isa?! Seda peeti ühel meelel andeksandmatuks: nii vaene, lausa paljas tüdruk saab rikkama ärimehe naiseks! Oeldagu veel, et õigust on maailmas! Mindi siis Roda hingeliste ja vaimsete omaduste juurde. Jõuti pikemate vaidlusteta kõige esiti ühisele otsusele, et ta olevat uhke, pidavat ennast targaks, lugevat rohkesti ja vist koguni kirjutavatki midagi. (Selle juures naerdi.) Mida aga kõige vähem suudeti andeks anda, oli see, et Roda eemaldus järjekindlalt teiste prouade ja preilide seltskonnast, ei teinud külaskäikusid ega kutsunud enesele külalisi, elas üksildaselt omas maailmas. Kui oli pikemalt kõneldud tema ilust (mille olemas-olemist kindlasti eitasid mõned, kes endid ilusaks pidasid), tema kleitidest, tema kõnnakust, lapsest ja kodusest majapidamisest, siis hakati arutlema, miks ta mehega ühes peale lõunat linna puiestikku ei sõida, vaid jala, tund või poolteist hiljemini sinna läheb, kasvataja lapsega kaasas, miks ta mehega ei käi ka restoranes või kohvikuis, kui istuti õhtuti, vesteldi, vaadati kabareed või kuulati kerget muusikat.

Mõned muigasid paljuteadvalt ja jutustasid Martensi varematest armulugudest, mis põhjust andnud isegi kodusteks tülideks ja riidudeks. Ja nüüdki ei olevat asi parem, oo! — selle juures muutus jutt salajaks sosinaks.

Palju üksikasju teati vähemaiski peensusis Martensist ja tema abikaasast jutustada. Aga kui meeles pidada, et seda tegid laisklejad noorhärrad, haigutajad preilid ja kadetsejad prouad ajaviiteks või keelepeksu-

tarbe rahulduseks, siis ei võinud seda kõike küllalt põhjendatuks pidada.

Ka need, keda jõukam klass „alamaks" rahvaks nimetas, ka need tundsid Martensit, ja kui ta linna puiestikust tagasi tulles Suur-Sõõri puiesteele pöördus, mis ümber linna käies sadama poole viis, kust sel tunnil töörahvas liikus, vahiti sõitjat üksisilmi, jäädi seismagi, silmitseti teda tagant järele ja mindi siis mõttes edasi. Sellest võis järeldada, et isegi töörahvas ja vaesemad elanikud, keda „alamaks" rahvaks nimetati, selle tõusva tähe vastu täiesti ükskõikne ei olnud, seda enam, et aeg oli niisugune, kus isegi töörahva hulgast paljud osava äriajamise ja julge ettevõtlikkuse tagajärjel rikkaks olid saanud. (Seda nimetati küll hangeldamiseks, aga võib-olla kadeduse pärast.)

Töörahvas põlgas teda, nagu kõiki rikkaid, põlgas teda ühes rõngaskaelse hobuse, läikiva vankri ja kogu tema äriga, aga see tuli kadedusest, ja salajas imetleti teda ning mõnigi hakkas teda nähes unistama rikastumise võimalustest. Aeg oli niisugune, et kellelgi ei lasknud rahulikult oma tööd teha, vaid hukutas õnneotsimisele.

Ka ajakirjandus, ja nimelt kuulutuste tõttu kõige levinum leht „Kiirsõnumitooja", mis muidugi ainult üldtähtsate asjadega tegemist tegi, leidis mõnigi kord põhjust Martensist juttu teha ja harilikult mõnda kiitvat sõna tema nime ette lisada, nimetades teda ettevõtlikuks, edasipüüdjaks, kaineks, harituks, moodsaks ärimeheks, kellel tulevikus vististi väga laialdane ja tähtis tegevuspõld majandusalal ees, kes muidugi ka muil aladel osavõtmatuks pealtvaatajaks ei jää. Juhtu kõneluseks andis Martensi valimine kuhugi seltsi või ühisuse juhatusse, sõit kaugemale mõne kauba järele, mida linnas hädasti tarvis, kojutulek mõne hädalise tarbeainetelaadungiga, mõne maja või krundi ostmine jne. Muidugi seletati asja mõnel pool nii: Martens olevat suure summaga „Kiirsõnumitooja" osanikuks, peale selle alaline kuulutaja, miks talle siis vastutasu ei peaks antama! Lehe ringkonnas mindi aga niisuguseist tühiseist põhjusist mööda ja öeldi, et Martens kui haritud

inimene „Kiirsõnumitooja" suurt poliitilist ja kultuurilist tähtsust hinnata mõistab ja enesest mõistetavaks peab selle toetamist.

Tol ajajärgul leidus palju arvustajaid, irvitajaid ja mahategijaid. Mõnda neist kihutas kahtlemata salakadedus, enese jõuetuse tunne, kuigi see osavasti peideti lahkuminevate ühiseluliste vaadete taha. Oli tekkinud liik inimesi, ja nende arv kasvas kiiresti, kes oleva korra üldse hukka mõistsid ja järelikult tema väljapaistvamaid esindajaid ei austanud. Aga mõtlikud kodanikud, kes ei armastanud mõtetega pilvede all tiirutada, kellel oli raskust, mis neid maa ligidal hoidis, kes enamaks pidasid üht kordaläinud äriliist võtet igast tulevikuteooriast, — need kinnitasid, et see liik inimesi liiga laisk olevat igapäevases elus mõistlikuks edasipüüdmiseks ja mingi uue korra välja mõelnud ainult laiskade mõnuks. Selle teostamine ei minevat õnneks iialgi korda.

Nii ei lasknud mõistlikud kodanikud tumestada oma ideaali, mida nad Martensis nägid kehastatuna, ühiskondlikkude ilutsejate illusioonest ega arvustusist.

Martensi elu vaadeldi üldiselt kui laia jõge, mis enesele sügava sängi kaevanud ja võimsalt edasi voolab, pea sügavaid orge mööda loogeldes, pea tasandikul nõgusid kaudu käies, pea teed läbi kaevates möödapääsematust paeseljandikust.

Ja imetleti salajas samuti kui kadestati; tunti nukrust enese nõrkusest ja häbeneti enese oimetust edasipüüdmises; aga hellitati tulevikulootusi, sest võimalused olid erakordsed.

Aeg aga läks, päevad lendasid, kuud kadusid ja Martensi täht aina tõusis.

II

Martensi äratas kesköö mingi ebamäärane hääl, mis oli kui karjatus hädas, kauge ähvardav hüüd või kurjakuulutava linnu kisa. See oli jätnud õudusetunde, nii koleda, kui see ainult unes võib olla, ja ärkvelgi ei lahkunud see hulgal ajal, määras kujutluste rea ja mõttekäigu.

See oli olnud mitmel korral ennegi öösiti temaga nõnda, aga kordus täna kohutavamalt: tekkis hirm tuleviku eest ja kujutlusse ilmusid ohud, mis kõik tulla võiksid, üks teise järel, üks teisest hirmutavam.

Kaua oli kõik läinud äpardusita, õnnetusist kõnelemata, isegi väiksemaid vääratusi oli juhtunud harva. Kas võis see ikka nõnda edasi minna, kas pidi see veel kaua muutmatult kestma!

Ta on jõudnud õnnelikult kõrgele mäeharjale ja tahaks siin püsida. Aga just siin on hädaohte kaugelt enam kui seal all, madalal tasandikul, kus pole langemist karta. Ja kuidas seal all tema langemist rõõmuhõisetega tervitataks ja kuidas teda käsi hõõrudes parastataks!

Kui palju ja kui mitmesuguseid on väliseid ohte, ja tarvitseb ainult lugeda päevaste sündmuste kroonikat ajalehest, et näha, kuidas need tabanud eile üht ja täna teist. Kelle käes on homme kord? Eks näita ju võimalusteooria seadused, et õnnetused ühesuguseil tingimusil ühetasaselt jaotuvad, ja tema ei ole vist kuidagi erakordseis tingimusis.

Ta ei ole veel õieti kunagi haige olnud. Aga see pole tema vooruste tulemus. See on isa pärandus, mida tal seni pillata olnud ärevate päevade pinevas töös ja veel enam öises niiskes klubi-elus või üksikkambrite lõbustusis. Ta on irvitanud oma eluviisiga tervishoiuseadusi, — kaua võib see jääda kätte tasumata!

Mis siis, kui ta leiab ühel päeval ihu küljes väikese haavakese, punetava vistriku või kolletava mädaniku, üsna väikese, vaevalt märgatava? Aga pikkamisi hakkab see ennast tunda andma, punetus lööb laiemale, on juba vaskraha laiune ja tüütab hellusega ning kipitusega. Minnakse arsti juurde, aga seegi ei võta täpikest tõsiselt, kirjutab määret, käsib keelduda alkoholist. Aga on juba hilja, mädanikust võrsub pikkamööda võimas furunkel, punane kui õun, paistetus laieneb, süveneb, ummistuvad pikkamisi südame poole viivad sooned. Näed, kust läheneb lõpp! Nii olid lõppenud ühe vähema ärimehe elupäevad.

Või ta märkab ühel päeval sügaval luujätkes, sisikonnas või ajus tärkavat valu, mis aga möödub pea ja unu-

nebki. Aga varsti kordub see valuvahk, kordub kõvemini. Arst ei tea esiti midagi kindlat öelda, aga mõtleb, kortsu silme vahele tõmmates, kirjutab katseks mingi rohu ja võtab ootava seisukoha. Valuhood aga tihenevad, ei anna rahu päeval ega ööl, ajavad paigast paika, peletavad töölt, ei lase ka puhata, sunnivad ruttama ühe arsti juurest teise juurde. Kõik vahendid on asjata ja ravimisvõtted osutuvad tagajärjetuks. Küllalt on ta organismi kihvtitanud, mõõt on täis! Mõõt on täis! Ja lõpp lähedal!

Kui palju ei juhtu suures linnas iga päev õnnetusi, mis jällegi jagunevad elanikkude peale ühetasaselt, sest võimalusteooria näitab, et selles asjas valitseb mingi fataalne, vääramatu õiglus! Jäädakse voorimehe, auto, trammi või raudteevaguni alla, vääratatakse, libisetakse, kukutakse. Ah, on veel sajad õnnetused võimalikud, enneolematud, ennekuulmatud, mille eest hoida ei tea suurimgi ettevaatlikkus!

Ehk millega tröötiks ta end haigena, pikaldaselt põdejana, lootusetult, elulõpuni hingitseja olevusena, kellele enesele elu on piinlemiseks ja teistele tüütuseks!

Kui ta nüüd kardab üksindust ja rahu ning alles hilja öösi julgeb tulla kodu vaikusse, kui nüüd iga silmapilk toob vaheldust ja elevust, — millega täidaks ta siis elu, millega hävitaks aja, selle kõige hirmsama vaenlase, kui peaks konutama tugitoolis või lebama voodis aastate kaupa parandamatuna!

Kuidas südametunnistus hakkab kohut mõistma ööpimeduses ja paneb tema, muidu nii julge mehe, värisema tuleviku ees!

Äriliselt on tal ettevõtted seni õnnestunud ja andnud isegi erakordselt häid tagajärgi, peaasjalikult küll soodsate aegade ja olude tõttu. Aga nagu siin temal edu on tingitud suurel mõõdul juhusest, nii võivad ka juhused tuua ettenägematuid kaotusi ja ootamatuid kahjusid.

Ei ole kõik, mis ta seni võitnud, töö ega ajupingutuste tulemus. Igaks juhuks on ta mahutanud kapitalisid väärtustesse, mille langemist kergesti pole karta, on tahtnud kirjutada osa varandust abikaasa nimele, kes

aga kindlasti selle vastu seisnud. Miks meie peame toimima kahtlaste spekulantide eeskujul! oli ta öelnud.

On üks liik hädaohte, mis näivad nii kergesti kõrvaldatavad, nii hõlpsasti eemalehoitavad, mis aga mõnigi kord meelde tulevad ja hingerahu rikuvad. Ta on mitmel korral üksi jäädes tähele pannud, kuidas sügaval hinge põhjas ikka jälle teistsuguse elu ideaal elule ärkab, reaalset kuju hakkab võtma, ikka selgemad piirjooned omandab, kiiresti kasvab kui taim, mida ta kord kinos näinud — idanema, kasvama, haljendama, lehti ajama ja õisi lahti lööma — kõik mõne minuti jooksul.

Viimane kord oli tal tulnud idealistlik vahk nimelt öösi, kui ta vaevles uneta ja luges üht inglise romaani India elust. Sorides ja pealiskaudselt sündmuste käiku jälgides oli ta peatükist peatükki rutanud, et põnevus viimaks teda valdaks ja igavat ajalendu kiirendaks, kuni korraga uue peatüki algul sündmuste käik teda haaras, ta voodis istukile tõusis, elektrilambi öölaual lähendas ja sõna sõna järele tähelepanelikult, otse põnevusega luges, nagu oleks ta öises üksinduses mingi saladuse jälile sattunud.

Jutt oli seal India ametnikust, kes annete ja vooruste tõttu oli pool-iseseisvas riigis ministriks tõusnud. Ta olnud oma rahva seas armastatud ja kuberneride ning isegi asekuninga austatud sõber. Ta reisinud Londoni ja olnud seal kõrgema seltskonna tähelepanu keskpunktiks, ümbritsetud hiilgusest, ja koju tagasi pöördunud, annetatud talle India riigi suurrüütli teemandist ordumärk.

Ta on oma elu hiilguse tipul. Aeg on minna. Rahulikult paneb ta maha suurrüütli teemandist ordumärgi, oma kõrge ameti, lahkub paleest, võtab õlale samyasi, munga rüü, ja läheb rännakule, kookosest kerjakappa käes kandes. Ta on peavarjuta kerjus, kes palja jalu pikkamisi põhja poole kõnnib, kus kaugel taeva veerel kõrge Himaalaja lumine hari valendab. Seda teed on ta kord varemini käinud, hiilgav ratsaväesalk kaasas, minnes kõrgele asekuningale külla.

Nüüd rändab ta palja jalu üksi seda teed, hoidub vastutulijate eest alandlikult kõrvale, ja aegamööda vaikib tema kõrvus maailma kära.

Martens paneb raamatu käest ja laskub selili voodisse. See lugu on teda võimsasti vallanud, on pannud tema siseilma kui torm põlise metsa liikuma ja pühalikult kohisema.

Aeg-ajalt on temas juba varemini ärganud iha minna kaugele metsade taha või mere saarele ja anduda vaikuses õigele elule. Ta on niisugusest „lahkumisest" kõnelnud isegi joogimajas sõpradega, küll ainult üldse, mitte et ta ise minna mõtleb; aga neid ei huvitanud see asi, nad naeratasid, laususid üleminekuks mõne jõhkra sõna ja hakkasid arutama igapäevaseid asju, rahul olles iseenesega, oma tegevuse ja kogu maailmaga, soovides ainult veel paremaid rahakogumise aegu.

Võib-olla ei olnud tema rahulolematus muu kui tüdimus üleliigsest askeldusest ja öistest kärarikastest ja vaimulagedaist olenguist. Kui mitmel korral on ta juba otsustanud loobuda neist lõplikult, lüüa lahti neist „sõpradest", kes temasse kiindunud kui neelukad parasiidid, toidavad end tema mahladest ja sunnivad teda sellest veel lõbugi tundma. Aga igav on õhtuti naisega kahekesi jääda oma koju, ta otse kardab seda. Mõtleb enesele joogimajades õhtute ja ööde veetmise ettekäändeks äriliste sidemete sõlmimise ning kinnitamise ja püüab neil end unustada. Aga keegi saadab teda öistel käikudel ja olengutel ega anna talle rahu. Tõstab mõnikord nii kõvasti süüdistavat häält, et Martens keset lõbusat kära hakkab pidama kõnet õigest elust, elumõttest ja üldse asjust, mis tema kaaslastele võõrad kui planeet Mars Maa elanikule. Ja võõralt kostavad need asjad ärimehe suust, kelle ärilised toimingud lähevad hästi.

Tuleb meelde tal mõnikord koolivend, kes enese teadusele pühendanud viimase jõukübemeni, kes ülikoolilinnas pööningutoas elab kui munk, raamatutest piiratud; kellele igapäevsus oma väikeste huvidega ja ärevustega on kauge kui elu planeedil ja keda mured sama vähe kurvastavad kui rõõmud veetlevad. Mullu sealt läbi sõites ja peatudes oli Martens tema tuba näinud, ja see oli temasse oma raamatuvirnade ning teadusliku õhkkonnaga jätnud sügava mulje, samasuguse

kui selles toas elutseja ja uurija ise, nüüd juba ülikooli dotsent. Nad olid üheskoos, Martensi ettepanekul muidugi, lõunastanud parimas restoranis, ja nagu oma koolivenda alandada või temas kadedust äratada tahtes oli Martens katsunud kõige sellega imponeerida, mis temal võimalik: oli tellinud lauale toidud ja veinid, mida vaene dotsent vist polnud varem näinudki.

Aga noor teadlane oli jäänud külmaks kõige selle vastu. Pannud ainult huuled veiniklaasi külge, maitsnud tagasihoidlikult lahjemaid toite ja lõpetanud, enne kui Martens õieti veel alatagi sai.

On veelgi inimesi, keda ta salajas kadestab, nagu näiteks koolivend, kes ühiskondliku elu ümberloomise esimeseks ja kõige tähtsamaks ülesandeks tunnustanud ja kardetavale revolutsionääri elu teele astunud, kust vaevalt veel tagasipääsu võib olla. Juba enam kui aastakümne on ta elanud põranda all, rännanud linnast linna, tabatud, lahti pääsenud, taga aetud, põgenenud kui metsloom küttide ja koerakarja eest, valmis iga päev ja iga öö minema aastateks või aastakümneteks müüride taha või Siberi taigadesse. Ta on aeg-ajalt siit linnast läbi sõites Martensit kohanud, talle oma väsinu, üksköikse, aga vääramatu kindla pilguga otsa vaadanud ja pilget varjates küsinud: kuidas äri läheb?

Martens on talle kaastundlikult nõu andnud välismaale sõita „natukeseks puhkama", on talle reisuraha pakkunud ja igati abiks lubanud olla. Aga sõber lükkab kõik tagasi, tähendades, et praegu veel aeg ei olevat puhkuseks, et suur lõikuseaeg lähenevat ja tarvis olevat vikatid valmis seada ning lõikajaid koguda. Ta ei arvusta Martensi tegevust, teda ei huvita üksikud isikud oma eripahedega; ta arvustab süsteemi. Ta ei kutsu Martensit enesega kaasa töötama, paneb õhukese palitu nööbid kinni, surub kübara silmile ja astub uulitsale, kõhn ja kuivetu, tuulest ümberlükatav.

Need veetlevad eeskujud tulevad Martensile kõige selgemini silme ette siis, kui ta päevade kaupa äriasjus ärevalt askeldanud ja siis üksi kohvikus istub või kui ta öösi hilja joogimajast ärisõprade seltsist tuleb ja hinges tunneb tühjuse õudsust, mida kuidagi ei oska võita teenitud kümnete tuhandetega.

Ta oli oma ärilise tegevuse algul ikka korranud: raha on ainult vahend, ärgem seda unustagem. See on vahend, mille abil võimalik omandada vaimseid varasid. Ta oli eeldanud korjata mõnisada tuhat kuldrubla, et siis pühendada end täielikult puhtvaimsele tegevusele. Aegapidi suurendas ta tarvisminevat summat. Nüüd aga oli tal häbi sellest väikesest summast mõeldagi. Salajas ootas ta, lõpetamist ikka kaugemale lükates, mingit lõppu väljaspoolt.

Aga uneta öil, nagu tänane, tunneb ta hirmu selle lõpu ees. Mis siis, kui see tuleb pankrotina, sest sagedasti on tema julged võtted otsekui saatuse kiusamine, kui meeletu õnnemäng. Kui korraga õnn talle selja pöörab! Ta näeb end ja naist lapsega kerjustena, näeb end uuesti katseid tegemas varandust koguda, aga need lõpevad õnnetult, ja vaesena nagu tema isa, kord päriskoha peremees, siis mitme koha omanik, viimaks võõras saunas kiratseja, lõpetab ta oma päevad. Kuidas see isale juhtus, on talle tänapäevani lähemalt teadmata, aga jõukuse tipule jõudnud või sealt langema hakanud, sai ta korraga palvevennaks, viitis jumalasõna lugedes, uurides, seletades ja kuulates oma aja ja kulutas raha; töö jäi taludes hooletusse, need läksid haamri alla, ja vana Metstaki Martens, kes omal ajal rikka mehena ja kirikuvöörmündrina üle kihelkonna kuulus, pidi viletsuses lõpetama Kurepalu saunas oma päevad.

Kas ei või tedagi tabada sisemine kriis nagu isa ja heita teda viletsusse ning vaesusse? Ja kui ta kahtleb oma praeguse tegevuse väärtuses — ega ta muidu sellest kord loobuda mõtle, et „õiget" elu alata, — kui ta kahtleb selle väärtuses, kas ei või see kahtlus ise kord teda nõrgestada, teda komistusele ja langusele viia? Kas ei või sisemine kriis teda samuti viletsusse heita kui isa?

Ah, need uneta öö kahtlused, mis hiilivad igalt poolt kui hüäänid esile ja hakkavad maa seest välja kaapima kohutavaid koletisi!

Siiski, kas ei tekkinud need kartused tema liig kiire tõusu tagajärjel? Liiga järsku oli ta kõrgele jõudnud, liiga kiiresti selle kätte saanud, milleks teistel aasta-

kümneid, enam kui pool eluaega kulus. Liiga väikese vaevaga oli ta „õnne" saavutanud, et seda oleks julgenud püsivaks pidada.

III

See sündis mõni nädal hiljem.

Kõik läks „Metropoli" suures saalis harilikku käiku: kahvatud elektriroosid õitsesid seintel ja lae all, ees estraadil mängis muusika; saja laua ümber istusid üksinduse ja enese eest põgenejad, seltskonda, joovastust, erutust ja elustust otsijad mehed ja naised; lehvivad kübarasuled ja siledad boad, meestel läikivad metallised õlamärgid ja mundrinööbid, valged kraed, mustad kuued; jutukõmin, klaasikõlin, kelnerite kuulmatu ruttamine laudade vahel, tulijad, minejad, silmapilgu elevus, sinakas vina õhus, narkootika ja kihvt...

Nad ilmusid harilikult ükshaaval, need linna suuremad äritegelased, ja istusid lauda, mis neid alati tühjalt pidi ootama, kui neist ei tulnud ka keegi.

Selle laua lähedusse ei julgenud väiksemad mehed ilmudagi, hoidusid eemale ja olid küllalt austatud, kui eemalt kummardadagi tohtisid. Siia lauda pääsemiseks oli tarvilik tugev varanduslik tsensus.

Nad kõnnivad pikkamisi läbi saali, nagu mingist kalliväärtuselisest raskusest rõhutud, ei vahi uudishimulikult lauasistujaid, on külmad ja ükskõiksed. Kui aga keegi tõuseb ja kummardab, siis vastavad nad jahedalt, kangelt kummardades ning istuvad lauda, lasevad kelneril sigari süüdata ja tellimist oodata võimalikult kaua aupaklikus seisandis.

Lastakse oodata, kuigi teada on, millega see algab, mis siis järgneb ja millega lõpeb. Kelner teab juba ammu oma auväärilistе võõraste maitsed ja nõuded. Ootab ainult märgusõna.

Ei tellita toite isu pärast ega jooke, et janu oleks suur. Kõik ümberolijad peavad nägema, kuidas sööb ja joob inimene, kellel on raha. Kuidas algab külmist suupisteist ja nende kõrval on hõbedane jääpang, et viin seisaks jahe.

Algab maitsmine sellest ja teisest, rüübatakse viina, sõnutakse „terviseks", aegamööda vallanduvad keelepaelad, tõuseb meeleolu, kõneldakse spekulatsioonest, kavatsusist, eeldusist, heidetakse nalja väiksemate ärimeeste afäärikesist, nöögitakse üksteist, hukutatakse suuremale joomingule.

Sooja toidu kõrval on juba veinipudelid ja salaja piilutakse kadestajate karja ja oletatakse, kuidas need õgiksid ja kummutaksid, kui poleks seda neetud tarvidust piirata oma väljaminekuid.

Siis ilmub lauale kohvikatel, millel sinine tuluke hõõgub all. Kõrgejalaliste klaaside kõrval on laiamaoline likööripudel.

Nüüd juba ümisetakse muusikale kaasa, lüüakse laudade vastu takti.

Nii läheb see harilikult üle kesköö ja jätkub sagedasti pärast lokaali sulgemist üksikkambri seinte vahel.

Rohukaupmees Maarjajuur kippus kätega takti vehkima ja muusikaga kaasa üürgama. Spekulant Kormits meelitas naaberlauast üht karjuvalt võõbatud daami enese kõrvale. Kontorist Poolorg pildus paberist nutsakaid tuttavate lauale.

Martensil oli tegemist, et sundida neid viisakusele.

Läks mööda suurkaupmees endisest ajast, tõsine ja soliidne Grönström, ärimees juba kolmandast põlvest.

Martens kutsus ta peaga märku andes enese lauda ja käskis klaasi tuua.

„Minu aeg on õige pea minna," ütles Grönström sõbralikult, kui istet oli võtnud ja kella vaadanud.

„Vaat kus truu mammona-ori," ütles Maarjajuur, talle koduselt õlale patsutades.

Grönström vaatas talle küsivalt otsa.

Martens katsus asja parandada: „Grönström on vanast kaardiväest."

„Meie ei mängi õnnemängu," ütles nüüd Grönström. „See on kõik. Võib-olla tuleb see julgusepuudusest."

„Koid olete, vaat mis!" hüüdis Kormits.

„Koi oled sa ise," manitses Martens.

„Mina?! Mina lasen mõnikord kümned tuhanded õhtuga läbi — ja mina olen koi?"

„Liialdad!" hüüdis Poolorg. „Oled ehk ükskord nii suure arve teinud, aga siis kõneled sellest aastate kaupa. Ja kodus sööd hobuseliha!"

„Aga mis see sulle korda läheb!" pahandas Kormits.

„Kas te ei tunne mõnikord," pöördus Martens Grönströmi poole, „et see tegevus — ma mõtlen äri — kord katkestada tuleb, et inimese elu elada? Ütleme, et oleme aastakümne sel alal teotsenud, oleme enese tuleviku kindlustanud, et siis oma poe uksed sulgeme, võtme kellegi teise kätte anname ja nii-öelda inimese elu hakkame elama?"

„Ma ei saa teist aru," lausus Grönström, oma lõuahabet siludes, mis juba tugevasti hõbedaga segatud. „Minu arvates on ärimehed kahesugused, vähemalt viimastel aastatel olen ma kahesuguseid näinud. Ühed on nii-öelda loodud või sündinud ärimeesteks. Neid huvitab äri nagu kunst kunstnikku. Nad ei mõtle rahast ega unista sellest, mis raha eest kõik saada võib. Nad mõtlevad aina oma ärist, kuidas seda paremini seada, suurendada, laiendada . . . Teised aga mõtlevad ainult sellest, mis äri annab, rahadest, mis ta toob, ja lõbudest, mis selle raha eest kõik saab. Need on möödaminevad katsetajad, asjaarmastajad, pühapäeva-kütid."

„Aga kui ma mõtlen kõrgematest, vaimsetest väärtustest, mis omandada ärist saadud rahade eest," sõnus Martens, nagu kartes, et see endise aja soliidne ärimees ei pea teda omaväärilisekс.

„Teie võite siis kõik muu olla, ärimees ei ole te mitte. Teie ei kõlba selleks," vastas Grönström, tõusis istmelt, andis kätt ja lahkus.

„Koi niisugune!" kurjustas Maarjajuur. „Vaata, kas ta kunagi tuhandelisi arveid teeb! Sööb õhtust, joob klaas veini ja läheb magama!"

„Aga kus on see kirjutatud, et peab tegema nimelt tuhandelisi arveid?" küsis Martens kiusavalt.

„Aga miks sa siis ise teed!"

„Olen ikka mõõdukuse poolt."

„Aga arved teed kümnetuhandelised. Sõnad lähevad sul alati lahku tegudest."

„Ja ükski koda ei või seista, kes enesega riius on!" hüüdis seepeale Poolorg.

Sel silmapilgul pandi Martensile selja tagant käsi õlale.

Ta pöördus oma istmel, et külma ja karistava ilmega pealetungi ja üleliigset sõbralikkust tõrjuda, jäi aga siis liikumatult silmapilguks istuma ja hüüdis pikalt, rõõmu ärevuses ja kohmetuses:

„Ooo!"

Pärastpoole, pikil uneta öil tuletas ta meelde iga sõna, mis tema endine hea tuttav, kirjanik Sanglepp, esimesest ilmumisest saadik „Metropolis" öelnud, missuguste liigutuste ja ilmemuutustega ta iga sõna saatnud, et nende kaudu selle inimese iseloomust saada tõelikku kujutlust ja eeldada sellest tema samme.

Rõõm endise tuttava ilmumisest, keda aastat kümme polnud nähtud, ja piinlikkus selle sõbra ees oma pooljoobnud seltskonna pärast takistasid Martensit esiti kindlat tooni leidmast.

Sel silmapilgul võis ta Sanglepa ees viletsam näida kui kunagi pärast. Võib-olla hindaski kirjanik teda selle esimese mulje kohaselt.

Lühikese kõhkluse järel, kas Sanglepp eemale viia või siiasamma istuma paluda, lausus ta viimaks:

„Tohin paluda teid meie, ärimeeste seltskonda, see tähendab: siia laua äärde. Joome ühe klaasi, üle kaua aja."

Sanglepp tõstis parema käe rinna kohta, sõrmed sirgel, peopesa Martensi poole ja tegi kerge tõrjuva liigutuse, tõstis kulme, misjuures ilmusid otsaesisele sügavad pikuti kortsud, ja rääkis viisaka kergusega, elavas katkendlikus rütmis (see jäi Martensile nii selgesti meelde).

„Oo, ma tänan! Mul on seal, teises lauas seltskond... Aga silmapilguks — hea meelega, kui ei eksita?... Panin teid mõni hetk juba tähele... Ei usaldanud esiti silmi..."

„Tahate öelda, ei usaldanud silmi vana tuttavat nii purjus nähes..."

„Oo, ei sugugi! Olles niisuguses atmosfääris, saame joomata animeerituks..."

Sanglepp tarvitas iga ütluse toonitamiseks kergeid ja

lühidaid parema käe liigutusi, sõrmi üksteise vastu surutult sirgel hoides.

„Kirjanik Sanglepp, Euroopast siia jõudnud," tutvustas Martens, iseäranis Euroopat rõhutades, lootes imponeerida sellega ärilisele laudkonnale rohkem kui „kirjanikuga". „Need siin on kõik ärimehed, mina ise kaasa arvatud."

Ta oli õieti arvestanud. „Euroopa" ees tõusid kõik viisakalt püsti, vähemalt katsusid tõusta ja ruttasid üksteise võidu istet pakkuma ning klaasi tellima.

Sanglepp tegi parema käega aina tõrjuvaid liigutusi, silmade naeratades, näol sunnitud üliviisakas, sõbralik ilme.

„Ei viina ega konjakit... Vahuveini? Jaa, hea meelega üks klaas..."

Euroopa vastu oli laudkonnas omal kombel huvi. Algas küsitlemine, kuidas piirist üle siia- ja sinnapoole pääs, mida võimalik kaasa tuua, missuguseid kaupu piiritagustel turgudel palju, kuidas hinnad, kas ei jäänud piiri taha tuttavaid, kes valmis oleksid agendiks hakkama...

Sanglepp vastas kerge viisakusega, näol tõsine, asjalik ilme. Nii rahuldab täiskasvanu laste uudishimu maailma asjade kohta ja ise laseb teistel juuresolijail märgata, et ta kõneleb lastega, ainult näiliselt tõsine olles.

„Härrad ärimehed ei pannud vist tähele," ütles Martens küsimiste sajus viimaks sõna saades, „et ma härra Sangleppa kirjanikuna tutvustasin, mitte mõne ärilise agendina või spekulandina."

„Haritud inimene teab kõigist asjust," arvas rohukaupmees.

„Egas selle peale tarvitse vastata, mida ei tea," tähendas Poolorg.

„See on täiesti lugupidamise väärt, kui inimene andub oma erialale ja see igal silmapilgul tema mõtteid valdab," ütles Sanglepp viisaka kergusega. „Ameerika miljonärid ja miljardärid, kellest härrad ärimehed kahtlemata enam kuulnud ja lugenud kui mina, anduvad nii-öelda iga hingetõmbega oma businessile."

Martens sundis näo harilikust tõsisemaks, misläbi see alati matusekõnepidaja ilme sai:

„Meid, vürtspoodnikke ja kopikakoisid, Ameerika miljonäride või miljardäridega võrrelda — liiga suur distants või liiga läbipaistev pilge!"

Sanglepp aga jätkas:

„Viibides Euroopas panin üldiselt üht asjaolu kahetsusega tähele: meie ärimeestest ei ole seal kedagi. Aga olleski neis asjus täiesti võhik, arvan siiski: Euroopas võiksid ka meie ärimehed midagi õppida. Ja neil on sinnapääsuks ning sealviibimiseks paremaid võimalusi kui meil, vaestel literaatidel!"

Rohukaupleja pani ette Euroopal elada lasta ja tõstis klaasi. Sellest haarati kinni ja keegi kukkus „Ta elagu" jorutama. Martens summutas selle kohe ja hakkas seisukorra päästmiseks ise Sangleppa küsitlema, ärimeeste vaheleräkimist tõrjudes. Ta palus Euroopast-tulijat kõnelda sealsetest muljetest, meeleolust, poliitikast, kunstist ja eriti kirjandusest, nimelt kirjandusest, kuigi see teda ammu enam sugugi polnud huvitanud.

Istubki ta nende hangeldajatega ühes lauas, siis ei pea teda ometi nendesarnaseks peetama! Need hangeldajad kui ka kirjanduslik sõber peavad märkama, et tema elab äriliste huvide kõrval ka vaimset elu!

Aga see vestlus Martensi poolt oli teistele igav, nad hakkasid laulu jorutama, takti vehkima ja lauale põrutama.

Sanglepp tõusis üles. „Vahest jätkame teine kord muljete vahetust," ütles ta naeratades.

„Loodan, et lähemal ajal ja kindlasti parematel tingimustel," vastas Martens ja andis oma koduse aadressi ning telefoninumbrid.

„Jah, armsad sõbrad," algas ta tusaselt, kui jälle lauda istunud. „Meie unustame spekulatsioonide hoos ära, et on olemas peale raua, suhkru, leiva- ja saiajahu, kohvioa, ülikonna- ja voodririide, siguri ja tallanaha veel ka poliitika, teadus, kirjandus ja kunst . . ."

„Meie ei spekuleeri viimaste ainetega," tähendas Maarjajuur jahedalt.

„Sina ei kauple ise ka sellega," lisas Kormits kuivalt.

„Ma ütlesin: m e i e unustame ära; see käib ka minu

kohta, teataval mõõdul. Kui me ka oma poodides neid aineid rahvale ei müü või angroo-jällemüüjatele ei hangi, siis peaksime neid vähemalt hinnata mõistma."

Talle vastati õlakehitusega.

„Vähemalt ei maksaks Euroopast-tulijale oma vürtspoodniku huvidepuudusega esineda," ütles ta pahandatult.

Teisedki olid tusased, aga said kohe jälle sõbralikuks, kui Martens õiendas kõikide arve.

IV

Martens oli rahul oma abieluga, kuigi see ettemõeldust hoopis teisiti oli kujunenud. Aga mis selle abielu eel käinud, see torkas teda veel mõnigi kord valusasti südamesse ja tumestas mõne rõõmsamagi silmapilgu. See oli kui raske haigus, mis küll möödunud, aga millest veel ajutised valuhood säilinud ja mille äkiline vahk moonutab mõnikord rõõmsa näoilme võõrastavaks lõustaks.

See sündis siis, kui ta oli veel vaene pangaametnik ja ainult unistada julges hiilgavast tulevikust. Võttis tol korral elult, mis see pakkus. Võttis elu kehvadki annid tänulikult vastu. Peavad kõik need, kellel nälja kustutuseks ainult jäme leib, seda hüljates ootama, kuni laud kuninglikult kaetakse! Enne võib tulla surm. Muidugi, rutatakse ülepeakaela kõike suure näljatagi haarama, ja niisugust läbematust Martens heitis ette pärast eneselegi.

Kui ta vaese äriteenija Irisega tutvus, olles ise vaene pangaametnik, ei läbenud ta lähemat sõprust kaugema ajani edasi lükata. Iris sai tema naiseks jumala, aga mitte inimeste ees.

Nad olid õnnelikud Martensi väikeses toakeses õhtuti ja pühapäeviti. Ja kui nad küllalt toakeses kahekesi olnud, läksid nad välja, ega olnud vähem õnnelikud. See oli Martensi tahtmine, et nad ei varjaks oma õnne. Väljakutsuv tahtis ta olla tol ajal kogu maailma vastu ja hüüda: oleme õnnelikud, hoolimata vaesusest, hoolimata tunnustuse puudusest!

Neid nähti üheskoos esimesel paaril aastal väljasõitudel maal ja merel, linna puiestikus jalutuskäikudel, teatris, kontsertidel ja kohvikuis, seda tõmmut, keskmise kasvuga neiut, alati lihtsalt, aga lihtsuse taha varjatult peenemaitseliselt riietatud, ja Martensit, uhket, pisut kergemeelset pangaametnikku.

Oli unistatud tol ajal suuri unistusi ilusast tulevikust. Üheskoos sõidavad nad välismaile, viibivad Vahemere rannikul, vaatlevad Itaalia kunstivarasid, elavad Kreekas, imetlevad selle suurt ajalugu, Hispaanias mauride kunsti mälestusmärke, lasevad Egiptuses püramiididel kõnelda sellest, mida mõelnud vaaraod aastatuhandete eest elust ja surmast.

Siis aga, kui Martens ärilises tegevuses juba kaugele edasi jõudnud, kui ta linna kodanikele juba tuntuks saanud, mitte enam kergemeelse noormehena, vaid suurejoonelise, ettevõtliku, julge äritegelasena, siis hakati teda avalikes kohtades harvemini nägema selle tõmmu neiu seltsis. Ehk kui nähti, siis kõrvalehoidvana, vaiksena, peaaegu nurkapugevana, kes ei taha näha teisi ega olla nähtud teistest.

Aga ta ei jäänud võõraks oma vaesusepäevade sõbrale, oh ei! Ta jagas temaga oma majanduslikku „õnne". Ta sundis Irise äriteenija kohalt lahkuma ja üüris talle Päikese uulitsal ilusa toakese klaveriga. Seda viimast oli Iris ammu ihaldanud, selle eest oli ta Martensile tõsiselt tänulik. Ta võis nüüd parima õpetaja juures seda jätkata, mille aastate eest nuttes jätnud pooleli.

Aga ometi oli ta mingipärast sagedasti sünge ja peaaegu õnnetu.

Martens kõneles nüüd juba hooplevalt tulevikust ja Irise suureks kurvastuseks nähti teda nüüd harvemini Päikese uulitsal. Ehk kuigi ta sinna läks, siis nähti pea jälle tagasi ruttavat linna poole, olgugi et äriasjad hilja õhtul teda kuhugi ei võinud nõuda.

Irisele seletas ta, et ärisõpru peab kohtama, nendega nõu pidama, kavatsusi sepitsema. Ehk et restoranis peab niisutama mõjuvõimsaid ametnikke, žirante otsima või pangahärrasid pehmendama.

Iris ei teinud vähematki etteheidet, katsus varjata

ilmet, mis võis öelda, et ta neid ettekäändeid hästi ei usu.

Oli Martens leigeks jäänud oma vaesusepäevade sooja ning kindla sõbra vastu, selle sõbra vastu, kes isegi majanduslikult sõltuvas seisukorras enese iseseisvust ja individualiteeti oli hoida osanud ja kelle juures Martens raske ja nõudliku kooli iseseisva naise kohtlemiseks läbi tegi? Oli ta külmaks jäänud selle tõmmu neiu vastu, kellel ei olnud klassikalise iluduse suurejoonelist soliidsust, kelles oli aga looja tahtnud leida uusi proportsioone, et nende nõidusliku armsuse läbi klassikalise tüübi külmust ja elutust selgemini esile tõsta? Oli ta külmaks jäänud selle sisemisest tulest hõõguva neiu vastu, kelle mustad juuksed tõusid otsalt võimsa puhmana ning kõnelesid jõuküllusest?

Ei olnud midagi nende suhetes muutunud. Oli vahest jahtunud armastuse esimene palavushoog, aga polnud vähenenud sümpaatia, ja lugupidamine teineteisest oli aina kasvanud.

See oli midagi muud, mis Martensil ei lasknud käia enam nõnda sagedasti Päikese uulitsal ja mis ta sealt õhtul varakult ära tõi.

Ta ei kärsinud enam Irise toakeses istuma, vaikselt vestlema või klaverimängu kuulama. Raha oli nõnda palju, et see võimaldas kõike seda maitseda, millest seni puudust tuntud. Nüüd võis ta peenemas joogikohas istuda ja oma laua küllusega teistes kadedust äratada. See oli vähemalt esialgu nii huvitav ning elamust pakkuv! Talle meeldis, et tuldi tema lauda ja kõneldi kui autoriteediga äriasjust, kuulati tema arvamusi, küsiti nõu, otsiti tema seltskonda.

Oli muidugi tarvis mõnikord ka asja pärast ärisõpru kohata, oli tarvis tõesti pangamehi joota, tänuks vastutulelikkuse eest, aga selleks kulus vähe õhtuid.

See uus maailm, mille uksed talle äriline edu avanud, oli talle huvitavam Irise väikesest toast ning vaiksest seltsist.

Irist aga enesega ühes võtta sinna, oma uude maailma — seda ta ei tahtnud ja võib-olla ei julgenud. See oleks olnud silla põletus enese selja taga. Kuidas siis veel taganeda, kui see kord hädapärast tarvilik!

Taganemise tarvidus oli temas aga pikkamisi selgunud ja kindlaks otsuseks kujunenud.

Uus olukord ja uus ümbruskond nõudis lahkumist vaesest poeplikast.

Ta laskis kahel naisel kaua oma hinges teineteisega võidelda, ja kui ta viimaks Roda kasuks otsustas, siis ei olnud selles kire tuli ega sümpaatia sügavus mõõduandev, vaid midagi muud, mis „praegusest ühiskonnakorrast" olenes, nagu Martens enesele ise avalikult tunnistas.

Tal oli seltskonna silmis suurema lugupidamise võitmiseks seaduslikku naist vaja, naist, kelle mineviku üle keegi muiata ei tohiks julgeda, kes aukartust või koguni salakadedust ärataks kogu linna kodanikkude silmis. Rikas ei tarvitsenud tema naine olla, oh ei! rikkust pole tal naiselt tarvis, jumalale tänu! Tema pole jõuetu hing, keda naine peaks jalule aitama või jalul hoidma!

Raske oleks tal eneselgi olnud kõiki omadusi nimetada, mis tema seaduslikul naisel pidid olema, et see mõjuavaldus- ning lugupidamisabinõuna tema kõrvale sünniks. Rodaga tuttavaks saades, tema esinemist seltskonnas vaadeldes oli ta pikkamisi, aga ikka kindlamini enesele korranud: See!

Ta oli juba varemini Rodast, lugupeetud kooliõpetaja vanemast tütrest kui uhkest neiust kuulnud. See oli ühel heategeval pidul, kus Martens temaga esimene kord silm silma vastu seisis ja enese haavatuna tundis, et neiu teda liiga vähe tähele pani. Ta kõneles, naeratski, Martensile asju müüa pakkudes, aga ükskõiksusega, mis Martensit kuidagi teistest ei eraldanud. Haavavana võis see tunduda iseäranis sellepärast, et Martens niisuguste summadega maksis, mis vähemalt vaese kooliõpetaja tütrele erakordsed pidid näituma.

Roda tänas, tänas pead nikutades, naeratski, ometi mitte andjale, vaid rahale vaadates, ja silmist paistis tal rõõm, ometi, nagu selgesti näha võis, annetuse suuruse pärast.

Martens istus lähedale joogilauda, vaatles sealt seda uhket neiut salaja ja leidis tema nüüd isegi ilusa olevat, peaasjalikult otsa, mis ninaga õige väikese murd-

joone sünnitas, vähe ettepoole kaldudes järsult kõrgele tõusis ja siis väikese kumerusega juuste alla kadus. Juuksed olid küpse rukkileiva karva, lahuga keskelt jagatud ja siledaks soetud. Palged läksid allpool pikkamisi ahtamaks ja lõua joon oli pikerik. Üldine mulje sellest näost oli vaimsus; kitsapoole silmade rahulik läige ja juuste värvi väikese kumerusega kulmud andsid näole uhke ja rahuliku iseteadvuse ilme. Näonahk oli erakordselt sile ja ühetasaselt jumekas, otsal peaaegu enamgi kui põskedel.

Sel õhtul oli Martensis, kes enese neiu tähelepanematusest haavatuna tundis, iha tõusnud teda võita, võibolla just sellepärast, et ta kõige võitmatumana näitus. See võit oli esiti ebamäärasena mõeldud, aga pikkamisi oli sellest valminud otsus teda võita enesele naiseks. Või oli tal ainuke lootus seda uhket neiut enesele naiseks võita, mitte niisuguseks seltsiliseks, nagu oli Iris. Miks ka mitte naiseks! Selle läbi tõuseb kahtlemata kaaskodanikkudes lugupidamine tema vastu ja ühe hoobiga on lõpp kõigil seljatagustel sosistamistel ja salamuietel, mis tema suhted Irisega tekitanud.

Kosiks ta Irise, siis tuletataks meelde igal juhul selle mitmeaastast armukesepõlve ega unustataks, et ta kord äris müüjaks olnud. Armu pärast võtaks seltskond ta enese hulka, mehe rikkust ja seisukohta paratamata arvestades. Martensist võidaks aga arvata, et ta ei suutnud võita enesele väärilist, seisusekohast naist.

Iseasi on Roda — see ei ole rikkast perekonnast, aga minevikuta, ja linnas haritud ning uhke neiuna tuntud. Seda kadestavad kahtlemata kõik kaupmeeste prouad, ja Roda mõistab nende peale vaadata, kuigi mitte upsaka kõrkusega ülevalt, siis ometi enese vaimset üleolekut tundes.

Martens oli oma ärisõpradega joogimajades kõneldes naistest uhkusega öelda võinud, et tema lähemad suhted alati vaimseist vahekorrist võrsunud, selle tulemuseks olnud. Ta oli sellega õigust öelnud. Kestvam vahekord Irisega oli tekkinud kaastundmusest neiu rahuldamata vaimsete huvide vastu ega oleks ta lugupidamiseta nende huvide vastu nii kaua Päikese uulitsal käinud.

Aga vaimse õhkkonna toomiseks oma majja, oma kodusse pidas Martens Rodat kaugelt kohasemaks ja arvas tema ainukese olevat, kes tulevases kodus loob linna vaimse elu keskkoha. Mitte, et Iris ei oleks suutnud niisugust õhkkonda tema kodus luua. Aga tal ei oleks kunagi olnud niisugust autoriteeti linna intelligentsi hulgas kui Rodal, seda oli Martens kartnud.

Vaimse keskkoha loomise läbi tahtis aga Martens vabandatavaks teha oma ärielu, õigustada varanduse kokkuajamise ja anda mõtte spekulatsioonile, millele ta haritud mehena oma paremad eluaastad pühendab, millest ta aga alati salajas häbi tunneb ja üksi olles kuuleb kustki kaugelt vaikseid etteheiteid.

Varandus annab vabaduse — oli ta enesele vabanduseks seletanud. Võib olla, et ta veel kümned aastad ärimeheks jääb; aga hingeliselt püsib ta sellest ikka eemal. Ja argipäevase hommikupoole järel läheb ta intelligentsesse kodusse lõunale, istub lauda mõne kirjaniku, kunstniku, teadusemehe või väljapaistvama seltskonnategelasega, suvel vilul rõdul, talvel elektrivalges söögisaalis. Et rikkus aitab elu vaimsemaks teha, seda peab tema kodu, tema maja tõestama. Miks ei pea meilgi oma Medicid olema, kes ärimehed, poliitikud ja vaimse elu juhid ühtlasi!

Selle uue tüübi tahab tema luua.

Ta veedab õhtu kodus või võõrsil valitud õhkkonnas ja loob koju tulles hilja öösi, tiivustatud ümbruskonna kõrgest lennust, teoseid (veel küll täiesti temale eneselegi teadmata, mil alal), mis teda teiste vaimsete suuruste kõrgusele või veel kõrgemalegi kannavad.

Ja Roda pidi olema selle vaimse kultuuri keskkoha valitseja ning juhtija! Tema hoole all pidid olema raamatukogu, kunstigalerii ja kollektsioonid. Tema pidi koondama ja ühendama siin kõik, mis linnas paremat ja nimekamat, väärikamat ja loomisvõimelisemat.

Ta oli kosinud Roda, keda veetles tema arvates vaimsele elule andumise võimalus, mida Martens mõrsjale nii ilusasti kirjeldanud, veetles vaimse elu keskkoha loomise mõte, veetles võib-olla ka Martens ise, tugeva, energilise haritud mehena, olgugi ärimehena.

Kõik oli läinud, vähimalt seni, natuke teisiti.

Oli esiotsa üheskoos külastatud Martensi tuttavaid ja sõpru. Oli mindud üheskoos õhtuti nn. parema seltskonna kogumiskohtadesse. Aga seda parematki seltskonda, kust olid Martensi sõbrad ja tuttavad, oli haaranud ärev spekulatsioonitaud.

Oli linnas ka väikearvuline intelligents, kes äriilmast eemal, selle vastu jahe või koguni vaenulik. Kuid niisugusel ajal, mil äri esimesele kohale tõusnud, mil palju kõrgema haridusega mehigi ärile andusid — tundis intelligents enese kõrvalesurutuna, mitte väärtuse järele hinnatuna, ja hoidus kindlasti ärimeestest ja nende naistestki eemale.

Nii jäi Martensile järele ikkagi ainult äriilm. Ta katsus Rodat selle õhuga harjutada, kuid märkas varsti, et see ei õnnestu. Roda ütles varsti, et ta meelsamini viibib kodus.

Muidugi, Roda oli hästi kasvatatud ja ta kannatas maitsetust ning igavesti-tühist vestlust kangelasena. Laskis siis, kui juba kuhugi mindud, end lihavatel naistel laksudes põsele suudelda, vaatles nende kallist ja maitsetut mööblit, labaseid pilte seintel, nende armetut raamatukogu, mis koosnes tundmatute kirjanikkude toodetest, perekonna- ja moeajakirjust, kuulas kange moraaliga vürtsitatud keelepeksu ega vaielnud tervisevastase nuumamismeetodi vastu, mida soovitati temale ja ta lapsele.

Aga kodus ütles ta mehele kindlasti: „Teist korda sinna enam ei taha minna, nägin juba kõik."

Paremini ei õnnestunud käigud lokaalidesse ja klubidesse. Seal joodi, käratseti, lauldi; seal esines mõni poolalasti tantsijanna ja labaste kupleede laulja, kellest oldi vaimustatud, seal toitsid ja lõbustasid end vaimust vaesed.

Roda ütles enesele vastumeelse olevat selle seltskonna, kes niisugust „kunsti" nautleb, mida pakub kunstirahva põhjakiht.

Martens sai aru, et Rodat sinna, „parema seltskonna" lõbustuskohtadesse kaasa kutsuda ei maksa.

Ja siis oli kumbki läinud oma rada.

Roda andus kodus aasta pärast lapsekasvatusele ja raamatuile. Kaks aastat hiljemini ilmus tema sulest

varjunime all esseedekogu mõne kaasaegse tähtsama kirjamehe üle. See raamat võeti intelligentsemate arvustajate poolt ühise kiiduavaldusega vastu, suure hulga silmis jäi ta tähele panemata.

V

Martens ei läinud Sanglepaga kohtumise õhtul „Metropolist" koju. Ta pöördus linna puiestiku poole. Mõelda tahtis ta kõigest, ja tänasest õhtust peale pidi erinema tema elu ärimeeste omast igal sammul.

Pilves märtsiöö mustavas pimeduses lähenesid seal eemal, uulitsa lõpul teineteisele kaks tuhmenevat tulede rida, linn oli vaikne, madalad majad mustasid kui mahaheitnud loomakari, kõnniteel hiilisid harvad öönaiste varjud.

Täna tahab ta segamata üksi olla kui kaupmees, kes oma arvetes selgusele peab jõudma.

See käik linna puiestikku, öösisse üksindusse oli vägivald enese ja oma harjumuste vastu. Ei olnud ta aastad otsa millestki nii hoolega eemale hoidunud kui üksindusest. Kodu ja abikaasa, kes äriasjust väga vähe huvitatud, ei pakkunud kindlustust üksinduse vastu; seepärast ruttas ta harilikult hommikuse kohvi järel ärri ja oli õnnelik, et seal aeg ärevas tegevuses lennates läks lõunani. Sagedasti mindi enne lõunat „Metropoli" kohvi jooma ja ärisõpru kohtama. Lõunalt ärajäämiseks leidis ta sagedasti ettekäändeid, teatas neist telefoni kaudu koju ja sõi mõne ärisõbra seltsis restorani lauas. Aga väljasõidu ajaks ilmus ta koju või laskis saata hobuse vankriga äri ette. Ta tundis tarvidust rahvale oma olemasolu sel kombel teada anda. Pärast seda veel mõni tund äris, siis kohvik ajalehtedega, lühike õhtusöök kodus ja pärast seda uuesti kohvik või restoranisaal ärisõprade ja tuttavatega, kelle otsimiseks mõnikord ühest lokaalist teise tuli sõita, et aga mitte üksi olla. Nii kestis see harilikult ikka üle kesköö. Isegi pikem jalakäik tundus igavana ja võeti ette ainult hädalisel korral, kui voorimeest või autot polnud käepärast.

Nagu mõne ärilise operatsiooni puhul, nii tundis ta täna tarvidust arveid korraldada endise tuttava tulekul, mis palju ununenut helisema pani ja rahutut lainetust tekitas. Praegu oli tema hing kui äri, kuhu järsku uus laadung kaupa visatud ja tarvis on sellele sündsat mahutust leida, tarvis seda riiulitele ritta seada või aitadesse asetada, vana kaupa kõrvale koristades.

Ta tundis tarvidust senistesse arvetesse vaadata, kas seal vahest mõni eksitus ei ole, mis hädasti parandust nõuab.

Üht viga ta juba märkaski.

Kuidas võib tema vaimse keskkoha luua, üksi või kahekesi abikaasaga? Tõsi küll, tema abikaasa on raamatu kirjutanud. Aga see on varjunime all ilmunud. Teda ei tea keegi! Puudub tõmbejõud vaimse keskkoha loomiseks. Tema ise võib praegu ainult ärimehi tõmmata oma laudkonda ja oma majja.

Nüüd on aga tõmbejõud leitud. Sanglepal kui Euroopast tulnud tõusval tähel on kerge koondada enese ümber linna intelligentsi, loomejõulist nooremat põlve. Ja kus võiks tal selleks rohkem võimalusi olla kui Martensi kodus! Seal ja ainult seal võib tõusta Lorenzo dei Medici palee Via Longa peal!

Ta ei lõpeta ärilist tegevust, oh ei! Ta jätkab seda, aga oma vaba aega ei veeda ta enam nende kapitalikogumise õhinasse uppunute hulgas!

Veel ei aimagi Sanglepp, missugust varandust Martens oma kodus peidab; ta ei aimagi, et tema poolt kiidetud esseede autor on Martensi abikaasa.

See on talle alles üllatus! Aga selle üllatuse hoiab ta Sanglepa esimese küllatuleku puhuks.

Ja Roda . . .

Martens tunneb oma abikaasat kui raamatut, mida ta lehitsenud, mille huvitava ja sügavamõttelise arvab olevat, mida tal eneselgi veel aega pole olnud tähele panes lugeda.

Ta tunneb naise kabinetti astudes (buduaariks ei kõlba seda nimetada) alati salakartust ja, mujal nii julge ning iseteadev — jääb ta siin araks, ning kõnnib tasa, otsib kogeldes sõnu, otsib teist keelt, sest see, mida ta iga päev äris ja lokaalides tarvitab, on siin

kõlbmatu, ebaintelligentne. Otsib ainet, millest kõnelda, sest äriasjad ja isegi suured edusammud ärialal huvitavad Rodat vähe või mitte sugugi.

Siin, Roda kabinetis on intelligentse inimese individuaalne maitse enese äärmuseni maksma pannud, väheste abinõudega, mitte väga kulukalt, aga vahelesegamist ja parandust sallimata. Siin valitseb tema naise individuaalsus vääramatult.

Esimesel abielu-aastal katsus Martens kogu korteri mingi kokkuleppe-maitse järele korraldada, küsis nõu ja andis nõu; Roda kuulas kõike, loobus siis kõigi tubade korraldamisest, paludes jätta täiesti enese hooleks ainult kabineti.

Sinna astus mees alati argliku koputuse järel ja lahkus sealt õige pea, kui naine iseäranis jutukas ei olnud. Ja seda ei olnud ta pea kunagi.

Hilisel ööl koju tulles leidis Martens abikaasa harilikult veel oma kabinetis istumast ja seletamatuks jäi, kas ta teda ootas või põlgas varemat magamaminekut.

Nii oli ka täna. Naise kabinetis põles elekter. Martens seisatas silmapilgu ukse taga, koputas siis tasa ja astus sisse.

Roda istus laua taga, seljakil toolil, mille madal poolsõõris painutatud seljatugi punase tugeva käsivarrena selja tagant ümber haaras tema valges pluusis pihta. Raamat oli põlvil, üks äär punasest puust laua najal.

Ta luges nagu ikka: silmad peatuvad raamatus, siis pöördub pilk vähe kõrgemale ja viibib tükike aega kauguses, kulmude vaevalt märgatavast liikumisest võib mõtte töötamist aimata. Siis vahib ta jälle raamatusse, nagu otsiks sealt mõtte jätku.

Martens peab enese kohuseks juttu alata ja otsib sõnu. Kui sõnakas mees ta kohvimajas ärisõprade hulgas istudes või ka avalikul koosolekul on! Kui kidakeelne siin! Kui rikas on tema elu igapäev sündmustest ja kui palju on tal õhtul ärisõpradele kohvikus istudes jutustada! Aga siin ei leia ta ainet, millest naine võtaks huvitusega osa, mille juures kujuneks vestlus loomulikuks kahekõneks, milles kaasarääkimiseks naine ei oleks sunnitud.

Kuidas siin valima peab ainet, sõnu ja tooni, just nagu pedantlikule ärisõbrale kaupa!

Meelde tuletades suhet kellegi teisega, arvab ta nägevat hilise tuleku pärast nutust punaseid silmi, mis aga juba naeratavad, arvab kuulvat vallatut naeru, kallistavaid sõnu ja armast vestlust. Kas ei peaks nii olema kodus? Ehk kui see juba niihästi kui olemas oli, mispärast ta sellest loobus? Kas ainult vahelduseks? Armas kodune õhk oli saanud igapäevaseks, tuli igatsus kõrge mäestiku karge õhkkonna järele... Siin see nüüd on — liigagi karge!

Siiski, täna on tal aine, millest siin kõnelda. Ainult alata on raske, kuulduks ehk ametlik toon, nagu loeks alam ülemale raportit.

Ei või ometi alata: „Tead sa, keda ma täna nägin?" Veel vähem kõlbab öelda: „Olin täna ühe noorpõlve sõbraga koos." Nii palju maitset on tal ka, et mitte õhata: „Imelikud on saatuse teed!"

Ta on siiski julgem kui harilikult, tal on midagi, millega loodab kindlasti Rodat üllatada. Kui ainult leiaks sündsa sissejuhatuse! Kõige ilusam teade kaotab poole oma mõjust, kui tooja selle vallakasaka kombel ametlikult ette loeb.

Martens laskub arglikult sohvale, mille punase seljatoe jooned vesiroosi varsi meelde tuletavad. Ta vaatleb silmapilgu oma naise ilusat otsa, mille paremast nurgast siledaks soetud juuste piirjoon ilusas kaares üle läheb ja siis keskelt üle kõrva jookseb. Ta tahaks pehmendada selle valjult intelligentse naise näoilmet, tahaks erutada teda, silmapilguks välja viia vaimsest tasakaalust, teha inimlikumaks, lähedamaks.

Ta tõuseb, astub riiuli juurde, tõmbab sealt ühe peenes nahkköites raamatu, lehitseb seda ja sõnub siis korraga:

„Nägin täna „Orioni" autorit."

Ta oli selle teate mõju õieti arvestanud.

Naine tõstis äkilise nõksuga pead, mis laua najale asetatud raamatusse vahtimiseks kergelt rinnale vajunud.

Uskumatult vahtis ta oma mehe otsa ja näis lähemat seletust ootavat.

Aga Martens soris käes olevat raamatut ja sundis enese ükskõikseks.

„„Orioni" autorit, kirjanik Sangleppa?" küsis viimaks Roda.

„Just nii."

„Kus?" küsis naine peaaegu põnevusega ja tema nägugi jumestus.

„„Metropolis" ... Nagu näed, võib seal kirjanikkegi kohata."

Naine naeratas varjatud heameelega.

Martens tundis enese julgemini, nagu vaene, kes kohanud rikast sugulast ja jutustab sellest nüüd kodus iseteadvalt ja jaheda ükskõiksusega.

„Lubas mind vaatama tulla."

„Siia?"

Roda kulmudki kerkisid kõrgele uudishimust, sellest tühjusele ja igapäevsusele omasest nõrkusest, millest muidu ta ikka vaba püüdnud olla.

Martens sõnus võidukalt:

„Kutsusin ta esiti enese poole kontori."

Ta loeb kulmude pikaldasest vajumisest ja ilme varjundi vaevalt märgatavast vahetusest pettumuse helki ning lisab suuremeelselt:

„Tuleb muidugi varem või hiljem siia ka."

Martens pühitseb võitu, ometi kord! Ta on see, kes keldrist kalleima veini leidnud ja võib sellega nüüd üllatada nõudlikumat maitsejat.

Ta küsib koduselt luba suitsetamiseks, mis naine oma toas alati keelanud, juba siis, kui pulmaroosid olid veel närtsimata. Luba saanud, algab ta pikemalt rääkima enese kutsest, selle varjukülgedest ja väärtustest.

„Nii ilusad ja kadedustväärivad kui on intelligentsed kutsed, ei puudu neilgi oma varjuküljed. Inimene jääb seal enamasti ikka rippuvaks. Sanglepagi seisukord ei ole vist hiilgav. Rikkad kodanikud peaksid kirjanikke ja kunstnikke toetama. Kahju, et meil kunsti ja kirjanduse mõistjaid on nõnda vähe."

Nii seletab Martens, mõista andes, et tema üks metseenidest tahab olla, et ta ongi seda.

Eks ole ta Rodale võimalust andnud mitme aasta jooksul väikese asja kallal nokitseda, temalt kõiki

majanduslikke muresid võttes! See raamatukogu, see kabinet, see mööbel, kõigis stiili peenustes Roda maitse järele valitud, kõik need peaaegu aristokraatlikud elamisvõimalused — eks ole need võimaldatud tema, Martensi ärilise tegevuse tõttu!

See oli ammune arve, mida Martens meelde tahtnud tuletada, aga sündsa juhu puudusel oli ta seda ikka edasi pidanud lükkama. Nüüd oli ta seda kaudselt puudutades öelnud ja võis rahuldatult head ööd soovida.

VI

Martens ootas ärevusega Sanglepa tulekut. Ta lootis sellest uue elu algust. Esiteks vabaneb ta nende kormitsate seltskonnast, sest tal on siis, kellega õhtuid veeta. Teiseks pääseb ta, ühes Sanglepaga, oma abikaasale lähemale, selle vaimu-ilma. Sest olgugi et ta abieluga on rahul, et tal midagi pole ette heita Rodale, on siiski õhk kodus liiga jahe, paneb peaaegu lõdisema. Uhke võib ta Roda pärast olla, aga õnnelik temaga ei mõista ta olla, peaaegu põgeneb tema vilust lähedusest.

Nüüd aga viib Sanglepp tema Rodale lähemale ja siis algab alles abielu, siis alles tekib kodu väärilise sõpruskonnaga, kuhu juba ei pääse igaüks.

Ta kujutles, kuidas Sanglepa vastu võtab, esiti oma ärikontoris. Oo, see äriline tegevus polegi nii huvita, nagu arvavad eemalseisjad vaimuinimesed! Tulgu nad siia, ühte ärilisse närvitsentrumi, ja nad näevad, missugune elu siin keeb! Ja siis tagajärjed — inimene on vaba, talle on kõik võimaldatud . . .

Martens istub hommikul oma kontoris ja arvab, et nimelt täna Sanglepp tuleb.

Ta on pisut hajameelne, ta püüab seda olla, kujutledes, et Sanglepp teda jälgib.

Sulane on tükk aega ukse juures seisnud ja tuletab nüüd viisaka asjalikkusega meelde:

„Seda kirja paluti kohe vastata."

„Ah nõnda! . . . Miks enne ei öelnud?! Lasete oodata!" ütleb Martens pahandavas hääles naljatavat tooni kuulda lastes.

„Härral tarvis mingit muud mõelda," ütleb Vidrik ja silitab oma rippuma kippuvaid pikki valkjaid hõredaid vurre.

„Äris ei tohi unistada, eks ole, Vidrik? Peremees veel kõige vähem!"

„Eks töö ajal peab ikka tööst mõtlema," arvab Vidrik.

„Nimelt! Seda peate mulle alati meelde tuletama!" noomib Martens.

Ta loeb kirja, hakkab vastust paberile viskama, aga meeleolu on nii hea, et tal raske on vaikida:

„Kuidas teil siis ka oma elu läheb? Lapsed terved kõik?"

„Terved kõik. Noorem tütar, see valutab vahel pead. Andsime tilku."

„Soo! . . . Mis tilku?"

„Ei mina ka tea. Ema tõi tohtritähega, mis kolme aasta eest poisile kirjutati, kui tal oli palavik."

Aga Martens ei kuule enam Vidriku seletust, ta näeb pilti viletsast, väga viletsast toast, milles lämmatav õhk ja kaltsudes lastekari. See on Vidriku kodu, kuhu ta kord sisse astunud.

Talle on ikka vaesus ning viletsus vastumeelne olnud, meeleolu rikkunud, ja praegugi katsub ta seda inetut pilti peletada, mõeldes oma kodust, kuhu ta viib Euroopast tulnud kirjaniku.

On õhtu. Tubades põleb elekter. Lilled, vein, muusika, vaimukas vestlus.

Vidriku vilets kodu taganeb selle eest.

Mälestus sellest toast, kus ta kõigest mõne minuti viibinud, sellest puudusest ja viletsusest, mis ta seal näinud, on teda sagedasti joogimajades torganud, kui arved Vidriku aastapalgani tõusnud. Uulitsale astudes ütleb ta niisugusel korral joomaseltsilisele:

„Leiad nagu rahuldust, kui ühe osa suurest kasust minema viskad, enese käest ära, mingu see või kelneri kätte. Öeldakse: paljud nälgivad! Tean seda isegi. Aga keda ma neist avitama peaksin! Nälgimine on isegi kasulik. Kasvab rahulolematus ja tung mingi õiglasema korra järele, kus enam ühed õhtuga teise aastapalga-suurust summat läbi ei või lüüa. Miks lasevad need nälgijad meil nõnda laiutada ja pillata!"

Üksi jäädes laseb Martens silmadel käia üle väikese kontori.

Missugust muljet avaldab see kõik kirjanikule? See kehakas, saleduseta rahakapp ja riiulid, aina äriraamatutega. See raske büroo kirjade ja arvetevirnadega ja telefoniga. Nahksele sohvale juhatab ta Sanglepa istuma ja laseb siis vaadelda äriilma närvikeskkoha elu.

Paari aasta eest oli teda vaatamas käinud kaasvõitleja, kes kuskil kaugel väikelinnas õpetajakohakesel teenis. Ta oli kadestades Martensi kui ärielu kindrali tegevust imetlenud ja rusutult lahkunud, enese saatuse kohta vaikselt midagi troostitut lausudes ja käega lüües.

Kas ka tänane võõras teda nõnda imetleb ja kadestab?

Ta kuhjab laegastest rohkem pabereid lauale, seab äriraamatud mõjuvamasse riita, nihutab tähtsad arved esile, võtab mõne rahaasjanduse ja kaubanduse ajakirjagi välja. Rahakapi ukse teeb ta paokile, nii et haljad terassahtlid paistaksid. Ta elustab tänaseks üldse tegevust äris, mitmeid õiendusi hädalisteks tunnistades, et liikumist ja elu pinevamaks teha.

Siis jääb ta jälle mõtlema.

Tarvilikul korral peab ta sõbrale seletada mõistma ärilise tegevuse mõtet.

Ja ruttu hakkab ta meelde tuletama põhjendusi oma askelduse kaitseks, põhjendusi, millega ta enesegi ees seda nii mitu korda kaitsenud.

Siis aga tuleb tal meelde midagi tähtsat: seisend, milles sõber sisse astudes teda peab tabama: ühes käes telefonilusikas, teisega kirjutab blokile märkusi, lakooniliselt küsides ja vastates: kõlistab siis kella, jagab sisseruttavale äriteenijale käske, kiirustab, jagab laitvaid märkusi või ka kiitvaid.

Ehk ta istub oma tugitoolil, pabereisse vajunud, sügav korts kulmude vahel, kavatseb uue ärilise sõjakäigu plaani ega kuulegi sisseastunud sõbra teretust.

Ehk tal on mõni ärisõber parajasti kabinetis, kui Sanglepp tuleb. Martens palub teda diivanile istuda ja silmapilgu oodata. See silmapilk peab sügava mulje jätma, nii et kirjanik selle kuskil oma tulevase toote

leheküljel jäädvustab. Sanglepp peab kuulma, kuidas ärielu kindral kõneleb, peab imetlema selle telegrammistiili asjalikkust, täpsust, kindlust, lihtsust ja julgust. Ta peab kuulma, et ainult kirjanikud stiilimeistrid ei ole; et nende poolt põlatud ärimeeste juures võib õppida uut, moodsat või koguni tuleviku stiili.

Aga asjata laseb ta ennast igast koputusest erutada, asjata võtab mõeldud seisendeid. — Sanglepp ei tule täna, ei ilmu homme, ei näita nägu sel nädalalgi. Ei ole teda ka õhtuti näha „Metropolis" ega muis lokaales. Haigeks jäänud? Ära sõitnud? Või peletas teda see ärimeeste laudkond tol õhtul, nii et minustki eemale hoidub? küsitleb Martens teda rahutult oodates eneselt.

Ja Roda näolt arvab ta iga õhtu etteheitvat küsimist lugevat: Kus on su Euroopast tulnud sõber?

Umbes nädala pärast näeb Martens Sangleppa mitme seltsilisega „Metropolis". Välimuse järele oletades on need teised vist ka kunstnikud või kirjanikud. Nad sorivad mingit käsikirja ja loevad üksikuid kohti; vestlus näib elav ja lõbus olevat. Neil ei näi tarvidust olevat ei Martensi ega kellegi teise järele ärimeeste hulgast. Nad on rahuldatud iseendist, demonstreerivad nähtavasti üleolekut teistest, põlgust teiste vastu.

Martens ei taha nende hulka tungida, aga valib koha, kus Sanglepp teda võib näha. Las tullakse ja palutakse teda sinna! Sanglepp näebki teda viimaks ja teretab peanikutusega, ei tõuse aga üles ega rutta oma endise sõbra lauda.

See tagasihoidlikkus, mis juba eemalhoiuni ulatub, on Martensile otse haavav. On see vaene boheemlane tema kui kapitalisti vastu vaenulik?

Rikutud meeleolus minema hakates alandub Martens nii kaugele, et Sanglepa laudkonnale läheneb. Sõber tõuseb nüüd istmelt ja astub mõne sammu talle vastu, kas viisakuse pärast või selleks, et ei tarvitseks tutvustada ärimeest oma sõpradele.

Martens küsib lühidalt meeleolust kodumaal ja nimetab siis oma äriaadressi, teist korda! Sanglepp vabandab senist tulemata jäämist ajapuudusega, aga lähemail päevil lubab tingimata visiidi teha.

Läks veel mõni päev, ja Martens hakkas haavunult Sanglepa tulekulootusest loobuma. Aga siis ta tuli ja tabas Martensi kõige igapäevasemas seisendis, hangeldaja Kormitsaga vestlemast. Viimane ei lasknud end üllatada ja algas hariliku laia sõbralikkusega:

„Oo, ma tunnen juba seda Euroopa härrat!"

Sanglepp vaatas talle võõrastava jahedusega otsa:

„Välismaa tutvus?"

„Pole ma oma ihujalga üle kodumaa piiri viinud," lausus Kormits lõbusalt naerdes. „Mul, jumalale tänu, veel kodumaal süüa on, miks ma peaksin kolama ilma mööda! Kas enam ära ei tunne? Eks me ju jõime ühel õhtul „Metropolis" üheskoos?"

Sanglepp on nähtavasti haavunud niisugusest sõbralikkusest, aga väljendab seda ainult külma üleoleva ilmega, Martens astub vahele ja istutab Sanglepa nahksele diivanile.

Aga kirjanik ei jää vastust Kormitsale võlgu:

„Oletades teis ärimeest, julgen meelde tuletada ajaloost, et mitte vaid nälja või puuduse pärast pole mindud välismaile. Nii näiteks . . ."

„Ah mis!" viskab Kormits vahele. „Neid tuuletallajaid juba tunneme! Eks mõned meie ärimeestest ole seal välismaalgi käinud, „õppimas ja vaatamas". Ei jää neil vaesekestel muud järele, kui hakkavad nn. ühistegevust edendama, et selle abil endid elatada. Kes mees on, see võib praegusel ajal kodus ilusat äri teha. No jaa, välismaale võib ju kord terviseveele sõita, ma mõtlen ka seda teha, kui aega on. Ja peale selle, ma saan aru, kui mõni kirjanik või kunstnik maailma mööda hulgub: tal ükstakõik, kus ta nälgib, siin, Pariisis või pagan teab kus!"

Sanglepp on väga viisaka tähelepanuga kuulanud ja tahab midagi vastata, aga Martens jõuab vahele:

„Teil ei maksa härra Kormitsa juttu tõsiselt võtta ega polemiseerima hakata. Ta on enese täielikult pühendanud ärile ja rahakogumisele . . ."

„Soo! Aga sina?" hüüab Kormits toolil seljakile laskudes, jalgu välja sirutades ja käsi püksitasku pistes. „Sina, vennas, teed seda suuremal mõõdul!"

„Mina?! Mina vaatan asja peale hoopis teisiti. Minule on äri ainult abinõu."

„Abinõu!" naerab Kormits. „Egas minagi paberirublasid söö või katerinkadest naisele mantlit õmble! Ka mulle on raha ainult abinõu!"

„Jätame selle!" pahandab Martens kärsitult. „Tule õhtupoole siia, siis räägime äriasjust. Mul pole praegu aega."

„Vahest eksitan?" küsib Sanglepp.

„Ei, ei! Sugugi mitte."

„No hea küll, mõtle järele," lausub Kormits üles tõustes. „See on hea sehvt, millest ma kõnelesin. Võib oma ilus „ots" teha!"

Ta ulatab mõlemale koduselt kätt ja läheb.

Sanglepp vaatab seletust pärivalt Martensi otsa.

„Kodumaa moodne ärimehe-tüüp?" küsib ta.

„On kõiksuguseid," vastab Martens pahandatult.

„Osanik?"

Martens teeb käega ebamäärase liigutuse.

„Oli raske minu kongi leida?" küsib ta.

„Teie äri on linnas üks kuulsamaid."

„Liigutame väikselt. Ruumid viletsad, kavatsen tuleval aastal ehitama hakata."

„Moodsat kaubamaja à la „KaDeWe" või „Louvre"?"

„Oo, ainult väikest korralikku poodi!" naerab Martens.

Telefon kõliseb, Martens vabandab ja võtab toru. Tal on nüüd võimalik ärikindrali osa etendada, aga tuju selleks on langenud. Ta lõikab siiski lühidalt küsimusi ja vastuseid, viskab pliiatsiga märkusi paberile, paneb siis toru käest ja vajutab elektrikella nuppu.

Vidrik ilmub uksele. Martens annab talle käske, laseb kontorist üksteise järel teenijail ilmuda, seletust anda, teeb korraldusi, laseb pabereid allakirjutamiseks tuua, leiab vigu, jagab sõbralikult laitusi ja ütleb viimaks sulasele, et talle „Metropoli" võidakse telefoneerida. Aga ainult hädalise, väga hädalise asja pärast.

Vidrik on juba auto ukse ette tellinud, juht teab isegi, kuhu härrad sõidavad sel tunnil.

On lähemalgi kohti, kus kohvi võiks juua, aga neis ei ole ukse-avaja, riidehoidja ja kelneri kummardused

kindlustatud. „Metropolis" aga võib Sanglepp imetleda, kuidas tema endist nälgivat koolivenda kummardustega saadetakse, kuidas teda läbi saali minekul varajaste einestajate poolt austusega teretatakse ja kuidas ta võib öelda:

„Istugem o m a lauda."

Ilmub kelner, tõmbub looka ja jääbki nii seisma, kuni härra Martensil meelde tuleb teda tähele panna:

„No, Karl, minule nagu ikka. Ja paberosse. Aga härra Sanglepp?"

„Ainult kohvi."

Karl teab, mis härra Martens hommikupoole joob: ikka ainult musta kohvi, aga enne sööb ühe võileiva kaaviariga. Seda nimetab Martens oma maitseks. Karl teab ka, missugust suitsu see härra suitsetab, teab ka need ajalehed, mida see härra alati loeb.

„Metropoli" suures saalis on ennelõunane vaikus. Akendest paistab hõredate eesriiete läbi tuhm valgus, paar elektriroosi õit, siin-seal laua kohal on kahvatud, harvad võõrad, istuvad ajalehte lugedes, kohvi rüübates ja suitsetades.

Martens katsub endisi aegu meelde tuletada, kui nad üheskoos nälginud ja nälgides õppinud.

„Olete sellest nälgimisest ka oma maailmavaate kujundamisel järeldusi teinud?" küsib Sanglepp.

Martens vaatab küsides tema otsa ja otsib siis vastust.

„Saan aru, mida mõtlete. Olen üks nendest laiskadest, kes ei ole maailmavaadet kujundanud. Olen lasknud tal loomulikult kujuneda ja valmida. Nii valmib tamme tõru või kuuse käbi."

Ta puhub pikkamisi paberossi suitsu ülespoole ja pilutab mõtlikult silmi.

„Ja see on kujunenud kodanlikuks või sotsialistlikuks?" küsib Sanglepp.

„See on kujunenud... individualistlikuks, äärmiseltki individualistlikuks. Olen võidelnud enese eest, tugevasti jõudu pingutades; võidelgu igaüks enese eest. Mul ei unune enese noorpõlv, ei unune ka fakt, et tuhanded igal pool nälgima peavad. Kas ei ole see aga ainuke kool, milles nad võitlema õpivad parema ja õiglasema korra eest!"

„Selles koolis hukkuvad paljud, kui teadlikud elemendid neid ei toeta. Aastasadadeks võib samasugune õiglusetu seisukord jääda," arvab Sanglepp.

Martens kehitab õlgu, nagu ütleks: pole midagi parata.

„Kui palju andeid selle läbi hukkub! Kui palju väärtuseta isikuid tõuseb, kellel on ainult anne raha koguda, kes abinõusid selleks ei vali," jätkas Sanglepp.

Martens vastab midagi annete toetamisest, massi tänamatusest ja ütleb siis enese kohta, et tema vaatab äri kui abinõu peale, mis enese individuaalsuse maksmapaneku kõige täielikumalt võimaldab. Ta ei söanda Sanglepa vaadete kohta seletust pärida, teades, et sõber noorpõlve nälgimisest ja pikast kannatusest on teinud teistsuguseid loogilisi järeldusi, end radikaalseks peab.

Ta hakkab kõnelema rikkuste kuhjumise tähtsusest kultuurilises arengus, toob näiteks renessansi ajajärgu, selle suurimad kunstnikud, ja kõrvuti nendega suured metseenid.

Ja silmi pilgutades ning pikki suitsujuge lae poole puhudes katsub ta imponeerida oma ideaaliga.

Lorenzo dei Medici — see on tema ideaal. Kirjandusele ja kunstile on toetajaid ja kaitsjaid vaja; selleks aga on tarvis raha, palju raha. See toetus on kõigest kõige mõjuvam. Sellejuures ei tohi enese arendamist unustada, oma vaimset elu hooletusse jätta.

„Mul oleks siiski palju selle kohta öelda," tähendab Sanglepp. „Kuid täna on teil arvatavasti vähe aega."

Martens vaatab kella — tal on tarvis pankadesse minna.

Ta annab Sanglepale oma nimekaardi koduse aadressiga ja palub kõige lähemal ajal ilmuda. „Abikaasa rõõmustuks väga teie ilmumise üle," lisab ta juurde. „Ta on kirjanduse sõber ja eriti teie teoste austaja."

Jätab ütlemata, et Roda on esseede-kogu autor, mida Sanglepp arvustades erakordselt kiitnud.

Selle üllatuse ta peab üle elama tema kodus. Ta peab tema majas varanduse leidma, missugust seal eeldadagi ei tea. Siis muutub tema arvamus vahest ka Martensist enesest.

Õhtusöögil ütleb ta Rodale asja tähtsust tooni ükskõiksusega veel enam alla kriipsutades:
„Sanglepp tuleb lähemal ajal."
Rohkem mitte üks sõna.

VII

Õhtul vara koju minnes, lootes, et Sanglepp ehk juba täna ilmub, palub ta luba Roda raamaturiiulil sorida ja otsib sealt materjali Medici kohta.

Roda laual raamaturühma peal on Sanglepa novellikogu „Orion". Kleidi valikust ja muutusist soengus arvab Martens märkavat, et Roda kellegi tulekut ootab, ja mitte just ükskõikselt.

Kella pool kümneni loeb Martens Medicist ja kujutleb siis kohvikusse ärisõprade seltsi minnes ennast juba Lorenzona. Põlgab kõike, mis seni sallinud, tõrjub viisaka käeliigutusega kõik tagasi, mis esile tahavad tuua ärimeeste maitse ja harjumused, joob valitud veini ja võtab kõiki küsimusi filosoofiliselt.

Sanglepp ei tulnud esimesel õhtul.

Ta ootab järgmisel õhtul põnevamalt, loeb Medicist ja ruttab viimaks kohvikusse. Ka seal ei ole kirjanikku.

Päev läheb päeva järele, Medicist on küllalt loetud, aeg oleks teda teostama hakata.

Siin on Medici, ja Roda võiks hiilgavalt Fiorenza osa mängida. Aga puuduvad Poliziano, Pico dei Mirandola, Pulci ja teised vaimukangelased.

Varsti pidi Martens nädalapäeviks pikemale äririeisule minema.

Need reisud olidki kaubamaja Martens ja Co. elujõuliseks teinud ja Martensi enese jõukusele aluse rajanud.

Need olid kui argonaudi-retked kuldvillaku järele, ühendatud ettenägematute ohtudega, nurjaminek koduteelgi igal sammul ootamas. Kaubamaja asutajad ärimehed ei olnud temas eksinud. Teda oldi valmis kõige tarvilikuga varustama, suuri summasid talle kaasa andma. Kuldvillak teati seal kaugel-kaugel puis rippu-

vat, oli ainult julget ja osavat meest vaja, kes selle sealt maha võtaks ja koju tooks.

Juba esimesel retkel tundis Martens isegi enese olevat kutsutud sääraseiks ettevõtteiks.

Hädaohud veetlesid teda õnnekatsele ja rasked seisukorrad julguseproovile.

Kõrvaltvaataja võis arvata, et tal see kõik kerge on. Aga ta ise teadis, kui suurt tahtepingutust see iga kord nõudis. Kuidas ta enese kokku pidi võtma, end sundima, ergutama, häbistama ja julgustama. Veel polnud tal siiski tahtejõust puudust tulnud ega olnud ükski samm, mis mõistus tarvilikuks tunnistanud, tegemata jäänud arguse pärast.

Ta tungis igale poole ilmega, nagu oleks tema asi tähtsaim maailmas ja kõigile enesestmõistetav erand. Enamasti lastigi ennast sellest eksiarvamusele viia ja tehti temale erand.

Ta ilmus kõrgete kohtade ooteruumesse, tähtis ja traagilis-tõsine ilme näol, asi ikka erakorralise, tungiva tähtsusega, nii et vasturääkimised varsti vaikisid, või neid lasti kõnelda ainult vormi pärast. Oo, ta teadis, missuguse nupu peale vajutada. Ta ei olnud kitsi. Talle avati meelsasti uksed.

Keeldud asjad leiti õigustatud olevat, või mindi mööda arusaavaid pilke vahetades kõigist keelumäärustest, mõlema poole täielikuks rahulduseks.

Ei olnud tema näol raskeil hetkil ei ootavat kõhklust ega järeleandvat eitava otsuse ootamist. Aga oma südames elas ta kõike seda ja pühkis õnnelikult väljudes higi otsalt.

Pikil teekonnil, vagunis ülemisel laval lebades (mõnusus, mis rikka eesõigusena rongijuhilt erakordse tasu eest lunastatud), oli aega õiendada enesega arveid ega olnudki võimalust enese eest pagemiseks.

Alumistel pinkidel ja põrandal oli rahvas hunnikus ja norskas leplikult pärast väsitavat sõimlemist, tõuklemist, rüselemist ja rabelemist, kes pikali, kes istudes, kes küürutades, üksteise najal, üksteise vahel, üksteise all ja peal. Uni oli need üheskoos-kannatajad lepitanud ja ühine vastanegi ülemisel laval, kelle poole vaenulikke sõnu saadetud, oli ununenud.

Ta tundis massi vastu, selle kasimatu, musta, halvasti lõhnava, higist haiseva, abitult rabeleva ja oma rämpsukompsudega alati kuhugi rahutult ruttava hulga vastu põlgust ja hoidus sellest eemale. Aga seda armetut ja abitut, rõhutut ja arglikku, iga silmapilgu eest hirmu tundvat ja kõigi tulevate juhuste vastu kindlustamata karja nähes ärkas temas ka midagi kaastundmuse taolist, mis kihutas kõigile neile kannatusile lõppu tegema. Ta ei pidanud seda küll ligimesearmastuseks, palju enam tahteks mingi vastiku asja kõrvaldamiseks või koguni hävitamiseks. Noorena oli tal mõnikord mõte tulnud niipalju raha teenida, nii suured kapitalid kokku kuhjata, et korraga kõigile vaestele andmiseks piisaks. Edaspidi, aru saades, et selleks ikka liiga palju raha kuluks ja sellepärast neid kannatusi korraga võimata on kaotada, jäi talle vastumeelseks rahvahulkade kannatus, nende kannatlik kõigega-leppimine ja alandlik ükskõiksus, millega viletsust kanti. Aga rahu ei saanud ta selles küsimuses ja tundis, et püüab kõrvale hoiduda mingist kohusetäitmisest.

Ta jäi eemale ühiskonna parandustööst selle lihtsa ettekäändega, et rahvahulgad ise peavad protesti tõstma oma viletsuse vastu ja oma põlve paranduseks kaalule panema kõik, kui tarvis, ohverdama elugi. Kui nad aga ise viletsusega lepivad ja seda kannatlikult kannavad, kes on siis kohustatud neile midagi kätte võitlema!

Ta oli juhuslikult linna alevikkudes, vaesuse ja viletsuse pesades käies alati tundnud eneses viha tõusvat kõigi nende vastu, kes siin kiratsesid, et aga elu alal hoida.

Ta leidis need inimesed kui kanad hauduvat oma armetul viletsuse-hunnikul ja tundis eneses mõnikord tahtmist tuld otsa pista neile poollagunenud hurtsikuile, mis enestes varjasid putukate leegione, räbalahunnikuid ja armetuid olendeid; olendeid, kes paremaks pidasid kogu eluaeg kiratseda, kui kordki kõike mängule pannes astuda võitlusse inimeseväärse elamisvõimaluse eest.

See primitiivne ühiskondliku probleemi lahendus oli välja kasvanud vastikusetundmusest kehalise mustuse

ja kasimatuse vastu, põlgusest kõige ara, kartliku, alandliku ja kannatliku vastu. Aga võib-olla puudus tal ka läbemine ja püsivus küsimusse süveneda, otsida põhjalikumalt lahendust. Ei olnud tal aegagi, aktiivne olles enese põlve parandamises ja elu lõbude nautlemises, ühiskondliku viletsuse põhjusi lähemalt analüüsida.

Varemini olid sõidud äriasjus huvitavad olnud kui jõupingutuse proovid, võimalused elu vaadelda ja nautida, niipalju kui seda raha ja vabadus seltskonna kõibluskontrollist suurlinnas lubasid.

Varemini olid õhtud ja ööd teatreis ja lõbustuskohtades, muusika ühes veini ja naistega (iluduse tüübid igast rahvusest!) ajutiselt kõik muud ajatlused kui läbipaistmatu liniku taha varjanud ja täielikku unustust andnud. Nüüd oli see juba igavaks jäänud, ja kui ta käis veel nois kohtades, siis selleks, et asjaajamisest ja reisust ülejäänud aega surmata, aga mitte enam nautlusele andudes; käis nagu selleks, et protesti avaldada labasuse, maitsetuse, igavuse ja tühjuse vastu, mis neis kohtades nüüd tema meelest valitsesid. Ta haavas naisi teravustega, ütles neile suu sisse, et nad on labased, maitsetult ehitud ja võikalt võõbatud. Ta kallas veini kõlbmatuna maha või jootis sellega teenijaid, keelas muusika kui kõrvahaavava ja tekitas skandaali, mille aga raha abil hõlpsasti heaks tegi, ja irvitas üldise müüdavuse üle veel ukse vahelt.

Pealinna-retkedega ja teatriga oli tal ühenduses üks juhtum, mida ta veel õieti hinnata ei mõistnud ega teadnud, kas seda ilusate või õudsete hulka lugeda, kas seda olematuks soovida või tänada selle eest saatust. See oli midagi romaanitaolist, kuigi lühiduse poolest enam ühe-öö unenägu. Iga reisu puhul tuleb see uuesti elavalt meelde ja südant vaevab teadmine, et see ikka veel pole lõpetatud. See on kui konto, kuhu veel mõni summa kanda, et siis tõmmata kahekordne lõppkriips kõigi raamatupidamise reeglite järele.

Oli toodud Martensi poole pakk kättetoimetamiseks pealinna, kellelegi naiskursistile. Ta pidi pealinnas juba ekspressi kutsuma, aga mingi salahuvi, äratatud kuul-

dud juttude läbi kursistide elust, viletsustest ja kannatustest, kihutas teda pakki ise viima. Ta hüüdis voorimehe ja sõitis umbes kolmveerand tundi läbi kitsaste ja kõverate rist- ja põik-uulitsate ning peatus viimaks kasarmutaolise kivimaja ees. Siis eksis ta treppe ning kodasid pidi, küsis sassis peaga, koristamata habemega, pluussärgiga üliõpilaselt preili Alakase järele ja koputas viimaks tema uksele.

See oli kõhna näoga neiu, kes talle ukse avas, kasvu poolest täisealine, aga näo ja soenguga tuletas meelde keskkooli vanema klassi õpilast. Ennast oma vaesuses nagu süüdlasena tundes, astus ta kohmetult tagasi, võõrast nähes, kes esinemisviisi ja ülikonna poolest täiesti erines harilikkudest külalistest.

Martens palus luba sisse astuda, tutvustas end kui kodumaalt tulnut ja andis saadetud paki. Neiu jumestus rõõmust ja sai julgemaks. Ta pakkus istet, istus ka ise, katsus kõnelda, aga selleks näis tal vilumus puuduvat. Näoilmes oli abitu erutus, ta vahtis oma kätele, mille sõrmedega põlvedel mängis ja heitis arglikke pilke võõra poole.

Viimane oli igasuguses seltskonnas ja seisukorras küllalt vilunud, et ainet kõneluse alguks leida. Aga oli temalgi siin ebamäärane kohmetus selles viletsas üheaknalises toakeses. Sitsist eesriide taga oli vist voodi, seina ääres vildak raamaturiiul, kaks vana lauda raamatute, paberite, roostetanud teemasinaga, paari tassi ning taldrikuga. Ja toa elanik, nähtavasti ennast vabatahtlikult viletsusele pühendanud, koolipõlvest pärandatud kulunud kleidis, võõras veel välispidise hiilguse kiusatusile ja veetlusile — see sundis Martensit tagasihoidlikult kõneainet valima.

Ta hakkas küsitlema, mida neiu õpib, kas üksi elab, kas vanemad elavad.

Neiu Alakask õpib matemaatikat, vanemad elavad kodumaal, aga vaesed. Ta ise elab ühes vene neiuga, kes juurat studeerib.

Miks matemaatika valinud, kas juba kaugel, kas palju teiste seltskonnas käib?

Matemaatika valivad harilikult need, vastas neiu, kes seda tõsiselt tahavad õppida; ta on juba teisel kursusel;

nende pool käiakse vähe, ainult vene neiu tuttavad. Nemad ise ei käi pea kuskil, harva mõne seltsilise pool, mõni kord aasta kohta ka teatris.

Ta kõneles seda ara, katkema kippuva häälega, punastudes, süüdlaselt, abitult sõrmedele vahtides, millega põlvedel mängis.

Martens vaatles seda lapselikku nägu, millel polnud veel sügavaid iseloomulikke, aktiivses eluvõitluses omandatud jooni, aga kinnised huuled avaldasid kindlust, pidevust ja püsivust.

Teater! Martens haaras sellest kinni. Ta tahtis meelehead teha sellele tütarlapsele, kes kaugel kodumaalt, aga tundis olevat taktitu igasuguse lõbustuse pakkumise.

Aga teatripilet — see ei võiks haavata. Ta kutsus neiu Alakase õhtuks teatrisse.

Neiu ei leidnud seda pakkumist iseäralisena, aga pidas piletisaamist nii hilja täiesti võimatuks. Martens aga naeratas sõbralikult:

„Jäägu see minu mureks."

Tõepoolest, tal ei olnud esiti mingisuguseid tagamõtteid ega erakordset huvigi selle plika-ohtu intelligentse neiu vastu. Tundis ennem vaikset kaastundmust ja mõtles iseeneses sala, kuidas oma küllusest saaks rõõmu teha sellele poolnälgides õppijale, teda haavamata.

Ta saatis kolm piletit, lisatud kirjakeses seletades, et võetagu kaasa korteriseltsiline ja veel keegi.

Nad istusid õhtul kunstiteatris esimeses reas: Martens, Alakask, lõbus armsanäoline Marja Ivanovna ja selle tuttav Pavel Ossipovitš, pikkade silmile langevate tukkadega ja silumata habemega üliõpilane, särk nööriga seotud, säärsaapad jalas.

Alakask oli tumepruunis kodukootud riidest kleidis, mis nähtavasti kaua uue osa etendanud ja millest käsivarred ning jalad kaugele välja kasvanud. Ei ühtegi ehet, juuksed kui koolilapsel siledaks soetud ja palmik mõne nõelaga kukla taha kinnitatud.

Kuna neiu jälgis innukalt näitlust, imetles Martens vargsi selle elunautlusest veel väsitamata tütarlapse ilmet. Ta tundis iseäralist tõmbavust elu saladuste vastu veel tegelikult ebateadliku naiselikkuse vastu. Veel

rohkem ärkas temas aukartlik huvi neiu vastu, kui vaheajal peegelseinalises vaheruumis kõndides Alakask vähematki kadedust ei tundnud kõige selle ümbritseva hiilguse vastu, mis daamide kleitides ja ehetes väljendus. Ta on siin kui alandlik põllulill lokkavate rooside ja krüsanteemide hulgas.

Miks ei lahkunud ta etenduse lõpul, kui tundis iseäralikku kaastundmusega segatud veetlust selle poolnälginud teadusehimulise tütarlapse vastu, tänades ilusa õhtu eest tugeva käepigistusega ja soovides julgust edaspidiseks eluvõitluseks!

Ta ei teinud nõnda, vaid kutsus tütarlapse enesega õhtust sööma kuhugi toredamasse restorani ja jootis seal veiniga, mille mõjust polnud sel vaesekesel veel aimugi. Varsti joobus tütarlaps veinist, aga vist ka Martensi ilusatest sõnadest, kaotas tasakaalu, nuttis, naeris, tänas lahket võõrustajat ega suutnud end temale keelata.

Hommikul viis Martens tütarlapse tagasi tema viletsasse kodusse ja lahkus samal päeval pealinnast.

Ta ei saa sellest ikka veel rahuliku südamega mõelda, ja mitmel korral on ta abikaasa juuresolekul tolle öö meeldetulekul kuuldavale lasknud surutud hüüde, nagu äkilisest pistest tabatu.

Naise küsiva pilgu peale vastab ta niisugusel korral kortse näol sügavamaks surudes:

„Ei midagi, väike piste küljes ... See tuleb mõnikord, järsult."

Pidi see ka just kuu aega enne naisevõttu juhtuma, mitte varemini! Muidu oleks ehk mõnigi asi teisiti läinud!

Nüüdki, vaguni ülemisel laval lamades ja mõtteis tolle öö lõpuni jõudes, karjatab ta surutud häälel ja tõuseb istukile, et eemale peletada mälestust, millist ta veel isegi õieti ei mõista, oli see ilus või ainult kurb.

Ta on mitmel korral otsustanud võtta seda juhtu, nagu paljut muudki oma elus, ükskõiksuse ja rahuga. Kõik, mis olnud, on pidanud nõnda olema, — nagu ütleb keegi filosoof. Nii ka see öö pealinnas. Ainult et see arve tuleb kord rahuliku kaalutluse järele kontosse kanda ja siis lõppkriips kindla käega alla tõmmata.

Ta on otsustanud õiendada oma elus kõik vanad arved, kanda kontoraamatudki kuhugi kaugele keldri nurka, õppida eksisammest ja avada uueks eluks uued arved.

Kas avada veel uusi arveid? Või kirjutada endistesse iga päev arvusid, igavalt, ühetooniliselt kui korralik raamatupidaja?!

Siiski, seda tütarlast tahtis ta veel kord näha ja heaks teha, mis võimalik, või vähemalt andestust paluda. Oli selle otsuse täitmist aga ikka edasi lükanud. Pidi enesele ikka häbiga tunnistama, et ei julgenud ilmuda vaese naisüliõpilase ette.

VIII

Ta jätab ka seekord neiu Alakase poole minemata, ettekäändeks ajapuudust leides. Tal on tarvis võimalikult pea tagasi sõita, ja koju jõudes on tema esimene küsimus Rodale:

„Käis keegi siin?"

„Ei," vastab Roda jahedalt.

Oldi sõnakehv, nagu mingi lapseliku või lapsiku lootuse nurjamineku puhul.

Aga õhtusöögil ei suutnud Martens Roda lühidate vastustega leppida, otsis jutu algust siit ja sealt, osatas lapse poolarusaadavaid sõnu, laskis neid Rodal tõlgitseda ja lausus viimaks nagu möödaminnes:

„Sanglepp pidi tulema siia . . ."

„Keegi olevat sind ühel õhtul küsinud," vastab Roda. „Tüdruk teab."

Tüdruk tuli parajasti köögist ja hakkas Martensi pärimise peale seletama:

„Laia näoga, lott lõua all, nägu rasvast läikiv, paks . . ."

Martens teeb tüdrukule niisuguse kirjelduse eest terava märkuse, aga Roda ütleb, kui tüdruk välja läinud, kuiva pilkega hääles:

„Mõni sinu ärisõber."

Martens kannatab selle piste ja tahab oma naisele meelde tuletada Medicit, kes oli ka ärimees. Aga ei olnud enam tahtmist suudki avada.

Ta needis Kormitsat, kelle labast juttu ja metsikuid vaateid Sanglepp temalegi omaseks võib pidada ja nüüd sellepärast eemale hoidub. Läks pärast õhtusööki „Metropoli", ei leidnud aga oma seniste sõprade-ärimeeste jutust enam ühtki sõna kõlbliku olevat: kõik oli kulunud, vaimutu, tüütu, labane, igapäevane, väiklane.

Lahkus sealt vara, käis veel mitmes lokaalis ja vaatas igal pool otsides ümber: Sangleppa ei olnud.

Läks järgmisel päeval jälle vara õhtul koju, ootas mõni tund, ruttas siis välja ja hakkas jälle joogikohti läbi käima. Seegi kord tagajärjeta.

See inimene tahab mind meelega haavata, mõtles ta ja kavatses isegi kättemaksu. Kahtlemata tuleb Sanglepp varem või hiljem temalt raha laenama. Siis on võimalik temaga kui võidetuga kõnelda. Siis on võimalik talle öelda, et ärimehe kutse polegi praeguse aja ühiskonnas nii ülearune, kui arvatakse. Et sellest vähemalt teistele kasu on, kirjanduse ja kunsti rahvale näiteks.

Ühel õhtul kodu poole tulles käändus ta pool nalja pärast Kolme Kuninga uulitsal asuvasse väikesesse kohvikusse. Kahes esimeses toas, mis olid enam kodused kui toredad, istusid harvad võõrad, kolmandast kostis kõva naer ja lõbus vestlus.

Martens lükkas ukse eesriide kõrvale ja käsigi jäi tal riiet hoides kõrgele seisma.

Kokkulükatud ühise laua ümber istus Sanglepp, tema kõrval hõredate juustega kunstnik, keda Martens „Metropolis" kord näinud, ja siis veel kuus või kaheksa noort meest ja naist kõige lõbusamas meeleolus. See oli nähtavasti Sanglepa ümber koondunud boheemkond.

Võõrast uksel nähes tardusid kõik silmapilguks võõrastavasse seisendisse; võis näha selgesti pahameelt ootamatu eksitaja pärast.

Martens kummardas, katsus naeratada, pidi juba lähemalegi astuma, aga ootas veel enesestmõistetavat kutset, mida aga tema suureks üllatuseks ei tulnud.

Sanglepp tõusis toolilt, nikutas peaga ja astus talle vastu. Martens sai julgust ja lähenes laudkonnale, arvates, et nüüd algab esitlus.

Selle asemel võttis Sanglepp tal käe alt kinni ja tõi

enesega uksest välja, ise eesriiet kõrvale hoides, et eksitajal võõral võimalik oleks kergemini välja pääseda.

„Vabandage, sattusin täiesti juhuslikult siia . . ." kogeles Martens.

„Ei ole põhjust vabandada. Siin on avalik koht — igaüks võib sisse astuda. Aga meil on seal nii-öelda poolametlik koosolek. Tahame luua nimelt kirjanikkude-kunstnikkude ringi, et me teiste kodanikkude hulka hoopis ei lämbuks. Pidin teie poole minema, aga seesama takistaski: tarvis inimesi koguda, kavatsusi teha, koosolekuid pidada. Valisime enestele kooskäigu kohaks selle vaikse kongikese siin, „Metropol" ja teised peened lokaalid on enam ärimeeste kogumiskohaks."

Nad seisid püsti, Martens vahtis Sanglepale mingi kohmetu ilmega otsa, vaevalt tema seletust kuuldes, ja otsustas eneses küsimust: kas mitte nüüd välja käia oma kõige suurem trump? Siis lausus ta kuivalt:

„Ehk astute mõni õhtu meie poole. Vahest leiate sealt ka mõne kirjanduse-inimese?"

Sanglepa mustad tihedad kulmud tõusid kõrgele:

„Soo? Nimelt? On siis neid siin äriringkondadeski?"

„Võib olla. Kõik oleneb sellest, keda kirjanduse-inimeseks tunnistate. Kas ka esseede autor Haabsalu kõlbab sinna . . .?"

Sanglepa kulmud tõusid veelgi kõrgemale:

„See? Siin? Seal . . .?"

Siis käis kui välgatus üle ta näo ja selle ilme muutus imetlevaks, austavaks lahkuseks, kui ta hüüdis:

„Maria Haabsalu! See on . . . teie abikaasa?"

Martens naeratas. Ta oli oma sõnade mõjuga täiesti rahul. Aga külmus, mis tema vastu seni tuntud, ei ununenud kergesti. Ta ei pannud tähele kiidusõnu, mida Sanglepp tema abikaasa esseede kohta ütles.

Nüüd lubab Sanglepp kindlasti tema poole tulla, peab väga austavaks tulla, määrab omalt poolt isegi õhtu selleks.

Aga kohvikust välja tulles ei tunne Martens sellest enam rõõmu, kavatseb koguni sel õhtul, kui Sanglepp tuleb, kodunt minna ja teenijal öelda lasta:

„Härraseid ei ole täna kodus."

Justkui kaupmees on ta täna oma kaupa pakkunud ja „sõpra" sellega meelitanud. Ei ole kahtlust, et Sanglepp teda ainult ärimehena võtab, mitte omasugusena, mitte haritlasena. Oli tal nii hädasti vaja seda Sanglepa vaadet parandama hakata! Oli tal selle „sõbra" järele nii suur tarvidus! Oli tal tarvis Roda ees niisuguse „sõbraga" uhkustada?

Kas ei ole see üldse suur eksi- ja eelarvamus, kui ta seda käratsejat seltskonda seal kohviku tagatoas ei tea kui kõrgeks peab, kui seda omas majas ihkab näha, Sanglepaga eesotsas?!

Miks tunneb ta enese selle endise sõbra ees nagu süüdlasena? Et ärimeheks hakanud, selle asemel et vaimsel alal produtseerides austust või isegi kuulsust omandada? On tema elukutse alam nende teiste omast, kes seal kohviku tagatoas käratsevad?

Ta kõnnib läbi uulitsate ja katsub selgusele jõuda, kas pole ta teinud oma elus ja elukutse valikus mõnda suurt viga, ja kui on teinud, kas pole aeg seda veel parandada?

Eks ole tal ammu summa käes, kümnekordselt käes, mille kogumiseks ta ärimehe elukutsesse astunud, unistusega end kord vaimsele elule pühendada?

Kas ka isa vahest polnud andnud lubaduse: ahnitseda kokku kolm kohta ja siis pühendada oma elu jumalale? Seda varandust oli siiski vähe, ei jätkunud kristlikult vaestele ligimestele jagamiseks, ja lõpp oli suur viletsus. Kas ei pea ta sellest õppima ja veel palju, palju koguma, et isa kombel viimaks ei tarvitseks surra kerjusena? On ta isalt pärinud rahuldamatuse ärielust, varandusekogumisest? Või on koolipõlv ja vaimne õhkkond ülikooli ajal teda nii rikkunud, et ei taha leppida ainult äriga nagu need teised, kellega ta istub ühes õhtud ja ööd?

Kas ei haaranudki ta nüüd Sanglepast kui õlekõrrest kinni, kes teda ärisse uppumisest pidi päästma ja vaimsesse õhkkonda tõstma? Miks ta muidu seda inimest üldse nii põnevusega ootas ja taga ajas?

On ta vähe endisi sõpru unustanud, on ta neist kedagi hoidnud või on tal neid üldse hädasti vaja? Paljugi, mis olnud on omal ajal!

Aastate eest, kui Martens ülikoolis õppis ja Sanglepp esimesi katseid tegi kirjanduses, olid nad lühema aja õige lähedased olnud, elanud ühes toakeses ja ühes nälginud. Lähenenud oli enam Sanglepp, võib-olla imponeeritud Martensi kui noore üliõpilase trotsivast julgusest ja põlgusest kõige väikekodanliku vastu. Algaja kirjanik leidis tema hinges oma kõrge paatosega noorusetöile kumiseva kõlapinna. Tuli tema poole õhtuti, kui nad lahus elasid, kõndis mööda kitsast tuba, kus oli ainult voodi, laud ja kaks tooli ning raamatud põrandal; kõndis pisut edvistades, rääkis põlglikult kirjanduse viletsast seisukorrast, kus valitsevat aina labane ja tendentslik külarealism, jõi pikema pakkumiseta klaasi teed kopikalise saia kõrvale ja kõneles ka poliitikast, mis olevat kitsarinnaline ja väikekodanlik. Mitmel korral ütles ta, et mehi poliitikas tarvis, julgeid mehi, kes aknad avaksid, tarvilikul korral sisse lööksid ja tube tuulutaksid. Ta andis mõista kaunis selgesti, et loodab Martensist poliitika alal ja üldse seltskonna elus mehist akende avajat või sisselööjat.

Võib-olla oligi see sala-imetlus, see lootuste avaldus ja mõnikord kuuldavale tulev kiitus Sanglepa poolt nii kõdistav ja veetlev, et Martens teda kahtlemata oma sõbraks pidas ja nüüdki endisi aegu meelde tuletades ootas selle sõbra poolt enese kohta õiget hindamist? Ja kartis ühtlasi, et sõber ei tunnista teda enam endiselt?

Ta oli ülikoolist tulles, seda pooleli jättes kui seemenduseks küntud ja äestatud kohev põld ning võttis vastu, mis tuul tol korral õhus seemne-idudena kandis. Õhus aga lendles sel murrangu ajajärgu aastakümnel nii palju.

See oli eredavärviline väli, mis tema hinges esimesil aastail sellest seemnesegust võrsus, tuhandevärviline, ere ja kiirgav.

Siin kasvas ja õilmitses halja vilja sees läbisegi taevakarva rukkililli, kollaseid karikakraid, võike rõikaid ja siniseid mõrsjapisaraid, ikka segi umbrohi ja jumalavili.

Kes elus kogenud ja ainult iva hindab, see oleks seal pisut aega peatunud ja põllupidaja hooletusest mõel-

nud. Aga noor inimene, kelle südames veel elu pühapäevane päike veeremata, oleks sinna maha istunud ja seal oma ilusamaid unistusi unistanud, siis aga üles tõusnud, õisi noppinud, kimbuks köitnud ja lauldes edasi läinud.

Ainult paaril esimesel aastal andus ta elule muretult, läks vilistades edasi ja rõõmustus iga linnu laulu kuulates ning peatudes iga lille juures.

Aga suurem jagu neist, kes temaga käisid, astusid mõõdukal sammul iga päev otsekohe, vääramatult sihi poole, ilma et oleksid endid veedelda lasknud lillelistele aasadele. Need olid mehed, keda juba arvestati või keda tulevikus kõvasti tuli arvestada väikesel mehel.

Kui kodanikud tumehalles poolpeetud rõivais koosolekule kogunesid ja raskelt pinkidele istudes oma kasude kaitseks mehi hakkasid valima, siis usaldasid nad kained, kuivad, kindlalt maapinnal kõndivad mehed oma asju ajama ja juhtima.

Imeterav aisting oli sel väikesel hallil mehel, kes mõtles ainult homsest päevast ja oma leivanatukesest. Ta tundis kohe, et Martens kõnnib natuke kõrgemal pinnal, vähemalt püüab kõndida. Ei antud talle andeks, et ta selle või teise rahaasutise puhtast kasust soovitanud toetust anda mõnele kultuurilisele ettevõttele. Ta jäeti karistuseks selle eest valimistel kõrvale.

Need olid esimesed nõelapisted, ja seda valu unustas ta mõne omasuguse kergemeelse sõbra seltsis õhtul hilja õllelauas istudes, kus leivapalukese pärast väriseva väikemehe või rikkust kuhjava jõuka kodanlase üle irvitati. Unustas seda ka neiude seltsis linna puiestikus kõndides või hilja öösi oma toakeses lambi valgel vaimukangelaste töid lugedes.

Aga pisted läksid sügavamale, ihu läks hellemaks, ametivennad jätsid tema selja taha, sirutades käsi paremate suutäite järele.

Oli kätte jõudmas elu pööripäev, kus valgust sama palju kui pimedust, kus päeval südames nii hele, aga öösi hiilib sinna hirmutisi igast küljest.

Väike osa temavanustest ja noorematest olid lahku löönud kodanlaste tammutud teest ja hakanud otsima

uut. Olid läinud lauldes, ilutsedes, tantsides, nälgides ja protestides sinnapoole, kus kunstid, teadus ja uued eluvormid . . .

Sinna tõmbas ja veetles Martensitki, kui ta vaikseil õhtuil oma toas nende trotsivalt uhkeid ja ilukõnelisi kirjutisi luges, kirjutisi, mis võlusid enam sõnade kõrge kõla kui mõttelennuga.

Aga see kõik oli seal kaugel, kui metsa tagant kostev õitsilaul suveöö lõpul, tööpäeva alul.

Ümberringi kihas ja kees argipäeva elu. Siin joosti võitu, kuid ainult leiva pärast.

Pikema kõhkluse järel oli temagi võidujooksu alanud nendega, keda seni sügavalt põlanud.

Oli alanud võidujooksu ja varsti märganud, et paljusid enesest taha võib jätta. See tiivustas teda.

IX

Kui Martens õhtut „Metropolis", kus aasta viieteistkümne pärast oma endist sõpra kohtas, edaspidise elukäigu kohta saatuslikuks pidas, siis ei olnud talle vähem saatuslik see õhtu, mil Sanglepp esimest korda tema koju külla tuli ja Rodaga tutvus.

Hiljemini pikil õhtuil ja öil, üksi oma tühjes ruumes toast tuppa käies, siin-seal peatudes, kujutles ta ikka jälle seda õhtut ja vaatles selle sündmuste vähemaidki varjundeid ning jooni, otsides neist seletust arenenud vahekorrile.

Nii see sündis sel saatuslikul õhtul.

Ärist koju tulles leidis Martens toad erakordselt ehitutena, nagu ei iial enne nende abielu kestel. Täna oli Roda täielikult maksma pannud oma maitse igas toas, täna oli kõiges tunda tema kätt, alates eestoa peegliesisest lillekimbust, lõpetades söögitoa laudlina valikuga.

„See on ju lausa pidulik!" hüüdis Martens saali lävel üllatatult.

Roda naeratas närvlikult ja hõõrus teist kätt teise peos.

„Ma arvasin, ütled: see on pillamine," vastas ta siis erutusest väriseval häälel.

„Oh ei!..."

„Tuleb mõni sinu ärisõbrust ka?..." küsis Roda saalilaual lillekimpu kohendades ja häält ükskõikseks sundides, mis tal aga üle jõu käis.

„Ainult Asper, sest muusika ei oleks ülearune," sõnus Martens ja juurdles iseeneses:

Miks ta seda küsib? Teadagi, ärisõbrad imetleksid tänast hiilgust, kuna muidu Martensi sünnipäevalgi säärast pole nähtud. Imetleksid ja otsiksid põhjust väikekodanliku uudishimu ja väiklase nuuskimise kalduvusega. Muidugi oleks neid eba-euroopalikke spekulante raske kokkukõlastada välismaalt tulnud modernse kirjanik-kunstnikuga. Asper on ainuke, kes küll ärimees, aga ometi muusikaliseltki midagi võib pakkuda ja, olles kõrgema haridusega, võib vestelda kunstist ja kirjandusestki.

Sohvale tugedes, mille ette lauale täna esimest korda naise maitse järgi asetatud kirjandus, nende keskele lillevaas, vaatleb Martens Roda närvlikku ja vähe segastki toimetust, ning esimene kord — jah, pärastpoole tuleb see tal nii mitmel korral selgesti meelde — esimene kord tunneb ta varju hingesse tekkivat: see erakordne ehtimine ei sünni tema pärast ega ole kunagi tema pärast siin nõnda ehitud!

See oli kui esimene süütu sagarakese vari päikesepaistesel hommikupoolel ja lendas enne mööda, kui tundus jahedust. Kuidas tõusid aga esimese sagara järel ikka uued, ikka tumedamad, ikka tihedamad pilved, ikka sagedamini päikest varjates, kuni taevas kaetud kaarest kaareni!

Aga see sünnib täna kõik tema sõbra pärast, leidis Martens kohe vabandava ettekääende ja tundis suurt rahuldust, isegi uhkust, et sõber tema kodust niisuguse naise leiab! Ta oli täna uhkem Roda pärast kui kunagi varem.

Oo, see muudab sõbra seisukoha tema vastu, aukartusega hakkab ta nüüd Martensi enesegi peale vaatama, kes niisuguse kodu mõistnud luua, kelle juures niisugused vaimsed aarded peidus!

Uksekell heliseb, Roda ruttab oma kabinetist, Martens saalist eestuppa. Ärevuses ei leia nad elektri-

nuppu, aga kui viimaks valgust saadud ja uks avatakse, on neil väike pettumus: see on kõigest Asper, viisakas ja vaikne nagu alati, kuldraamis prillid ninal. Ta märkab saali erakordset ehtimist, vist ka Martensite ärevust, aga ei küsi põhjust; see on juba tema komme, öelda vähem kui mõelda.

Ta on tüseda kasvuga, natuke kohmakas; õlekarva tihedad vurrud lühikeseks lõigatud, puhmas kulmud kipuvad langema silmile. Näolgi on mõned puhmad ja kühmad. Otsaesine on kahe suure kühmaga kulmude kohal ja mitme vähemaga; lühikesed valkjad juuksed tagant ettepoole ligi pead silutud.

Roda on teda kord ühe sõnaga iseloomustanud: „Intelligentne."

Ta on suures äris prokurist ja osanik, õhtul andub muusikale. Teda on näha ainult kõige paremate kontsertidel, mitte kunagi kohvikus ega lõbustuskohtades.

Istutakse saali laua ümber. Jutt on otsitud, katkendlik, ootuse põnevusest ärev, kuulatatakse vähematki sammude kõbinat.

Kui siis viimaks jälle elekter kaks korda järjestikku kella helisema paneb, jäetakse Asper vabandamata üksi ja minnakse peaaegu joostes eestuppa.

Roda avab ukse — seda kõike suudab Martens tagantjärele vähemate üksikasjuni kujutleda — nimelt Roda oli see, kes ukse avas ja sunnitud-jaheda viisakusega sisseastujale pead nikutas, Martens kogeles tutvustamise sõnu ja Roda sirutas ärevuses esimesena külalisele käe. Sündis segadus, kus kõik erutatult midagi ütlesid ja teisi ei kuulanud. Roda laskis Sanglepal kauem eestoas viibida kui tarvilik, isegi Martensi meeldetuletus edasiastumisest jäi silmapilguks tähele panemata.

Siis mindi viimaks saali poole. Roda ja Sanglepp ainult teineteist nähes, esimene ainult silmil naeratada lubades, teine otsitud sõnadega, mis moodsalt järjestatud, komplimente kogeldes, ütlusi valides, mis temast kui stiilimeistrist lugupidamist ei langetaks.

Veel jäi Martensil meelde üks väike asi, mis hiljemini iseloomulikuna tähtis näis: saali lävelt pöördus Sang-

lepp tagasi, nagu oleks ununenud mingi tarvilik või koguni hädaline asi. Martens laskis ta lävel enesest mööda ja pani tähele, kuidas kirjanik peegli ees rinnataskus värvilist rätikut väljapoole nihutas ja kammikesega kübarast mahavajutatud ruugeid juukseid kohevile kergitas, üht tukka otsale tõmmates. Muud ei midagi. Tol korral näisid need üksikasjad mingi tähtsuseta, koguni enesestmõistetavad olevat.

Siis võeti saalis sohva ees laua ümber istet: Asper sohval, Sanglepp temast vasakul tugitoolil, tema kõrval Roda ja siis Martens.

„Minu esimene sõna olgu vabandus," algas Sanglepp peaaegu pidulikult. „Olles siin juba mõni nädal, on mul visiit tegemata (ta vaatas Roda otsa, kes punastus) hiilgavate esseede autorile, meie kirjanduses kõrgele tõusnud tähele. Kuid selle ebaviisakuse põhjuseks oli teie modestia, armuline proua! Olles peidetud pseudonüümi varju ja peidetud väärtuslikuma salakaubana — vabandage sõna eest! — hulga lukkude ja tabade taha, oleksite minusugusele saamatule ja hajameelsele võinud jääda leidmatuks mu elu parimail aastail. Nüüd on minu kohus tänada jumalaid ja tunda rõõmu... Veel kord, minu esimene, parim tervitus teile, proua Haabsalu!"

Ta saatis oma paatoslikku kõnet parema käe kergete liigutustega, rõhutades sõnu peaga. Kõik näis olevat hoolega valmistatud.

Roda naeratas, ka Martens püüdis naeratada, ja Asperi prillide taga võis silmade pilgutamist märgata, mille tähendus jäi siiski ebamääraseks.

„Nüüd on varjamise aeg," katsus Roda ärevusest katkendlikul häälel vastata ja heitis süüdlase pilgu Sanglepa poole. Sanglepp leidis selle ütluse teravmeelse olevat, kiitis seda julgustava peanikutusega ja lisas juurde:

„Härra Martens on seda praegusel ajal nii tarvilikku annet erakordselt avaldanud..." Ja kui keegi väikese pausi järel sõna ei võtnud, lisas ta veel: „Oli raske uskuda, et siin ärilinnas hinnata ja peita teatakse niisuguseid aardeid. Kuidas neid siin hinnatakse, seda ma küll ei tea veel..."

Tol korral ei leidnud Martens selles vähematki haavavat ja isegi see näis olevat tingitud viisakusest, et Sanglepp rääkides ja vaikides ainult Roda otsa vaatas, lastes teistest ainult vahetevahel pilgul üle libiseda.

„Teie olevat siin juba seltskonda leidnud, nagu kuulsin," lausus Roda.

„Jah, mitte suurt, aga rõõmustaval viisil valitut ja homogeenset. Valitut selles mõttes, et meil kõigil on esikohal ainult esteetilised huvid, et me kõik põlgame igapäevsust, traditsiooni ja šablooni, vähemalt püüame seda."

Ta kõneles edasi tõsiste kunstiliste huvidega inimeste kogumisest, aluse panekust moodsale kirjanikkuderühmale, moodsa kunsti ülesannetest ja seltskonna tuimusest neis küsimusis.

Martens kuulas teda viisaka tähelepanuga, uhkust tundes Roda ja Asperi ees, et neile niisugust sõpra võinud serveerida.

Sanglepp istus sirgelt, ülearugi sirgelt, pea vähe ettepoole vajutatud, nagu ülevalt vaatamiseks, pahem käsi sundimatult põlvel, parem liigutusteks tooli käetoel valmis. Tema kaelaside oli värvi poolest taskust mõõdukalt väljapaistva värvilise rätikuga kokkukõlas, must kuub, mille alt paistis pruuni- ja rohelisetähniline vest, oli keskelt ühe nööbiga kinni.

Paremal pool kippusid juuksed salkudena otsanurgale langema, kust nad parema käe sõrmede kerge ja graatsilise lükkega jälle laitmatult kohale asetati. Harilikult käis selle lükke eel liigutus peaga, mille abil juuksed tagasi katsuti visata, aga asjata.

„Olles autonoomne," lõpetas Sanglepp oma seletust, mida kuulas Roda aukartlikult ning äärmise põnevusega, Martens tähelepanuga ja Asper viisaka ükskõiksusega — „Olles autonoomne, ei tohi kunst võtta enesele võõraid ülesandeid. Moodne kunstnik-artist peab omal alal virtuoos olema — see on talle esimene nõue. Elu on tõsisele kunstnikule ainult vaatlusobjektiks esteetilise prisma läbi, reaalsus on meile ainult sümbol."

Keegi ei mõistnud sellele vastata, vaadati abitult üksteisele otsa, tekkis piinlik vaikus.

„Kas vahest härra Asper ei pakuks meile kunsti

omalt alalt," ütles viimaks Roda aralt pianiino poole näidates ja vaatas nõusolekut küsivalt Sanglepa otsa.

„Oo, siin on ju nii kõrge kunst esindatud, ja meie teeme kunsti üle aina sõnu!" hüüdis Sanglepp paatosega ja peaga Asperi poole kummardudes: „Palume, palume!"

Ka teised palusid, ja Asper astus kohmakate sammudega pianiino ette.

See oli vaba improvisatsioon, vaheldatud katkenditega klassikutest, mis ei kohustanud sügavas vaikuses kuulamisele.

Sanglepp ja Roda olid pianiino poole pöördunult teineteisele lähemale sattunud. Esimene tegi tähendusi muusika kohta üldse, teine nikutas heakskiitvalt pead ja vaatas aukartliku tähelepanuga külalise otsa. Nad vahetasid vaikselt teineteisega aeg-ajalt sõnu.

Martens läks söögituppa korraldusi tegema. Varsti tuli ta tagasi ja palus külalised õhtu-einele.

„Lilled, lilled ja lilled!" hüüdis Sanglepp tehtud paatosega, söögituppa astudes. „Ainult teie, armuline proua, ei tarvitse karta nii paljude õitsvate kaasõdede võistlust!"

Roda jumestus rõõmust.

Sanglepp aga jätkas:

„Kui nad ka muidu võiksid teiega võistelda, siis puudub neil ometi teie superioorne intellekt. Arvasin Euroopas teie esseesid lugedes koguni, et selle pseudonüümi taha on peitunud mõni mees. Kuid stiili graatsia, rafineeritud maitse ja psühholoogilise analüüsi peenus ning õrn teravus tõrjusid selle arvamuse. Siiski, sealsamas tekitas jälle kahtlust sünteesi julgus ja väljavaadete kaugus, mis ei ole mitte omane naistele üldiselt."

„Teenimatud komplimendid!" lausus Roda punastudes.

Martens näitas valikuks mitu veini etiketti. Sanglepp palus prouat valida, öeldes, et ta tema maitset täiesti usaldab. Nad peatusid mingi valge veini juures, mille meeleolu sünnitavaist omadusist Sanglepp teadis kõnelda lähemalt. Martens Asperiga valisid punase, mida Sanglepp nimetas mehiseks. Nad istusid neljanur-

gelise väheldaseks lükatud laua ümber, igal küljel üks: Martensi vastu Roda, paremal käel Sanglepp, vasakul Asper.

Martens küsitles välismaa veinidest.

„Juba nende pärast üksi maksab sinna rännata," ütles Sanglepp ja lisas siis:

„Pean enese ülesandeks välismaa vastu huvi äratada, kas või veinide abil. Ja kui teie (ta pöördus Roda poole), armuline proua, kord sinna lähete — ja sinna lähete kord kahtlemata! — siis meelitan end arvamusega, vähemalt eksiarvamusega, et olen kaasa mõjunud teie minekuks."

„Mõjute sellega, mis sealt kaasa olete toonud," vastas Roda.

„Meelitav kompliment," ütles Sanglepp ja jätkas asjaliku tõsidusega:

„Enese kohta võiksin hooplemata tunnistada, et seal mõne nädalaga enam arenesin, s. o. uut nägin, vastu võtsin, uusi mõtteid leidsin ja vaateid omandasin, kui siin aastatega. Aasta seal on enam kui kümme siin."

Siin tõstis Asper järsku kulme ja vaatas uurivalt kirjaniku otsa, ei lausunud aga sõnagi.

„Mõtlete minna muidugi sinna tagasi?" küsis Martens.

„Aeg-ajalt — kahtlemata! Tulnud kodumaale, on mul tundmus, kui astuksin pärast moodsas härrastemajas viibimist talu suitsutarre. Kahtlemata on see talutare armas, ilusate mälestistega ehitud, aga selles veel alatiselt elada — see on, otsekoheselt öelda, raske!"

„Nii võib käik välismaale meid lausa õnnetuks teha," lausus Martens naerdes.

„Leides siin kaasvõitlejaid puhta kunsti alal — tohin ka teid, armuline proua, lugeda nende hulka — saame julgust ja lohutame endid tulevikuga, kus meiegi ümbrus, iga linn, iga maja, iga kodu rahuldab esteetiliselt arenenud meeli."

„Mina ei ole küll puhta kunsti eest võidelda mõelnudki," sõnus Roda.

„Iga teie rida on võitlus selle eest," vastas Sanglepp meelitavalt naeratades.

Oli mitu korda klaase täidetud ja tühjendatud.

Roda oli julgem, Sanglepp elavam, tõstis kõneldes kulmusid kõrgemale, kummardus komplimente öeldes proua poole sügavamalt, saatis oma sõnu ohtrate liigutustega.

Martens oli kõigega väga rahul ja Asper, kes veel polnud lausunud õieti sõnagi, näis rahul olevat, et teised kõnelevad ja tema sellest vaba on. Ta vaatles ja kuulas ainult, aga näoilme muutusest, kulmude tõusmisest ja vajumisest, kortsude ilmumisest otsale oleks tähelepanija võinud lugeda elavat ja arvustavat kaasvestlust.

Sanglepp oli hoos ja jätkas:

„Meil kunstnikel — ja moodne kirjanik peab kunstnik olema, mitte enam moraliseerija, politiseerija, seltskonnategelane või elu illustreerija — meil kunstnikel ei ole kaua paigalolek kasulik ega tarvilikki. Tarvilik vahest kui kodanikule, kahjulik ometi kui kunstnikule. On tähtsam olla kunstnik kui kodanik. Inimesi, see on kodanikke, isegi ideaalseid, ausaid kodanikke — avaliku arvamuse ja maksva moraali seisukohalt vaadates — leidub meil ikka. Kes aga eneses tahab säilitada kunstniku, peab surra laskma kodanikul, tavaliste kodaniku-voorustega ehitud inimesel."

„Surgu kodanik," hüüdis Martens klaasi tõstes naljatoonil, „surgu kodanik, et elaks kunstnik!"

Naerdi ja joodi klaasid tühjaks, mispeale Sanglepp paatosega hüüdis:

„Inspiratsioon, inspiratsioon, iga hinna eest! Ah, kuis võivad tardunud kodaniku-voorused, kuis võib igapäevsus inspireerida kunstnikku!"

„Ka eitavad küljed ja vooruste puudumine võivad mõnikord inspireerida," tähendas Roda.

„Oo ja! Kahtlemata! Nimelt vooruste puudumine, aga mitte väikesed voorused," kinnitas Sanglepp.

Martens oli esialgu kõigega rahul.

Oli rahul enesega, et mõistnud korraldada niisuguse õhtu, suutnud koguda niisuguseid külalisi, et võis esitada naist ja suutis pakkuda niisugust veini. Ainult kuulajaid, nägijaid ja hindajaid oli vähe, puudus suurem kõlapind. Kõik tema ärisõbrad peaksid praegu siin istuma, mitte küll lauas, vaid seina-ääri mööda, ja vai-

kides imetlema ning mõtlema rusutud meeleolus: See pole meie-sarnane mees! Sellel on kõrgem lend!

Martens oli rahul Rodaga, oli rahul temaga enam kui kunagi varemini. Missuguseid komplimente ta oli teeninud!

Oli rahul iseäranis oma sõbraga, kes nüüd veini mõjul üsna inimlikuks saanud, enam lausete viilimisel end ülearu ei vaevanud ega pingutanud end liigutuste valikul. Kippus kodaniku kallale, aga sai ikka enam selle sarnaseks.

„Missugust muljet avaldab meie linn?" küsis Martens, kui lühike vaikus tekkinud.

„Oo, siin on erakordset kiiret edu märgata, ainult, lubage tähendada, natuke ühekülgne ja nii-öelda stiilitu, tõusiklik on siin kõik. On suuri ehitisi, toredaid maju, kalleid sisseseadeid — aga stiili võiks kõiges enam olla."

„Tulge alla ja aidake meid," sõnus Martens. „Õpetage meid elama stiilselt."

Sanglepp katsus selle peale iseäranis tõsiselt vastata:

„Seda ei saa õpetada. Peab kasvama iluduses, et ilusat tunda. Peab kümned aastad stiilses miljöös viibima, et ära tunda, mis on stiilitu."

Tõusti üles ja mindi saali, Roda ja Sanglepp kõrvuti ees.

„Teie olete täna kui kala," ütles Martens Asperile, kui nad pikkamisi astusid saali poole.

„Oleksin oma jutuga teisi ainult kõnelemast takistanud," vastas Asper.

„Oo, ma arvan, see kõik on täiesti salongipärane!" ütles Sanglepp. „On aeg, et meilgi salongid tekiksid. Teie teate ometi, missugune tähtsus salongidel olnud ja praegugi on kultuurimail!"

„Nende väärtust on kõrgelt hinnanud siiski peamiselt salongiinimesed," arvas Asper.

„Aga nüüd härra Asper mängib midagi," palus Roda.

„Vahelduseks — sõnalise ettekande järel muusikaline, vokaalse järel instrumentaalne," lisas Martens.

„Sa lähed vaimukaks," ütles Roda õnnelikult naeratades.

„Olgu see täna lubatud minulegi."

Sanglepp laskus Roda kõrvale sohvale ja seletas midagi vaikse häälega, vahtides enese põlvile, kulmud tõstetud kõrgele. Roda kuulatas teda põnevusega ja naeratas vahetevahel heakskiitvalt.

Asper istus klaveri ette, lõi mõne vaikse akordi ja algas mingit improvisatsiooni. See oli aeglane, nukker, ühehääleline mõtiskelu. Pikkamisi hakkas sellele teine hääl madalamal helisema. See oli kui kahe inimese kõnning hämaral metsateel. Minnakse aeglaselt, mõttes, pea seisatudes, pea edasi liikudes. Teerajad lähevad lahku, kaugenevad, lähenevad jälle, ühinevad, pöörduvad teineteisest eemale ja jõuavad viimaks metsast välja. Siin on heledam ja rõõmsam, päike paistab, ja haljast heinamaad mööda, kus kindlat rada vaevalt märgata, minnakse lauldes edasi, saludest läbi, metsatukist mööda.

Mäerinnaku tagant tormab neile vastu salk rõõmsaid noori neiusid, valgeis pidurõivais, — neile järgneb noori mehi, ja vanugi pikis mustis kuuis kõnnib aeglaselt järele.

Kui helide kosk on viimaks valla pääsenud, siis voolab see hüpeldes, vallatades ja tantsides edasi.

Nüüd kostavad sekka katked rahvaviisist.

Sangleppki on vaikinud ja Roda kuulab, pea rinnale vajunud.

Pidulaul lõpeb akordiga, milles üks heli meelde tuletab juba homse argipäeva muresid. Minnakse pikkamisi kodu poole, pead kõigil rinnale vajunud ja rasked mured rinnas. Kõnnitakse väsinud sammul, harva kuuldakse kellegi suust veel vallatut hõiget, ja siis hakkab helisema kaeblik orjalaul . . .

Improvisatsiooni lõpetanud, jääb Asper ümbervaatamatult oma kohale istuma.

„Olles hämmastunud, ei leia sõnu mulje väljendamiseks, mis teie mäng jättis," lausub Sanglepp paatosega.

„Oleme härra Asperit mitmel korral ennegi kuulnud, aga mulje ei ole sellepärast vähem sügav," tähendab Roda.

Asper tuleb kohmakalt oma kohale ja tema heasüdamlikud sinised silmad naeratavad süüdlaselt.

„Ja mulle öeldi teie mängu ajal, et teie mitte . . . mitte

ennast täiesti muusikale ei pühendavat," ütles Sanglepp etteheitvalt.

„Siis peaks enam annet olema," vastab Asper. Tal nagu oleks veel midagi öelda, aga ta jätab selle enese teada.

„Ta räägib liiga vähe enesest ja peab vähe oma andest," seletab Martens.

„Aga meie kuulsime ometi!" hüüab Sanglepp ja lisab siis autoriteetlikult: „Anne kohustab anduma kunstile kui armukesele, täielikult, igasilmapilkselt, sellega elama ööd ja päevad."

„Nii saab ta seaduslikuks naiseks," tähendab Asper. Ja vähe aja pärast lisab ta juurde:

„Kunstnik peab vaba olema kõigest."

„Nimelt vaba olema kõigest," kinnitab kirjanik.

„Ka oma kunstist," ütleb nüüd Asper.

„Huvitav mõte, eks ole!" hüüab Martens ja vaatab kirjaniku poole, oodates, mis too nüüd ütleb.

Roda on seda vaidlust rahutu tähelepanuga jälginud ja ütleb nüüd, nagu kardaks Sanglepa hätta-jäämist:

„See on paradoks."

„Teie aju töötab kiiremini ja edukamalt minu omast," lausub Sanglepp talle tänulikult kummardudes.

„Tahtsin öelda: kes tahab kutseliselt kunstnik olla, see peab saama kunsti orjaks," seletab Asper.

„Või on see kõik teile liiga kerge?"

„Võiks palju suuri ja kõige suuremaid nimesid nimetada, kes ei olnud kutselised kirjanikud ega luuletajad."

„See võis enne nõnda olla, nüüd on tehnilised nõuded kasvanud," kahtleb Sanglepp.

Martens astub vaidlejaile vahele:

„Asper kirjutab elu lõpuks paar muusikapala ja arvab, et sellest on küllalt."

„Kui mul midagi öelda oleks, siis ütleksin seda neis paaris asjas," lisab Asper täienduseks. „Nüüd aga jäävad nad kirjutamata — mul pole öelda midagi."

Sanglepp jätkab seletust kunstile elamisest ja enese pühendamisest sellele:

„Kunstnik — ja moodne kirjanik on kunstnik, nagu juba tähendasin, — peab vaba olema kõigist kodaniku-

muredest. Tema eluviis, mõtteviis, tema moraal peavad põhjalikult erinema hariliku kodaniku omast. Tema peab elama ainult sellele ühele, mõtlema ööd ja päevad sellest ühest, peab elu võtma ainult esteetiliselt, a i n u l t esteetiliselt!"

Aga Asper näib seda juba tähelepanekuta kuulavat, varjab pealekippuvat haigutust, vaatab kella ja ütleb, et tema uneaeg olevat tulnud.

Kui ta läinud, kõneleb Sanglepp veel kunstist kui kutsest, nagu vaieldes nägematu vastasega, ja tõuseb ka varsti, et minna.

Martensile jääb meelde, et ta eestoas jumalaga jättes iseäranis kaua Roda kätt hoiab, nagu millegi peale vastust oodates, siis lühidalt Martensi kätt surub, veel kord Rodale pead nikutab ja välja kõnnib uksest sirgelt, varjatud paatosega.

X

Kaua-oodatud õhtu oli möödas.

Roda seisis saalis laua ääres, käes vaas nartsissidega, näol ilusa unistuse rõõm, pilk kuskil kaugel.

Martens vaatles teda eemalt ja leidis ilusa olevat. Ta katsus kujutleda, missugust muljet avaldas Roda Sanglepasse, ja tundis uhket rahuldust. Teistsugune oli Roda täna, hoopis teistsugune kui harilikult. Või ei ole ta oma naist seni hoolega vaadelnudki? Ei kunagi enne pole Roda näol niisugust jumet olnud, ei kunagi silmis niisugust salalõõma, ei kunagi ilmes niisugust elu kui täna, kui praegu.

Millega seletada seda? Kas ei ole temal ega kellelgi neist, kes siin Rodaga kokku puutunud, olnud seda süütevõimet, seda sädet, mis naise seesmiselt leegitsema paneb? Kas ei ole Roda seni ikka olnud kui lill, mis vilus kasvab, ilus ja sirge, aga õielehed jumetud ja pooleldi kinni? Nüüd on päikesekiired neile õitele jume andnud ja nad täiesti avanud. Kes ta oli, see päike?

Martens tundis kuskil õige sügaval tumedat vaenu, aga lämmatas selle silmapilkselt uhke rõõmuga: tema

majas oli niisugune seltskond! Tema võimaldas niisuguse õhtu!

Aga üksi jäädes leidis ta enda varsti tänasest õhtust jäänud elamust analüüsimast ja pidi enesele tunnistama: õiget rahuldust ei olnud see ometi jätnud.

Ta oli ennast pidanud omas majas raskuse keskpunktiks, aga see oli kaldunud kuhugi teisale ja ta tundis enese kõrvalejäetuna.

Noored inimesed istuvad sõõri ja algavad mängu: hüütakse pea üht, pea teist, aga tema unustatakse terveks õhtuks istuma — nii juhtub mõnega seltskondlikus mängus, ja kaevata pole kuhugi. Nii juhtus temaga täna õhtul.

Ja Roda — selles naises näib peituvat enam, kui ta seni arvanud. Ei lepi ta vist ainult lugemisega ja esseede kirjutamisega. Tal on elu vastu suuremaid nõudeid.

Kas jätkata sääraseid õhtuid, koguda teisigi kirjanikke-kunstnikke oma majja ja mängida Lorenzo dei Medicit? Ja Roda ... oleks tema Fiorenza?

Mida toovad nad enestega kaasa? Kas mitte seda moraali, õigem: selle moraali eitamist, mida Sanglepp nimetab põlglikult kodanlikuks?

Siiski, on see mäng alatud, siis tuleb jätkata. Kas ta kardab midagi? Oh ei! Kahju, et ta ei määranud Sanglepale järgmist õhtut! Või määras selle Roda?

Mõnel päeval ei olnud Sangleppa näha, isegi selles kohvikus mitte, kus Martens ta kord leidis teiste omamõtteliste seltsis tagatoas istumast. Kelner ütles, et nad seal enne käinud iga õhtu teatud ajal, nüüd aga mitu päeva ühtki neist pole nähtud.

Martens tundis, et see otsimine tähendab enesealandust, et tal pole seda kirjanikku sugugi tarvis. Aga vist kihutas teda kartus, et Sanglepp jälle uhkelt eemale hakkab hoiduma, kohtumist otsima, „juhuslikku" muidugi.

Midagi oli nagu pooleli jäänud, mis arenema pidi.

Või tahtis ta veel Rodat näha kirjaniku seltsis, et selgusele jõuda mulje kohta, mis see õhtu naisesse jätnud.

Roda oli nüüd elavam, liikus nobedamini, kõneles

lahkemini, otsis kõneainet ja ümises tubades liikudes tasakesi laulu enese ette.

Oli ta ennegi alati iseseisev olnud, siis avaldus see nüüd julgemalt, peaaegu väljakutsuvalt, ja söögilauas päevauudistest vesteldes oli ta loogiliste järelduste tegemises Martensi arvates liiga järjekindel ja hädaohtlikult julge. Muidugi, väljendusviisis jäi ta ikka viisakaks ja soliidseks.

See nii-öelda teoreetiline julgus oli ometi nii väljakutsuv, et tekitas Martensis rahutust.

Ühel õhtul kella kümne paiku koju tulles ei leidnud ta Rodat. Teenija ütluse järele oli proua läinud välja kell kaheksa.

See oli esimene kord, kui Roda üksi väljas olles nii hiljaks jäänud. Õhtusöögil ei olnud ta kunagi puudunud. Tal ei olnud ju naissõpru, kelle juures vesteldes aeg oleks ununenud. Ei olnud ka hädalisi asjaajamisi — selle jaoks olid teenijad!

Või on see esimene tegelik järeldus neist vaateist, millistega ta hindab kõiki ümbritseva elu nähtusi viimasel ajal? On see iseseisvuse avaldus, mida ta alati ülistanud, või enese individuaalsuse hoolimatu maksmapanek?

Martens tunneb isu kaduvat, käsib õhtusöögiga viivitada, katsub kabinetis midagi lugeda, aga leiab käedki värisevat. Loeb mõne rea, tõuseb üles ja katsub edasitagasi käies mõelda, kus Roda küll olla võiks. Kuhu ta ometi võis minna?

Siis hakkab ta isegi naerma.

Kas ei ole ta nüüd väiklasem kõigist neist väikekodanlasist, keda ta alati naernud, kes ei julge naist lasta õhtul üksi uulitsale! Eks ole ju tema ise joogilauas sõbruga abielust vaieldes ikka hooplevalt tõendanud, et naisele peab jääma abielus absoluutne vabadus, ja kui teda miski asi köidab mehega, siis ainult sisemine sümpaatia, mitte mingi väline kohusetunne! Ja nüüd, esimesel väikesel tegeliku elu proovil, võtab ta kõik selle tagasi, nõuab, et naine, tema naine olgu tingimata kell üheksa õhtul kodus! Ei, ei! Ta ei ole väikekodanlane, ei taha seda olla!

Ta ruttab söögituppa, käsib laua katta, istub oodates

ja katsub olla rahulik. Aga kahvel kõriseb tal värisedes taldriku äärt vastu ja isu on kadunud tänaseks täiesti. Ei ole täna vähematki tahtmist rutata pärast õhtusööki joogimajja sõprade seltsi. Otsib enesele mitu raamatut ja heidab varsti voodisse. Katsub lugeda, aga mõtted on mujal ja iga paari minuti tagant vaatab ta kella.

Roda tuli kell kaksteistkümmend lõbusa tujuga, hea söögi-isuga, jutukas ja elustatud.

Martens läks söögituppa ja istus temaga lauda. Nüüd tunneb ta natuke isu, kuigi veel rahutus pole möödas. Veel ei tea ta, kus Roda käinud, aga küsida on piinlik. Viimaks ütleb seda Roda ise: ta käinud kohvikus Sanglepa ja mõne teise kunstniku ja kirjaniku seltsis. Nad istunud seal mõne tunni, olnud huvitav, olnud lõbus, pisut liigagi kärarikas.

Nüüd võis Martens lauast tõusta ja välja minna, kuigi mitte rahulikult. Kuidas ja kunas oli see kohtumine määratud? Miks tema teadmata? Miks jäeti tema eemale? Sanglepp, tema endine sõber, tema vana sõber, on Rodale lähem kui temale? Ja kohtumine määratakse väljaspool tema maja!

Kui ta mõni päev hiljem oli lõunastanud ärisõbraga restoranis ja jalutussõidu ajaks koju tuli, kuulis ta saalis kõva naeru ja nägi eestoas kaht kübarat — üks oli Sanglepa oma, mustjashall, peen, eest mahasurutud äärtega, teine võõras.

Mägi oli siiski Muhamedi juurde tulnud, mõtles Martens, aga tema rõõm oli segane.

Sanglepp istus toolil Roda lähedal; sohval, pooleldi lebades, asetses isand, keda Martens juba varem boheemlaste seltskonnas näinud. Ta oli hallis kevadeülikonnas, kõhna näoga, paljaksaetud lõua, huulte ja paljastunud peaga, pikad jalad kaugele sirutatud. Ta naeris parajasti kõvasti ja laialt, ajas aga Martensit nähes end kuiva viisakusega pisut püstakile. Teda tutvustati kui maalikunstnik Püstkukke.

„Kunstnik Püstkukk mõtleb proua Haabsalut maalida,

otsib selleks kohast miljööd," ütles Sanglepp ja seletas edasi:

„Individuaalselt arenenud olles võib proua Haabsalule kohane olla ainult see miljöö, mille ta täiesti oma maitse järele seadnud. See on tema kabinet, mida meie otse imetlesime."

Nad ei nimeta teda minu nimegi järele, mõtleb Martens; ja neile on ta oma kabinetti näidates vist seletanud: siin ja ainult siin maksab m i n u maitse!

Ta ei leidnud külalistega vestmiseks sõbralikku tooni ja istus ainult viisakuse pärast nende seltsis.

Kõneldi kunstist, ja Püstkukk jutustas juhust ühe kodanlase proua näopildi maalimisel. Keegi ärimees tellinud oma proua pildi. Esimese istungi eel, kui proua nagu hauduja kana leentooli asetunud, siidkleit pitsikoormatega seljas, kaelas kaks kuld- ja üks pärl-kee, käed hulga sõrmuste ja võrudega paksul kõhul, juustes mingite kividega ilustatud kammid, — tõmmanud ärimees tema, Püstkuke, kõrvale ja öelnud murelikult:

„Aga et siis kleit pildil täiesti siidist oleks . . . Ja sõrmused kõik kalliskividega!"

„Aga kivid on sõrmustes ja kammides värvitud klaasist," öelnud Püstkukk.

„No vaat, selle peate juba ära parandama! Tehke nad kõik kalliskivideks, kõige kallimateks kivideks! Küll ma selle eest juba maksan! Ja kui asi hiilgavalt välja kukub, noh, siis ostan teile kord välja!" lubanud ärimees.

„Tänasin," seletas Püstkukk, „aga tähendasin ühtlasi, et parem maksku iga kivi eest, mis ma kalliks muudan, väljaostmata. Sellega ei olnud ta nõus. Sest see tõbras oleks tahtnud minuga ühes juua. Leppisime viimaks kuidagi kokku. Kui valmis sain, lausus ärimees rahul olles: „On nagu liiga priske." Ma põhimõtteliselt modelle ei vali. Maalin tellimise peale nuumsea, hauduja kana või vürtspoodniku proua. Kaasajoojaid tuleb valida."

Ta rääkis häälikuid selge teravusega artikuleerides, pikkamisi, huuli kinni pigistades ja sellega sõnadele tähtsust andes. Rääkis tasa, aga naeris kõvasti, kui tar-

vis oli mõnd Sanglepa teravmeelset ütlust alla kriipsutada.

Martens tundis kaupmehest juttu kuuldes õudsust. Eks või see noorhärra tedagi kirjeldatud kaupmehe sarnaseks pidada!

Ennast siin ülearusena pidades vabandas ta, tuli välja, käskis hobuse rakendada ja sõitis puiestikku.

Miks ta nii väga läheneda püüab oma endisele sõbrale?! Et tema abil luua vaimne keskkoht? Tuua oma kabinetti hirnuma ja hooplema Püstkuke-taolisi boheemlasi?! Et neil seal mõnus oleks irvitada ärimeeste üle? Ja Sangleppki! On temal, Martensil, vähe olnud sõpru, lähedaid, kõige lähemaid, kellega käidud üheskoos tükk teed! Siis läheb aga kummagi tee teisele poole ja asjata on igatseda nende seltsi, kes eemal. Ta on tugev küllalt, et üksi seista; miks otsib ta tuge ja toetust teistelt, kes teda pealegi eelarvamustega hindavad või kõrgilt kohtlevad! Eks sisalda raamatud, mis tal kättesaadavad, enam tarkust kui need noorsandad? eks ole tal abikaasa elavaks mõttevahetuseks kirjanduse ja kunsti üle? . . . Kuid abikaasa ähvardab tema lähedusest hoopis teise seltskonda siirduda.

Südame põhja jäi tal põlatu, halvalt hinnatu, intelligentsest ringkonnast väljajäetu kibedus.

XI

Martens läks seekord kodunt kell kaheksa hommikul; lahkudes Rodast nikutas talle sõbralikult peaga. Suudlemist pidas ta labaseks kodanlikuks kombeks. Lõunaks ei tulnud ta koju: oli äriasjus palju tegemist ja rutulisi toimetusi.

Mõne päeva eest oli ta linna keskel, pankade ümbruses omandanud kinnisvara, täna müüs ta selle edasi ja teenis vahelt saja tuhande rubla ümber. Ta ei pidanud seda summat suureks, aga teenitud oli see kergesti: ainult käigud, kõnelused, tingimised ja vormitäitmised.

Oli põhjust või vähimalt ettekäänet mõne ärisõbraga restoranis lõunat süüa. See venis aga pikemale harili-

kust. Ta telefoneeris koju, nimetas Rodale summa, mis teenitud, ja palus vabandust, et lõunale ei saa minna.

Roda ükskõiksus ärielu vastu oli talle tuttav, aga nii suur ühekordne teenistus pidi kahtlemata mõju avaldama. Ei tulnud see kuuldavale telefoni kaudu, aparaadi tehnilise ebatäielikkuse tagajärjel, siis võib ta koju minnes lugeda oma naise näoilmest imetlust ja huvi, olgu see ka kui hoolsalt varjatud.

Käidi õhtul mitmes joogimajas, istuti kabinettides, ei puudunud isegi muusika ja naised. Agu oli juba taevas, kui Martens puiestiku restoranist sõpradega välja tuli, et koju sõita.

Verevad hommikutaeva viirud paistsid idas hõõguvate palkidena mustavate puutüvede tagant.

Martens vahtis hõljuval vankril istudes punavasse koitu, heitis pilgu vaaruva seltsimehe poole, kes tema kõrval tukkus, hüppas siis vankrilt maha ja kadus puiestikku.

Miks on ta siin üksi sel kevadehommiku tunnil! Miks ei kutsunud ta kas või üht värvitud põskedega daami enesega! Ta sirutaks käe vereva koidutaeva poole, hingaks ühe sõõmu sellest joovastavast õhust, vaataks siis sügavalt selle nautlusse ning tühjusse uppunud hingesse ja hüüaks: „Täna pead sa minuga paradiisis olema!"

Ta ei raatsi siin üksi seda ilu vaadelda, heidab ainult ühe pilgu sellesse, joob ühe sõõmu sellest, et siis koju rutata ja oma naisele oma elamusest kõnelda.

Palju jutustab ta täna hommikul Rodale, palju ilusat ja sügavat! Laseb heita ühe pilgu oma südamesse ja hävitab arvamuse, nagu oleks tema hing täidetud ainult ahnusest ja lõbutsemiskirest, nagu ei janunekski tema mingi igavese tõe järele, nagu ei tahakski tema lahendada elu suurimaid küsimusi, nagu ei igatsekski tema ilu ja puhta rõõmu järele!

Jah, ta on ärimees, on enam ärimees kui kõik need teised! Tema sõnu pannakse tähele, tema arvamusi korratakse, tema liigutusi aimatakse järele. Tema ennustusi kuulatakse ja nende järele on mõnikord hinnad tõusu või languse poole läinud. Aga ometi ei ela ta ainult

ärile, või elab sellele ainult ajutiselt. Ta ei ela rahakogumisele. Raha on talle ainult abinõu, et elada täit inimeseelu.

Täna ütleb ta seda oma abikaasale. See püha tuluke, mida kevadine koit temas sütitanud, ei pea kustuma enne, kui abikaasa on näinud selle heledaid leeke. Ta pöördub kodu poole, ta ruttab, hüüab voorimehe ja käsib kihutada . . .

Kõige esiti nimetab ta siiski Rodale veel eilset teenistust.

Siis jutustab natuke kergemeelsest, aga säärasel puhul arusaadavast rännakust ühest joogimajast teise, kuni linna piirid kitsad tundusid ja kevadeõhtu ehavalgel — missugune jumalik ehavalge! — puiestiku restorani sõideti.

Siis katsub ta kirjeldada tänahommikust agu ja pühalikku elamust, mis see temas äratanud.

Kass istub katuse äärel, aiast kuuldub varblaste sirtsumine ja kaugel huikab vedur. Kõik vajutab täna hinge nii sügava jälje, et on otse valus ja tahaks kõnelda kannatuste ilust.

Ta ulatab voorimehele raha, mitmekordse taksi, aga midagi väärtuslikumat tahaks talle täna tasuks anda. Nikutab sõbralikult peaga, tahaks ilusa, südamliku sõna öelda, kuid kogeleb viimaks:

„Minge koju, abikaasa ootab teidki!"

„Meiesuguste naised ei oota. Teavad, et oleme leiba teenimas, mitte niisama . . ."

Ta märkab vist, et ma kindlalt jalul ei seisa, mõtleb Martens, pigistab huuled kokku ja küsib kuivalt:

„Andsin teile küllalt?"

„Tänan, härra."

Trepist üles joostes tunneb ta, et tundi kaksteistkümmend joogimajasid mööda rändamine on mõjunud õige väsitavalt. Seda ei pea aga Roda märkama.

Vaikselt avab ta oma võtmega ukse, astub sisse, süütab elektri. Kõik on vaikne. Martens viskab mantli ja kübara varna ning astub kikivarvul edasi. Saalis on eesriided üleval ja hommikune hämarus. Roda muidugi magab, aga küllap kuuleb ta käimist ja ärkab.

Martens kuulatab vähe ja koputab siis tasakesi uksele. Roda magab vist sügavat esimest und, on kaua oodanud ja hilja heitnud. Aga vaevalt pahandub ta äratamise pärast.

Martens koputab veel. Ei vastata.

Ta surub käepidet ja lükkab ust — see ei ole lukus. Ärevuses, kui läheks ta esimest korda magava võõra naise tuppa, hiilib ta sisse ja hüüab tasa:

„Roda!"

Vastust ei tule, hingamist ei ole kuulda. Martens kobab elektrinupu järele ja vajutab. Kui silmad äkilise valgusega harjuvad, näeb ta voodi puutumatuna, täiesti puutumatuna, padjad ja vaibad neitsilikkudena.

Ootab mind minu magamistoas? Martens ruttab rõõmu-ärevuses sinna.

Aga seal on voodi samuti puutumata.

Läks mind asjata oodates viimaks lapse juurde?

Joostes ruttab Martens läbi saali, avab ukse, süütab elektri ja läheneb voodile; seal tõstab kasvataja kinnisilmi pead, ümiseb mõttetuid sõnu, silmab viimaks härrat ja tõmbab häbelikult vaiba rinnale. Rodat ei ole ka siin mitte.

Laps hingab kuulmatult, ainult tõusev ja vajuv rind lumivalge särgi all annab elust märki. Kuidas ta vaatleks teistsugustel asjaoludel kaua neid näojooni, pärandatuid ning kombineerituid isast ja emast!

Ta kergitab õhukest roosat vaipa lapse rinnal ülespoole — toas on öine jahedus — ja ruttab kikivarvul välja, elektrit kustutades.

Nagu inimene, kes teab olevat tule katusel, ruttab ta ikka kiiremal sammul ühest toast teise. Igal sammul teeb ta uue oletuse, kus küll Roda võiks olla nii hilja.

Kõik kohad on varsti läbi joostud, kodus ta ei ole. Eestoas puudub mantel, millega jahedail õhtul võis välja minna, puudub ka jalutuskübar.

Küsida teenijailt: kunas välja läks? kas üksi? kelle kaasas? mis välja minnes ütles?

Et teenijail varsti asja oleks sosistamiseks!

Ta läheb pikkamisi, jälle oma harilikul mõõdukal sammul kabinetti, võtab riiulilt huupi raamatu ja laskub diivanile. Alles pikali heites märkab ta kehalist

väsimust. Aga pea töötab erakordse hooga ja kujutluses lendab pilt pildi järel kui rikkiläinud kinoaparaadis, kus katkenud lint peatamatult jookseb.

Seda teevad kohv, likööorid ja veinid, mis umbes kaheteistkümne tunni jooksul joodud, mõtleb ta ja vajutab käe otsale, nagu tahaks seisma panna kiiresti pöörlevat ratastikku selle taga.

See ei lähe aga korda: ratastik vuhiseb edasi, pildid lendlevad kiiremini, neid ei saa üksikult vaadeldagi. Siiski, üks neist kordub nii sagedasti, et teised varju jätab.

Ta näeb oma naist, pruun jalutuskübar peas ja pruun mantel seljas, Sanglepa seltsis. Näeb neid uulitsal kõndimas, siis puiestikus pingil istumas; siis joogimaja üksiktoas kõrvuti sohval veini rüüpamas.

Martens sööstab istukile. See on liig! Tema naine! Roda! See uhke naine! Kelle sarnast ei leidu linnas! Keda kadestavad kõik ärimeeste ja haritlaste prouad.

Päike tõuseb, väljas sirtsuvad linnud ja uulitsal algab juba uue päeva elu.

Roda ei ole millaski tahtnud väljakutsuvalt demonstreerida iseseisvust. Ja nüüd korraga?

Või juhtus mingi õnnetus? Nad läksid ehk kahekesi merele, Sanglepp püüdis Rodat suudelda, paat lõi kõikuma, nad kukkusid vette ja uppusid. Karistus käis kohe kuriteo kannul. Missugune skandaal: Roda leitakse võõra mehega, kirjanik Sanglepaga merest, kuhu nad öisel armu-avantüüril sattunud. Ajalehed võivad sellest alles numbri teha! — Nende suu võib siiski sulgeda.

Kuidas võib aga Roda ennast nõnda unustada! Iseasi, kui mõni rätsepanaine naaberkingsepaga kõrtsi läheb, enese purju laseb joota ja siis ei tea kuhu öösiks satub! Aga Roda! . . .

Parem mitte mõelda.

Martens laob igaks juhuks mitu raamatut diivani ette toolile riita, võtab ka eileõhtused ajalehed ja heidab pikali.

Põhjaliku süvenemisega katsub ta lugeda esimest juhtkirja. Missuguse asjaliku tähtsusega nad poliitilist seisukorda analüüsivad, päevast päeva, aastast aastasse!

Ja keegi neist ei lase märgatagi, missuguses meeleolus ta kirjutab, missugused isiklikud rõõmud ja mured südames, kas naine või armuke maha jätnud, kas uus armuühendus arenemas... Nagu ei olekski neil isiklikku elu, mis on ometi meile igaühele tuhat korda lähem ja tähtsam kui kõik küsimused poliitikast, ühiskondlikust korrast, rikkusest ja vaesusest!

Vaata, seal istuvad riigimehed laua taga ja ajavad tarka juttu, mis nende mõistus produtseerib, aga hing on neil igaühel täidetud mõnest armuloost... Tema kui ärimees teenib päevaga terve kapitali, sellest kõneldakse kui sündmusest, aga ta ise — vaevleb siin, piinatud kadedusest!

Ta suigub viivuks, pingul peetud närvid lõtvuvad, hirmutavad pildid tuhmuvad. Siis kaob aga lühikese unustuse loor silme eest ja nagu laevnik, kes tormis väsimusest väheks raugenud ja purjed lipnema lasknud, kuid ärgates selle pärast isegi ehmub, tõmbab ta silmapilgul kõik köied jälle pingule.

Päevane elu on alanud. Tubades käiakse talitades kärmesti, laps käratseb vallatult ja paneb Mallele vastu, kes talle vist sukki ja kingi jalga tõmbab. Aeg-ajalt käib sõidu mürin kivise lainena lähemast uulitsast läbi.

Ehk on Roda juba tulnud, köögiukse kaudu, häbenedes, vargsi magamistuppa hiilinud, süüdlase lapsena voodisse vaiba alla pugenud ja ootab seal nüüd sündmuste käiku ja lähenevat karistust? Ta lebab seal lõunani, võib-olla õhtuni, oodates, kuni mees ta sealt välja meelitab, kõike andestades, lubades unustada kõik?

Aga tee magamistuppa on hädaohtlik, viib läbi saali, kus laps teda võib näha ja vastu joosta. Kahtlemata hüüab ta siis: „Ma lähen ka ema juurde!"

Martens tõuseb, läheb läbi saali ja piilub ukse vahelt eestuppa. Kui araks on ta omas majas läinud! Käib varvastel ja avab kuulmatult uksi!

Ei, eestoas ei ole mantlit ega kübarat, siin ei ole Roda käinud. Läbi saaliukse on kuulda lapse vestlust. Martens paneb kõrva ukse lähedale ja kuuleb muu seas Malle sõnu:

„Ära käratse, isa läks hilja tuttu... Isa ootas ema..."

„Kus ema on?" pärib laps.

„Ta on külla läinud."

„Kunas ta tuleb?"

„Küll ta tuleb varsti. Paneme end ilusti riidesse, siis ta tuleb varsti ja toob palju lilli."

„Miks sina mulle lilli ei too?"

„Mul ei ole raha," vastab Mall.

„Kas emal on raha?"

„Isa annab emale raha."

Martens pigistab käed vihaselt rusikasse ja läheb jälle varvastel oma kabinetti.

Ta jookseks seal edasi-tagasi, aga teenijad kuuleksid samme ja lapski küsiks varsti: „Kes seal jookseb?"

Ta hakkab otsast peale, järjekindlalt, loogiliselt: maale, mõne tuttava poole ta ei sõitnud, oleks vähemalt kirja jätnud. Linna tuttavate või sõprade juurde öösiks ta ei jää. Vanemad on teises linnas, sinna sõites oleks ka kirja jätnud. Kas ta ei olnud millestki pahandatud? Eile hommikul mitte. Ja lõunal kuulis ta telefoni kaudu ainult suure summa teenimisest. Kas see ei haavanud teda? Ta ei ole kunagi huvi tundnud oma mehe äriliste operatsioonide suhtes. Enne vahest veel lausus mõne sõna, kui neist kõneldi, aga viimastel aegadel vaikib ja ootab, kuni jutt kaldub mujale. Näib isegi põlgliku ilmega viimasel ajal jälgivat oma mehe seletusi „ilusatest otstest". Kas Sanglepa tutvusest saadik see põlgus pole kasvanud?

Ta läks Sanglepaga, selles pole kahtlust. Aga kuhu? Kas kahekesi? Kui kauaks? Ega ometi jäädavalt?

Iga küsimuse pildistab kujutlus kinolise kiirusega, selgelt ja kohutavalt. Ta piinab end sadade oletustega, kargab diivanilt, jookseb kikivarvul väikeses kabinetis edasi-tagasi ja heidab jälle pikali.

Olgu! Mingu! (Ta näitab käega ukse poole.) See kerjustüdruk, kellele ta pesugi selga ostis, ei mõista tänulik olla, tallab tema hea nime jalge alla, jookseb öösiti ümber! Tal on siin mitu teenijat — tarvitseb ainult käskida, kõik tehakse, kõik on võimalik! Kõige uuemad tooted kirjandusest on laual. Võib pühendada aega ja

jõudu, kuhu tahab. Missugused võimalused oleksid olnud tal mujal? Suppi keeta, taldrikuid pesta, sukki nõeluda, paremal korral lapsi õpetada. Ta on nüüd esimene linnas, ehitud kui printsess, teda vahitakse uulitsal, teatris, kontserdil kokkupigistatud hambail! — Mingu! . . . Mõni teine mõistab tänulikum olla . . .

Aga ukse poole sirutatud käsi vajub.

Teine pilt jääb kujutluses pilguks peatuma: kuidas see t e i n e Martensi naisevõtust kuuldes meeleheitel nuttis, karjus, ulgudes igasse nurka põlvili laskus ja käsi kellegi nägematu poole sirutas, vaibale kummuli laskus, armu ja halastust paludes, mitte küll Martensilt, vaid jumalalt. Aga seegi oli halastamatu, nagu ikka.

Martens istus külmalt kui raudne kuju, suunurgis sügav allapoole ulatuv joon, nagu alati siis, kui ta tagasi tõrjub soovimatuid laenutahtjaid.

Aga see pilt ei kao veelgi: nüüd kargab maaslamaja üles, viskab kahe käega sassis juuksed silmilt, mis nutust punased, ja palgeilt, mis pisaratest turdunud ja meeletusest inetud. Ta katsub läbi nutu naeratada ja küsib: „Kas ma ei ole ilus? Kas ma ei ole e n a m ilus? Kas ma ei ole enam s e e, mis olin?"

„Vaata peeglisse," lausus Martens raudse külmusega.

Iris pöördub seinapeegli, Martensi kingituse poole, lööb käed silme ette ja langeb põlvili.

„Ole armuline, see on nutust! Ma ei nuta enam iialgi — sind nähes, ega muidu, kui nõuad! Olen alati rõõmus! Sulle meeldib see, oled ise alati öelnud! Tahad, ma mängin sulle Liszti rapsoodiat, see meeldib sulle?"

Iris kargab üles, nagu ta on, juuksed sassis, ja läheb lennates üle toa, klaveri ette. Ta mängib kui hullumeelne, aga kui ta lõpetanud, tõuseb Martens üles, soovib head ööd ja läheb.

Nüüd kuuldakse all auto mürinat ja huiget, just maja ees. Martens ruttab saali, kust uulitsale näha.

Auto seisatab ja Sanglepp aitab temast Rodat välja; Püstkukk seisab teisel pool ja hirnub kõvasti. Mõni minut kõneldakse veel, misjuures Sanglepp ja Roda teineteisele naeratades silmi vahivad. Siis ulatab Roda käe, Sanglepp peab seda pead paljastades kaua oma

käes... Ka Püstkukk paljastab pea ja kummardab sügavasti.

Martens jookseb akna juurest söögitoa poole, käändub tagasi ja ruttab kabinetti, igal sammul enesele argliku peitekatse pärast etteheiteid tehes, jõuetu ennast valitsema, vankuv kui ballasti kaotanud paat lainete keerises. Muidu aga tunneb oma tugevais liikmeis raudse mehhanismi kindlust ja raskust! Kuhu on see nüüd jäänud?!

Kabineti paokil ukse taga seisab ta abitult, värisedes, nagu oleks tema süüdlane, aga see, kes elektrikellal pikalt ja energiliselt heliseda laseb, vali kohtumõistja!

Mall jookseb läbi saali eestuppa ja Martens surub kõrva vastu ust.

„Mis laps teeb? Magas rahulikult?" küsib Roda.

See on kõik?... Kõik! Üleriietest ja kübarast vaba, läheb ta lapsetuppa, sammud kostavad kindlalt ja hääl lapsega kõneldes muretult, nagu harilikult jalutuskäigult tulles. Roda on, nagu hääle järele otsustada võib, värskes, rõõmsas, peaaegu ülevas meeleolus. Ei päri mehe järele, ei rutta selle magamistoa poole, ei piilu, varitse ega värise!

See on kõik nii võõras, nii seletamatu ja põhjendamatu, vähemalt sõnadega. Aga kuskil sügaval ütleb sõnatu aimus Martensile, et see peabki nii olema.

Siiski ei, sellele peab ta vastu rääkima! Selle vastu on tal tuua mõistusega sajad põhjendused. Kõik lükkab ta ümber, mõistab hukka, sest kõik kõlbluseseadused on tema poolt! Ainult see ärevus hinges ja palavikuline värin kätes ja jalus peab enne vaibuma. Suur kohtumõistu tund tuleb väheks edasi lükata... Nüüd aga eemale siit, et end koguda!

Ta hiilib kuulmatult, uksi tasa avades ja lahti jättes, söögituppa, kus tassid juba laual ja kohvi lõhn õhus.

Kui nüüd ainult Roda ei tuleks! Lõunal või õhtul on aega seda kõike põhjalikult hindamisele võtta. Nüüd saaks kokku juhtudes asja ainult paari sõnaga limastada. Ehk peaks millestki muust pealiskaudselt sõnu vahetama, misjuures naise üleolek võiks tulla selgesti avalikuks.

Teenija toob kohvi lauale, Martens põletab rutates suu, aga ei pääse siiski: viimase sõõmu ajal kuulukse samme, vestlust lapsega ja uks avaneb.

Nii abitult ei istu isegi raske süüdlane kohtumõistja ilmumisel: küüru vajunult, huupi lahtilöödud vanast ajalehest mõttetult sõnu vahtides ja tühjast tassist ikka veel rüübates, heidab ta vargsi pilgu üle laua ukse poole.

Roda astub oma harilikul nõtkel sammul sisse, hommikusest värskusest elev, laps käekõrval. Nii palju on Aarel pärast pikka ööd jutustada ja Rodal on tegemist vastamisega. Vaevalt saab ta aega üle laua vaadata ja vallatut lapselikku tooni kinni pidades mehe poole visata:

„Ütleme isale tere hommikust."

Martens nikutab peaga ja sunnitud naeratus muutub armetuks lõustaks, mida ta varjama ruttab kohvitassi kohta kummardudes.

Nad ei peatu siin õnneks pikemalt: laps veab Roda rõdule. Martens pühib kergemini hingates üle otsa, lükkab kohvitassi eemale ja ruttab, palitu nööpe kinni panemata, uulitsale.

XII

Kus ei eksita keegi, kus ei kuule meid keegi — seal sündigu see!

Nüüd andub ta päevasele tööle ja elule, kuulab, kuidas varblased katuse äärel sirtsuvad, vaatleb ametisse ruttavaid poeneiusid ja vastab ärisõprade tervitusi.

Aga enne kui ta on kümmekond sammu edasi jõudnud, vaatleb ta juba vaimus ülikonda, milles Roda öösi väljas oli: mingi rõikaõie värviline kollane. See pandi selga, et Sanglepp ei jääks külmaks. See värv pidavat hukutama, kirgi äratama.

Tal on täna vastumeelsed kõigi vastutulijate näod: neist paistab tömp rahulolek kogu maailmaga ja lapsik õhin tõtata igapäevasele tööle. Ja siis lähevad nad lõunal koju, hõõruvad käsi, et jälle on palju tööd tehtud, mille otstarve, peale äraelamiseks rahateenimise,

neile teadmata, ja istuvad lauda, et söömisest veel suuremat lõbu tunda kui tööst. Ehk on neilgi oma tormid — kui kaste kõrbenud, kartulid kõvaks jäänud, naise kübar õnnetult ostetud, õhtul liiga hilja koju tuldud . . .

Tema näolt ei pea olema lugeda ei väikekodanlikku rahulolekut ega veeklaasitormide jälgi.

Mis peab neile tema ilme ütlema?

Ei midagi. Mitte midagi. Külm kui kivi, saladuslik kui sfinks kõnnib ta läbi kesklinna, ei rutates ega logeldes, ei töö-õhinast tõugatud ega kevadehommiku värskusest veedeldud; külm kui kivi, saladuslik kui sfinks!

Ta ei lähegi ärri. Astub restorani, tellib kohvi ja sigari.

Ta mõistab vaimus juba kohut, poolpimedas keskaja võlvidega toas. Kolm küünalt põleb laual, seintel sõjariistad risti-rästi, nurgast vaatavad Õnnistegija valjud silmad. Vale ja pettus, üks silmakirjalik sõnagi toob siin igavese neede; andeksand ja rahu on tasuks õiglasele, avameelsele kahetsusele.

Nad istuvad teine teisel pool lauda, temal kivine valjus näol, Rodal valge kael kui lillevars ettepoole kummardunud, pea rinnale vajunud, palged valged kui nartsissi õielehed.

Sünge keskaja võlvehitise vaikus ja liikumatus. Ainult küünalde kolm kollast tulist lehekest hõljuvad kuulmatult.

Nii sünnib kohus, sõnatult, hääletult. Ikka kivisemaks muutub tema näoilme, kuni sarnaneb graniidist kuju omaga. Ikka madalamale vajub Roda pea, valvakamaks muutub palge värving ja nõrgemana paindub närtsides kael ja rind.

Muud ei ole ta soovinud saavutada kui sügavat kahetsust; see on käes, kohus on lõppenud.

Martens tõuseb ja annab käega märku. Roda tõuseb ja seisab kui surmamõistetu tema vastas.

„Võta see küünal!"

Roda võtab.

Siis lausub Martens:

„On seadused, millest üle ei astu ükski aatom, oma senist olemiskuju muutmata. Oleme vabad, oleme suured, oleme julged, aga igaveste seaduste vastu eksimine

saadab meid hukka igavesti. Kui vitriol satub vase peale, siis tõmbub see roheliseks. Nii läheb naine hukka, kui ta eksib pühade loodusseaduste vastu... Kui ta aga läheb enne eemale mehest, siis ei saa tema vastu eksimine hukatuseks. Mine eemale, mine hukka, või ole truu — see on naise saatus. Muud teed ei ole. Ja nüüd vannu!"

Roda vannub, Martensi sõnu korrates:

„Nii kustugu elu nagu selle küünla tuli, kui astun üle vabaduse piirist, mida ei näe, aga siiski tean oma südames."

Nad puhuvad kumbki oma käes oleva küünla.

Pimedas otsib ta Roda käe, mis kui närtsiv õieleht, ja astub siis ukse poole. Kobades leiab ta pideme, tõmbab, ja valgus lööb kui voog neile vastu...

Martens ärkab. Läheda akna eesriie on tõstetud, kiired voogavad valgele lauale. Sigar on kustunud. Kelner peatub aupaklikus ükskõiksuses laua ees.

Ah, miks ei ole ka tema kui kelner! miks ei suuda ka tema olla kõige vastu nii ükskõikselt jahe ja viisakas!

Ta katsub end unustada ärilises askelduses. Oo, ta sunnib end imetlema!

Las seisab sulane ukse kõrval käsku oodates, pool tundi, las kõneleb võõras oma äriasja ja küsitleb kümned korrad — tema on paberisse vajunud, paberist läbigi, kuhugi sügavusse, arvudesse, neist läbi ärri, sellestki läbi sinna kaugusse, kust kõik alguse saab; ta on süvenenud elu mullapõue, kust idaneb haljas rohi ja kasvavad kõrged puud. Tema näeb sinna põhja, praegu viibib tema pilk seal, vaadeldes ärielu taimede idanemist. Ta näeb nende võrsumist, elujõulist kasvu ja kidunemist. Mõttes kavatseb ta nende tärkamise juhtimist, paepankade ja kivikildude vahelt läbi, päevavalgele. Teised näevad alles seda, mis põlvekõrgune, mis juba ammu olemas. Tema näeb aga ette, kus uue äri eod, tema näeb ette, kust võib teenida sadasid tuhandeid.

Aga peab ta aitama teisi niisuguses tegevuses, mille mõte enesel korraga kadunud?

Näe, seal tuleb Kormits, lõbus, familiaarne naeratus

siledal ümmarguseks nuumatud näol. Ta on selle inimesega „Expordi" asutamisest saadik üheskoos töötanud. Siiski, seni ei ole see inimene äratanud vastumeelsust. Täna esimest korda märkab Martens oma kauaaegse ärisõbra näol ihara söömari ilmet ja tema naeratus mõjub kui suur sõõm sularasva. Ta ei ole aus ega ka kaelakohtu all olnud; kui teda see ähvardanud, on ta raha abil ikka libedasti välja tulnud silmusest.

Ta teab täna jälle, kus majasid hästi osta ja kasuga müüa, nimetab neid keelt laksutades maasikateks, mis neelamatult alla minevat.

Martens tunneb läilust ja tahaks teda enese lähedusest kihutada. Milleks kogub see vaimne kääbus raha? Eks ole ta ise juba küllalt ümarik, naine kui mõhk ja lapsed kui nuumpõrsad! Vanakraami turult on ta „uue" „antiik"-mööbli ostnud ja kirjandusena on riiulil mõned kalendrid ja pühade-albumid.

„Sul ei näi maasikad enam maitsvat," ütleb ta Martensile.

Tõepoolest, Martens on ükskõikne kui haige, kellel tervete isu arusaamatu ja toiduvõtte sund vastumeelne.

„Ega sa laiskelajas ole, kes alles siis uut toitu hakkab otsima, kui vana seeditud!" naljatab Kormits võikal toonil.

Martens vaikib, katsub nõutult paberipressi, sulepead, sorib mõnd arveraamatut.

„Või oli sulle viimane kõhutäis nii raske, et selle seedimiseks mõni aeg ära kulub?"

Martens ei vasta.

Kormits eeldab seedimisorganite riket ja läheb, lubades tagasi tulla, kui need Martensil jälle korras.

Üksi jäädes tõuseb Martens toolilt, toetab käed lauale ja laseb silmil pikkamisi ühelt asjalt teisele libiseda, nagu otsiks igaüks olemismõtet. Mitme aasta jooksul on kõik päevast päeva läinud automaatselt, iseenesestmõistetavalt, nagu tõusnud päike ja läinud looja, ilma et kunagi oleks jäänud peatuma ja kahtlema hakanud oma käigu mõttes. Aga nüüd korraga ...

Ta kõnnib oma kabinetis edasi-tagasi. Korraga on tal siin kitsas kui vangikambris. Ta läheb välja, võtab

auto, sõidab ühte lokaali, sealt varsti teise, sealt kolmandasse. Väsinult ja tüdinult tuleb ta jälle tagasi oma puuri ja hakkab tööle, et peletada igavust ja rahutust.

Veel mõjuvad, siiski, senised tegurid ja määravad liikumist endises sihis, võib märgata ainult silmapilkseid seisatusi ja kõikumisi. Tuleb post, kirjad nõuavad vastamist, ilmuvad ärisõbrad, üks vanu asju korraldama, teine käesolevais nõu pidama, kolmas uusi kavatsema. Ratas veereb edasi senises rööpas, hoolimata hõõrusünnitavast liivaterast võlli küljes.

Kui Martens lõunale tulles eestuppa astub ja kübara varna panekuks käe tõstab, jääb see pea kõrgusel seisma, nagu oleksid äkki kangestunud lihased. Siis langeb käsi pikkamisi alla, tõuseb aga jälle üles ja asetab kübara varna, kus juba ripuvad kunstnik Püstkuke ja kirjanik Sanglepa omad.

Nad on arvatavasti kutsutud siia külla, lõunale. Vist oleks kõige õigem neid siia jätta ja minna, kui siin majas keegi teine peremeest mängib. Aga ei, ta võib ometi koju tulla lõunale, võib valida, kes temaga lauda istub! Võib toolile istudes märku anda ainsa liigutusega, — kirjanikud ja kunstnikud mõistavad ometi nii hästi liigutuste keelt! — võib märku anda üksepoolses sihis!

Saalist kostab kunstniku julge ja jõhker hirnatus ja kübarad ripuvad siin üheõiguslikult tema omaga.

Kas võitis seltskondliku viisakuse nõue, mõtteteadlik üleolek väikesist asjust või inimeslik nõrkus — aga Martens astub saali, sunnitud naeratus väsinud näol, ja kummardab nende ees, kelle pärast ta hommikul vaevelnud ja pärast valmistanud oma abikaasa vastu süüdistuskõnet, kelle pärast tema tegevus kaotanud mõtte.

Kunstnik on sohval röötsakil, käed kahele poole seljatoele sirutatud, teine jalg hoogsalt visatud üle teise põlve.

Sanglepp istub pehme tugitooli äärel, sirgelt ja paatoslikult nagu ikka. Pahem käsi on tal põlvel, parem tooli toel. Roda on natuke väsinult vajunud tugitooli nurka, aga naeratab külalistele sõbralikult.

Sanglepp tõuseb üles ja astub mõne sammu Martensile vastu, kunstnik kogub rahuliku ükskõiksusega liikmeid ning ulatab sohvale istuma jäädes peremehele oma pika käe.

„Olles kaassüüdlased traditsioonilise perekonnakorra rikkumises, pidasime oma kohuseks esimesel võimalusel vabandama tulla," ütleb Sanglepp koomilise paatosega, mida täiskasvanud mehed tarvitavad plikade või lastega kõneldes.

„Igatahes kaassüüdlased või kaastegelased elu vabastamises mõttetuist ja vangistavaist traditsioonest," lisab kunstnik.

Roda naeratab ja sellest võib lugeda nõusolekut külaliste sõnadega.

Martens võtab istet ja katsub kõnelda, alates kuiva küsimusega:

„Kuidas härrad puhanud?"

„Värskemad kui harilikult," vastab kunstnik.

„Ta mõtleb küll värskust, mis saame uutest elamustest," seletab Sanglepp kerge tõsidusega. „Üks valvel oldud öö võib anda rohkem elamusi kui sajad magatud . . ."

„Kui sajad šablooniliselt magatud või samuti šablooniliselt valvel oldud päevad," täiendab kunstnik.

„Ja elamused on meie ainuke varandus," lisab Sanglepp.

„Tahame loota," jätkab ta vähese vaikuse järele, „et see öö meil kirjandus-kunstilises elus jäljeta ei kao. Rajasime sirelipõõsaste all veiniklaasi juures ja ööbiku laulu kuulates nii-öelda puhtkunstilise vandeseltsi."

„Ja niisuguses miljöös pidi see sündima, sest seal olid elemendid, mis meil tulevases tegevuses peavad juhtivaiks tähiks olema: loodus, elu, rõõm, vabadus," ütleb Püstkukk.

„Mida mõtlete vabaduse all?" küsib Martens.

„Vabadus kõigist traditsioonest."

„Meie, kirjanikud ja kunstnikud," seletab Sanglepp, „peame olema teeotsijad, enam otsijad kui näitajad. Meid ei pea rahuldama vana moraal, vanad traditsioonid, peame olema amoraalsed, kodanluse seisukohalt vaadates."

„Meie ei pea midagi pidama pühaks ega kalliks —"

„Aga enese individuaalsust?" küsib Roda.

Sanglepp teeb peaga viisaka kummarduse proua poole:

„Teie olete kui kaitseingel, kes ikka meelde tuletab, kui meil jalg on kõrvale kaldumas rajalt; kes naiseliku teravnägemisega erandeid tähele paneb, kui meie seame reegleid. Õige, enese individuaalsus, selle säilitus, selle kaitse, selle väljendusvõimete leidmine, — see on pühim kohus enese vastu."

„Tarvis on hakata inimesi koguma, keda vastu seada neile automaat-inimestele, kes ainult töötavad, koguvad, söövad, joovad ja magavad," ütles Püstkukk kõrgilt.

Sanglepp katsub pehmendada nende sõnade mõju ja lisab:

„Tarvis on kunsti ja kirjanduse rahval oma ridu koondada."

„Tarvis on hakata nõndanimetatud kodanlikku „kompaktmassi" pragusid lööma," ähvardab kunstnik.

„Ma arvan, ei peaks niisugust teravat vahet tegema nende kahe maailma vahel," lausub Martens, meelega alandlikult.

„Pühad mehed ei ole kunagi kompromisse teinud," vastab Püstkukk.

„Teie unustate, noorhärra, et See, kes oli kõigist pühadest meestest kõrgem, istus tölneritega ühes lauas ja kaitses neid kõrkide kirjatundjate vastu," ütleb Martens ja paneb rõõmuga tähele, et Roda kui ka Sanglepp pisut piinlikkust tunnevad Püstkuke sõnade pärast. Nende õnneks avab teenija ukse ja palub lõunale.

Martens juhatab võõrad söögituppa ja läheb ise mingit korraldust tegema. Selle tagajärjel ilmub varsti vein lauale.

Püstkukk hirnub kõvasti ja sõnub nüüd armulikult Martensile:

„Teil ei näi arusaamine puuduvat kunstniku hingeelust, ja sellest ei ole kaugel arusaamine kunstist... Mis puutub tölneritesse, siis ei puudunud nende laual ka vist mitte vein."

Vestlus kaldub praktilise kunsti peale. Püstkukk kat-

sub seletada, kuidas iga asi, kõige vähemgi lauanõu, peaks olema kunstimaitseline. Ta võtab noa, võtab kahvli, klaasi ja näitab, missugused need ei peaks olema. Sellest võib Martens järeldada, et asjad tema laual on maitsetud.

Martens jäi ikka enam teistele tähelepanematuks, seda enam, et tal meeleolu puudus aktiivselt jutusse segada. Ta pidi eneses tunnistama, et need noorhärrad on kaunis julged: istuvad lauda, söövad ja joovad peremehega ühes ja mõistavad kohut tema ja temasuguste maitse üle, teda ignoreerides. Seda enam tähelepanu ja lahkust jagati Rodale. Ainult veiniklaasi tõstes vaadati ka tema poole ja nikutati peaga.

Kui lauast tõusti, vabandas Martens, öeldes, et tal tarvis ärisse minna.

„Jälle mõni rutuline afäär ees?" küsis kunstnik oma võika naeratusega, lausumata vähimatki sõna, kas või viisakuse pärast, lahkumise vastu.

Martens kehitas õlgu: „Mida teie afääriks peate? . . ."

Ta tuli täna õhtul ebaharilikult vara koju, urises teenijaga, et õhtusöök valmis pole, sundis enese söögilauas ükskõikselt mõtlikuks ja jäi siis saalis ajalehte vahtides varitsema parajat pilku.

Kui Roda mõnede talituste järel tasa enese ette laulu ümisedes oma tuppa läks, astus Martens talle järele:

„Lubad tulla?"

„Ole hea."

Ta istus diivani äärele ja, enne kui jalad kindlasti maha sai toetada, põristas saapakonts värisedes vastu põrandat.

Martens järeldas sellest, et ta praegu kergemini tundmusi võib avaldada kui midagi seletada. Aga tarvis tundmusigi avaldada, muidu ähvardab midagi lõhkeda, plahvatada, rinnas või peas.

Roda istus oma harilikul kohal, laua taga tugitoolis, lahtine raamat ees. Temagi rahu näis sunnitud olevat. Ta ootas.

„Tahtsin sinu eile-öise äraoleku pärast kõnelda," ütles viimaks Martens, kui vaikimine raskeks läks.

Roda näos tuksatas midagi, ta ei tõstnud silmi ega vastanud sõnagi, nagu lähemat süüdistust oodates.

„Tegid seda täie teadvusega?" küsis Martens.

Nüüd vaatas Roda talle otsa, nagu poleks aru saanud küsimusest, ja ütles siis vaikse etteheitega:

„Olen mina teinud midagi teadvuseta?"

Martens vaatas ümber kui puusepp, kellel see peitel kohane pole ja varnast parajamat otsib.

„Sa võisid ju arvata, et ma rahutu olin, sind oodates."

Nüüd vastas Roda teravalt, kuigi tagasihoidliku viisakusega, misjuures tal hääl ärevusest värises:

„See võib olla. Aga sa ei unusta ometi, et mul mõne aasta jooksul säärased juhud ei ole puudunud, kus s i n a hilja oled tulnud. Siiski, ma ei teinud seda eile öösel kättetasuks. Või arvad sa tõesti, et kõik minu sammud selle järele peavad kujunema, kuidas sinu rahu seda nõuab? Mina vähimalt ei ole kunagi nõudnud, et minu rahu pärast midagi peaksid tegema või tegemata jätma."

Martens sai aru, et ta siia ettevalmistamata tulnud, ainult mässavate tundmustega. Mis veel öelda? Et tema hea nimi selle läbi naeru alla võib langeda — kohvikuringkonnis, kelle üle ta ise alati naernud?

„See võib kõik õige olla. Tahtsin sulle siiski öelda, et ma seda kaugeltki ükskõikselt vaadata ei saa . . ."

„Arvan, keegi meist ei ela kellegi teise pärast. See ei ole vaba inimese vääriline elu. Iseasi, kui sa haigena koju oleksid jäänud või kui laps oleks haige olnud või järelevaatuseta . . ."

Martensil kihvatas hing ja ta hüüdis ärevuses:

„Ma leian siiski, et see esimene ekstravagants, millega kodanlikku seltskonda üllatada püüad, mitte väga maitsega pole valitud . . . Ja see sinu seltskond ka . . ."

Roda tõstis pea järsu nõksuga üles ja vaatas lõikaval pilgul mehe otsa, huuled tõmbusid tal pikkamisi kokku ja vähese vaikuse järel kordas ta surutud häälel:

„Maitsega valitud pole? . . . Sina räägid minu maitsest! . . . Ja minu seltskonnast! Selle kõige üle võiksid veel kord enne mõelda . . ."

Roda pilk käskis viisakalt, aga tungivalt toast lahkuda.

Martens lahkus.

Jalad nõtkusid, kandsid teda vaevalt oma kabineti diivanile.

Ta võtab kerjustüdruku oma majja, annab talle printsessi elamisvõimalused, ja nüüd viskab see ta välja! Tõepoolest, see inimene on julge! Ei aukartust ega lihtsalt kartustki! Terve linn kummardab teda, naine aga saadab toast välja, mitte oma toast, vaid tema, Martensi korteri toast! On siis omandus, jõukus, rikkus, kapital juba intelligentsete inimeste silmis nii madalal järjel! Huvitav ajajärk! Kas tema naine pole siiski natuke mõtlematu? Kui talt elamismõnusused minu korteris võtta, ehk räägib siis temagi teist keelt! Eks painuta praegusel ajal miljonid mehed oma naisi selle abil kui pajuvitsa! Miks peaks temagi sellest abinõust tagasi kohkuma? Et naine teda siis ebaintelligendiks, vägivallatarvitajaks peaks? Roda võib ju minna, kui end painutada ei taha. Mitte vähematki vägivalda! Ainult viisakas teadaanne: „Ütled sellest lahti, mis mulle vastumeelt, või lähed! Vaba valik! Sest ka mina tahan omas majas — olla vaba. Muud ei midagi!"

Aga rahu need arutlused ei too.

Miks ei kuula ta täna „Metropoli" muusikat? Miks ei huvita teda ärisõprade jutt? Pilk eksib ümber, kui oleks välismaailmas meeltele viimanegi peatuspunkt kadunud. Miks on kõik abstraktseks aineks muutunud, mille mõistmine on niisama huvita kui veejoomine januta?

Ta katsub restoranist välja tulles minna linna puiestiku poole, aga pöördub paarisaja sammu pealt tagasi. Kell on pool üksteistkümmend. On siis eileõine õpetus teda kui last hirmutanud, et ta varemini koju ruttab kui kunagi ennem?

Kas see ei olnudki talle Roda poolt hirmutiseks mõeldud? Ja kui ta korralikult igal õhtul koju läheb, ei kordu ka Roda poolt säärased asjad enam kunagi?

Ja kui see olekski nii, ei lähe ta täna siiski koju!

Kui aga pääseks sellest üksindusest kuhugi tunniks või paariks!

Ta astub teise restorani, tellib kohvi, jätab joomata, sorib lehti ja läheb.

Vaatab kolmandasse, leiab tuttava ärimehe, istub selle lauda ja hakkab pärima, kiirelt ja asjalikult kui kohtu-uurija: kuidas see omal ajal alanud? missuguste raskustega võidelda olnud? kas veksleid palju protesti läinud? kas kaasavara saanud? kas läbisaamine naisega hea, lapsed terved?

Ja kui teine just hoosse sattunud, oma abikaasa perenaisevoorustest ja tütre anderikkusest kõneleb, tõuseb Martens järsku üles, jätab arve jaoks raha lauale ja ruttab välja.

Ta läheb koju, laob voodi ette virna raamatuid ja heidab pikali. Roda kabinetis põleb veel elekter. Pärast kesköödkuulukse samme, need lähevad tema magamistoast mööda. Ah, miks on neil kaks magamistuba! Vaesel mehel on vähemalt õhtul voodis abikaasa alati kättesaadaval ja on teda võimalik südame kergenduseks sõimatagi!

XIII

Joogilauas istudes olid ärimehed juba mitmel korral ühinemisest rääkinud, mis nende huvide kaitseks, peaasjalikult teenijate nõuete suurenemisele vastupanuks hädapärast pidi tarvilik olema. Oli mitmel puhul Martensile ette pandud algatus enese peale võtta. Ta ei rääkinud tõsiselt vastu, meelitatud jõuka seisuse juhtimise võimalusest. Aga meelde tuli talle üks äriteenija, tulid meelde selle kannatamise päevad, ja ta pani imestusega tähele, et vähem oma kihi, ärimeeste poole hoidub kui nende teenijate poole. Ta oli kord Irisega ühes unistanud mingist suurest uuendusest peremeeste ja teenijate vahekorras, mille järele viimased enam palgalised ei pidanud olema, vaid kaasomanikud, ärikasust osasaajad. Need ilutsused olid küll varsti ununenud ja näisid kainemal vaatlusel olevat teostamiseks võimatud. Aga sõna „äriteenija" äratas veel nüüdki ilusaid, kuigi kurblikke mälestusi.

See sõna sugereerib talle alati mõne katkendi pikast

elamuste reast, iseäranis nüüd, kus tal toetuspunkt näib kadunud olevat, kus ta kui mäeronija enese ümber kobab, et kustki kinni hakata.

Tutvus Irisega algas äris.

Leti taga talitab tõmmunäoline keskmist kasvu neiu, kerges valges pluusis, mustas kuues. Mustad juuksed on otsalt tiheda puhmana üles seotud ja harunevad salkudesse.

Martens vaatleb saledat käsivart ja tõmmu kaela painduvust kastide riiulile tõstmisel ja sealt maha võtmisel. Ta vahib seda, unustades ennast, neiu pöördub juba teist korda tema poole hariliku küsimusega:

„Mis te soovite?"

Martens vaatleb teda, sundides oma ilmet ükskõikseks, nimetab siis kaelasidet, nööpe, kraesid, paneb oma raamatukimbu letile ja hakkab valima, seejuures vähem kaupa vaadeldes kui neiut, kes teiste ostjate ees kergelt leti najale kummardub, soovisid küsib ja siis kaela ning pihta painutades üles riiulitele vahib. Missugune tõmmunahaline kortsutu kael! Missugune liikmete plastiline mäng ühest seisendist teise minekul, astmikku mööda tõusmisel, käte kõrgele üles küünitamisel, kastide mahavõtmisel!

Martens unustab oma raamatud letile, võib-olla jätab meelega. Mõne päeva pärast läheb ta neid küsima ja kohtab oma rõõmuks sama neiut.

„On need teie raamatud?" küsib müüja ja tõmmukale näole ilmub vaevalt märgatav jumestus. „Üks neist on mul kodus, võtsin lugeda," ütles ta silmi maha lüües.

„Lugeda? ... See on ilus. Selleks on raamatud, et neid võimalikult paljud loeksid," sõnas Martens julgustavalt naeratades.

„Nad pole aga kõigile kättesaadavad," vastab neiu.

Martens ei saa sellest järsku aru:

„Kuidas: ei ole kättesaadavad?"

„Nad on kallid ... meiesugusele ... Maksavad raha ..." ütleb nüüd neiu, ja veel sügavam jumestus käib üle ta näo.

„See on õige. Seda olen minagi tunda saanud."

„Siis ehk vabandate ..."

„Rõõmustun, et teid mõni minu raamatuist huvitas. Aga sooviksin teada, missugune nimelt."

Martens vaatab, missugune raamat puudub. „Esteetika põhiprobleemid".

Ta imestub, et poeneiut, pudukraamikaupluse müüjat võivad huvitada esteetika põhiprobleemid.

„Toon ära, niipea kui soovite," ütleb neiu.

„Lugege, niikaua kui soovite. Ja kui veel mõnda raamatut teate nimetada, mis teid huvitaks, siis öelge; katsun leida. Käin siin ostmas."

„Olen väga tänulik. Kirjutan mõned pealkirjad ja toon teile."

Nii algas see tutvus, mis kujunes lähedaks sõpruseks ja viimaks abieluks „jumala ees".

Kui talle aga sõna „äriteenija" või mingi teisend sellest kõrvu kostab, elustub ikka mõni katkend elamusrikkast suhtest Irisega, kelle nimi esimene kord sügava mulje jättis ja unustamatuna meelde jäi.

„Metropoli" suures kabinetis oli ärimeeste ühingu asutamise eelkoosolek, ja ootamatult rohkearvuline. Olid ilmunud needki, kes muidu jalga ei tõstnud siia ega raatsinud juua klaasi õlut. Nad olid viimasel ajal halvasti maganud — teenijate nõudmised sünnitasid neile hirmu nagu teekäijale riisuja lähenemine. Nad olid arvutanud mitmel-setmel korral, missugune kohutav summa neil aastas palkadeks kaduma ähvardab minna ja kui suureks see summa aastakümnetega kasvab. Missugune ilus kaasavara saaks sellest tütrele, keda muidu võib-olla keegi ei võta!

Mõned on juba jumalatki palunud, kes neil heade aegade kestel koguni ununenud. Mõned on kodus naistele kokkuhoiuks valjemaid eeskirju andnud, mille tagajärjel kokkupõrked ei jäänud tulemata.

Nüüd on nad siin hulgakesi koos, mõnel viinakarahvin, teisel õllepudel ees, — ja hirm väheneb. Unustatakse silmapilguks peaasi ja kuulatakse huviga kellegi teadet: Martens sõitnud poole tunni eest linna puiestikku.

Kuidas? Nii hilja? Harilikult sõidab ta ikka pärast lõunat . . .

Jah, vaadake, Martens on viimasel ajal üldse muutunud!

Ehee! Temast ei saa õieti keegi aru!

Aga teeb oma kõvad otsad!

Teeb ilusad otsad!

Jah, kui inimene kord otsa peal, mis siis viga teha!

Pea-asi: tal on õnne!

Naine on tal tore!

Kõrk — muud ei midagi!

Viimasel ajal olevat nad kõvasti riius!

See vist kõik selle endise pärast, kellega Martens kaua aega salaja sõbrustas.

Pead lähenevad üksteisele ja jutt muutub sosistamiseks.

Siis minnakse jälle Martensi kui ärimehe kallale. Mõned arvavad, et ta uhkeks läinud ja iseennast täis, ning toovad tõenduseks juhtumeid, kus ta endiste äri-sõpradega lühidalt, kõrgilt ja järsult kõnelnud, kõiki sahkerdajaiks ja hangeldajaiks nimetades, nagu ise ei oleks seesama.

Teised teavad rääkida, et ta mõnede ettevõtetega raskesti lüüa saanud. Kõik tema rikkus olevat luule, ja ärgu pangu keegi pahaks, kui ta ühel ilusal päeval pankroti teeb!

Sõnast „pankrot" saab keegi pudukaupmees julgust, palub mitte Martensile edasi kõnelda ja vestab siis poolsosistades Martensi perekonnaelust otse imelikke asju: naine käivat öösiti võõraste meestega mööda joogimaju, prassivat nendega üksikkambreis, sõitnud nendega ühel ööl koguni linnast välja ja lakkunud Mustamäe restorani aias hommikuni. Kodus saanud ta muidugi mehe käest sauna, aga ei hoolivat sellest ühtigi.

„Vaat sulle haritud naine!" hüüab keegi võidurõõmsalt.

„Nimetanud kaupmeheprouasid haudujateks kanadeks ja rasvahanedeks," jätkab pudukaupmees ikka julgemini. „Aga olgu meie prouad kanad või rasvahaned, nad on ausad ja kõlbelised inimesed, kes iialgi öösi oma jalga välja ei tõsta, pealegi võõra meesterahvaga, — hoidku jumal!"

„Küll see veel lööbki Martensi varanduse viimaks läbi!"

„Aga teda peame ikka etteotsa valima, tal on seda hakkamist ja julgust, tema viib asja läbi," arvab keegi, kellele iseäranis muret teevad teenijate nõuded.

Martens tõmbas järsku ukse lahti, seisatas pilguks lävel ja silmitses kaabu ääre alt koosolijaid.

Siis tuli ta otsustaval sammul edasi, võttis veluurkübara peast, nikutas pead kahele poole teretades. Taganeti kõrvale, tehti talle laua juurde tee vabaks ja katsuti leida juhtu käesurumiseks.

„Olete alanud?" küsib ta kübarat ja palitut toolile visates.

„Ootasime teid," vastab keegi meelitavalt.

„Ühe puudumine ei tähenda," ütleb Martens.

Lühikeste vaidluste järel tõuseb kaupmees Saast ja annab aru seisukorrast.

Ta on paks, lihavate põskedega mees, rippuvate halliks löönud vurrudega, palja pealaega, millest üle käivad mõned harvad karvad nagu meridiaanid gloobusest.

Ta laseb kõneldes oma raske rinnaka keha laua najale ja vaatab murelikult kord paremale, kord vasakule, sest asi olevat tõepoolest üsna sant.

Vaadatakse Martensi poole, oodatakse tema arvamist. Aga ta vaikib süngelt, väsinu ilme näol.

Vaidlused algavad sõna-ahtralt, aga varsti minnakse hoogu, nii et Saastal raske on korda pidada.

„Kas siis teile on meie huvid täiesti ükskõiksed?" küsitakse Martensilt mitmel puhul.

„Mis on „meie" huvid?" küsib too omakorda ja juhataja annab talle sõna. „Meiesuguse ärimehe huvi on raha kokku ajamine," ütleb Martens. „Kes on meil ärimees? See, kes hommikust õhtuni ja sagedasti ka õhtust hommikuni aina mõtleb, kuidas rublat rubla otsa kuhjata."

Kuuldub nurin mitmelt poolt ja Martens ruttab vastama:

„On ka neid, kes ainult ei kogu. On ka neid, kes kogutud rublasid tuulde loobivad. Aga kes tohiks seda meile keelata! Eks ole kogutud raha meie püha era-

omandus! Ja kui meie ühel ööl tuhandeid raiskame, kes tohib meile seda meeldegi tuletada! Eks või me oma püha eraomandusega teha, mis tahame!"

Mõned avaldavad kiitust, teised vaatavad arusaamatuses kõneleja otsa: ütleb ta seda tõsiselt või nöökamiseks.

Aga Martensi kinnine ilme ei seleta midagi.

Mõned on siiski pahased, et ta tuhandete raiskamisest kõnelnud. Niisugused etteheited peaksid jääma vastaste, äriteenijate asjaks, tähendatakse talle.

„Et kõik jälle heaks teha, lubage mul edasi kõnelda," lausub Martens. „On ka neid meie hulgas, ja mitte just vähe, kes söövad soolaräimi ja leiba ning rüüpavad kalja kõrvale, et aga kokku hoida, ainult kokku hoida! Kes teist keelab niisuguseile kõige suuremat lugupidamist! Aga miks me pillajaidki süüdistame! Kui nad ühe ööga äriteenija poole aasta palga raiskavad, siis on sellega ainult alla kriipsutatud, et jumalale tänu, on ikka veel vahe ärimehe ja äriteenija vahel, kuna viimane säärasest pillamisest undki ei julge ega tohigi näha."

Plaksutasid ainult üksikud, vaadati nõuküsivalt üksteise otsa: kuidas võtta seisukohta?

Juhataja Saast soovitab ühingu asutamisest kõnelda. Küsitakse Martensilt pilkavalt, kas tal vahest selle vastu midagi pole öelda.

„Selle vastu?! Oh ei!" vastab ta tõsiselt. „Tarvis ühineda rahakogumise huvides. Ja kes julgeks meid selles takistada! Ühinegem! Ühendus teeb tugevaks. Ja kust me siis üle läheme, olgu lõbutsedes või raha kogudes, seal ei pea rohigi kasvama!"

Kostavad segased kiiduavaldused.

Martens on hoogu saanud ja jätkab kaine asjalikkusega:

„Meid sunnib ühinemisele ühine hädaoht: äriteenijate palgakõrgenduse nõudmine. Tõepoolest, nad lähevad häbematuks! (Plaksutamine paljude poolt.) Nad tahavad nõndasama elama hakata kui meie — nad tahavad elama hakata inimese kombel! See on ju kuulmatu häbematus! Nad tahavad korralikult süüa, korralikult puhata, tahavad tervist hoida ja elu rõõmusidki maitsta! Tahavad head muusikat kuulda, kirjandust lugeda ja

pühapäeval linnast välja minna, kus päike paistab! Ja suvel tahavad nad mõni nädal puhtas õhus mööda saata! Oma lastele tahavad nad haridust anda! Et need viimaks meie, rikaste lapsed veel kõrvale võiksid tõrjuda edaspidises võitluses! Egas vabadus ole selleks, et kõik ühteviisi hästi võiksid elama hakata! (Mõned plaksutavad, suurem hulk vaikib.) Sellepärast on meil tarvis küll ühineda, et üheskoos kaaluda, kui palju äriteenijate nõuded põhjendatud on ja kas nad ei ole vahest — liiga väikesed!"

Mõni naerab, mõni plaksutab, suurem hulk on rahutus arusaamatuses, kas pilgatakse koosolijaid või äriteenijaid.

Karistuseks kahemõttelise seisukoha eest, võib-olla ka pilgete pärast, saab Martens uue ühingu asutajate valimistel kõigest mõne hääle.

XIV

Kuidas teda on huvitama hakanud oma naine sellest õhtust saadik, kui Sanglepp esimest korda nende kodus viibis!

Või ei ole see ainult huvi, vaid ka kõrgemalt hindamine? See varandus oli tema kodus mitu aastat, aga ta ei pidanudki seda varanduseks! Enne kui tulid teised, leidsid olevat selle kõrgeväärtusliku ja hakkasid ihaldama. Nüüd peab temagi seda varandust kalliks, muidu ei väriseks ta selle pärast päeval äris ja õhtul sõprade seltsis ega oleks öösi voodis uneta. See varandus ei ole nüüd enam tema arvates küllalt kindlas kohas.

Mitu aastat on ta Roda kõrval elanud, aga teda tundma õppinud ainult pealiskaudselt nagu raamatut, mida teatakse väärtuslik olevat, mille hoolsaks lugemiseks siiski ei jätku aega ega püsivust, mida lehitsetakse siit-sealt ja pannakse jälle käest.

Imelik naine! Suudab elada mitu aastat, loobudes seltskonnast, loobudes kõigist meelelahutusist, milleta ei taha veeta harilik kodanik ühte õhtutki! Loobub seltskonnast, sest et peab seda alaväärtuslikuks! Aga nälja puhul lepitakse ometi viletsagi toiduga!

Juba oli Martens arvamusel, et Roda on üldse üksil-

duse kalduvustega raamatu-inimene, kellele kokkupuuted välismaailmaga pole mitte ainult tarvilikud, vaid on koguni eksitavad ja vastumeelsed. Juba oli ta arvamusel, et see on külm mõistuseinimene, kellele on küllalt raamatust ja vaiksest perekonna-elust, kes ei ihalda uusi elamusi ega tundmuste lainetusi.

Ja nüüd korraga?!

Aga mis on siis õige sündinud nüüd „korraga"? Et Roda oli ühe öö oma „ametivendade" seltsis? Kui võib mees veeta öid ei tea kellega, miks siis mitte ka naine!

Eks põhjene süüdistus ja kõik kahtlustused praegu tundmuseargumentidel, kuna mõistuse jaoks ei ole õieti veel mingit materjali. Kõige raskem etteheide on öise äraoleku pärast. Aga eks ole ta naisele lubatavaks pidanud, vähemalt teoreetiliselt, kõike seda, mida lubab enesele! Ja kui ta nüüd tegelikult kannatada ei suuda kõike seda, mida teoreetiliselt õigeks peab, siis ei ole see muud kui nõrkus!

On Roda tundmuste-elus midagi lubamatut või sallimatut, on seal üldse midagi peale uhke püüde — olla iseseisev inimene, mitte ainult naine?

Näe, Roda on jälle mitu päeva järgemööda kodus, teeb ainult tunni- või poolteise-pikkuse jalutuskäigu lapse ja kasvataja seltsis ning töötab siis kabinetis hilja ööni. Saaks ta nii rahulikult kodus istuda, kui kadunud tundmuste-elus tasakaal!

Aga kõik need trööstivad põhjendused ununevad silmapilkselt, kui ta ühel õhtul jälle Rodat ei leia kodunt.

Ta istub lauda ja varjab ootuse rahutust teenijate silmade eest vahtimisega ajalehte. Ta katsub aimata, kus abikaasa viibib ja kelle seltsis. „Kiir-Sõnumitooja" tõi mõne päeva eest teate, et kunstnikud ja kirjanikud on loonud uue ühingu ja otsivad kooskäimiseks ruumi. Muidugi on Roda nüüd nende olengul. Aga kus?

Parajat silmapilku varitsedes küsib ta teenijalt, nii möödaminnes, ükskõikse rahuga:

„Kas proua ei ütelnud, kunas tuleb?"

„Ei ütelnud midagi... Läks umbes poolteise tunni eest..."

Kahtlemata püüab teenija tema näost midagi lugeda, viibib lauale nõusid seades kauemini kui tarvis ja otsib juttu, milles avalduks härra meeleolu:

„Kas lapsele ka nüüd süüa anda või oodata prouat?"

„Andke nüüdsama," vastab Martens, silmi lehelt tõstmata.

„Siis panna magama ka, prouat ootamata?"

„Enesestki mõista!"

„Muidu vahest tuleb, jah, kaua oodata, laps jääb uniseks."

„Hea küll, hea küll!" hüüab Martens kärsitult.

Asi on nähtavasti juba teenijate kohtu ees!

Ta katkestab õhtueine ja läheb välja. Ta ruttab „Stari" kohvikusse, küsib kelnerilt, kas tagatoas on kedagi, laseb kui salapolitseinik seesolijate välimust kirjeldada, lahkub pettunult ja rühib „Metropoli". Käib saalis tooliridade vahel ühest otsast teise, hajameelselt vastates tuttavate teretusi, istub viimaks kahe ärisõbra lauda, tellib kohvi ja kuulab vestlust päevasündmustest, olles mõtteis kaugel. Kõik asjad on temale täna kauged, väikesed ja võõrad.

Ta jätab kohvitassi pooleli, viskab raha lauale ja ütleb kiiru olevat.

Nagu aimusest aetud, mis teadvuses põhjendamatu ja seletamatu, aga alateadvuses olemas ja õiget teed näitab, pöördub ta puiestiku poole, kohtab voorimeest, hüppab troskale ja käsib sõita kiiresti. Puiestikus ja selle ääres on hulk joogikohti avatud, enamasti ühekahetoalised kongid, kus peatuvad lauakeste ääres väsinud jalutajad väheks, tühjendavad klaasi ja lähevad edasi. Üks neist asutisist on avaram, laia klaasaknaga, värskelt halliks värvitud esiküljega. Küljerõdu kaob sirelite taha ja tagumine külg ulatub vist kaugele aeda.

Siia astub Martens sisse, pidades oma rahutut aimust ärevuse naeruväärseks tagajärjeks. Ta vaatab väikesest saalist rõdule; seal istuvad mõned hilised paarid ja vaatavad võõrastava pahameelega Martensi uurivat pilku.

Tõepoolest, mind peetakse nuuskuriks, mõtleb ta eneses ja võtab saali nurgas istet.

„On siin veel mõni ruum peale nende kahe?" küsib ta kelnerilt.

„Ei... Ei ole enam, ainult see saal ja rõdu. Melaanži soovite? Olge hea..."

Ja rätikuga üle laua pühkides lisab ta ükskõikse viisakusega: „Aiamajakeses oli veel üks tuba, väikese rõduga, õige ilus, rohelises, aga see üüriti terveks suveks... Kunstnikud või kes need olid..."

„Aa!" hüüab Martens kui nõelatud, aga häbeneb ja küsib sunnitud rahuga: „On seal praegu keegi?"

„Vist on... Ennist läksid mõned härrad ja daamid. Võõrad sinna ei saa, ainult need, kellel kaardid. Melaanži?"

„Ükskõik."

Kelner läheb.

Martens naeratab kibedalt enese ette: kui abielumehena edu ei ole, siis vähemalt vabatahtliku nuuskurina.

Ta vaatab kella: viisteist minutit üle üheteistkümne. Nad on vist veel siin, vastu ei tulnud — tarvis oodata. Ta tõmbab kübara sügavamale silmile ja toetab põse käe najale, et eemalt õieti ei nähtaks nägu.

Aega tal on, kui see rahutus laseb aga istuda paigal.

Neil on siis kaardid, millega nende ruumi pääseb... Et soovimata külalisi nagu mina eemal hoida... Minu abikaasa käib selles ringkonnas, mille olemasolust loen ajalehest. Ja kuulen kelnerilt, kus see ringkond õhtuti koos käib! Minule seda ei ütle ei „sõber" Sanglepp ega naine Roda.

Varemini tegi tema naine paljude abielude kohta ühe kihvtise põlastussõnaga surmaotsuse. Missugune peaks siis tema arvates olema naise ja mehe vahekord? Kumbki elab omaette, ei ole tegemist teisega? Tahaksin teada, miks nad siis elavad ühes!? Korterikriisi pärast? Miks ei lähe Roda oma teed ja ei vabasta magamistuba — mõne teise jaoks!

Kell on kõigest nelikümmend viis minutit üle üheteistkümne. Kui pikkamisi läheb aeg!

„Olete naisemees?" küsib ta kelnerilt, kui too süütab tema paberossi.

„Ei, poissmees."

„Miks?"

„Ei ole veel niipalju raha. Mis vaene naisega teeb, ainult õnnetu elu, muud ei midagi." Kelner naeratab viisakalt, pistab süütekarbi vestitasku ja läheb.

Ka Martens naeratab: vaesel — õnnetu elu... Tema on rikas, ja ometi mitte õnnelik!

Möödub veel pool tundi.

Rõdu-uksest astub saali Sanglepp, must kübar silmil, tema kõrval Roda, nende järel Püstkukk ja siis veel mõned võõrad tüübid. Nad lähevad lõbusalt vesteldes välisukse poole.

Martens on püstakile tõusnud, naeratuski on teretuseks valmis, aga teda ei nähta. Ta laskub enese üle pahandudes toolile ja paneb käe silmade ette: Ei, ei mitte enam neid segada!

Minut hiljemini läheb ta välja ja vaatab puiestiku poole, — seal neid ei ole, vaatab linna poole — jah, seal nad lähevad, Sanglepa nägu Roda poole pööratud, kes ka oma saatjale silmi vahib. Püstkukk käib Roda teisel käel, tema kõva naeru on sagedasti kuulda. Korra seisatavad nad ja vaatavad tagasi (Martens lööb enese puu taha), mõeldes vist puiestikku jalutama minna, aga liiguvad siis jälle linna poole, Sanglepp nähtavasti südamlikus vestluses Rodaga, kunstnik sellest harvade märkustega osa võttes, puhuti kõvasti hirnatades.

Hiliste kõndijate seas ei karda Martens neile lähenemast, nii et hääli võib kuulda. Nii lõbusalt ei ole ta Rodat kunagi kõnelemas kuulnud.

Kaks soliidset ärimeest võtavad sügavasti kummardades Roda ees oma „kõvad" peast.

Nüüd näevad need mind perekondlikus salapolitseiteenistuses, mõtleb Martens, pöördudes kiiresti tagasi ja läheb siis üle uulitsa. Kübar sügavasti silmile surutud, kaob ta põiktänavasse, võtab sealt voorimehe ja sõidab kaudseid teid mööda koju. Ta ei lähe aga sisse, vaid jääb nurga taha seisma, kust majaesine näha. Siia jääb ta varitsema. Siin majade vahel varjab teda öine hämarus ja kodanikke ei liigu siin hilisel tunnil. Üksainus härra, sonimüts peas, jookseb ukse silte vahtides ja põske kinni hoides ning kaob hambaarsti ettekotta. Harva läheb mõni öödaam mööda, levitades odavat

odöörilõhna ja julgustava naeratusega kaasa kutsudes. Ei, ei mina ei lähe kaasa, ennem ehk see hambavalu pärast põske kinnihoidja isand, oodake teda!

Ta piilub aeg-ajalt ümber nurga, aga kedagi ei ole näha. Missugune kinodraama! Kui see aga kiiresti läheks nagu kinos! Mõne tunni jõuaks kõike kangelasena kannatada ja viiks lõpule oma osa ühegi labase võtteta! Kui aga hambavalugi kuude kaupa kestab, kes vastutab, et vahetevahel oigeid ei kuuldu!

Hambaarsti uksest astub sonimütsiga härra välja, seisatab pisut, sülitab mõne korra ja astub siis kergel kõnnakul edasi, lööb isegi öödaamile keelega laksu.

Sel isandal on valutav hammas väljas. Kus on arst, kes minu hamba välja tõmbab või plombeerib!

Kes teab, kui kaua seegi isand kallas valuvaigistavaid tinktuure haige hamba avaustesse ja pani kuumi nartse lõua peale! Kas ei oleks õigem olnud kohe tangid külge panna — üks valus nõks ja . . .

Nurga tagant tuleb kolm kogu ja Martens tõmbub naabrimaja võlvvärava alla varju.

Kõik kui kinos, kõik kui kinos, aga see draama siin võib kesta kuud või aastadki! Kas peaks seda arusaaja vaatleja üldse draamaks? Kas mitte veidraks jandiks? Ja olgugi draama — seegi on vaatlejale aina lõbuks! Noorhärra pigistab pimedas saalis draama alul esimest korda neiu kätt ja üheskoos naerdakse õnnelikult, lugedes linalt: „Vali draama viies vaatuses, kolm tuhat meetrit pikk." Ja südames rõõmustuvad nad pikkuse üle, lootes, et viienda vaatuse ajal juba võib minna käepigistusest kaugemale. Paari tunni jooksul on vali või kõige valjem draama kinos läbi! Aga siin! . . .

Pikkamisi jõuavad puiestikust tulijad Martensi maja ette, peatuvad seal mõne minuti; kõnet ei ole kuulda, küll aga paaril korral Rodagi naeru. Kas on ta enne kunagi nõnda naernud! Siis tõstab kunstnik kübara ja kummardab selga looka painutades. Sanglepp hoiab kübarat pea kõrval ja sellest võib näha, kui kaua ta Roda kätt surub. Viimaks suudleb ta kätt. Kella Martens ei vaata, aga käepigistus kestab kaua, väga kaua. Martens astub juba mõned sammud värava alt välja, et seismajäänud kinodraama käiku kiirustada. Aga Sang-

lepp paneb nüüd kübara pähe, seisatab veel vähe ja läheb siis pikkamisi ühes kunstnikuga tagasi. Neil on see elamusist rikas õhtu õnnelikult lõpul.

Martens läheb naisele järele, aga trepil tunneb ta jalad nõtkuvat ning käsi kobab otsides hüpeldes elektrikella nuppu.

Roda laseb ta sisse, lausub rahulikult „Sina oled!" ja läheb siis tasakesi laulu ümisedes läbi saali oma tuppa.

Martens teab mitut rahustusvahendit, ja mõni neist on kõigiti laitmatu. Tarvitseb näiteks kirjutuslaua ees tugitoolil istudes käsi sirutada ja riiulilt valida kõigi aegade ja rahvaste kuulsamaid mõtlejaid, teadusemehi, kirjanikke, luuletajaid, kes kõnelevad inimkonna kõrgemaist ja sügavamaist mõtteist ning elamusist. Eks ole tema hingehäda selle kõrval nii väike ja tühine!

Aga täna ei siruta tema kätt nende järele. See kõik on nii kauge ja temale praegu tähtsusetu. Ei saa hambavalu unustada öisesse taevasse vahtides, imetledes tähtede hiilgust ja mõeldes ruumi lõpmatusest ning igavikust. Ei saa unustada kauaks nälga, lahendades igavesi probleeme. Kui ei ole enam lootust nälga kustutada, siis võib ju surma oodates aega lühendada igavesi probleeme lahendades.

Ta tõuseb toolilt ja hakkab edasi-tagasi käima. Peale raamatute on elavad inimesed, seltskond hingeliste kannatuste peletuseks. Ta on juba katsunud aega surmata joogimajus sõprade seltsis istudes, on kõvemini räusanud kui enne, on joonud kaugelt enam kui seni, aga see alkoholi kihvt on lahja, on vesine, ei anna unustust.

On kõvem kihvt, mida soovitab Rooma elutark luuletaja, kõiki kannatusi pagev Horatius: naine, naise kaisutused, suudlused... Naine vastukihvtiks naisele, kurat Beltsebuli peletuseks! Aga üksikkabinetes kättesaadavad naised võivad kõlvata ainult himus uimastunud ja kires pimestunud noormehele. Tema saaks nende seltsis veel kainemaks ja tunneks jälestuses veel suuremat igatsust naise järele, nagu on Roda.

Kui ta aga väärtusliku ja puhta naise seaks vastu sellele, ühele kihvtile teise samakõva kihvti? Miks ei ole ta enesel pidanud niisugust kihvti alati käepärast!

Rodat kosides otsustas ta heita eemale enesest kõik need kihvtid — tegi väga ettevaatamatult!

On ainult kaks naist, kelle lähedast vahekorrast ilus ja puhas mälestus jäänud; ainult need kaks võiksid kõne alla tulla vastukihvtina. Aga üks neist on kaugel pealinnas, uurib vist ikka veel matemaatikat, ja teine, ehk küll lähedal, on eemale tõugatud ränga ülekohtu läbi.

Vaene äriteenija, kui sa teaksid, et „miljonär" nüüd vähem ei kannata kui sina tol korral! Kui sa teaksid, et see kõrk „miljonär" lunastab oma kannatuses nüüd süü sinu vastu! Naeraks ta nüüd parastades või püüaks aru saada, andestada ja trööstiks oma endist sõpra tema raskeil öil?

Ta istub lauda ja viskab pikemalt kaalumata viisaka kutse paberile, isegi teadmata, on see õlekõrrest kinnihaaramine või huvi näha endist „naist".

Sellega oleks ta vähemalt kindlustatud homseõhtuste kannatuste vastu. Kas aga Iris ilmub?

Ta ootab järgmisel õhtul aegsasti linna puiestiku kohviku rõdul, kus võõraid vähe ja kahte klaasseina ümbritsevad põõsad on vara tekitanud hämariku. Kui ilus oleks siin armastajal anduda unustusile ja mälestuste meelestusele! Aga temal on peas kui rikkis kinoaparaat, mis sündmustikku järjekorras silmade eest mööda ei lase. Ka lint on räbaldunud, — sekka lendavad katked siit ja sealt, algavad juhuslikud pildid keskelt ja kaovad enne lõppu; aset andes uuele katkele.

Tookord oli ta Irise vastu halastamatu, hoolimatu ja jäikalt vali. Ta ei lasknud ennast liigutada mängust, meelitusist ega pisaraist. Ei olnud tal tõesti kerge (ja selle toob ta siin oma süü pehmenduseks ette), hoolimata kõigist neist meeleheitlikest katseist oma otsuses kindlaks jääda. Ja kui siis Iris tema ette põlvili langes ja pea meeleheitlikus nutus sülle surus, needis Martens enese nõrkust järeleandmises seltskonna arvamusele ja maksvale „moraalile".

Ta oli silmapilguks löönud kahtlema. Oli enese tabanud mõttelt: põgeneda siit, lõpetada äriline tegevus, realiseerida rahaks, võtta, mis võetav, jätta kositud

neiu, põgeneda Irisega ühes ja elada kaugel, kus keegi ei veetle konflikti südametunnistusega.

Aga see kahtlus kadus silmapilgu kestel. Esiteks põlgas ta põgenemist kui arguse väljendust ja teiseks oli temas sügavale juurdunud ümbruskonna maailmavaade: seaduslik abielu korralikust perekonnast naisega... Võitjaks jäi uhke Roda, kelles olid kehastatud tol ajal kõik voorused, mis seltskond sanktsioneerinud, või kelles need *näisid* olevat kehastatud vähemalt kadedustärataval kõrgel kujul.

„Ma mõistan su valu ja mul on sinust kahju," ütleb ta Irist eemale tõrjudes, „aga varem või hiljem tuleks see sul ometi üle elada. Parem on seda eksitust viibimata parandada."

Ta tõuseb püsti, võtab kübara, et minna. Aga Iris haarab tal vasakust käest kinni ja laseb end vedada järele. Ja kui ta end viimaks vabastab, tuigub neiu abitult tagasi ja langeb nuuksudes kummuli vaibale.

Martens ei ole usklik ega ebausklik, aga ikka tuleb uuesti meelde mõte kellegi kõrgema Olendi kohtust ja kättetasust Irisele tehtud ülekohtu eest. Kas ei lasegi see Olend tal nüüd kannatada kõike seda, mis Iris üle elanud tema pärast? Kas ei sunni Ta nüüd Martensi eneseunustavale alandusele, järelejooksule, palumistele ja unetule vintslemisele?

Too käik Irise poole oli olnud viimane, edaspidi õiendas ta asju kirja teel, oma kohuseks pidades kindlustada neiu edaspidist käekäiku, teda vaigistada kõigi kannatuste eest vähemalt ainelise rahulduse pakkumisega.

Ta ei teinud seda, et hoiduda edaspidiseist soovimatuist sekeldusist. See oli kaastundmusest kasvanud soov oma endiselt armsamalt kõrvaldada vähemalt majanduslikke muresid. Kõik ettepanekud selles sihis lükati aga terava tänamatusega tagasi ja naerdi vaid kõiki vabandavaid, pikalt põhjendatud seletusi.

Ei, ta ei tarvita Martensi poolt ei toetust ega troosti, ei kaastundmust ega kindlustust, ta läheb tagasi, kust ta tulnud, ja kui see nii peab olema, jääb sinna.

Ainult üks sõna oli viimases Irise kirjas, mis lootust andis kokkusaamiseks: Iris oli öelnud, et ta Martensi

sammust aru saab kui inimlikust nõrkusest. Oma kirglikust temperamendist hoolimata ei olnud Iris enesele lubanud tol raskel ajal vähematki taktitut sammu, ehk olgu siis kingituste kojusaatmine pakikandjaga laulatuse päeval. Rodale oleks see valmistanud peaaegu esimese üllatuse abielus, sest pakk oli teenija läbi muude kingituste hulka sattunud ja avajaks oli Roda ise. Õnnekombel laskis Martens silmad aadressist üle käia, tundis oma senise „naise" käekirja ja leidis sündsa silmapilgu paki kõrvaldamiseks. Ühe öö olid kingitused köögikapis seisnud ja järgmisel hommikul, pärast esimest abielu-ööd, läks Martens ärri, pamp endise „naise" asju kaasas. Seal nad on praegu kuskil sügaval kapi põhjas.

Paaril korral juhusliku külmetuse tagajärjel haiglane olles, tuli tal meelde surm ja kohe ka see pakk ärikapis: eks või see Roda lugupidamist tema vastu kõigutada pärast surma ja põhjust anda oletusiks, mis tõsiasjust halvemad!

Sellesse nähtavasse mälestuste ritta tungivad Roda ja Sanglepa suhetest lühikesed, erutavad stseenid, mõned nähtud, enamasti aga kujutluses loodud, ühed erutavamad teistest.

Ta tõuseb istmelt, ruttab kohviku laudade vahel edasi-tagasi ja laskub jälle istmele.

Aeg on määratust juba üle. Sireli- ja akaatsiapõõsad akende taga muutuvad läbipaistmatuks, õhtutaevas nende läbi paistab punasena, päike on juba veerenud, pääsukesed lendavad aknast mööda, liueldes lühikeste mustade nooltena õhust läbi.

Küllap Iris tuletab meelde kõike, mis ta pidanud minu pärast kannatama, naerab mu kutset, arvates, et mul on juba igav heast perekonnast abikaasa seltsis ja hakkan otsima väljastpoolt troosti, mõtleb Martens, aga juba pöörduvad mõtted jälle Roda poole.

Kahtlemata on ta jälle Sanglepa ja kunstnikuga, väga võimalik, et ka üksi Sanglepaga kuskil jalutuskäigul või kohvikus. Kirjanik vestleb, kulmud tõstetud, näol ilme, mis ütlema peab, et ta seisab kõrgemal kõigist maailma asjust, vaatab kõige peale filosoofilise mui-

gega. Ta pillub aforisme elust ja kunstist, iseäranis kunstist, mis on kaugelt tähtsam kui elu; ta jutustab imeasju välismaa kõrgest kultuurist või hindab halvakspaneva naljatusega kodumaa elu, kirjandust ja kunsti. Roda kuulab teda, kuulab tähele pannes, et ükski sõna ei läheks kaduma, sest see tuleb suure meistri suust. Ja Sanglepp vaatab aeg-ajalt tema otsa, nagu tahaks leida oma sõnade mõju kohta kinnitust. Oo, ta võib rahul olla, mõju on sügav!

Martens kargab istmelt. Ta peab neid otsima, nad tabama. Ja siis tahab ta võõraste kuuldes alandada Rodat kui kingsepp, kui voorimees, kui vürtspoodnik. Ta käsib tal viivitamata enesega ühes koju tulla, ja see peab lõpp olema nn. iseseisva naise mängimisel!

Ta otsib raha ja viskab lauale, kelner ruttab tagasi andma.

Sel silmapilgul astub uksest sisse looritud daam hallis suveülikonnas. Martens astub mõne sammu vastu ja katsub naeratada.

Iris läheneb kärmesti, ulatab kaheldes hallis kindas käe ja vaatab Martensile otse silmi, sealt nähtavasti lugeda püüdes, mis tagamõttega teda siin oodatakse. Nagu teaks Martens seda ise!

Nad istuvad lauda ja Martensil on korraga selge, et see naine siin ei kõlba troostiks, veel vähem vastukihvtiks. See inimene on tema vastu usaldamatu ja vaenulik. Aga siiski, et ta tuli, eks tõenda see, et ta pole veel ükskõikne! Võib-olla on tema südamesse jäänud sädemeke endisest armastusest, mis umbusaldusegi veel võidab ja vähemalt võimaluse annab sõpruseks.

Aga on tal s e d a tarvis! Oh ei, praegu ei ole meeleolu, et otsida kauge sõpruse jaoks sidemeid! Kanget mürki on talle vaja, kohe, viivitamata, veel täna! Ja kui Iris selleks ei kõlba, on siin istumine temaga ülearune, on igav. Et aga tuldud, siis peab ometi vähe aega istuma.

Martens tellib kohvi, millest Iris aga loobub tervislikel põhjustel. Ta on tõesti kahvatu, vist haiglanegi.

Martens teeb märkuse linna tervisevastastest elutingimustest.

„Ei või öelda, et need kõigile on nii väga tervisevas-

tased," tähendab Iris, ja nähes, et Martens selle ütluse tagamõttest aru ei saa, lisab ta seletuseks:

„Üks osa inimesi võib luua linnaski enesele haruldaselt tervisekohased tingimused."

See on piste rikastele, arvab Martens.

Tekib piinlik vaikus.

Martens vahib aknast välja, kust läbi tuhmenevate põõsaste on näha veel laigud verevast õhtutaevast, ja ütleb viimaks:

„Kuidas meile loodus võõraks jääb!"

„Leitakse looduse vaatlemise asemel teravamaid lõbusid," ütleb Iris, ja Martens arvab, et sellega mõeldakse rikaste öisi olenguid.

„Olete vist hakanud võitlejaks klassihuvide eest?" küsib ta naeratades.

„Arvate, et kõik need, kes uue, õiglasema korra eest võitlevad, ainult ü h e klassi huvisid kaitsevad ja midagi kätte tahavad võita ainult sellele ühele klassile? Mitte sugugi! Ka see klass, kelle v a s t u võideldakse, tuleb vabastada. Tuleb vabastada kõigest sellest, mis teda nüüd sunnib tegema alandavaid kompromisse, mis teda nüüd veetleb elama kõlvatut elu."

Martens saab aru, et see käib tema ja temasuguste kohta.

Iris vaikib huuli kokku pigistades ja silmis välgub midagi, mis endisest ajast tuttav.

Tulin ma siis klassivõitluse üle vaidlema? mõtleb Martens. Ei, see ei kõlba vastukihvtiks! Oma viimase aja kannatustest, inimese sisemistest kannatustest üldse tahaks ta kõnelda kellelegi, kellel ei puudu osavõtt ja arusaamine, kes teda võiks trööstida kaastundliku vaikimisega. Aga Iris on selleks küll kõigist kaugemaist ja lähemaist kõige vähem kohane.

Ta küsib, kus neiu ametis.

Kuskil äris, nagu ennegi.

„Kas see pakub ka rahuldust?"

„Mis me sellest," vastab Iris.

Nad vaikivad jälle ja juba tabab Martens enese Rodale etteheidete tegemiselt. Tänu kübetki ei ole sel naisel tema vastu, kes talle vabaduse andis oma annete kohaselt töötada, kes ta vabastas vähemastki igapäe-

vase palgatöö tarvidusest! Iris oleks tõesti olnud tänulikum!

„Kas olete enne ise vähe rääkinud jõuka klassi vaimsest alaväärtusest kui praeguse ühiskonnakorra loomulikust tagajärjest!" ütleb neiu aknast välja vahtides.

„Ma ei ole oma vaadet muutnud. Aga peaksin ma saama nende demagoogide sarnaseks, kes praegu juhivad klassivõitlust!"

„Kõik ei ole demagoogid. Ja kuigi oleksid, siis ei anna see põhjust käte rüppepanekuks. Teie võite teisiti, intelligentsemalt võidelda."

„Peaksin hakkama ilmaparandajaks!" lausub Martens põlglikult.

„Seda sõna katsuvad naeruväärseks teha kõik, kellel hea küllalt on või kes mõtlevad ainult e n e s e käekäigu parandusele."

Martens kehitab õlgu ja vaatab aknast välja. Natukese aja pärast lisab ta nagu iseeneses:

„Ei kaitse mingi väline olukord hingeliste kannatuste eest." Ja ta katsub enesele kujutleda, kus viibib praegu Roda. Iris vaatab talle seletust otsivalt otsa, nagu küsides: kõneled sa enesest ja e n e s e kannatustest? Siis ütleb ta:

„Sellest on järeldus tehtud, et viletsuses olevat elada niisama hea kui jõukuses, et vaene, ja nimelt vaene võib olla õnnelik. Sellest leiab jõukas klass ettekäände praeguse korra parandamise vastu."

„Võltsjäreldusi tehakse kõigest, selleks näib inimesel mõistus olevatki."

„Ka selleks, et oma teguviisi vabandada või asju nii põhjendada, kuidas see kasulik."

Aeg on lõpetada seda vaidlust, arvab Martens. Aeg on minna. Kuidas ta on eksinud Irise kutsumisega! See tarvitas juhtu, et kokku saades öelda teravusi. Aga nüüd ootab ta, mis asja pärast Martens tema kutsunud, ootab esiti vaikides; aga nähes, et sissejuhatuseks kõik kaugemad asjad kõneldud, küsib otsekoheselt ja julgesti, mis asja pärast ta on siia kutsutud.

Martens tunneb enese olevat abitu ja viletsa, vaatab Irisest mööda siia- ja sinnapoole.

Ometi ükskord näeb Iris teda abituna enese ees. Aga

silmapilgul tuleb Martensile meelde, kuidas ta alati igasugustel juhtudel enese julgusega või häbematusega päästnud, ja ühe nõksuga lööb ta pea üles, vaatab Irisele otsekohe silma ning ütleb:

„Olete liiga terav, et teiega saaks kõnelda. Mul oli mingi kavatsus, aga säärastel asjaoludel ei maksa sellest sõnagi rääkida."

Nad tõusevad üles ja lähevad välja. Jaheda käepigistusega jätab Iris hüvasti ja käändub eemale.

Hoopis teistsugune naine kõlbaks vastukihvtiks, mõtleb Martens. Aga tal ei ole seda teistsugust, ei ole üldse kedagi.

Ta ei lähe „Metropoli", vaid otse koju. Küsib juba eeskojas teenijalt, häält ükskõikseks sundides:

„Kas proua on kodus?"

„Läksid tunni aja eest välja."

XV

Ta hindab Rodat ainult oma naisena. Kas ei oleks järeldused teistsugused, kui ta vaatleks teda kõrvalseisjana, võõrana, erapooletuna, seda andekat naist?

Istudes õhtuti „Metropoli" saalis üksiku laua ääres, rüübates aeglaselt kohvi ja puhudes paberossi suitsu längjoones ülespoole, katsub ta end asetada seisukorda, millest näeks oma naist kõrvaltvaatajana. Ehk ta asetab Roda enesest kaugele, võõrastesse oludesse, et teda kordki hinnata objektiivselt. See on aga nii raske, ja kõik järeldused ning otsused, mis ta teeb mõistusega, on väärtusetud tema hingele. Tundmused ei lükka neid ümber, ei vaidle neile vastu, ei astu nendega võitlusse, vaid lähevad neist hoolimatult mööda. Tundmustel on praegu oma elu, nad ei tee mõistusega palju tegemist, põlgavad teda, irvitavad teda, ei tarvita tema abi ega avita ka teda. Las mõista mõistus Roda õigeks, kõiges süütuks, vabaks igast kahtlusest, las hinnata tema teguviisi kui vabale naisele sündsat ja lubatavat; nemad aga, tundmused, istuvad teise kohtulaua taga, neil on oma paksud aktid ees, ja nende põhjal on neil õigus rasket süüdistust tõsta. Ööd ja päevad istuvad nad

koos, peavad nõu ja koguvad uusi tõestisi süüaluse vastu. Silmapilguks vaikivad nad, kui mõistus ilmub Rodat kaitsma, aga lähevad siis jälle oma arutlusis edasi, nagu poleks nad kuulnud midagi.

Martens on väsinud, on tüdinud, on raugenud selle kohtupidamise jälgimisest. Öösiti ei tule tal uni ja istukil voodis loeb ta Roda esseede kogu, pliiats märkuste tegemiseks käes.

Ta on lugenud seda raamatut varemini siit-sealt pealiskaudse uudishimuga ja salajase uhkustundega. Nüüd aga, pärast kriisi algust, uneta öil, katsub ta seda uurida põhjalikult, süvenedes iga öeldise mõttesse ja püüdes selle kaudu tungida oma naise hinge salajamatesse urgastesse.

Seda ei ole kerge teha raamatu kaudu, mis sisaldab iseloomu kirjelduskatseid ja teoste vaatlusi, milles ei ole ei lüürilisi tundmuste-avaldisi ega ettevaatamatut enesepaljastust. Küll ütleb Roda kuskil, asudes ühe kirjamehe teoste vaatlusele, et arvustus, hinnang pole muud kui arvustaja eneseavaldus, aga ometi paistab igalt poolt esimesel pilgul aina jahe objektiivsus.

See on kui pildimõistatus, kus selgesti näha need või teised asjad, aga sellest, mida on tarvis otsida, pole märgata esialgu vähematki jälge.

Siiski, objektiivsete mõõdupuude valikust, teatavate vaadete esiletõstmisest, teatavate omaduste allakriipsutusest, selle või teise teo, selle või teise iseloomuomaduse vastu varjatudki sümpaatia või antipaatia avaldusest hakkab Martens pikkamisi leidma elemente kogumõiste kokkuseadmiseks Roda karakteri külgedest. Ta kogub neid elemente, tehes esiti pliiatsiga leheservale märke ja märkusi, alla kriipsutades ridu, tarvitades pärast, kui ruum jääb servadel kitsaks, selleks valgeid lehekesi. Ta koondab jooni ja joonekesi üksikute kalduvuste ümber, kogub andmeid vaadete üksikute külgede kohta, rühmitab neid, katsub selgusele jõuda Roda seisukohtadest kõigis tähtsamais eluküsimusis.

Ta algab seda tööd teadusemehe põhjalikkuse ja hoolega, seab üles üldise küsimuse: missugused protsessid sünnivad Roda hingeelus teatavail tingimusil ja missuguses sihis nad arenevad? Jagab selle küsimuse eri

osadesse ning läheb siis raamatu üksikuil lehekülil laialipillatud andmete kogumisele, kõrvutamisele, võrdlemisele ja koondamisele.

Aga varsti on kadunud püsivus ning kannatus plaaniliku, põhjaliku töö jaoks ja ta leiab huvitava olevat peaasjalikult ühe küsimuse:

Missuguses sihis areneb Roda tundmuste-elu mehe kõrval, kellega tal puuduvad ühised vaimsed huvid, ja missugused kohustused tunneb ta enesel olevat selle mehe vastu? See küsimus on Martensil kõige lähem ja selle kohta otsib ta elemente nii kärsitult, et ei loe raamatut järgepidi, jätab vahele lehekülgi, hüppab ühest kohast teise ja algab siis jälle otsast.

Kõige huvitavamaid andmeid pakub Roda kirjutis ühest naiskirjanikust. See kirjutis sisaldab terves raamatus kõige rohkem eneseavaldusi, isiklikke vaateid ja muljeid, ning sagedasti lõpevad laused hüüumärkidega. See naiskirjanik oli loobunud mehest, kes talle kõige armsam, keda ta ei unustanud kunagi, kes kõige sügavama ja kestvama mulje jätnud tema hingesse. Eluloolised andmed olid puudulikud ja jätsid tumedaks, kas see oli sündinud eelarvamuste tagajärjel või usu puudusel ühinemise õnnesse ja kestvusse, julguse puudusel seda õnne maitseda või haiglaselt haavuva tundlikkuse pärast. Esimesest eeldusest välja minnes teeb Roda oma essees kibedaid etteheiteid eelarvamuste kandja, suure massi kohta ja kahetseb naist, kes ei suutnud lahti kiskuda käsi nende eelarvamuste köidikutest, ei julgenud teha vähematki vabastamiskatset.

Sellest järeldab Martens, et Roda ei hakka kammitsema igatahes seltskonna eelarvamuste pärast oma tundmuste-elu mehe kõrval ja, kui tarvis, enese julgesti vabastab eelarvamustest, mis kasvatuse ja ümbruse läbi omandatud, aga ei vasta hiljematele tõekspidamistele.

Teist põhjust eeldades: miks naiskirjanik ühendusest oma armsamaga loobunud, kas usu puudusest ühinemise õnnesse, kestvusse või julguse puudusest seda õnne maitsta — teeb Roda veel kibedamaid etteheiteid.

Sel puhul väljenduvad enam kui kuskil mujal Roda vaated armastus-elust. Ja need vaated on orgaaniline

osa tema üldisest maailmavaatest, seisavad sellega täiesti kokkukõlas.

Otse kirglusega kaitseb ta inimese õigust õnne peale ja mõistab hukka loobumise, mis ei sünni mingi kõrgema ideaali pärast, vaid on tingitud eelarvamusist, usu või julguse puudusest, argusest, kartusest elu ees, õnne lühiduse ees. Ta näeb niisuguseis loobuvais inimesis viletsaid, kiduraid metsapuid, mis ei suuda oma latva tõsta kõrgele päikese valgusele, kus muidugi tuule ja tormi ohud suuremad.

Armastus-õnne kestvusse ei usu Roda. Sest tundmuste-elu avalduses valitseb alaline tõus ja mõõn, lühemas või kiiremas rütmis, mis oleneb temperamendist.

Kas peame aga sellepärast kõige eest põgenema, kõigest loobuma, mis pole jääv, mis ei kesta igavesti? Kas peame hoiduma kõigist ilusaist elamusist, sest et need kaua ei kesta?

Roda usub aga kindlasti sõpruse, seltsimehelikkuse kestvusse, mille kindlustab vastastikune sümpaatia, teineteise vaadete austamine ja ka harjumus.

Täiusliku kõigekülgse elu elamist ja julget elu rõõmude maitsmist ülistades jutlustab ta aga loobumist, julget ja otsustavat loobumist, nimelt kõigest poolikust, alaväärtuslikust ja isegi keskpärasest, et hoida end suureks andumiseks.

Siit arvab Martens leidnud olevat lähtekoha, mille kaudu ta loodab pääseda Roda hinge salakäikudesse. Kuidas on ta varemini seda kõike pealiskaudselt lugenud ja raamatu rahulikult kõrvale pannud, uskudes, et see on „teooria", et see on pidukuub, mis seltskonnas esinemisel mõjuavalduseks ja hiilguseks selga tõmmatakse!

Aga nüüd saab ta kohkudes aru, et Rodal selle „teooria" teostamine naljaks ei ole. Selleks võib Martens mõne-aastasest üheselamisest leida nii palju näiteid ja tõendeid!

Mis on olnud see Roda eemalhoid seltskonnast, see kodu üksilduses viibimine muud kui suur loobumine kõigest sellest, mida ta peab keskpäraseks või koguni alaväärtuslikuks! Ta oleks ehk ennegi viitnud meeleldi õhtuid ja öidki väärtuslikkude inimeste hulgas, aga

neid tema arvates siin ei olnud. Ta on andunud kõigest loobudes tööle, et selle läbi varem või hiljem võita väärtuslikuma seltskonna tähelepanu, võita vaimselt väljapaistvamate kaasaegsete austust ja pääseda nende õhkkonda.

Martens tuletab meelde Roda mõrsjapõlve ja katsub leida sellest tema armastus-elu kohta andmeid. Nagu Roda alati on olnud oma tundmus-elu sõnadega väljenduses erakordselt tagasihoidlik, nii ka tol ajal. Aga niipalju arvas Martens olevat tähele pannud, et ta tema kui mehe vastu algusest peale sümpaatiat tundis, siis mõni aeg kahtles, nagu enese tundmusi proovides, ja viimaks, olgu et kahtlustest täiesti üle sai, olgu et need maha surus, avaldas ta selgesti ja mehiselt oma nõusoleku abieluks. Mis ta aga abielu all mõtles, kuidas ta edaspidist kooselu kujutles, see jäi Martensile teadmatuks.

Kui ta nüüd oma raamatus ütleb, et ta ei usu armastus-elu kestvusse, tähendab siis see, et ta mehe vastu jahedaks jäädes (jahe ta on, selles ei kahtle Martens, kuigi Roda peene taktitundega selle jaheduse ilmsest väljendusest hoidub) valmis on uutele tundmustele anduma, kui neid elule äratab keegi väärtuslik isik?

Martens hakkab otsima raamatust lehekülgi, mis vastaksid nimelt sellele küsimusele, olgu otsekohe või kaudseltki. Aga ei leidu niisugust lehekülge. Ei räägita kuskil abielus naise õigustest uueks armastuseks, ei räägita otsekoheselt ega kaudseltki.

Tuleb tagasi pöörduda nende ridade juurde, kus kõneldakse üldse tundmuste-elu avaldusõigusest, selle väärtuslikkusest, selle tähtsusest individualiteedi täielikuks arenemiseks, täiusliku ja sügava elu elamiseks, loomisjõu kõrgemale pinevusele tõstmiseks. Siin ei tee Roda vahet mehe ja naise vahel, abielus naise ega vallalise vahel. Mis ühele lubatud, seda ei ole õigus keelata teisele; mis ühele kõlbmatu, see ei ole teisele kõlvuline.

Pisut selgust selles asjas toob lehekülg, kus Roda ühe elatanud kirjamehe hilise ja viimase armastuse kaitseks seltskonna halvamaigulise muigamise vastu astub ja esile toob selle armastuse tähtsust kirjaniku vaimujõu uuestisütitamiseks. Ta kaitseb siin meest — oma naise

vastu, kellel puudunud igasugune arusaamine oma mehe sügavamaist hingelisist elamusist ning nõuetest.

Kas ei või sellest kõigest järeldada, et Roda nõuab mehele ning naisele tundmuste-elus vabadust ega nõua isegi abielus nende lõplikku mahamatmist? Vist küll mitte.

Selle järelduse tegemiseks annab kinnitust teises kohas väljendatud vaade, milles Roda individuaalsuse omapäraseks arenemiseks ja iseseisvaks avaldamiseks kõige suuremat vabadust nõuab, mida ei piiraks mingi eelarvamus, mida ei piiraks ka valesti mõistetud kohusetunne ega lääge ligimesearmastus, mis sagedasti muud ei olevat kui oma lähemate inimeste mõttetute tahtmiste ja tujude täitmine. Ta põlgab kannatamist, kui sel pole suurt mõtet, ja põlgab ohvrit, kui sel pole kõrget tähtsust. Ta lausub lühidalt, aga lõikava teravusega mõne põlgliku sõna ühest romaanis kirjeldatud abielust, kus intelligentne ja andeline mees muutunud ebaintelligentse naise haletsusväärilisekс tallaaluseks, loobudes allaheitlikult kõigest, mida see harimatu olevus ei lubanud, kõik kohusetunde ja „armastuse" pärast.

Seda kohta oli Martens lugenud varemini, romaani ilmumise järel, mõeldes uhkusetundega ja salarõõmugagi, et temal on abielus kõik hoopis teisiti, et selles on kummalgi täielik vabadus, et temal ei tarvitse naise tujude pärast kitsendada oma vabadust. Nüüd aga ei rõõmusta see lehekülg teda enam põrmugi. Lubamatuks tahaks ta tunnistada niisuguste mõtete avaldamise trükisõnas!

Kui Roda ei oleks tema naine, kui ta oleks näiteks tema õde või tütar, kuidas siis niisugused julged vaated täidaksid Martensi uhkuse ja salarõõmuga, seda enam, et need vaated ei ole välja mõeldud, laenatud raamatuist, vaid tugeva ja intelligentse inimese elus igapäev tegelikult maksvate tõekspidamiste tulemus!

Mida kaugemale ta jõuab raamatut kärsitult lugedes, seda selgemini tuleb ta otsusele, et ta seda naist austab ja imetleb (enam siiski inimese kui naisena), aga tunneb ühtlasi lootusetust teda eluaeg kinni pidada, alati o m a naisena.

Ehk kui see oleks võimalik, siis nõuaks see erakordset vaimset jõupingutust, erakordset vaimset üleolekut. Kas suudab ta kapitalikogujana ja sellekohase eluviisiga, vaimsest elust eemal olles, kaua paeluda vaimsete nõuetega naist! Eks kõrvuta teda nüüd Roda Sanglepaga — kui ta üldse võrdlust võimalikuks peab! — ja silmapilkselt on otsus tehtud tema, Martensi kahjuks! Mis on tema mõne aasta jooksul Rodale vaimselt pakkunud? On ta üldse vaimselt midagi pakkuda katsunud? Ta on naisele võimaldanud vaimse elu ja tegevuse, ja ainult tänutundmus võib kütkestada Rodat. Aga mis on see muud, kui peenel kujul armastuse ostmine naiselt, kes teda ei armasta! Kas võib niisugust tugevat naist kaua rahuldada armastuse müümine? Kas ei taha ta kord anduda vabalt, ilma igasuguse tänu- ja kohusetundeta, ilma mingisuguse tasuta? Ja kas ei lähene nüüd see aeg? Kas ei ole see varsti käes? Ehk ongi juba käes? Ja Sanglepp saab seda kõike ilma rahata, mille eest tema, Martens, peab andma Rodale ilusa korteri, ülalpidamise, toredad ülikonnad? Sanglepp saab seda kõike ilma rahata ja saab pealegi enam!

Martens viskab raamatu öölauale, kustutab elektri ja langeb ohates padjusse:

Raske on armastada niisugust naist!

Raske on omada iseseisvat naist.

Aga sealsamas sööstab ta istukile ja hüüab kõvasti: „Kerge on osta isegi intelligentset ja iseseisvat naist!"

Ta naerab kõvasti ja tigeda kahjurõõmuga: Roda pole ju kõige oma intelligentsuse ja iseseisvuse juures muu kui harilik ostetav naine! Ainult kallist hinda nõuab ta enese eest! Ja kui üks temale rikkalikult maksab, võib ta selle kõrval teisele anduda tasuta! Tema, Martens, peab ka Sanglepa eest maksma! Vana sõpruse poolest! Miks mitte!

XVI

Talve päevil ärilistel sõitudel läbi linna või hilisel õhtul joogimajast tulles tõstis ta aeg-ajalt silmi, nii vähe, et keegi ei võinud seda pidada unistavaks taeva poole vahtimiseks.

Aga hetkekski kivirüngaste vahelt kui kuristikust nähtud tükike taevast või siretavad tähed öösi tõid talle silme ette piltide rea lapsepõlvest, ja kõigil neil oli tagapõhjaks haljas maastik sinitaevaga.

Varemini, vaikseil õhtuil Irise pool istudes või suvel temaga linnast eemal, metsas kõndides on ta jutustanud oma lapsepõlvest ja kodukohast, kirjeldanud metsi, soid ja maju, kuni Iriski seda kõike omaks hakkas pidama ja näha ihaldas. Aga Martens oli igakord kurvalt pead väristades ütelnud:

„Ei, sinna ma enam kunagi ei lähe. Liiga kurvad mälestused on nendega ühenduses — minu isast!"

Rodale ei julgenud ta midagi kõnelda kodukohast ega lapsepõlvest, kartes, et see linlasena ei tunne küllalt huvi kõige selle vastu. Aga mälestused oma lapsepõlvest ei olnud tuhmenenud tal viimaseil aastail, ja salajas mõtles ta kord minna oma kodukohta ning kaasa võtta Rodagi.

Kui varemini olid tal mineku raskeks teinud isa viimaste aastate õnnetused ja koha kaotamine, siis oli nüüd see kõik heaks tehtud tema enese rikkuse läbi ja püsti peaga võis ta sinna ilmuda. Ta oli juba aasta paari eest hakanud valmistama teed — kodukohta minekuks. Oli vennale, kes sulasena ümberkaudseis taludes teeninud, saatnud rahasumma kohaostmiseks. Kodukohta ei saanud ta küll tagasi, aga omandas seal lähedal veel suurema talu.

Abielu ajal Rodaga ei olnud ta veel maale saanud: suviti veetis ta vaba aega seisusekohaselt mererannas, kus tal oli oma villa. Ka tänavu talvel oli juba aegsasti kõneldud suvisest minekust mereranda.

Martens oli suvilat parandada ja suurendada lasknud tubade arvu juurdeehitusega. Ta tahtis enese vastu aukartust äratada teiste suvitajate silmis oma elu väliskülgega.

Sanglepa ilmumisel oli ta esiotsa mõelnud kutsuda temagi ühes mereranda ja siis kogu suvituskoha kadeduse äratamiseks luua enese ümber seltskond — vaimse ning intelligentse aristokraatia ühing, nagu ta seda enesele nimetas.

Siis aga, varsti pärast Sanglepa esimest külaskäiku, oli ta Rodale kõnelema hakanud maa üksildusse minekust, vähemalt üheks suvekuukski; oli leidnud mereäärsete suvituskohtade õhkkonna vastumeelsena ja kihvtitatuna.

Hiljemini oli ta otsekoheselt öelnud, esiotsa küll ainult soovitavas vormis:

„Kas ei oleks sel suvel kõige kohasem minna minu kodukohta, venna tallu?"

Ja oli siis pikemalt kõnelnud suvituskohtade õhkkonnast, kus ei olevat muud kui rikaste võistlus eneste vahel välise hiilguse poolest.

Roda oli kuulanud seda nähtavasti tähelepaneliku huviga, oli teinud linna ja suvituskohtade kultuuri kaitseks mõned Martensigi arvates õiglased märkused, aga jäänud täiesti nõusse maale-minekuga.

Mitmel puhul kirjeldas nüüd Martens oma kodukoha lähemat ja kaugemat ümbrust ja Roda näis seda kuulavat igatahes suurema huviga kui seletusi ärielust.

Martens loodab seal ta lõplikult tagasi võita, ja maha matta kaugel metsade taga, oma lapsepõlve mälestuste mail, kõik viimase aja segased elamused, piinad ja kahtlused kui kurjad unenäod.

Seal tahab ta Rodale jutustada mälestusi igast metsatukast, soo samblamättast, looklevast rajast heinamaal ja sammeldunud kivist karjamaal. Seal avaldab ta Rodale häbenemata oma lapsepõlve unistused, näidates talle Selgmäe harjalt kõiki ümberkaudseid kohti, maid ja metsi ning meelde tuletades muljeid, mis need kohad temas äratanud võõrastena ja tundmatutena kõige nooremas lapse-eas.

Siis avanevad Roda silmad, ja ta hakkab armastama oma meest inimesena, hakkab armastama tema hinge. Sellest peale algab uus elu, nende ühine elu, nende tõeline abielu, ja sellest peale loevad nad oma abielu aastaid.

Ta tunnistab kõik oma eksisammud, mis ju muud pole olnud kui alatine otsing, millegi välise abi ja teise toetuse oode uue elu algeks. Ta jutustab salgamatult oma pika ja mitte iluta armuloo Irisega ja mitte ilma kurva iluta üheöise eksimuse arvuteadlase Alakase vastu. Roda saab kõigest aru, jääb kurvaks, vaatab talle otsa andeksandva, õrna naeratusega ning sõnub:

„Oled julge ja tugev, aga siiski nii nõrk ning eksija!"

Nii köidab ta oma avameelsuse ja otsekohesusega Roda kindlasti enese külge, veetleb temagi tunnistusile. Ja Roda jutustab oma sümpaatiast Sanglepa vastu, mis ähvardanud viia leegitseva armastuseni ja abikaasa unustamiseni. Nüüd on aga temalgi õnnelikult hingeline tasakaal jälle tagasi ja edaspidi ei taha ta enam eemale jätta meest seltskonnast, kus ise viibib.

Veel palju teisigi unistusi suvisest idüllist lõi Martensile kujutlus ja õhtuti luges ta päevi, mil veel elada linna mürgises õhkkonnas. Ta kannatas rahulikumalt Roda iseseisvaid samme ega olnud endiselt meeletult erutatud, kui teda õhtul aegsasti tulles igakord kodunt ei leidnud. Suutis mõnel korral oma kodus isegi viisaka lahkusega kohelda Sangleppa ning Püstkukke.

Vennalt tuli vastus, et ta linlased rõõmuga oma ulu alla võtab, nii hea või halb, kui see ka on. Kaks tuba rõduga olevat nende jaoks vabad, peale selle aed, heinamaad, väljad, metsatukad.

Otsustati nõnda, et Roda läheb maale varemini, kuna Martens jääb veel nädalapäevad äriasju korraldama pikemaks äraolekuks. Võib-olla oli tal tagamõtteks abikaasat võimalikult ennemini linnast eemale saata. Roda ei rääkinud sõnagi rutulise mineku vastu, korraldas hariliku hoolsusega oma asju ja Martens ei märganud oma suureks rahulduseks tema näol ei nukrust ega lahkumise valu varjugi. Ta järeldas sellest, et kõik viimase aja kartused on olnud ilmaaegsed ning põhjendamatud.

Kui ta viimaks ühel laupäevaõhtul Roda ühes lapse, kasvataja ja teenijaga jaama saatis, teiste tähelepanemata tema kätt suudles ja kimbu nartsisse, mõne punase nelgiga, läbi vaguniakna kätte ulatas — oli ta

õnnelik, nagu oleks saatnud viimaks ometi kalli kauba vargapesast eemale, kindlasse kohta.

Ta sõitis omas vankris jaamast linna, pea kõrgemal kui harilikult, ja kergitas kübarat hoogsa võttega, nagu oleks vastutulijaile, kompsude, korvide ja pampudega rohelisse ruttajaile südamest kõige ilusamat õhtut ja ööd soovinud, tahtnud jagada neile julgustust ja usku elusse. Et seda võimalikult paljudele osaks saaks, sõitis ta läbi Kolme Kuninga uulitsa linna puiestikuni ja sealt tagasi „Metropoli" ette, saatis sealt kutsari hobusega koju ja astus ise sisse.

Täna oli tal tuju, täna oli ta kõnekas, täna laulis ta tasakesi orkestriga ühes ja tegi käega väikeses ulatuses takti-löögi liigutusi.

Ta tellis jooke, nurises oma sõprade norusoleku pärast, katsus neid elustada ja heitis nalja nende üle, kes julgesid kõnelda kojuminekust enne kesköödi. Kas nad kardavad oma kodukanu või on hirmul, et need pole kindlasti puuris?! Asjata on öine valvus, kui kanad ise on kahtlaste kalduvustega.

Siis mindi üldisest saalist üksikkabinetti ja Martensi juhatusel algas üle hulga aja jälle hoogus laul.

Kõneldi ilusatest naistestki, kes õhtu meeleolu peaksid kroonima, aga Martens leidis selle jõleduse olevat. Ta oli rohkesti joonud, aga meeles oli aina Roda ja unistus uuest elust tema seltsis. Midagi tahtis ta sellest kõigest kõnelda, ühtlasi öelda midagi õpetlikku. Veiniklaasi kätte võttes ja püsti tõustes käskis ta kõigil vaikida ning lausus siis:

„Sõbrad (vabandage sõna eest!), maitskem seda, mis raha meile kättesaadavaks teeb! Ja kui see kõik meile ei maitse, mis ostetav, siis lõpetagem oma spekulatsioonid, müügem kõik ja ..."

„Pangem raha panka," hüüdis keegi vahele.

„Mitte segada! Siis müügem kõik ära ja saagem ..."

„Sotsialistideks!" hüüdis teine.

„Kas või sotsialistideks, et aga oleks elul ja tegevusel mõtet. Sest elul peab olema mõte ja tegevusel peab olema mõte." Ta sai aru, et joobnud on, ei leidnud sõnu selle varjamisekski.

„Joo klaas tühjaks, muud mõtet elul ei ole!" irvitas keegi.

„Kes ütleb, muud mõtet ei ole?" küsis Martens ja lisas kuivalt: „Kui te nii mõtlete, siis on mul, viisakalt öelda, igav teie seltsis."

„Ole heaks, seleta, mis mõte sul peale selle veel on?"

„Mul on raha olnud alati ainult abinõuks," ütles ta, „abinõuks eesmärgile." Tal tuli meelde, et seda juba varem mitmel korral oli öelnud.

„Abinõuks missugusele eesmärgile?"

„See jääb juba minu teada."

Naerdi kõvasti ja vastati pilkavalt:

„Ka meil igaühel jääb see enese teada."

Martens oli pahane, vähem sõprade tähenduste kui selle pärast, et ta ei mõistnud öelda, missuguse eesmärgi jaoks ta raha kogub „abinõuna".

„Kasvatate portsu lapsi, pistate igaühele mõnikümmend tuhat rubla pihku, see on eesmärk, milleks spekuleerite," lausus ta klaasi ühe sõõmuga tühjaks juues ja maha istudes.

„Nii et ei mõistnudki sa meile öelda, milleks s i n a raha kogud ja spekuleerid," sõnuti rahuldusega.

„Ta ehitab enesele viimaks püramiidi," pilkas keegi sõpradest.

„Kümnekordse maja Kolme Kuninga uulitsale?"

Martens vaikis, vahtis enese ette tühja klaasi ja jäi kuulatama, kuidas kaks joomaseltsilist omavahel jätkasid alatud vaidlust:

„Raha ajab igaüks kokku, nii palju kui jõuab. Kes rohkem jõuab, ajab rohkem. Ja kui vaba aega jääb, teeb kasulikku ühiskondlikku tööd, näiteks omavalitsuses või seltsides."

„Olgem otsekohesed: läheme omavalitsusse ja mujale selleks, et seal oma klassi kasusid, oma kapitali kaitsta, et sellest võimalikult vähe läheks ühiskonnale."

„Siis on meie tegevusel mõte — oma klassi kasude kaitsmine?"

„Nimelt! Et ikka eksimatult võiksime õhtuti juua veini. Muidugi on raha selle juures ainult abinõu."

„See on õige!" lausus Martens vahele. *„Non plus ultra!"*

„Sa katsud pilgata! Aga niipalju on selge, et sinagi nende poole ei hoia, kes jutlustavad kõigi maade proletaarlaste ühinemist," vastati talle. „Või sa ei ole see ega teine, — ja see on kõige pahem. Seda ütlevad isegi proletaarlased, et kõige halvemad on need, kes siit- ega sealtpoolt ei võitle, kes sünnitavad ükskõikse ja erapooletu väikekodanliku massi."

„Mina olen väikekodanlikust massist!" hüüdis Martens.

„Kapitali järele vahest suurkodanlikust, aga meelsuse järele väikekodanlikust."

Ta heitis põlgliku pilgu üle kõigi joogilauas istujate ja vaikis pahaselt.

Ta lahkus varsti, ja läbi tühjade uulitsate sammudes, mida juba agu valgustas, kordas ta ikka veel haavunult: „Väikekodanlus! Mulle julgetakse seda ette heita! Mina olen väikekodanlane! Isegi meelsuse poolest!"

Ta otsis argumente selle ümberlükkamiseks, haaras neid siit ja sealt, aga leidis need isegi sofistlikud ja põhjendamatud olevat. Ta kutsus appi oma raamatukogu; kas väikekodanlasel on niisugust? Aga ta pidi tunnistama, et oli raamatukogu tarvitanud väga harva. Ta tuletas meelde oma haridust — aga seda oli ta tarvitanud spekulatsioonideks. Tahtis oma kodu nimetada intelligentseks. Aga kui see intelligentne oli, siis naise teenete läbi. Et ta rohkem välja annab, kodus ja väljaspool, kui teised ärimehed, ka see ei ole argument väikekodanluse vastu.

Siiski, oodaku nad! Kord kõnelevad nad teist juttu.

Silmapilguks läbib tema pead mõte: kui astuda kuldvasika vastu võitlusse, ühes kõigi nende viletsate ja nälgijatega! Kui astuda võitlusse kõigi nende spekulantide, söömarite ja joomarite vastu, kõigi väike- ja suurkodanlaste vastu!

Ta näeb enese kõrgel tribüünil vaba taeva all rahvahulkade ees, jutlustades neile orjusest pääsemist, ja kuuleb tuhandete vaimustatud kiiduhüüdeid.

Ta jätkab oma kõnet veel suurema vaimustusega.

Seal astub tema kõrvale tribüünile tõmmu näoga neiu, pöördub rahva poole ja hüüab:

„Ärge uskuge seda silmakirjateenrit, kapitalisti ja

väikekodanlast! Tunnen teda! See on spekulant Martens. Ta on küllalt raha kokku ajanud. Nüüd tahab meie kulul veel poliitilist karjääri teha!"

Enne peaks ta Irise ja Alakasega kõik heaks tegema, nad lepitama, siis võiks ta uut elu alata nende vaevatute ja koormatute hulgas.

Ja kui ta hommikul vara korstnate ulgudes vabrikusse tööle läheks, kas ei oleks ta ühe löögiga Roda silmis sellest peenest noorhärrast kõrgemal, kelle hingeline sügavus ei olegi vahest mõõtmatu?

XVII

Ta hoidus eemale järgmisil päevil oma joomaseltsilisist. On tal neid üldse nii väga vaja! Ta võib iga päev enesele kutsuda joogilauda uue seltskonna, selleks on ta arvemaksmises küllalt helde. Leiab viisakamaid, leiab niisuguseid, kes teda õieti hindavad väärtuse järele! Öösel koju minnes ei ole tal siis sugugi tuju kotiriiet ümber võtta, koldele istuda ega tuhka peoga pähe panna!

Ta koguski ühel õhtul „Metropoli" saali laudkonna noori inimesi mitmesuguseist elukutseist ja veetis nendega õhtu, mis jättis üleva meeleolu.

See rahvas mõistis teda hinnata!

Tal jäid meelde muu hulgas panga raamatupidaja sõnad — ja need ometi maksavad ka midagi, need ütles ülikooliharidusega mees, kuigi pisut ülemeelikute kalduvuste ja kergete elukommetega:

„Mis? Nad ütlevad teile: väikekodanlane! Kes seda julgeb öelda? Teiesugusele mehele! Nad vaadaku enne näkku ja siis alles öelgu!"

Terve laudkond noori inimesi tunnistas need sõnad õigeks ning tõstis Martensi auks sektiklaasid.

See oli ilus õhtu ja andis jälle julgust elamiseks.

Uulitsale astudes tundus jalus nõrkust ja pea kohises, aga ta ei võtnud voorimeest, ei, ta tahtis nimelt näidata, et ei ole purjus, ainult animeeritud, nagu ütleb Sanglepp. Ta tahtis näidata, et oskab pidada mõõdukust, tema, kes end peab Epikurose jüngriks.

Ta saatis uued sõbrad koju, lahkus neist südamlikult ja arutles üksi jäädes iseeneses: Oeldagu mis tahes, see on siiski õige elu! Miks ei pea mina elu maitsma! Ah, ma olen olnud selles liigagi tagasihoidlik! Iris peaks praegu minuga olema, see või teine Iris, aga peenemaitseline ja soe nagu see endine, mitte niisugune, nagu too on nüüd. Unistab vist aina kõigi maade proletaarlaste ühinemisest! Ah, need proletaarlased! Minu pärast võivad nad kõik elada inimese elu! Mina olen valmis oma teenijaile aastas kaks korda nõnda palju sekti andma, et nad kõik on selili maas ja tunnevad endid miljonäridena! Aga uhke ei maksaks olla nagu Iris, siis peab muidugi kannatama! Olen valmis maksma 10 000, 25 000, 50 000 Irisele kõigi kannatuste unustuseks ja sellele seal pealinnas teist niisama palju, ainult ühe öö eest. Ei maksa uhke olla, kui oma kannatuste eest kätte ei saa maksta ja kui see ei paranda seisukorda!

Või tahate minu südametunnistuse peale mõjudes kätte maksta, minult unerahu riisuda, võluda tonte minu seinale. Asjata vaev! Olen selleks liiga tugev! Ja kes tugev on, sellel on teistsugused õigused elu peale! Võitjale antakse kõik andeks! *Beati possidentes! Vae victis!* Uhked võivad olla viimaks kõik need naised, kellele see õnn osaks saanud veeta minuga üht ööd! Roda on neist vist siiski kõige targem ja võtab väikese kõrvalekaldumise järel jälle õige koosi. Eks ole suurtel meestel olnud terved haaremid, ja õnnelik on iga naine, kes sinna pääseb!

Tõepoolest, miks olen ma lasknud sel viletsal boheemkonnal, sel santlaagrite karjal äratada eneses kadedust! Pangem tähele suuri mehi. Igaüks on omal alal suur! *Suum cuique!* Ja kui minagi esialgu tahtsin valida intelligentse professiooni, sealt aga teisale kaldusin, siis jumala nimel, tahan ma seal teisal edasi jõuda, nii et häbi ei tarvitse tunda kellegi ees, ka mitte vaimsete suuruste ees! Miljonite ees võtate teiegi, santlaagrid, kübara kaugelt maha, kuigi kadeduse pärast katsute riivata neid oma töis! Riivamise aineks on siiski väikekodanlasi küllalt! Mina olen teistsugusest materjalist! Küllap leidub kord minulegi õige hindaja! Kui

mitte Sanglepp, siis mõni teine, kes mu surematuks teeb, ja nimelt ärimehena! See puusepa poeg Hommikumaalt oli suur mees, see nälgija Thomas Kempist ja teised niisama, aga nende seltskond oleks mulle natuke igav! Teie, suured kirjanikud ja kunstnikud, olete mulle veel igavamad!

Sõjakas meeleolus jõudis ta koju, ütles ust avavale teenijale mõne järsu sõna, kõndis saalis mehiste sammudega ja laulis mõned taktid:

„Toreadoor, toreadoor . . ."

Ta tundis täna lõbu isegi voodi pehmusest ja puhtast pesust, kuigi tal need asjad harilikult olid ammu.

Ennast vaibaga kattes võtab ta öölaualt „Kiir-Sõnumitooja" ja hakkab lugema unetulekuks.

Aa, need poisid seal toimetuses ei tuku! Juba sõnum sees, et salkkond „meie mehi" jälle ära müünud ühe mõisa, mis nad hiljuti ostnud, misjuures teenitud kuulu järele umbes pool miljonit. Hea, et nad ei nimeta nimesid, muidu oleks minugi oma siin must valgel!

Leht rõõmustub, et „meie oma rahva pojad" jälle suure summa teeninud, misläbi kasvavat rahva jõukus! Enesestki mõista! Ikka tarvis olla patriootlik ja rahvuslane, siis antakse rumaluski andeks!

Martens muigab ja loeb edasi, uudiseid kirjanduse ja kunsti alalt. Kirjanikkude ja kunstnikkude rühm kavatsevat sügiseks avaldada albumi; peale selle olevat veel ilmumas mitmete paremate kirjanikkude teosed — ilustistega.

Rõõmuga lisab leht, et kirjandus-kunstielu olevat kihamas ja voogamas. Suveks koonduvat mitmed tähtsamad kirjandus- ja kunstijõud Kundrussaarde, jõe kaldale vaiksesse, kõrvalisse ning ilusasse nurka, et puhates heita pilku kodumaa elusse ja sealt aineid koguda tulevasteks teosteks . . .

Ta ei taipa enam viimase paari rea mõtet, leht väriseb käes ja uuesti veerib ta:

„. . . mitmed tähtsamad kirjandus- ja kunstijõud . . . Kundrussaarde, jõe kaldale . . ." See on versta kolm eemal tema venna talust, Selgmäelt! . . . Roda on seal ja — tähtsamad kirjandus- ja kunstijõud — muidugi Sanglepp ka! Aga ehk on siiski see mõni teine koht?

Ta kargab voodist, jookseb kabinetti, leiab viimaks ühe aadresskalendri ja tuleb sellega tagasi.

On ainult üks Kundrussaare, tema kodukoha läheduses.

Seal nad nüüd on, jälle üheskoos! Olgu ära neetud kõik maailma santlaagrid, kirjandus ja kunst! Magada ei saa enam korralik kodanik pärast rasket päevatööd nende pärast!

Ta tõuseb voodis istukile, laseb jalad üle ääre rippu, tõstab mõlemad rusikad ähvardades kellegi poole ja hüüab kõvasti:

„See on . . ."

Ta ei tea öelda, mis see on, laseb rusikail jõuetult vajuda ja vajub sängi serval kokku.

Aga vähe aja pärast sööstab ta jalule ja hakkab edasi-tagasi jooksma, aluspesuväel, unustades öist jahedust ja lahtist akent.

Seda tahab ta Rodale kätte maksta! Ta lobises neile kutsikatele meie suvituskavatsusest ja need jooksid talle järele! Oo, ta unustab, see Roda, endine kerjustüdruk, kellega nii teeb! Pardon, kui ka mina unustan? Ja sinna ei lähegi? Arvan, et siin nälga ei jää, viimase umbkaudse kokkuvõtte järele ulatub varandus kaugelt üle kahe miljoni rubla. Hoolitsegu tema enese eest! Või hoolitsevad need kutsikad tema eest? Vaevalt küll! Tulgu siis paluma, eks siis näeme, kuuleme, mõtleme ja seame tingimusi! Oo, minu rahaga võib inimene elu lõbusaks teha! Ja leida ilusamaid naisi!

Ah, et ühtki neist pole praegu siin, et unustada ja kätte maksta sellele seal! Oo, see polegi nii raske, see kättemaks!

Minu teenija on rohkem väärt kui see kole-intelligentne kerjustüdruk!

Ta ruttab magamistoast välja, läbi söögitoa teenijatoa ukse taha ja koputab sellele.

Kuulukse riiete kahinat ja siis küsitakse kohkunult:

„Kes seal on?"

„Mina olen, Martens. Tehke silmapilguks lahti," ütleb ta häält sõbralikuks sundides.

„Mis te soovite?" küsib tüdruk uksele lähenedes.

„Laske mind sisse silmapilguks," ütleb Martens häbelikkust võita katsudes ja surudes ust praokile.

„Te olete vist hull!" ütleb tüdruk pahaselt, lööb ukse kinni ja lükkab riivi ette.

Martens läheb häbistatult tagasi ja mõtleb hambaid kiristades, kuidas oma suure varanduse abil naisele kätte tasuda, kohe, veel täna öösi.

Tüdrukult peab ta hommikul andeks paluma, seletades, et tal midagi hädasti, väga hädasti vaja olnud. Oligi ju hädasti vaja! Muidu võib asi lõpuks minna tööliste ajalehte — see oleks alles rõõm Irisele ja mõnele muulegi!

Täna öösi ei ole varandusest palju abi, mõtleb ta enese üle irvitades ja läheb voodisse, veel kord kalendrist vaadates, kas ei ole ometi kaks Kundrussaart. On ju ometi nii palju kohti ühesuguste nimedega. Aga saatus on seekord nähtavasti halastamatu: Kundrussaari on ainult üks!

Öö möödub täielikult uneta.

Kui hommikupäike tungib läbi siideesriide, pikkamisi hävitades elektri kahvatut kuma kui hõbetolmu, istub Martens veel voodi äärel, bordoo-punane siidvaip põlvil, ega leia nõu, kuidas suure varanduse abil kõik seada nii, et meeleolu oleks rahulik, ükskõikne või koguni rõõmus.

Kuidas oli ta unistanud vaese üliõpilasena, andes tunde kapitalisti puupeaga jõnglasele ja nähes esimest korda toredat tubade sisseseadet, muretseda ka enesele kord samasugune! Aga mitte selleks, et ennast süüa paksmaoks ja vedelda pehmel sohval, nagu selle jõnglase isa oma kolmekordse lõua ja kõhumäega, mis silme eest varjab juba poole maailma. Oli säärase mugavuse ja toreduse ihkamine ülearune või koguni vaimsete huvide ahtruse tunnismärk? Ei. Eks ole elurõõmu äratav, elutahet tekitav roheline sajavärviliste lilledega ehitud aas, mida valgustab päike sinisest võlvist, ja ilusam kui sügisesed koltunud, lagedad kõrreväljad! Ja eks tuleta rikka mehe eluruumid oma värvi- ja vormirikkusega ning elektrivalgusega meelde kevadist päikesepaistelist aasa! Kuna vaese mehe poolpime toakene

on kui sügisene sigadest tuhnitud koltunud kõrreväli vihma-udendava halli taeva all!

Niisuguses kenas ruumis tahaks ta teha tööd, tahaks istuda tundide kaupa, süvenedes vaimsesse otsingusse, ja üles tõustes ning ümber vaadates ammutaks ta ümbruse ilust jõudu ja eluhimu. Ta täidaks kõik tervishoiu nõuded õhtul, magaks ööst und nägemata ja hommikul ärgates tunneks enese kui kokkukäänatud vedruterase, mille jõudu tarvis käsitseda ainult korralikult. Ta naeris juba tol ajal Tolstoid, kes irvitab oma „Ülestõusmise" kangelase elumõnususi, muu seas isegi hoolitsemist ihu eest. Ka tema mõtles kord Nehljudovina hommikuti töö algu eel äärmuseni elustada oma jõudu külma pesemise ja duššidega, et maitsta sellest saadud mõnusustunnet ja asuda siis värskelt tööle.

Veel oli ta mõelnud: mis peaks suutma tumestada tema tuju, mis peaks mürgistama tema meeleolu või halvama eluhimu, kui tal niisugused head elamise ja töötamise tingimused? Ehk olgu siis vahest kõige selle kaotuse kartus. Ainult see.

Nii unistas ta siis.

Nüüd on see tal kõik käes, ja mis veel puudub, see on ju iga tund kättesaadav. Aga ta ei näe oma ümbrust, ei maitse selle ilu, ei kasuta selle mõnusust. Miks ei läinud ta näiteks eile õhtul lühikese jalutuskäigu järel voodi ega astunud päevase askelduse unustamiseks ühendusse mõne vananemata suurvaimuga kirjanduses või mõtteteaduses? Miks ei maganud ta und nägemata ja miks ei tõuse ta nüüd kokkukäänatud terasvedruna?

Miks ei heida ta üht pilku ilusale hommikupäikesest valgustatud peenemaitselisele magamistoa sisseseadele, et tõsta meeleolu? Miks konutab ta siin kui ulualuseta kerjus, kes öö veetnud kuskil aia veeres istukil ja nüüd tarvilikuks peab jälle alata üht päeva armetus elus, võtta selga oma kerjakott ja selle all küüru vajudes väsinult edasi kõmpida hea õnne peale, algavast päevast ja eelolevast ööst midagi paremat lootmata!

Kõige esiti peab ta vabandama end teenija ees.

„Vabandage, kui teid öösi eksitasin; mul oli hirmus peavalu ja üldse väga halb... Ma ei tea õieti, mis ma tegin..."

„Ei ole viga . . ."

Ta rüüpab musta kohvi ja tunneb eneses ärkavat elujõudu, seda jõudu, mis teda aidanud kõigis meeleolu hämarustes. Tekib tegelustahe, kuigi liiga ärev, ebatasane ning tujukas.

Ei, ei, ta ei sõida veel täna maale, nagu öösi kindlasti otsustanud. Ta on tugev küllalt ootama homseni, võib-olla nädalapäevad, võib-olla ei lähe üldse sinna!

Ta ilmub hommikul esimesena ärri, aga istub seal kui ülearune, ei saa enam huviga osa võtta millestki; vaatab võõrastusega, kuidas teised anduvad tööle, nagu oleks see mingi tähtis, huvitav, lähedane asi. Tulevad ärimehed ja ühelgi neil ei ole kõige vähematki kahtlust oma tegevuse tähtsuses ja mõttes. Õnnelikud inimesed! Nad on vist oma tegevuse sügava mõtte leidnud ja sellest vaimustatud: ei osta kaupu ega müü selleks, et võimalikult palju teenida, vaid et vaesele ligimesele teha tarbeaineid kättesaadavaks. See suur ja kõrge mõte kihutab neid rühmama ööd ja päevad, surmatunnini, hinge tõmbamata. Näe, seal jookseb väsimatu Kormits, kes kõik kokku tahab osta, et siis tema see oleks, kes võib teha õnnelikuks kogu linna, jagades kaupu! Tema teeb lahti oma helded ja rohked käed ja jagab kõike kõigile — kõrilõikaja hinna eest; ei ta tee vahet vaese ega rikka vahel, makstagu ainult hingehinda!

Kas hakkas temagi, Martens, selleks ärimeheks, et rahvast õnnestada tarbeainete varustamisega? Kas seda õnnestamist ei toimetaks teised, vähema andega, vähema haridusega mehed niisama hästi või sada korda paremini? Või on tema müünud teistest odavamini?

Õhtuks on tema otsus muutunud — ta peab sõitma veel täna ja teeb sellekohaseid korraldusi.

Veel katsub ta aeg-ajalt maksvaks jätta esimese otsuse ja mitte sõita. Saadab telegrammilise teate, et ei sõida üldse! Las ootab Roda! . . . Las ootab! . . . Aga kui ta ei ootagi? Ja seda on karta.

Kas alata üldse võitlust enesega? Et elada mõne päeva pärast kaotuse häbi!

Ehk leiaks siiski mõne vahendi, mille abil võita oma

nõrkus, mille abil võita see igatsus Roda järele? Mille abil võita — otsekoheselt öelda: kadedus!

Kui võtaks enesele ühe teise, viiks oma koju ja annaks sellele Roda voodi? ... Iris ei tule ... Aga on neid vähe, kes tuleksid raha eest? Kes teab, ehk on need kihvtid siiski lahjad, ja järele jääks vaid jälestus! Eks ole tal ju teada endistest kergemeelseist kogemusist, et naise ihu üksi ei kütkesta teda! Peab olema veel hing ja vaimgi!

Kui ta sõidaks täna õhtul, aga hoopis teisele poole, sinna kaugele pealinna, otsima seda nälgivat naisüliõpilast? Eks see ole ka sõit kuldvillaku järele!

Veel õhtul jaamas läbib mitmel korral kiusav ja veetlev mõte pea: kui istuda teisele rongile, mis sõidab pool tundi hiljem, pealinna poole?

Ta astub siiski esimesse rongi. Sealt võib ju veel viimasel silmapilgul välja hüpata ja minna teisele. Ronib ülemisele lavale ja heidab pikali. Lamab seal mõne minuti, meelde tuleb Roda, kelle armu kerjama ta praegu sõidab. Juba mõtleb ta rongilt maha minna, et teisele astuda, aga tunneb enese nii rammetuna, et ei suuda tõusta.

Missugused väikesed asjad määravad elus suuri pöördeid: oleks ta jaama einelauas klaasi kohvi joonud ja sellega end pisut elustanud, siis hüppaks ta siit praegu maha ja sõidaks pealinna! Aga nii ei viitsi ta liigutada liigetki, ükskõik kuhu rong tema ka viiks.

Rong läheb, õhtune päike paistab vagunisse, aknast välgatab rohelist ... Maa! käib tal hüüe hingest läbi, silmapilgul on kadunud raug ja väsimus, ta ronib lavalt alla ja palub akna juurde aset ...

Missugused tuimad ja arusaamatud kaasreisijad, ei taha teda lasta akna juurde, arvates, et ta sinna tungib odava uudishimu pärast! Aastate kaupa ei ole ta näinud maad. Kas nad saavad aru, mis see tähendab inimesele, kelle lapsepõlve mälestustel on põhjaks ainult haljas maa ja mets ning sinitaevas!

Kuskil tee veeres lehvitatakse valgeid rätte tundmatuile vaguniakendel ning -ustel, oodates vähematki tunnismärki vastuseks. Linna tornid kerkivad katuste murdpindade mitmevärvilisest rägastikust, kuldristid

sätendavad õhtupäikese paistel ja siis kaob see kõik tee käänakul ning silme ees on madal haljas heinamaa, kus kased hõredalt üksteisest eemal kui üksinda unistades kõndivad valgejalgsed neitsid, tiherohelises ehtes, näodki varjatud halja lehestikuga. Ühe rohelise rinna vastu, pehmesse lehestikku tahaks Martens suruda pea ja unustada paarkümmend linnas veedetud aastat.

Siis kaob heinamaa ja pikkamisi üles ning alla hõljuvate traatide vahelt paistavad põllud kui mahalaotatud rohelised vaibad, tuhmi ja heledama jumega, neljanurgelised, pikad, nõlvaku taha kaduvad. Viljapuuaia varjus on hallid talumajad kui siilid üksteisele lähedale pugenud ja mõni neist hingab sinist suitsu.

Näe, kaskede varjus, mille vanad haljad raod kui allanõrguvad tuhandeharulise purskkaevu veetiremed, seisab valge naine ja temagi tõstab oma saleda käe kui pajuoksa, ja midagi valget lehvib päikese paistel. Sajad möödasõitjad vaatlevad teda unistades ja silmapilguks käib neil vist igatsus hingest läbi: jätta kõik, et õnnelik olla seal kaskede varjus väikeses majakeses, mõtlemata, kui kaua see kestaks ja milleks see kõik! Nagu teaksime meie üldse, milleks see olemine kõik!

Siis kaovad väljad ja majad viljapuuaedadega ja kased valge naisega. Algab soo, madalate männijändrikkudega, rohekashall, ääretu, saladusi varjav, mõne väikese künka kui halja saarega, — soodus paopaik neile, kes oma õnne peavad maitsma varjates kõige maailma eest. Üks röövel armastab kirikuõpetaja tütart, see teda. Siin on nad ainsa kohtamise määranud, kesk ääretut sood, ühel väikesel künkal, kuhu nad teevad männiokstest aseme ja on õnnelikud ühe öö, päeva veerust tõusuni, vaevamata teadmisest, et see enam ei kordu. Ja lahkudes annab neitsi oma siidrätiku röövlile kingituseks. Too suudleb viimset korda oma armastatu siidist palet, silmi, otsmikku ja viimaks veripunaseid huuli, mis seal igavas ja kuivatav-kõlblas kirikumõisas on asjata oodanud tugevat suudlust. Igavail sunnitööaastail, mis lõpevad ühes eluga, kannab röövel kaasas siidrätti, naeratab raskusi kannatades ega nurise oma saatuse pärast. Selle kannatlikkuse on talle andnud õnnelik öö, mida ei tumestanud tuleviku hirm ega

arvestused edaspidise üheselamise asutamise kohta, ei kadedus ega kahtlused. Hommikuse suudluse järel olid nad vabad ja kõik see oli lõpetatud jäädavalt.

Üks öö võib olla naisega õnnelik, täiesti õnnelik, teadmata tema minevikust, vaatamata tulevikku ja unustades olevikku. Üks öö, mitte enam.

Aga tema tahab olla õnnelik aastate kaupa, eluaeg! Missugune sõgedus!

Väljadele laotub õhtune rahu, pilvede riismed koonduvad madalasse ja taevas on kui suur puhtaks pühitud õu. Kui kaua aja järele näeb ta lõokest keereldes üles lendavat ja kalduvat sinasse! Paekivist piiratud kadakasel karjamaal tõuseb karjatüdruk kõrge kivi otsa ja lehvitab käega. Martens lehvitab talle vastu: Ole tervitatud, Minni või Anni, ühe oma endise ametivenna poolt, kes tihedas lepikus kiili ajal oma jalad veriseks jooksis, et jõuda lehmadele järele! Kes karja unustades unistas kaugeist maist ja suurist tundmatuist asjust, kuni loomad viimaks Nõmavere väljal kaerast leidis, alandlikult punapealise peremehe sõimu kuulas ja otsustas ükskord kätte tasuda, kui ta suur mees on. Ta sõidab läikivas tõllas Nõmavere õue, kaks hobust ees, käsutab peremehe välja ja astub siis julgesti ette. Peremehe põlved löövad värisema, aga tema, Martens, küsib sõbralikult naeratades: „Kas sa ei mäleta, et mind kord sõimasid?"

Peremees kogeleb midagi vabanduseks, aga Martens patsutab talle julgustades õlale ja ütleb: „Sul oli õigus sõimata. Aga mul oli õigus karja su kaerale lasta, sest ma kavatsesin oma tulevikku."

Täna on laupäeva õhtu. Näe, mehed lähevad väljalt juba koju, üks naine nende vahel, valge rätiku kolmnurk seljal. Eks ole seal käimas võitlus nende kolme vahel sellegi naise pärast, kui ta ilus on. Aga on ta juba mehe naine, siis keelab tal kristlik komme avalikult lähenemast võõrale mehele. Ta vaatab vargsi salajast lemmikut, valab üksilduses pisaraid, et ei tohi teda suudelda, ja jääb oma mehele truuks. Ja nii see peab olemagi! Teoorias võib ei tea missugusest vabadusest kõnelda, tegelikus elus peab naine jääma truuks oma mehele!

Mis teeb praegu Roda? Kas õõtsub Selgmäe aia võrkkiiges, mis kahe vana õunapuu vahele tõmmatud, raamat käes, unustatud, vahib rohelisse lehestikku ja mõtleb, et mina juba teel? Või sõuavad nad Kundrussaarelt praegu jõele, Roda istub tüürpingil, valge pluus piha ümber, õhuke kübar kuklas? Tema vastas esimesel sõudepingil Sanglepp, särgiväel, palja päi, salgud hoolega otsale kohendatud. Sanglepa selja taga istub Püstkukk ja sõuab. Sanglepp vestab Pariisist, sõitudest Seine'i jõge mööda Roueni, kulmud tõstetud, toon pateetiline, veste sündmustik põimitud sententsioonide ja aforismidega. Roda kuulab teda tähelepanelikult, imetledes enam teda ennast kui tema vestlust.

Päike läheb kauge välja taha looja ja metsaladvad punetavad. Aga seda ei näe enam Martens, ta jälgib jõel Kundrussaare all oma abikaasa sõitu Sanglepaga ning ruttab siis vaimus Selgmäele vennalt pärima tõendusi:

„Oi jah, Ants, ilus pühapäev täna, ja palav," ütleb ta homme, varitsedes parajat pilku. „Kas lähed Kundrussaarde suplema ka või? Roda vist on juba seal käinud? ... Aa, käis? Ilmad olid soojad, miks mitte ... Ega saanudki muidu ... Seal olevat oma suvitajad linnast. On need siin ka käinud? ... Jah, need kirjanikud ja kunstnikud? ... Käisid iga päev? ... Enesestki mõista! ..."

Martens surub enese vaguni nurka ja katsub uinuda. Aga uni ei tule, mõte ja kujutlusvõime töötavad edasi.

On ta Rodat kosides vea teinud? Missuguse? Puudus neil algusest vastastikune sümpaatia? Vist mitte. Kus on siis viga? On hiljemini tehtud mingi viga, et Roda huvid tema omist lahku lähevad? Sooviks ta, et Roda iga õhtu vaimustatud oleks päeval teenitud summadest ja päevad otsa mõtleks spekulatsioonidest, mis mehel parajasti käsil? Sooviks ta, et Roda huvid langeksid teiste ärimeeste abikaasade vaimsele tasapinnale?

Ei, ei! Ei kunagi!

Siis on viga ainult temas, Martensis eneses.

Oleks ta õnnelikum Irisega? Oleksid selle äriteenija

nõuded olnud vähemad, oleks ta leppinud vähemaga? Oleks nende õnn olnud alaväärtuslikum?

Kumb on enam väärt: alaväärtuslik, ebaintelligentne „õnn" või ülev, puhtvaimne õnnetu-olek, loobumine õnnest, ilmaolek sellest kõigest, mis meile annab igapäevase „rahu" ja mõnusustunde?

Suurem hulk hääletab viimase poolt. Kas ei ole see häälte-enamusega otsustamine ka siin kõige õigem mõõdupuu! Eks ole Kormits ja teised ärimehed õnnelikud oma kodukanade või -hanedega!

Siiski, Iris oleks tema vastu alati soojem olnud ja selle läbi enese lähedal hoidnud. See tark naine vaimsete huvidega aga on tema kodu moondanud jääkeldriks, kust on tahtmine aina põgeneda, kas või kõrtsi soojematesse regioonidesse.

Kui ta oleks kosinud Alakase, selle matemaatikat studeeriva üliõpilase? Oli ta selleks kohustatud? Mitte rohkem kui Irise kosimiseks! Mis on kohustus? Eks seo see ainult nõrka! Ja eks vaeva kohustuse täitmatajätt ainult viletsat, nõrka südametunnistust! Ta ei jõuaks ometi oma kohustusi täita kõigi naiste vastu, kellega veetnud õhtuid või öid! Peaks ta nende kõigi pärast kolde tuhasse istuma ja sõbra-ärimehe käest tellima kotiriiet selgapanekuks!

Kas ei oleks siiski Alakask teda kõige paremini päästa jõudnud sellest ärisse uppumisest? Alati teda meelde tuletades on Martensit vallanud unistus minna selle poolnälginud neiuga kaugele ülikoolilinna ja asuda elama kahte väikesesse toakesse, kus on ainult kõige hädalisemad asjad, sitsist eesriide taga voodi, kaks või kolm tooli (üks juhusliku külalise jaoks), paar vana lauda, aga raamatuid rohkesti, palju. Nad õpiksid mõlemad, elades äärmises lihtsuses, ja tunneksid suurt rahuldust ning vaimset üleolekut kõigist neist, kes anduvad kapitali kokkuajamisele ja priiskavad külluses, sõidavad tõldades, katavad oma nuumatud himurat keha siidiga ja ehivad kalliskividega!

Meelde tuleb talle jälle nii selgesti öö selle nälgiva neiu seltsis, tema õnn ja pisarad.

Ta kutsus Alakase ühes Marja Ivanovna ja Pavel Ossipovitšiga restorani õhtust sööma. Teatrist lahkumi-

sel olid nendega seltsinud veel mõned tuttavad üliõpilased, neiud ja noormehed. Tulgu kaasa kõik! ütles Martens. Neiu Alakasel on „sünnipäev", kaugelt on sugulane sõitnud, tulgu õhtusöögile, kes tahab olla lõbus lauaseltsiline!

Õhtusöök läks kärarikkalt ja südamlikult, naeru, laulu ja pisaratega. Need nälginud slaavlased said süües ja veini rüübates vaimukaks, meeleheiteni rõõmsaks, ülevoolavaid tundmusi avaldati kurbades lauludes, kaelustustes ja suudlustes. Alakask pühkis ka mitmel puhul pisaraid. Üks seltsiline lõi talle vennalikult õlale ja trööstis:

„Ära nuta, sa ei ole üksi! Meid on siin tuhanded nälgimas. Ükskord lähme siit välja ja loome maailma, kus päike paistab kõigile!"

Kõige ülevamal silmapilgul, kui laul kustutanud kõigi meelest igapäevasuse, tundis Martens enese ühte sulavat selle neiu hingega, oleks tahtnud laskuda tema ette põlvili ja suudelda riiete palistust. Ta ei lähe kodumaale, ei lähe sinna tagasi, et lõplikult uppuda ärihuvidesse! Ta jääb siia ja see neiu peab temale seltsiliseks olema elu aeg!

Nad lahkusid teiste hulgast, istusid üksiktoas sohvale ja veinist ning laulust joovastatult rääkis Martens oma tundmustest, mis võrsunud sügavast kaastundest ja austusest, mis teda võitmatult köitvat neiu külge ...

Ta ei liialdanud tookord palju, nii tundis ta tol silmapilgul tõesti. Ta unustas aga arvestamata joovastuse veinist ja laulust, unustas mineviku ja tuleviku, unustas kihlatud mõrsja kodumaal ja sellele antud lubadused, kõnelemata Irisest.

Nälginud neiu katsus seda kõige esiti pidada uskumatuks ja tõrjuda tagasi. Aga temagi oli joobunud veinist, laulust ning seltsiliste meeleolust; ja elust alati loobuma sunnitud, tundis ta nüüd õigust nõuda tasu. Temagi püüdis uskuda õnnesse ja peletas enesest kõik kahtlused ja kartused.

Nad olid pimedas toas ja Martens hoidis neiut oma suudlustega joobumuse uimastuses.

Korraga läksid ta käed neiu ümber lõdvaks, see kainenes pilguks ja puhkes nutma.

Mis oli juhtunud? Miks olid tema tugevad käed neiu ümbert lahti lasknud? Miks lõdvenesid nad korraga?

Ta oli läbi õhukese riide tundnud aina teravaid konte. Tema käte vahel oli nälginud luustik! Kuldvillak ja luustik!

Silmapilguks valdas teda sügav kaastundmus, võitis kire ja lämmatas himuruse. Tal oli häbi nõnda läheneda sellele nälginule, keda nii kerge oli joovastada.

Ta võitles pisut aega enesega, aga haaras siis nutva neiu uuesti käte vahele, trööstis teda sõnadega, mida enam isegi ei uskunud, ja katsus teda uuesti uimastada. Neiu usaldas teda, kaelustas teda ja suudles unustuseni.

On olnud palju ühe öö armastusi, ei ole jäänud meelde nimedki. Suured rahad on talle neid võimaldanud alati.

Miks ei lähe see vaene üliõpilane tal meelest! Kas sellepärast, et neiu lahkudes nuttis nii meeleheitlikult? Aga Iris ei nutnud vähem!

Ta on ise kord olnud niisugune nälgiv üliõpilane, miljonärina röövis ta nälgiva neiu paljaks! Siiski, mis pidi ta tookord tegema? Vaese üliõpilase kosima enesele naiseks? Rodat jättes? Ah, seal kaugel näis see kõik olevat nii veetlev ja luuleline. Aga ta teadis, et kodulinna jõudes seda kõike peab lapsikuks unistuseks, alistub jälle ümbruskonna mõjudele ja abiellub kuu aja pärast ometi Rodaga!

Kuidas pidi ta heaks tegema oma eksimuse vaese nälginud neiu vastu? Talle suure summa raha pakkuma? Nagu avalikule lõbunaisele?! Ei, ei, nii taktitu ta ka ei ole. Ennem jätab ta neiu nutma viletsasse tuppa, kisub vägivaldselt lahti oma käe ja lahkub sõnalausumata . . . Nii ta ka tegi.

Aga nii sagedasti tuleb talle meelde see öö kui tasumata auvõlg. Ta tunneb luustikku oma käte vahel ja laseb kuuldavale lühikese valuohke, nagu käiks tast lendva läbi.

See asi tuleb kord heaks teha, enne ei tohi ta surragi!

Aga kui ta läheks rongilt maha, pöörduks tagasi, otsiks Alakase üles ja laseks Rodal minna ühes nende santlaagritega iga nelja tuule poole? Suudaks Alakask

talle anda unustust? Võib-olla nädalaks, kõige rohkem kaheks. Siis valdaks teda jälle igatsus Roda järele, ta põgeneks siia, et või luurata naise õhtusi käike nende — ei ole küllalt halba nime nende nimetamiseks! — nende kurat teab kelle seltsis!

XVIII

Päike on tõusnud Lepikuvälja kõrge seljandiku tagant, taevas pühapäevaselt üleni puhas, Martens astub jaamast metsateele. Ah, miks ei ole Roda vastas! Tuhat kohta näitaks ta temale, mis armsaks saanud lapsepõlves, pühapäeva hommikuti karja hoides Metstaki lepiku päikese pool ääres!

Lohumetsa kased kahel pool teed on kõrgeks kasvanud, eemal Viinassaare toomestikus laksutab ööbik ja leegion väikesi linde elustab oma sädistusega tihedat lehestikku.

Metsa järele algab sooheinamaa kasepõõsastega ja siis kuusik, kus veel on hommikune hämarus.

Siis on Selgmäe nii lähedal, et ümbrus ununeb ja Martens üksisilmi mäe poole vahib, kus seisab päikese valguses naine, mantel ümber, käsi varjuks silme ees, ja vahib alla kuusiku poole!

Aga asjata otsivad silmad mäelt valget naist — seal ei ole kedagi.

Kas siiski seal kivihunniku ääres ei istu keegi? Või koguni mitu inimest? Aga miks jäävad nad liikumatuks ega tõuse tema lähenemisel vasturuttamiseks?

Alles mõnekümne sammu kaugusel haihtub see kaunis pettepilt ja silmad seletavad kive, harilikke halle maakive, sätendavate räniterakestega, lõhkumisel murtud lameda pinnaga või lainetest ümarikuks veeretatud pikal reisul mööda mere põhja.

Kivihunnik on maantee ääres, mis siit viib risti üle Selgmäe. Siit avanevad kauged väljavaated kodukoha ümbrusse; aga ta näeb ainult talu, mis saja sammu kaugusel, vahib varbadest väravast õue ja arvab nägevat palju inimesi. Imelik: kõik nad on tuhmivärvilised ja liikumatud kui vihma käes luituma löönud puust kujud.

Ja värava taha jõudnud, näeb ta, et need arvatavad inimesed pole muud kui kaevupump, puupinu nurk, latihunnik, külvimasin, koerakuut või lihtsalt pistandi postid.

Viimaks ilmub ometi üks elav hing: kui õuevärav kuivalt kääksub, kargab kuudist valge-mustakirju koer välja ja tormab, nagu isegi oma raske une pärast häbi tundes, värava poole. Seal jäävad tema sammud aeglasemaks, ta tõstab veel paar korda jämeda valge nina haugatuseks üles, peab oma kohuse täidetuks, peatub, pöördub tagasi, raputab end korra kõvasti ja sõrgib mööda muru kuudi poole, vist arvates, et niisugusel ajal, kallil pühapäeva hommikul ei liigu kahtlasi inimesi.

Kui Martens siit viimast korda mööda läks, isakoju minnes, olid vanad sammeldunud õlgkatusega hooned upakil.

Nüüd on kõik uued, sindlikatustega, seinad laudadega pealistatud ja kollaseks värvitud. Seda on vend viimaseil aastail teinud.

Martens astub trepile ja koputab; seespool kuuldakse tasast käimist — kas Roda talle vastu ei rutta? Uks tõmmatakse lahti ja lävele astub vend Ants, särgiväel, aluspükstes ja palja jalu, juuksesalgud silmile vajunud. Ta on oma näo üleni paljaks ajanud ja sellepärast võõras. Martens ulatab talle käe, aga ootab küsivalt, nagu ei oleks vend muuks kui teate andjaks: kus Roda? Miks tema pole vastas?

„Tule aga sisse," ütleb Ants ja astub ees. „Pühaba ommuk, ega siss kiagi vara tõõse. Niipallu saab siin kõrralikult magada."

Ei sõnagi Rodast!

Nad on toas, milles söögilaud, eesriide taga voodi, nurgas koorelahutaja ja mitmesugust kolu, varnades ripuvad hobusenõud rõivastega ülestikku.

„Tia, istud siiasamma esiti, naestepere kõik veel võtmas."

„Magavad veel," tõlgitseb seda Martens.

Ta annab palitu ja kübara venna kätte, kes neid hobuseriistade vahele varna katsub asetada ja ise sealjuures manab:

„Näh, Taaveti rojo pand rangid pendsakule pääle, mu uvve kübara litsund ka lössi!"

Ta tõmbab pintsaku selga, istub laua otsa, pakub teises otsas vennale istet ja jätkab:

„Rong jäi vist ildast, nää pumba vari ei ulata änam puupinunigi. Eks ma pistan pärast kimle ette ja sõedan pakkide järele. Andsid sääl hoiule? Küll ma küsin, mul sii vaksali toorosõ tuttav."

„Naiste pere magab veel?" küsib viimaks Martens.

„Magavad kõik saalis. Hakkasime seda tuba siin kõrval „saalist" nimetama... Linna mood, lähevad ilda magama; sii ka üks kõik, neil ommuku jo aega võtta kui kaua!"

Martens ei läbe istuda, võib-olla tahab sammudega ennast „saali" kuuldavaks teha. Ta ei pane tähele enam venna juttu töist, mis eile olnud ja homme ees; katsub aina ettekäänet leida, et Kundrussaarest kõnelda.

„Sedakõrda on vili maas," kõneleb Ants, „kaera seemnega oli asi vilets, käisin mitmes kuhas otsimas. Siimu Jaan oleks and, aga eks tal ole väimees linnas voorimehest, oli just pääv enne seda ära viinud. Kulu Toomas poless ka keelanud, aga ta lubanud jälle Looritse Reinule, no ei tahtnd sõna ka murda. Eks viimati Variku Andres, olgu terve, ia inime, andis kaks vakka, — ma küll kaks ja pool tahtsin; sai õredast külida ja tuli just karva päält välla."

„Kas siin supelda ka saab?" küsib viimaks Martens.

„Ah supelda või? Eks jões saa, aga senna on oma kolm versta. Eks sääl saa küll! Vesi ka juba küllalt soe, nagu kuulda."

„Kundrussaare all või?"

„Kundrussaare all ja siinpool, Allika eenamaa kuhal; sääl ka vesi klaar ja liiva põhi."

Nii ei saanud ikkagi Martens sinna, kuhu tahtis. Ants aga jahvas:

„Eks nüüd on ilmad palavad. Kui ikke pääv pastab, siis ära pane rõevast selga... Kevad oli jahe ja vihma ei tulnd, ümberringi pilved käisid, aga siia — võta näpust! Pani villa kasvu kinni; nüid ei ole viga..."

„On siin mujal ka linnasaksu suvitamas?"

Ants haigutab ja ringutab, talle on see nii ükskõikne:

„Eks Kundrussaares ole niid noorsandid, sa jo neid tiad. Nad siingi mitu kõrda känud. Provva tiab teisi väga iasti. Veel eela sõevad siin ja jõevad rõõska piima. Kuidas see ühe nimi nüüd oli: Aavasaks või Emalepp? Teese nimi oli Kohikukk või midagi muud kuke sordist. Sii veel pakkus mulle suitsu ja eitis nalla. Niid on sääl Kundrussaares, aga muid saksu lähedal ei ole. No ja, oma lapsed on siin mitmel peremehel linnas koolis, need ka suvel kodus."

Tähendab, nad käivad siin, need noorsandad! Muidugi on Roda siis ka seal käinud, arutab Martens, venna juttu kuulamata. Ja võib olla käidi eile õhtugi jälle üheskoos aelemas? Igatahes need kaks noorsandat on Kundrussaares!

Laps on teises toas ärganud ja hakkab tasakesi häälitsema. Martens arvab enesel nüüd õiguse olevat sisse astuda. Aeg on ka Rodal üles tõusta! Peab tema mees siin kui armupaluja kella kümneni ootama, kuni proua öisest hulkumisest puhanud ja heaks arvab ärgata!

Ta avab arglikult ukse — kahe seina ääres on voodid eesriietega tihedalt piiratud, kumma taga on Roda? Muidugi selle kitsama taga. Ta läheb siiski teisele poole ja tõmbab eesriide kõrvale — kasvataja kohkub ja katsub katta oma paljaid käsivarsi linaga. Martens palub vabandust, heidab pilgu lapsele, kes uuesti uinunud, silitab korra väriseva käega üle lapse juuste ja lükkab eesriide kokku.

Keset tuba peab ta aru, kas astuda teise voodi juurde ja äratada Roda või oodata. Ta ei suudaks ennast võibolla lahkeks sundida; algaksid kohe arusaamatused, etteheited, usaldamatus ja siis pikaldane vaikimine Roda poolt; siin tegevuseta olles ei suudaks Martens seda mõnda tundigi kannatada.

Ei, parem läheb ta välja, vaigistab ennast kodukoha ümbrust vaadeldes ja lapsepõlve mälestusi meelestades; sellest hardub süda ja hiljemini tuleb ta siia, kui Roda juba ärganud, suudleb teda, vähemalt otsale, otsib lepitust — kui süüdlane!

Siiski, oma otsuse vastu, astub ta voodi äärde ja veab eesriide kõrvale. Roda on valge linaga kaetud, ainult pea väljas, ja tugev juuksepalmik lebab valgel padjal.

Hele valgus erutab tema silmi, surutud laud hakkavad liikuma, siis hakkavad silmad pilkuma, vahivad vaevaga valguse poole ja viimaks ilmub tõmmuks põlenud käsivars lina alt.

„Sina oled? Nii vara!"

Roda ulatab käe — ainult käe! — käändub lina all, hõõrub silmi, sirutab ja haigutab. Ei mingit üllatust ega rõõmu ärevust, mitte vähematki! Ei löö ta käsi kaela ümber ega vea teda enese ligi — nagu ei olekski möödunud nädalat teineteise nägemisest saadik! Martens loobub ka õrnuse avaldustest ja otsib jutuks ükskõikset ainet.

„Kärblasi palju?"

„Jah, isegi pimedas ei saa neist rahu."

„Laps on terve?"

„Terve."

Roda silmad vajuvad kinni.

„Tahad veel magada?"

„Jah, ma veel ühe tunni . . ."

„Hea küll, ma ei eksita, lähen välja."

Ta veab eesriide kokku ja lahkub „saalist".

Ta on siin, oma endise kodukoha lähedal südamlikkude mälestuste läbi ühendatud iga metsasaluga, iga künkaga, iga lainesarnase seljandikuga.

Õues, aias ja vana hõreda kaasiku all üksi kõndides, mälestustest armsaks saanud kohti eemalt vaadeldes, seletab ta vaimus kõike oma abikaasale, laseb temal kõike näha oma ammuste muljete ilustava prisma läbi. Pikkamisi hakkab see Rodat huvitama, ta hakkab sagedamini jutustaja otsa vaatama, tõsiselt ja mõtlikult, nagu ikka: siis näib temas tekkivat mingipärast vaikne kahetsus, ja nagu ülekohut heaks teha tahtes silitab ta tasa üle mehe käe. Nad istuvad vanade kaskede alla kividele, teineteise lähedale, suruvad salaja teiste juuresolekulgi teineteise kätt, ja kui keegi ei märka, suudlevad teineteist põsile.

Nii võidab ta Roda pikkamisi enesele tagasi ja siis on tal võimalik näidata oma sisemist maailma, siin, vaikses rahus, eemal ärilistest huvidest. Ta avab oma hingelised varad, mis seal sügaval kui kallismetallide

lademikud, millele lainetav elu linnas aastate jooksul peale uhtunud paksu liivakihi.

Siis ei ole neile kardetav Kundrussaare noorsandad. Olgu nad alati teretulnud ja tänatud iga vaimuka nalja eest. Neid ei võta tõsiselt ei tema ise ega Roda.

Tema, kellel siin iga ümberkaudse kohaga lapsepõline tutvus, kellel iga väljavaatega ühenduses mälestusi ja meeleolusid, saab siin vaimseks keskkohaks. Tema seletusi kuulatakse, teda küsitellakse, tema seltsis käiakse heameelega.

Ta tutvustab Rodale kõigepealt ümbrust.

Nad istuvad saja-aastaste kaskede all, mis õuest õhtu pool mööda seljandikku kujundavad hõreda kaasiku. Mitmekümne versta taha on näha seda sinavat salu.

Siit läheb seljandik halja väljana läände ja kaob kui mao saba saledas kaares lepiku vahele. Edasi tõusevad soo-heinamaade ja noorte metsatukkade vahelt katused, ühed halliks pleekinud, teised uued, kollased kui kuld. Siis tõusevad pikemad haljad metsaseinad, veel paistavad nende vahelt helerohelised kevadsuve põllud, ja siis algab läänes suur sinikasroheline sein, mis lapsepõlves tervet saladuste ilma näis peitvat. Ta võib selle pika metsa üksikud osadki peast nimetada ja jutustada muljetest, mis iga nimi sugereerinud lapsepõlves. Lõunas sinab Ülejõe mets, katkeb korraks Kundrussaare taga künklikkude väljade taga tukkadeks, ja siis käivad idakagust pikad rohelised lainekujulised seljandikud kui otsatud kääpad kaugele loodesse.

Aga esimene päev ei andnud võimalust Rodaga kaht sõnagi nelja silma all kõnelda. Kulus keskpäevani ära ehtimisega, käidi siis vähe aega kaskede all ühes lapse, kasvataja ja Antsuga, kes seletas viljasaagi-lootusist ja suve iseärasusist. Siis tuli hiline lõuna, ja kui vanade kaskede varjud juba pikaks venisid, pani Martens tähele, et Roda mõnda korda lõuna poole vaatas, õige lühidalt küll ja nagu möödaminnes. Seal oli Kundrussaare. Aga võib-olla vaatas Roda muidu maantee poole, mis lähenes kollase siuna loogeldes mööda väljasid, siis Selgmäe rukkivälja alla kadus ja viis ida poolt üle seljandiku. Seal, kaugel maanteel, liikus inimesi jala ja aeg-ajalt kihutas mõni hobusemees tolmupilve saatel.

Kella seitsme paiku läks viimaks Martensil korda jääda Rodaga kaskede all kahekesi. Juba tahtis ta midagi maa rahust ja ilust lausuda, kui Roda mäe all rukkivälja taga kaht tulijat harilikust kauemini silmitses, misjuures tal isegi pinevuse korts ilmus kulmude vahele, ja siis lausus ta häbelikus ärevuses:

„Need on vist Sanglepp ja Püstkukk."

Martens ei katsunud pahameele ilmet varjata, pidi juba mingi teravuse ütlema, näiteks: „Ei saa ometi neist kuskil rahu!" või „Need noorsandad saavad viisakast lahkusest halvasti aru!" aga vaikis. Ainult kerge ohke laskis ta kuuldavale ja hakkas vaatlema Ülejõe metsa.

Hea küll, ei mingit meelepaha-avaldust, ei vähematki tunnismärki rahulolematusest, ei Rodale ega võõrastele, ainult viisakus, vaevalt lahkuseni küündiv, ja natuke väsinud ükskõiksuse ilme näol.

Ühtlasi algab ta aga vaatlust ja toimetab seda äärmise erapooletuse ning täpsusega. On tal kord kindlad tõendid selle kohta käes, kui kaugele Roda sümpaatia Sanglepa vastu ulatub, siis astub ta samme kindlasti, hoolimatult. Mida rahulikumana ta näib, seda kergemini annavad endid mõlemad pooled ära.

Kui see puutuks kellessegi teisesse, nii huvitav oleks see vaatlus, nii kerge teostada ja veetlevaks ajaviiteks suvepuhkusel! Aga haigel ei ole sama kerge haiguse käiku vaadelda kui arstil või talitajal.

Ja siis tunneb ta eneses äkilist kihku: kas ei ole temal oma varanduse juures võimalust kuskil mujal, kaugel mere rannas, rahulikult puhata, päeval purjetada ohtlikkudel lainetel või lamada kalastaja lootsiku päras ja lasta end lainetel kiigutada, kalamehe tütar sõudepingil.

Ta jutustab neiule linnast, kus nii palju hädaohte ja nii palju lõbusid, kus palju hiilgust, aga alatine rahutus ja hingetu tormamine. Ja koju tulles küsib neiu viivu vaikuse järel:

„Kas tulete tuleval aastal veel siia?"

„Miks ma siia ei tule! Siin on nii rahulik ja hea olla! Kui aga teie mu vastu lahkeks jääte!"

Ehk ta läheb sügavale maale, kaugele metsatallu, kus ei tunta teda ega teata. Võtab kaasa hulga raamatuid ja jahipüssi. Hulgub pooled päevad metsas ja peretütar on pahane, et ta õigel ajal ei tule ning laseb jahtuda toidu. Õhtupoole lamab aias ja loeb ning õhtul istub aidatrepil ja kuulab sulase kandlemängu, kes ka igatseb peretütre järele.

Roda tõuseb üles ja ümiseb laulu — see on tema alatine erutuse varjamise viis! Sanglepp Püstkukega ei või enam kaugel olla, nad on seljandiku varjus, kui mööda ei läinud. Kas ei teegi see möödamineku kartus Rodat ärevaks? Ah, kui nad läheksid üle mäe Lepikuvälja poole! Siis kutsuks ta Roda enesega ühes, nad läheksid Martensi isakodu vaatama, mis nüüd võõraste käes. Aga neid võõraid ei tarvitse nüüd häbeneda, isa õnnetused on tema ammu heaks teinud ja kaotatu sajakordselt tagasi võitnud.

Õuest kuulukse hääli, kellegi kõva hirnatus ja Antsu ühetoonilist kõnet.

Roda ümiseb veel rahutult laulu, otsib silmile asjata mingit peatuspunkti ja maa tundub olevat tal jalge all palav.

Teretatakse kaugelt, ja kui Martens vastu tahtmist silmad tõstab, näeb ta noorhärrad kübaraid kergitavat ja vastab leigelt. Sanglepp hoiab juba eemalt oma valkjashalli viltkübarat vasaku käega pea kohal ja vahib aupakliku naeratusega ainult Roda otsa. Püstkukk võtab alles kätt andes panama peast.

„Oma varandusest eemale tulnud?" küsib Püstkukk, aga Sanglepp lisab seletavalt:

„Tulles siia, kinnitas härra Martens, et nimelt siin on tema varandus."

Martens sunnib silmi naeratama.

Ja Roda poole pöördudes ning kulme kõrgele tõstes jätkab Sanglepp paatosega:

„Vabandage, kui teid võrdlen varandusega! Pean selle juures alati teid inimkonna omanduseks. Sest suured varandused — nagu näiteks kullakaevandused, tunnistatakse rahva omaks, veel suuremad aga, näiteks õhk ja valgus — need on kogu inimkonna omandus. Nii ka teie."

„Kõige esiti tuleb niisugune varandus natsionaliseerida!" ütleb Püstkukk ja hirnatab.

Nad olid asetunud lattaia äärde kokkuveetud kividele, silmad lõuna poole.

„Kuidas maa õhk teisse mõjub?" küsib Martens ennast viisakusele sundides, ja Roda vaatab tema otsa, nähtavasti tänulik sellegi viisakuse eest.

„Oo, väga isuäratavalt, otse hädaohtlikult!" hüüab Sanglepp naljaka tõsidusega.

Ja Püstkukk pigistab oma õhukesed huuled kokku ning lausub, teravalt sõnu hääldades:

„Oleme juba ümberkaudsed talunikud hoopis ära hirmutanud oma isuga."

„Aga töö?" küsib Roda.

„Te olete selles asjas liiga vali," vastab Sanglepp. „Ikka tuletate meelde tööd, isegi pühapäeval ja seltskonnas. See kõlab kui alatine *memento mori*."

„Leiate igatahes aineid?" küsib Martens.

Sanglepp vaatab talle etteheitvalt otsa ja näole sundides haavatu ilmet:

„Teie ei pea mind ometi küla-realistiks või rahvakirjanikuks!"

Vähese vaikuse järele, mida keegi ei oska sündsalt lõpetada, jätkab Sanglepp ise:

„Minu arvates võib küla ainult isuäratajaks olla, isuäratajaks kultuuri järele iseäranis. Isu rahuldajaks — ainult niipalju, kui see kuulub toitluskomitee kompetentsi."

„Maalijaile on küla siiski igal ajal teatud huvi pakkunud," arvab Püstkukk, „väga kahju, et küla neiud lubavad maalida ainult nägu, oma kehavorme aimata lastes vaid lohmakate pluuside ja undrukute läbi. Vist taipavad nad loomusunniliselt, et nende keha võib ainet pakkuda ainult koomiliseks."

„Nägu teid aga palju ei huvita?" küsib Martens ja vaatab silmi pilutades Püstkuke otsa.

Sanglepp aimab selles pilgus pilget ja astub kaitseks vahele:

„Olles erakordselt arenenud, ei või moodne kunstnik külainimese näos palju leida peale arenematuse. Etnograafi aga võiksid huvitada realistlikud pildid neegri-

tegi külast. Vaevalt aga esteeti. Mis siin on kultuurist, see on vilets järeleaimamine linnast."

Martens ei vasta, nagu peaks vaidlust ülearuseks.

Roda katsub jutu mujale viia.

Tõustakse üles, kõnnitakse kaskede all, tarvitatakse Selgmäe kõrget kohta ümberkaudsuse vaatluseks ja päritakse Martensilt seletust. Ta vastab kuivalt, napilt, ainult nimesid nimetades.

Teisiti, teistsugusel meeleolul ja Rodaga kahekesi olles oli ta kavatsenud kõnelda kõigist neist kohist. Käidi väljadegi ümber, aga nii kaua aja tagant kui ka Martens nägi jälle haljaid põlde, niisuguses meeleolus see teda ei huvitanud. Ennem istuks ta praegu poolpimedas kongis hallide seinte vahel.

Päike oli juba loojas, kui Sanglepp ja Püstkukk minema hakkasid, Rodat ühes Martensiga saatma kutsudes. Roda tegi tähenduse jalutuskäigu tarvidusest enne ööd. Martens märkas, et abikaasa saatis küsivaid pilke tema poole: oled sa nõus?

Kui oleks jõudu, ta ütleks praegu ega võtaks kunagi tagasi: „Jookse nende kutsikatega ja ära tule enne homset keskpäeva!"

Aga tal ei ole jõudu, ta on väsinud ja tüdinenud, ja toob ka selle ohvri, et aga neist k i i r e m i n i lahti saada.

„Altmäe väljani," ütleb ta väravast välja minnes, nii et Roda kuulda võib.

Võib-olla oli see juhus; igatahes läks see nii iseenesest ja kavatsematult, kui oleks see olnud juhus: Roda on juba väravas Sanglepa kõrval ja Püstkukk hakkab Martensiga jutlema, viidab nagu meelega kaugemale jäämiseks aega paberossi süütamisega ja kõneleb nii palju, et võimata on kuulata Sanglepa ja Roda sõnu. Niipalju näeb Martens, et nad rääkides aina teineteise otsa vahivad. Püstkukk näitab Martensile suveõhtu ilu, mis hämara valguse tõttu olevat maalikunstile kättesaamatu, küll aga luulekunstile tabatav. Vaadaku ometi Martens, pangu tähele, kuidas taevas lõuna pool pikkamisi tuhmeneb, kuidas värvid kaovad ja järele jääb must ja hall ning selle vahel lõpmatud üleminekud. Ja kui silm tüdineb musta ja halli varjundite vahede otsi-

misest, pöördugem loode poole, seal võime näha pikaldasi üleminekuid veripunasest tuhmenenud vase ja pronksi ning terase juurde — dotseerib ta.

Ja seisma jäädes peatab ta ka Martensi, kes kannatamatult tahaks olla eesminejate läheduses ja Rodale meelde tuletada tagasipöördumist. Kui värvid vaadeldud ja pöördutakse edasiminekule, on Sanglepp Rodaga ammu Altmäe väljast mööda ja paarsada sammu ees. Püstkukk aga läheb jalgu vedades pikkamisi, imedes paberossi ja seletades, miks olevat raske pildistada öisi meeleolusid. Roda ei vaata kordagi taha, küll aga aina kaaskäija palgesse.

Umbes versta järel jõutakse neile nii lähedale, et Martens mõnekümne sammu tagant võib meelde tuletada tagasiminekut. Roda peatub Sanglepaga, kes veel mingit seletust lõpetab, Martens ei lähene neile, pöörab isegi selja. Sanglepp tuleb viimaks Roda seltsis tema juurde. Noorhärrad kutsuvad Martensit ühes abikaasaga Kundrussaarde kalu püüdma. Martens saab aru, et kutsutakse õigupärast ainult Rodat, teda niisama, viisakuse pärast.

Rodal ei ole koduteel Martensi meeleolu arusaamatu, aga ta vahib kangekaelselt õhtu eha, pikkamisi hämarasse kaduva kauguse värve ning piirjooni.

Roda võib siin muretult ilutseda, aga selleks on võimaluse temale Martens andnud, keda nüüd tähelegi ei panda. Kas ei muutuks sinu meeleolu, armuline proua, kui sulle öelda, et homsest päevast oma käe peal pead elama ja ise enesele leiba teenima! Tahaksime näha, kuidas suhtuksid noorsandad sinusse siis!

Ah, ikka see üks, vilets mõjuavalduse abinõu — raha! mõtleb Martens iseeneses. Oleksin ma vaene, siis võiksin temas kaastundmust äratada ja põlglikult neist noorhärradest rääkida, kes elavad ilu nautlusele! Miks ei ole ma vaene sulane, kes paljastaks selle naise ees suveööl oma ilusa ja rusutud hinge ning ütleks õigusega:

„Kulda ja hõbedat mul ei ole . . ."

Aga nüüd on mul kulda, hõbedat, väärtpabereid, maju ja maid, ning nende järele hindab see naine mind — madalalt!

XIX

Kodus ütleb Roda ükskõikselt:

„Sinule tehti ase tallilakka. Siin oleks kitsas ja palav kahekesi."

Martens tahaks lisada:

Sinulgi ehk oleks seal parem kui siin palavas toas. Aga ta läheb välja, kartes, et end kauemini valitseda ei suuda ja ütleks midagi halvematki.

Pererahvas on juba magamas. Tares ja õues on vaikne. Polla magab kuudi ees, tõstab korra pead ja liigutab sõbralikuks tervituseks sabaga mööda muru paremale ja vasakule.

Vankrihoone suured laudväravad krääksuvad ja langevad siis lameda kolinaga kinni; nagisevaid pulki mööda ronib Martens laole ja vaatab seal hämaras ümber. Õhtu pool kelbas on neljaruuduline aken, sealt paistab punakas eha, ja pikkamisi hakkavad silmad seletama sarikaid, roove ja penne. Teisel pool otsas on heinad aetud harjani ja heinte ääres kaks aset, teineteisest eemal.

Ei ole raske aimata, kumb tema: ühel on valge peapadi ja valge pealislina nurk pöördud kahekorra. Teisel on ainult takune peaaluse kott ja katkine vaip, allalaotamiseks või pealevõtmiseks, nii kuidas ilm on.

Kes siin peaks magama, ega ometi tüdruk?

Martens heidab kahisevatele heintele. All kuulukse hobuste ühetoonilist närimist, mille sekka käib harva puristus. Kuskil kaugel haugub koer igavalt ja kõrge lao punakas hämarus ning rahu loob igatseva meeleolu, millest tahaks lasta osa saada ka sellel teisel.

Ta on linnas unistanud heita Rodaga ühes laka heintele, vaadelda olviaugust eha ning suveõise lao luulet.

Just nagu oleks olemas keegi salajane tasuja, kes Irisele tehtud ülekohtu kõik arvestanud ja nüüd sellekohaselt tema õnnest maha kustutab. Et deebet ja kreedit oleksid tasakaalus.

See oli aastate eest, Irise ajal (elu näis tal ajajärkudesse jagunevat armastuse järele), kui nad kord suvel laevaga kaugele randa sõitsid ja tallu jäid öösiks. Neid peeti mõrsjaks-peigmeheks ja tehti lakka ühine ase.

See lakk oli vähe teistmoodi, valgus paistis olviaugust ja mitmest kohast katkenud harja roovidegi vahelt. Katus oli õlest ja madal, nii et pea mõnda korda vastu penni löödi; alt tuli lauda sõnniku lõhna ja üks vasikas möökis kaua, — kas oli ta emast lahutatud või unustatud jootmata.

Nad olid kuulanud ja vaikinud, aeg-ajalt teineteise palet või otsaesist silitades, mida mõnikord kahekesi olles tegid, kui ei raatsitud segada sõnadega ilusat rahu.

Aga viimaks oli Martens lausunud poolsalaja:

„Ükskord tuleme siia kauemaks ja veedame kuskil metsatalus kõik need eha-ööd ja lillede õitse-aja."

Iris oli vastuseks teda otsale suudelnud.

Oleks ta nüüd siin, siis paneks Martens pea tema põue, kõneleks talle oma igatsusest Roda järele, oma kartustest ja kahtlustest . . .

Ja isegi naeratades oma unistuse lapsikuse pärast mõtleb Martens.

Iris maitseks vaid kättetasu rõõmu ja lausuks:

„Oleme nüüd osalt tasa!"

Alt kuuldub hobuse krõuh, krõuh, koera haukumine on vaikinud ja ehapuna aknas tuhmunud. Sellega ühes näib vaibuvat rahutuski südames.

Läbi une kuuleb ta kedagi lakka tulevat ja heitvat teisele asemele.

Ta ärkab hommikul hilja, ulualuse aukudest paistab hele valgus; päike on vist juba kõrgel.

Valgete pugudega pääsukesed lendavad nooltena saledas kaares ulu alt sisse sarika taha pessa ja jälle välja. Õues kuuldakse hääli, pumba rütmilist kolinat ja vee pladinat.

Martens tunneb eneses jälle värskust ja jõudu, mis teda alati tegevusele kihutanud kui kokkukäänatud terasvedru.

Kuidas oli ta unistanud, et tulles maale toob oma venna tallu ja kaugemale ümbrusse uut elu! Kõik on siin aeglane, loid, veniv ja unine, kõrgema lennuta ja suurema hoota! Ta astub õue teiste hulka, tema naeruta nali tõstab tuju, tema julge pilk loob meeleolu, kindel

ja energiline kõnnak ning iga liigutuski tõmbab teistegi sooned sirgu ja künnapud pingu.

Ta ergutas loidusest halvatud Antsu julgusele ja ettevõtlikkusele, mitte selleks, et tema võlg tasutaks, aga ümberkaudsuse ees lugupidamise äratamiseks. Et Antsugi oma isa vääriliseks arvataks. Ta ergutab teda naisevõtulegi, milleks ammugi aeg, ja Selgmäe perenaiseks soovijaist pole puudust. Ainult hakkamist ei ole sel Antsul.

Ta näitab sulastelegi teed edasipüüdeks, siia- või sinnapoole, olgu oma maalapi omandamiseks, linna linakaupmehe selliks või voorimeheks minekuks. Ei ole raha? Laenaku! Ei usaldata? On juba kõik rahamehed läbi käidud? Ta toob näiteid Inglise ning Ameerika ärimeestest, kes kõik alanud piskuga.

Tüdrukut manitseb ta uhkele eneseteadvusele, maja korraspidamises eeskujulikkusele; mis peaks siis veel puuduma, et teda mõni perepoeg paremaks ei peaks lohakaist peretütreist?

Kogu ümbruskonna paneb ta elama mõne äratava kõnega, asutab mõne uue ühingu, korraldab ja elustab seda, mis juba olemas, häbistab neid, kes lohistavad asju aeglaselt.

Nii oli ta unistanud linnas.

Nüüd on see kõik nii ülearune ja mõttetu. Kuidas kõlbab tal teistele soovitada edasipüüdmist, rühkimist jõukusele, rikkuse kogumist, kuidas kõlbab tal silme ette seada seda kõike ideaalina teistele, kui teda ennast see enam ei aita sirgel hoida ja äratab koguni põlgust inimese silmis, keda ta austab!

Ta ei taha inimeste hulka ilmudagi, nagu oleks tal salahaigus ja kardaks selle avalikuks tulekut. Ta ei julge kellelegi silmigi vaadata.

Roda ei ole hommikueinel sõnakehv, aga püüab vestelda nähtavasti ükskõikseist asjust, kõneleb kärbeste hävitamise viisist, maaleiva nätskusest, aia harimatusest, akende väiksusest ja muist sääraseist asjust. Teeb tegemist lapsega ja jagab kasvatajale juhatavaid märkusi.

Ühest märkusest kasvatajale arvab Martens kuulvat midagi Roda enese praeguste vaadete kohta:

„Peaasi — vabadus ja isetegevus! Las tal endal valida, las otsida tegevust ja lõbu. Ainult kaugelt vaadata, vähematki mõju avaldamata, kuni veel midagi tõsiselt hädaohtlikku ei ole ähvardamas; mitte eksitada, mitte iga sammu juhtida! Las teha eksisammegi, mis just ohtlikud pole, need on kui kogemused ikka õpetlikud ja kasulikud. Mitte millegagi hirmutada! Las jääda alles lapsik julgus. Ainult nii saab tast inimene."

Jalutama minnakse ühes lapse ja kasvatajaga. Roda hoidub Martensi lähedusse üksi jäämast. Ta peab last silmas, räägib aina kasvatajaga ja pöördub vahel taime või putuka nime küsimiseks Martensi poole. Raamat on tal kaasas — Martensi arvates Sanglepalt saadud — ja kuhugi istuma jäädes süveneb ta sellesse, tehes ennast nõnda ligipääsematuks.

Tervel päeval ei leia Martens juhtu, nii hoolega kui ta ka valvab kõiki võimalusi, kõneluseks Rodaga nelja silma all. Ta tahaks niigi palju teada saada: kas kohtleb teda Roda veel kui oma meest või põikleb sellest kõrvale, hoidub pealiskaudse viisakuse piirides?

Martensil on pind südames eilsest tähendusest saadik: voodis olevat kahel palav ja kitsas. Ta leiab päeva jooksul juhu üksi voodi laiust vaadata — ah, kui hästi seal võiksid magada kaks armastajat, kaks inimest, kes ihaldavad teineteise lähedust! Ja palavus — aknad võib jätta lahti. Kui oligi eile soe, siis mitte täna, ilm on päeva läbi tuuline ja kärbsedki riputavad endid jalgupidi lakke. Ehk Roda võiks ka välja magama tulla, lakka, kus luuleline, puhas õhk ja jahe. Martens teeb korra juttu lakas magamise mõnususest, aga Roda ütleb tundvat alati heintel magamise vastu iseäralist usaldamatust. Tal ei olevat seal und.

Õhtupoolel istub Roda tuppa, lõunapoolse akna alla seatud laua taha, ja asub nähtavasti tööle. Martensil ei jää muud üle kui minna eemale. Nii palju oli tal siin ümberkaudsuses kohti, kuhu minna ihaldaks kas või üksi; aga kartus, et noorhärrad võivad tulla või Roda töö korraga katkestada ja minna üksi, näiteks Kundrussaare poole (jutlustab ta ju iseseisvust, vabadust, julgust ja kogemuste-otsimist!) — see kartus ei lase Martensit kodunt kaugemale. Ta jutleb vennaga õuel, kuu-

lab segaselt viljaküünis seletusi põllutöömasinaist, läheb vahetevahel aeda, käib seal ühe õunapuu juurest teise juurde ja vaatleb neid asjatundliku pilguga, piiludes seejuures vargsi akna poole. Roda istub laua ääres, loeb või kirjutab. Kundrussaare teel ei ole — veel! — kedagi näha tulemas.

Kui palju oleks tal siin teistsuguseil tingimusil huvitavat! Kogu majapidamise võtaks ta vaatlusele ja hindamisele. Kõik põllutööriistad katsuks ta läbi: kas on ajakohased, kas poleks tarvis mõnd uuemat muretseda. Vaataks lehmi ja küsiks, palju igaüks piima annab, kuidas neid toidetakse, kuidas piima kasutatakse. Siis usutleks ta Antsu põhjalikult põldude rammutamise viisides ja peaks aru, kas mitte enam rõhku ei tuleks panna piimandusele. Vabal ajal — siis ei jätaks teda päris külmaks isegi tüdruk Paula, küla iludus pronksikarva põsiga, tõmmu, väikese kirgliku suuga ja elurõõmsate veetlevate silmiga. Aga nüüd...

Kella kümne ajal õhtul ronib ta lakka, arvates tänased hädaohud juba möödas olevat. Hirmuga ootas ta Kundrussaare noorsandaid, aga need, tänu kõigile jumalaile! — ei tulnudki! Ta on enam vaevatud kui linnas kõige ärevama äritegevuse päeva järel. Kunas lõpeb sel kombel kuu! Kuus on kolmkümmend päeva! Tervelt kolmkümmend! Miks ütles ta juba kõigile ja kindlasti: Rodale, teenijale, vennale ja linnaski ärisõbrule, et vähemalt kuu aega maal tahab puhata! Missuguse ettekääande all peaks ta siit lähemail päevil pääsema — ühes Rodaga! Üksi ta ei lähe!

„Kas ei ole siin ümberkaudu mõnd laste taudi?" küsib ta sulaselt, kes lakka tulnud ja kobib oma asemele.

„Ei ole; praegu mitte! Talvel olid särlad ja vist leetrid ka, võtsid mõnegi maha. Siinsamas naabritaluski."

Mitte lastetaudigi ei ole siin, mis teda, täiskasvanut, siit võiks peletada! On aga maanurk!

„Olete alati võõrast teeninud?" küsib ta ajaviiteks sulaselt.

„Kuda muidu. Maast madalast olen orjanud."

„Vanemad elavad?"

„Ema elab."

„Teenib ka või on tal oma elamine?"

„Venna juures... Sii elab naese ja kuvve lapsega Vana-Laisa saanaurtsikus."

„Olete oma eluga rahul?"

„Kos sa tast pääsed!"

„Kas midagi muud ette võtta ei ole?"

„Mis sa ikka võtad, pallas inime! Teisi röövima võiks ehk hakata — muud ei näe midagi!"

„Paljud on linna läinud ja seal midagi katsunud ette võtta."

„Ah et midagi sehvti või? Ja, eks seda ole ühed-teesed tehnud ja mõni kõiksugu angeldamistega rohkesti raha kokku aanud. Mulle sii teeste röövimine nagu ei lähe. Ei ole seda vaimu sehes."

„On siis himu eluaeg teise orjaks jääda?"

„Himu või mitte, — tuhanded teesed peavad niisama jääma. Niikavva kui sii ilmakõrd nõnna on, et üks on peremiis, teene tema ori, ei aita midagi, peab orjama."

„Aga peremeheks on saadud julge ettevõtlikkuse, töö ja vaevaga."

Sulase häälest kuuldub terav toon, kui ta vastab:

„Mitte just igakõrd. Ja orjad pole orjast alati oma laiskuse pärast."

Vähe aja pärast lisab ta kibedusega:

„Kui vaatad, kuidas siin vaeste lapsed kasvavad, siis küsid küll mõnigi kõrd: on nad niisukest viletsust ära teeninud!"

„See on õigus. Aga seda enam peaks niisugune teenija nagu teie kõik kaalule panema, et teenija seisukorrast pääseda. Raha koguda või laenata, ühesõnaga: kõiki abinõusid kasutada, et aga pääseda järjele. See teeb ka elu huvitavaks ja annab talle väärtuse — see püüd ja võitlus!"

„Jah, siis võib olla, et ka ehk saass, aga tuhanded teesed jääss ikke orjama. Ja kui nad kõik nii püiass ja kohegi jõvvas, siis piass kõik peremehed omakõrd orjadest jääma — sest praeguse kõrra juures peab ikke üks ori ja teene isand olema."

„Mis siis teie arvates peaks tegema?" küsib Martens huvitatult.

„Kost ma'gi seda tian... Nää, kirjutavad tüüleste

lehes, et piass katsuma õiglasemat kõrda luvva, kos ühedel niipallu maad, raha ja suuri värke kääs ei oless . . ."

„Sotsiaaldemokraat?" mõtleb Martens ja küsib: „Missugust lehte loete?"

„Olen vahel saand tüüleste oma . . ."

Martens tunneb selle mehe vastu kaastundmusega segatud huvi. Miks ei taha see inimene, — näib teine nii mõistlik olevat, — saada paremale järjele! Küsiks raha laenuks, kas ma seda keelaksin? Aitaksin tal ise pikapeale midagi ette võtta, ja kui ta kord jõukal järjel, võiksime õhtuti mõnusas jutuvestluses aega viita.

Samal silmapilgul tuleb Martensil Roda meelde ja kõik, mis temaga ühenduses. Ta naeratab enese üle. Arst, aita esialgu iseennast!

Sulane katkestab tema mõtted.

„Eks nad sääl linnas, sii tüürahvas, võitle kõvasti oma õiguste eest. Saab näha, mis sest tuleb."

„See võib ka nurja minna."

„Eks rikkusekogumine lähe ka mõnikord nurja," vastab sulane.

Ei, tal ei ole sellele vaesele sulasele midagi pakkuda; rikkuse kogumiseks ei näi sellel annet ega himu olevat. Võiks ainult tema vaateid arendada, teda teadlikumaks teha peremeeste vastu võitlemises . . .

Polla hakkab järsku haukuma, Martens tõuseb ühe nõksuga istukile ja jääb kuulatama.

„Ta niisama vahel kargab äkitselt klähvima, asja iis teist taga," rahustab sulane.

„Ma lähen siiski alla," ütleb Martens, „juua tahaksin ka natuke."

Ta ei taha juua, aga läheb õue, vahib ja kuulatab, läheb kööki ja Antsu tuppa, kust „saali" võib kuulda; seal on kõik vaikne; Roda magab vist juba. Ei, täna ei tule need Kundrussaare noorsandad.

Mõned päevad läksid rahulikult; oli vihmane, udendas päev otsa, Ülejõe metsa polnud nähagi ja Kundrussaare salu sinas tuhmilt. Oli igav istuda toas, ei olnud aga vähemalt kellegi tulekut ega minekut karta ja hädaoht näis niisuguseil päevil üldse kaugenevat.

Siis tuli jälle kuiv päev. Keskhommiku ajal tõusid küll edelast valged pilvekesed, aga harva kattis neist mõni ainult hetkeks päikese ja kerge vari lendas kiiresti üle haljaste heinamaade ja väljade.

Kas oli ta hädaohuga harjunud, tuimenenud või arvas selle olevat kaugel, aga täna läks ta üksi pärast keskhommikut kõndima ja esimest korda sel suvel nägi ta loodust, suutis vaadelda, näha ja kuulda. Igaks juhuks oli tal paar raamatut taskus, paar mõistlikku seltsimeest, kes teda maha ei jäta, kes kõrkuseta temale maailma asjust kõnelevad, mitte nii targalt nagu need noorsandad.

Ta läks kaasiku alla, vaatles kaua ümberkaudseid kohti, pöördus siis kaeraorase ja ristikheina vahet mööda alla ja oli varsti väljade vahel kitsas orukeses, mille keskel kasvas pikk ojahein, äärtes aga pääsusilmad värvisid rohu lillaks ja harvad kullerkupud kollendasid kuldsete tähtedena. Ta korjas pääsusilmi, köitis nad kasteheina kõrrega kimpu, ja nüüd tuli jälle Roda meelde. Linnas oli Roda neid lilli armastanud ja igal kevadel lasknud tuua turult — oma lauale. Kui nüüd Rodale üks kimp viia ja sõnalausumatult kätte ulatada, ehk vaatab ta kord küsivalt silmi ja ütleb viimaks kas või ainult pilguga: „Anna mulle kõik andeks!" Ja ilma et nad midagi veel räägiksid, midagi seletaksid, minevikku lubaksid unustada või annaksid tulevikuks tõotusi, ilma et pihiksid või midagi tunnistaksid, algavad nad uut elu kui kaks truud seltsimeest.

Siis tulevad nad siiasamma, väljade vahele juba kahekesi ja...

Ei! Ma olen mees! Ma ei lähe armu kerjama! ütleb ta enesele järsku, viskab lillekimbu heinasse ja astub edasi. Jõuan olla üksi!

Ta läheb peenart mööda üle kitsa kumera välja tihedasse lepikusse.

Need alandlikud lepad, hallilehelised ja madalad, need on tema lapsepõlve paremad sõbrad, kellega ta karjas käies kokku kasvas. Kui nad kord Irisega linnast välja sõitsid, oli see leppade kohta midagi halvakspanevalt öelnud. Martens oli aga kirglikult leppi kaitsema hakanud, ja mõni kuu pärast seda, kord hilisel õhtul linnas oli Iris tüki aja vaikimise järele lausunud:

„Olen sagedasti leppadest mõelnud. Et nad sinu lapsepõlvesõbrad, siis on nad mullegi armsaks saanud. Lähme kord veel sel suvel kuhugi, kus neid on."

Aga see oli Iris, see armastas teda. On aga Roda teda üldse armastanud? Kas ei veedelnud teda rikkus ja kõik, mis see võimaldab?

Kõik on siin lepikus nagu tema kodukoha endisel karjamaalgi, ainult valgetüvelisi kaski on vähe ja kuuski, mis tema lepikus eemalt vaadates mustasid kui mantlitesse mässitud mungad, on siin ka harvemalt.

Metstaki uus peremees on tema kodukoha karjamaa põlluks teinud ja armsa lepiku asemel voogab rukis, mis head saaki tõotab.

Nii seletas Ants eile.

Sood on ümberringi veel alles, sinna läheb ta kord, raba keskele. Ei ole aga kellegagi jagada mälestuste kurba ilu!

Ta tõuseb istukile, otse vihase ärevusega: kas on ta selleks töötanud need aastad ja andunud rahakogumisele, mida nimetatud halva nimega spekulatsiooniks ja hangelduseks, millele tema noorpõlve seltsimehed vaatlevad põlglikult, et nüüd olla üksi ning mahajäetud ja põlatud inimestest, keda valinud enesele kõige lähemateks! Ja kui see nii on, siis jääb ta ka üksi, vana Metstaki Martensi, kirikuvöörmündri vääriline poeg, julge ja mehine!

Ta võtab taskust raamatu ja laskub jälle leppade varju haljale murule.

Raamat on Roda kogust.

Ta ei kärsi lehekülge lehekülje järel lugeda, teda ei huvita „puhas teadus", ta otsib vastuseid neile küsimusile, mis teda vaevavad.

Kui rahulikult ja ükskõikselt need mehed asju seletavad! Ei vähematki järeldust igapäevase elu jaoks! Seda peab ta ise tegema.

Missuguse intensiivsusega, missuguse „kirega" ühinevad elemendid, see oleneb nende afiniteedist, „sugulusest". Nii määrab elementide keemiline suhe armastuse „sügavuse" kahe inimese vahel. Seesama keemiline afiniteet, mis hapniku aatomi vesiniku aatomiga ühine-

misele viib, seesama ühendas kord Parise ja Helena, Ottilie ja Eduardi, Romeo ja Julia.

On see keemiline suhe Roda ja Sanglepa vahel „sügavam", intensiivsem kui tema ja Roda vahel? Ja kui on, siis võiks nende lähenemist ja lähenevat ühinemist — oo! (Martens vajutab parema käe meelekohta, nagu torkava valu surumiseks) ära hoida ainult vägivallaga? Sugulusega elemendid teineteisest nõnda kaugele viia, et vastastikune tõmbevõim kaob ja ununeb tekkinud erutuski!

*

Oli Goethel sellepärast kergem oma tundmusi Minna Herzliebi vastu võita, et ta „Valikusuguluses" Eduardi tundmusi Ottilie vastu seletada mõistis keemilise protsessina, elementide „valikusugulusega"?

*

„Goethe geniaalse loomevõime tähtsamaks ergutusjõuks oli armastus."

Nii ütleb keegi tark mees ja jätkab:

„Kõigile on tuntud armulood, mis tema elulugu täidavad. Paljud pahanduvad nende pärast, teised mõistavad õigeks. On tähendatud, et tal tarvidus oli oma tundmusi jagada ja otsida teiste sümpaatiat; tõendatakse ka, et tema kirg naiste vastu olnud lihtne puhasesteetilise tundmuse väljendus, millel midagi ühist polnud pärisarmastusega. Tõepoolest on aga kunstiliselt loov geenius üldse väga lähedalt seksuaal-elu avaldustega ühenduses. Pean täiesti õigeks Moebiuse arvamust, et kunstilised kalduvused muud pole, kui suguelu teisejärgu väljendused."

On seda ka Roda lugenud? Kriips on pliiatsiga äärde tõmmatud. Sanglepp? Ja nad peavad armastus-elu õigustatuks, vaatavad „abielu rikkumisele" kui naeruväärsele iganenud eelarvamusele! On mõlemad õnnelikud, et on leidnud vaimu stimuleeriva elamuse?

„Võitlejat rõõmustab (jätkab seesama tark mees), et armastaja naine tema võitu näeb; kõnemees kõneleb temale iseäranis sümpaatse naise juuresolekul ilusa-

mini; armastus ergutab lauljat ja luuletajat; iseäranis lähedalt on kahtlemata luuleanne ühenduses sugueluga."

Roda ei ole küll luuletaja, aga temagi võib teha sellest tegelikke järeldusi, milles ühendatud lõbus kasulikuga!

*

Kas intensiivne tegevus Roda tundmuste-elu ei halva, teda ükskõikseks ei tee meeste vastu? Kas tal ei ole Sanglepa vastu ainult puhtvaimsed, seltsimehelikud tundmused?

Suureandeline Kovalevskaja, kes andus tõsiselt teadusele — matemaatikale! — kaevanud õnnetuna: „Miks ei või mind keegi armastada? Ma võiksin ometi enam pakkuda kui suurem osa naistest. Aga mind ei armasta keegi!"

Vaevalt võib selle järele eeldada, et vaimne tegevus vabastaks Roda armastuse tarvidusest.

*

Mõtteteadlane Schopenhauer kirjutanud kahekümne viie aastaselt, oma loometöö õitseajal:

„Päevil ja tundidel, mil kõige tugevamini avaldub kirglus, olen kõige intensiivsemaks tegevuseks valmis." Äärde kriipsutatud. Nähtavasti Roda käega.

Kas võib naine veel naiselikuks, puhtaks, süütuks jääda pärast kõige selle lugemist! Iga mees peaks enne kõik raamatud läbi lugema, mis ta naise kätte annab!

*

Ta satub sorides kohanemisteooria peale. Sellest on tal kord aasta või poolteise eest Rodaga kõnet olnud. Kui vähe teda siis huvitas Roda vaade seltskonna ja selle üksikute liikmete kohanemisest. Aga nüüd tuletab ta seda kõnelust huviga meelde. Kas ei käinud mõned tähendused juba siis pistetena tema kohta?

Kes ei oska olude kohaselt muutuda, need kõrvaldatakse elust, ütleb Darwini loomuliku valiku seadus.

Mitte paremad ei jää elama, vaid osavamad. Kas maakera elulugu ei näita meile, et paljud alamad loomaliigid võrdlematult kõrgemini arenenud ja organisatsiooni poolest täielikumaid välja on tõrjunud! Kuna niipalju inimesele lähedaid kõrgemaid imetajaid jäävalt kadunud, elavad alamad liigid, nagu näiteks vastikud tarakanid, kõige vanemast ajast siiamaani inimese läheduses ega pane sellest suuremat tähelegi, mis nende hävitamiseks tehakse.

Midagi sarnast oli Roda tookord öelnud, vist kõrgema vaimse organisatsiooniga inimeste kaitseks. Kahtlemata peab ta teda, oma meest, üheks nendest osavatest, kes olude järele hästi kohaneda osanud, sest:

„... nagu loomariik, nii näitab ka inimessoo arenemine, et närvikava peenus vaimse tundlikkuse sünnitab, mis takistab kohanemist."

Äärde kriipsutatud.

Sellepärast peabki Roda oma kohuseks kaitsta kirjanikke ja kunstnikke kui peene närvikavaga ja kohanemisvõimetuid olevusi?

*

Siin on pliiatsiga mitu joont äärde tõmmatud!

„Suguelu on ühendatud väga peente küsimustega, milles õige raske on ette võtta kõlblat hindamist. Maksab ainult meelde tuletada Goethe elus kõik arenemisastmed, milledes suur geenius käis sagedasti oma aja kõlblusseaduste vastu. Kas ta kõlblalt toimetas Friedriket ja Lilyt maha jättes, kartes ennast jäävalt siduda ja hävitada oma luulelise viljakuse?"

*

„Hea inimene teeb sagedasti enam paha kui halb."

„Elunähete väga suures keerulisuses juhtub (imelik küll!), et halvad teod mõnikord seltskonnale rohkem kasu toovad kui kõige kõrgemate tundmuste kihutusel ettevõetud sammud."

*

„Kurjust pole, oluliselt vaadates, olemaski . . ."

*

„Ärgem olgem väga uhked selle pärast, mida meie nüüd heaks ja ennast-ohverdavaks nimetame. Tuleb aeg pärast meid, kus mitte kõlbla heakskiitmisega selle peale ei vaadata, mis meile nüüd nii väärtuslik näib olevat."

*

„Patt — see on tegu, mida teeme oma parema teadmise vastu."

*

See viimane aforism on kolme kriipsuga märgitud. Mis Roda sellega tahab öelda? Et ta oma tõekspidamise järele käib ja see talle ainukeseks teejuhiks on, mitte aga seltskonnas maksvad kõlblusreeglid? Et ta enese vabadust kitsendada ei lase kellestki ega millestki muust kui enesest?

Ja siis loeb ta jälle suure luuletaja kohta öeldud sõnu, mis kriipsuga märgitud:

„Ta võis täielikult anduda, ilma et oma tasakaalu oleks kaotanud . . ."

Martens viskab raamatu kõrvale.

On Rodal tahtmine enese individualiteeti äärmiselt maksma panna, äärmuseni areneda lasta kõigil omapäraseil andeil ja kalduvusil, miks ei peaks mina samuti tegema!

Ka mina loon enesele ise moraali ja olen ise enese kohtumõistja! Loon vaated, mis minu sisemisest olust arenenud, ja sean need vaated tema ja Sanglepa omadele vastu! Põhjendan oma vaateid teaduslikult ja sean üles kõlblusreeglid, mille ees hirmu peab tundma nende amoraalsus!

Aga järgmine lause, mis ta loeb, viib mõtted eemale:

„Kõik hingeelu nähted on ilma erandita ühenduses meie organismi substantsi materiaalsete muutustega . . ."

Missugused materiaalsed muutused sünnivad Roda organismi substantsis Sanglepa läheduse mõju all? Missugused sisemised sekretsioonid?

„Kõik elavad looduskehad, ilma erandita, on tundlikud: nad teevad vahet ümbritseva ilma olukordade vahel ja reageerivad nende mõjudele teatavate muutustega oma sisemuses. Valgus ja soojus, raskusjõud ja elektritsiteet, mehaanilised protsessid ja keemilised muutused ümbruses mõjuvad erutavalt psühhoplasmasse ja sünnitavad selle molekulaarses kokkuseades muutusi."

Missugust muutust sünnitab meeldiva mehe lähedalolek naise psühhoplasma molekulaarses struktuuris?

Martens sunnib enese edasilugemisele, aga jõuab varsti otsusele, et enne midagi tarvis lahendada, midagi tarvis korraldada, milleski selgusele, kindlale selgusele jõuda, kui ta üldse saab anduda lugemisele.

Ta läheb koju, mingi rahuldamatuse tunne rinnas, nagu oleks ta hommikuse poole ränka kivi kaalunud, mis ikka jälle auku tagasi libisenud.

Süüakse vaikides lõunat, siis läheb Roda aeda võrkkiike, Martens ronib lakka. Hämar valgus, vaikus ja kõrge ruum mõjuvad rahustavalt. Aga varsti uinub ta magama. Uneski katsub ta seletust leida välise maailma erutuste mõjust organismi molekulaarse struktuuri kohta, vaidleb kõlblusseaduste üle, läheb aga segi ja vabandab end sellega, et tal ammu juba hammas valutab, mis tähelepanu koondamist segavat.

Ärgates haarab ta ruttu kella järele nagu reisija, kes kardab hiljaksjäämist rongile.

Ta on paar tundi maganud. Ruttu ronib ta alla ja läheb kõige esiti aeda — seal ei ole kedagi; läheb rõdule ja sealt „saali" — ei ole kedagi; käib veel Antsu toas ja peretoas — Rodat ei ole kuskil. Kaasiku all leiab ta kasvataja lapsega, kes parajasti kollast liblikat taga ajamas.

Tarvis kasvatajalt küsida; ei kõlba aga hingetult juurde tormata ja pärida:

„Ütelge jumala pärast, kus Roda! Kuhu ta läks? Ega ometi Kundrussaarde?"

Ta sunnib enese ükskõikseks, jookseb lapsega ühes

liblikale järele, ja kui see kaera kohta kaob, siis tröös-tib naeratades:

„Homme tuleb tagasi. Siis katsume ta tabada, vaatame tema tiibu ja laseme jälle lennata."

Istub siis kasvataja kõrvale, annab talle omalt poolt juhatusi ja küsib viimaks püsti tõustes, haigutades ja nagu jutujätkuks: „Tea, kas proua läks kodunt ära või?"

„Jah, ta pani paremini riidesse ja läks vist teed mööda mäest alla . . ."

Ta osutab maanteed, mis Kundrussaare poole viib.

„Ah nõnda, hea küll!" lausub Martens igavalt, ehk küll tahaks hambaid kiristades hüüda: „Ta läks sinna! Kurat võtku!" Pikkamisi, maailma vahtides, longib Martens kodu poole. Ta peab näitlema.

Aga kasvatajast eemal tõmbuvad ta sooned pingule, huuled kokku, kulmude vahele ilmub korts. Ta vahib Kundrussaare tee poole kui metsloom silmist läinud saagi järele. Teel pole kedagi näha, muud kui üks punakaspruun olend upakil kraavi kaldal. See pole Roda, ennem Punik või Tõõsik — mõne popsniku lehm.

Veel kord käib ta läbi toad ja aia, katsub selgusele jõuda, mis Roda selga pannud (vist lillavärvilise õhukese suvekleidi), ja jääb siis seisma, pea ettepoole kummardatud, kulme vahel sügav korts.

Nii ta teeb: läheb Kundrussaarde, sõidab, ratsutab, kihutab, astub Roda ette, teisi tähele panemata ja ütleb talle raudse kindlusega: „Sa tuled minuga!" Ja kui Roda esimesel pilgul arusaamatult talle otsa vaatab, võtab ta tema käest kinni ja tõmbab endaga ühes.

Sellega on kõigel sel jandil lõpp! Ei või ta ometi end oma kodukohas tasakaalu kaotanud naise tujude pärast naeruks lasta teha! Kui see naine tahab elada laialt ja ümber ajada teistega, tehku seda linnas, kus selleks kohti ja maju küllalt, aga mingu igatahes siit, tema, Martensi kodukoha ümbrusest, lapsepõlve tuttavate hulgast!

Ta tõmbab paremad riided selga — minna tuleb mööda maanteed, ja kui teda nii tormamas nähakse vanade rõivastega ja ilma kraeta, võidaks põrunuks

pidada. Ja kui ta seda ongi, ei maksa seda siiski kõigile näidata.

Kui ta saapad jalga tõmmanud, krae kaela pannud ja musta kaelasideme (ta sidemete kastist nimelt musta) sõlme köitnud, on esimene ärevus möödas.

„Vürtspoodnik! Väikekodanlane!" kuuleks ta Sanglepa ja Püstkuke naeru enese järel kajavat, kui ta Roda ära tooks; nagu tuuakse koju jooksu ajal võõrasse karja läinud lehm.

Tekiksid jutud linnas, kõmu paremas seltskonnas, kahjurõõm ärimeeste ringkonnas, kelle naisi Roda ja tema ise alati irvitavalt halvaks pidanud.

Ei, ta ei lähe! Jääb koju, ootab, ootab rahulikult, kuni Roda tuleb, kuni heaks arvab ilmuda. Siis võib arveid õiendada, siis võib kõnelda, siis võib kas või bilansi teha ja jämeda kahekordse kriipsu kõigele alla vedada, et võiks avada uue konto mõnele teisele, kes väärilisem Rodast, kes mõistab olla tänulikum, kes aru saab, et deebeti kõrval peab olema kreedit ja et need alati tasakaalus peavad seisma, ja kellele ta siis ka valmis truudust tasuma kuninglikult.

Ta võtab uued rõivad seljast, rutates, voodi eesriide varjule hoidudes, et keegi seda vahetust nägema ei juhtuks, ja vaatab siis Roda laual raamatuid. Sanglepa teosed on pahemat kätt hunnikus, mitmel neist palju valgeid lehekesi märkustega vahel. Neid uurib siis nüüd Roda! Enesestki mõista!

Raamatute kõrval on käsikirja madal virn ja kesk lauda pooleli täiskirjutatud valge leht, mille Roda vist veel täna alanud.

Martens haarab pliiatsi ja kirjutab lehele, ridade alla, suurte tähtedega mingi jämeda märkuse.

Siis läheb ta välja, näeb Antsu õues kintsu sügavat ja labida najale toetudes midagi mõtlevat, ja hakkab tema kallal võtma. Kõik on lohakil ja ripakil: aia ääres puud ja haod, palgid, lauad ja latid, mõni püsti, mõni pikali, mõni längakil. Miks ei ole kõik eeskujulikus korras! Kui ei jõua ise, võtku jõudu juurde; tema on koha osta lasknud, tema võib maksta juurde, kui tarvis, aga olgu siis kõik ka eeskujulik! Õueaia ümber tuleb ilupuid istutada, karjaõu teisest lahutada, kõik, mis lagu-

nemas või katki, parandada või uus asemele teha. Põllud tuleb kividest puhastada, umbrohi kitkuda, kraavid läbi tõmmata, kui tarvis — torutada. Juurvilja-aed ja puuvilja-aed, mõlemad olgu eeskujulikud! Peremehel enesel ei tarvitse niipalju kätega teha kui peaga, mõistusega! Lugegu Ants sellekohast kirjandust, käigu vaatamas, kust midagi õppida, kuulaku kursusi ja teostagu kõik, mis kohane, omas talus! Kui raha tarvis, ütelgu; seda võib saada! Võib saada nii palju kui vaja — aga talu olgu üle kihelkonna eeskujulik!

Ja jutlust lõpetades küsib ta järsult:

„Kuhu sa labidaga tahtsid minna?"

„Pidin minema kraavi kaevama, nüüd nisuke tüüde vahe... Sulane kaevab sääl eenamaa veeres."

„Kraavikaevamine mõni peremehe töö! Otsi midagi mõistlikumat, tee p e a g a midagi! Ma lähen ise vaatan, mis sulane teeb."

Ta võtab Antsult labida ja läheb üle kesa heinamaa poole, kus liigub midagi valendavat.

Sulane on esimese pinnamätta pealt visanud ja kaevab sügavamale, pikkamisi labidatäit teise järele kõrvale heites. Ta on särgiväel, palja peaga, säärega saapad jalas; pruunikad juuksed on märjale otsale hakanud.

Martens on täna valmis päikeselegi epistlit lugema, et ta lohakalt ja pikkamisi mööda sinist võlvi allapoole venib, või jumala kallal võtma, et ta pilveriismeid taeva veeres veeldab, neid kuhugi ääre taha ära ei korista või suureks vihmapilveks ei liida, mis vett kui ämbrist alla kallaks.

Loidus! loidus, muud ta ei näe! Sülgab pihku ja hakkab ise sulase lähedal kaevama. Labidatäis lendab labidatäie järel, kolm korda kiiremini kui Taavetil, ja muld langeb paari sülla kaugusele, väljale laiali. Taavet laseb silmapilguks rinnuli labida näsale, vaatab sõnalausumata seda rassimist ja hakkab siis jälle tööle, ei kiiremini ega aeglasemalt kui enne.

Läheb mööda minutit kümme, on kuulda ainult labidate raginat maasse tungimisel ja mulla rasket kukkumist. Viimaks ütleb Taavet:

„Meil tuleb eluaeg tüüd teha; sii tähendab: kui jõv-

vad eluaeg tiha. Harilikult ei jõvva; näe nelja-, viiekümne-aastased kaebavad kõik, kis, et jalad õhtul valu tiha, kis jälle, et ristluud ja pihad magada ei lase." Ja Martensi poole vaadates lisab ta muheldes: „Nõnna küll kavva ei jõvva."

Martens on seda nagu oodanud, et põhjust oleks seisatuseks. Ta pühib käisega otsmikult, lõualt ja kõrva äärest tilgad ja sõnub vaikselt:

„Peaasi, sel tööl ei ole mõtet, kui tead, et enesele ei tee."

„Eks palka saa..."

„Ainult see?"

„Mis ma sellest muud?..."

Martens jääb mõtlema ja ütleb siis: „See asi peaks kuidagi teisiti olema. Mina seaksin teisiti."

„Eks niid tüürahva juhid mõtlegi seda teisiti sääda."

Martens hakkab naerma:

„See on see sotsialism!"

„Sotsialism või mis tahes, aga seda ometi keegi arusaaja ka öelda ei või, et sii praegu kõige parem on."

Silmapilguks oli mullaloopimine ja väsimus Martensil unustada lasknud, mille eest ta siia põgenenud. Nüüd tuleb see tal äkki meelde.

Kui juba Roda koju on tulnud, kui ta vahest ei läinudki s i n n a, ja see jäme märkus paberilehel on põhjendamata haavamine?

Ta viskab labida õlale ja ruttab üle välja kodu poole, et veel heaks teha, mis võimalik.

Ants on oma toas, ja labidaga „saali" ruttavat venda nähes lausub ta laitvalt:

„Mis sa sest labidast saali viad, pannud välla kohegi!"

Martens toetab labida kohmetult voodi najale nurka ja astub siis „saali". Roda ei ole veel kodus, aga märkust võib ka kasvataja lugeda ja siis on asi teenijate suus. Martens haarab lehe, otsib kummi kustutamiseks, aga seda ei ole. Noaga kratsimine jätaks sügavad jäljed... Leht ära hävitada — aga Roda nõuaks seda kõigilt ja süü langeks kasvataja või teenija kaela... Ta võtab pliiatsi, tõmbab lehe lähemale ja kriipsutab kirjutatud sõnad nii tugevasti läbi, et neid võimata lugeda.

Ta on võtnud eneselt võimaluse kohut mõista ja üle-

annetu lapsena peab ta nüüd kartma Roda tulekut ja teenitud karistust.

Päike on juba loojas, kui ta rukkivälja taga maanteel kolme inimest näeb lähenemas. Ta otsustab Kundrussaare noorsandaid toas vastu võtta, lootes, et nad siit ehk varemini lahkuvad.

Aga tuppa tuleb ainult Roda, saatjad on vist tagasi läinud.

Kui saaks juttu alata, ükskõik millest, olgu kõige kaugemast, olgu ükskõiksest, olgu tühisest, olgu igapäevaseist asjust. Pikkamisi läheneks ta oma eesmärgile, veaks nööri koomale ja tõmbaks viimaks kõlbla lingu selle ilusa kortsuta kaela ümber pingule.

„Oled suplemas käinud?" küsib ta, kui sööma istunud.

„Vesi olevat veel jahe. Ma ei mõista ka ujuda, ei ole seltsilisi."

Kui hea meelega hüüaks Martens talle näkku: „Kas need noorsandad sind veel vette pole viinud!"

Ta ohkab raskelt: pead olema viisakas, pead olema korrektne, niipalju kui jõuad, ja veel enamgi kui jõuad!

Ei ole enam ainet, millest alustada juttu, elu on tühi ainetest ja enese sõnad kõlavad kõrvale kui liivase labida ihumine karedal raudkivil.

Nad lahkuvad vaikides — ei ühtki sõna, kõnelemata suudlusest, ja Martens läheb jälle lakka sulase kõrvale, kes „õiglasemast kõrrast" unistab. Sulase kallal võib südant kergitada mõne kiusava küsimusega.

„Miks naist pole võtnud?"

„Kohe ma selle panen?"

„Eks võta ühes lakka, soojem magada," katsub Martens naljatada.

„Lapsed ka või?"

„Te võtate kõiki asju väga tõsiselt, traagiliselt," manitseb Martens.

„Kes rikas pole, peab võtma elu tõsiselt."

„Aga ometi võetakse naisi! Ja mis saaks rahvast, kui ei võetaks!"

„Eks need, kes rikkad, mõelgu, mis saab rahvast. Vaene võtab naise ja muretseb lapsi ainult rumaluse pärast. Rikastel aina paar last. Vaestel viis-kuus; oleks koguni kümme, kui pooled ei sureks! Käige läbi kõik

need saunikud, popsnikud, moonakad, sulased ja kõrvalised, vaadake, kuidas nende lapsed kasvavad ja elavad, siis soovitage minusugusele naisevõttu."

Taavet oli täna halvas meeleolus, ilmaaegu sai niisugust juttu alata — mõtleb Martens. Elu on selle mehe kibedaks teinud. Vist on ta ise kuskil viletsas urkas kasvanud ega saa nüüd kõiki kannatusi unustada. Kui hea meelega näeks ta selle mõtliku näoga, targa otsmikuga sulast oma usaldava ja hea sõbrana, kes ühel ilusal päeval raha laenaks mingiks ettevõtteks, olgu või maatüki ostmiseks. Ja siis võtaks ta naise, kas või Paula, selle külailuduse, veetlevate niiskete silmadega. Martens sõidaks nende pulma ja suudleks Paulat vähemalt põsele, mida see vist ei keelaks (vaatab ta praegu õues vastu tulles alati salaja tema poole), ja siis kingib ta neile ühe toa sisseseade, maitseka, aga lihtsa; muu seas raamaturiiuli ja enese valitud raamatuid, kõik, mis talumehele tarvis, mis arusaadav ja hariv. Igal suvel käiks ta neil külas, naerataks sõbralikult Paulale, kõnniks Taavetiga ümber väljade ja kõneleks uusimaist põlluharimisviisidest ning masinatest. Lastele tuleks ta ristiisaks, hoolitseks nende tuleviku eest ja oleks sel kombel ühe tugeva ja terve põllumehe perekonna rajaja.

Aga Taavetil ei ole õiget tahtmist üksi tõusta, kui veel palju temasuguseid viletsusse jäävad.

Kui nad järgmisel päeval vaikides hommikueine lõpetanud, küsib Roda kirjutuslaua juurde minnes ja lehte üles tõstes kuiva rahulikkusega:

„Oled sina siia kriipsutanud?"

„Mina," vastab Martens samuti kuivalt.

Sel päeval enam ei kõneldud. Õhtul sõitis Martens „äriasjus" linna.

XX

Esimestel tundidel uimastab kära ja liikumine, elavus ja rutt, laskis unustada viimaste päevade elamused ja lõi isegi teohimulise elevuse. Tuli tahtmine Rodale teatada, et kauemaks linna jääb. Aga õhtu eel, pooltühjas ning igavas kohvikus istudes tundus igavust, rahutus hakkas kasvama, silme eest hakkas katkendlik kinolint

mööda vilkuma, peategelasteks ikka Roda ja Sanglepp, statistiks Püstkukk, dekoratsiooneks Selgmäe ja Kundrussaare.

Ilmus mõni tuttav ärimees, jutustas viimase aja afääridest, nurises kõrgete maksude pärast ja lõpetas väikeste uudistega.

„Mind ei huvita praegu need asjad, olen puhkusel," vastas Martens, et oma hajameelsust vabandada ja naeratas iseeneses sõna „puhkuse" üle kibedalt.

Ta sõitis õhtuse rongiga maale tagasi.

Tulimurru talu suures küünis oli pühapäeva õhtupoolikul suur pidu, näitemängu, kõne, laulu ja igasugu rallamiga.

See talu oli Lepikvälja pikal seljandikul üks suuremaist ja Selgmäest versta neli ida pool, niisiis Kundrussaarest umbes penikoorma kaugusel.

Martens lootis seal õhtupoole Rodaga veeta, eemal ohtudest; vaevalt võis neid esteete see külainimeste lõbutsemine nii kaugele tõmmata.

Roda oli nõus minema, ilma rõõmu ärevuseta, aga vastumeelne ei näinud see minek ka olevat.

Tulimurru õues seisid juba aegsasti rühmades mehed ja naised, noored poisid ja plikad.

Mehed olid vimmas turjadega, kodukootud tumehallid või potisinised kortsus ja tolmunud riided seljas; vanematel rätikud, noorematel kraed kaelas, vihmast kaardukiskunud äärtega kaabud või sügavale vajutatud nokkmütsid peas, tolmust hallid saapad jalas. Näod olid tuulest ja päevast punakaskollased, halvasti põletatud telliskivi karva, ilme puine ja sügavad jooned jäid naerdeski liikumatuks.

See oli tugeva kasvuga rahvas, aga enneaegu vimma vajunud seljaga, kohmakas ja puine, puhmaliste valkjate kulmude ja arglikkude, umbusklikkude silmadega.

Martens Rodaga äratasid lähemalseisjais tähelepanu. Tehti märkusi Roda hiinasiid-põhjaga rippuvate pitsäärtega kübara ja valmis tõuvilja värvi moodsa siidkleidi kohta. Martensi lihtne vesihall suveülikond ja samakarva kaap, mille ääred eest alla painutatud, leidsid vähem arvustust, aga tema isiku kohta kuuldusid

tähendused: miljonär, kange ärimees, ajab raha kokku kui labidaga ...

Martens pöördus elumaja poole, kus salk peremehi seisis, riiete poolest kabedamad, keha poolest tüsedamad, auväärse habemega või puhtaks aetud lõua ja huultega.

Tulimurru peremees astus talle teiste hulgast vastu, nägu paljaks aetud, sügavad jooned suu ümber. Ka teised peremehed kergitasid kübarat, teretasid tulijat väärikalt.

Rodaga seltsis peremehe tütar, vanema klassi kooliõpilane, pruunis vormülikonnas, valge põll ees, täiskasvanu käed ja rind, pruuniks põlenud kael ja nägu, lumivalge otsmik. Ta vaatles Rodat jumaldades ja läks temaga ühes eemale.

Küün oli juba rahvast täis, väravate ees seisid rühmad mehi ja naisi.

Martensil oli siin, nagu igal pool, vägisi lähedale tungimine, samuti kui kõrvale jäetuna ukselt kuulamine või eemalseismine vastumeelne. Ta oli rõõmus, kui peremees soovitas natukeseks aeda istuma minna. Tulid kaasa mõned raskemad peremehed.

Istuti vihmast leotatud, luitunud ja lõhestunud laudpinkidel tihedalehelise põõsastiku vahel, pikeriku laua ümber. Peremehed toetusid, kes rinnuli, kes küünarnuki najal laua äärele ja algasid erakordse külalise küsitlemist. Martens pidi nõu andma, kuhu oleks kõige kindlam raha asetada. Sest teda ikka nüüd olevat, mis seda salata, aga ta rojo minevat odavaks. Missuguseid väärtpabereid müüa, missuguseid osta ja mida üldse lähemas tulevikus oodata?

Seletusi kuulati põnevusega, nikutati heakskiitvalt pead, aga tehti ka arvustavaid märkusi. Ilmus perenaine, hõredajuukseline, kõhnanäoline, valge lina käes, kattis laua ja läks.

Mis rahaasjusse puutus, siis oli Martens neis täiesti oma elemendis; andis seletusi asjatundjana ja autoriteedina, tõi ajaloost näiteid kinnituseks oma oletustele, andis üldse täieliku pildi majanduslikust seisukorrast käesoleval silmapilgul ja oli parajasti sellega lõpule jõudmas (perenaine tõi sel silmapilgul koogitaldriku ja

või-napa lauale), et siis üksikuis asjus nõu andma hakata, kui ta sirelipõõsa avause läbi nägi Rodat Sanglepaga, peremehe tütart Püstkukega ja veel üht noorsandat nende seltsis.

Ta peatus väheks oma seletustes — peremees tarvitas seda toidupakkumiseks, lükkas koogitaldriku ja või-napa talle lähemale — hääl lõi värisema ja katkendlikult kõneles ta väärtpabereist, eksis nimedega, aastatega, protsentide ja hindadega. Läbi sirelipõõsa nägi ta veel mõne korra Roda kollakat hiinasiidkleiti ja Sanglepa halle rõivaid ning Püstkuke panamat.

Ta jälgis neid lehestiku läbi nii põnevalt, et peremees seda märkas ja murelikult lausus:

„Teie proua läks meie plikaga kõndima. Oleks ka siia meie seltsi tulnud . . ."

Aga perenaine, kes parajasti kõhuka valge kannuga kohvi tõi, tähendas naljatades:

„Meie, naised, katame enestele ise lavva." Üks pilt, läbi sirelilehestiku nähtud, oli Martensile iseäranis rabav, katkestas natukeseks tema jutu täiesti ja kütkestas tähelepanu enam, kui see teiste hulgas viibimisel sünnis oli.

Roda tõusis õue aia ääres kivile, vist sireli õite kitkumiseks, vaarus tagaspidi, kiljataski ja hüppas maha. Siis tõusis ta uuesti ja Martens nägi tema selja saledat lookjat joont ning rindade kumerust; kael ja pea olid ülesvaatamiseks tahapoole paindunud. Ta imetles silmapilgu oma naise painduva keha saledaid jooni ja nägi siis — oo! — kellegi tõmmukaid käsi tõusvat ja tagant Roda piha ümber hakkavat, muidugi ettekäändel, et Roda muidu tagurpidi võiks langeda.

Need olid Sanglepa käed, kelle nägu puutus Roda õla külge!

Läbi põõsa ei olnud selgesti näha, aga aimata võis Roda käsivarte liigutustest, et ta sireli õisi murrab, ja see kestis minuti või kaks, mille jooksul Martens mõne ebamäärase hääle kuuldavale tõi, näo kuumaks tundis minevat, silmi kõrvale ei saanud pöörata ega kuulnud, mis teised laudkondsed kõnelesid.

Siis pööras Roda enese kivil ümber ja laskus, kimp sireleid käes, Sanglepale otse sülle, kes ta õrnalt maha

tõstis. Selleks see kivileminek ja sirelite murdmine oli mõeldud!

Martens pühkis rätikuga üle näo ja lausus midagi palavusest, mispeale üks peremeestest tähendas, et täna tuul kagust puhuvat ja väga palav ei olevatki. Aga kohv — see olevat küll kuum. Ehk kallaks Martens koort rohkem?

Veel nägi Martens läbi lehestiku, et Roda sireli õitest salgu võttis ja Sanglepale rinda kinnitas. See toiming näis ka imelikult kaua kestvat.

Siis läksid nad sealt eemale ja kadusid lehestiku taha.

Martens kuulis nüüd peremehi kõnelevat — tema isast, vanast Metstaki Martensist, kirikuvöörmündrist.

Isale sadas kiitusi mitmelt poolt. Olnud ikka kange mees, missugust teist naljalt polevat leida. Pole kartnud ei õpetajat ega patronaati, rääkinud kui omasugustega, ja ütelnud igaühele, kui tarvis, kibedat tõtt suu sisse. Aga viimati olevat tal käsi halvasti hakanud käima. See tulnud vist vihameestest; neid olnud tal küllalt, sest ta pole igaühte kummardanud.

Martens ootas sööma-aja lõppu ja kuulas segaselt peremeeste juttu. Teisel ajal oleks talle iga sõna selles tähtis olnud. Ta oleks isa saatust oma iseloomust katsunud seletada, ennast võrrelda isaga ja selle järele enese saatuse kohta ennustusi teha.

Nüüd kuulas ta seda kõike hajameelselt kui kõnelust kellestki võõrast. Silme ees seisis Sanglepp ja Roda, varjatud rõõm kummagi ilmes ja pilgud kiindunud teineteise silmisse.

Nüüd pidi tulema seletus, põhjalik ja lõplik, pidi tulema tunnistus, otsekohene avaldus Roda poolt ja siis kohus.

Ta seadis kokku süüdistust, õiglast, erapooletut, otsekohest, aga vastust nõudvat ja valju.

Ta saab siin naeruks, oma kodukohas, kus kõik teda austusega vastu võtavad, kuhu ta tulnud jalale seadma oma isagi au, kui see pahade inimeste poolt porri tallatud; kuhu ta tulnud puhkama tegevusest (mille läbi Rodagi kadestava seisukorra, elu- ja tegevusemõnusused omandanud), kuhu ta tulnud oma parema seltsili-

sega (Rodat selleks pidades!) lapsepõlve mälestusi elustama — ja nimelt siin saab ta rahva naeruks, selle oma kaasavõetud parima seltsilise läbi! Kuidas on ta seda ära teeninud, millega niisuguse kohtlemise osaliseks saanud! Kuidas on Roda vahekord Sanglepaga vabandatav kui naise vahekord võõra mehega ja kuidas on naine õigustatud oma mehele niisugust elamuste valu, niisugust alatist rahutust ja alandavat häbi sünnitama!

Tõustakse viimaks lauast, minnakse õue vaatama, kuidas pidu läheb, ja Martens otsib silmiga Rodat. Teise õuevärava poolt tulevad nad, perenaine kõige ees, Roda, peretütar ja kolm noorhärrat kaasas. Nad lähevad nüüd omakorda aeda, peretütar naeratab Martensile eemalt ja nikutab pead, noorhärrad tõstavad kübaraid, ikka ülisõbralikult.

Martens peremeestega pääseb küüni väravale ja näeb üle peade üht noort palja näoga, punase kaelasidemega isandat näitelaval veiderdamas, hääle- ja näomoonutustega ning liigutustega naeru välja kutsumas.

See öeldakse olevat kunstnik, tähtis kunstnik, linna teatris. Martens ei hakka teda pikemalt kuulama ega vaatama, pöörab silmad kõrvale ja jätkab siingi kõvasti naerva rahva hulgas oma süüdistuskõnet abikaasa vastu.

Ta lahkub peremeeste salgast, segab end selle ja teise rühma sekka, aega mõtiskeluks võites: kas minna aeda Roda seltskonda või mitte? Arvab viimaks suuremat mõju avaldavat, kui ei lähe, ja poetab enese mõnede varajaste lahkujate hulgas tähelepanematult koduteele.

Nii kaugel on ta siis juba, et salaja katsub kaduda, muidu võib rahvas veel parastades naerda: läks üksi ära, proua jäi noorhärrade seltsi ebelema. On see aga hatt! Linnast võetud — seal nad kõik niisugused!

Siis tuli meelde isa, vana Metstaki Martens, kirikuvöörmünder, ja peremeeste kiitus kadunu kohta; ta ajas enese uhkelt sirgu ja sammus pikkamisi kodu poole — vaadaku, kes tahab, nähku, kes tahab; küllalt, kui nad ühte tunnistavad tema elu ajal ja pärast surma: oli uhke, oli mehine, oli julge nagu tema isagi! Sellest on küllalt.

XXI

Paula talitas õues, Ants istus trepil õhtupoolse päikese paistel, vist pärastlõunasest uinakust tõusnud, veel pooleldi tukkudes. Ta sundis näo erksamaks, teades, et vend loidust ja unisust ei salli, ja küsis asja tehes: „Miks nii vara pidult tagasi?"

Martens vastas midagi ebamäärast, tundis mingit haledust, aru saamata, kas enese või venna vastu, ja küsis omakorda:

„Sa ei käi vist pühapäevalgi kuskil?"

„Ja kos sa ikke lähed! Kas kodus vähe oolt ja muret! Ega ma teenija ole, et võin ooletult lulli lüia, kui tüütunnid mööda või pühaba!"

Martens viskas enese pahaselt trepi käsipuu najale seljakile.

„See on imelik: teenijad kaebavad oma seisukorra pärast ja arvavad, et peremehed mõisnikkudena elavad; peremehed on omakorda kadedad teenijate muretu elu pärast! Mis see tähendab?"

„Jah, vaata, kui sul suur koht kääs, siis on tuhat väikest muret ja oolt," algas Ants. „Iga pääv on sada asja ja talitust. Sis rehkenda, kuidas see kõik välla tuleb, ja vaata, misukese ilma jumal annab; arva juba ette, kui pallu sellest, kui pallu teesest viljast välla tuleb, võrdle mullusega ja ole irmul, et vihm viimati vilja ära võtab või põud põletab. Kas sa arvad, et niid peremehed siin on inimesed? Orjad on nad kõik, oma kuha orjad, kellele nad oma ihu ja inge müinud! Sõedavad küll pühaba keriku, aga kui pallu siigi ingevalu maksab: kelle obene kõhnem ja vanger viletsam! Neid tunde on tõesti vähe, neid võib iga peremiis sõrmil lugeda, kos ta on unetanud, et on peremiis; kos ta kui inime elab ja ka sellest mõtleb, mis pole mitte tema kuhaga ja rahakopikuga ühenduses."

„Pagan võtku, kuidas sa siis elada tahad ja kuidas peaks neile peremeestele siis elu kergemaks tegema, et koht ja kopikad nende üle ei valitseks, vaid ümberpöördult?"

Ants naeris, näole tuli abitu ilme, silmad kiskusid kissi ja ta ütles kavalalt:

„Ma arvan, sii on terves ilmas nõnna nagu meil, peremeestel."

Martens puhus vuhisedes õhku läbi nina, mis harilikult siis sündis, kui asi talle arusaamatu oli või pahameelt sünnitas. Ta hakkas targutlema:

„Minu arvates peaks iga peremees õhtul teatud tunnil oma päevasele tegevusele kriipsu alla tõmbama ja pärast seda kui inimene elama. Peaks unustama, et ta on Selgmäe, Altmäe või Värsi peremees, peaks unustama oma ja teiste kopikad, oma ja teiste hobuste headuse ning vankrite väärtuse."

„Aga sina ise?" küsis Ants äkki võidukalt.

Martens ei vastanud, aga naeratas iseeneses:

„Mul on palju suurem hool ja mure! Selle kõrval ununeb kapital ja kõik muu nii kergesti!"

Ta kõndis edasi-tagasi õue murul, mis puhas, tuhmhaljas ja pehme kui samet. Varjud venisid kuulmatult ja käändusid idast kagusse.

Kuis oleks ta teisel ajal andunud siin taluõue pühapäevasele rahule, nähes üleval sina kui põhjatut merd ja kuulates lendlevate putukate suminat.

Aga nüüd ei olnud rahu murul lamamiseks ega unelevaks istumiseks aidatrepil. Tundus tarvidust põgeneda enese juurest eemale või matta ennast millegi alla.

Ta astus jälle trepile ja istus venna vastu, kes päikese paistel tukkuma jäämas.

Kui ta võiks oma vennaga südamlikult vesta asjadest, mis teda piinavad, kõigist lähedatest ja kõige lähematest muredest, mis ei puutu ei ärisse, ei talusse, ei mingisse majanduslikku hoolde ega muresse. Vend jutustaks omakorda temale, kõneleks avalikult, kus on tema praegune armsam, kas seesama Paula või mõni peretütar. Ei või ometi olla, et tal kedagi ei ole, kellest ta unistab, kui laupäeva õhtul Metstaki poolt harmoonika kaeblikud helid katkendiliselt kostavad või kui ta pühapäeva õhtupoole tunnikaupa üksi istub.

Miks ei võtnud ta linnast kaasa üht pudelit veini, mis joovastaks ja uimastaks, mis peletaks äripäeva mured, ülendaks rusutud meeleolu ja vallandaks hinge avaldusteks!

Nad istuksid aeda haljasse rohusse põõsaste taha, suruksid klaasid, mis rohelised kui krookslehed, kasteheinasse, rüüpaksid aeg-ajalt punast vedelikku, vaataksid läbi vana õunapuu lehestiku taevasinasse, kuulaksid pistandi taga halja rukki vaikset kahinat ja jutustaksid oma elust ja sellest, mis seal olnud: kõige salajamat, kõige kurvemat ja ilusamat.

Aga veini ei ole...

„Tead, Ants, pane end rõivaisse, lähme kuhugi kõndima või sõidame kuhugi. Oled olnud küllalt kodus, saad siin küllalt olla..." ütleb ta viimaks vennale.

„Ah ma või?" osatab Ants, ajab silmad valla ja vaatab enese paljastele jalgadele. „Eks võiks ka, aga ei tea, kuhu?" Ja vastust ootamata astub ta tuppa.

Martens läheb senikaua kuuri alla, lükkab sealt vedruvankri välja, pühib tolmu heinatuustiga tiibadelt, toob siis kimli tallist ja paneb sellele paremad riistad peale. See hobune meeldib talle: pillub pead selga, tantsib jalul, ajab end püsti ja lingutab kõrvu. Sel on tuld ja temperamenti. Ta tuletab mitmeti Irist meelde.

Kui Ants viimaks välja tuleb, halltriibulised kodukootud riided seljas, krae kaelas, sidegi ei puudu, kuigi see on viltu, peas uus hall kaap, rangide all lössi litsutud, — hüüab ta imestunult:

„No noh, kossa siss õege mõtled sõita?!"

„No ega sa veel palju üle neljakümne ole," naljatab Martens. Ja vähe aja pärast lisab ta rahustavalt:

„Kimli jalad jäävad seistes kangeks ja mida sinagi siin kodus konutad! Teeme väikese sõõri."

Ta istub ise paremale, juhtivale kohale ja kimmel näib kohe ennast tugevais kätes tundvat: ta pillub pead ja jookseb kerges, mõõdukas traavis õuest välja suure tee poole.

Kas tõmmata mäest alla Kundrussaare poole? Ehk nad tulevad vastu...

Aga ta pöörab juba vasakule, eemale neist kõigist.

Ants ei päri vennalt, kuhu minnakse; ta näib lõbu tundvat kiirest kihutusest, sest kimmel lendab kui nool, nelja jooksma kippudes. Aga rauad tõmmatakse suus pingule ja kannatlikult traavib kimmel nii kiiresti, et harvad teekäijad kargavad kohkudes kraavi pervele.

Siis laseb Martens ohjad lõdvemale — see on tema viis hobuste jooksu tasandada — ja küsib vennalt:

„On sul mõni mõistlik koht, kuhu minna?"

„Eks jo võiss . . . " algab Ants, aga katkestab ja ütleb siis: „Eh, sõeda ise, kohe arvad, eks sa tea jo ka lapsepõlvest neid peremehi-perenaisi siin väga hästi."

Martens laseb hobusel kõndida ja küsib viimaks:

„Mäletad Kulusiimu Märti?"

„Miks ei, võttis teene Pilvheina Antoni tütre Alvine naiseks; kaunis jõukas talu. Sinna arvad sõita või?"

Martens imestub, et vend rõõmuga ei hüüa: „Lähme sinna!" Ta peaks ometi mäletama, et Märt koolis käies Martensi hea sõber oli ja temaga ühes mitu korda talvel öösiks Metstakile tuli, et üheskoos õppida ja lahendada ülesandeid.

See oli andekas poiss — see Kulusiimu Märt: temaga oli talveõhtuti koolis tulevikku kavatsetud ja midagi suurt ihaldatud kätte saada. Mõlemal oli tol ajal teadmine, et nad koha pärivad, aga kumbagi ei rahuldanud veel see. Mõlemad mõtlesid edasi õppida, suurteks meesteks saada, vaieldi ainult selle üle, kas tohtriks või professoriks. Mõlemal oli julgust ja hakkamist. Millest nad aga teineteisele sõnagi ei kõnelnud, mis neid mõnikord pikemaks ajaks sõpruse sundis unustama ja õpiasjus teineteisega võistlema, oli sümpaatia Pilvheina Alvine vastu, selle mustade kulmudega, kollakajumelise näoga, helepunaste huulte ja väikese suuga sihvaka ja painduva tütarlapse vastu, kes neile mõlemile, kui teda nalja pärast nokiti, vastu kõrvu andis, aga muidu naeratas kui päike, elustavalt ja rõõmsalt, ega lasknud paista, kumb poistest temale armsam.

Sellest tütarlapsest oli Martens linnaski mõelnud, kui kodukoht meelde tuli, ja siia sõites oli ta kohe pärinud Pilvheina Alvine järele.

See läinud juba aasta kümne eest mehele, Kulusiimu Märdile, — ütles Ants ja mitte sõnagi enam.

Ei olnud enam vähematki kadedust Märdi vastu ega midagi endisest sümpaatiast Alvine vastu, aga näha tahtis Martens neid mõlemaid ja tundis rahuldustki, et need kaks inimest, kes omal ajal talle nii lähedased

olnud, hiljem jäävalt ühinenud ja vististi ilusat elu elavad.

„Siis Kulusiimule!" hüüab Martens ja annab kimlile plaksu, nii et see püsti kargab ja siis kui lennul edasi traavib.

„Vaesed nad ei ole?" hüüab Martens vankrimürina sees vennale kõrva.

„Eks Alvine sai jo kõva kaasavara ja Kulusiimu koht ka jõukas."

„Siis neil ikka on, millega meid vastu võtta," naljatab Martens, kes oma meeleolu kas kiirest sõidust või oodatavast külaskäigust tunneb tõusvat.

Tuli käända külavahe teele, sõita mõni verst väljade vahel, lainelisil nõlvakuil üles ja alla.

Siis lähenes välja tagant haaviku salu, mis juba endisel ajal, nagu Martens mäletas, kaugelt vaadates kohale luulelise ilme andnud ja oli nüüdki veel alles.

Juba õuest lootis Martens leida mingit iseäralist, midagi ilusat, mis selle talu eraldaks teistest. Aga ei olnud midagi märgata. Õu oleks võinud puhtamgi olla ja miks aiaäärtesse ainult mõned harvad kuusejändrikud istutatud!

Ants köitis hobuse aida ette töövankri külge ja läks Martensi järel eeskojast läbi otse tuppa. Vanaldane naine vaatles halli pearätiku alt umbusklikult tulijaid, võttis tervise vaevalt kuuldavalt vastu, ja kui Martens natuke pettumust tundes (isegi teadmata, mispärast) häält nagu ikka julgeks ja isegi lõbusaks sundides küsis: „Ei olegi vist pererahvast kodus?" vastas vanaeit pikkamisi, nagu rahulolematust avaldades:

„On ikka ka . . . aias vist . . ."

Ta juhatas mehed kahest toast läbi väikesele rõdule, mille ees paar inimest nähti askeldavat.

Martens ei saanud esimesel pilgul järsust pettumustundest võitu ja vaatles vaikides seda pilti.

Paks, tugev naine kääritud käistega ja vöö vahele pistetud undrukuga küürutas ümberlükatud käru kõrval ja pildus kätega sõnnikut peenral laiali, riided kui sõnnikulaotajal kunagi; mees, särgiväel ja palja jalu, püksid põlvini kääritud, kaevas peenart, higised juuk-

sed otsale langenud. Mõlemad olid nii hoolega ametis, et võõraste tulekut ei märganudki.

Viimaks sundis Martens enese rääkima, lõbus-kodusel toonil, nagu see tal moeks oli, kui seisukord polnud iseäranis meeldiv.

„Tere ja jõudu ka, siittalu rahvas! No ei te karda ka jumalat ega häbene inimesi!"

Mees ajas enese labida najale ja jäi imestunult Martensi otsa vahtima, naine vaatas esiti küürakil võõraste poole, nagu järele kaaludes, kas on asi nii tähtis, et maksab selga sirgeks painutada. Siis võtsid nad tervise vastu mingi ükskõikse tuimusega, nagu tervitatakse inimesi, keda igapäev nähakse, kelle tulek ei rõõmusta kunagi, keda siiski kui paratamatut sallima peab.

„Eks võtke istet sääl," ütles mees. Ja seletas siis edasi: „Hakkasime siin pärast lõõnat peenraid tegema. Egas äripääval niisukese asja jaoks aega jää. Siis välised tüüd, tõmma või lõhki! Üks sulane on, seegi poisike, üks vana inime tüdruku asemel — egas nüid või ju täit inimest võttagi, need kole kallid! Raatsid siss nõnna pallu raha välla visata! Parem katsu üü aast ja pühabast jakku võtta ja ikke oma jõuga läbi aada!"

„Seda on näha, va kallis," ütles Martens rõdu pingil istet võttes ja väsimust ning tüdimust tundes.

„Lõpetame ära selle peenra, siis võeme natuke juttu aada. Ehk sa lähed tood, Alvine, veel ühe kärutäie sõnnikut..."

„Kui viisakas kavaler peaksin ma endisele kooliõele sõnnikuvedamisel abiks olema, vähemalt käruvedajaks hobuseks," katsus Martens tüdinult nalja heita.

„Oo, küll ta toob ise; ta juba lõunest saadik mul täna vedanud."

Martens oli nende nägudelt otsinud tuttavaid jooni, aga leidnud neid vähe; need olid muutunud kui maakohad tema isakodu ümbruses: laastatud, muudetud ilutuks, lagedaks, kraavitatud ning tehtud kasulikuks, sissetoovaks põllumaaks.

Märt jätkas kaevamist, pühkides vahetevahel higi otsmikult, aja raskuste üle kaevates ja Martensilt pärides, millal jälle paremad ajad tulevad, kus odava

hinna eest kõike võiks saada ja kus teenijad enam nõnda hullusti palka ei tohiks nõuda.

Ja see oli tema endine koolivend, mustjaspruunide siledate juustega, mis keskelt tungisid madalale järsule otsale, nurgilt aga kõrgemale tõusid. Nägu ei olnud nüridest habemekontsudest puhas, hõredapoolsed mustjaspruunid vurrud kippusid rippuma. Ilme — ilmet ei olnudki! See endine sümpaatne koolivend oli nüüd kui vana väsinud ja tüdinenud tööhobune. Ka naine oli vana kronu ilmega.

Seal ta tuli, sõnnikukäru ees tõugates, paksud käsivarred randmeni rohelise korraga kaetud, küünarnukini määrdinud. Keha oli madalaks ja laiaks vajunud, undrukusõltuste kitsas joon jagas selle kaheks ühepikkuseks osaks kui jämeda haokoo. Endiste väikese kumerusega põskede asemel, mis allpool pikerguseks lõuaks ühinesid, mille pikerikku joont Martens küllalt omal ajal imetledes vaadelda ei suutnud, olid nüüd kui tühjaks lastud kortsus põied, seda karvagi. Ainult silmakulmud, väikese kumerusega pikad süsimustad kulmud kui kaarna tiivad olid muutumata ilusaks jäänud.

Ta pani Martensile mõne ükskõikse küsimuse: kui kauaks maal? kust proua võetud? kui palju lapsi? kas laps terve? ja lisas viimaks:

„Eks nüüd ole maal ilus küll, kellel midagi tiha ei tarvitse. Aga maainimene peab ommukust õhtuni orjama. Ei temal ole aega muust mõelda."

Märt võttis sõna:

„Teil olla seda kapitali-puru ka juba rohkesti kokku aetud, kõneldasse. Eks siss või ka juba oma rõõmust elada, ei ole enam tarvis orjata üüd kui pääva nagu meiesugune."

„Ma kuulsin, Kulusiimu olevat koht üle valla," vastas Martens.

„Ega nälga ole olnud," vastas perenaine, „aga võib siis sellepärast ooletu olla! Teenija, sii võib rahulikult õhta magama minna või pühaba pidule, ei peremiis ega perenaine või seda kunagi! Muudkui murra tüüd üüd kui päävad . . ."

Martens tõusis istmelt ja ütles:

„Lähme, Ants!" ja töötajate poole pöördudes: „Kää-

nasime ainult mööda minnes suurelt teelt sisse... Pidime veel kuhugi täna külla sõitma."

„Ah minema tahate juba minna," imetles Märt ja nainegi tõstis silmad sõnnikult. Aga mõlemad näisid rõõmu tundvat, et külalised nii pea lahkuvad.

„Kui aega oless olnud... Meie oless tüü varsti lõpetanud; oless natuke süüagi külalistele annud..." ütles naine moka-otsast. Aga Märt lisas kohe paranduseks ja seletuseks:

„Ega nüüd ju olegi õieti midagi külalistele pakkuda. Ei ole endised aad, kos kõike oli küllalt! Nüüd sööme isegi seda läbiaetud piimalõssi — või jo nii kallis, et piima koorega süüa ei raatsi, võtab silmast kohe vee välja. Lääb süda vesiseks, hammusta silku kõrvale ja asi tehtud! Kis nüid liha oma suhu võib võtta — sii jo kole kallis! Kui ongi, siss müi parem ära, saad jälle mõne rubla raha. No jah, iad pääva! Eks astuge mõnikord ehk veel sisse, tahass mitme asja üle pärida. Nüid me ajalehte ka ei loe: ega sääl ole midagi sehes, mida tarvis ja millest kasu. Iad pääva! Mudku iad pääva jah!"

„No, kimmel, sa oled võõrast vankrist heinakõrsi suhu võtnud," ütles Martens hobust seades ja kurval toonil naljatades. „Kui sa meie juttu oleksid kuulnud, ei oleks sa seda mitte teinud... Noh, nõõ! vii meid siit, jumala pärast, kiiremini kaugemale. Päästa mind, kimmel, mu hing kipub kinni jääma... Oo, seda nutulaulu!"

Värava taga tõmbas ta kimlile niisuguse juti mööda paremat pihta, et hobune püsti kargas, siis tagumiste jalgega mulda mõlemal silmad täis viskas ja nagu huntide eest põgenedes maantee poole lendas.

Kui nad sammu nõlvakust üles sõitsid, küsis Martens tasa:

„Näljahädaline?"

„Tal kümned tuhanded pangas," vastas Ants. „Aina kannab kui kratt iga nädal juurde."

„Ja kuidas nad näost muutunud — ei tahtnud kuidagi ära tunda! Pühapäevalgi sõnnik käe vahel ja muidugi ka peas! Ons sääraseid palju?"

Ants hakkas naerma:

„No egas neil ühelgi miljoni veel ole! Kui mõnel miljon täis oless, siss ehk akkass inimese kombel elama. Kõik on selle kapitali kokku-aamise pääl vällas. Sii juba nõnda meie talumehe inges on. Võib-olla, et omal ajal raske läbisaamine nõnna elama ja rühmama õppas. Nüüd küll pole enam äda, aga kuna sii mõõt saab täis! Ajalehti käib peremeestel vähe: ütlevad õigusega: kui raha on, ega siss tarkust vaja ole."

Martens tundis eneses midagi tõusvat, midagi pikaldast, kõrget, nagu see Lepikvälja seljandik ida pool. Oleks Roda siin, ta ütleks sellele midagi mehist ja ilusat, mitte luulelist, aga midagi suurt ja julget: Siin on minu paar miljonit! Olen selle ajanud kokku. Unustasin selle juures enese ja sinugi. Olin kui see Kulusiimu Märt, mitte sugugi parem! Sul on õigus mind võõraks pidada, minust eemale jääda. Aga siin on see paar miljonit! Oma isadelt pärinud omadusele — kopika jumaldamisele — löön ma vastu silmi ja kingin selle kõik rahvale, vaesele rahvale (ta ei tea praegu, kuidas see kõige ilusamini kõlaks!). Ja nüüd — tahad sa olla mulle seltsiliseks, kui uuesti otsast algame? Minagi algan mingit kasulikku tööd, mis alguses nii väike ja alandlik, aga aegamööda tähtsamaks tõuseb, nii et tänulik rahvas minu hauale kääpa kokku kannab, kõrge kui see Lepikvälja seljandik.

Ja Roda vaataks talle tõsiselt otsa, leiaks need sõnad usaldusväärilised olevat ja nikutaks nõusolekuks peaga. Sellest oleks küllalt — ei sõnu, lubadusi ega tõotusi!

Sealsamas tabab tema narre unistusi teine mina, kes kõvasti naerab. Nõndasama naeraks Roda tema lapsikuid sõnu.

Ta leiab unistusist ärgates hobuse mõõdukas traavis kodu poole sõitvat. Meelde tuleb Roda ja kõik, mis sellega ühenduses. Kas mitte Tulimurrule sõita, teda pidult koju tooma?

Ta näeb, kuidas Sanglepp oma käed selja tagant Roda piha vastu surub, näeb Rodat seljakile nende käte vastu toetuvat, siis ennast ümber pööravat, kollases siidis käsivart Sanglepa kätte andes ja siis talle sülle langevat.

Ja Selgmäe nõlvaku alla jõudmisel valdab teda äkiline kihk:

„Eh, Ants, on sul raha küllalt kaasas? Kihutame siia linna, elame seal paar päeva lõbusalt, unustame kõik asjad ja mured!"

Aga Ants vastab elutarga mõistlikkusega:

„Mis sest rahast ikke raesata."

Sinagi oled läbi imbunud sellest ahnitsemisest, katsud aegsasti koju saada, et homme jälle vara orjama hakata... Või tahad veel õhtul tädiranda minna?... Jumala nimel, olgu õnnelik igaüks, kellel on keegi, kes teda ootab! Jah, kellel on!

Ta pöörab hobuse Selgmäe õue.

Esimene käik oli Roda tuppa. Kasvataja pani last parajasti magama ja tüdruk kattis lauda.

„Prouat ei ole veel kodus?"

„Ei ole veel tulnud," vastas kasvataja.

Martens istub üksi lauda, maitseb üht ja teist, viskab varsti noa, kahvli kõrvale ja läheb välja.

Ta kõneleb Taavetiga, kes hobuseid talitab: küsib, kas talus vahest töötegijaid rohkem tarvis ei oleks, palju teenijaid õige on.

„Mehi tuleb kibeda töö aal juurde võtta," arvab Taavet. „Paulal on aastakaup. Vanem naesterahvas on kuu viisi... Päeviti võetasse ka naisi einatüüss ja rukkilõikusel abiks."

„Kust see Paula õige on?" küsib Martens.

„Eks ta siitsamast Altoja popsi tütar ole, kelle maalapike siin meie karjamaa taga! Läks tänagi sinna, ei lubanud enne omme ommukut tulla... Ega ta kaugel ole — läbi meie karjamaa kõigest kümne minuti tii..."

See on ainuke ja kõige parem kättetasu — mõtleb Martens õuel edasi-tagasi käies. Olgu Roda ära kesköönì — mina olen hommikuni!

Antsul näib Paula vastu midagi südames olevat. Aga esialgu ei ole ta veel patenti võtnud. Armastab Paula mu venda, siis kraabib ta mul silmad niikuinii lõhki; on ta ükskõikne, siis ei maksa vennal teda asjata taga ajada.

On veel vara. Roda tuleb ehk pea ja siis... siis võib kõik veel teisiti minna.

Seni tuleb õues ümber käia, nagu hobune pahmatallamisel. Roda Sanglepaga on tema pannud pahmast tallama! Tema — miljonäri!

Pikkamisi jääb talus kõik vaikseks. Taavet ronib lakka. Ants haigutab veel korra trepi ees, sügab kintsu, arvab, et homme tuleb kuiv ilm, ja läheb siis tuppa, sitsist eesriide taha sängi.

Rodat ei tule ega tule.

Seda pahem temale, mõtleb Martens ja läheb õueväravast, mis tasakesi kääksub, aia taha ja vaatab üle pistandi. Antsu aknale on riie ette veetud, tähendab: temagi magab.

Maga rahus, Paula sind ometi ei armasta; järelikult on ta vaba.

Ta läheb läbi kaasiku, pöördub siis rukki ja lina vahelt alla karjamaale ja kaob madalamate mändide ja kasepõõsaste vahele.

Altoja popsi välja veerde jõudes peatub ta ja vahib põõsaste tagant õue. Kõik on vaikne. Kaera ja kartulivagude vahelt läheb ta toa poole, ronib värava kääksumist kartes üle aia ja peatub aida ukse ees.

Kus ta mujal võib magada, see Paula! Vaevalt küll toa umbses õhus ja kärbeste käes, keda jumal popsilegi igal suvel piiramatult õnnistab. Muid hooneid pole peale aida ja tare, mis seal mustab kui kõhuli heitnud karvane koeranäss.

Nii siis, õnnistagu jumal sisseminekut ja väljatulekut! Kui on Rodal elu rõõmus, miks siis mitte minulgi!

Ta koputab tasa kolm korda uksele.

Aidas jääb kõik vagusi. Ta koputab veel ja katsub midagi mõelda seks puhuks, kui korraga Altoja vana ise peaks aidast ilmuma.

Aidas on tasast kahinat kuulda.

Martens koputab veel, isegi seisukorra rumalusest aru saades ja juba ette häbi tundes, ükskõik, kes sealt ka ei ilmuks; aga ta jääb truuks enesele: julgesti edasi, kui on alatud!

„Kes seal on?" küsitakse tasa.

Mingit kõverat teed valides vastab Martens ka tasa, sosinal, just lukuauku:

„Mina!"

Ja ise mõtleb ta: mõelgu nüüd kumba tahes meist!

Uks tehakse pikkamisi paokile, suurrätik ümber, vaatab sealt Paula välja.

„Teie olete!" hüüab ta kohkudes, seisatab pisut kahevahel, astub siis sammu edasi, ukse vahele. Kumbki ei mõista silmapilgul sõnagi öelda, siis aga lausub Martens:

„Siin võib meid keegi näha, lähme parem aita!"

Paula vaatab nagu nõu otsides ümber, ütleb viimaks nagu paludes:

„Jumala pärast, mitte aita." Ja nagu oma sõnade kinnituseks tõmbab ta uksegi kinni, ise välja jäädes. Martens saab aru, mis tähendab: mitte aita. Võib keegi teine veel tulla, Ants muidugi!

„Siis lähme kuhugi mujale, siin võidakse meid näha," sõnub Martens sosistades, aga tungivalt ja vaatab ümber.

Nad liiguvad pikkamisi tare poole.

„Rehe all ei ole kedagi?"

„Hobune," vastab neiu ja lisab tasakesi murelikult: „Värav on seestpoolt kinni."

„Siis minge tehke lahti . . ."

Paula kõhkleb vähe ja läheb siis tarre. Vähe aja pärast kuuldub rehe all käimist.

Väravad kolisevad natuke, aga suurema kärata saadakse sisse ja Martens leiab kobades töövankris põhku. Ta hüppab vankrile ja aitab neiu enese kõrvale.

„Mis see kõik tähendab?" küsib Paula üsna murelikult ja vähe kurjustadeski.

Martens hoiab kätt neiu piha ümber ja tunneb tema põse soojust oma näol. Ah, ei ole mingit kirge, ei joovastust, ei unustust, siiski soe on selle ilusa noore tüdruku läheduses! Tal ei ole janu, aga ta teab, et juues võib joobuda ja väheks unustustki leida. Ta surub neiu enesele veel lähemale ja paneb oma palge tema kuuma põse vastu.

„Mis te võite minust mõelda!" ütleb neiu enam enesele kui Martensile etteheidet tehes.

Aga Martens ei kuule seda.

Nad heidavad pikali õlgedele ja katavad end Paula suurrätikuga. Leiavad vaibagi vankrist.

Kas peaks Roda juba kodus olema? Kas nad saatsid teda? Kui kaua hoiab Sanglepp tema kätt jumalaga jättes peos? Või istuvad praegu Tulimurru aias, põõsaste hämarusest varjatud, ja — Martens surub neiu enesele lähemale.

Ah, kui saaks seda kõike unustada, kui saaks kätte tasuda!

„Te peaksite minu nüüd lahti laskma!" sosistab Paula otsustava kindlusega.

Martens laseb käed lõdvemaks ja hakkab kõnelema, arvates, et see rahustab ja suurendab usaldust.

„Teie ei saa sest kõigest aru?"

„Ei saa!" ütleb neiu ja Martens arvab tema sosistamises nukrust kuulvat.

„Võiksite mind natuke rohkem usaldada," ütleb ta.

„Milleks see kõik!" ohkab Paula peaaegu nuttes.

Martens silitab tema juukseid, surub ta siis enesele lähemale ja suudleb huultele.

Ta näeb jälle Rodat Sanglepaga Selgmäe väravas teineteisele silma vaatavat ja teineteise kätt kaua peos hoidvat. Kas nad tõesti ei suudle?

Homme astub ta Roda ette ja ütleb, et nad kumbki vabad on, kummalgi teineteise kohta enam kohustusi ei ole, ja siis tuleb ta siia, tuleb igal ööl Paula juurde.

Jälle surub ta suu neiu huultele, pikalt, võimalikult pikalt . . .

Ei, see ei uimasta siiski küllalt ega suuda unustust anda!

See kihvt ei ole veelgi küllalt kange.

Miks võtab ta venna viimse ute-talle! . . .

„Armastate minu venda?" küsib ta siis väsinult.

Sel silmapilgul kääksub õuevärav, õige tasa.

Paula on ühe nõksuga istukil.

„Kuhu te lähete?" küsib Martens.

„Paneme rehealuse värava seestpoolt haaki."

Ta hüppab kärmesti vankrilt maha.

Väljas kuuldakse koputust aida uksele; esiti tasa, siis vähe aja pärast kõvemini, siis pikem vaheaeg, mispeale kõvemini ja ägedamini koputatakse.

Paula tuleb tagasi ja kobab käega vankrisse. Martens

võtab ta käest kinni ja tõmbab lähemale. Ta teab, kes seal on, ei taha Paulalt päridagi, küsib ainult:

„Ega siia sisse ei pääse?"

„Ei."

Koputatakse jälle aida uksele.

„Saate teie siit tare kaudu ära minna?" küsib Martens natukese mõtlemise järele.

„Saan küll."

„Siis minge. Ma jään siia ja lähen siis, kui õige aeg."

Neiu vaikib, küsib aga natukese aja pärast:

„Pean ma ta aita laskma, et te ära saaksite minna?"

„Armastate mu venda?" küsib Martens.

„Ei."

Martens tõmbab neiu enese lähedale ja suudleb teda huultele. Paula suudleb teda ja hoiab kõvasti käte vahel.

„Minge nüüd!" sosistab Martens.

Neiu läheb tare kaudu õue, kuuldub tasane kõnelus, siis koliseb aida uks, ja kui Martens läbi värava vaatab, ei ole õues hingegi näha.

Ta rõhub rehealuse värava lahti, ronib tasa üle õueaia ja läheb kaera ja kartuli vahet mööda Selgmäe karjamaa poole, pea norus. Välja äärest vaatab kord Altoja aida poole ja ohkab iseeneses:

Vaene vend, sind lastakse ainult sellepärast sisse, et mina nägematult pääseksin. Neis asjus ollakse halastamatu!

Martens hoidub järgmisel päeval vennast eemale, vahib talle õues vastu tulles kaugeid metsaservi või välju, jälgib pilvede käiku või pääsukeste liuglemist muru kohal.

Paula läheb mõlemast kärmesti mööda, asjalik ilme näol. Aga vargsi vaatab ta Martensi otsa ja vaevalt märgatav jume käib üle päikesest põlenud näo. Tahab ta lugeda oma öise külalise näost, mis mõtted tal olid? Tahab ta pimedas saadud muljet nüüd päeval järele katsuda?

Rodaga järgmisel hommikul lauda istudes katsub ta püüda mõnd pilku, lugeda midagi näost. Aga midagi ei ole sealt lugeda. Roda on rahulik ja ükskõikne, natuke väsinud ja kahvatu. Tuli vist öösi hilja. Ta

küsitleb kasvatajalt ühte ja teist lapse tervisest, kaebab toa soojuse üle. Tema hinges näib kõik korras olevat. Patustab ta ju teadlikult.

Sama vähe võib ta minu näost süüdi lugeda, mõtleb Martens.

Kuidas on romaanivabrikandid aastasajad targutanud kõikide narride troostiks, et silmist võib lugeda süüdi.

Nad kirjutavad:

„Aga kui nad hommikul kohvilauas istusid, krahv peenes hommikuülikonnas, juuksed siledaks kammitud, krahvinna kerges kleidis, — vaatas viimane läbitungiva pilguga esimesele otsa. Krahv lõi segaselt silmad maha, aga krahvinna hüüdis:

„Ma tean kõik! Sina vilets loom! Kus olid sa täna öösi?““

Ja lugejagi usub, et silmist võib lugeda kõike!

Mis võib ta lugeda Roda ilmest või silmist? Et ta iga päevaga läheb jumekamaks, et silmaalused, mis linnas sinakaskahvatuks löönud, näoga ühevärvilise jume omandavad; et silmad selged kui vesi, millest läbi paistab põhjas iga liivatera. Et ta enese ja maailmaga on üpris väga rahul.

Ja kõneleb ta ükskõikseist asjust endiselt, vahest veel julgemini, kindlamini, ei põikle kõrvale mingist ainest, ei põrnitse süüdlasena, ei alga ise ka juttu, et see ei oleks peale sunnitud mehele, kui sellel pole meeleolu vestluseks. Kui naine on ta tagasihoidlik, loobub intiimsusest kui hästi kasvatatud daam, kes pole himur, kes ei ole ka mingis sõltuvas suhtes, mis sunniks meelitamisele.

Ons see nüüd naine? Ta peab seda olema, senikaua kui ei ole kustunud mehe tundmused tema vastu, senikaua kui mees ei ole jäänud ükskõikseks tema vastu. Nii on see olnud, jäägu see nii, maksku edasi mehe õigus või tulgu uus õigus ja õiglus, aga alles pärast teda! On üldse õiglust neis asjus, kus valitseb tundmus?!

Ta määraks naisele tõusutunni (see oleks mõni tund varem kui nüüd), määraks kleidi (see oleks kuljuslille karva, mitte kollane), siis läheksid nad kõndima ja tema ütleks, kuhu, sest ta teab kohti nii palju ja ilusaid. Ta viiks Roda siia ja sinna, peatuks, kus sooviks, ning

tooks lõunaks koju. Siis puhkaksid nad pärast lõunat laka heintel ning vahiksid pääsukeste lendu, loeksid aias, rohul lamades, kuni raugeb kuumus, siis sõidaksid jõele (tüdruk jääks luha äärde hobust hoidma) ja ta viiks oma naise kui näki kätel vette, imetleks seal salaja tema lumivalge keha ilusaid vorme ja saledaid jooni. Siis hüppaks ka ise vette ja lõikaks jõe laineid oma tugeva rinnaga küll risti, küll piki, ning naine imetleks kaldal särgiväel istudes hirmu erutuses tema julgust ja tugevust. Siis tuleksid nad koju, kargest vee jahedusest erksad ja rõõmsad, vahetaksid riided, sõidaksid Selgmäelt alla Lepikvälja seljandiku poole ja peatuksid rikka talu õues, mille peremees olnud isa hea sõber tema paremaist päevist ja kus neid võetaks vastu kummardustega. Peretütar tooks prae, mee ja kohvi lauale, kapi nurgast leiaks peremees pudeli veini ja klaasid löödaks kokku, et ununeks, mis olnud, ega oleks muret sellepärast, mis veel tuleb, ja oleks ilus ainult käesolev silmapilk . . .

Nüüd läheb aga kõik nii, kui Roda tahab, ja kõik sammud on tema omist määratud! Roda on päike, tema, Martens, vilets planeedike. Roda on Maa, tema armetu meteoriidike, tiirlemas selle ümber.

XXII

Nii läksid nüüd tema päevad, üks teisest rahutum, üks teisest rikkam erutusist, ja ööd olid veel halvemad päevadest.

Ta tõusis varaseks keskhommikuks, kui päike idakagus metsa kohal valkjastulise kuulina kiirgas. Läks läbi Antsu toa tasakesi „saali", kus Roda veel eesriide taga voodis rahulikult magas, Aare aga tuba mööda kerges kuuekeses palja jalu jooksis ja kasvataja talle mänguasju kätte ulatas.

Martens võttis mõne raamatu, läks aeda.

See hommikutund on siiski kõige rahulikum ja vaiksem, mõnikord isegi ilus. Õunapuude alla pingile istub ta maha, paneb raamatu kõrvale ja andub vaatlusele, pingutuseta, ärrituseta, sundimatult.

Ta näeb rohuladvus, kuhu päike õunapuude vahelt

paistab, tuhanded killud purunenud vikerkaarest, vaatleb putukate lendlemist okste all, kuulatab ühetoonilist suminat ärkava mesipuu suus või jälgib rukkivälja taga mäe all looklevat maanteed, mis pikkades kaartes heinamaist ja väljust läbi käib ja kumera käänakuga viimaks nõlvaku taha kaob. Väljade taga otse lõuna pool on Kundrussaare roheline salu, nüüd hommikuse sinaka vinaga pisut looritatud; selle taga on pikk sinine metsa müür, lainelise ülemise äärega, pea tõustes, pea vajudes — see on Ülejõe mets.

On hea unistades vahtida selle sinava harja lainelist tõusu, ja isegi Kundrussaare ei suuda unistav-elevat hommikust meeleolu segada.

Seal jõe taga elas vana Martensi lell, kes surnud suure talu omanikuna, kelle varandus aga läinud pettuse teel võõraste kätte. Tal olnud teenija naiseks, aga ainult jumala ees, ja see jäänud tütrega maailma peale.

Kus viibib nüüd see kadunud lelle manuline? On ta surnud juba või elab valla vaestemajas? Või käib kerjates talust tallu ja neab meest, kes teda enesele seaduslikuks naiseks ei võtnud? Ja kus on tütar? Teenib kuskil talus tüdrukuna ja on kui isatu teistele pilkelauaks? Ja noormeeski, kellele ta meeldib, hoidub teiste nähes temast häbelikult eemale, käib öösiti salaja aida ukse taga koputamas, ja asi lõpeb jälle sohilapsega, kes kõigile jalaga tõukamiseks ja lükkamiseks!

Ta sõidab kord tundmatuna Ülejõele ja otsib üles Kõrgepalu talu. Ta vaatab oma lelle endist elukohta ja kuulab ääriveeri mööda tema manulise ning selle tütre järele. Sõidab neid otsima venna hobuse ja vedruvankriga, ennast ülesostjaks ja linakaupmeheks nimetades. Saab teada, et tema lelle tütar teenib seal ja seal talus, ema aga ammu juba surnud.

Ta sõidab sinna tallu, ajab hobuse õue, küsib peremehe järele, ja kui see ilmub, teretab teda külmalt ja küsib teenija Olga järele (millegipärast oletab ta, et lelletütre nimi oli Olga).

„On teie talus niisugune teenija?"

„On."

„Ehk lasete ta kohe kutsuda."

„Ta on väljal," vastab peremees kõrgilt, „on tööl."

„On ta teenija, siis on muidugi tööl; aga olge hea, laske kohe kutsuda."

„Kes te olete, kui küsida tohin?" pärib peremees pahaselt.

„See peaks teile ükskõik olema. Ehk lubate mul siinsamas oodata."

Ta istub vankrile ja hakkab seljatoele vajunult ajalehte lugema.

Ilmub Olga, kes väljal ohakaid kitkunud, viletsad riided seljas, kuresaapad jalas, päev kõhna näo põletanud, aga silmade julgest vaatest, kehahoiust ja kõnnakust on märgata Martensite tõugu.

Ta manitseb neiut avalikkusele, mis hädasti tarvilik olevat: rääkigu oma emast ja isast salgamatult.

Eeskoja ukse vahelt piilub peremees, aknast vahib perenaine . . .

Neiu on kohkunud ja kahtleb. Aga Martens julgustab teda: kahju ei ole seekord otsekohesusest mitte karta. Siis nimetab neiu oma isa: see olnud Kõrgepalu Martens.

„Mina olen sinu lelle, vana Metstaki Martensi poeg. Sul on siin vist raske . . . Tule minuga, võta oma kompsud . . . Küsi peremehelt pass . . ." ütleb Martens.

Kui peremees lepingu murdmisest ja oma õigustest hakkab kõnelema, võtab Martens sajarublalise välja: „Võtke sealt kahjutasu."

Ta sõidab lelletütrega ühes õuest välja, peremeest ja perenaist saladusliku sündmuse pärast hämmastunult seisma jättes.

Igal hommikul Ülejõe metsa poole vaadates kujuneb talle silme ette lelletütar, pea seesuguses, pea teissuguses seisukorras. Aga ta ei julge päeva määrata Ülejõele minekuks: tarvis on truult oma kohal viibida ja Rodat valvata.

Siis kutsutakse ta kohvi jooma. Rodal on valgejooneline hommikukleit seljas, mis tundub õhukese peene särgina. Läbi kleidi on kõik kehavormid varjamatult näha ja iga liigutuse juures musklite mäng läbipaistev.

Juuksed on loorberi palmikuna ümber pea seotud, paletel värskus kui lapsel, silmad selged ja rahulikud; iga päevaga läheb ta õitsvamaks.

Ei söanda Martens enam pärast einet üheskoos midagi ette võtta. Ühel päeval tahab Roda tööd teha, teisel päeval niisama toas olla, kolmandal — aias lugeda, neljandal — lihtsalt üksi olla. Nad ei ole enam äriosanikud, kes üheskoos midagi ette võtaksid.

Ei võinud ta valusamat haavamist leida oma mehele kui öelda, et üksi tahab olla. Nagu oleksid nad ammust ajast saadik veel kunagi kahekesi olnud!

Kellegi teise seltsis tahab ta olla, mitte minuga — järeldab sellest Martens ja läheb raamatuga, mida ta ei loe, kaasiku kaugemasse nurka, istub seal kivile ja kavatseb juba sajandat korda mingit kättemaksu.

Ta läheb siit jumalaga jätmata ega anna enesest elumärki. Ta ootab linnas, ootab rahulikult kuu, kaks, kas või poole aastat, kuni tullakse tema ukse taha koputama. Ta teeb lahti ja laseb sisse, aga enne kui ühes elama hakatakse, küsib ta, kas võõras inimene siin ainult korterit kostiga soovib või ka abieluvoodi jagamist.

Aga kavatsused jäävad teostamata ja ununevad. Oodates rahutult Antsu ning teenijate tõusu keskhommiku uinakust, kõnnib ta õues, teadmata, kuidas aega lõunani viita. Tal on loodusfilosoofia raamat kaenlas, mis ülikooli-sõbra arvamuse järele kõiges troosti võib pakkuda, sest et kõik meile arusaadavaks ja mõistetavaks teeb, kõiki elulisi nähtusi keemia ja füüsika protsessidena seletab.

Aga teda ei huvita see, et Roda ja Sanglepa suhteid keemiliselt ja füüsikaliselt seletada võib. Teda ei huvita see ega tröösti.

Iga valu võib nõnda seletada, aga ons see kellegi valu vähendanud!

Ta läheb perega ühes töö juurde, vaatab vähe aega, tuleb tagasi, käib kord „saalist" läbi, kus Roda laua ääres loeb või kirjutab, läheb siis kaasikust alla üle välja lepikusse, istub seal sammaldunud kivile ja hakkab loodusfilosoofiat lugema, ajaviiteks, mitte trööstiks.

Varsti suleb ta raamatu ja tõuseb kivilt.

Kõige raskem osa päevast algab, kui lõuna söödud ja lühike lõunauinak lakas magatud.

Ta läheb kord „saali", mingi raamatu või muu asja

otsimise ettekäändel, et näha, kas Roda veel seal. Siis läheb aeda ja asetub kohale, kust läbi põõsa lehestiku Roda palet võiks näha, kust ühtlasi ka pikad jätkud maanteed Kundrussaare poole on nähtavad. Tal on mitu raamatut kaasas, aga lugemine läheb katkendlikult ja miski aine ei valda tähelepanu kauemaks.

Kaob akna taga Roda jumekas pale, siis leiab ta jälle ettekäände „saali" minekuks, olgu jooma, olgu kasvatajale juhatust andma, kuhu lapsega minna, olgu pliiatsit ja bloknooti võtma, nagu hakkaks ta ise kirjutama.

Aga Roda on veel toas, ainult teise kohta asetunud, ja häbistatult tuleb Martens aeda tagasi.

Ka Roda tuleb aeda, raamat käes, heidab võrkkiiku või istub lehtla pingile. Martens läheneb aralt ja katsub millestki ükskõiksest juttu alata, et varsti mingi kavatsusega esineda, mis naist peaks huvitama.

Ta algab näiteks aiast, mis korrast ära, mida tarvis puhastada, planeerida ja ilustada. On neil maainimestel ilutunnet või huvi millegi vastu, mis kohe puhaskasu ei viska!

Kahtlemata ostab ta ise edaspidi talu, olgu suurema või vähema, aga ilusas maastikus ja seab selle eeskujulikku korda.

Nüüd arendab ta Rodale pika plaani, kuidas ta selles talus hoolimata kuludest kõige suuremad ilunõuded teostab, alates teede äärde istutatud ilupuist ja lõpetades lilleaiaga, milles ei pea puuduma haruldased eksootilised eksemplarid, milles värvide kokkukõla ning ilustised oleksid kunstniku joonistatud. Mis tähendaksid kulud! Eks ole ju raha selleks, et selle eest suurimat ilu maitsta! Siis peaks „Kiir-Sõnumitoojal" küll põhjust olema minu ettevõttest kirjutada, lõpetab ta naeratades ja katsub Roda ilmest lugeda, mis mulje see kavatsus avaldanud.

Roda ei ole külm, ei ole jäine, ei ole tuimalt ükskõikne, ei avalda ka imetlust ega ole üllatatud. Ta kuulab oma mehe õhulossi kavatsuse ja süveneb sõnalausumatult raamatusse. Kas ei usu Roda tema igatsust ilu järele?

Teinekord kõneleb ta muist kavatsusist, jälle niisuguseist, kus midagi luuakse vaimsete nõuete rahuldami-

seks; kavatsusist, mille teostamisel ta rahakuludest ei taha hoolida, sest raha olevat ainult selleks olemas, et vaimseid tarvidusi täita.

Aga asjata ootab ta Rodalt üht pilkugi, mis ütleks: Nüüd hakkan sind alles hindama! Anna andeks, kui sind mõnikord halvaks olen pannud! Asjata ootab ta halvakspanevat pilku või usaldamatuse avaldust. Roda lausub mõne ükskõikse sõna kui kõrvalseisja, kui eemaltvaataja, viisakusega, mitte kui asjaosaline.

Siis jääb ta kuhugi kaugusse vahtima, tõuseb varsti, kohendab juukseid ja läheb laulu ümisedes rõdu kaudu „saali".

Isegi ööbiku viisil lauldes ei suuda ma teda vaimustada, mõtleb Martens. Kas ei pea ta neid laule ehtsaks või . . . on juba hilja?

Martens jääb aeda istuma ja valmistab end kõige raskema vastu. Päike paistab juba madalast läbi õunapuu lehestiku, kuumus on mööda, õhk ei virvenda enam Altmäe kaasiku vastas.

Nüüd loeb või kirjutab Roda „saalis" veel umbes tunni, siis läheb kõndima kaasikusse või koguni väljade ümber, nagu iseenesesse süvenedes, vaadeldes tõuvilja, mis veel roheline, lepikut, karjamaa kaski, kuuski ja mättaid, vaadeldes ja vaikselt iseeneses ajatledes, noppides mõne lille või lehekese, vaadeldes seda ja sammudes edasi, aeglaselt, iseeneses, vaadeldes ja ajatledes. Astub pikkamisi mõne sammu, kitkub kummardudes mingi taime, seisatab, vaatleb seda, laseb maha langeda või paneb raamatu vahele; peatub arukase ees, vaatleb selle tüve, katsub sõrmega valgeid tohuebemeid, astub siis mõne sammu eemale ja vahib lehestikku, kael saledas kumeruses tahapoole paindunud, astub kaugemale, vahib sealt veel kord ümarat võra, heidab pilgu nagu jumalagajätteks kellelegi, kellega mõned ilusad sõnad vahetatud, karsked ja puhtad, ebamäärased, aga paljutähendavad sõnad, ja läheb siis edasi. Istub sammaldunud raudkivile, kitkub mõne kasteheina, kitkub või vaatleb kivil kasvavat mitut liiki sammalt, tõuseb jälle üles, läheb lepiku veerde, otsib jalgraja, kaob seda mööda minnes silmist, mõne aja pärast teisest kohast nähtavale ilmudes.

Kui mitu korda on Martens teda säärasel käigul aiast vaadeldes jälginud ja pikkamisi isegi aru saanud, miks Roda teda ühes ei taha võtta, miks üksi tahab käia. Nad on siiski teine hoopis teisest maailmast.

Need olid õnnelikud õhtupooled, kui Roda ei ehtinud end väljaminekule. Kui ta aga riietuma hakkas, pidi Martens end kõvasti valitsema, et mitte küsima minna: „Kuhu jälle?"

Teades, et nõnda alatud võitluses alla jääb ja pärast oma jämedust andekski palub, jäi ta aeda põõsa varjule, jälgis sealt Roda samme kuni väravani ja ootas siis pistandi ääres, kuni ta rukkivälja taga, mäe all maanteel, jälle nähtavale tuli. Ta läks Kundrussaarde.

Mõnikord võttis Roda kasvataja ühes Aarega kaasa ja saatis nad paari versta kauguselt tagasi, üksi edasi minnes.

Ei kõlvanud Martensil luba küsida ühesminekuks; oli ju Sanglepp ise seletama rutanud, et neil olevat Kundrussaares paar korda nädalas korralikud omavahelised kirjandus-kunstilised koosolekud, kuhu ta ka proua Haabsalu palunud. Pidi mees ennast saatjaks pakkuma ja ootama väljas kui kutsar või teenija, juttu ajades mõne töömehe, aedniku või õngitsejaga, kuni armuline proua heaks arvab koju tulla!

Roda oli kindlasti tagasi lükanud pakkumise ennast hobusega sinna lasta sõidutada; samuti oli ta ettepaneku üle, et talle Martens või keegi muu hilisel õhtul vastu sõidaks, põlglikult naeratanud: ta ei olevat laps.

Oli Roda Kundrussaarde läinud, siis tundis Martens eneses pikaldast lainete tõusu ja tuule kohina kõvenemist. See lainetus käis ikka sügavamalt ning kõrgemalt ja kohin kõvenes. Hing oli varsti kui meri, mille põhi pöördub peale.

Ta vahib aiast, esiti pingil istudes, siis pistandi ääres seistes, siis viimaks pingile püsti tõustes, kuni naise valkjas kleit enam kauge teekäänaku taga ei valenda. Vahib ka siis veel tükk aega, kui midagi enam näha pole, muud kui looklev kruusane tee haljaste väljade ja heinamaade vahel. Kargab siis pingilt maha, käib rohtunud põõsaste vahel edasi-tagasi, vahib jälle, ehk

küll teab, et Roda, kui juba läinud, kohe tagasi ei pöördu. Aga täna võib mingi erand olla, lohutab end Martens. Ta naerab ise oma edasi-tagasi jooksu ja arvab viimaks, et ehk siiski kannatajale kiirjooks kindla eesmärgini kauge maa peale kõige parem rahustusabinõu oleks.

Peatudes vaatab ta jälle Kundrussaare poole. Viimasel teekäänakul näib midagi valendavat ja liikuvat. Aga tüki aja vahtimise järel ei liigu seal midagi ega ole seal ka midagi valgemat kui maantee kruus. Ta pahandab enese üle, läheb „saali", kus nüüd kedagi pole, ja istub Roda kirjutuslaua taha. Silmapilguks mõjub see kui karge õhk jahutavalt ja rahustavalt: need raamatute virnad kahel pool laua äärel, hoolega valitud raamatud, vaimses ühenduses eneste vahel, nagu on üksiku inimese hingelised funktsioonid üksteisega ühenduses, nii erilised kui nad ka üksikuil silmapilgel näivad olevat. Nad sünnitavad tervel laual üksuse nagu eri võimed ühe vaimu. Ja nende vahel, keset lauda, on madal paberilehtede virn, tihedalt, korralikult täis kirjutatud — see on terve laua vaimne keskkoht, selle koondaja ja ühendaja.

Siia, oma naise laua taha istudes, siin või linnas, oli Martens alati tundnud, kui võõrad nad on teineteisele.

Täiskirjutatud paberilehtede peal oli nüüd raske klaastahuk, vist mitte ainult tuule vastu, vaid ka tähenduseks, et neid lehti kellelgi sorida ei tarvitse. Muid kaitsevahendeid ei olnud isegi pärast seda, kui Martens pealmisel käsikirjalehel oma tundmusi avaldanud ja pärast jälle kustutanud.

Oo, ärgu Roda kartku! ei ole Martens nii uudishimulik, et seda käsikirja lugema hakkaks! Tal on veel paljude suurvaimudegi teoseid lugemata; enne võiks neid lugeda, kui tuleb vaimne nälg! Ta ei salga, et oma vaimse elu hooletusse jätnud. Aga seda saab parandada Roda ja nende noorsandate abita.

Järsku pöördub ta pea akna poole, kus läbi põõsaste latvade ja hõredate okste vahakas looklev kruusane vööt väljade ja heinamaade vahel Kundrussaare poole viib. Siit vaadates katkestavad seda vööti oksad mitmest kohast ja lehed varjavad terveid jätke. Seda põne-

vamalt tuleb vahtida, tuleb oodata ja valvata, kas vahest kirsipuu okste tagant ei ilmu korraga valge naine, siiapoole liikudes . . .

Aga ei, harva läheb mõni mustjashall tuhm kogu siia- või sinnapoole, harva sõidab mõni talumees, kehv hobune töövankri ees, ise kokkuvajunult ja küürus märsil istudes.

Talle on läbi akna Kundrussaare poole vahtides meelde jäänud aia puude kujud ja ta on leidnud iga-ühe iseloomu ja hingeelu. Otse akna kohal on üks vildak pika- ja hõredaoksaline õunapuu. Tema latv tuletab meelde kuivetanud kaela ja on kõveras, otsekui katsuks põgeneja hirmunult selja taha vaadata. Oksad on harali kui hullumeelse kuivetanud käed, kes jooksmas ei tea kuhu. Selle ümber, siin ja seal on lühikese- ja jämedatüvelised õunapuud, millel oksad tüve järsust lõpust kui käed õlust viltu ülespoole sirutatud, nagu palvetaksid nad hullumeelse venna eest, kes nende vahel hirmusegaduses.

Ta ei või seda hullumeelset puud rahulikult vaadelda ja kord on ta juba kõnelnud vennale selle maharaiumisest. Aga vend oli imestanud ja ütles laitvalt:

„Kes raiub halja õunapuu maha!"

„Tal ei ole õieti oksigi ja vilja ta ka suuremat ei kanna."

„Kannab, niipalju kui kannab, aga elavat puud ei raiuta ometi maha!"

Martens tõuseb akna alt Roda laua tagant ja läheb õue. Õnnelikud inimesed, kes palehigis tööd peavad tegema ja igatsedes päikese loojaminekut ootavad!

Kui ta enese sunniks praegu tööle?

Ei, see on asjata katse, labane enesepett: iga töö siin ja praegu tunduks kui sõelaga veekandmine. Iseasi on, kui Taavet murrab tööd teha — sel on mõte, muidu jääb ta nälga.

Kui alata mingit vaimset tööd? Kui langeda tormihooga ühe teadusharu kallale, süveneda ülepea millessegi?

Ei, ei, mistarvis ennast asjata petta: see ei oleks ometi tõsiselt võetud töö, mille otstarve teada, mis oleks võrsunud sisemisest tarvidusest.

Ta veab vedruvankri välja, puhastab juba kimligi, aga lükkab siis vankri varju alla tagasi ja paneb talliukse kinni.

Hambavaluga ei maksa külla minna.

Ta käib ümber väljade, istub lepiku ääres kivi otsa ja katsub „Vaimuelu mehaanikat" lugeda, aga lööb raamatu varsti kinni ja kõnnib edasi. Ei ole mõttetumat olukorda, kui linnainimesel maale suvitama tulla! Ei võida paremat karistust kellelegi mõelda!

Aga neil, seal Kundrussaares, ei ole aeg vist mitte igav. Nad mõtlevad uue ajajärgu loomisest kirjanduses ja kunstis, ja kasulikuga on lõbus ühendatud, ning kuidas veel!

Ei ole mõttetumat olukorda kui miljonär looduse rüpes!

Missugune tänamatu loodus: viska talle tuhat või kümme tuhat jalge ette — ta ei kõssagi!

Kas on loodus mõttetu või kapital väärtusetu?

Olen oma varast eraldatud. Imelik! Pidasin seda oma jõuks, aga see jõud on minust lahus, on minust eemal; ma ei saa teda tarvitada, ei saa teda kasutada!

On see mingi jõud, mis iga silmapilk meis ja meiega ei ole! Kas ei peaks õige vara meiega olema, iga silmapilk kasutamiseks valmis? Et me võiksime iga silmapilk öelda: *Omnia mea mecum porto.*

Kui Dante oma jumaldatud Beatrice kaotas, siis lõi ta südamevalus „Jumaliku komöödia". Kui ärimees, spekulant, miljonär oma Beatrice kaotab, siis . . . mis ta siis teeb?

Muidugi ka midagi suurt ja ilusat, mida järelmaailm imetleb. Mis see oleks? Müüb kaupa edaspidi ainult omahinnaga — jumaliku Beatrice mälestuseks!!! Või ainult väikese vaheltkasuga? Või teeb ühe kuningliku operatsiooni, milles 1000 protsenti teenib? Oo, Beatrice, kuidas see sind liigutaks! Või lööb võistluses kõik konkurendid maha ja jagab lõpuks oma miljonid vaestele? Esiti suur ligimeste röövimine, siis helde jagamine! Nagu seda Vanas ja Uues Maailmas nii sagedasti tehakse. Ka see liigutaks sind, jumalik Beatrice! Ja järelmaailm imetleks ärimehe sügavat kannatamist ning sellest võrsunud kangelastegu!

Mis ütles ükskord Kormits, kui nad joogilauas ärimehe moraali üle vaidlesid? „Ärimees peab olema terve südametunnistusega. Niisugune, kes ennast süütu tütarlapse pisaraist liigutada ei lase, kui see ennast talle müüma peab."

Õnnelik Kormits, sina oled aja ja olude järele kohanenud, sinu tõug tõrjub mitmed teised tõud välja ja elab visalt kui tarakan aastatuhanded edasi!

XXIII

Päike on veerenud, ometi kord!

Martens istub jälle laua ette ja katsub sealt läbi hämarduva lehestiku Kundrussaare teele vaadata. Nii palju olendeid näib teel mustavat, valendavat, liikuvat ja seisvat.

Ta ruttab rõdule ja mööda kastest rohtu pistandi äärde.

Siit avardub üle rukkivälja vaade kogu Kundrussaare teele, kuni see kaugele käänaku taha väljade vahele kaob.

Harva tuleb eemalt kuuldavale töövankri login ja vähe aja pärast võib musta lähenevat täppi näha, mäe all isegi hobust ja vankrit seletada.

Ta vahib pistandi ääres, vahib hinge pidades ja silmi äärmuseni pingutades, jälgib mõne mustava või valendava punkti arvatavat liikumist, kuni silme ees lööb virvendama, ja naerab siis isegi oma illusiooni.

Ta läheb tagasi „saali", istub laua äärde, et rahulikult „mõelda", aga pea käändub iseenesest akna poole ja lauale pandud sõrmed värisevad.

Laps on juba magamas, kasvatajagi läheb eesriide taha, laud on kaetud ja teenija vaatab Antsu toast üle ukse.

„Kas härrad söövad nüüd või?"

„Võite magama minna..." ütleb Martens ägedalt. Või peab ta kaeveldes teenija ees ohkama: Mu jumal, kus see proua küll on, et ei tule! Söök läheb külmaks ja inimesed tahavad magada... Ei tule ega tule!... Et ometi inimene õigel ajal külast lahkuda ei märka!

Ta läheb kööki, kus Paula talitab, ämbreid ja anumaid küürib, lusikaid ja kausse loputab. Ants teeb seal ka asja ja otsib võimalust neiuga vestlemiseks. Kolmas on siin praegu ülearune.

Martens istub trepi pingile. Lauda ja talli vahel, Nõmavere seljandiku kaugema otsa kohal on taevas kui verine rõivas ja paar pikajoonelist lillaservalist pilvepinda ripuvad liikumatult vereval tagaseinal.

Martens pistab käe põue ja surub valutavale südamele.

Ei, ma ei taha kannatada! Mis tarvis! Paula vist täna koju ei lähe... Seda parem, pole läbi märja karjamaa minekut!

Oo, see vaene tütarlaps armastab mind, ihaldab mind, mitte Antsu! Miks ei peaks ta oma armastusega minu valutavat haava võidma!

Seaduski vabandab tegusid, mis tehtud erakorralistes meeleoludes — miks ei ole kõik minu teod praegu kõlbeliselt vabandatavad!

Ta läheb õueväravast välja, kõnnib maanteeni ja tunneb enesest kui lendva läbi löövat, kaht inimest üsna lähedal silmates. Ta surub käe rinnale, seisatama jäänud südant elustada püüdes, ja astub mõne sammu tulijaile vastu. Ta otsib sõnu, ükskõikselt viisakaid, Sanglepa jaoks, aga tunneb alumise lõua vabisevat ja keele köidetuna.

Astub veel mõned sammud ja tõstab silmad, kui vastutulijad veel ainult mõne sammu eemal, avab suugi mingi tervitussõna jaoks, aga saab selle veel ebamääraseks üminaks muuta — tema ees on talumees reha ja vikatiga, kaabulott kuklas, higist läbiimbunud salgud otsal; kõrval käib naine, valge pearätiku ja lahtise lotaka sitsjakiga, komps käe otsas, paljad jalad tatsuvad mõlemad vaikselt kruusasel teel.

Martens läheb neist mööda, kirub ennast, tuleb jälle koju, teeb õues mõne tiiru, läheb siis aeda ja nõjatab pistandi posti najale. Eemal rukkis tõmbab rääk mõõdukas rütmis nagu luukammi piisid mööda, pea lähenedes, pea selga pöördes ja kaugenedes. Kaugel logiseb vanker ja harva lendab sitikas kõmisevalt undava kuulina mööda. Väljade piirjooned on hämaruses kadu-

nud, mustavad veel ainult aiapuude salgud talude ümber. Võib-olla on see kõik ilus, võib-olla on väga luuleline, aga ainult luuletajaile, kes oma hingevalust kapitali löövad. Temale on see nagu iga teine valu eksitav, vaevav, näriv ja piinav. Ta ei mõtlegi anduda oma valule ja seda ülistada; ta tahab selle ohu vastu otsida rohtu, mitte mingist kristlikust palumisest ja ägamisest, silmi taeva poole pööramisest ega mõnest vaimsest huvist, mis enese pettuseks nii tähtsale kohale asetatakse, et maailm silme eest kaoks.

Eks ole ta ju kõik need aastad ennast kindlustanud ja nimelt kõigi ihu ja hinge hädade ja ohtude vastu. Kuidas on ta ise kord öisel istungil ärisõbruga veiniklaasi juures mõtteid mõlgutades öelnud:

„Inimene, kes vähegi ette näeb, kes ette mõtleb, kes hooletu ei ole ega jõuetu, kindlustab kõigepealt enese seisukoha. Caesar kindlustas enese oma sõjaväega iga kord, kui Gallias vaenulike suguharude maal peatus. Inimene on siin maailmas vaenulikest jõududest alati hädaohtlikumalt ümbritsetud kui Caesar Gallias. Kõige suurem vaenlane, kõige häbistavam ja alandavam inimesele on nälg, vaesus, majanduslik viletsus. (Ta mõtleb seejuures oma isa peale.) Mina ja teie, mu armsad ärisõbrad, oleme kõik tarvilikuks pidanud endid kindlustada, ja *honny soit qui mal y pense!* (ta tõlkis selle lause suuremeelselt) — kes julgeb meile etteheidet teha! Oleme kindlustanud endid selleks, et mitte teistele koormaks olla."

Kas ei olnud see kõne peetud enam enese südametunnistuse rahustamiseks?

Ja nüüd, kui ta tõesti kindlustatud, vahib ta lõhkeval südamel siin aia ääres silmad tõntsiks ja jookseb kõigi naeruks ühest kohast teise naise ootel, kuna linn ja maa kubisevad neist, kes ihaldaksid teda, tugevat, sirget, julget ja, peaasi, rikast meest!

Homme sõidab ta linna. Ja kui ei rahulda teda üks, siis asutab ta terve haaremi, alates neist, kes veel suudeldeski silmad häbenedes sulgevad, ja lõpetades nendega, kelle himurat perversiteeti ei piira mingi häbitunne, kes on pattu tehes vabad ja julged kui jumalatarid.

Ja ta läheb selle otsusega läbi kastese rohu toa poole; jalad nõtkuvad, peas tormitseb.

Roda tuli harilikult kesköö l, mõnikord vähe hiljemini, mõnikord varemini.

Siis oli Martensi vahikord lõpetatud, ja tundes, et midagi jämedalt haavavat võib öelda, et halbadest kahtlustustest ei suudaks hoiduda, ruttas ta kohe lakka, kui saatjate noorsandate seisatust mäel, hüvastijättu ja tagasiminekut näinud.

Aga otsus homme linna sõita lahtus harilikult üle öö ja seletusegi vahekorrast lükkab ta ikka päev-päevalt edasi, kartes Roda iseseisvust ja julgust, mis kõik korraga võiks lõpetada. Selle valutava hamba väljatõmmet ei suudaks ta kannatada, veel mitte. Las pehkivad enne juured!

Paar korda nädalas tuli Sanglepp Püstkukega Selgmäele, Rodale külla, ka Martensit tähele pannes, kui seda viisakus nõudis. Nad kõnelesid temaga, iseäranis Sanglepp, mõnigi kord Rodat Püstkukega kaasikus, välja ääres või aias eemale jättes, sellega just nagu õigust omandades teinekord Rodaga kahekesi jääda. Alles hiljemini kõike meelde tuletades hakkas Martens aimama, arvas vähemalt aimavat, et need kõnelused algusest lõpuni olid vaid selleks, et enese üleolekut ärimehest, viimase allpool, madalamal astmel seismist mõista anda ja alla kriipsutada, et siis vaikides öelda: näed ometi isegi, et sinusugune Roda jaoks ei kõlba! Iseasi — mina!

Ta vestles palju, vaikust viisakusetuks pidades või kartes, et sellest Martens nende vahekorra piinlikkust võiks lugeda. Oh ei, nende vahel on kõige parem vahekord, kõige seltsimehelikum ja sõbralikum, mis ühe õpetaja ja õpilase, meistri ja jüngri vahel võib olla!

Ta kõneles järjest, Martensile ainult väikesi vahemärkusi lubades, ja näis nagu loomulikuks pidavat, et õpetaja, meistri asi on kõnelda, õpilase, jüngri asi aga kuulata.

Ta algas näiteks arutlust ärimehest üldse. Olles tingimata tarvilik praeguses seltskonnakorras, on siiski see elukutse üks neist paratamatutest nii seltskonnale kui ka üksikule isikule, kellel pole kätki pandud andeid

mingiks muuks, loovaks tööks, — sõnub Sanglepp. Muidugi ei või sellest järeldada, et see elukutse kuidagi alandav oleks, oh ei, keegi ei pane ju ise andeid enesele kätki! On nüüd niisugusel isikul erakordselt energiat, siis koondub see energia ettevõtte alaliseks suurendamiseks, mille taga on siiski tõukejõuks mõte: ikka rohkem kapitali kokku kuhjata.

Mida rohkem on inimene varanduslikult kindlustatud, selles oma jõudu tunneb (milles ka teatav jõud, kuigi toores, materiaalne jõud, kahtlemata peitub), seda enam tunneb ta teised jõud, vähemalt need, mis ei ole rahakogumisele sihitud, ülearused olevat. Sellest see kunsti, kirjanduse, teaduse ja üldse vaimse kultuuri põlgamine ärimeeste poolt. Haruldane nähtus, austusning imetlusväärilline asi, kui keegi ärimees kunsti ja kirjandust, kunstnikke ja kirjanikke üldse tunnistab. Aga seda harilikult ei juhtu ja see oleks ka nonsens ärimehe seisukohalt.

Ehk ta algas juttu, Martensiga kahekesi olles, tuleviku seltskonnast, kus oletatavasti äriline tegevus — tarbeainete jagamine vahetalitajate kaudu — täiesti kadunud ja kus igasugune mitteloov töö miinimumini viidud. Siis tekib võistlus alles loovas töös ja ainult loovas töös, siis alles hinnatakse tõsise loova töö tegijat, kunstnikku, kirjanikku, teadusemeest, leiutajat. „Meie aga," arutleb Sanglepp, „oleme arad eelkäijad, varajased pääsukesed, kes ühiskonnas peavad elama, kus neid ei tunnustata, kuigi nad selles kõige tarvilikumad. Oleme sellepärast õnnelikud, kui meie hulk kasvab, ja oleme õnnelikud, kui praeguses ühiskonnas juba inimesi leidub, kes meie olemasolu vähemalt lubatuks tunnistavad."

Ehk Sanglepp pöörab korraga jutu Medici peale.

„See ideaal on iganenud, kus vürstid — ka rahavürstid nende sekka arvatud — kirjanikke ja kunstnikke enese ümber koondasid. See sündis sagedasti enam hiilgusepüüdest kui kunstiharrastusest. Hiilgaval vürstil pidi olema peale paljude teenijate, peale ihuarsti, kojaastroloogi ja -preestri ka kojaluuletaja ning -maalija. Muidugi pidi see oma andega vürstikoja hiilgust täien-

dama, tema kuulsust kaugele kandma, tema nime surematuks tegema.

Ei ole seisukorda, mis kirjanikku või kunstnikku nii demoraliseerivalt mõjustaks, kui niisugune vürsti armust rippuvus.

Teie nimetasite kord Medicit ... Tema oli erand selle poolest, et ta, olles ärimees, oli ka luuletaja ja haruldane ilu- ja kunstiharrastaja. Ta istus omaaegsete vaimukangelaste hulgas kui üheväärilline, neist mitmest kõrgemana. Tema lauda istudes ei alandanud ennast tolle aja suurimad vaimud.

Vürstid on moest. Mitte nende armule ei tule praeguse aja kirjanikul-kunstnikul tugeda, vaid rahvale, nimelt selle teadlikumale ja haritumale kihile. Kuidas võikski see meie demokraatlikul ajajärgul teisiti olla! Kui enam ministridki vürstide armust ei ripu, kuidas peaks neist vaba kunstnik rippuma!

Sellepärast oli ka minul kodumaale tulles esimene mure koondada kõik loovad jõud kunsti alal ja siis tungida tiheda reana edasi. Teadlikum, intelligentsem osa rahvast peab meid toetama, mitte mõni rikas ja harimatu metseen."

Aga muljet pehmendades lisab ta kohe:

„Enesestki mõista on meile iga kodaniku lahkus rõõmustav, niipalju muidugi, kui see meid ei kammitse ... Olles rippuv, peaksime oma vaateist moraalile loobuma ja väikekodanlusele truudust vanduma. Ilma et tahaksime olla ebaharilikud, ekstravagantsed, peame ometi salgamata ütlema, et väikekodanlane võib-olla saja, viiesaja aasta pärast selle õigeks tunnistab, sinna jõuab, kus m e i e oleme tänapäeval. See on ka arusaadav: meie julgeme oma mõtteid lõpuni mõelda; väikekodanlane peab, et ära elada, poole tee peal oma mõtted peatama, kui tal neid üldse on, neile rauad suhu panema ja loogiliste konsekventside tegemisest loobuma — et elada ..."

Sanglepp unustas niisuguses vestes isegi oma modernse stiili iseäraldused, unustas lõpu poole hoida näol skeptilise ilme; ta avaldas mõtted otsekohesusega, mis usaldust tema tõekspidamisse äratas. Aga sellegi-

pärast ei olnud Martensil teda kergem kuulata, sest teda hinnati kui väikekodanlast.

Nüüd selgus temale nii palju, mida ta enne ainult tumedalt aimas. Mis peaks ta tegema, et need tema eneste hulka võtaksid? Seda ei ole küllalt, et ta huvi tunneb vaimse seltskonna vastu. Vist nõuavad nad tsensusena loomingut mingil alal, maha arvatud muude hulgas ka äriala. Peaks tema siis luuletama või mõne novelli kirjutama või essee?! Et see kõlbmatuna, alaväärtuslikuna ja vaimuvaesena üheks koosolekuks Kundrussaares naeruainet annaks! Ammu see oli, kui Sanglepp talle kaebas:

„Vähe andeid, vähe individualiteeti, vähe vaimset pinget on meil, haruldaselt vähe! Olen lugenud albumi jaoks saadetud tosina, kaks, kolm tosinat tooteid — kas šabloonilised, värvitud, individualiteedita või arenematu, harimatu, kultuuritu anne... Arvatakse ikka veel, et kirjanduse alal igaüks midagi luua võib, tarvitseb ainult sulg kätte võtta... Ei mõisteta arvatagi, kui palju enne ennastsalgavat tööd tehtud, maitset haritud, stiili arendatud ja isegi harjutatud... Ma saan vanast rooma luuletajast aru, kui ta ütleb: *„Odi profanum vulgus et arceo"*, kuigi ma esimest poolt sellest ütlusest omaks ei tarvitse võtta; jätkub teisest poolest. Vähemalt eemale hoiduda profaanidest, et mitte nende sarnaseks saada — seda ei või ometi keegi demokraat meile süüks panna! Loomulik enesekaitse tung sunnib meid kirjanikke-kunstnikke profaansest hulgast võimalikult eemale hoiduma..."

Püstkukk kõneleb Martensiga kahekesi jäädes peaasjalikult maalikunstist ja teeb sellejuures näidete abil selgeks, missugune vahe, missugune taevakõrgune vahe olevat hariliku sureliku ja kunstniku vaatevõime vahel: kus surelik midagi ei näe peale reaalsete igapäevaste asjade, seal näeb kunstnik elavaid olendeid, igal oma iseloom, oma temperament, oma liikumise või ka seismise rütm, oma tundmused ja kired. Kus surelik näeb mõnda harilikku värvi, seal näeb kunstnik tervet jumede sümfooniat, üleminekuid, varjundeid.

Ja kui Martens julgeb tähendada, et modernseil maalidel on värvid sagedasti nii hullud: valge asemel

sinine, sinise asemel punane, punase asemel roheline, küsib Püstkukk järsku:

„Mis karva on see lepik seal välja taga?"

„Haljas-roheline," vastab Martens ja vaatab imestunult kunstniku otsa.

Nüüd moodustab Püstkukk oma esimese sõrme ja pöidla otsad kokku pannes rõnga, vaatab selle läbi lepiku poole, paneb siis selle rõnga Martensi silme ette ja küsib vaikselt, huuli kokku pigistades, iga häälikut nagu lõigates, väga tõsiselt:

„Aga nüüd?"

„Ikka seesama," vastas Martens.

„See'p see on, et enam ei ole haljas-roheline, vaid sinine," vastab Püstkukk üleolevalt naeratades ja ise veel kord läbi sõrmist rõnga vahtides.

Ka Martens naeratab, aga mitte üleolevalt, vaid süüdlaselt. Püstkukk seletab nüüd pikemalt, kui palju kunstnikkudel sellepärast kannatada tulevat, et neist ja nende töist aru ei saadavat, et hulk, mass — ja sinna kõik mittekunstnikud arvatud — neist liiga kaugele taha jäänud.

Siin julgeb Martens, kes eriteadlaste ees harilikult vaikib, naljatades tähendada:

„Ehk on kunstnikud meist l i i g a kaugel ees?"

„Tahate vist öelda, meie ei peaks liiga kaugele ette ruttama?" küsib Püstkukk ja vastab siis salvavalt:

„Teie ei kahetse ometi, et mõni teadusemees oma ajast liiga kaugele ette jõudnud? ... Nii ei või ka meie, kunstnikkude liiga kaugele ettejõudmisest kahju karta."

Ja vähe aja pärast jätkab ta peaaegu traagiliselt:

„See on juba meie saatus — olla kaasaegsete poolt halvasti hinnatud. Tröötime end sellega, et järelmaailm õiglasemalt hindab." See oli öeldud nii traagilise paatosega, et Martens muiet ei suutnud hoida ja midagi tröötiks lausus.

Ehk Püstkukk kõneles mõnest uuemast kunstnikust, kelle nime Martens veel mitte polnud kuulnud; nimetas seda üheks suurimaks meistriks, kahetses, et Martens teda ei tunne, seletas pikalt tema tööde omadustest ja arutles sellejuures koolidest ja stiilidest, sisemisist konfliktest kunstniku hinges, mida mitmete stiilide vahel

kõikumine toonud, ja lõplikku ülesaamist kõigist neist ning enese leidmist.

Martensil oli jälle võimatu kaasa rääkida: ta ei tundnud kõne all olevat kunstnikku ja koolid ning stiilid olid talle vähe tuntud. Tal tuli kõike puhta rahana võtta, mida Püstkukk talle külluses pakkus.

Martens oli, hoolimata sellest, et mõlemad külalised teda asjatundmatuks, obskurandiks, profaaniks pidasid, ometi neile tänulik, et nad teda Selgmäelgi oma seltskonnas sallisid ja sellega võimaluse andsid Roda lähedusse jääda, teda silmas pidada, teda valvata. Tõsi küll, aeg-ajalt kõndis Roda Sanglepaga kahekesi, jäi Martensist isegi õige kaugele maha, mil puhul Martens käigu võimalikult aeglaseks jättis ja põhjust leidis isegi seisatuseks, olgu või sandaalist liivatera väljakoputamiseks, mis sinna ju igatahes sattuda võis, kui mitte nüüd haljal rohul välja ääres, siis varemini.

Suuremeelselt kutsus Sanglepp Martensit ärilise ühingu liikmeks, kuhu juba mitmed intelligentsed rahamehed suuremaid summasid andnud. Ühingu otstarve pidi olema moodsate, parimate teoste kirjastamine. Martens naeratas eneses kibedusega: Missugune lahkus! Mina võin raha maksta — see on kõik!

Õhtupoolsel kohvilaual või õhtusöögil (võõrad tulid kaunis vara ega olnud neil minekuga ruttu) võis Martens nendega ja Rodaga ühes istuda ja tähele panna pilke, mis tema naine oma arvatava sümpaatiaga vahetas, ja ilmete muutusi, kui nad teineteisega vestlesid.

Ta katsus kokku võtta kõik oma tähelepanekud ja järeldusi teha kõigist oma vaatlusist ning tõsiasjust. Aga harilikult olid järeldused kõikuvad, muutusid meeleoluga, mõni äkiline kihk tegi nad kohutavaks, aga varsti kahtles ta kõigis oma kahtlusis ja katsus end uskuma panna, et kõik tema kannatused tulevad haiglaselt erutatud kujutlusist.

Roda tarvitab enam õhku, liikumist, seltskonda, nimelt omasarnaste seltskonda. Kahtlemata on temalgi ühed inimesed sümpaatsemad teistest ja temagi hingest käivad läbi vaiksete unistuste hood — aga ta on tasakaalus, on korrektne, on intelligentne ... Kuidas võib uskuda, et tema enese unustaks! Ei, ta on naine,

on Martensi naine, seda ta ei unusta ja teataval mõõdul seob teda ka tänutundmus inimese vastu, kes talle elumõnususi ja vaimse tegevuse võimalusi enam andnud, kui ta seda kustki mujalt loota oleks võinud.

Aga säärasest enesetroostist ei piisanud Martensile kauaks, see tuli kui päike vihmasel ajal pilvede tagant, kadus aga kiiresti ja siis ei näinud vesikaarest voorivail pilvil lõppu olevatki.

XXIV

Üks sündmus suurendas kahtlusi ja süvendas kannatuste piina.

See oli ühel õhtul pärast piinarikast valvust naise järele, kelle minekut Kundrussaarele täna võis karta, ja rahutut ootamist, et Sanglepp ja Püstkukk võivad tulla.

Aga päev lõppes õnnelikult: Roda ei läinud ja võõrad ei tulnud. Pere tuli töölt, karjatüdruk käratses õues mullikatega, mehed talitasid hobuseid, Paula askeldas köögis, söödi õhtust ja kohmitseti varsti magama, sest ööd olid lühikesed.

Martens sõi õhtust Rodaga, kes närvilikum näis olevat kui harilikult, kelle pilk ärevuses ühelt asjalt teisele näis eksivat ja siis enesesse pöördus, välismaailma unustades. Ei kõneldud midagi, söödi kärmesti, tõusti üles, Roda vaatas korra laulu ümisedes aknast välja Kundrussaare teele, astus siis kirjutuslaua äärde, seadis raamatuid teisiti riita ja jäi toolile istuma, aeg-ajalt põgusaid pilke läbi akna heites.

Martens tundis õhus nagu elektrit, sai ka rahutuks, ringis „saalis" mõne korra ja läks siis õue, katsus talitust lõpetava Paulaga naljatada, vahetas mõne sõna Antsuga, kes oli viimasel ajal nukras meeleolus, käis kord kaasikus ja ronis varsti lakka.

Taavet oli juba oma asemel.

„Ei tule uni?" küsis Martens, rahutuse unustuseks rääkimist tarvitades.

„Või ta järsku tuleb."

„Või ei lase mured magada?"

„Need on vist rikastelgi, saadik siis veel meiesugustel," vastab Taavet.

„Oi jah, need on rikastelgi," katsub Martens naljatada. „Või sellepärast oletegi rikkaks-saamise vastu?"

„Oh ei! Ma võiksin siis taevalikkudest asjadest mõelda, mitte sellest, et emal tuleb vaestemajja minna ja venna lastel kerjama."

„See on muidugi kurb," ütleb Martens ja pärib lähemalt Taaveti ema ja venna seisukorrast. Need asetsevat kuskil saunahurtsikus, mis vihma ega lund ei pidavat. Pikemalt Taavet sellest rääkida ei taha, tähendab ainult, et vaesus üldse ei olevat huvitav kõneaine.

Äkitselt katkestab Martens jutu ja jääb kuulatama. Polla jookseb haukudes õuest välja, jääb aga varsti vait.

Martens tõmbab pintsaku selga ja ronib kähku aluspüksteväel lakast alla. Õues ei ole hingegi ja koergi ei ole tagasi tulnud. Martens läheb tasakesi tuppa, võtab seinalt kaheraudse püssi ja tuleb sellega õue tagasi. Ta hiilib õhtupoolsest väravast kaasikusse ja varjab enese jämedate tüvede taha. Pistand varjab aeda, ei ole midagi näha; tarvis lähemale minna. Ühe kase tagant teise taha astudes hiilib ta pistandi äärde. Siis pistab ta pea tüve tagant välja ja piilub hämarusse.

Midagi mustab all aia taga rukki ääres, arusaamata, kas sees- või väljaspool pistandit. Ta läheb varitsedes veelgi lähemale ja kükitab hunnikusse pandud kivide taha.

Õige, pistandi taga seisab keegi püsti, vist Sanglepp, ja seespool seisab teine, muidugi Roda. On tasast kõnetki kuulda. Polla lebab Roda lähedal rohul.

Sõnad ei ole arusaadavad, aga Martens kujutleb neid enesele, kõige ilusamaid, kõige hirmsamaid. Ta kükitab tükk aega, kuni jalad põlvist nõrkevad; aga jutt ei näi lõppevat. Ta istub kivile ja kuulatab jälle — vaevalt on häält kuulda, sõnu aga mitte. Lõppu ei ole oodatagi.

Martens tunneb kivi külmust ja märkab alles nüüd, et tal ainult aluspüksid jalas. Ah, ta on ju vahi peal, on truult valvel! On siin tähtis, kas kintse ühe- või kahekordne rõivas katab!

Nüüd ei ole tal enam tunnistusi tarvis — homme kõneleb ta Rodaga, kõneleb selgesti ja otsustavalt.

Martens on isegi rõõmus juhu üle, mis asja kiirendab ja ühele poole viib.

Aga jutt neil seal pistandi ääres ei näi lõppevat. Kui lähedal on nende näod teineteisele! Sanglepp (see ta on muidugi!) on kivile tõusnud, oma käed laiali ajanud ja hoiab kummagagi posti otsast kinni, rinnuli aia vastu nõjatudes.

Roda on teisel pool aeda, ka kivi otsas, õlg posti vastu toetatud. Tal on rätik ümber piha, see rätik vist, mis Martens talle pealinnast kingituseks tõi, tol korral, kui Alakasega tuttavaks sai . . .

Neil ei näi meeldegi tulevat aega. Seda peaks neile aga meelde tuletama, sest aeg pole veel viisakate inimeste mõistuses lakanud olemast. Aga kuidas meelde tuletada! Kas karata kivihunniku tagant, hoolimata valgetest pükstest, ja karjuda: „Hurjoh, võtke mu naise kimbutaja kinni!" Äratada terve talu ja alata tagaajamist?

Korraga tuleb tal külm raud põlvil meelde. Oo, see abinõu on ilusam ja vägevam! Üks väike ehmatus ei riku veel noorsanda ega Rodagi tervist. See ülendab aina suveöö luulet ja toob elamustesse mitmekesisust, mida säärased esteedid nii väga nõuavad.

Ära ehmu, Julia!

Martens tõmbab vedrust. Hämaras vilgatab tuli ja pauk lõikab öö vaikusse, kaugelt tagasi lajahtudes.

Aiast kuuldub lühike hele karjatus. Polla kukub metsikult haukuma, uksed pauguvad, naabritaludeski on koerad rahutuks saanud.

Martens jookseb küürakil värava poole kui süüdlane poisike, keda rumala tembu eest karistus ootab. Õues tuleb talle Ants vastu, nagu voodist välja karanud, särgi ja aluspükste väel. Taavet on lakast maha roninud, Paula vaatab aida ukse vahelt.

„Ma niisama . . ." ütleb Martens süüdlaselt. „Seal oleks nagu keegi olnud . . . Tõmbasin hirmutuseks paugu õhku. Ega see ülearune ole, kui teatakse, et püss majas ja seda lahti julgetakse lasta."

Ants näib aga pahane olevat, ei lausu sõnagi, sügab turja pealt särgi kaeluse alt ja läheb tuppa.

Martens ronib lakka, Taavet tema järele.

Kui aga külakoerad vaikinud, Taavet jälle raskesti hingab ja õues kõhkugi kuulda ei ole, tõmbab Martens riided selga ja ronib uuesti lakast maha. Aias ei ole enam kedagi — noorsand läks vist närvitsedes minema ja Roda joob toas rahustuseks külma vett. Seekord aitas püssirohi. Martens hiilib aida ukse taha, selle ukse taha, mis ta riivis teab olevat.

Vist on tema koputus Paulale ühest korrast meelde jäänud: ei küsitagi, kes seal on, — uks läheb praokile ja Paula vaatab välja.

„Lase mind silmapilguks sisse," ütleb Martens kindlasti, nagu oleks tal midagi tähtsat.

Paula ei räägi vastu, taganeb sisse, laseb Martensi järele ja lükkab tugeva riivi uksele seestpoolt ette.

Käsikaudu kobades leiab Martens voodi.

Tal ei ole iha ega kirge, aga ta suudleb neiut, et ennast soojendada ja kõike unustada.

„Armastate minu venda?" küsib ta siis.

„Ei," vastab neiu.

„Aga temale olete armas?"

„Võib-olla."

Mõni aeg möödub vaikides.

„Tulge minuga ühes linna," ütleb Martens viimaks.

„Mis sinna?"

Martens ei vasta sellele, ei mõistagi vastata, aga lausub vähe aja pärast:

„Ehk läheme kuhugi kaugele, ostame tüki maad ja elame."

„Teil on jo provva ja pere."

„Aga kui ma oleksin üksi?"

„Olen arimata külatüdruk."

Vaikitakse.

„Lähete Antsule, kui ta teid kosib?"

„Ta võiss mõne peretütre võtta," vastab neiu põigeldes.

„Aga nii vastumeelt ta teile ei ole, et talle milgil tingimusel ei läheks?"

„Siin minnasse ja võetasse ikke änamasti ilma armastuseta. Võib-olla, et teil linnas sii asi teisiti on."

Martens ohkab ja muigab eneses kibedalt.

„Jääte veel kauaks maale?" küsib Paula.

„Ei tea."

Jälle vaikitakse.

Martens silitab neiu juukseid.

„Mina meeldin teile?" küsib ta siis tasa.

„Miks te nõnna küsite!"

Etteheites kuuldub salajane rõõm.

See rõõm tekitab Martensis valu. Oleks ka temas rõõm ja unustusevõimalus! Meeles on ainult see teine naine, kes tema vastu ükskõikne, kelles ei ärataks vist seegi vähimatki kadedust, et ta praegu teise kõrval.

Ta hakkab Paula juukseid ja palet silitama, unustades, kelle kõrval ja kus ta on, et see siin tema suudlusi ihaldab, neid lubamatuks ja keelduks pidades. Ta unustab Paula ja otsib väiteid, kuidas veel homme oma naist süüdistada, talt lõplikult pärida, kuhu ja kui kaugele ta õige minna mõtleb ja keda edaspidi oma meheks tahab pidada — kas seda, kes teda oma majas peab, kes talle elumõnususi ja töötamisvõimalusi annab, või seda, kellega ta öisi kohtamisi korraldab.

Homme peab talle Roda selge vastuse andma.

Et aga öö läheks rutemini ja akna auguke aida seinas lööks heledamaks!

Ta võiab jälle oma hingehaavu suudlustega.

Läks mööda mõni päev, ei leidunud juhtu Rodaga kõneluseks. Ja kui oleks leidunudki, puudus selleks õige tahe.

Siis oli tarvis linna sõita ja seal kulus mitu päeva. Oli tehtud uusi operatsioone, müüdud ja ostetud, vormitäitmisel oli Martensil tarvis juures olla.

Kodus laual leidis ta tugevast paberist lihtsa ümbriku. Käekiri on tuttav ... Kuidas käed nii hõlpsasti värisema hakkavad!

Kihlakaart: Iris ja Asper! ...

Iris ja Asper! ...

Martens istub toolile ja ohkab kord raskelt.

On mul midagi selle vastu? Võib mul midagi selle

vastu olla?! Kahtlemata leiab Iris selle mehe minust ausama olevat. Ja intelligentsema. Ja hakkab alles tema kõrval mind õieti hindama — madalamalt.

Asper ei põlga seda müüjannat kui minu endist armukest? Ta ei pidanud Irist minu armukeseks, vaid naiseks, ja õigusega.

Martens oli nad ise tutvustanud, veel siis, kui ta suhet Irisega maailma ees ei häbenenud, kui ta seda trotslikult kõigile nähtavaks tegi, vormilisi ühendusi prostitutsiooni sanktsioneerimiseks nimetades. See oli aeg, kus ta veel püüdis olla kangelane.

Ta oli Asperi kutsunud Päikese uulitsale Irisele valmistatud kodusse, ja praegu tagasi vaadates näisid need õhtud ühed ilusamaist, kus Asper pianiino ees istus ja sundimatult, unustades koha ja aja, klassikuid mängis, selles järjekorras, nagu oli meeleolu, või vabale ilutsusele andus, unustades kuulajad.

Lumivalge lae all põles violeti helgiga lamp, avara toa seinad olid kollase karikakra karva tapeetidega kaetud, põrandal tumepunased vaibad, mööbel tumepunane. Martens on sohvanurka laskunud, pea rinnale vajunud, pilk enesesse pöördud. Iris istub lähedal madalal toolil, pea visatud hoogsalt üles, kulmud kõrgele tõstetud, pilk kaugel imelist pilti vaatlemas, mida Asperi mäng kujutlusse kutsunud.

Koju minnes oli Martens kõnelnud Irisest palju, tema muusika-annet ja peenetundelist hinge ülistanud.

Asper oli vaikinud nagu harilikult. Võib-olla oli ta juba siis salajas armastanud Irist, aga ta pidas Martensi suhet neiuga oma otsekoheses lihtsameelsuses kestvaks abieluks ja tegi sellest oma ausameelsuse kohaselt järeldused.

„Astud uude abiellu?" oli ta Martensilt uulitsal vastu tulles küsinud, kui see oma kihlusest Rodaga vormiliselt teatanud. Ja salarõõmugi võis seekord Asperi näol märgata.

Oma südames on Martens Irise ja Asperi abielu üle rõõmus. Ainult natuke kadedust on selle rõõmu kõrval ja kartust, et teda nende kahe poolt halvaks peetakse.

Aga oodaku Iris veel! hüüab Martens eneses. Veel ei

ole ma viimast sõna öelnud! Veel on vara minu kohta lõppotsust teha!

Ta sai küll isegi aru, et suurustab.

XXV

Ta lahkus linnast hommikusel rongil ja jõudis õhtuks Selgmäele. Ei kärsinud sõitu ööseks jätta, kartes, et siis veel ei tea, mis võib juhtuda — Roda ja Sanglepa vahel! Sai isegi aru, et see kartus teda naeruvääristab, aga see oli võimatu.

Roda ei olnud kodus. Enesestki mõista! hüüdis Martens endas. Juba hommikupoolel oli Sanglepp, Püstkukk ja veel üks noorsand sinna tulnud ja Rodat ühes võttes kaugele metsa läinud, mis loode pool pika müürina sinas.

Martens peatus silmapilgu kesk „saali" kasvataja ees, ja peas hakkasid tal ühel ajal katkendlikud kujutluspildid metsas kõndijaist vilkuma, ühtlasi ka süüdistused abikaasa vastu kostma, teravamad ja hoolimatumad kui iialgi enne. Ta tundis oma näol kasvataja kohkunud pilku, sundis enese liikuma, lapsega naljatama ja teenijalt talutööde käiku pärima. Ta istus lauda, sõi ja püüdis olla muretu. Jutustas Antsule, kes töölt tulnud, linna uudiseid ja kuulas eneses trööstivat ning rahustavat hüüet:

Nüüd tuleb kohus, nüüd t u l e b kohus, õiglane, aga halastamatu!

Kuid hääl ei olnud rääkides kindel, katkes mõnikord sõna keskel ja värises äraandlikult. Kõige huvitavamal kohal ununes kõnelus. Ta nägi salapärases pimeduses kõrge metsa all lookleval rajal üht paari vaikides minevat, silmad maha löödud, sest et südames mõlemal iha, mida enne avaldamist häbenetakse, mille olemasolu varjata katsutakse, mille väljendumine aga läheneb loodusliku paratamatusega.

Teine paar on kaugele jäänud — eks mindudki selleks neljakesi, et paaridesse jagunemine oleks võimalik, et Sanglepp saaks Rodaga jääda kahekesi!

Sanglepp käändub Rodaga üksikult rajalt kõrvale, eksib puude sammastiku hämaruses tiheda võsastiku

vahel ja otsib mingit laastikku. Nad peatuvad viimaks väikesel rohuplatsil, tüvedest ja põõsastikust piiratud, kümned verstad kaugel inimestest, sinine lagi kitsaste seinte üle.

Kas siin? küsivad nad sõnatult, teineteise otsa vaatamata; aga veel on häbelikkus võitmatu ja nad lähevad edasi. Otsivad teise laastiku, veel varjatuma, veel üksildasema, veel veetlevama teineteisele andumiseks ... Kas siin? küsib Sanglepp sõnatult.

Ja Roda loeb ta mõtteid, kuuleb oma kõrvus ainult lainetava vere kohinat ja vastab mõttes: ma ei jõua edasi minna ... Halastage! ...

Martens sööstab söögilauast, suutäit leiba pooleli ja piimaklaasi tühjendamata jättes.

Ta ruttab välja, läheb aeda pistandi äärde, kust Kundrussaare poole näha. Aga teel pole kedagi ja ta ei tea üldse, kust poolt Rodat täna maksaks oodata.

Ta vahib silmad valusaks ja pöördub siis rõdule, istub pingile ja laseb pea põlvile toetatud kätele vajuda.

Nii siis: kohus, kui mitte täna öösi veel, siis homme! Kui vähe see siiski lohutab!

Temal, kaebajal ja kohtunikul, on raskem oodata kui kaebealusel, kes täna on võib-olla õnnelikum kui kunagi enne.

Ta kuuleb õues hääli, sööstab jälle ja jookseb läbi tubade ja köögi trepile.

Paula ajab üht vasikat käratsedes lauta, Taavet vaatleb üht vikatitera ja painutab seda, nagu tahaks murda, Ants räägib Steiermarki vikatite headusest.

Missugused asjad võivad inimesi huvitada! Nad ei aimagi, mis praegu võib ei tea kus sündida, missugune suur kohus tulemas; nende meelest on säärased asjad tähtsuseta!

Ta läheb väravast välja, mööda kaasiku alust edasi. Kas nad vahest siit, Metstaki teed mööda ei tule, metsast otsekohe heinamaade ja väljade vahelt silmalt läbi lastes?

Martens tuleb kaasikust tagasi ja läheb läbi õue maantee äärde, kust kaugele näha. Aga maanteelgi liigub ainult harv hobusemees või üksik heinaline ruttab kodu poole, vikat ja reha seljas.

Täna on vahiteenistus iseäranis raske ja erutav: tuleb joosta siia- ja sinnapoole, teadmata, kust tulijaid oodata. Tema, miljonär, peab ise valvama! Eks võiks ometi raha eest kellegi palgata, kes seda väsitavat öötööd teeks!

Täna ei tunneks ta vähematki etteheidet südametunnistuses, kui öösi aita Paula juurde läheks. Isegi Ants annaks talle selle andeks, kui pilgu saaks heita tema südamesse.

Oli juba kaugelt kesköö ja Martens parajasti aias pistandi ääres Kundrussaare poole vahtimas, kui Polla õues haukuma kargas ja maantee poole väravasse jooksis.

Aa, ümberkaudseid metsa- ja külateid mööda vist Nõmavere poolt maanteele tulnud! mõtles Martens. Siis näeme veel noorsandaid mäest alla Kundrussaare poole minevat. Ta jäi pistandi äärde, end tiheda põõsa taha peites, et õuest ega toastki teda näha ei võidaks.

Nüüd näeb ta selgesti: Roda tuleb maantee poolt õue. Varsti näeb ta kolme tumedat kogu mäe all rukki taga teel Kundrussaare poole rühkimas ja arvab Püstkuke lamedat naerugi kuulvat.

Valvekord on tänaseks mööda ja Martens otsustab, alandust meelde tuletades, mis ta oodates ja siit-sinna joostes elanud, ning ärevust, mis teda kui halltõbi mitu tundi raputanud: täna olgu see viimne kord!

Ta mõtleb toast läbi minna ja Rodale otsa vaatamata ainult ühe sõna ütelda, häälega, mis kõmaks kui mahamaetud kell õnnetust kuulutades:

„Homme!"

Aga ei, ka seda mitte! Naise mõistus on sofistlikkude mõtete leidmiseks saadanlik. Mis Roda öösi kõik enesevabanduseks ei mõtleks, ja homme peidaks ta end nende osavate mõeldiste kui liivamäe taha, millest isegi teravad kuulid läbi ei lenda.

Ei, ta läheb aiaväravast õue ja ronib lakka. Aita mineku leiab ta täna ebasündsa olevat. Niisuguse suure kohtu eel ärgu olgu kellelgi talle midagi ette heita, isegi enese südametunnistusel mitte. See olgu puhas kui armulauale minekul.

Ta kuulis hommikul Taaveti tõusmist, uinus veel üürikeseks ja tuli kella kuue ajal lakast alla.

„Kohe sa täna minna mõtled?" küsis Ants, kes õues seisis ja kintsu sügas.

„Ei kuhugi, uni läks ära, arvasin, et juba keskhommik on."

„Jah, nõnna sii on: kis magass, sel pole und, kellel und, sii piab tõusma," õhkab Ants ja longib väravast välja kaasiku alla. Vist on temalgi midagi südames, mis pühapäeva hommikul kauemini magada ei lase.

Kui pikkamisi täna päike kõrgemale tõuseb ja kaste kuivab, kui hilja inimesed „saalis" ärkavad!

Perel tuli keskhommik õigel ajal, aga Martensi teenija hakkas alles sängist välja kobima, last kuuldi esimest korda häälitsevat ja Roda ei liigutanudki veel.

Kui viimaks teenija Martensile aeda sõna tõi, et kohv laual, lisas ta juurde: „Prouad magavad veel."

Martens läks, uksi rängasti kinni tõmmates, tuppa, kõneles teenijaga ja kasvatajaga kõvasti, et Roda ometi kord süütu unest ärkaks.

Vist oli ta ärkvel, hingamist ei olnud kuulda, aga see imelik hiline peitujäämine suurendaski Martensis kahtlusi.

Ei julge mulle silmi vaadata, mõtles ta ja sai kindlamaks oma otsuses: mõista kohut õiglaselt ja halastamatult! Veel täna! Viivitamata!

Aia alumises nurgas, maantee pool oli noortest kuuskedest ümbritsetud istepaik ümmarguse laua ja pinkidega.

Selle koha valis Martens „kohtukojaks". Rukis kahises tasakesi selja taga, lehtede vormitud varjud mänglesid luitunud ja lõhkenud laual, varblased sirtsusid põõsastes.

Kell oli kaksteist, kui Martens õues otsuseks tegi kohtu algusest teada anda. Ta läks „saalist" läbi ja ütles Rodale, kes nüüd juba kohvi joonud, riides ja laua juures seistes nagu midagi otsis või korda seadis:

„Ole hea, tule natuke aeda."

Ja ennast julgustades, kaugeid asju rahustuseks meelde tuletades läks ta ees aia nurka „kohtukotta".

Sõrmedega laua vastu põristades katsus ta „Torea-

doori" vilistada, aga huuled olid imelikult kuivad ja heledate helide vahel kostis paiguti ainult tume vihin.

Roda tuli; ei tulnud kohe kui sõnakuulelik teenija, ei lasknud ennast ka jonnakalt liiga kaua oodata.

Tal oli valkjasvahane hiina siidist kleit seljas, mille vormilihtsust Martens kahtlaseks pidas: kael oli kaugelt paljas ja terav väljalõike nurk ulatus rinnal liiga sügavale. Muidugi seletatakse seda valguse ja õhu juurdepääsu tarvidusega, aga tagamõtteks on iha äratamine meestes! Mõlemad rinnad on läbi õhukese riide kahe kuhelikuna selgesti näha — muidugi on see kavalalt kombineeritud, et naise loomulikud kehavormid vägistatud ei oleks, nagu moodne rätsepakunst õpetab. Kleidi peale köidetav vöö aitab keha alumise poole vormide ümarusi alla kriipsutada ja altpoolt on undruk nõnda osavasti õmmeldud, et kõndimise juures ja isegi seistes kummagi kintsu vorm põlvest ülespoole selgesti näha oleks.

Nägu on Rodal unine ja juuksed vasaku külje lauguga kohevalt paremale lükatud — selle soengu on ta tänavu suvel võtnud, ei tea kelle soovitusel.

Ühe pealiskaudse pilgu heitis ta Martensi poole ja võttis siis tema vastas istet lehestiku avausest välja vahtides, Kundrussaare poole.

See rahu ja ükskõiksus, tehtud või loomulik, erutas Martensit ja ta tegi kohe algust, et ärevusest vabaneda, mis väljapääsu otsis, mis igast nahaaugukesest näis välja tungivat.

„See ei tule vist sulle ootamata. Ma ei katsu osavate sõnadega ega kauaotsitud põhjendustega tulla. Ütlen otsekoheselt seda, mida tunnen ja mõtlen," algas ta väriseval häälel.

Ta hingas paar korda kuuldavalt ja jätkas jahedalt, mehisemalt:

„See ei ole meie vahel enam abielu. Ma ei räägi sellest, et me lahus magame, aga see vaimne vahekord . . ."

„Vaimset vahekorda ei ole meie vahel kunagi olnud," ütles Roda vahele ja vaatas tüdinu nukrusega Martensi otsa.

Martens otsis pidet, kust haarata, ei leidnud ja küsis kibeda etteheitega: „Miks sa siis mulle tulid?" Aga eks

olnud just tema, kes kosides väga palju vaimsest suhtest, ühes töötamisest vaimsel alal, vaimse töötamise võimalusest ööbiku viisi oli laulnud, välismaa-reise, kunstigaleriide vaatlemist, kontsertidel käimisi ja muud sarnast heledais värves kujutanud! Tegelikult oli aga tõepoolest vähe vaimset nende vahel olnud.

Roda istus vaikides, enese ette maha vahtides.

„Arvasin, et sul tundmused minu vastu olid, kui mulle tulid; arvasin, et need sind minu külge köitsid!" ütleb nüüd Martens, et kustki lähedale pääseda.

„Jah, need olid, seda ma ei salga, mingisugused tundmused olid. Aga tundmused üksi ei suuda kauaks köita ega pikemalt kindlat sidet luua."

„Nii et siis? . . ."

„Sügavamat vaimset kooselu ei tekkinud ja seegi, mis oli . . . (Roda otsis nähtavasti õrnemat sõna), seegi kahanes." Aga järsku vaatas ta Martensi otsa ja ütles terava valjusega:

„Ja mitte vist m i n u süü läbi. Sina elasid rahakogumise huvidest ja teiste rahakogujatega . . . Minule oli vähe ainult kokkuaetud summade kasvamisest lõbu tunda ja seltskonnas käia, mis vaimselt . . . alaväärtuslik."

Viimased sõnad ütles Roda kõvemini kui harilikult, iga häälikut selgelt kuuldavale tuues.

Martens arvas nimelt abikaasa tooni kõvenemisest õigust saavat ka kõvemini kõnelda, mitte sõnu väga piinlikult valida, aga esiotsa leppis ta pilkava küsimusega:

„Ja sellest järeldasid sa?"

„Sellest järeldasin mina: o m a elu elama hakata."

Martens võttis hoogu:

„See'p see on, et sa o m a elu ei ela, vaid m e i e elu! Abielu on kui äriline ühing kahe vahel; tahab teine oma kapitaliga o m a äri hakata ajama, siis teatab ta sellest, võtab oma osa ja läheb oma teed."

Ta leidis isegi, et need sõnad on avalik väljakutse, mille Roda võib vastu võtta, ja seda ta veel ei tahtnud. Sellepärast katsus ta kõrvale kääńduda ja lausus tasemini:

„Sel kombel oleme endid teiste naeruks teinud."

Roda ei võtnudki väljakutset vastu, vaid sõnus vaikselt:

„Ma ei mõtlegi oma samme teiste arvamuse järele seada. Ma ei ole nende hulgast, kes vaimselt alaväärtusliku seltskonna naeru kardab."

„Ja ka minu arvamused on sulle ükskõik?"

„Kui ma sinu arvamuste järele elama hakkaksin, mis oleksin ma siis!"

Vähe aja pärast lisab Roda pead raputades:

„Ei uskunud tõesti, kui abielusse astusin, et sa minult kord alaväärtusliku vaimse elu elamist nõuad."

„Aga minul ei ole ometi ükskõik, kuidas sa elad, mis sa teed!" hüüab Martens, tundes allajäämist.

„Seda ma usun. Aga on keegi kohustatud teise tujude kohaselt elama? Võib-olla on eneseohverdus teataval korral õigeksmõistetav, aga siis peab . . ."

„Siis peab teistsugune inimene olema, tahad sa öelda?" aitas Martens.

„Siis peab ohvritoomisel kõrgem mõte olema."

Tekkis vaikus ja Martensile tuli hirm peale, et siin kohal võibki vaidlus katkeda ja kõik läheb jälle endiselt edasi. Ei, seda ei tohtinud enam sündida, täna pidi kõik selgeks saama.

„See ei ole igatahes enam abielu, mis meie vahel on," ütles ta jälle väljakutsuvalt.

„Ei ole," vastas Roda, pea käte najale toetatud, ja lehestiku avause kaudu üle rukkivälja vahtides.

„Siis tarvis see lõpetada?" küsis Martens.

„Võib-olla," vastas Roda põiklevalt.

„Skandaal!" urises Martens, aga ta ei tahtnud veel lõpetada, ilma et sõnagi Roda suust oleks kuulnud, kuidas nüüd jääb.

„Need sinu suhted hakkavad siin juba kõigile silma paistma . . ." ütles ta.

Roda viskas tema otsa lühikese vaenuliku pilgu:

„On mingit suhet või ei, kõnelusteks võidakse ikka põhjust leida."

„Oled oma sammudest ja nende tagajärgedest ka hästi mõelnud?" küsis Martens ja pahandus, et midagi kohasemat küsimiseks ei leidnud.

„Olen," vastas Roda rahulikult.

„Ei kahetse vahest pärastpoole midagi?"

„Kes o m a elu elada tahab, iseseisev olla, see peab kõige vastu valmis olema."

Martens tundis, kuidas kohtualune tema võimu alt välja libiseb, tema võimupiiridest kaugeneb.

„On see otsus sinus viimasel ajal tekkinud?" küsis ta, et midagi küsida.

„Missugune otsus? ... Et oma elu elada? ... Selle tekkimiseks on mitu aastat aega olnud ... Mäletad vist, et osa varanduse minu nimele kirjutamise vastu olin, teades, et see meid võib väliselt siduda."

„Arvan aga, et kummagi oma elu teostamine ühes majas elades ei ole just kerge."

Roda kehitas õlgu.

„Hea küll," ütles Martens, „ei taha sulle tüliks olla, ei taha siinolekuga ennast sulle meelde tuletada, ja sellega ühes abielu, millest sa lugu ei pea."

Ta tundis nüüd selgesti, et jõud puudus, et julgust ei jätkunud selge järelduse tegemiseks: tahad o m a elu elada — mine oma teed. Tahad o m a äri rajada, võta kapital välja meie ühisest ärist.

Ta kartis, et Roda tõesti nii hoolimatu on ja o m a teed läheb — ning jättis sellepärast kohtu ebamääraselt pooleli.

Tõusis üles, peatus silmapilguks ja lausus siis kuivalt: „Nägemiseni."

XXVI

Julgust, mehisust, vastupidavust! kordas ta ennast sugereerides.

Nüüd alles algab võitlus! Laseme sel naisel natuke mõelda! Laseme tal üksi olla! Olgem ka meie kord ükskõiksed, külmad, jäised! Ei tundi ega silmapilkugi kurtmiseks, unistamiseks, igatsemiseks!

Praegu vähemalt oli tal otsus kindel — võita Roda tagasi, aga mitte palvetega. Tal oli silmapilkselt mingi kava tekkinud ja selle järele hakkas ta kohe teotsema.

Ta ruttas läbi köögi, kus Paula talitas, ja küsis vett.

„Sõidan täna linna," ütles ta end muretuks sundides.

„Tulete tagasi?" küsis tüdruk.

„Vist mitte."

Ta ruttas talli, tõi kimli, viskas sellele vaiba sadula asemel selga ja kihutas mööda mäe seljangut risti üle maantee jaama poole.

Ei maksa teiste ees asja skandaalseks teha, arutas ta eneses. Tarvis jaamast teade tuua, et mind telegrammi läbi viivitamata linna kutsutud.

Jaamas ei olnud talle, nagu ta juba arvas, ei kirju ega telegramme.

Sammu heinamaa ja noore metsa vahelt kodu poole ratsutamisel käisid tal peast välkudes läbi sajad kavatsused, kuidas linnas ennast mõneks nädalaks või kuuks teotsemise ja lõbutsemise läbi unustusele viia, Rodale sõnagi kirjutamata, enesest poolt sõnagi teatamata. Küllap ta tuleb viimaks linna, nagu koer, kes pulmad pidanud, peremehe juurde tagasi pöördub, saba jalge vahel, karvad nässus.

Ta tõmbas kimlile ratsapiitsaga juti mööda külge, nii et hobune püsti kargas ja siis lennates Selgmäe poole traavis.

Päev oli täna erakordselt pikk. Lõunalauale ta ei lähe, ütleb teenijale, et on pisut haiglane. Ta jookseb veel ümber väljade ja teeb Antsu jaoks kavasid, kuidas põlde kraavitada, kuidas karjamaa-alune soo ühe suvega kuivatada ja viljakandvaks teha, kuidas kaasikualune pargiks muuta!

Ta loeb Antsule oma uuenduste rea, mis viivitamata tuleb teostada, hoolimata rahakuludest.

Köögis pesuvett otsides nägi ta Paula silmad punased ja põsed laigulised olevat. Vaene tüdruk! Usud sa, et elu on kellelgi kerge, et minulgi nutt varaks ei ole!

Roda istus laua juures ja vahtis aknast välja, Martens otsis juhtu, kus kedagi toas ei olnud, ei kasvatajat lapsega ega teenijat, ja lausus siis sapiselt:

„Eks korralda siis seda „oma" elu!"

Kui ta aga lahkudes last suudles, valdas teda järsku niisugune härduse ja haleduse vahk, et vaikselt „ela hästi!" lausus, kübara silmile vajutas ja, reisutask käes, „saalist" välja ruttas.

Paula läks parajasti sahvri, võib-olla meelega. Martens pani reisutasku maha ja astus talle järele. Tüdruk

nuutsus akna all. Martens võttis ta pea käte vahele ja suudles huultele.

„Ära nuta, ma ei unusta sind!" Ta ei saanud isegi aru, kas ennast või teist selle valega katsus tröösti da.

Paula lõi talle käed tugevasti ümber kaela.

Martens vabastas need õrnalt, suudles teda veel kord huultele ja astus kärmesti välja.

Ants istus juba vedruvankril ja kimmel kaapis muru.

„Kihuta!" hüüdis Martens, kui nad väravast väljas olid.

„Mis siin lühikese maa peal kihutad või!" vastas Ants, aga andis siiski kimlile nähvu laudjale.

Kui nad Altmäe metsa vahele jõudnud, kus kividega täidetud tee sõitmisel põrutas ja Ants hobuse kõndima sundis, ütles Martens üsna tõsiselt, peaaegu tõreldes:

„Sa võiksid juba naise võtta. Ega sa selleks enam noor ole."

Ants ohkas:

„Või sii niisama kerge on!"

„Võtmine või?"

„Nojah, et võtmine."

„Kas vähe tüdrukuid või?"

„Eks neid ole küll..."

„Või ei taha sinusugusele tulla?"

„Miks nad ei taha tulla — ma jo suure kuha peremiis!" vastas Ants kibeda naeratusega.

„Mis siis veel?"

Aga ei lausunud sõnagi.

„Võta Paula ära!"

Ants naeratas kurvalt.

„Küsi enne, kas ta tahab mind!... Aga tubli perenaine saass tast küll!"

Martens juurdles küsimust: kas oleks Roda temale kui vaesele poisile, kui väikese palgaga kontoristile või äriteenijale tulnud? Kas oleks ta ka siis Rodale „huvitav" olnud?

Jaamaesisel kõndides tundis ta kaua pingulhoitud närvid korraga lõdvenevat, energia juurdevool näis korraga lõppevat ja tahtejõu abil rõõmsasse ärevusse sunnitud meeleolu langes äkki kui veskijärve pind, mille tammid lahti pääsenud.

Tuli valang mälestusi, tuli kujutlusi vaheldumisi lapse- ja mehepõlvest, maa- ja linnaelust, ning kõik nad sünnitasid tagaseina, kurb-ilusa ja värvika, millel keskkujuks ikka Roda, ainult Roda, niisugune, nagu ta olnud mõrsjana.

Ja äkitselt tundis Martens võitmatut iha pöörduda tagasi. Kihutada Selgmäele tagasi, öelda, et saatis linna telegrammi, kutsuda Roda aeda, pihtida talle hämaras lehtlas kõik, tunnistada oma eksimused ja kõnelda ka oma unistusist, mis mõnikord nii ilusad!

Ja kui Rodal peaks olema sümpaatia kellegi teise vastu — eks ütelnud ta ju ise, et ta ei ole kergemeelne, ja ta ei ole seda! — ta unustab selle teise, tutvus sellega muutub ilusaks sõpruseks, mille vastu ju temal, Martensil, ka midagi ei või olla!

Juba pidi ta ütlema Antsule: „Ma ei sõida, vennas, saadan telegrammi ...“ aga lõi kõhklema, nägi tuliste silmega eluka raudtee käänaku tagant välja hiilivat ja kordas enesele:

„Ei! ... Ei! ...“

„Ütlesid midagi?“ küsis Ants.

„Ei midagi.“

„Kunas tuled?“ küsis Ants, kui rong ette jõudis.

„Ei tea, vist ei tulegi ...“

Pigistati sõnalausumatult kätt.

Rong hakkas raudlülise maona ragisedes liikuma. Martens vaatas vaguniaknast Selgmäe kaasiku poole, mis end sinaka hämarusega looris.

„On see lõpetatud?“ küsis ta eneselt ja jäi vastuse võlgu.

Päike oli kauge metsa taha vajunud, taevas rõikakollane, heinamaade kohalt tõusis hall udu.

XXVII

Martensi kavatsus oli üldjoontes lihtne ja eemalt vaadates teostatav: viita linnas mõni nädal, kuu või kaks ootavas seisukorras, olles tegevuses äärmise pinguldusega ja anduda vabal ajal lõbustusile, mis kättesaadavad rahaliselt külluses varustatule ja eelarvamustest kammitsematule.

Selle aja jooksul on vist Roda ammu üle elanud suveöö unenäo, unistuste asemele tekivad elutargad mõtted, ta tuleb linna ja otsib ise lepitust.

Martensi ilmumine tõi ärri ja ärimeeste ringkonnisse, nende ühingusse ja isegi võitlusse teenijate vastu elu ja värskust.

Rõõm oli meestel teda niisuguses tegevustujus, niisuguses muretuses, niisuguses jõu keevuses näha.

Ta kuulas seletusi ja kõhklevaid arutusi sõnalausumatult ega lasknud näoilmest vähematki lugeda. Võttis siis sõna, ei kõnelnud kõvasti, ei ka teatraalselt tasa, aga kindlasti ja lühidalt, mitte silpigi ülearu.

Mina teostan, mina tagan kordamineku, mina korraldan. Sõidan ise, õiendan ise. Kas on sellest küllalt? Või soovite veel sõnu tehes aega viita!

Sellest on küllalt; teda usaldati, temas oldi kindel ja oldi isegi selleks puhuks rahul, kui midagi peaks juhtuma, kui asi peaks äparduma. Seda teati ja see rahustas kõiki: ei õnnestu asi Martensi käes, siis ei õnnestu see üldse, siis on nurjaminek paratamatu.

Ta ilmus ärimeeste ühingu juhatuse koosolekule pangamaja tagatuppa, rohelise laua taha, jättis kübaragi pähe ja käed sügavale palitutasku põhja, ei lausunud ise sõna ega kuulanud koosoleku-eelset vestet, tuletas ainult meelde: tarvis asjast rääkida! Ja kui siis äriteenijate palgaküsimus päevakorrale tuli, kui mõlemad pooled, järeleandjad ja järeleandmatud, oma kartused ja lootused esile toonud, palus Martens sõna:

„Ei mingisugust järeleandmist, ei sõnagi järeleandmisest, ei sammugi lepituseks! Võitlus! Halastamatu võitlus!"

Muud ei olnud tal öelda. Vaadati üksteise otsa: Ometi üks, kes mehe sõna öelnud! Nii tuleb äriteenijatega rääkida!

Ja nagu enese südametunnistuse rahustuseks lisas Martens üles tõustes:

„Kui nad jälle rahulikult töötavad, anname neile ise võib-olla rohkem sellest, mida nad nõuavad!"

Ka see leidis heakskiitu.

Restoranis teiste ärimeestega lõunat süües, õhtu poole kohvi rüübates või õhtul veinilauas istudes irvi-

tas ta pelgureid, julgustas teisi võitlusele või trööstis optimistlikkude väljavaadetega.

Aga palju enam kui sõnad mõjus tema võidukas ja võitlushimuline meeleolu.

Kõige enam hirmutas teda vaba aeg ja öö. Ta hakkas aegsasti kihvtide kogumisest mõtlema.

Ta tuletas meelde päevi, kus ta veel pangas teenis ja armastust leidis rahata, kus võis annetada armastatule ainult seda, mis too temalegi annetas.

Igaüks tuli, kui teda tundmus veetles, ja läks, kui jahedaks jäänud; ei olnud veel tarvis kedagi rahaga siduda ega kinkidega tänulikuks teha.

Nende endiste hulgast tuli nüüd otsida, kes aitaks õhtuid lühendada ja piinavaid kujutlusi peletada.

Ta algas sellest, kes teda veel naisemehena mõnel korral ootamatult kutsunud kohvikusse kohtamisele, mingi kaugema tagamõtteta, ainult et näha ja pisut lobiseda. See oli väheldase kasvuga mustajuukseline Alice, peente lookas kulmudega, rohekate silmadega, õhukeste huulte ja lameda rinnaga. Ta oli sõnades tagasihoidlik, peaaegu jahe, aga lähemal kohtlusel tujukas, isemeelne, juhusteotsija ja pisut metsik.

Sellele saatis Martens kutse.

Alice tuli rõõmuga, tuli oma tüsedakasvulise kahvatunäolise seltsilise Dagmariga, kes südamehaigust kannatas ja kaua ei lootnud elada, aga selle eest nautlemisega ruttas.

Martens ütles neile kohvikus avalikult, et praegu üksi elab, ja kutsus oma kodu vaatama, teades, et Alice eelarvamusi ei tunne ja tuleb, kui tal aga meeleolu on.

Sõideti kohvist elustatud meeleolus Martensi poole, süüdati saalis elekter, lasti tihedad eesriided akende ette ja peremees ise kandis söögitoast toite ja veinisid lauale. Siis käänas ta uksed lukku ja soovitas olla rõõmus.

Juba esimeste klaaside järel jäi Dagmar kurvaks. Kui teised teda trööstida katsusid, pööras ta näo kõrvale ja hakkas nuutsuma, sest surm olevat lähedal.

„Kui meil kõige lõbusam on, hakkab ta alati nutma," seletas Alice.

„On talle elu nii suur õnn, millest lahkuda ei raatsi!" naeris Martens.

Ta kallas punast veini kui verd klaasesse ja katsus ise lõbus olla, mis siin ruumis kuidagi ei õnnestunud. Mälestusi Rodast näis siin õhuski olevat; iga asi, millesse ta silm puutus, tuletas teda meelde.

Dagmar jäi varsti väsinuks ja haiglaselt punased huuled liikusid veel vaevaga.

Martens talutas ta oma abikaasa magamistuppa, aitas voodisse ja suudles teda huultele. Neiu haaras ta tugevasti kinni.

„Olge vaikselt, muidu võite surra," manitses Martens, vabastas enese tema käte vahelt ja pöördus saali tagasi.

Alice jõi, sai avalikumaks, kõneles nagu mõnikord ennegi oma „romaanidest", kõneles neist puhtsüdamlikult ja avameelselt. Ta tunnistas, et kolme meest korraga armastanud, teadmata, missugust enam, tuletas meelde valusaid pettumusi ja meeleheite ajajärke. Martens kuulas teda huviga, peaaegu põnevusega, otsides mingit sarnasust oma seisukorraga. Siis algas ta ise arutlust õnnetust armastusest ja lohutuseleidmisest.

Oli tõesti pisut kergem, kui kellegagi üldiseltki „noist asjust" võis vestelda.

Alice märkas varsti, missuguses meeleolus Martens, ja pakkus enese temale pikemaks ajaks seltsiliseks ja lohutajaks. Martens võttis pakkumise vastu, aga muigas sellejuures uskmatult. Uskmatult, et see tüdruk tal Roda aset suudab täita — peas ja südames. Pigemini hukutab ta alati võrdlusele ja keegi võib siis irvitades iga silmapilk sosistada: niisugusega pead sa nüüd leppima! Niisuguselt lohutust otsima! Või oledki sa ainult niisuguse väärt?

Juba esimesel õhtul kuulis Martens eneses seda irvitavat küsimist, teisel ja kolmandal õhtul aga nõnda kõvasti, et hajameelselt Alice'i ja Dagmari lobisemist kuulatas, nende õrnusi aga vaevaga suutis sallida.

Lähemail päevil kasvas igatsus Roda järele. See ei olnud veel terav, ei närinud, ei valutanud, aga avaldus õhtul ja hommikul rongi tuleku põnevas ootamises.

Õhtul oli ta aegsasti kodus, ootas, kuni rong tulnud, ja põgenes siis joogikohtadesse rahutust kustutama.

Veel avaldus see ootav ja iga päevaga kasvav igatsus posti närvlikus sorimises ja telegrammide kannatamatus lahtirebimises.

Esimesest pühapäevast saadi Alice'i ja Dagmari abil kuidagi võitu: sõideti paadiga kaugele saarele, joovastusabinõud kaasas, katsuti laulda ja lõbusalt käratseda.

Järgmisel nädalal läks aga meeleolu kiiresti rahutumaks.

Ta saatis hommikul rongi tuleku järel kohe jooksupoisi posti tooma, kes pidi ootama, kuni kirju sorteeritakse, ja siis viivitamata, ruttu need ärisse tooma.

Taas andis ta telegraafikontori juhatuse, kust pärast lõunat telegrammikandja teda võib leida.

Alice'i ja Dagmari seltsis jäi ta ikka sõnatumaks ja ütles neile juba haavavaid jämedusi. Tuli sõnelus ja Martens oleks mõlemad neiud oma toast välja visanud, aga hirm üksilduse eest mõnel eeloleval ööl sundis teda vaikima ja isegi vabanduseks sõnu otsima.

Siis juhtus midagi, mis väheseks ajaks seniseid kannatusi unustama sundis, mis neisse nii-öelda vaheldust tõi.

Esimene suurem äpardus tabas Martens ja Co-d. Juba oli suur lõikusaeg mööda, mitmed ärimehed ja kaubamajad kahjusidki kandnud. Nüüd oli kord Martensi ja tema äriosanikkude käes.

Kuidas need kohkunult tema juurde jooksid, hirmunult ja ehmunult, kibedad etteheited näol, veel kibedamad keelel. Kuidas! Nad on temasse kui jumalasse uskunud, ja nüüd! Niisugune pettumus!

Martens katsus üleolevalt naeratada ja lausus pilkavalt:

„See tuleb teie rumalusest, see pettumus. Olen kõige harilikum ekslik inimene, võib-olla vähemagi ärimeheandeta. Sest niisugusel ajal, nagu olid viimased aastad, võis iga tobugi ilusaid otsi teha ja miljoneid kuhjata. Kui nüüd targemadki on kahju kannatanud, mis on teil siis minusugusele, äri alal pühapäevakütile ette heita!"

Niisugune alandlikkus röövis osanikkudelt arvustusvõimaluse, ei troostinud neid aga kuigi palju. Nõutult ja arglikult vaatasid nad tulevikku.

Martens tahtis esimesel pilgul Rodale telegrafeerida: „Suur äriline õnnetus. Sõida kohe." Ta lootis, et sõna „õnnetus" tema abikaasa südame härdaks teeb, et ta tuleb ja lohutades mehele kaela langeb. Aga varsti taipas ta, et see oleks lapsik temp. Ei ole Rodat huvitanud suured võidud äri alal, ei huvita vist ka kaotused. Tal on seal oma maailm, omad võidud kaalul.

Igatahes kainestas see esimene äriline löök Martensi nõnda, et ta Alice'i ja Dagmari enam nähagi ei tahtnud ja õhtuti üksi või mõne ärimehe seltsis restoranis istus, janutult midagi rüüpas ja sõnakehvalt tühjusse vahtis.

Kas siit algabki kõik see, mis mu isa tabas? küsis ta eneselt. Natuke vara! Minusugune mees võiks veel kümme korda tõusta ja langeda, enne kui hoopis väsib ja alistudes ainult jumalasõnast troosti otsib.

Mõned päevad, õhtud ja ööd olid tema mõtted ja elamused vallutatud ärilisest löögist ja Rodast. Siis taganes esimene pikkamisi ja Selgmäe haljais dekoratsioones nägi ta jälle oma naist, enamasti alati noorsandate seltsis.

Lähenes pühapäev ja Martens suutis suure vaevaga laupäeva õhtul hoiduda, et ei sõitnud venna tallu. Vara hommikul matkas ta Alice'i ja Dagmari seltsis lähemasse rannalinna, katsus seal aega kõike moodi hävitada, aga ometi ei jõudnud õhtust rongi oodata: võttis auto ja käskis kihutada tagasi. Tal oli aimus ja ta uskus, et see ei peta — Roda on tulnud.

Ta vabastas enda kodu lähedal neidudest, kes talle täna tüütuseni igavad olnud, jooksis hingetult trepist üles ega saanud kuidagi ust avada — nii armetult värisesid käed.

Ta oli end petnud valelootusega.

Ei olnud kirja ega telegramme.

Ta sõitis postile: sealt oli kontoriteenija hommikupoolel kirjad juba ära viinud. Ta kihutas ärri — seal olid uksed kinni. Sõitis siis teenijat otsima, kelle aadressi ei teadnud, käis mitmes kohas, sai viimaks võtme, kihutas

jälle ärri ja soris värisevail sõrmil posti läbi — mitte midagi, mida ta oodanud.

Ta kartis täna üksildust, sõitis Alice'i ja Dagmari otsima — ei leidnud aga neidki.

Teda valdas hirm eeloleva öö eest. Tükk aega võiks viita joogimajas mõne ärisõbra seltsis, kelle jutt aga varsti ärritavalt igavaks läheks. Võiks leida alati valmisolevaid naisigi, aga need ärataksid aina jälestust. Kodus on aga toad õudsed kui hauakambrid!

Ta kuulas joogimaja saalis üksi istudes muusika lõpuni ja tuli välja, teadmata, kuhu minna, ükskõikne sammude sihi vastu, tuim igasuguste lõbustuste vastu.

Ta leidis enese kodu lähedalt ja läks sisse, teadmata, mis ta seal teeb.

Kui ta aga saalis elektri süütas ja seisma jäädes tuttavaid asju hakkas vaatlema, rohelist sohvat toolide ringiga ümariku laua ümber, veel toolide ringisid kahes nurgas lauakeste ümber, ümarikku järge musta pianiino ees — tundusid kõik need ja muud asjad surnutena. Järsku vallutas tema võitmatu igatsuse hoog ja sundis mingisuguse lahenduse otsimisele.

Ta astus kähku Roda kabinetti, süütas elektri, ja kui talle seal tühjus veel teravamalt valu sünnitanud, istus laua taha, võttis sulevarre, millega naine alati kirjutanud, võttis tema paberi kihist lehekese ja hakkas kirjutama, kiiresti, peatamatult.

See sai pikk, see kiri, ei sündinud ühele lehele, ulatus teisele, ja selle ääredki said pikuti ridadest täis. Ta jutustas kõige esiteks äpardusest äri alal ja avaldas kartust, et säärased ja veel halvemadki juhud võivad korduda. Siis ütles ta pikema sissejuhatuseta: ei suuda sinuta elada! Ta kordas seda mõtet mitmes teisendis ja tegi sellest järelduse: tule, algame uut elu, teistsugust senisest! Tule! Kui sul ka keegi teine armas, unusta tema oma mehe piiritu kannatuse pärast! Sa ei või ometi olla halastuseta!

Lisas mõned meelt härdaks tegevad märkused, nagu: „Kirjutan su kabinetis, mis tühi kui haud."

Kui ta aadressi ümbrikule kirjutanud ja otsustanud ise kirja hommikusele rongile viia, läks ta voodisse ja uinus varsti, asja pöördest rahustatud.

Oli juba õige hilja, kui ta ärkas. Jaama oleks veel jõudnud, aga meeleolus tundus pööre: ei olnud teravat valu, ei olnud närivat igatsust, tundus kainus ja asjalik suhtumine kõigesse.

Ta tõusis pikkamisi voodist, läks Roda kabinetti ja tõi sealt kirja, heitis veel pilguks vaiba alla ja hakkas lugema. See kõik tundus nüüd nii naeruväärsena ja armetuna, et ta lõpuni ei suutnud lugeda. Põlglikult enese üle naeratades tõusis ta nüüd voodist, käristas kirja ja viskas tükid nurka maha.

Ja laulu ümisedes:

„To-rea-door, to-rea-door," marssis ta vannituppa, et ennast külma veega karastada.

Ta algas nädala mehiselt, aga seda mehisust ei jätkunud kuigi kauaks. Meeleolu langes kui nõlvakust veerev kivi ikka suurema ja suurema kiirusega, üle hüpates teel olevaist takistusist, kõrvale põigates eesolevaist põngastest.

Küll teotses ta energilisemalt kui enne, sõitis ja jooksis hommikused pooled mööda panku, ärisid, asutisi, algas uusi spekulatsioone, riskeeris oma kapitaliga hädaohtlikult, naeris teiste argust ja ettevaatlikkust. Nad ei taha enam temaga ühes riskeerida! Hea küll, ta külvab üksi ja lõikab üksi.

Ta sõitis pealinna suuremat kaubalaadungit kiires korras kohale toimetama, et teistest ette jõuda. Ühtlasi lootis ta sellest meelelahutust ja unustust. Veel oli tagamõtteks otsida neiu Alakase jälgi. Muidugi ei ole too suvel pealinnas, võib-olla on ülikooli lõpetanudki juba. Aga ehk saab teada, kuhu ta sõitnud, kus ta viibib.

Ta sai tarvilikud teated ülikooli kantseleist, aga jäi selle tõttu hiljaks asutisse, kust kaubasaatmiseks luba tahtis nõutada. Järgmisel päeval ei olnud seda ametnikku pealinnas, kellel loaandmisel otsustav sõna öelda. Ei olnud teisel ega kolmandalgi päeval.

Martens tarvitas kõiki abinõusid igavuse peletamiseks ja aja hävitamiseks, aga päevad, iseäranis aga ööd olid kui sajandid pikad. Kui ta viimaks neljandal päeval oma asja sai lahendada ja viiendal koju sõitis, kuulis ta, et vahepeal kaupa, mida temagi hankis, mõned

partiid kohale jõudnud ja hinnad suuresti langenud. Ta oli hiljaks jäänud, peamiselt Alakase aadressi otsimise tagajärjel. Ta jättis oma kauba seisma, lootes hindade uut tõusu, aga varsti selgus, et hindadel kindel langemise tendents. Kahju oli suur, „ärisõbrad" hõõrusid parastades käsi.

Martens tundis kainenemist.

Ta läks mitmel õhtul järgemööda varakult koju, katsus midagi lugeda, aga see ei õnnestunud. Tal oli nüüd kaks suurt küsimust lahendada: kuidas korraldada vahekord Rodaga ja teiseks, mis teha äri alal — kas lahkuda hoopis või jätkata, aga kuidas?

Kui ta ühel õhtul jälle kodu poole läks, kohtas ta Asperit. Ta haaras sellest kui päästerõngast kinni ja kutsus enese poole.

„Õudne, eks ole?" küsis ta, kui nad saali astusid. „Suure hauakambri õhk. Mingem edasi, ehk on seal pisutki mõnusam."

Ta juhatas Asperi söögituppa, käskis teenijal tuua mõne pudeli ja klaasid.

„Mäletad seda õhtut siin?" küsis ta nukralt.

„Huvitav õhtu," ütles Asper.

Martens naeratas kurvalt.

„Tõesti väga huvitav... Armas sõber, ma ei ole sentimentaalne, vähemalt ei tahaks seda olla. Olen ärimees, kes ei unusta, vaid ütleb: arve on nii ja nii suur; kas mulle maksta või mul maksta; on raha — makstakse, ei ole — ei maksta; aga unistades käsipõsikile ei lasta. Arvasin, et kõiki asju nii saab korraldada, lihtsalt, asjalikult, puhtalt, et deebet ja kreedit ikka segamatud oleksid ja saldogi selgesti näha.

Kas ei ole ma ometi ärimees või on üldse asju, mis ei lase end puhtalt deebeti ja kreediti kanda, aga mu hinge pearaamat on korratuses. Näib vahekordi olevat, kus ei saa selgeks teha, kes kellele võlgu ja kui palju. Peaasi, ei saa bilanssi teha. Või ei ole hingeelus raamatupidamine veel küllalt arenenud? Igatahes kannatan ma selle all, ja — kus on raamatupidaja, kes mu hinge arveid korda seaks!"

Asper oli tähele pannes kuulanud ja küsis lühikese vaikuse järel, nagu ikka tasa: „Roda?"

Martens nikutas pead.

Vaikiti vähe aega.

Asper rüüpas oma klaasi tühjaks ja vahtis mõeldes tühjusse.

„On sul enesele midagi ette heita?" küsis ta viimaks.

„Olen ärimees," vastas Martens.

„Ainult ärimees?"

„Tead isegi, missugune ärimees."

„Kui oleksid korralik ärimees?"

„Korralik või mitte, Roda näib jumaldavat seda teist rahvast."

Asper nikutas kinnitavalt pead.

Vähe aja pärast küsis ta:

„Peab ärimehel naine ebaintelligentne olema?"

„Kui ta ise on ebaintelligentne . . ."

Martens käis kord edasi-tagasi, istus jälle laua äärde ja kallas klaasid täis.

„Mis sa pead Sanglepast?"

„Kui kirjanikust? . . . Ei ole küllalt asjatundja. Teda kiidetakse . . ."

„Kui inimene?" küsis Martens.

„Raske öelda. Isiklikult arvan, et ei ole suuremat kutset kui olla inimene."

„Ta peab tähtsamaks olla kunstnik kui inimene."

„Kumb peab kumma eest taganema?"

Tüki aja vaikuse järele pöördusid nad äriasjadele ja Martens küsis murelikult:

„Peaksin vist ärimehe-kutsest lahkuma?"

„Mispärast?"

„Esiteks sellepärast, et, nagu isegi näed, ei vea enam."

„Et äpardused sind tabanud?! Siis peaksid kõik ärimehed paari äparduse järel oma kutse kõrvale heitma. Minu arvates ei ole sa ärimehe kutset, milleks sul kahtlemata annet ja eeldusi, — minu arvates ei ole sa seda kutset veel päevagi tõsiselt võtnud."

„Kui see ka oleks nii . . . Aga mu perekonna-elu — kui see võib mu kutse pärast ei tea kuidas minna?"

„Sa tahad öelda: naine võib su maha jätta — sinu kutse pärast?" Asper küsis seda ja hakkas naerma, esimest korda Martensi nähes. Ta oli lõbusasse meeleollu

sattunud ja jätkas: „See ei ole ometi ei seadustes keelatud ega kõlblalt laidetud, see ärimehe-kutse." Ja tõsiselt: „Õige naine ei jäta kurjategijat ka maha."

„Ütleme siis nii: mitte kutse pärast ei ole naine mu vastu jahtunud, vaid minu kui ärimehe eluviiside pärast . . ."

„Ma tean vähe boheemkonna moraalist ja eluviisidest," vastas Asper. „Siiski võib-olla õpid edaspidi nende eluviise paremini tundma. Võib-olla õpib neid Rodagi kord tundma ja hindama."

Nad lahkusid, Martens samuti kahevahel, aga küsimused, mille kallal ta aju vaeveldes juurelnud, olid nüüd kindlama kuju võtnud.

XXVIII

Pealinnast saadud andmete abil sai Martens neiu Alakase elukoha teada: ta elas suvel maal, mitte kaugel linnast.

Martens kirjutas sinna, palus vastust, palus linnatulekust teatada või otse ärisse astuda. Palus andestust ja soovis üldse „veel kord" kõnelda.

Ta pidas seda ülearuseks ja pealegi kergemeelseks tembuks, aga oli sel kombel nüüd ometi midagi oodata, sai mõni silmapilk ometi puhata igatsusest Roda järele ja ärilistest muredest.

Katsus veel mõnelgi õhtul Alice'i ja Dagmari seltsis meelt lahutada, aga see ei õnnestunud enam põrmugi: oli neile asjata toores ja ütles vaid haavavaid jämedusi.

Ühel õhtul kohtas ta restoranis Grönströmi ja otse haaras temast kinni. Enesest kui ärimehest ei saa ta lugu pidada, aga ometi austab ta seda hõbeniidilise habemega ärimeest enam kui kedagi vaimselgi alal teotsejat, kõnelemata boheemkondlasist. Millest see?

Ta ootas, et Grönström tema kaotustest hakkab pärima, uudishimulikult küsitleb, kuidas see kõik tulnud, kui suured kahjud. Aga mitte poolt sõnagi. Vestles veeremängudest kaupmeeste klubis kolmekümne aasta eest, kus ta mingi auhinnagi võitnud.

Martens vedas jutu viimaks meelega tänapäeva ope-

ratsioonidele ja lausus mõne sõna üldse viimase aja äpardustest sellel ja teisel ärimehel. Need minevat ikka sagedamaks.

„Ega need ei ole ärimehed, kes viimastel aastatel selle nime all ilmuvad," ütles Grönström, nii mööda-minnes.

„Kelleks teie neid peate?" küsis Martens.

„Need on õnnemängijad, kes soodsaid mängutingimusi kasutavad."

„Siis olen mina ka õnnemängija?"

„Aga mis te muud olete?" küsis Grönström talle otse ja avameelselt silmi vaadates. „Ja ärge imestuge, et võitude järele tuleb kaotuste-laine. See on harilik käik õnnemängus."

„Nii et teie arvamuse järele peaksime õnnemängu lõpetama ja — aupakliku kummardusega teist eemalduma, vabandust paludes tülituse eest?" katsus Martens naljatooni jätkata.

„Kellel tõeliselt ärimehe kalduvust, see võib jääda ja jääb. Ainult senised võtted ja kombed, need tulevad jätta," ütles Grönström ja tõmbas oma sigarist väikese sõõmu.

Martens tundis tahtmist olla selle inimese sarnane, tundis esimest korda tahtmist olla tõsine ärimees ning jääda selleks eluaeg, ilma et teda huvitaksid suured kasud ja kõik see, mida saab raha eest. Tahtis olla ärimees ja mängida ausat mängu.

Täna läks ta kodu poole kerge südamega, nagu oleks üks kõige raskem küsimus lahendatud. Las minna üks kaasvõitlejaist teadusemehe teed, las kukutada teine troonisid ja valitsejaid, las kuulutada kolmas puhast kunsti ja uskuda lunastust sellest — tema läheb oma teed.

Alakaselt tuli kiri, lühike, peaaegu kuiv, aga mitte äraütlev. Ta ütles, et nädala pärast tuleb linna, ja kuigi ei pea põhjendatuks kohtamist, ei põika sellest ometi kõrvale, mis tähendaks argust enese või teise ees.

Martens hingas sügavalt ja rõõmsalt, nagu oleks teine asi sellega lahendatud. Ta jäi põnevusega seda kohtamist ootama.

Nii imelik kui see ka talle enesele oli — ärilised mured aitasid tal päevi ja öid lühendada.

Ta tegi eneses kindla otsuse äriline õnnemäng täiesti lõpetada, ja kui teised teda juba arguses hakkasid kahtlustama, naeratas leplikult.

„Oli aeg, kus te minu suurt julgust ja hoolimatust hindasite. Nüüd on aeg, kus minu ettevaatlikkust ja tagasihoidlikkust peaksite hindama," ütles ta neile sõbralikult.

Kohtamine endise pealinna-tutvusega oli restoranis, õhtupoolel, vaiksel tunnil. Alakask ei olnud enam tütarlaps, nagu siis, vaid noor valminud neiu. Ilusam oli ta kui enne, valjum, mehisem ja julgem.

Ta ei püüdnud olla ei vaenulik ega umbusklik, millega edvistavad noored ja vanad neitsid, et oma kättesaamatust esile tõsta. Ta oli, nagu ta oli, aga vähemagi sõbralikkuseta. Näis ainult ootavat, mis see üheöine endine tuttav talle ütleb, näis pisut uudishimulikki olevat. Ütles enese õpetajakohtadele kandideerivat.

Martens ei puudutanud poole sõnagagi pealinna juhtumust, püüdis olla nii viisakas, kui see talle eneselegi võõras, ei saanud aga enese vabanduseks ütlemata jätta, et oma kergemeelsusest vist mõndagi juba kaotanud.

Lahkuti poole tunni vestluse järel tagasihoidliku käepigistusega. Ei sobinud sellega mingit romaani alata, seda tundis Martens selgesti.

Nüüd ei olnud tal lähemal ajal enam millestki haju ega meeleolu lahutust oodata. Äriasjad ei kütkestanud teda enam nii põnevalt kui äparduste järel. Nüüd võis ta jälle päevalgi Rodast mõelda ja õhtuti, siis ajasid kujutlused teda taga kui hagijate kari väsinud metsloom. Ta peab jälle Rodaga kõnelema, see otsus sai temas päev päeva järel kindlamaks.

Laupäeva hommikuse rongiga lahkus ta linnast ja jõudis õhtuks pärale.

Ilm oli hommikul selge ja palav olnud, nagu on mõnikord suve lõpuni. Vagunist välja astudes nägi Martens lääne pool sinist müüri, mille ülemise valen-

dava ääre kui takuse riide läbi kahvatu päikese ratas veel paistis.

Ta ruttas, rõõmustudes, et oli ettekääne ruttamiseks, ja võib-olla sellegi pärast, et vihma tõttu täna mõnigi mineja minemata ja tulija tulemata jääb.

Ants seisis õues, sügas kintsu ja naeratas:

„Said just õigel aal pärale."

Martens andis sõnalausumata kätt ja kippus toa poole.

„Tia kas provvad saavad kohegi vihma varju," sõnus vend talle järele astudes.

„Kas ta kodus ei ole?" küsis Martens.

„Noorhärrad olid siin... Ega kiagi teadnud, et tuled."

„Ammu läksid?"

„Tegin parajasti lõuna-uinakut, siis kuulsin, Aare küsis: „Ema, kuhu lähed?" Provva vastas: „Sügavat sinist teed mööda sõitma." Läksid vist Kundrussaarde ja sealt jõele. Nad pidid kõrra minema kaugemale, sinna luhtade poole, mööda jõge üles. Ehk läksivadki täna. Ilm oli siis ilus."

Roda toas oli laud kui enne, laual savikruusides kaks kimpu, ühes rukkililled ja kurekatlad, teises moonid, kõigist värvest, alatest valgetest ja lõpetades tulipunastega.

Moone ei ole Selgmäe aias, need on mujalt toodud, — mõtles Martens.

Nad on ehk juba jõge mööda luhta jõudnud, kahel pool sinist teed on roheline lainetav meri ja harvad hallid rünkad — heinaküünid.

Aga pilvi oli vist juba mõne tunni eest näha, nad pöördusid ehk poolelt teelt tagasi, need peened noorsandad.

Martens vahtis Kundrussaare tee poole, mille kauge käänangu tagant valge naine näis liikuvat. Aga tüki aja vahtimise järel jõudis ta otsusele, et see liikumine on kui kibuvitsapõõsa põlemine: põleb ja ei põle ometi ära; nii liigub seal keegi, aga edasi ei tule.

On veel hämaramaks läinud, väljas kuulukse kolinat, hullumeelne õunapuu keset aeda hakkab abitult väljasirutatud kätega vehklema, kummardub põgenedes veel

madalamale ja vahib, kael kõveras, hirmunult selja taha. Vennad tema ümber ringutavad taeva poole tõstetud käsi.

Kundrussaare teel keerleb tolmusammas, tõuseb kõrgele, tormab meeletus tantsus edasi ja langeb siis heinamaa-äärsesse kraavi.

Aknale langevad esimesed rasked piisad kui tinaterad.

Kasvataja tuleb Aarega rõdult tuppa. Laps silmitseb esiti võõrastades isa ja jookseb siis talle põlvile.

Juukseid silitades, mis pehmed kui soetud lina, tuleb Martensil mõte: Kui võtan tema homme ühes kasvatajaga ja sõidan ... Kas ei ole sellest mulle troostiks küllalt! ... Peaks jätkuma!

Ta kuulab tähelepanematult lapse küsimisi, vahib läbi rippuva halli vihmavõrgu, mis taevast maani tõmmatud, Kundrussaare poole. Kedagi ei ole tulemas seal. Aga tulgu ta nüüd või hiljem, täna, täna peab kõik selguma. Ta on olnud seni liiga inimlik. Roda võib siia jääda lapseta, kasvatajata, teenijata, rahata! Võib laenata noorsandate või Antsu käest, võib talle teenijaks hakata! Ainult pool ööd või üks öö kannatust veel, ainult üks öö! Homme ta sõidab!

Musklid otsal on katkemiseni pingul, meelekohtadel hakkab jälle ärevusest tuikama. Ta suudleb Aaret otsale ja ütleb pisarsilmil: „Meie ei lahku enam!"

Ei, ei! Mistarvis veel see ärev pinguldus, mistarvis mõtlemine, kujutlemine! Kõik on otsustatud ja selge; ainult lühike kahekõne, või kui Rodal pole midagi vastata, veel lühem monoloog!

Ainult mõned tunnid veel. Ei tule ta õhtul aegsasti, seda selgem on kõik, seda lühem on monoloog.

Peretoast kuulukse hääli ja käimist: rahvas on loolt tulnud, raputatakse märgi riideid, Paula naerab heledasti. Vist teab ta juba minu tulekust, mõtleb Martens. Ah ei, sina ei suuda mind troostida ega mina sind. Kannatagem!

„Kas läheb juba varsti üle?" küsib ta Antsult, kes trepil istub ja ühe jalaga teiselt kärbseid ajab, vihmasse vahib ja vist Paulast ning tänasest ööst unistab. Ah, vennas, need asjad ei ole kerged!

Taevast jookseb vett kui harva sarja läbi miljonite sorudena maa peale ja kohin uinutab enne öö tulekut. Ants lööb pool-tukkudes ühe jalaga teiselt kärbseid ja teine silm vajub tal aeg-ajalt kinni.

Paula kõrvale heites uinuks ta silmapilk ja magaks hommikuni kui kott. Imestaks siis, et teda ei ihaldata, et ei oodata jälle ja salaja mööda minnes kätt ei suruta.

„Tea, läheb varsti üle?" küsib Martens natukese aja pärast uuesti.

„Las valada, oligi vihma vaja," vastab Ants rahuldatult.

Lööb juba hämaraks, Paula jookseb undrukut üleval hoides mõni kord toa ja aida vahet, siis kutsutakse perre sööma ja Martensile teatatakse, et laud kaetud.

Ta läheb „saali" ja istub lauda. Aare võtab ta enese kõrvale. Laps räägib emast, kelle sinine tee nüüd vihmaga mustaks võib muutuda, nii et enam sõita ei näe. Ja viimati ei saagi ta koju!

Martens pühib salaja pisara.

Kundrussaare tee kaob mäe all halli tihedasse vihmavõrku, kaugemale pole midagi näha.

Nüüd on nad kahekesi jõe kaldal, kaugel, seal, kus luht algab, tiheda põõsa all ja Roda mantel mõlemal hõlstiks üle, külg külje ja pale palge vastu. Ja mõlemad on õnnelikud, et vihm neil läheneda lubanud.

Või on nad siinpool luhta, Viinassaare metsas jõe kaldal, kus kõrgete kuuskede sammastiku all päevalgi õhtune hämarus ja õhtul pime kui allilmas? Nad murravad käsikaudu harvu noori lehtpuid ja teevad okstest samblale aseme. Tihedast okastikust katuse all on nad salajas rõõmsad, et vihma kahin puie ladvus ei lõpe.

Ehk nad on Kundrussaares, poole tee pealt tagasi pöördunud, istuvad hämaras Sanglepa toas akna all, vahivad tibade tantsu hallil jõe pinnal, tunnevad teineteise palete õhetust ja ootavad kumbki salajas, et nii see kestaks terve öö.

Nüüd alles lööb esimest korda välku; see valgustab silmapilguks rõdu, õunapuid ja halli vihmavõrku; kaugele kostev kõmin purustab maapinda ja Martens mär-

kab lääne pool taevaservas valguse kuma, mis näib kahvatavast pilvest läbi valguvat.

Ta tõuseb üles, avab ukse, laseb räästast vett juustele ja meelekohtadele joosta ning mööda palet alla voolata.

Oh raske otsustamise öö! Õnnistatud iga tilk, mis palavat otsaesist jahutab! Olgu unustatud need, kes seal vihma eest taevast tänavad ja õnnejoovastuses teda siin unustavad, teda ja last!

Saju kohin kahaneb, võrk läheb harvemaks, peenemaks, ja vesikaares, madalal taeva veerel on kollakat vööti märgata.

On juba õhtu. Kundrussaare tee kaob videvikku, oodata tuleb vahtimata.

Martens läheb tuppa ja katsub poolelijäänud õhtusööki isuta jätkata, avaldab oma rõõmu vihma ülemineku kust kasvatajalegi ja tõstab Aare oma põlvile, et temagi võiks vaadata läbi kaasiku lehestiku paistvat kollakat vööti. Laps arvab, et ema selle kollase kuiva tee peale võib minna, kui sinine tee mustaks ja poriseks muutunud, ja seda kuiva teed mööda siis koju tulla.

Siin toas viibides, kus iga asi Rodat meelde tuletab — kirjutuslaual need raamatute korralikud rühmad, täiskirjutatud lehtede kihid, see ööjakk voodi eesriide nööril — siin aimab ta selgemini kui eemal, et see ärevus ei ole ainult ootus asja otsustamise järele, vaid igatsus, kannatamatuks muutuv kihk naist näha ja varjatud lootus tema veelgi tagasi võita.

Ei, see ei ole ainult asja otsustamise ootus, mis teda nüüd öö lähenemisel kui kuutõbist rändama ajab rõdult õue, õuest värava kaudu läbi märja rohu pistandi äärde, sealt uuesti õue, sealt maantee äärde ja sealt jälle tagasi.

Ida pool käivad valguse joad pilvist läbi ja pikne kõmiseb kui maa alt.

Üle õue läheb Taavet särgiväel ja kikivarvul, kuivemaid kohti otsides.

Vesikaar tuhmeneb uuesti ja ilm läheb kiiresti pimedamaks.

Kas nüüd ka Roda veel ei rutta, et uue saju eest koju jõuda!

Martens arvutab pistandi najale nõjatudes, üle rukkivälja tee poole vahtides, kui kaugel praegu Roda peaks olema, et veel enne Selgmäele jõuaks, kui uus valing, mille kohinat ta juba kuuleb, pea kohta tõuseks.

Ta jookseb õue, sealt maantee äärde ja maanteed mööda mäest alla. Ei või Roda ometi vihma vahet tarvitamata jätta, ta on tulemas ja mitte enam kaugel.

Vesi pritsub lompidest sääri mööda üles, kord vajuvad jalad pehmesse liiva, kord käivad nad libisedes risti ja poripiisad lendavad vastu käsi ja silmi.

Üleval kõveneb kohin, nagu läheneks taevast-kattev linnuparv, ja jämedad tibad sajavad ikka tihedamini.

Tee ääres mustab ja valendab olendeid, kes aga lähenedes muutuvad võsapuhmaks, nõgese salguks või lihtsalt tuhmilt valendavaks jalgrajaks.

Iga silmapilk võib Roda vastu tulla, kaugel ei ole ta enam, hakkas tulema uue vihma lähenemisel ja ruttab nüüd, tume aimus rinnus, et keegi Selgmäel ootab!

Ilm läheb pimedamaks, vihma valab juba kui oavarrest ja jalgelt pritsub vesi ja pori üles, — aga Martens jookseb.

Kui näeks teda nüüd linn! kui näeksid teda ärisõbrad, tuttavad! kui näeks Iris — nii armetuna, nii viletsana, nii naeruväärsena! Eks hüüaksid nad kõik irvitades:

Ennäe inimest!

Kui näeksid teda nüüd need, kes teda kadestanud, kes teda pidanud tugevaks ja arvavad, et tema kodu kaljule rajatud, eks hüüaksid nad parastades:

Ennäe inimest!

Kui näeksid teda, miljonäri, nüüd kogu linna vaesed ja viletsad, eks hüüaksid nemadki parastades:

Ennäe inimest!

Kus on nüüd tema kapitali võim!

Järsku jääb ta kõndima: teisel pool teed läheb hall kogu, lortsuvad sammudki kostavad läbi vihma pladina.

See on Roda! See on Roda!

Üksinda ruttab ta läbi vihma ja pori! Ja Martensil on otsus kindel: põlvili porri laskuda ja märga rõivaäärt suudelda!

Hall kogu jõuab lähemale; Martens ei tõsta silmigi üles, pimedalt uskudes, et pettumust olla ei või ega tohi!

„No, vennas, selle ilmaga ei oota sind keegi!" hüüab lõbus noormehe-hääl teiselt poolt teed ja Martens näeb silmi tõstes talupoissi, püksid põlvini kääritud, kaabuloti ääred maha vajutatud, käed taskutes.

Pettumusest ärritatud, kiirustab Martens samme.

Ta ei tule! Siis lähen järele! Lähen talle järele kui tiirale lehmale, kes võõrasse karja jooksnud, panen lõa sarvi ja toon koju! Häbi ei tarvitse mul vähematki tunda, häbi peab ärajooksnud lehmal olema, mitte peremehel! Muidugi võiks ka Taaveti või Antsu lehma järele saata, aga kõueöö on kõndimiseks nii kena, ja miks mitte ise minna!

Ta jõuab käänakust mööda, kust kitsas väljavahe roobastee maanteelt Kundrussaarde pöördub, ja peatub seal: kindel otsus lööb järsku kõikuvaks kahtluseks.

Tagasi minna, oodata homseni, öö saata mööda Aare pead silitades ja hommikul rääkida rahulikult, esitada kõik võimalused! Ei või ometi uskuda, et terve mõistus, nagu Rodal on, halvasti lubaks arutada.

Siis aga valgustab kujutlusvõime välguna tänast ööd Kundrussaares, kus Roda Sanglepa seltsis, pimedas, kahekesi, kesköö1 ... ja unustades vee lortsumist saapais, tundmata jalge alt pritsimist ja ülevalt voolavat vihma, ruttab ta kitsal rohtunud rajal edasi, pea kraavi poole libisedes, pea rööpasse komistades. Välk sähvib vahetevahel ja valgustab pilguks sinaka valgusega Kundrussaare salu, halle hooneid ja kaugelt Ülejõe metsa müüri.

Pimedas toas istuvad nad kahekesi, teineteise ümbert kinni hoides, sõnalausumatult, vaatavad välgu valgusel teineteisele silmi ja suudlevad, kui välk on kustunud ...

Edasi, edasi! veel on aeg! veel ei ole hilja! veel võib katkestada seda etendust viimasel pilgul, enne lõppu!

Ta näeb seda Martensit, kes pärast lõunat sõidab linna puiestiku poole ja keda vastutulijad ja möödaruttajad meelitava aupakkumisega kummardavad. Siis vaatleb ta siin väljavahe teel pimedas läbi pori ja vihma ruttajat, ärevusest ja hirmust tagaaetud meest ja naerab:

Ennäe inimest!

Ta peatub ja silmapilk on otsus valmis: minna tagasi ja unustada sellest pilgust, et on olnud tal naine!

Aga juba rühmab ta edasi, komistades, hambaid kiristades ja välgu sähvatustel maad Kundrussaarde silmaga mõõtes.

Ei ole enam kaugel!

Juba mustavad läbi vihma hooned ja paistavad kõrge puie siluetid vana kalmistu künkal.

On kuulda nagu kõnelust; Martens peatab jooksu — kõrvus kohiseb ja huugab, sealt võib kõike, mis tahad, lugeda.

Ta astub kõndides edasi. Tarvis on lähemaid samme mõelda, kuigi need peajoonis juba kodunt tulles kindlad: tõmbab naisel käsivarrest kinni, nii et seal veel homme ja ülehomme sinised märgid, ja ütleb läbi hammaste: tule! Lisab veel mingi naist hävitava ja põrmusse rabava nimetuse.

Aga kust teda leida? See siin on talu, aga hooneid on ka eemal siin- ja sealpool.

Ta on väravasse jõudnud, avab selle ja astub õue.

Välgu sähvatusel näeb ta elumaja treppi.

Kas tormata sisse ja hüüda: On minu naine siin? . . . Kes te olete? küsib unine peremees. — Kas te ei tunne Selgmäe Antsu venda, vana Metstaki Martensi poega, miljonär Martensit! Otsin oma naist! — Ennäe inimest! hüüab peremees. Ja vähe aja pärast lisab irvitades: Siin aeleb üks naisterahvas noorsandatega, aga kus ta praegu on, seda ei tea. Eks nad ole väsinud ja magavad kuski heintes. Loomadki magavad öösi!

Tükk aega seisab ta voolava vihma käes kesk õue, siis äratab selga mööda nõrguv jahe vesi ta mõtteist ja sunnib liikuma.

On ta siia tulnud, siis peab ka järgmised sammud astuma. Ei ole ju tema niisugune, kes kustki hirmu tundes tagasi käändunud.

Ta astub otsustavalt trepile ja koputab tugevasti ukse pihta. Arglikust algusest saab ta julgust ning hoogu ja tunneb enese valmis olevat maailma äratama, kui see igavest und magab, et tema naine viibimata üles otsitaks.

Ta koputab teise korra kõvasti ja laseb isegi pahan-

davat häält kuulda, et läbiligunenud inimesel, kes oma naist otsib, niikaua oodata lastakse.

Sees kuulukse hääli, uks käib, palja jalu tatsumine läheneb ja urisedes küsitakse viimaks:

„Kis sääl kolistab?"

„Kas siin elavad need linnasaksad, kunstnikud, kirjanikud ja mis kurat nad kõik on?"

Kuuldakse urisemist ja küsitakse kurjalt:

„Keda teil tarvis, siin elab üks . . ."

„Kas Püstkukk või Sanglepp?"

„Ei ole niisugust siin. Nad vist seal jõe pool, üks kalamehe majas, teine seal vanas tares."

Martens läheb jälle vihma kätte, otsib värava, mis jõe poole viib, ja ootab välku, et kalamehe maja ja vana tare leida.

Ta näeb lähedal, siin-seal neli-viis maja, kaugemal veel mõne. Kus on kalamehe oma? kus vanatare? Miks ei pakkunud ta talumehele kümme, kakskümmend viis, sada rubla õigele kohale juhatamise eest!

Ta läheb hea õnne peale ühe majakese juurde ja ootab, kuni välk seda valgustab. Poollagunenud saun, kus aga ei pesitse alandlik ja kõikekannatav olevus, keda nimetatakse inimeseks. Võib-olla elab siin keegi, kes võiks juhatada! Vaene inimene võib ka öösi oma tööjõudu müüa!

Siin koputab ta kõvemini ja küsib uksele ilmunud kohkunud eide käest, kes vist hirmul, et tema viletsust riisuda tahetakse, otsekohe Püstkukke ja Sangleppa, kaht linnasaksa.

Naine vastab esiti haleda häälega:

„Ei meie tia! Ei meie tia midagi! . . ." Lisab aga, kui hirmust toibunud, varsti parandades:

„Ah linnasaksad või? No jah, on küll siin, mäel on ja kalamehe majas ja vanatares . . ."

Martens küsib Püstkukke ja Sangleppa.

„Ah nii või? Tia misukesed need on! Üks pikk ärra elab kalamehe juures, maalib sääl ikke pilta."

„Aga Sanglepp, ruugejuukseline, lühem?"

„Ah sii! Käib ikka ühe provvaga või mis ta on? . . . Sii elab vanatares. Sääl ei elagi muud . . . Ah kossi vanatare? Vaat sii on sääl üleval pool natuke, sääl veel

vana aeda logusk, kos sii vana kalamiis magab, ja üks kuur ... Ah kas nad kodus piass olema? Seda ma mitte ütelda ei või! Kui ma ütlen, siis valetan. Õhtu poole läksid vist jõele sõitma, tia, saivad enne vihma koju või ei. Kui kodus on, eks nad siis maga!"

Nii. „Sii, kis provvaga käib, või mis ta on" (tema abikaasa kohta öeldakse juba: „provva või mis ta on") — see elab vanatares, üksi, üksi. Praegu ei ole ta aga mitte üksi.

Vanatare on vist seal paremal pool, kust välgu valgel sammaldunud tumeroheline katus paistab.

On siin pind pehme või jalgest jõud otsas, aga edasiliikumine on raske, nagu oleks veskikivi kummagi jala küljes. Pea aga töötab kui tühjalt käiva tuuliku ülemine värk tormiga.

Ta veab jalgu kui automaat, ei keela ega juhi enam peaski mässu; las tulla mõtted, üks metsikum kui teine! las luua kujutlus pilte tiirast ja iharast paarist, kes siin kuhugi enese ära peitnud ja on rõõmsad, et vihma valab, et looduse väed nende lähenemist soodustavad.

Ta lööb oma põlve lattaia vastu, komistab, ronib aga üle kui meeletu kiirkäija, kel maailmarekord murda. Leiab enese viimaks jälle kuskil õues.

Siin on vist see vanatare, mis magab kui kõhuli laskunud metsaline. Selles on tema abikaasa „või mis ta on" oma noorsanda kaenlas!

Ülevalt käib sinakas murdjoon alla ja äkiline kärgatus kostab selle kannul.

Kui see sisse lööks! Ja alasti mees jookseks välja, tema kannul särgiväel naine! Ning tema võtaks nad siin põrguliku naeruga vastu. Aga surnud on õigluse jumal, pattu nuhtlev ja hirmsasti karistav jumal! Välja tuleb ta uuesti mõelda, troonile asetada, et ta hirmsasti karistaks ja igale poole oma tulised nooled taevast alla heidaks, kus tiirad paarid parajasti oma iharust kustutamas. Ja kui nad põlevast ulualusest endid päästes välja jooksevad, laseks ta tuld ja tõrva neile selga sadada.

Aga ei ole enam komorraaegset jumalat! Ise peame tasuma! ise peame tuliseid nooli, tuld ja tõrva neile kaela saatma, kes soodomat harrastavad!

Ta katsub märgi kaukaid — ei ole tikke kaasas. Pis-

taks tule sellele vanatarele otsa ja vaataks siis, kuidas abikaasa või „mis ta on" valges särgis välja jookseb, Sanglepp tema kannul . . . Tabloo!

Kas minna uksele põrutama?

Aga jalad ei liigu paigast, nagu oleksid nad läbi pori jooksmisel viimase jõu kaotanud, ja tahtejõul puudub liikuma panev energia, nagu oleks see koledate kujutluste ja ähvardavate kavatsuste peale lõplikult kulunud. Ja mõistuski leiab vabandava ettekääande edasilükkamiseks: tarvis mõelda! Nad on mõlemad haritud inimesed, nad astuvad mulle vastu, muu seas ka mõistuse väidetega, ja nende vastu peab valmis olema, et mitte end naeruvääristada.

Ta pöördub pikkamisi lagunenud hoone poole, et selle räästa all end ette valmistada. See ongi vist see „aidalogusk", kus see vana kalamees elutseb, nagu teejuhataja ütles.

See logusk on kord ait olnud; ees on laudadest trepp mõne vana tündri, kirstu ja koerakuudiga, nagu silmapilksel välguvalgustusel näha võis.

Ta leiab kobades paku, laskub sellele ja tunneb, et kehaline puhkus on suurim rahuldus, mis praegune silmapilk anda võib. Ettepoole ulatuv lai räästas varjab vihma eest, selgagi saab toetada vastu aida seina ja kübara, millest iga peakääande juures vett soriseb, võib ta kõrvale panna.

Siin on tema, vana Metstaki Martensi poeg, kadestatud miljonär kogu linnas! Ta valvab oma naise und armukese kaenlas. Ta ootab alandlikult, riided läbimärjad, saapad vett täis ja jalad kanged, ootab, kunas see noorsand küllastub ja naisel minna laseb.

Aga vaevalt lõpeb see enne hommikut. Oo, nad on mõlemad näljased!

Heidab välku, silmapilguks on selgemini kui päeval näha haralisi saari, vahtraid, pärni ja pihlakaid. Eemal sinetab mets ja selle kohal hall pilv.

Kas ei ole ilusam seda looduspilti vaadelda kui neid kujutluse rõvedaid kangastuskatkeid inimese algelisemaist toiminguist! Eks ole meile vastumeelne, kui keegi vaatleb näiteks himuralt teiste õgimist!

Ta tõuseb aidatrepilt, et minna. Vihm on harvaks jäänud, udendab peeneid tibasid.

Nüüd tuleb vanatare uksest keegi, peatub ja astub edasi. Ega ometi Roda? küsib Martens rõõmu ja kahtluse ärevuses.

Tulija astub edasi ja köhatab. Lööb välku. Martens näeb vanaldast naist, suurrätik ümber pea, ja köhatab ka, et end teatavaks teha.

„Tia, kis sii sääl on?" küsib naine arglikult.

„Ei maksa karta, ei ole päris võõras. Tahtsin ainult küsida, kus siin asub see noorhärra Sanglepp."

„Eks ta siin ole, aga mis sest ööajal küsida," põikleb naine.

Tal on suu suletud, mõtleb Martens ja astub lähemale.

„Saan aru, et teil kõigest ei sünni kõnelda," lausub ta sõbralikult ja lisab üsna tasa: „Siin on teile natuke, kulub ehk ära ... Ma ainult niisama küsin ..."

Ta pistab eidele paberraha pihku ja kuuleb nüüd sõbralikku sosistamist:

„Täna ei maksa teda tülitada. Vihma hakkas kangesti sadama. Läksivad vist magama ... või mis ma tian ..."

„Üksi?" küsib Martens sosistades.

„Kos nüüd üksi! Nad ikka selle provvaga, kes siin alati õhtuti ja öösiti ... Vihma hakkas jah, kangesti sadama ... Ma andsin veel puhtad linad ja sooja vaiba ..."

„Puhtad linad ..." kordab Martens, ilma et ise teaks, mis ütleb. Otsib siis taskust ja pistab naisele veel teise paberraha pihku. Naine hakkab tänama ja õnnistama.

„Hea küll, hea küll! ... Siit saab välja?"

„Oot, ma saadan väravani."

Naine on lahkus ise ja tahaks veelgi kõnelda, aga Martens ruttab, ruttab joostes väravast välja.

„Kõik on selge! Kõik on korras!" kordab ta enesele, ja kui viimaks ise oma sõnu kuuleb, hakkab hammaste lõgisedes naerma:

„Kõik on korras: isegi puhtad linad on neil! Makstud on nad pealegi! Enam ei või nad minult tõesti nõuda! ... Nüüd on kõik korras."

Kui jälle välku heidab, vaatab ta lähedaid ja kaugeid

haljaid puid, viljavälju, ja tahaks rõõmu pärast hõisata: see kõik on nüüd jälle tema ees lahti, temale avatud, ja mis olnud, see kõik on seljataga, maha jäänud. Ainult eemale, ruttu eemale!

Ta ruttab, et eemale jõuda sellest painajalikust maailmast, sinna uude, vabasse ja avarasse. Ta ruttab, et uuesti ei vallutaks need painajalikud kujutlused.

„Varsti koidab! Varsti koidab!" kordab Martens ja ruttab maanteed mööda Selgmäe poole.

Ta jõudis koju, vaevalt jalul seistes; süütas lambi, otsis venna kapist puhta pesu, pildus kõik märja seljast, kuivatas end hoolega, silitas korraks magava Aare juukseid ja läks lakka.

Oli juba keskhommik, kui ta ärkas ja kohe alla ronis, venna kasukas õlal.

„Ei kuulnudki, kui sa tulid," ütles Ants, kes trepil päikesepaistel särgiväel ja paljaspäi istus. „Sadas vist kavva. Provva tuli ka alles nüüdsama. Ega enne saanudki."

„Pane hobu kohe rakkesse, pean varsti minema," lausus Martens kõrvale vaadates.

„Nii rutt?! Alles tulid aga! . . ."

„Ära seekord küsi; tee, mis ütlesin!" vastas Martens kindlasti ja käskivalt.

Kahtles veel ainult: kas võtta Aare kaasa või jätta. Otsustas jätta, et Rodaga praegu kõnelust ei tuleks. Mingi hinna eest ei oleks ta praegu oma naise palet näha tahtnud, veel vähem temaga kõnelda.

Suudles magavat last juustele ja lahkus rutusti toast.

XXIX

Linnas oli tal esimene asi Asperile kutse saata. Ja kui sõber õhtul ilmus, lahke osavõtt näoilmes, istutas Martens ta diivanile ja ütles kurvalt naeratades:

„Igal haigusel on oma kriisipunkt. Sellest peale läheb halvemini või paremini. Minul on see möödas — on juba märksa kergem. Aga nüüd, sõber, pead aitama. Tarvitan ausat maaklerit . . . Pean teadma, kuidas jääb lapsega — ja kõigega. Sellest on mul enam kahju kui naisest — aga kõigest p e a b üle saama . . ."

Siin läks Martensil süda korraga nii valusaks, et ta laua äärest tõusis ja kööki ruttas.

„Käskisin pudeli veini tuua," ütles ta vähe aja pärast tagasi tulles, ennast täiesti valitsedes. „Oled selleks missiooniks nii väga sünnis. Sul on autoriteeti, sul on rahu, sul on objektiivsust, sul on õiglusetunnet ja tarkust."

Teenija tõi veini lauale.

„Kuula nüüd, kuidas see sündis, kuidas kriis möödus." Ja Martens jutustas oma öisest käigust Kundrussaarde.

Asperil oli mõndagi selle missiooni vastu, aga lõppeks jäi ta nõusse, et juba järgmisel õhtul sõidab, sõidab kui arbiiter, laialiste volitustega. Peamiselt pidi ta selgusele jõudma lapse edaspidise saatuse kohta.

„Ega Roda ometi teda ei taha nende santlaagrite seltsi viia!" hüüdis Martens, aga palus vabandust oma ägeduse pärast ja lisas süüdlaselt:

„Muidugi, minu senised sõbrad ei oleks Aarele paremaks seltskonnaks, aga neid ma siia majja ei too. Kas saab aga Roda eraldada last oma boheemkonnast? Võib-olla, et mu tütar kord veel kaugemale läheb, aga esialgu las ta kasvab sest kõigest eemal."

Martens kõndis mööda tuba, ei püsinud veel istuma. Ei mallanud ka kõnelda pikemalt samast asjast.

„Äri alal olen kui vürtspoodnik, elan peost suhu, ei enam ühtki ilusat „otsa". Või ongi see õige ärimehe-elu algus? ... Mine siis, ja missuguste teadetega ka tuled, tänulik olen sulle ühteviisi."

„Ole kõigeks valmis," lausus nüüd Asper. „Inimesed on kui viisid suures sümfoonias: käivad vahel kõrvuti, siis kaugenevad üksteisest ..."

Ta vaikis, tundis piinlikkust, et nõnda palju end avaldanud, ja rüüpas sõõmu punast jooki.

Martens oli õhtul ootuse rahutuses kaua mööda joogimaju rännanud ja alles pärast keskööd voodisse heitnud. Ta ärkas hommikul hilja kära ja samme kuuldes. Silmapilkselt oli ta voodist väljas.

Saalist kuuldus Aare hele hääl ja nobedad sammud.

„Olen võitnud! Olen võitnud!" hüüdis keegi Martensi südames. Ta riietus värisevail käsil ja ruttas saali. Seal

oli Aare. Martens haaras ta käte vahele ja suudles otsale, aga vahtis otsivalt ümber ja kuulatas hääli teistes tubades.

„Kellega sa tulid?" küsis ta viimaks.

„Onu Asperiga. Ema jäi veel sinna. Onu tõi minu siia, lubas õhtul vaatama tulla."

See oli Martensile pikk päev, lõpmatu pikk. Telefoneeris Asperile, katsus lühidaltki kõigest aimu saada, aga sõber oli sõnakehv, lubas alles õhtul kõik öelda.

Laud oli õhtul aegsasti kaetud, Martens kõndis toast tuppa, katsus peatudes Aarega kõnelda, aga ei kuulnud õieti enese ega lapse sõnu. Korraga tuli tal midagi meelde ja ta muigas: nõndasama oli ta kord oodanud — Sangleppa!

Asper tuli, sõbralik ilme näol, ja asjata katsus Martens sellelt midagi lugeda. Küsitles ärist, tervisest, lausus midagi ilmadest, laskus mõnusalt Martensi kabinetis diivanile ja hakkas üht raamatut sorima.

„Kõneleme k õ i g e esiteks s e l l e s t," sõnus Martens kannatamatult ja jäi rahutult ootama.

„Muist on sulle juba selge," lausus Asper vaikselt, lahkesti, nagu kõneleks ükskõiksemast väike-asjast. „Aare on siin, ema jäi sinna."

„Kui kauaks?"

„Ei tea."

„Aga kuidas siis? . . ."

„Soovib, et algad lahutusprotsessi; ta on nõus, kui tarvis, „süüdlase" poolena esinema. Järelikult ei ole tal õigust lapse kohta, veel vähem mingi ülalpidamise raha saamiseks. Palub ainult üht õigust: last vaatamas käia."

„See on ju . . . see on ju suuremeelne!" hüüdis Martens toolilt sööstes kibedusega. „Hea küll, sündigu tema tahtmine! Homme lähen advokaadi juurde. Uks on Rodale siin alati avatud — külaskäiguks. Homme hakkan Aarele kasvatajat otsima, kes ema aset võiks täita, nii et Rodal t a r v i s ei oleks lapse pärast siia tulla!"

Asper ei öelnud ei sõnaga ega näoilmega selle kohta vähematki!

Liiga lühike oli see aruanne, liiga lühike Martensile.

„Ta ei tunnistanud midagi?"

„Ei."

Teenija tuli lävele ja palus õhtu-einele.

Lauas oli kergem, Aare peletas oma rõõmsa vadinaga painajalikud kujutlused ja vaevavad mõtted.

Kui aga laps lauast läinud, ohkas Martens ja liigutas end kärsimatult istmel.

„Ei ole kerge mõelda: nemad on õnnelikud!" ütles ta.

„See on hapram asi maailmas," vastas Asper. „Kestab see kauemini, siis on see ära teenitud. Muidu aga . . ."

„Sa ei usu, et see kaua kestab?" küsis Martens.

Asper jäi vastuse võlgu.

„Sa ei usu boheemkondlastesse?"

„Nad jutlustavad vabadust, ei armasta köidikuid ega kohustusi."

„Annad nõu lahutusprotsessi alata, Rodale täieliku vabaduse anda?"

„Ta soovib seda. Vähemalt sinust soovib esialgu vabaneda . . ."

„Siis saagu ta vabaks!" hüüdis Martens, tõusis lauast ja hakkas tuba mööda edasi-tagasi ruttama.

Roda tuli kahe nädala pärast. Oli lapsele lahke, aga mitte üleliia, Martensile viisakas, aga võõras. Kõneldi nelja silma all lahutusprotsessist ja Roda hakkas oma raamatuid pakkima. Tal pidi tuba tuttavate juures juba varuks olema. Lahutuseni oli ta nõus Martensilt ülalpidamiseks raha võtma, mitte kauemini. Võib-olla loobub sellest veel ennemini. Palus, et teda mitte tülitama ei tuldaks, isegi Aare soovil mitte.

„Võid nüüd üsna rahulikult o m a seltskonnaga olla!" hüüdis Martens, ärritusest vallatud. „Loodan, et sa s e a l millalgi ei pettu!"

Tuli kiri Antsult, kes kõigest näis teadvat ja otsekohest kaastundmust avaldas. Noorsandad olevat veel Kundrussaares, aga minevat ka pea.

Martens oli neiu Alakase linna palunud „läbirääkimistele" millegi üle. Kohtamiskohaks ei olnud enam restoran, vaid Martensi korter. Ta tutvustas neiule Aaret, söödi ühes õhtust ja siis mindi saali, et asjast kõnelda.

Martens algas lühikese pihtimisega oma eluviisist sest saadik, kui äri alale siirdunud. Siis riivas lühidalt keva-

disi ja suviseid sündmusi ja lõpetas pildiga praegusest olukorrast. Ühe hingega jätkas ta siis:

„Aarele on kasvatajat vaja, on teist ema, uut ema vaja. Võtke see kohustus enese peale. Tunnen teid ja usaldan teid — enam küll instinkti kui mõistuse järele . . ."

Neiu tahtis midagi vahele öelda, aga Martens tegi tõrjuva liigutuse käega ja jätkas:

„Peale selle — tulge mulle, kui ma kord Rodast lahutatud, tulge mulle naiseks, kui see teile vastuvõetav. See kõik kõlab liiga ärimehelik-asjalikult, aga ma olen ärimees ja mõtlen selleks jäädagi."

Alakask kuulas seda rahulikult ja vastas kogelemata, otsekohe Martensile silmi vaadates:

„Lubage minulgi kõnelda kui inimesel, kes matemaatikat õppinud, täpselt: vastan teile mitte praegu, vaid — tuleval aastal, ütleme 1. mail."

„Olen teile tänulik sellegi eest," lausus Martens, kuigi varjatult ohkas.

Saatus ise tahab mu vastupidavust katsuda, mõtles ta üksi jäädes.

Kui ta aga öösiti bilanssi tegi, püüdes võimalikult täpne olla, siis pidi ta tunnistama, et seisukord oli enam kui rahuldav. Ei peaks olema kade, ei ole põhjust. Roda on küll leidnud armsa inimese, kuid pidanud loovutama lapse. Kes teab, kas ta seda vahetust hiljemini ei kahetse!

Ajuti kadus vaenulik meeleolu; siis tunnistas ta enesele, et Rodat ei armasta, et võib-olla teda kunagi pole armastanud. Kui ei oleks seda juhtu Sanglepaga, kui Roda istuks endiselt vaikselt õhtuti ja öösiti oma kabinetis, eks käiks siis tema, Martens, endiselt mööda joogikohti ja viidaks aega ärisõprade seltsis! Ja endiselt oleks kodus külmetushoone õhk.

Ta ei ole kade armastuse pärast, vaid ainult haavunud, et teist eelistatakse. Kas ta sooviks veel tõsiselt abielu Rodaga? Ei, ei! Nad on võõrad olnud alati teineteisele. Ei ole olnud kunagi soojust. Kui ta nüüd tagasi tuleks, siis annaks see rahuldust kui võit. Roda tuleks kui eksinud koer tagasi oma peremehe juurde. Martens tunneks, et ta on peremees.

Aare seltsis veetis nüüd Martens pärastlõunase tunni ja õhtu. Aare seltsis läks ta ilusa ilmaga jala kõndima. Pärast esimesi ärilisi äpardusi ei tihanud ta enam endiselt oma kaarnakarva rõngaskaelse hobusega sõita.

Aare seltsis veetis nüüd õhtuid ja läks alles siis kodunt, kui laps „head ööd" ütelnud. Kas olid ärilised eksisammud ja äpardused teda kohutanud või kodused sündmused meelt muutnud, aga ta ei istunud enam heameelega „Metropoli" suures saalis „omal kohal" ega laiutanud üksikkambreis. Otsis Grönströmi seltsi; kui teda ei leidnud, leppis kellegi teisega, kes ei jauranud ega istunud üle poole öö.

Kas ei ole elu pööripäev kätte jõudnud? küsis ta eneselt nukralt. Oli millestki kahju, aga ühtlasi salarõõmgi, et midagi on muutumas. Kuhupoole?

Ta ei ole mõistnud kunagi oma elulaeva kindlas suunas juhtida. Hea, kui tuul sellele koosi annab.

Roda, Sanglepa ja kõigi oma endiste sõprade kiuste tahab ta jääda äri alale, kui äpardused teda sellelt välja ei tõrju. Just äpardustest saadik on teda see ala eriti huvitama hakanud.

Roda oli võtnud enesele toa, viinud oma raamatud ja riided. Lõunastamas käis kuskil keskmises restoranis, last tuli vaatama õhtuti, võttis siis pisut einet mehe ja Aare seltsis, lahkus varakult. Võis märgata, et ta igavust tunneb ja kroonilist rahutust põeb. Kas sellepärast, et Sanglepp ikka veel maal püsib?

Las tunda Roda nüüd lühikest aegagi, mis tähendab üksildus ja armsama ootamine!

XXX

Kui Martens ühel päeval kella üheteistkümne paiku oma ärikabinetis istus, koputati kõvasti uksele. Veel enne kui ta „sisse!" sai hüüda, seisis Püstkukk täies oma pikkuses lävel.

Martens oli otse ehmunud ja pidi esimeses ennatuses küsima, on ka Sanglepp tulnud, aga suutis end õigel ajal koguda ja lausus midagi ükskõikselt.

Püstkukk tegi enese koduseks, pakkus paberossi, laskus nahksele diivanile ja sirutas oma pikki koibi.

Täiesti muu seas poetas Martens küsimuse: „Kunas tulite?"

„Täna hommikul," vastas kunstnik avameelselt. „Oleksin ammu tulnud, aga Sanglepp venitas. Muide: tema tulekust mitte sõna! Palus seda kindlasti. Korraldab täna oma asju . . ."

Kunstnik vaatas ukse poole ja lisas poolsalaja:

„Mul oleks teile midagi öelda."

Martensi valdas rõõmu-erevus. Kas ei kerki nüüd mingi kate sellelt, mis sündinud Kundrussaares?

„Kas me ei lähe kuhugi mujale," ütles ta ärevust varjata katsudes. „Siin võidakse eksitada."

„Hea meelega."

Nüüd tuleb andekspalumine, kahetsemine süüdlase poolt — mõtles Martens, kui nad autol „Metropoli" poole kihutasid. Miks see süüdlane siiski ise ei ilmu! Oli julgust patustada, olgu julgust tunnistada! Kardab, et revolvri võtan? Seda mitte, aga oma kõrkust võiks ta pisut vähendada!

Nad asetusid saali nurka ja süütasid paberossid. Kelner läks kohvi tooma ja kunstnik algas, tasa, aga teravalt iga sõna hääldades:

„Sanglepp on teie endine sõber. Tema ülesannet ma õieti täidangi praegu . . ."

Nüüd tuleb! Nüüd tuleb see suur tunnistus!

„Ehk jooksime midagi huvitavamat," ütles Martens ja hüüdis kannatamatult kelneri.

„Miks mitte! . . . Meie eluviisid ja kombed on, nagu teate, hoopis teistsugused kui teil — sellega katsuge leppida," jätkas Püstkukk.

„Te ei peaks sellega lausa väljakutsuvalt esinema."

„Väljakutsuvalt?! Meie! Oleme alandus ise! Toidame end raasukestest, mis rikaste laualt langevad!"

Või peavad nad Rodat rikka laualt langenud raasukeseks! Ja nabivad nobedasti üles! mõtles Martens.

„Nagu teate, elame alati poolnäljas."

Ja haarate sellepärast, kust saate!

„Elame poolnäljas, väljaspool seltskonda . . ."

„Keda põlgate!" viskas Martens vahele.

„Keda põlgame?! Öelge parem: keda kadestate! Kadestame kõiki neid, kel homne päev kindlustatud,

kellel korralik riie seljas, kellel on oma kodu, maja, naine, lapsed."

Kelner tuli pudeli ja klaasidega.

Püstkukk hardus ja jätkas naeratades:

„Näete, mis t e i l kõik võimalik! Igatahes annab see julgust minu ülesande täitmisel, mis pole kaugeltki kerge. Oleks veel, et ma enese eest! Siin on aga mängus mu sõber. Õnneks on ta teiegi sõber."

Tühjendati klaasid.

„Õnneks on härra Sanglepp teiegi sõber," kordas kunstnik. „See on kindlustuseks, et te ei pahandu."

Hea küll! mõtles Martens. Kuulan ära siin selle pihtimuse ja kahetsuse, aga süüdlane peab seda kõike kordama!

„Lugu on nimelt nõnda, et härra Sanglepp homme õhtul välismaale peab sõitma ja hädasti raha vajab," sõnus Püstkukk.

Martens tõstis järsu nõksuga pead.

„Kui laenaksite talle, nii poole aasta või aasta peale. Ta läheb pikemaks ajaks . . ."

Aga Martens ei kuulnud seda. Hämmastusest väriseval häälel sai ta küsida:

„Läheb ta üksi?"

„Kuidas: üksi? . . . Muidugi üksi. Mina jään siia . . . Rahasid vähe . . . Lubasin nõutada . . . Nii et, kui teil võimalik oleks . . ."

Aga Martens ei kuulnud ikka veel midagi laenusoovist, vaid jätkas kasvava rõõmuvärinaga pärimist:

„Juba homme? . . . Miks nii järsku? . . . Täna alles tulite? . . . Miks nõnda?"

Kunstnik rüüpas ja naeratas salapäraselt:

„Mina ei tungi sõbra asjusse. Võimalik, et seal taga on mõni Pariisi daam."

„Pariisi daam?! . . ." hüüdis Martens rõõmu varjamata. Aga taipas varsti, et Püstkukk eksiteel või meelega jälgi segab. Ükskõik, peaasi — ta läheb! Läheb üksi! Läheb Rodata! Ja nii ruttu! Täna alles tuli ja juba homme . . . Kas nad tõesti rohkem ei soovi siin üheskoos . . . õnnelikud olla?

Püstkukk nimetas summa, mis Sanglepp laenuks sooviks.

Nüüd alles kuulis seda Martens ja pistis käe tasku.

„Hea meelega! . . . Miks ta ei tulnud ise?"

„Ta on nois asjus liiga tagasihoidlik. Pean teda aitama. Ütles, et hädasti vaja, väga hädasti. Ma lubasin nõutada. Ega ma ei ütle, et teilt sain."

Martens lisas küsitud summale tugevasti juurde, öeldes:

„Välismaal kulub rohkesti. Tuleb ta kord tagasi, küllap siis tasub."

Nüüd kohtles Püstkukk Martensit täiesti kui omasugust. Nüüd oli see ärimees tema meelest inimene, kes mõistab kultuuri üldse, eriti aga kirjandust ja kunsti hinnata.

Martens aga lahendas eneses küsimust: kas on täna õhtul Sanglepal kohtamine Rodaga või ei? Sõidab ta Roda teadmata?

Roda tuli õhtul ja veetis mõne tunni lapse seltsis. Martens hingas võidukalt ja kahjurõõmsalt: tal pole aimugi oma armsama siinolekust ega ärasõidust! oma armsama põgenemisest!

Järgmisel päeval kiirrongi mineku eel poetas Martens enese aegsasti jaama esimese klassi ooteruumi kõrvalisse nurka. Tellis klaasi teed konjakiga, rüüpas ja ootas. Võidu- ja kahjurõõm oli raugemas. Vähe puudub, ta astuks Sanglepale vastu, suruks sõbralikult kätt ja sooviks head teed, head õnne välismail. Kui aga ometi Roda on teda saatmas?

Sanglepp tuli vähe aega enne rongi minekut Püstkuke seltsis, oli nähtavasti rahutu, püüdis ruttu ooteruumist läbi pääseda ja kadus varsti jaamaesisele.

Kostis rongi pikk kaebliku lõpuga vile, Martens tõusis üles ja sammus kodu poole võitjana, kes aga võidurõõmust juba rahunenud, seda kui enesestmõistetavat võtab.

Roda tuli järgmisel õhtul jälle last vaatama. Martens vaatles teda piieldes ja ohkas eneses kahjurõõmsalt:

Vaeseke, ta ei tea ikka veel! — Hea küll, ma tahan teda pisut valgustada! Et ta võiks boheemkonna vabaduse-armastust imetleda!

Ta palus Roda oma kabinetti ja algas, kui istet võetud, sissejuhatuseta:

„Lahutuse asjus on esimesed sammud minu poolt astutud, nagu soovisid. Ehk oled aga vahepeal lähemalt kõigest mõelnud ja soovid katki jätta?"

„Miks?" küsis Roda jahedalt.

„Muutunud asjaolude tõttu," vastas Martens terava selgusega.

„Ei tea, et asjaolud oleksid muutunud."

„Härra Sanglepp, kirjanik Sanglepp sõitis eile välismaale, sõitis pikemaks ajaks."

Roda ehmus, heitis tahtmatult pilgu Martensi näole, suu hakkas tal tõmblema, ta katsus naeratada, aga see ei õnnestunud, ja moondunud häälega sai ta viimaks lausuda:

„Eksid vist."

„Käisin ise jaamas. Laenas veel Püstkuke kaudu — minule nägu näitamata — kena summa raha. Unustas vist sulle ärasõidust teatamata..."

Roda nägu tardus pikkamisi mingis pettumuse ja viha ilmes. Liikumatult jäi ta istuma ja vahtis Martensist mööda, silmi pilgutamata.

„Teda olevat vist keegi Pariisi daam oodanud, nagu Püstkukk arvas. Sa ei tundnud ikka veel hästi selle seltskonna kombeid. Olid unustanud, et seal armastatakse vabadust üle kõige."

See oli öeldud, et Rodat lõplikult masendada. Et ta aega ei saaks toibuda, ruttas Martens lisama:

„Nii et seda kõike arvestades... vahest mõtled ja — katkestame alatud protsessi."

Juba oli aga Roda end kogunud, ajas enese istmelt jalule, heitis riivava pilgu Martensile ja lausus kinnipigistatud huulte vahelt:

„See ei muuda meie suhteid. Oleme olnud teineteisele võõrad ja jääme selleks."

Ütles, pöördus ukse poole ja läks.

Tal on peaaegu õigus — mõtles Martens, kui õhtul tule kustutanud ja voodisse heitnud. Kadunud oli võidu- ja kahjurõõm. Oli jäänud ainult vaikne kurbus.

Oleme olnud alati võõrad teineteisele... jätkas ta mõtiskelu. Maailm on nii suur ja lai — mingem siis kumbki oma teed. Nii on vist kõige õigem.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

Vahesaare Villem

„Uus Virulane" 1907 nr. 130—131 ja (selle järglane) „Säde" 1907 nr. 1—17 (pealkirja all: Talust välja! Roman talurahva elust. Mait Metsanurk. Jäi pooleli, ilmus VIII peatüki pooleni (praegu X peatüki keskpaik), viimased sõnad: „Villem, minu armas Villem," sosistab Maali nuuksudes.).

„Õigus" Kirjandusline lisa 1908 nr. 34—35 (pealkirja all: Vahesaare Villem. Roman talurahva elust. Mait Metsanurk. Siin ilmus sissejuhatus (praegu epiloog), I peatükk ja pool II peatükist, viimased sõnad: Tema asjad olid küll vanad või pruugitud, aga mis sellest, peaasi, nad olid odavamad.).

„Õigus" („Uue Virulase" ja „Sädeme" järglane) 1908 nr. 246—252 ja (selle järglane) „Virulane" 1908 nr. 1—49 (pealkirja all: Vahesaare Villem. Roman talurahva elust. Mait Metsanurk. Ilmus algusest lõpuni.).

I trükk — Vahesaare Villem. Roman. „Teadus". Tallinn 1909.

II trükk — Vahesaare Villem. Roman. „Maa". Tallinn 1921.

Taavet Soovere elu ja surm

„Päevaleht" 1922 nr. 214—255. Taavet Soovere elu ja surm. Romaan.

I trükk — Taavet Soovere elu ja surm. Romaan. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Tallinn 1922.

II trükk — Taavet Soovere elu ja surm. Romaan. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv. Tartu 1935.

Ennäe inimest!

I trükk — Ennäe inimest! Romaan. „Maa". Tallinn 1918.

II trükk — Ennäe inimest! Romaan. Mait Metsanurk. Kogutud teosed V. Noor-Eesti Kirjastus. Tartu 1929.

SISUKORD

Vahesaare Villem 5

Taavet Soovere elu ja surm 181

Ennäe inimest! 303

Майт Метсанурк
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
Том I

На эстонском языке.

Оформление А. Коэметса.

Эстонское Государственное Издательство,
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja E. Hiedel.

Kunstiline toimetaja H. Vitsur.

Tehniline toimetaja H. Veber.

Korrektorid V. Antje ja H. Allik.

Ladumisele antud 4. II 1957. Trükkimisele antud 13. V 1957. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 35,25 + 1 lisa. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 28,96. Arvutuspoognaid 30,5. Trükiarv 21 000. MB-04029. Tellimise nr. 464. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Hind rbl. 12.90

7—3